GEORGE BARIȚ ŞI CONTEMPORANII SĂI

II

GEORGE BARIȚ ŞI CONTEMPORANII SĂI

VOL. II

Corespondența primită de la

PAVEL VASICI, ALEXANDRU ROMAN ŞI ATANASIE ŞANDOR

EDIȚIE DE ŞTEFAN PASCU, IOSIF PERVAIN, IOAN CHINDRIŞ, GELU NEAMȚU, GRIGORE PLOEŞTEANU şi MIRCEA POPA

COORDONATORI: ŞTEFAN PASCU şi IOSIF PERVAIN

STUDII ŞI DOCUMENTE

EDITURA MINERVA
BUCUREŞTI — 1975

SECRETARIATUL EDIȚIEI

Ioan Chindriș, secretar; *Ana Ciurdariu* și *Konrad Gundisch,* consultanți pentru limba germană; *Carol Engel,* consultant pentru limbile maghiară și latină; *Virginia Negru,* fotograf

CUVÎNT LA VOLUMUL AL DOILEA

A trecut un an de la apariția întîiului volum al acestei ediții și, iat
acum publicului iubitor al culturii naționale și specialiștilor cu un nou e
unul dintre recenzenții volumului I aprecia că va fi, în final, corpusul c
George Bariț: „o adevărată istorie epistolară a legăturilor culturale dint
și Transilvania"[1] în secolul al XIX-lea. Acest al doilea volum adîncește
mai sus, îi dă un înțeles nou, completiv și în același timp superior.

Din întreaga corespondență a lui Bariț cu contemporanii răzbate ade
transilvăneni au avut dintotdeauna sentimentul istoric ai *unității* neamul
sale spirituale și culturale. Volumul pe care-l prezentăm acum documen
dintr-un unghi de vedere original și convingător. Schimbul de scrisori nu
aceasta de pe un versant pe altul al Carpaților, cei trei corespondenți ai lui
Vasici, Alexandru Roman și Atanasie Șandor — sî
prin excelență, fiecare dintre ei cu un anumit rol în viața politică și cultu
din principat și, firește, preocupat fiecare în cea mai înaltă măsură de în
nalilor în aceste domenii. Fiecare scrisoare, ca și documentele anexe și com
impus dovedesc cu prisosință acest lucru.

Ceva mai mult, materialul epistolar din volum facilitează o interes
între personalități aparținînd aceleiași grupări politico-ideologice — par
mai tîrziu Partidul Național Român din Transilvania — dar deosebite c
modalitate de acțiune și obiectiv imediat. Dacă, de pildă, în modestul
Șandor vedem un harnic continuator al direcției bănățene a Școlii Ardele
răspîndirea cunoștințelor în popor și de promovarea limbii române, I
ridică, de pe acum, în rîndul eminenților reformatori culturali, îmbinînd
ministă cu acțiunea politică, aceasta aservită, însă, scopului cultural. Cu Al
se dezvăluie convingerea că centrul de greutate al luptei românilor tran
să fie unui politic, scrisorile sale din acest volum alcătuind nucleul epis
pregnant caracter politic din întreaga corespondență barițiană. Consec
a acestui caracter nu este, de fapt, decît o subliniere continuă a nec
politice, ca încununare a prezenței naționale românești în Transilvani
pe care s-au situat adevărații reprezentanți ai națiunii — Bariț, Ioan Ra
mai tîrziu Vasile Lucaciu și alții — se va dovedi, istoric, cea adevărată.

[1] Nicolae Manolescu, *Bariț și contemporanii săi,* în *România literară,*
p. 7.

în această suită de portrete avem posibilitatea de a urmări o mare secvenţă a gîndirii transilvănene — a acţiunilor care au subliniat această gîndire! — pe o porţiune de timp ce se întinde de la apariţia primelor publicaţii româneşti din principat, *Gazeta de Transilvania* şi *Foaie pentru minte, inimă şi literatură* şi pînă la actul epocal al *Memorandului.* Perioadă hotărîtoare, de fapt, pentru formarea conştiinţei naţionale şi politice în termeni moderni şi pentru verificarea acestei conştiinţe în lupta pentru cultură mai întîi, pentru recunoaştere naţională mai apoi, pentru afirmare politică în final.

Corespondenţa este impresionantă prin volumul informaţiilor sociale şi culturale referitoare la românii transilvăneni, este surprinzătoare prin detaliile biografice pe care le conţine, este, şi nu în ultimă instanţă, spectaculoasă datorită fidelităţii cu care oglindeşte atmosfera intimă a unei epoci. Valoarea scrisorilor creşte cu atît mai mult cu cît — faţă de primul volum — aici *totul* este inedit, neutilizat de către cercetători. Punerea lor în circuit înseamnă, de fapt, a oferi date preţioase despre viaţa şcolilor româneşti din Transilvania, a publicisticii naţionale, despre activitatea politică şi culturală a fruntaşilor naţiunii. Aceste coordonate sînt subliniate, de altfel, atît în paginile introductive ce preced fiecare trimiţător în parte, cît şi în note. Dar, revenind la ideea de la începutul acestor rînduri, corespondenţa este impresionantă mai cu seamă prin noua formă de manifestare a unităţii spirituale a românilor de pretutindeni, pe care o surprindem aici.

Practic, toată corespondenţa se poartă în limitele Transilvaniei, mai apoi ale Ungariei, a care principatul a fost anexat cu forţa în 1867. Şi totuşi, în volumul întreg este cu persistenţă prezentă românimea de pretutindeni, prin prezenţa ideilor panromâneşti ale epocii.

Scrisorile lui Atanasie Şandor către Bariţ urmează cuminte ruta cezaro-crăiescului oficiu de poştă de la Arad la Braşov, dar conţinutul fiecăreia este o punte către spiritualitatea din „prinţipaturi", de care bănăţenii se dovedesc a fi însetaţi. „Novelele din prinţipaturi plac multora, şi poate că vom face o societate ca să le aducem pe toate", scrie dascălul arădean, şi aflăm cu uimire că în urbea de pe Mureşul de jos soseau *toate* publicaţiile din Ţara Românească şi Moldova, pînă şi foile oficiale sau de anunţuri comerciale ca *Mercurul Iaşilor. Magazin istoric pentru Dacia,* purtătorul de cuvînt al ideologiei dacoromâne, este pomenit în fiecare epistolă.

Dacă viaţa principatelor este atent urmărită în prima parte a corespondenţelor lui Vasici şi Roman către Bariţ, la primul prin prelungirea unor acţiuni paşoptiste în anii absolutismului, iar la al doilea prin observarea şi imitarea atitudinii politice a liberalilor democraţi din Ţara Românească, ultimele scrisori îi leagă organic de viaţa culturală din capitala României, ca membri activi ai Academiei Române. Pentru amîndoi, chemarea în sînul forului ştiinţific naţional însemna încheierea unui ciclu de gravitaţie către marea cultură naţională, dincolo de „ţări" şi regionalisme.

întîiul volum al ediţiei este o privire a unor mari transilvăneni trăitori în principate, spre românii din Dacia Superioară şi spre soarta acestora. Acest al doilea volum este o privire a unor mari transilvăneni trăitori în nedreptăţita lor patrie, spre românii din principate şi spre speranţele ce se aşteptau de acolo. Ambele ipostaze definesc, la urma urmelor, dorinţa arzătoare de unitate naţională, definesc un mare front al luptei pentru realizarea ei, cu victorii mai modeste sau mai însemnate, care vor face posibilă victoria finală.

Cluj, 19 noiembrie 1974

AUTORII

NOTĂ ASUPRA EDIŢIEI

în privinţa conţinutului, principiul de alcătuire al volumului de faţă este acelaş ca la primul volum: se cuprind trei seturi masive de corespondenţă *primită* de Bariţ, de l trei prieteni şi colaboratori apropiaţi. La capitolul rezervat fiecărui trimiţător, scrisoril sînt aşezate în ordinea lor cronologică şi numerotate cu cifre romane. Notele urmeaz nemijlocit la sfîrşitul fiecărei scrisori, pentru uşurarea consultării volumului.

în *Cuvîntul înainte* la voi. I se insistă asupra necesităţii de a perfecţiona continu ţinuta ştiinţifică a acestei ediţii, concepute la dimensiuni considerabile. Faţă de volumu anterior s-a realizat în acest sens - pe lîngă o mai mare siguranţă în transcrierea textelor o perfectă coordonare a criteriilor tehnice de editare. în stabilirea acestor criterii am benef ciat de sugestiile preţioase ale Editurii Minerva, sugestii aplicate în bună parte şi la primu volum. Acum, am eliminat ultimele inconsecvenţe de ordinul punerii textului în pagin găsind o modalitate optimă — credem — de ordonare a *adausurilor, post-scriptumurilo aserţiunilor marginale, notărilor răzleţe* de pe scrisori, elemente adeseori foarte derutant Socotind că textul scrisorii însăşi, ca obiect fundamental al ediţiei, trebuie să curgă fires în forma sa genuină, s-a renunţat la practica enunţării în paranteză de editor a natur acestor elemente, de altminteri caracteristice stilului epistolar. S-au înlăturat specifică ca [P.S.:], [Marginal, P.S.:], [P.7.316, marginal, adausul:] etc. folosite parţial la primu volum. Pasajele ulterioare, de multe ori chiar 2—3 la aceeaşi epistolă, notate în cine ştie c colţ al acesteia, le-am adăugat, în ordinea gîndirii corespondentului, după semnătur Fiecăruia îi corespunde — ca de altfel întregii scrisori — indicarea, în spaţiul margina a filei de manuscris la care se găseşte.

Faţă de primul volum, am schimbat în oarecare măsură caracterul notelor. Păstrîn întreg rostul lor *lămuritor, micro bio-bibliografic* şi de *comentariu,* am întărit mult preoc parea pentru variante, inedite legate de textul scrisorilor sau documente adiacente ca facilitează însuşirea optimă a acestora. Corespondenţa purtată de George Bariţ nu este un familială, intimă. Conţinutul ei e de ordin politic, social, cultural, literar. E interesant ştiut că, pe plan arhivistie, îi corespunde un număr impresionant de documente paralel direct legate de cuprinsul epistolelor. Considerăm ca o datorie ştiinţifică «publicarea alătu în note, a acestor documente întregitoare, care nu rareori sînt valoroase scrieri inedite a cărturarilor contemporani cu Bariţ. Este cazul celor cîteva articole ale lui Pavel Vasic rămase în manuscris din cauza cenzurii despotice a vremii, care văd pentru prima da lumina tiparului în acest volum. De altfel, numărul documentelor de acest fel va creşte fiecare volum, pe măsura lărgirii orizontului asupra corespondenţei bariţiene.

Problemele de limbă nu diferă, în esenţă, de primul volum, principiile şi normele de transcriere enunţate acolo rămînînd valabile. Atragem şi de data aceasta atenţia mai ou seamă asupra alternanţelor de formă ale unor cuvinte, fenomen caracteristic perioadei de maturizare a limbii literare. Să nu se confunde aceste alternanţe cu nişte greşeli de transcriere sau de tipar! Intervin paralelisme ca *sîntem — suntem, isprăvi — izprăvi, sub — subt, bagsamâ-bacsamă, ţară — ţeară, Ardeal — Ardial* ş.a., uneori în cuprinsul aceleiaşi propoziţii. Peste tot s-a transcris *saşii* şi nu *saşii,* pronunţia corectă a vremii fiind prima (ca *miniştri, pedestri* etc). Am lăsat, ca excepţii de la principiul de transcriere, care vizează reconstituirea felului cum *vorbeau* contemporanii lui Bariţ, unele forme ortografice cu totul interesante, care trădează evoluţia formei neologismelor la noi: *chauvinişti, quintesenţă, a quita.*

Limba celor trei corespondenţi, dezbrăcată de haina slovelor chirilice sau a ortografiei otimologizante este frumoasă şi cursivă. Alexandru Roman surprinde, chiar, prin modernitatea vocabularului. Ceea ce rămîne de observat este un oarecare număr de regionalisme, mai cu seamă la Vasici şi Şandor *(can* — cam, *dîcă* — rîcă, *au fi* — ar fi, *modru* — chip, *unsă* — îndemn, *bas* — dar, numai, *sgîmboia* — a privi cu insistenţă, *deschilini* — deosebi, *gostiu* — oaspete, *beţiu* — beţiv) sau de forme arhaice ori latinisme de la începutul secolului al XlX-lea *(lesnime* — ieftinătate, *încrezămint* — încredere, *nerăşturnabil* — de neînlăturat, *•cote* — note muzicale, *mapă* — hartă, *reversal* — aviz, *substanţie* — avere, *masă* ~ cantitate, *dilucidaţie* — desluşire, *despect* — dispreţ, *coev* — contemporan ş.a.).

Dincolo de aceste locuri comune, stilul epistolar este diferit la fiecare: familiar şi oral la Vasici, gazetăresc şi literar la Roman, amestec de frază latinizantă, stil de cancelarie şi expresie populară la Şandor.

La alcătuirea volumului ne-am bucurat de sprijinul continuu al Bibliotecii Filialei din Cluj a Academiei R.S. România, în persoanele cercetătorilor Ioan Domşa, director, Liviu Ursuţiu şi Ioan Gabor, cărora ie aducem pe această cale cele mai vii mulţumiri. Ilustraţiile s-au realizat cu ajutorul bibiiografei Elena Mosora, şefa cabinetului de manuscrise şi carte rară de la Biblioteca Universitară din Cluj.

1			4				
XXVIII	1861	aprilie	16/4				79 r - 80 v
XXIX		mai	4/16				81 r - 82 v
XXX			9				83 r - 84 v
XXXI		august	7				85 r - 86 v
XXXII		septembrie	15/3				87 r - 88 v
XXXIII	[1862]	mai	3				89 r + v
XXXIV		iunie	21/9				91 r - 92 v
XXXV		august	4/16				93 r + v
XXXVI			28				95 r - 96 v
XXXVII		septembrie	11				97 r + v ; 99 r +
XXXVIII			26/14				102 r - 103 r
XXXIX		octombrie	13/25				104 r - 105 r
XL			18/6				106 r - 107 r
XLI		noiembrie	29				108 r - 109 v
XLII		decembrie	22				110 r - 111 v
XLIII	1863	ianuarie	27/15				112 r - 113 v
XLIV		februarie	23/11				114 r - 115 v
XLV		martie	24/12				116 r - 117 v
XLVI		aprilie	9				118 r - 119 v
XLVII			22				120 r - 121 v
XLVIII			2/14				122 r — 123 v
XLIX			30/18				124 r — 125 v
L	1864	aprilie	8				126 r - 127 v
LI			25				130 r - 131 v;
							286 r - 287 v
LII		octombrie	31				128 r + v
LIII	1865	martie	3				146 r - 147 y
LIV		mai	2				237 r - 238 v
LV			9	Făgăraş			148 r
LVI		u	20	Sibiu '			149 r - 150 v
LVII		august	8				151 r - 152 v
LVIII			19				153 r - 154 r
LIX		octombrie	18	Cluj			155 r - 157 v
LX		noiembrie	21				158 r - 160 v
LXI		decembrie	13				161 r - 162 v
LXII	1866	martie	17				163 r - 164 v
LXIII		mai	2				166 r - 167 v
LXIV		august	15/3				168 r - 169 v

LXV		«	21	«	«	«	170 r - 171 v
LXVI		septembrie	3	«	«	«	172 r - 174 v
LXVII	«	«	25	«	«	«	175 r - 180 v
LXVIII	«	octombrie	16	«	«	«	181 r - 182
LXIX	«	noiembrie	4	«	«	«	183 - 184
LXX	1867	ianuarie	9		«	«	185 - 186
LXXI			25	["]	«	«	187 - 188
LXXII		februarie	8	[."]	«	«	189 - 190
LXXIII		aprilie	10	n	«	«	191 - 192
LXXIV		mai	3				193 - 194
LXXV			9	«	«	«	195 - 196
LXXVI		iunie	22		«	«	197 - 199
LXXVII		iulie	16	[*]	«	«	200 - 202
LXXVI II		«	23		«	«	203 - 204
LXXIX		septembrie	1/10J		«	«	205 - 206
LXXX		decembrie	4	«	«	«	207 - 208
LXXXI	«		16		«	«	209 - 210
LXXXII	1868	februarie	11	«	«	«	217 - 219
LXXXIII	«	iunie	26	«	«	«	220 - 221
LXXXIV	"	august	15	Zam	«	«	222 - 224
LXXXV	«	noiembrie	1	Cluj	«	«	225 - 226
LXXXVI	«	decembrie	11	«	«	«	227 + v
LXXXVII	1869	aprilie	6		«	«	235 + v
LXXXVIII	«	«	16	«	«	«	236 + v
LXXXIX		iulie	5	Timişoara	«	«	239 - 240
XC	«	august	10	«	«	«	241 - 242
XCI	«	octombrie	28	"	«	«	243 - 246
XCII	1870	ianuarie	11	«	«	«	247 - 248
XCIII	«	martie	19	«	«	«	249 - 250
XCIV	«	iulie	14		«	«	251 - 252
XCV	"	octombrie	25	Sibiu	«	«	253 - 254 v
XCVI	«	decembrie	24/12	Timişoara	«	«	255 - 256
XCVII	1871	februarie	27	«	«	«	257 - 258
XCVIII		iulie	5	«	«	«	259 - 260
XCIX	1872	iunie	12-13	"	«	«	261 - 264
C	1873	iunie	29	«	«	«	265 - 266
CI	«	decembrie	6	"	«	«	267 - 268
CII	1875	mai	3/15	«	«	«	269 - 270
CIII		decembrie	31	«	«	«	271 - 272
CIV	1877	aprilie	12	«	«	«	273 - 274

continuare

1	2	3	4	5	6	7
CV	1878	iulie	19		Bibi. Univers. Cluj, Fond ms.	sertar 316/2, nr. 26
CVI		august	22		B.A.R., ms. rom. 1003	246 r - 247 v
GVII	1879	ianuarie	15		" " "	275 r + v
GVIII		iulie	25	"	" " "	276 r — 277 v
CIX	1880	martie	12	"	" " "	278 r — 279 v
CX		octombrie	27		" " "	281 r — 282 v

ALEXANDRU ROMAN

1	2	3	4	5	6	7
I	1863	iunie	11	Pesta	B.A.: ms. rom. 1001	24 r — 25 v
II	1866	iulie	6		" "	26 r — 29 v
III	1867	decembrie	31		" "	32 r — 35 v
IV	1868	aprilie	23		" "	36 r — 37 v
V	"	iulie	6			38 r — 43 v
VI	1869	octombrie	6	Sebiş	" "	44 r — 45 v
VII		decembrie	15	Pesta	" "	46 r — 47 v
VIII	1870	aprilie	9		" "	123 r — 124 v
IX	"	decembrie	3	Vaț	" "	48 r — 51 v
X	1873	februarie	18	Pesta	" "	54 r — 55 v
XI	1876	iulie	28		" "	56 r — 57 r
XII	1878	ianuarie	6		" "	58 r — 65 r
XIII	1879	aprilie	22		" "	66 r — 68 r
XIV		mai	16/4			69 r — 70 v
XV	"	"	19			71 r + v
XVI	1881	iunie	18			73 r — 78 r
XVII		noiembrie	28		" "	79 r — 80 v
XVIII	1882	februarie	6		IM	81 r – 82 r
XIX		noiembrie	6			83 r – 84 v
XX			18			85 r - 87
XXI			24			88 r - 95
XXII	1883	februarie	16			96 r - 101
XXIII		"	24			102 r — 103
XXIV		martie	3			106 r — 109
XXV			25	Sebiş		110 r + v
XXVI	1884		12	Pesta		111 r - 116
XXVII	1890	octombrie	26			117 r — 120
XXVIII		noiembrie	23			121 r - 122

ATANASIE ŞANDOR

1	2	3	4	5	6	7
I	1843	decembrie	30	Arad	B.A.R. ms. rom. 1002	3 + v
II	1844	aprilie	5			5 - 6 v
III		noiembrie	1			10 + v
IV		decembrie	23			11 - 12
V	1845	ianuarie	1			13 - 14
VI			21			15 - 16
VII	"	martie	13			17 - 18
VIII	"	iunie/iulie	21/3	"		21 - 22
IX	"	iunie	10			23 - 24
X	"	iulie	11			25 - 26
XI	"	septembrie	3	"		29 - 30
XII	"	decembrie	16			33 - 34
XIII	"		28			35 - 36
XIV	1846	ianuarie	7			37 + v
XV			14			39 4-v
XVI		februarie	26			41 ~ 42
XVII		martie	16			43 - 44

aprilie mai iunie decembrie ianuarie februarie mart./apr. octombrie decembrie februarie mai iulie august februarie mart./apr. septembrie ianuarie

PAVEL VASICI

(1806—1881)

Cele 110 scrisori păstrate din corespondența lui Pavel Vasici cu George Bariț, şi care văd acum pentru prima oară lumina tiparului, constituie unul din valoroasele izvoare de istorie politică şi de istoria culturii, documente lămuritoare a frămîntărilor care au jalonat complexa istorie a Transilvaniei în secolul al XlX-lea. Corespondența Vasici-Bariț dezvăluie momente, evenimente şi aspecte mai puțin cunoscute din viața politică şi culturală a românilor transilvăneni şi completează, astfel, cele ştiute şi cunoscute din alte surse contemporane.

înainte de toate, aceste scrisori sînt importante şi revelatoare pentru cunoaşterea biografiei şi activității multilaterale a lui Pavel Vasici, figură reprezentativă, alături de G. Bariț, T. Cipariu şi alții, a vieții spirituale a românilor transilvăneni în veacul trecut, în afară de conținutul ei istoric intrinsec, corespondența Vasici-Bariț apare ca o mărturie, cu valoare de unicat, atît în epocă cît şi din perspectiva timpului, asupra uneia din cele mai frumoase prietenii din cîte au existat vreodată între cărturarii noştri, un excepțional document uman. O prietenie sinceră, emoționantă, clădită pe un fundament trainic — stima şi prețuirea reciprocă — o prietenie care a stimulat şi susținut activitatea celor doi învățați şi patrioți, în folosul națiunii române. O prietenie pe care n-au reuşit să o umbrească nici distanțele, nici obstacolele sau adversitățile, amintindu-ne prin conținutul, durata şi noblețea ei de marile amiciții pe care le-au cunoscut în antichitate strămoşii romani şi care rămîne pînă astăzi o pildă a istoriei culturii româneşti!

în ce împrejurări s-au cunoscut Pavel Vasici şi George Bariț?

Absolvent al Facultății de medicină din Pesta, unde în anul 1832 obținuse doctoratul în obstetrică, medicină şi chirurgie, autor a două valoroase manuale medicale, *Antropologia* şi *Dietetica,* apărute în „vestita tipografie a Universității din Buda", răspîndite şi apreciate în toate provinciile locuite de români, Pavel Vasici, după doi ani de practică medicală în oraşul natal, Timişoara, şi alți doi petrecuți ca medic în Carantina de la Jupalnic (Ruşava) de lingă Orşova, a fost înaintat în funcție, fiind numit, cu începere din 16 iunie 1836, director al carantinei de la Timişul de Sus, de lîngă Braşov[1]. La numai o lună după sosirea sa

[1] Pentru viața şi activitatea lui Pavel Vasici, vezi *Biografia lui dr. Paul Vasici,* în *Observatoriul,* IV, 1881, nr. 77, p. 309—310; nr. 78, p. 313—314; nr. 79, p. 317; nr. 80, p. 321—322; Em. Pop, *Doctorul Pavel Vasici,* în *Contribuțiuni la istoria medicinii în R.P.R.,* Bucureşti, 1955, p. 327—354; Ion Breazu, *Doctorul Pavel Vasici (1806—1881),* în *Studii de literatură română şi comparată,* I, Cluj, 1970, p. 369—373; Grigore Ploeşteanu, *Un iluminist român în secolul al XlX-lea — Paul Vasici,* în *Studii,* 1971, nr. 1, p. 93—114 ş.a.

la Timiş (în 29 iulie 1836), Vasici 1-a cunoscut pe George Bariț - chemat în 1836 ca profesor la Braşov - care, împreună cu profesorul blăjean Timotei Gipariu si cu Ioan Maiorescu călătorea spre Țara Românească[2] Ne-au rămas, din fericire, două mărturii asupra acestei întîlniri binefăcătoare pentru destinul culturii transilvănene. Ele aparțin lui G. Bariț şi T. Gipariu. „La 8 august după amiazi - relatează Bariț - am ieşit din Braşov petrecuți de frații Grigore şi Vasile Moldvai pînă la pasul Timişului, unde, mâi înainte de despărțirea noastră, peste aşteptare, cunoscurăm cum că directorul şi doctorul carantinei este d-1 Vasici, editorul *Antropologiei* şi *Dieteticei* româneşti, venit de ia Lazaretul Orşovei, căsătorit şi aplecînd tinerica doamnă pe un mic Vasici la pieptu-şi"[3]. „Rămas bun prieteni, peste scurt timp ne vom vedea", adaugă acelaşi. Cunoscîndu-se atunci, Vasici şi Bariț, cărturari animați de aceleaşi idei iluministe şi democrate, se vor reîntîlni adeseori, Ia Braşov sau în Timişul de Sus, pentru a discuta problemele românilor transilvăneni şi necesitățile dezvoltării lor în toate domeniile: cultural, economic şi politic, proiectul întemeierii periodicelor *Foaie pentru minte, inimă şi literatură* şi *Gazeta de Transilvania.* Vasici îşi va fi oferit desigur întregul său sprijin pentru noile publicații. Cel dintîi rezultat al prieteniei care se înfiripă şi al năzuințelor şi preocupărilor lor comune îl ilustrează faptul că după întemeierea, în anul 1838, a celor două periodice româneşti braşovene, Vasici, primindu-le cu „nespusă bucurie", devine, vreme de 11 ani, „cel mai diliginte colaborator" al periodicului literar şi din 1843 şi al celui politic[4].

Nu peste mult timp, în anul 1841, legăturile prieteneşti dintre Vasici şi Bariț se întăresc prin cele de „rudenie". Bariț căsătorindu-se la 3/15 aprilie 1841 eu Măria Valisar, Paul Vasici este, alături de maiorul George Arbutina, unul din cei doi naşi ai tinerei perechi[5]. Şi tot Vasici este naşul primului lor copil, Aurelia (născută în 8/20 martie 1843, decedată în 6/18 mai a aceluiaşi an)[6].

Odată stabilite şi consolidate, legăturile dintre Bariț şi Vasici vor avea o durabilitate de peste patru decenii, adică pînă la moartea celui din urmă, întîmplată în anul 1881, timp în care biografia lor se va interfera adeseori.

Cronologic — şi cronologia corespunde în linii mari unor perioade istorice bine delimitate din istoria modernă a Transilvaniei — corespondența Vasici-Bariț poate fi grupată în: a) scrisori din anii 1840-1849, adică din perioada premergătoare, din timpul şi de după înfrîngerea revoluției burghezo-democratice de la 1848—1849; sînt expediate, cu'o singură excepție (din Timişoara), din Timişul de Sus; b) scrisori din anii 1850-1859, adică din perioada regimului neoabsolutist habsburgic; expediate din Sibiu; c) scrisori din anii 1860—1869, adică din anii regimului „liberal", ai încheierii acordului dualist austro-ungar şi ai începutului noului regim în Transilvania; expediate aproape în totalitatea lor din Sibiu şi Cluj; d) scrisori din anii 1869-1881, expediate din Timişoara, centrul Banatului românesc, reîncorporat în 1860 la Ungaria.

Cea dintîi scrisoare care ni s-a păstrat — şi cu siguranță că a fost precedată de altele, care însă s-au pierdut — datează din 8 septembrie 1840. O menționăm deoarece ea atestă îndoita însemnătate pe care o are întreaga corespondență Vasici-Bariț, adică de document strict biografic şi de document istoric în acelaşi timp, reflectînd mişcarea politico-națională românească din Banat şi Transilvania, în care a fost implicat, alături de Bariț, şi' Pavel

[2] *Observatoriul,* IV, nr. 77, p. 309.
[3] Vasile Netea, *Timotei Cipariu şi George Baritiu călători prin Tara Românească în 1836,* în *Studii,* XI, 1958, nr. 1.
[4] *Observatoriul,* IV, 1881, nr. 77, p. 310.
[5] O. Boitoş, *Memoriile lui George Barițiu,* în *Studii literare,* Sibiu, 1942, p. 10—11.
[6] *Ibidem,* p. 11.

Vasici. Acesta îi destăinuie prietenului său succesul deplin ai călătoriei întreprinse la Timişoara, unde se hotăreşte să se căsătorească şi îl informează despre calitățile viitoarei sale soții (cea de a doua), calități pe care însuşi Bariț va avea prilejul să le cunoască şi să le prețuiască: „Am venit, am văzut şi am învins! Domnişoara Iuliana Iancio este aşa un îngerel,de am ales-o de nevastă.Calitățile care le are sînt: blondul ochi tresător şi mîngîietor un suflet curat, încă nestricat, şi are şi bani, carii eu niciodată nu i-am căutat"[7]. Asemenea destăinuiri, numeroase, ne facilitează astăzi reconstituirea vieții personale, familiale, a profilului moral-etic al învățatului medic.

în aceeaşi scurtă epistolă, Vasici mai scrie: „îți voi aduce ceva interesant. Ce au vrut unii sîrbi să facă cu românii la congresul alegerii mitropolitului?"[8]\ Scrisoarea atestă, deci, preocuparea lui permanentă față de situația românilor bănățeni, atenția cu care a urmărit de timpuriu evoluția raporturilor româno-sîrbe; ea confirmă afirmația lui Bariț — făcută în *Părți alese din istoria Transilvaniei* — că Vasici a fost, alături de fratele său -Antlrei:-Vasici, de Petra Cermena şi Nicolae Tincu Velia, unul din principalii săi informatori şi consilieri în privința problemelor Banatului[9]. Vasici nu s-a limitat, aşadar, nicidecum la preocupări „doftoriceşti" şi literare. Sperînd în eliberarea eonfesional-națională a românilor din Banat şi Transilvania, el sprijină — aşa cum reiese din următoarele scrisori — alegerea amicului şi fostului său coleg de universitate Andrei Şaguna ca episcop[10].

O însemnătate aparte o au, în grupul scrisorilor expediate în această perioadă, cele din anii 1847—1849. Acestea subliniază — asemenea corespondenței lui Vasici şi Bariț cu Aron Florian, August Treboniu Laurian, Ioan Maiorescu şi Atanasie Şandor — rolul îndeplinit de Vasici, de mijlocitor al relațiilor cultural-politice şi economice interromâneşti, în această perioadă de puternică afirmare a conştiinței unității naționale pe ambele versante ale Carpaților. Cele trei scrisori din anul 1848 constituie un document singular privind receptivitatea transilvăneană față de evenimentele de la 1848 din Țară, un document al interesului deosebit pe care l-au manifestat românii din Transilvania față de desfăşurarea revoluției la sud şi est de Carpați[11].

Corespondența a continuat şi în anii următori, dar s-a rărit considerabil. Aceasta desigur nu din cauza depărtării lui Vasici, numit referent şi apoi consilier pentru şcolile greco-neunite pe lingă Guberniul de la Sibiu. De altfel, din corespondența lui Vasici cu Iacob Mureşanu reiese că cel dintîi a continuat să-i scrie lui Bariț fie direct, fie folosindu-1 ca intermediar pe Iacob Mureşanu[12]. Faptul că legăturile epistolare dintre Vasici şi Bariț sînt mai rare se datorează, credem, mai multor factori. Condițiile excepționale impuse de regimul absolutist restaurat în Transilvania au însemnat, pe lingă altele, şi supravegherea revoluționarului Bariț, precum şi a funcționarului de stat Vasici. Apoi, Vasici a încetat colaborarea la *Gazeta Transilvaniei* şi *Foaie pentru minte, inimă şi literatură,* el însuşi devenind redactor-şef, în anii 1853—1856, al periodicului sibian, întemeiat de A. Şaguna, *Telegraful român.* Probabil că schimbul epistolar dintre cei doi prieteni a fost afectat într-o oarecare măsură şi de conflictul confesional izbucnit în aceşti ani între conducătorii mişcării naționale româneşti, alimentat cu abilitate sau făţiş de către autoritățile de la Viena, de

[7] Vezi scrisoarea I.
[8] *Idem.*
[9] George Bariț, *Părți alese din istoria Transilvaniei,* III, Sibiu, 1891, p. 132
[10] Vezi scrisorile II şi III.
[11] Vezi scrisorile VIi', VIII şi IX.
[12] Arhiva Mureşenilor, Braşov, dosar 16 (Corespondența Vasici — Iacob Mureşanu). Publicată de Axen'te Banciu, *Din scrisorile doctorului Pavel Vasici către Iacob Mureşanu,* în *Tara Barsei,* X, 1938, nr. 4-6, p. 434-447.

conflictul dintre A. Şaguna, pe de o parte, şi G. Bariţ şi *Gazeta Transilvaniei,* pe care cel dintîi o afuriseşte, pe de altă parte.

Care a fost atitudinea lui Vasici în aceste dispute dăunătoare pentru mişcarea naţională, ne-o confirmă, alături de corespondenţa Vasici-Iacob Mureşanu, lunga scrisoare din 24/12 aprilie 1851. Ea este un document edificator, care confirmă întru totul afirmaţia lui Bariţ, că în perioada disputelor confesionale, a neoabsolutismului austriac, „care şi pusese piciorul în prag, pentru ca să spargă şi nimicească orice bună înţelegere între români, prin urmare să arunce tensiunile aprinse confesionale ... nimeni ca Vasici nu deplîngea acea stare de lucruri şi nimeni ca el n-a ostenit atîta spre a reconcilia, apropia, împăca, scurt a stinge flăcările urei stupide"[13]. Scrisoarea aceasta, ca atîtea altele, este încă o dovadă a caracterului onest al lui Vasici, a clarviziunii sale, a gîndirii progresiste şi democrate de care a. fost animat în toate împrejurările vieţii sale.

Din anul 1860 corespondenţa dintre Vasici şi Bariţ sporeşte considerabil, şi aceasta, fără nici o îndoială, ca un reflex al evenimentelor din viaţa Imperiului austriac şi îndeosebi a Transilvaniei.

Conducătorii românilor transilvăneni, între care Bariţ, reprezentant de frunte al aripii înaintate din mişcarea naţională şi Vasici, sînt preocupaţi — după emanarea Diplomei din octombrie 1860 şi a Patentei din februarie 1861 — de găsirea soluţiilor optime pentru cîştigarea, în noul cadru constituţional, a drepturilor revendicate de atîta vreme, a egalităţii naţionale şi confesionale a poporului român cu naţionalităţile şi confesiunile conlocuitoare din Transilvania. Aceste frămîntări răzbat în permanenţă în dialogul epistolar dintre cei doi cărturari, corespondenţa lor avînd un tot mai pronunţat caracter politic. Aflîndu-se la Sibiu, cunoscînd activitatea guberniului şi culisele vieţii politice, Vasici îl informează în permanenţă pe Bariţ despre toate mişcările, despre felul în care este receptată activitatea sa în cercurile guvernamentale, îi oferă informaţii recepţionate din Sibiu, de la Viena sau din preajma lui Şaguna. Orientarea sa politică şi principiile pe care se întemeia aceasta, cu toate nuanţele impuse de situaţia sa de înalt funcţionar austriac, sînt — aşa cum mărturiseşte şi corespondenţa — identice sau asemănătoare cu cele profesate de Bariţ. „Subscriu toate principiile d-tale"[14], îi scrie Vasici în 20 decembrie 1860, îndemnîndu-1: „Te rog, ca pe un Mrbat care ai meritat încrederea naţiunii, să nu pregeţi a lucra mai departe pentru dînsa"[15]; „programa d-tale este şi programa noastră", revine el mai tîrziu, în 21 noiembrie 1865, într-o altă scrisoare, subliniind adeziunea totală la programul de apărare a autonomiei Transilvaniei, a egalei îndreptăţiri politico-naţionale.

Corespondenţa din această perioadă — de mai mică însemnătate în anii 1863—1864, cînd cei doi s-au înîlnit la Sibiu în cadrul Dietei şi în afara acesteia — atestă rolul, mai puţin cunoscut pînă în prezent, pe care 1-a avut Vasici în viaţa politico-naţională a românilor transilvăneni în anii regimului „liberal", străduinţele sale, îndreptate îndeosebi spre realizarea unităţii de acţiune a fruntaşilor politici români[16], a capilor bisericii ortodoxe şi greco-catolice, consideraţi încă drept conducători ai mişcării naţionale; situaţia privilegiată a acestora la Viena putea fi folosită în favoarea mişcării naţionale, pentru succesul acţiunii revendicative româneşti. Acţiunile întreprinse de Vasici în calitate de membru al comisiei permanente aleasă la Conferinţa naţională de la Sibiu din 1/13 — 4/16 ianuarie 1861, consfătuirile politice care au avut loc în aceşti ani la Sibiu şi Cluj, preocuparea lui Vasici în vederea

[13] *Observatoriul,* IV, 1881, nr. 80, p. 321.
[14] Vezi scrisoarea XIX.
[15] Vezi scrisoarea LX.
[16] Scrisorile XXI si XXII.

reuşitei alegerilor pentru Dieta din 1863—1864 etc, fiecare în parte şi toate la un loc urm reau acelaşi scop.

Alte scrisori evidenţiază atenţia cu care fruntaşii politici români urmăreau evolu evenimentelor din principate, atitudinea lui Alexandru Ioan Cuza faţă de românii trans văneni, îndeosebi politica sa externă[17], şi totodată panica autorităţilor habsburgice, pote ţată în momentele de dificultăţi interne şi complicaţii externe: „La anul 1859, cînd înce rezbelul italian — scrie Vasici în 16 iulie 1867 — veni de sus la Locuţiinţă, sau mai bi la prezidiu, o provocare ca să învegheze căci au să vină din ţară nişte emisari îmbrăca giobăneşte [recte = ciobăneşte] şi să aducă o proclamaţiune prin caşcavale, cu care haranghieze poporul românesc"[18].

Numeroase scrisori se referă, începînd din anul 1860, la activitatea de consilier şco a lui Pavel Vasici, Ia strădaniile pe care le-a depus acesta pentru propăşirea învăţămîntul românesc din Transilvania, greutăţile deosebite pe care le-a întîmpinat în activitatea s lupta pe care a trebuit să o susţină împotriva nepăsării, incorectitudinii şi inculturii mult reprezentanţi ai clerului, conflictul cu autoritarul Andrei Şaguna, care nu înţelegea permită ştirbirea autonomiei şcolii confesionale ortodoxe, sprijinul pe care 1-a prim încurajator, din partea prietenului său Bariţ[19]. „Cu cît mi se păreau auspiţiile cele ma favoritoare cînd începui carierea mea ca inspector de scoale, cu atît simt mai ta greutăţile ce se ridică înaintea mea la tot pasul. Crede-mă că, de nu aş şti că su român şi nu aş şti că am să fac iarăşi cu aceştia, ar trebui să desperez şi să mă las unei iner nepăsătoare", îi scrie Vasici lui Bariţ încă în 1860, şi adaugă: „Dar mă doare inin de bietul popor, cu a cărui nume se fac atîtea abuzuri"[20]. Şi revine într-o altă scrisoa din 3 mai 1860: „N-ai crede ce lupte am şi acuma, nici de am putea vorbi adevăr Aţi vedea că eu aşi trebui să caz cu inima şi să las toate în drumul său, însă cauza c mare şi sfîntă care o apăr îmi dă încă putere să lupt. Alţi inspectori, care şi altfel luc în pămînt cultivat, află toate înlesnirile. Iar eu, care trebuie să sparg piatră, mă v împiedicat din partea aceea care ar trebui să-mi dea tot ajutorul. Atîta durere de inin nu am avut în viaţa mea, ca de vreo doi ani încoace, de cînd am văzut mişeliile pe fa şi pe dos, şi nu văd mod de vindecare decît ducîndu-mă la Viena sau schimbîndu- împrejurările. Şcoala e monopol de speculă, şi nimic alta"[21].

în acest context Vasici speră, după reactivarea lui în octombrie 1862 în postul consilier şcolar (desfiinţat în 15 aprilie 1861), că prietenul său Bariţ, care a manifestat serioa preocupări pentru învăţămîntul transilvănean, va accepta funcţia de consilier şcolar pent şcolile greco-catolice, spre folosul general al şcolii româneşti şi întreprinde demersuri pent numirea lui. „Aşa, eu sperez că încă în anul acesta — îi scrie Vasici în 13/25 octomb 1862 — te voi îmbrăţişa şi săruta ca pe colegul meu, dacă numai vei vrea d-ta şi te v interesa pentru acest post"[22]. Speranţele însă nu i s-au împlinit. Bariţ a preferat să păstreze independenţa faţă de autorităţile habsburgice. Oricum, corespondenţa ne ofe posibilitatea înţelegerii unui moment mai puţin cunoscut cu privire la activitatea mare cărturar şi patriot Bariţ.

[17] Scrisorile XVII, XXIII etc.
[18] Scrisoarea LXXVII.
[19] George Bariţ a fost şi el un adversar al autonomiei excesive a şcolii confesion româneşti, al confesionalismului, atitudine exprimată adeseori în paginile *Gazetei Tran vaniei;* vezi de exemplu articolul *Şcoalele autonome,* în *Gazeta Transilvaniei,* XXVIII, 18 nr. 33, p. 129-130; nr. 34, p. 132-133; nr. 35, p. 437-438; nr. 36, p. 141—142.
[20] Scrisoarea XIV.
[21] Scrisoarea XV.
[22] Scrisoarea XXXIX.

Informații importante cuprind scrisorile — al căror număr sporește — din anii 1865—1867. Ele se referă la consfătuirile deputaților români, care au avut loc la Cluj în preajma deschiderii Dietei din noiembrie 1865, la consfătuirile din primăvara (31 aprilie) anului 1866, pentru stabilirea atitudinii românilor față de Dieta din Pesta, la *Memoriul* din decembrie 1866. Corespondența Vasici-Bariț constituie — alături de corespondența Rațiu-Bariț[23] — o valoroasă sursă documentară pentru cunoașterea frămîntărilor în rîndul românilor în anii încheierii acordului dualist austro-ungar, prin care Transilvania era alipită cu sila la Ungaria și, o dată cu aceasta, românii pierdeau tot ce obținuseră în urma istoricei Diete de la Sibiu din 1863—1864. Ea oferă uneori date în plus față de corespondența Rațiu-Bariț, completînd informațiile cunoscute referitoare la culisele vieții politice a Transilvaniei în acești ani. De altfel uneori chiar Ioan Rațiu îi transmitea lui Bariț informații aflate de la Vasici, sau transmise pria intermediul său de acesta[24] Acum ca și altă dată, de atîtea ori, Vasici îl informa pe Bariț, pentru ca acesta să se poată orienta corespunzător în hățișurile vieții politice și ale publicisticii[25].

Ultimele scrisori din perioada clujeană oglindesc procesul de declin fizic și psihic al lui Vasici, măcinat de conflictul cu Șaguna, proces care a avut loc în legătură cu tristele evenimente care au dus la încheierea acordului dualist și care îl dezgustă. „Prin manifestul oare a ieșit — îi scrie Vasici în 22 iunie 1867 lui Bariț — și avem știre despre el din telegrame — se desființează tot ce s-a făcut de la 1848 încoace, prin urmare și anghirea noastră"[26].

Receptiv, ca și la începuturile publicisticii românești din Transilvania, Vasici se arată gata să colaboreze la noua revistă *Transilvania,* organ al Astrei redactat de Bariț.

Retras la Timișoara, după pensionarea sa, în aprilie 1869, Vasici a continuat să corespondeze cu finul său. Valoarea scrisorilor din Timișoara constă în dezvăluirea prodigioasei sale activități cultural-științifice, medicale, școlare, a zelului său deosebit în instruirea și educarea științifică, medicală a populației bănățene, a interesului manifestat în continuare pentru activitatea Astrei și pentru Academia Română. în acești ani a scris și a publicat: *Catechismul antropologic* și *Catechismul sănătății* (1870), a editat revista *Higiena și școala* (1876—1880), a scris studiile *Cercul vieții* (1879), *Darwinismul* (apărut postum în 1882), *Istoria naturală* {tratat al cărui prim volum a apărut postum în 1881). După întemeierea, de același Bariț, a *Observatoriului,* care apare la Sibiu în anul 1878, Vasici colaborează cu articole și corespondențe la noul periodic românesc.

Un interes aparte prezintă scrisoarea din 29 iunie 1873, cuprinzînd o schiță biografică — una din cele dintîi — a lui Andrei Șaguna, decedatul mitropolit, la care s-a referit de atîtea ori în corespondența sa Vasici[27]. Biograful mitropolitului din Sibiu va trebui firește să țină seama de această corespondență, în care se întîlnesc și alte figuri marcante ale istoriei și culturii românești din Transilvania: Iacob și Andrei Mureșanu, Iacob Boioga, Ilie Măcelariu, Ioan Rațiu, Axente Sever, Dimitrie Moldovan, Ladislau V. Pop, Ioan Alduieanu, Timotei Cipariu, August Treboniu Laurian, Ioan Popazu și mulți alții, desprinzînd de sub învelișul patimei doza de adevăr cuprinsă în relatările și aprecierile lui Pavel Vasici, ca de altfel și ale lui George Bariț. Nevoia judecății imparțiale o afirma însuși Vasici, atunci cînd scria: „Faptele Șagunei aveau să fie judecate de viitorime, fără predilecțiune și fără patima și ură ... "[28].

Cea din urmă scrisoare păstrată din corespondența Vasici-Bariț, datată Timișoara 12 martie 1880, este un ultim cuvînt de îmbărbătare adresat de Pavel Vasici aceluia pe care l-a admirat o viață întreagă și alături de care și-a raliat capacitatea și energia în opera de emancipare a românilor transilvăneni și bănățeni, de ridicare a nivelului lor de cultură și civilizație, George Bariț, supus din nou atacurilor *Telegrafului român:* „Să treci peste toate cu tăria sufletească ce ai dovedit totdeauna"[29].

în completarea corespondenței publicăm și cîteva articole manuscrise ale lui Vasici, deosebit de curajoase pentru vremea în care au fost scrise, a căror tipărire n-a fost socotită oportună de către fostul redactor al *Gazetei de Transilvania.* în felul acesta imaginea culturală, politică a poporului român și de asemenea personalitatea lui Pavel Vasici se completează, se întregesc. Acesta se înfățișează isteriei culturii ca un publicist cult, ancorat puternic în realitățile poporului român din Transilvania și Banat, care continua să sufere în acest veac al XIX-lea îndoitul jug al asupririi naționale și sociale.

---

23 Keith Hitchins și Liviu Maior, *Corespondenta lui Ioan Ratiu cu George Barițiu (1861—1892),* Cluj, 1970.

24 Vezi scrisorile LVII și LVIII; Keith Hitchins și Liviu Maior, *Corespondența lui Ioan Rațiu...,* p. 86—87, 102—103, 144—145, 164—167.

25 Scrisorile LXVII, LXVIII etc.

26 Scrisoarea LXXVI.

27 Scrisoarea C.

28 Scrisoarea CIX.

29 Scrisoarea CX.

I

Temeşvar[1], die 8« "br (1)840

Domnule dragă.

Am venit, am văzut şi am învins![2] Domnişoara Iuliana lancio[3] este aşa un îngerel, de am ales-o de nevastă. Calităţile care le are sînt: blondul ochi tresător şi mîngîietor, un suflet curat, încă nestricat, şi are şi bani, carii eu niciodată nu i-am căutat. Astăzi am cerut de la înaltul Gheneral com[an]do[4] slobozenie de însurat. Pe drum ce am pătimit, îţi va fi spus d-1 doctor[5]. însă acum iarăşi se fac toate bune. /

Cu strugurii aicea este rău, sînt foarte acri, căci una ploaie. Pepeni sînt fără seamă mulţi, şi mai degeaba.

Din Pesta, nici o scrisoare. Se vede că peştanii[6] or uitat de mine cu totul; n-am ce le face. La Pesta, din această pricină nu mă duc, însă cum voi găta lucrul cu popii, eu voi să fac excursii şi prin Bănat.

Te rog să spuni sănătate la fraţii Moroşani[7] şi la toţi prietenii cei buni.

îţi voi aduce ceva interesant. /

Ce au vrut unii sîrbi să facă cu românii la congresul alegerii mitropolitului ?[8]

Fii sănătos, şi mă iubeşte. Adevărat prietin,

dr. Vasici[9]. /

[Adresa:] An den Herrn Professor und Redacteur Georg v[on] Baritz, Wohlgeboren, zu *Kronstadt, Siebenburgen*

[1] Timişoara.

[2] Expresia originală în limba latină, „Veni, vidi, vicii", aparţine generalului roman Caius Iulius Caesar, care raporta lapidar senatului victoria obţinută în 21 mai 47 î.e.n. la Zela, asupra lui Pharnaces, fiul lui Mitradates IV Eupator.

[3] Iulia Iancso, a doua soţie a lui Paul Vasici. S-au căsătorit la 29 septembrie 1840 în Timişoara. Iulia a fost o soţie de nădejde, care 1-a sprijinit „în toate luptele vieţii sale". Au avut şase copii, dintre care au ajuns vîrsta maturităţii Cornelia, Aurelia, Isabela si Iulia. S-a stins din viată la 25 octombrie 1882 *(Observatoriul,* IV, 1881, nr. 77, p. 309; *ibidem,* V, 1882, nr. 84, p. 336).

[4] Comandamentul militar austriac din Sibiu. Carantinele erau supuse jurisdicţiei militare. (Vasici era directorul Carantinei de la Timiş, de lîngă Braşov).

[5] Atanasie Şandor. Vezi datele bibliografice de la p. 272—281. Şandor şi Vasici s-au preţuit reciproc în întreaga lor viaţă. Corespondenţa lui P. Vasici cu A. Şandor se găseşte la B.A.R., ms. rom. 1015, f. 37—39,283—322'. Din corespondenţa

lui A. Şandor adresată lui P. Vasici s-au păstrat cîteva piese în acelaşi fond G. Barit de la B.A.R.

[6] Referire la familia primei sale soţii, Aloisia Benitzky. Vasici a cunoscut-o în anii petrecuţi la Pesta, ca student al Facultăţii de medicină (1827—1831). S-au căsătorit în 1834. Era o fiinţă „pe cît de modestă şi cultă, pe atît de frumoasă". După o căsătorie fericită de patru ani, Aloisia moare'la 17 octombrie 1838, cînd nu împlinise încă vîrsta de 25 de ani, de o boală de inimă *(Foaie pentru minte, inimă şi literatură* [II], 1838, nr. 45, p. 357). Lovitura a fost deosebit de grea pentru tînărul medic. Influenţat şi de lectura preromanticului englez Edward Young, autorul *Cugetărilor nocturne (Night thoughts),* Vasici şi-a transpus durerea în planul literaturii. Vezi Ion Breazu, *Doctorul Pavel Vasici (1806—1881),* în *Studii de literatură română şi comparată,* voi. I, Cluj, 1970, p. 414—415. Au apărut astfel, sub semnătura sa: *Despărţirea (Pe patul morţii), Tînguirea şi mîngîierea* şi *La mormîntul doritei mele soţii.* Vezi *Foaie pentru minte, inimă si literatură* [I], 1838, nr. 20, p. 153 ; nr. 22, p. 171—172; *ibidem* [II], 1839, nr. 16, p. 125—126.

Ecoul morţii soţiei se resimte puternic şi în eseul *Păreri la metafizica muririi.* Aici însă durerea este temperată, Vasici, omul de ştiinţă şi gînditorul sesizînd dialectica vieţii şi a morţii. Ideea fundamentală a eseului o constituie tocmai întrepătrunderea şi continuitatea celor două fenomene, viaţa şi moartea, respectiv a celor două procese, „vierea şi murirea": „nu numai viaţa şi moartea, ci şi vierea şi murirea sînt aşa legate, cît nici o viaţă nu este în care să nu fie murirea şi' nici o mbarte să nu fie vierea" *(Foaie pentru minte, inimă şi literatură* [II], 1839, nr. 45, p. 356—359; nr. 46, p. 363—365. Emil Pop, *Doctorul Pavel Vasici,* în *Contribuţii la istoria medicinei în B.P.R.,* Bucureşti, 1955, p. 337 ; Ion Breazu, *Doctorul'Pavel Vasici,* p. 416).

Soarta este din nou necruţătoare cu Vasici, în anul 1841 murind de scarlatină Cornelia, unicul copil din prima căsnicie. Experienţa tristă străbate în două „rugăciuni": *La năprasnica moarte a scumpei mele fetiţe (rugăciune)* şi *La mormîntul iubitei mele Corneliei (rugăciune),* din *Foaie pentru minte, inimă si literatură* [IV], 1841, nr. 8, p. 62-63; nr. 27, p. 214-216.

[7] *Iacob Mureşanu,* 1812—1887, profesor şi publicist. Din 1850 redactor al periodicelor *Gazeta Transilvaniei* şi *Foaie pentru minte, inimă şi literatură.* Vasici 1-a cunoscut în 1837, cînd I. Mureşanu îşi începe cariera de profesor la nou înfiinţatul gimnaziu romano-catolic din Braşov. O parte din corespondenţa lui Vasici cu I. Mureşanu s-a păstrat la Casa Mureşenilor din BraşovfA fost publicată. Vezi Ax. Banciu, *Din scrisorile doctorului Pavel Vasici către Iacob Mureşanu,* în *Ţara Bîrsei,* X, 1938, nr. 4-6, p. 434-447.

Andrei Mureşanu, 1816—1863, profesor, poet şi publicist. Vasici 1-a cunoscut în mediul braşovean. între ei s-au stabilit relaţii amicale şi de stimă reciprocă. A. Mureşanu a colaborat la *Macrobiotica* lui Vasici. traducînd *Contenirea de gustarea amorului fisic în junie şi afară de căsătorie (Mănnerkeuscheit)* de Biirger, *Viaţa cîmpeană şi de grădini (Das Stadt und Landleben)* de Herder şi cîteva versuri de Schiller (Pavel Vasici, *Macrobiotica sau măiestria a lungi viata,* tom. II, Braşov, 1845, p. 124-125, 148, 165-168; Ion Breazu, *Doctorul Pavel Vasici,* p. 423; C. Căliman, *Colaborarea lui A. Mureşanu la Macrobiotica lui P. Vasici,* în *Astra,* I, 1966, nr. 6, pag. 7). Pentru legăturile lui P. Vasici cu Mureşenii, vezi şi Ioan Raţiu, *Viaţa şi operile lui Andrei Mureşan,* Blaj, 1900, p. 109—113 şi George Moroianu, *Unirea de la 1859 si contribuţia vechiului regat la unirea cea mare,* Cluj, 1927, p. 49, nota 1.

[8] Originar din Banat, bun cunoscător al limbii sîrbe încă de pe băncile şcolii, Vasici s-a interesat în permanenţă de evoluţia raporturilor româno-sîrbe şi a fost în această privinţă alături de fratele' său Andrei Vasici, Petru Cermena şi Nicolae Tincu-Velia, principalul informator şi consilier al lui Bariţ. Prin articole publicate anonim în *Gazeta de Transilvania,* Vasici a combătut tendinţele de asuprire a românilor bănăţeni de către ierarhia superioară bisericească sîrbă. Vezi George Bariţ, *Părţi alese din Istoria Transilvaniei pe două sute de ani din urmă,* voi. III, Sibiu, 1891, p. 132, 136. Pentru raporturile româno-sîrbe înainte de 1848 vezi I. D. Suciu, *Nicolae Tincu-Velia (1816—1867). Viaţa şi opera lui.* Bucureşti, 1945, p. 9—21; idem, *Revoluţia de la 1848—1849 în Banat,* Bucureşti, 1968,'p. 29—30, 36—39.

[9] De mîna lui Bariţ: „1840. Dr. P. Vasici scrie de la Timişoara, despre căsăioria sa a doua".

II

22/11, (1)847

Domnule,

Mă provochezi să-ţi dau opinia în treaba articulilor trimişi. Iată-o: cei sîrbeşti [1] nu i-aş fi făcut niciodată de nu mă ar fi provocat fratele Moroşanu [2], şi de aceea nu-mi pasă, sau că-i vei pune, sau nu. Iară ce se atinge de a 3[le], acela ţi l-am trimis fără opinie, că eu nu l-am făcut din puntul de vedere politic, şi ţi-am scris înainte că nu am de a mă sfii de nimenea. Dacă au ajuns, dară, tîrziu, şi nu au aflat loc, îmi pare rău.

Eu, într-însul, nu am numit pre nime; apoi de vor cunoaşte cititorii in omul doririlor mele pe Şaguna [3], atuncea eu mi-am ajuns scopul, iară -dacă pe altul, ei facă pe acela. Nu e urmare că trebuie să fie în candidaţie, căci ei toţi pot striga: „Să trăiască ŞagunaJ", şi atunci alegerea e gata. Aşa se făcu mitropolit Stancovici [4], şi nu se trimise candidaţie la împărat, ci îl rugă numai pentru întărire, care şi urmă.

Eu, şi cei binesimţitori, aflu acelea calităţi toate în Şaguna. Apoi de ce să-mi fie sfială de cei nebuni şi demoralizaţi, care nici pe Dumnezeu nu-1 ţin / sfînt?

închei, că d-1 Gott nu mai aşteaptă. Adio,

Vasici. / *lv*

[Adresa:] An den Hr. Redacteur Georg v. Baritz, Wohlgeboren, Kronstadt

[1] Unul dintre „articuli", o polemică cu „gazeta sîrbească din Pesta", apare anonim în *Gazeta de Transilvania,* X, 1847, nr. 98, p. 389—390.

[2] Iacob Mureşanu.

[3] *Andrei Şaguna,* 1808—-1873, episcop, mai tîrziu mitropolit. Personalitate marcantă a vieţii publice româneşti din Transilvania. P. Vasici 1-a cunoscut pe Şaguna la Pesta, în anii studenţiei. Cel dintîi urma Facultatea de medicină, cel din urmă frecventa cursurile Facultăţii de drept. Se vor fi întîlnit adeseori în casa lui Atanasiu Grabovski, comerciant de vază şi mecenat al culturii româneşti, unchiul după mamă al lui Şaguna, la care acesta locuia (Nicolau Popea, *Archiepiscopul şi mitropolitul Andreiu Baron de Şaguna,* Sibiu, 1879, p. 20, 23). Vasici s-a numărat între acei apropiaţi care l-au sfătuit pe Şaguna să se dedice carierei bisericeşti, cu scopul mărturisit de a vedea un român în fruntea bisericii ortodoxe din Banat şi Transilvania, între Vasici şi Şaguna au existat relaţii apropiate. Mai tîrziu însă, în anii „regimului liberal", a izbucnit între ei un puternic conflict. în timp ce Vasici, ajuns consilier al guberniului transilvănean pentru şcolile ortodoxe, a criticat aspru lipsurile din învăţămînt, după opinia sa datorate'în mare măsură autonomiei excesive a şcolii confesionale ortodoxe, Şaguna, urmărind să evite cricc : IMtate de amestec şi de deznaţionalizare din partea regimului, era un înverşunat apărător al autonomiei. S-au împăcat „într-un timp cînd unul din ei (Şaguna, n.n.) era aproape de mormînt" (Ilarion Puşcariu, *Din anii ultimi ai vieţii mitropolitului Andreiu baron de Şaguna, despre boala şi moartea lui,* în *Mitropolitul Andreiu baron de Şaguna. Scriere comemorativă la serbarea centenară a naşterii lui,* Sibiu, 1909, p. 429). Articolul la care se referă scrisoarea era trimis de Vasici *Gazetei de Transilvania* în preajma alegerii de episcop ortodox. Nu a fost publicat.

Vasici este şi cel care a mijlocit cele dintîi legături dintre G. Bariţ şi A. Şaguna. Vezi George Bariţ, *Părţi alese* voi. III, p. 564.

[4] Ştefan Stankovici, mitropolit sîrb în anii 1837—1842.

[5] Johann Gott, 1810—1888, tipograf şi editor braşovean. A tipărit *Gazeta de Transilvania, Foaie pentru minte, inimă şi literatură,* publicaţiile germane progresiste *Siebenbtlrger Wochenblatt* şi *Satellit.* A desfăşurat o activitate susţinută

în domeniul economic, politic şi cultural, profesînd concepţii progresiste. Vezi Carol Gollner, *Gindirea economică a saşilor din Transilvania în secolul al XlX-lea,* Bucureşti, 1969, p. 15—16. Pentru relaţiile dintre G. Bariţ şi J. Gott, vezi Vasile Netea şi Carol Gollner, *Die Beziehungen zwischen Georg Bariţiu und dem Kronstädter Buchdrucker Johann Gott,* în *Forschungen zur Volksund Landeskunde,* Band 9, nr. 1, 1966, p. 76-90.

III

26/11, (1)847

Domnule,

Eu în scrisoarea mea de luni ţi-am însemnat cu o delicateţă că-mi pare rău cum că proclamarea mea nu au aflat loc în gazeta d-tale, fiindcă au venit tîrziu, aşteptînd, aşişderea, delicateţa d-tale a o tipări în *Gazeta* de ieri. Fiind însă că nici acuma nu se tipări, văd că altă pricină e la mijloc.

Eu, bunul meu domn, cunosc pusăciunea d-tale în minutele acestea, dar d-ta nu poţi opri, cu netipărirea acestora, şiroiul simţimintelor ce se freacă şi izbucnesc acuma în cauza aceasta. Apoi, pentru un prieten, puteai aceasta face fără nici un scăzămînt. Frica de ura cu ăla şi ăla e deşartă, căci dacă dînşii sînt oameni cu simţiminte bune, atuncea nu pot să se mînie, iară de nu sînt, nu am perdut nimica în prietenia lor. D-ta cunoşti haracterul meu, şi nu am a mai esplica simţirea mea mai departe. Una însă nu mă pot conteni a nu ţi-o face cunoscută: adică eu, atîta înaintea Şagunei, căruia am scris despre acest articul, iară mai vîrtos înaintea -protopo[pu]lui Verza[1], sînt urît comprometat, căci dînsul fiind aicea, mi-au spus curat că d-ta nu vei tipări acest articul niciodată, şi văd că au ghicit. A/poi dînsul tot o să spună despre el.

Vei zice, însă, că de ce nu ţi-am scris despre acestea? Şi eu însumi răspund: Pentru că mai întîi aş fi crezut că-mi voi muşca nasul, decît că d-ta mă vei trata aşa de neprieteneşte. Mă rog să-mi trimiţi articulul îndărăpt. Dacă ştiam asta, aş fi dat a se tipări deosebi acest articul, şi îl împărţeam în seara de alegere[2], foarte bine.

Spune-mi, cu ce faţă să stau eu înaintea Verzii, care pe d-ta te ţine de cel mai mare antagonist a Şagunei, după ce îmi pusă scăuş în gură, ca să nu mai vorbesc nimica?

D-le, îţi zic mai o dată că nu ai făcut bine, m-ai compromitat urît, dar eu tot mă rog să trimiţi articu[lu]l, ca să-1 trimit Şagunei, să mă arăt barem naintea lui că nu am minţit.

Adio. încă nu e tîrziu,

Vasici[3] /

[Adresa:] Domnului Gheorghie Bariţ, la Braşov. Foarte degrabă!

[1] Alexe Verza, protopop ortodox al Braşovului.

[2] Vezi nota 3 la scrisoarea a Il-a. Alegerea de episcop ortodox la Sibiu a avut loc la 2 decembrie 1847 în Turda. Deşi a obţinut numai 27 de voturi, faţă de cele 33 ale lui Ioan Moga şi 31 ale lui MoiseFulea, Şaguna a fost denumit, prin rezoluţiunea împărătească din 5 februarie (24 ianuarie) 1848, episcop al eparhiei vacante a Transilvaniei (*Gazeta de Transilvania,* X, 1847, nr. 95, p. 377—379; Andrei baron de Şaguna, *Istoria bisericei ortodoxe răsăritene universale,* tom. II, Sibiu, 1860, p. 206—209; Nicolau Popea, *Archiepiscopul şi metropolitul Andreiu...,* p. 29, 37; Ioan Lupaş, *Vieaţa şi faptele mitropolitului Andreiu Şaguna,* în *Mitropolitul Andreiu baron de Şaguna,* p. 60—61; Arhiepiscopul şi Mitropolitul Andrei Şaguna, *Memorii din anii 1846—1871,* Sibiu [1923], p. 13).

[3] Cu însemnarea lui Bariţ: „P. Vasici supărat pe mine".

IV

29 d-v. (1)847

Domnule!

La scrisoarea d-tale am numai atîta a-ţi răspunde, cum că îţi dau toată dreptatea să mă mustri, căci ce are să-mi pasă mie de va fi Petru sau Pavel vlădică în Ardeal?

în privinţa lui Verza te înşeli tare, căci nu e treaba aşa, pot să-ţi dau dovezi eclatante. Apoi nu ştiu ce să zic, dacă însuşi fratele Moroşanu[1] îmi zisă, cînd fusei în Braşov, cum că d-voastră aveţi vineri a da acestui om instrucţii cum să se poarte. însă acum destul opiniile, să nu se strice prietenia cea veche şi sinceră, şi dacă te-am vătămat, eu cer pardon.

Pentru lemne, cărăuşii sînt foarte scumpi şi nu vreu să le deie jos. Eu stau de speditori ca haiducii la execuţie, să-ţi trimită barem un stînjen[2]. Eu am pus pe sub mînă cordonişti[3] de ţi-am făcut un stînjen la graniţă, dar nu pot să aflu cărăuş să ţi-1 aducă jos, nici cu un preţ. Ţi-aş fi trimes de acelea ce am la schit, dar iar cărăuşii sînt pricina. Nicoliţă îmi făgădui că săptămîna asta va face vreun mijloc.

Am dat pentru slobozirea boilor, şi am nădejde că va avea rezultat bun. Bine ar fi să mai publicaţi prin gazetă cum că au încetat boala, şi că ar fi bine să se sloboadă boii, căci s-ar mai uşura chiria şi ar spori negoţul, mai ales cu bucate[4], şi domnul Gott[5] să mai samenemasa [?].

Şaguna au pornit joi din Sibiu, şi va ajunge sîmbătă în locul destinat.[6] Dar în aşa împrejurări, eu sînt cel dintîi carele rog pe Dum[nez]eu să-1 ferească de vlădicia în Ardeal.

Adio,

Vasici[7]. /

[Adresa]: Domnului Gheorghe Bariţ, redactor, în Braşov

[1] Iacob Mureşanu. Vezi scris. I, n. 4.

[2] Stînjenul cubic, unitate variabilă de măsurat lemnele. Nicolae Stoicescu, *Cum măsurau strămoşii,* Bucureşti, 1971, p. 300.

[3] Soldaţi aflaţi în serviciu la Carantina Timişului.

[4] In deceniul premergător revoluţiei de la 1848, Vasici a fost unul din cei mai fervenţi susţinători, prin scris şi faptă, al intensificării legăturilor economice, politice şi culturale dintre ţările române. Numeroasele corespondenţe, semnate sau anonime, dar care îi aparţin, apărute în *Gazeta de Transilvania,* atestă'preocuparea permanentă a directorului Carantinei Timişului de a facilita circulaţia persoanelor, mărfurilor şi a animalelor prin pasul Timiş, devenit cea mai importantă arteră de legătură între Transilvania şi Ţara Românească. Informaţia cuprinsă în scrisoare este revelatoare

pentru astfel de preocupări. Cînd, în urma încetării epizootiilor în Ţara Românească măsurile restrictive luate la carantină erau înlăturate, Vasici îl înştiinţa cu promptitudine pe Bariţ, care publica ştirea în *Gazeta de Transilvania.* Informaţiile provenite de la Timiş au avut un rol stimulator în intensificarea legăturilor economice si umane de o parte şi de alta a Carpaţilor. Vezi Grigore Ploeşteanu, *Un iluminist român in secolul al XlX-lea — Paul Vasici,* în *Studii,* tom. 24,'nr. 1,1971, p. 98—99.

[5] Johann Gott. Vezi scris. II, n. 5.

[6] Viena. Vezi *Gazeta de Transilvania, X,* 1847, nr. 97, p. 386.

[7] Bariţ adnotează scrisoarea: „1847. Dr. P. Vasici".

[Sfîrşituî lui decembrie 1847][1]

Domnule,

Astăzi să espeduiră de aicea cărţile ce Ie trimite d-1 Laureanu[2], cu următoarele *Declaraţii,* şi gazetele ce veniră cu scrisoarea alăturată^ şi ce erau încă aicea[3].

îţi trimit o scrisoare de la d-1 Şaguna, să vezi ce-mi scrie. Adevărat că făcuta alegere[4] nu place la mulţi. Eu mă mir unde aud pe braşoveni a vorbi nişte vorbe despre aceasta, ce ei, săracii, nu le pricep. Nu auzi alta decît că pierdurăm iuşu nostru, dar ce iuş avură d[um]nealor? Mare e egoismul, şi îneacă pe mulţi!

D[omnul] Verza au fost marţi la mine şi mi-au povestit cum fu toată alegerea, şi dacă s-au purtat dînsul aşa precum zice, provocîndu-să pe Bălăşescu[5] şi pe Bologa[6], atuncea el au făcut destui aşteptării mele.

îmi spune că P[opazu][7] au plîns, şi lui Gherfman][8] i-ar fi *zm* Şaguna: „Dumneata eşti duşmanul meu", şi că 26 de protopopi s-au dus la Şaguna şi i-au spus că ei dînsului voi da votum. îmi povesti ce aplauz făcură damele şi nemeşii cînd să citea numele Şaguna, şi că P[opaz]u ar fi zis: „Şi vicariu au intrat în Ardeal cu prevaricaţie, şi noi nu vom lăsa ca şi vlădică să se facă cu prevaricaţie"[9]. Zice cum că comisariu nu au zis alta decit ca să caute să aleagă om vrednic, iară baronul Kemeny[10] zicea în antişamber: „Vedeţi de alegeţi om harnic. Şaguna e bun".

Cu toate acestea, Şaguna va fi vlădică, şi mulţi din braşoveni nu au drept a vorbi nimicuri, dacă să ţin oameni înţelepţi.

La S. Andrei, Şaguna merse la Reşinariu[11], ca să scoată pre cei doi antagonişti[12] din pusăciunea cea grea de a-i gratula. Aceasta o văzui clin scrisoarea ce o trimisă lui Verza.

Adio,

Vasici.

10 Obşteasca Adunare nu s-au deschis[13]. /

[Adresa:] Domnului redactor Georgie Bariţ, în Braşov

[1] Scrisoarea e databiiă la sfîrşituî lunii decembrie 1847, pe baza următoarei însemnări a lui Bariţ: „1847, dec. Alegerea lui Şaguna, de P. Vasici."

[2] *August Treboniu Laurian,* 1810—1881, istoric şi filolog. în această perioadă îndeplinea funcţia de revizor şcolar în Ţara Românească (Ilie Popescu Teiuşan şi Vasile Netea, *August Treboniu Laurian. Viaţa şi activitatea sa,* Bucureşti, 1970, p. 51). „Cărţile" trimise de Laurian: un pachet pentru Transilvania din *Manual de filosofie şi de literatură filosofică de W. Traug. Krug. Tradus după a treia ediţiune de A. Treb. Laurian, profesor de filosofie,* tom. I, Bucureşti, 1847. Vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* voi. I, Bucureşti, 1973, scrisori primite de la A. Treboniu Laurian, XX—XXI.

[3] în anii premergători revoluţiei de la 1848, Vasici, folosindu-se de calitatea lui oficială — director al Carantinei de la Timiş — a făcut tot ce i-a stat în putinţă pentru a asigura circulaţia corespondenţei, periodicelor şi cărţilor dintr-o parte într-alta a Carpaţilor. Corespondenţa primită de el şi de Bariţ de la Aron Florian, August Tr. Laurian şi Ioan Maiorescu — publicată integral în primul volum al acestei colecţii — atestă rolul său esenţial în organizarea legăturilor dintre ţările române. Vezi Pompiliu Teodor, *Din nou despre „Magazinul istoric pentru Dacia",* în *Acta Musei Napocensis,* III, 1966, p. 513; Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea naţională,* 1834—1849, Bucureşti, 1967, p. 279, 293—294.

Un rol deosebit a avut în acţiunea de difuzare a *Magazinului istoric pentru Dacia* în Transilvania, a lucrărilor lui A. Tr. Laurian, între care *Coup d'oeil sur l'histoire des Roum,ains* — în limba germană *Schneller Ueberblick der Geschichte der Romänen* — a periodicelor *Curierul de ambe sexe* etc. etc. Prin activitatea sa legală sau conspirativă, Vasici a asigurat pătrunderea în Transilvania a majorităţii tipăriturilor şi publicaţiilor apărute în acei ani la Bucureşti. Scrisoarea pe care A. T. Laurian i-a adresat-o în 14 noiembrie 1846 constituie o mărturie elocventă a serviciilor pe care Vasici le-a adus în această problemă şi deopotrivă a încrederii de care s-a bucurat în cercurile intelectualilor progresişti de peste munţi. Reproducem scrisoarea mai jos:

„Domnule doctor!'

Deşi n-am avut pînă acum norocirea a vă cunoaşte în persoană, cu toate acestea marea încredere în deosebita d-voastră bunătate, care o am cîştigat mai ales din spusele amicul[ui] nostru Bariţ, m-a îndemnat a vă supăra în deosebite rînduri cu însărcinări care poate că abia aşi fi putut aştepta de la un amic cunoscut şi încercat, ca să mi le împlinească. Iertaţi-mi, domnule doctor, această îndrăzneală şi binevoiţi a primi a mea mulţumire, ca' de la un adevărat estimator al lăudabilului caracter al d-voastră. Noi avem puţini români adevăraţi, şi către aceia pe carii îi cunoaştem de adevăraţi îndrăznim poate mai mult decît ar cere buna-cuviinţă. Ştiu, domnule doctor, cîte greutăţi v-au cauzat însărcinările mele în anul trecut şi în acesta şi aşi vrea să nu abusez de bunătatea d-voastră, dară împrejurările pentru folosul românilor nu mă iartă să fac altminterea. Lucrurile care le trimit în Transilvania nu poci să le espeduiesc pe la Turnu-Roşu, că de acolo mi le trimit înapoi sau le confiscă şi n-am acolo o persoană care să ştie desvolta lucrul înaintea pedanţilor de amploiaţi. Aşadară nu poci face altminterea decît să vă rog iarăşi pe d-voastră, ca pînă puteţi, fără a fi compromis în dregătoria d-voastră, să aveţi deosebita bunătate a ne sta într-ajutor.

Aici trimit domnului Bariţ vreo cîteva coaie îmbroşate din tomul III al *Magazf inului] moi* înainte de ce va putea să primească tot tomul censurat de la guvern. Aveţi bunătatea de i le daţi.

în zilele acestea voi espedui şi două pachete cu broşurile, n-rile 1, 2, 3 şi 4. Le-am dat la espeditorul Visarion, poate că le-a şi espeduit. Aveţi bunătatea de le primiţi şi le treceţi prin formele cuvinite ca să nu causeze vreo compromitere din partea nici unuia. Cînd aşi şti că nu se poate fără aceasta, atunci mai bine le-aş lăsa să stea, cu toate că socotesc tomul acesta de mai mult interes pentru transilvani decît pentru românii de aici.

Iertaţi pe îndrăznitorul şi-1 număraţi între ai d-voastră adevăraţi stimatori,

A.T. Laurian.

Bucureşti, 14 noem. (1)846

Aducătorul acestora e d. Siikei, fiul preotului reformat de aici, un tînăr foarte amabil şi de multă speranţă".

(B.A.R., ms. rom. 996, f. 153—153v. Publicată de Cornelia Bodea, în *Lupta românilor* p. 293—294).

[4] Vezi nota 2 la scrisoarea a III-a.

[5] Nicolae Bălăşescu, cărturar de origine ardeleană, profesor în Bucureşti. In preajma revoluţiei s-a reîntors în Transilvania. Membru al Comitetului naţional. A avut relaţii amicale cu Vasici.

[6] *Iacob Bologa,* 1817—1888, avocat, figură marcantă a vieţii politice si culturale a românilor din Transilvania. Din 23/11 decembrie 1847 pînă în 18 octombrie 1849 a îndeplinit funcţia de prim notar al Consistoriului diecezan ortodox din Sibiu (Arhiva Bibliotecii Arhiepiscopiei române din Sibiu, Fond Şaguna, act. nr. 496).

[7] *Ioan Popazu,* 1808—1889, protopop ortodox al Braşovului, mai tîrziu episcop al Caransebeşului. A avut un rol important în dezvoltarea învătămîntului românesc dm Transilvania. A exercitat, alături de G. Bariţ, o influentă pozitivă asupra lui P. Vasici, cu care s-a cunoscut în anul 1837. Vezi Dr. Vasici, *Beflesiuni la Ochire chronologicâ despre fundarea şi augmentarea scoalelor române ort. r. din Braşov,* în *Biserica şi şcoala,* III, 1879, nr. 32, p. 249. Atunci cînd duşmanii lui Vasici, om cunoscut pentru corectitudinea sa, s-au străduit „din răsputeri" ca să-1 îndepărteze de la Carantina Timişului, Popazu şi Bariţ au intervenit la autorităţi, convingîndu-le „că mutarea lui Vasici din carantina principală a Transilvaniei ar fi un adevărat triumf pentru defraudatori şi contrabandieri" *(Observatoriul,* IV, 1881, nr. 77, p. 310). In scrisoarea de faţă este vorba de speranţa lui Popazu de a fi ales episcop la Sibiu. El n-a întrunit însă decît 11 voturi. Cf. I. Lupas, *Mitropolitul Andrei Şaguna,* ed. II, Sibiu, 1911, p. 48.

[8] *Petru German,* 1790—1860, protopop ortodox al Braşovului. Vezi necrologul în *Gazeta Transilvaniei,* XXIII, 1860, nr. 32, p. 127.

[9] Prevaricaţiune, termen din limba latină, are înţelesul de „abatere din calea dreaptă". Dr. C. Diaconovich, *Enciclopedia română,* tom. III, Sibiu, 1904, p. 669. Aluzie la faptul că Şaguna nu a fost ales ci numit — prin rezoluţia împărătească din 27 iunie 1846 — vicar general al eparhiei ortodoxe transilvănene.

[10] Probabil Josif Kemeny, secretar erariai la Sibiu, cunoscut om de cultură şi istoric.

[11] Răşinari.

[12] Ioan Moga şi Moise Fulea.

[13] Adunarea Obştească, organ legislativ în Principate. Vasici se referă la Adunarea Obştească a Ţării Româneşti. Lucrările ei s-au deschis la 18 ianuarie 1848 *(Vestitorul românesc,* XII, 1848, nr. 6, p. 4).

VI

4/3, (1)848

Domnule,

Pînă îţi voi scrie mai pre larg în privinţa acestii scrisori, te rog să o mai laşi la mine, ca să mă înţeleg cu omul ce ştie aşa bine intriga. Pînă atuncea, iată o declaraţie. Dă-o lui Bălăşescu[1], să o arate d-lui episcop[2], căruia mă rog să-i spui cum că Vasici au fost piietenul purtării lui Verza[3], în privinţa prietenului său, tocma aşa ca şi d-1 Bălăşescu, şi va fi urgisitoriul oricării intrigă şi defăima, prin carea nu numai numele oamenilor cinstiţi, ci însuşi măria-sa episcopul poate veni la bănuială de ură şi persecuţie cătră mai micii săi.

Sănătate, că mă grăbesc!

41 *Vasici*[4]. /

[Adresa:] Domnului redactor *Georgie Bariţ,* în Braşov

[1] Nicolae Bălăşescu.
[2] Andrei Şaguna.
[3] Alexe Verza.
[4] Cu însemnarea lui Bariţ: „1848, dr. Vasici".

vn

25/3, (1)848

Domnule,

Evenimentele din Franţa se văd a nu fi făcut la boieri nici o impresie, sau că doară se prefac Prietenul nostru[2] zice: „Ei se par că sînt destinaţi a se supune soartei subjugării, care demult îi ameninţă, şi sînt cum am zice abgestumpft fiir jede Freiheit[3], dar mi să pare altfel, căci ascultă: „Un student de la «Radu Vodă», anume Vernescu[4], face alocuţie la tovarăşii săi, pentru revoluţia din Franţa, şi Iancu Mânu[5] îl duce la poliţie şiîi dă 50 de nuiele bune, fără nici o cercetare. în canţelaria vistieriei se'deprind vreo cîţiva scrietori cu descrierea unei poezii, ce iarăşi circulează prin Bucureşti, şi aceştia se scot din slujbă şi se pălmuiesc preste urechi de Iancu Manu. Iată strofa dintîi:

Un tiran cu nas mare
Şi la suflet mic
A strîns la Obşteasca Adunare
Spre a ţării perzare
Tot oameni de nimic.

Poliţia opri a purta stilete şi a fuma ţigări pe uliţi. Se aude că la un otel nişte streini ar fi deşertat o sticlă de şampan pentru sănătatea Republieei franţeză. Iancu Manu aleargă şi spune la Vodă[6]. Cela-i recomandă linişte.

Românii care prevedeau o alianţă între Austria şi Rusia, în privinţa Italiei, să tem de / moarte că ruşii vor face invazie în Moldo- 12
România, zicînd că acestora ar sta atuncea calea deschisă pînă la Constantiîiiopol. Vestea, însă, despre căderea lui Metternich[7] îi cutrieră pînă la răruchi, şi îşi perdură cumpătu. Aceasta ajunsă în Bucuieşti la 22 martie, prin o scrisoare a fraţilor Gherman[8] carii şi fură poftiţi de loc la palat, unde în 23 dimineaţa se aflâ şi Timoni[9] şi Kotzebue[10]. Consulul franţez[11] luă insignele regeşti şi pusă celi ale republicii.

Obşteasca Adunare primi contribuţie de acţize[12], şi mări contribuţia patentelor[13] grozav.

Se aude că cît [de] curînd se vor alege episcopi, pro forma, căci ei sînt denumiţi: la Buzău, Filotei[14], la Argeş, ficariu mitr[o]poliei, la Rîmnic, Nifon[15].

Un scandal mai amar decît a lui Jani se întîmplă iarăşi în Departamentul justiţii: un nu ştiu cine, Serdachi, avu a se arăta în 2 martie la Curtea apelativă (Tagsatzung)[16], dar el ceru de la ministru dreptăţii, Băleanu[17], un urlaub[18] de 14 zile la Focşani. Acesta i-1 dă, şi scrie preşedintelui Văcărescu (Furtună)[19] să-i prelungească terminul. Cesta bagă hîrtia în buzunari şi, necompărînd Serdachi la vreme, îl judecă în contumacie. Băleanu se cătrăneşte şi cere hîrtia îndărăpt. Necăpătînd-o, însă, vrea să închiză pre serdarul Costache Bălan, ajutoriu la Curtea apelativă. Sare, însă, Văcărescu şi nu lasă, apoi merge la Departamentul] justiţiei / şi strigă: «Hoţi, huntfuţi[20] şi blăstămaţi!» 12»
Băleanu de abia scapă, şi aleargă la Vodă. Directoru (Ioan Filipescu)[21]

se ascunde. Vodă interveni şi să făcu pace. Frumoase lucruri, şi bune a da peste cap gubernului!

Depeşele către Guizot[22] şi Me[tternich] încetară. Consulul franţez scrie privat, cu peceată roşie (pînă acuma, neagră)".

Boala de vite tot mai ţine colo-colo, mai vîrtos în judeţul Slam-Rîmnic[23], Dolj, Teleorman şi Vlaşca.

La drum, cum auzii, vor începe a lucra, la *l* iul aprilie, petriş pe drumul făcut. Şi podurile s-au dat cu mezat, şi după ce vor isprăvi pînă între Prahove, şi vor face şi pod acolo, vor merge la Orăştie. La noi e cu atîta mai rău şi mai desfundat drumul, de ţi-i groază să te uiţi la el. Alta, nimica,

13 *Vasici*[24]. /

[Adresa:] Aii den Herrn Redacteur Georg v. Baritz. Wohlgeboren, zu Kronstadt. Dureh Gute

[1] Revoluţia de la 1848 din Franţa şi apoi cea românească trebuie să-i fi dat mari speranţe lui Vasici, ea fiind menită să realizeze dorinţele sale dintotdeauna: emanciparea şi libertatea românilor, unitatea lor. I-a pricinuit însă amărăciune situaţia în care se găsea la Timiş, „soarta care 1-a pus într-o funcţiune de care era legat ca cu cătuşe de fer". Destăinuindu-şi amărăciunea bunului prieten G. Barit, acesta 1-a încurajat cu cuvinte profetice: „în această epocă d-ta eşti chemat a face în alt mod mari servicii naţiunii noastre" *(Observatoriul,* IV, 188l', nr. 78, p. 313). Documentele, cîte cunoaştem, relevă într-adevăr că directorul Carantinei de la Timiş a adus în anii 1848—1849 servicii însemnate revoluţionarilor paşoptişti, cauzei revoluţiei române şi că a fost în aceeaşi vreme şi unul din exponenţii de seamă ai ideii şi tendinţelor de unitate naţională. Vasici a urmărit cu mare atenţie desfăşurarea evenimentelor din Ţara Românească încă de la începutul anului 1848.' Corespondenta cu Bariţ ni-1 prezintă ca pe un priceput observator politic. Urmărind evoluţia situaţiei de peste munţi, reacţia diferitelor clase sociale faţă de evenimentele care aveau loc pe pian european, el îl informa cu promptitudine, acum ca şi în anii anteriori, pe redactorul *Gazetei de Transilvania.*

[2] Probabil August Tr. Laurian, care se afla în acea perioadă la Bucureşti.

[3] Nesimţitori faţă de orice libertate.

[4] *Gheorgke Vernescu,* născut în 1830, devenit mai tîrziu om politic însemnat, era socotit un liberal moderat.

[5] *Iancu Manu,* 1803—1874, ministrul poliţiei în Guvernul Ţării Româneşti.

[6] *Gheorgke Bibescu,* 1804—1873, domn al Ţării Româneşti în anii 1842 — 1848.

[7] *Klemens Wentzel von Metternich,* cancelar al Austriei, unul din stîlpii reacţiunii europene după căderea lui Napoleon.

[8] Fraţii Ghermsn, revoluţionari munteni. Unul dintre ei, E. Gherman, a făcut parte din Comisia financiară a Locotenentei domneşti instituită la 3 august 1848 (cf. *Anul 1848 în Principatele române,* III, p. 194). '

[9] *Casimir von Timoni,* consul al Austriei la Bucureşti.

[10] *Carol de Kotzebue,* consul al Rusiei la Bucureşti.'

[11] *Dore de Nion,* consul al Franţei la Bucureşti.'

[12] Accise, dări indirecte impuse pe articolele de consum.

[13] Dări plătite de meseriaşi şi negustori.

[14] *FHotei,* episcop al Buzăului, de origine ardeleană.

[15] *Nifon Sevastis.* în 29 martie 1848 Laurian îi scria şi el lui Bariţ că: „episcopii nu s-au ales". Vezi şi *Anul 1848 în Principatele Române,* tom. I,'l902, p. 181. Printr-un „ofiţ" adresat Obşteştii Adunări la 23 martie 1848, domnul Gh. Bibescu a amînat alegerea episcopilor *(Vestitorul românesc,* XII, 1848, nr. 25, p. 97 ; *Gazeta de Transilvania,* XI, 1848, nr. 28, p. 117).

[16] Termen de înfăţişare în faţa instanţei.

[17] *Emanoil Băleanu,* ministru al Departamentului dreptăţii (justiţiei).

[18] învoire, concediu.

[19] *Teodor Văcărescu,* 1774—1853, preşedinte al înaltei Curţi din BucureştL

[20] Expresia derivă din cuvîntul german Hund, cîine; în accepţiunea obişnuită şmecher, şarlatan.

[21] Directorul Departamentului justiţiei.

[22] *Frangois Guizot,* preşedinte al Consiliului de Miniştri al Franţei.

[23] Slam-Rîmnic = Rîmnicu-Sărat.

[24] Bariţ notează: „1848, mart. 25, Pavel Vasici".

VIII

1/4, (1)848

Domnule,

Prietenul[1] ne scrie numai cum că în capitală nu e nimic. Vodă, însă, văzîndu-se strîmtorat de evenimente, hotărî ziua de alegere pentru 3 episcopi în 22 mar[tie]. Alţii zic că în 25, alţii 27[2]. Românii noştri sînt tocmai ca poamele iernatice, care nu se coc decît numai în fîn.

„Auzim că D[omnul] Moldovei ar fi tulit-o din Iaşi[3]. Altfel, în Valahia este linişte, pînă acum". Eu, însă, din toate ce aud, mă tem că orizontul politic, în România, pe zi ce trece se tulbură tot mai tare. Ascultă, dară, veşti:

„Duminica trecută fu gală mare la palat. Vodă[4] era tare galan şi prietenos, bătea pe boierii cei mai mari pe umeri şi îi îndemna spre bunul obştesc şi frăţie (?!). Poliţia are îndoită strajă, şi pusă încă vreo cîţiva la umbră, pentru că vorbiră slobod. Să spune că s-au aflat scrisori unde românii să chiamă la răsculare. Ştirbei[5] pleacă la Paris, şi oamenii vreau a şti că acesta este signalul de revoluţie. Boierii duc sculele[6] mai preţioase la consulul rusesc[7]. Unii vreu să ştie că în Vodă domneşte atîta frică, cît el de o săptămînă încoace nu mai doarme în palat, ba în cazarmă, unde se duce cu îmbrăcăminte schimbată, petrecut numai de Banov[8], pe o uşă dindărăpt, seara, pe la 10 oare. La palat sînt soldaţi mulţi, gata de lovire. Ba călătorii spun că Vodă ar fi dat poruncă oastei să ascuţă săbiile şi baionetele. Vodă, ca să vadă credinţa oştirii, făcu într-o seară alarm, şi fiindcă aceasta sări gata, cinsti pe tot soldatu cu un 20-g [=zwanzig][9]. Vodă perde tot mai tare din popularitate, şi nu e mai mult nici la ofiţeri plăcut.

Pe Kotzebue îl văzură preumblîndu-se prin grădină, supărat, mişeînd din mîni şi puind mînile la ochi. După aceea, deloc să făcu veste că Nicolae[10] e mort de moarte năpraznică. Apoi, să mai spune că Kotzebue ar fi zis Vodii: «Doi din Bucureşti nu vor mînca aicea pastile şi ouă roşii». Vodă îl întrebă cine ar fi aceia, şi el zice: «Eu şi Măria-ta»[11].

Boierii cei mici colcăie, şi eu nu dau nimic pe tronul lui Bibescu.

Mai mult, adio,

Vasici[12]. / 14

[Adresa:] An den Herrn Redacteur Georg v. Baritz, Wohlgeboren, zu Kronstadt. Durch Gute

[1] Probabil Aug. Treboniu Laurian. Vezi nota 2 la scrisoarea VIL

[2] Vezi notele 14—15 la scrisoarea VIL

[3] *Mihail Sturdza,* 1795—1884, domn al Moldovei în anii 1834—1849. Informația -este eronată. Mişcarea revoluţionară din martie 1848 de la Iasi a eşuat *(Gazeta de Transilvania,* XI, 1848, nr. 33, p. 136; nr. 34, p. 139—140).

[4] Gheorghe Bibescu.

[5] *Barbu Ştirbei,* 1799—1869, domn al Țării Româneşti în anii 1849—1853 şi 1854—1856, frate al domnitorului Gheorghe Bibescu.

[6] Obiectele, lucrurile.

[7] G. de Kotzebue.

[8] Colonelul *AL Banov,* şeful statului major.

[9] Douăzecier, monedă.

[10] *Nicolae I,* țarul Rusiei.

[11] întîmplarea este relatată şi într-o corespondenţă din Bucureşti către *Mercure de Souabe,* reluată de *Journal des Debats* din 16 martie 1848: „On dit que le consul russe, M. de Kotzebue, aurait dit au Prince: «II est probable que vous et moi nous ne mangerons pas â Bucharest nos ceufs des Paques»". Vezi *Anul 1848* tom. I,-p. 170. S-ar putea ca autorul corespondenţei să fie una şi aceeaşi persoană cu informatorul lui Vasici.

[12] însemnarea lui Bariț: „1848, apr. 1, d. Vasici".

IX

26/6 (1)848

Ascultă, domnul meu !

Revoluţia care era să izbucnească în 21 iunie fu vîndută şi stăpînirea luă măsuri aspre: pusă, la mănăstirea Radu Vodă, unde clopotul mare avea, dimineaţa la trei ceasuri, să deie signalul, 200 soldaţi, şi la toate văpselele[1] împărţi infanterie şi cavalerie[2].

Poporul se spăimîntă de cele ce vede că face stăpînirea, stă în aşteptare şi frică, şi aşteaptă a *3*[le] ceas, dar, în loc de revoluţie omenească, vine alta elementară, un vifol să rădică, cu trăznete şi fulgeri, şi aruncă gloanţe de gheaţă. Ziua e năduf nesuferit, căldura se rădică la 30° R. Vodă, care la şapte slobozi prochemăciunea[3] carea ţi-o alătur, merge cu Vilara[4] la prinblare. Ce se întîmplă vezi din alăturata publicare[5]. Colonelul Voinescu[6], Roset[7], căpitanul Teologu[8], 3 fraţi Goleşti[9], Cocochechi[10], zac în feară, pentru libertate[11]. Colonelul Solomon[12] zice Vodii să-i trimetă la Izmeil[13], căci din Turcia pot scăpa. Ce să mai aşteptăm din ţară?

Holera se lăţeşte cu o intensie şi estensie tot mai mare, în toată ţara. Ba şrla noi se văd simtome care ne pot fi dovadă că aerul este îngreoiat de constituţia holerii.

Costache[14] nu mai primeşte *Gazeta.* Ce vom face ?

Adio,

Vasici [15].

15 Ce mai facurați? /

[Adresa:] An S. Wohlgeboren dem Herrn Redacteur v. Baritz, zu Kronstadt. Ich bitte iim die gătige baldige Einhändigung

[1] Circumscripţiile capitalei numite după culori: roşu, verde, galben, albastru.

[2] Izbucnirea revoluţiei în Ţara Românească a produs o mare însufleţire în Transilvania. G. Bariţ afirmă că „românii transilvăneni au simpatizat pe faţă cu puntele proiectului de constituţiune ieşite din pana lui Eliad" (George Bariţ, *Părţi alese* voi. II, p. 571). Afirmaţia este valabilă şi pentru Vasici. El a aflat însă, mai întîi, de arestările care au avut loc în 9/21 iunie 1848 la Bucureşti, în. urma atentatului comis împotriva domnului Gheorghe Bibescu. Cu două zile mai tîrziu, în 10/22 iunie, Aron Florian îi trimitea şi el o scrisoare lui Gh. Bariţ, al cărei conţinut este asemănător cu cele cuprinse în epistola lui Vasici *(Anul 1848...,* voi. *I,* p. 506—507; vezi şi *George Bariţ şi contemporanii săi,* voi. I, Bucureşti, 1973, p. 65—66). *Gazeta de Transilvania* se'grăbeşte şi ea să-şi informeze cititorii: ,,Mai nou î în 9/21 iun. seara la 8¹/₂ c. trei procleţi puşcară în Domnul ţării pe şoseaua Kiselef, însă nu-1 nemeriră. Revoluţia se sugrumă" (XI, 1848, nr. 48, p. 200).

[3] Circulara din 7 iunie 1848, „către toţi locuitorii satelor". Publicată în *Gazeta de Transilvania,* XI, 1848, nr. 49, p. 203. '

[4] *Alexandru Villara,* marele vornic ai Ţării Româneşti.

[5] Se referă la atentatul comis împotriva domnului Gh. Bibescu. Vezi *Comunicat despre atentatul de la şosea,* în *Anul 1848...,* p. 502—503. Redacţia *Gazetei* din Braşov a publicat actul, prefaţîndu-1 cu următoarele cuvinte: „în 9 iunie seara nişte tineri esaltaţi traseră cu pistolul în D-nul ţării, a cărei descriere o împărtăşim numai precum ne veni tipărită de la Bucureşti" *(Gazeta de Transilvania,* XI, 1848, nr. 49, p. 203).

[6] *Ion Voinescu II,* 1816—1855, membru al Comitetului revoluţionar de la 1848.

[7] *CA. Rosetti,* 1816—1885, om politic, revoluţionar paşoptist.

[8] *Nicolae Teologu,* revoluţionar, viitor şef al Gărzii naţionale.

[9] Ştefan, Nicolae şi Radu.

[10] persoană neidentificată.

[11] Aron Florian menţionează în scrisoarea din 10 iunie 1848 arestarea următoarelor persoane: „Goleştii, Voinescu, Grădişteanu, Floreştii etc. etc."

[12] *Ion Solomon,'* 1793—1865, colonel^ contrarevoluţionar.

[13] Ismaii, localitate în Basarabia.

[14] *Constantin Olteniceanu.*

[15] însemnarea lui Bariţ: „1848, dr. Vasici".

X

[Februarie, 185.1][1]

Domnule!

Doară vei fi venit acasă. Iată, îţi trimit ce am scos din gazeta sîrbească[2], şi un articul ce l-am făcut pentru alegerea episcopului. Te rog însă să puni tot cum e aici, să nu laşi nimic afară. Insă de vrei a adăoage ceva, poţi, şi sa faci oricum ca să iasă duminică. Dacă a fi cu cale, poţi să mă şi subscrii, că eu nu am să mă sfiesc de niminea.

De la Alexandrescu[3], o scrisoare şi o carte. Ţi le alătur aci. '

Pentru lemne, duminică vin tăietorii, şi pe loc voi da barem 2 stînjeni să-ţi taie, şi să ţi-i trimit la Braşov. Eu gîndesc că mai scump de 3 f.c.m. nu va veni stînjenul pînă la Braşov. Apoi, voi da să-ţi taie vreo 20 de stînjeni, şi să-i pun aicea, la păstrare.

Nou, nimica. Adio,

Vasici [4].

îmi pare rău că nu ne întîlnirăm[5]. / i&

[1] Scrisoare nedatată. Este din februarie 1851. Datarea se face potrivit însemnării lui Bariţ şi a conţinutului ei.

[2] Sînt cele două articole-manuscris intitulate *De la margini 10 februarie* (B.A.R., ms. rom. 1003, f. 17-20) şi *De la margini 15 februarie* (B.A.R., ms. rom. 1003, f. 21-32).

In cel dintîi, Vasici se referă la o corespondenţă apărută în nr. 12 al periodicului *Serbske Novine* din Belgrad, care interesa pe români. Vasici afirmă în introducerea articolului său: „Se vede că sîrbii începură a cunoaşte si respecta năciunalele si politicile interese ale românilor, şi a lor năzuire spre o unitate naţională ..." Apoi reproduce pasaje excerptate din corespondenţa menţionată, traduse'în limba română. Ele au apărut, prescurtate şi cu unele modificări, în *Gazeta Transilvaniei,* XXIII, 1850, nr. 23, p. 90—91, însoţite de o succintă notă a redacţiei: „Noi la toate acestea nu facem nici un comentariu, ci lăsăm lucrurilor desfăşurarea lor". Reproducem comentariile lui Vasici, care combate unele idei cuprinse în corespondenta din *Serbske Novine* şi circumscrie, din motive tactice, dorinţa de unitate a românilor în si la cadrele monarhiei habsburgice: „Ne bucurăm din inimă că, de asemenea credinţă cu noi, sîrbn prevăd neapărata lipsă a să alia cu noi în contra elementelor streine, care ne-ar fi periculoase atît pentru starea noastră politică-năciunală, cît si pentru dezvoltarea năciunalităţii şi introducerea limbei năciunale în Dieta si administrăciunea ţării, şi dorim ca aceasta a lor aliaţie să fie curată şi sinceră, iară nu numai ca un mijloc pentru scop! [...] noi dorim şi am dorit mitateaf monarhie, •iară nu şi înafară de monarhie; dar că afară de monarhie dorim si am dorit totdeauna din suflet emanciparea şi libertatea fraţilor noştri din România, Moldova etc. este încă adevărat, însă aceasta nu ne veţi putea nici d-voastră, nici alţii lua în nume de rau, ca dacă e slobod ca slavii să simpatizeze cu slavii, si în spetie sîrbilor bănăţeni *şi* sirmieni cu sîrbii sau serbianii din principatul Serbiei, şi nemţii cu nemţii, de ce să nu fie asta iertat şi românului, căci sîngele nu se face apă, dar nici nu ar fi bine să se facă, căci ne-am îneca.

Da, noi dorim fraţilor noştri români, oriunde se află, o soartă mai omenoasă, mai potrivit genului uman.

Negăm şi aceea [...] cum că românii mai nainte au pretins tot Bănatul, si că numai dm 6« 9»«> a.t. au cerut despărţirea Bănatului şi unirea lor laolaltă,'căci romanii n-au vrut în Bănat şi nicăiri a domni peste alte năciuni, si dacă au cerut nacmnalitatea lor în Bănat, departe au fost cu gîndul ca să se întindă şi preste ţinutul Bănatului de la miază-zi şi apus, unde mai cu seamă locuiesc sîrbii, ci numai acea parte care e, sau toată, sau cea mai mare parte, locuită de români. Românii nu au cerut uniunea tuturor românilor numai de la 6^* 9»™ a.t., ci ei au cerut aceasta totdeauna; petiţiunea românilor aşternută în 25 febr. (1)849 Maiestăţei Sale împăratului are aceasta în puntul întîi unde zice: « *Unirea tuturor românilor din statul austriac într-o singura, năciune de sine stătătoare, subt schiptrul Austriei, ca parte întregitoare a monarhiei* ». [...] Noi, în adevăr, privim pe toţi aceia de inimicii noştri, carii ne impedecă în dezvoltarea şi drepturile noastre năciunale, dar negăm că noi sîntem aşa de strîns legaţi de sîrbi, de nemţi şi de unguri, cît din această legăturinţă să se smintească unirea tuturor românilor, căci poate că nici o naţiune în Austria', pe cît se poate zice de amestec, nu locuieşte mai potrivit în privinţa aceasta decît românii. Noi nu vedem, dară, altă pedecă aicea decît numai răinţa contrariilor noştri. Noi nu ne vom însoţi cu nici un popor spre stricarea [unui] al treilea niciodată, iară spre dobîndirea drepturilor competente, fără prejudetul altora, bucuroşi vom căuta amici.

Noi nici nu învinuim pe nime, nici nu ne mestecăm în treburile altora, pînă oind acestea curg fără stricarea noastră. Nu vom rămînea însă nimănui datori, cari ori în ce privinţe se vor încerca a ne ataca, a le răspunde cu demnitate, că şi noi trăim.

Aşa.e: dacă ne vom goni şi sfîşia unii pe alţii, numai nouă ne vom'strica; dar noi mai zisărăm odată că noi nu gonim pe nimenea, iară de cei ce ne gonesc pe noi ne vom apăra cu toate armele morale.

Cum că ar fi în Bănat mai mulţi sîrbi decît români, noi nu o credem niciodată, ba ne îndoim de vor fi sîrbi numai pe jumătate cît sînt românii. Iară cîtu-i pentru limba d-voastră, fiţi siguri că aceea nu veţi lăţi-o peste români mai mult. Românii au venit la maturitate şi îşi cunosc interesele sale. Cu adevărul neclintit a cuvintelor ^ i * Palatki: voinţa d-voastră este a ne ajuta şi sprijini la dreptele noastre cereri, căci singuri o vedeţi pe faţă că numai aşa ne vom pune şi noi pe picioare. Şi dacă d-voastră nu vedeţi asigurate interesele' d-voastră în unirea cu croaţii, ca de-o viţă şirădăcină cu ei, cu atîta veţi crede românilor de ce vreu ei să aibe institutele sale năciunale, şi în privinţa politică, şi religioasă. Românii n-au pretins lucruri nedrepte, ci numai acele ce după *Octroiata Constituţie* li se cuvine înaintea lumei şi a

lui Dumnezeu. Şi vă mai spun o dată că, precum ei nu pretind a li se supune^ alt popor, aşa nici nu se vor da a fi întrebuinţaţi de alţii a subjuga pe alt popor. însă nici ei^ nu vor suferi a mai fi subjugaţi şi împilaţi de alţii".

în manuscrisul *De la margini 15 februarie 1850,* Vasici excerptează şi comentează o corespondenţă apărută în nr. 5 al aceleiaşi publicaţii sîrbeşti şi cîteva afirmaţii cuprinse într-o dizertaţie publicată înainte de constituirea Voivodinei sîrbeşti şi a Banatului Timişoarei (care a avut loc în noiembrie 1849). Articolul nu a apărut, deoarece, afirmă Bariţ, pe marginea filei 21 „sub legea marţială nu se putea tipări în *Gazeta".*

Vasici susţine drepturile românilor bănăţeni şi, după lucrarea lui A. T. Laurian *Temişiana,* face'o scurtă istorie a acestei provincii româneşti.

[3] *Grigore Alexandrescu.* Probabil volumul acestuia *Suvenire şi impi*esii, epistole şi fabule,* Bucureşti, 1847, din care *Foaie pentru minte, inimă şi literatură* reproduce mai multe fabule. Vezi George Em. Mariea, *Foaie pentru minte, inimă şi literatura,* Bucureşti, 1969, p. 320—321.

[4] în urma -acestei scrisori-, Bariţ adaugă cîteva rînduri destinate, probabil, altor documente: „Simion Bărnuţiu, Dim. Boeriu, foşti profesori în Blaj, şi unele scrisori anonime din epoca cea grea, sortate în 1885".

[5] între această scrisoare şi următoarea, Vasici a mai corespondat cu Bariţ, trimiţîndu-i un articol referitor la problema desfiinţării regimentelor româneşti de graniţă. Manuscrisul este amintit şi în biografia lui Vasici, publicată de Bariţ în 1881,, cu următoarea menţiune: „Un articol scris în 1852 (de fapt în 1850, n.n.) despre nedreptatea făcută regimentelor româneşti de graniţă prin desfiinţarea lor, articol care nu se putea publica fără mare pericol pentru autor ca funcţionar de stat şi pentru redactori în anii absolutismului" *(Observatoriul,* IV, 1881, nr. 80, p. 321—322).

Articolul era scris în preajma desfiinţării regimentelor de graniţă, hotărîtă în 22 ianuarie 1851. Regimentele grănicereşti, atît cele româneşti cît şi cele secuieşti, au fost încorporate în regimentele cezaro-crăieşti „de linie", pentru a se împiedeca acţiunile lor în scopuri „separatistice" *(Din Istoria Transilvaniei,* voi. II, p. 171). Românii s-au simţit ofensaţi prin invocarea acestui motiv, şi a aceluia că în 1Ş49 grănicerii „s-au bătut rău" (George Bariţ, *Părţi alese...,* voi. II, p. 675). Ofensa se resimte şi în articolul-manuscris al lui Vasici. Faptul că acesta, funcţionar de stat—ceea ce inevitabil şi-a pus amprenta asupra gîndirii şi scrisului său—face apel la „credinţa" faţă de împărat şi casa domnitoare, nu este surprinzător în condiţiile acelei epoci. Dar Vasici ştia prea bine că românii în 1848—1849 au luptat pentru ei, şi o afirmă într-alt loc,' pentru drepturile lor, şi nu pentru împărat. Reproducem manuscrisul pentru marele său interes documentar:

„între cele multe cabale ce vin naţiunei române din partea contrarilor săi au fost şi propunerea a se desfiinţa regimentele de graniţă, şi cele române, credincioase, ca şi cele rebele secuieşti. Cît au ajuns ei în privinţa aceasta scopul lor nu am putut înţelege lămurit. Atîta însă ştim cu adevărat că faima despre desfiinţarea regimentelor de'graniţă române din Transilvania au început a se lăţi, nu numai în cercurile politice mai de jos, ci mai cu seamă şi în cele înalte. Temeiurile cu care se slujesc contrarii românilor în privinţa aceasta sînt cam următoare: « *Regimentele de graniţă din Transilvania nu şi-au împlut dalorinţa sa în campania de astă iarnă şi de aceea nu e văzută lipsa pentru ce să mai steie. Nu ar fi de cuviinţă, ba nici corespunzător iu polittcei de faţă a lăsa arme în mîna românilor acestora. Scopul regimentelor de graniţă este a păzi hotarăle de incursiile turcilor şi de ciumă; fiind, însă că acuma nu mai sîntem vecini cu turcii ci cu muscalii, nu e mai mult frică, nici de incursii, nici de ciumă* ».

Noi nu ne vom întinde în adîncul acestor la privirea dintîi destul de săci argu-minte, ci reflectăm numai atîta cum că tocmai astea regimente în anul trecut avură curaj a fi cele dintîi care denegară ministeriului unguresc supunerea şi se dechiarară că vor apăra drepturile monarhului cu sîngele său. Şi acest a lor promis l-au împlut cu bărbăţie, iară dacă rezultatul nu au fost aşa de eclatant cum cer aceia carii nu încetă a' defăima bravii aceştia ostaşi, vina' nu e a lor — aceasta o spunem fără sfială —, ci ea zace mai adînc, şi noi o ştim prea bine. Lăsăm însă pentru timpuri mai favorabile a vorbi despre dînsa, dar nu vom rămînea datori.

Apoi, ştim că regimentul al 2lea român, ieşind în Galiţia, află la poporul acela recunoştinţă, căci îl judecă după împrejurări, iară nu din pismă. Şi tocmai acest

regiment este care mai voi a se supune muncii de şanţuri, decît a jura la rebeli credinţă, fără să-1 fie mişcat frica cu care era ameninţat că va fi zăciuit.

Ne este şi aceea cunoscut cum că unii cu dinţii ascuţiţi, carii şi-au făcut de meserie a defăima pe alţii, ca să nu fie ei defăimaţi, au fost început cu' tot deadinsul a defăima şi bravul regiment româno-banatic care, în Italia, în Timişoara, în Bănat la Poarta de Fier şi în alte locuri şi-au dobîndit cununa vitejiei şi' recunoaşterea supremilor lor comendanţi, pentru că la Poarta de Fier, în primăvara trecută, au putut înfrînge puterea lui Bem.

Naţia română au fost provocată a se arma de împăratul, şi acestei provocări au răspuns în sensul cel mai strîns, căci el şi-au cîştigat armele cu braţele sale, fără ajutoriu străin, şi despre întrebuinţarea lor ne sînt dovezi destule: însuşi aceia asupra cui le-au rădicat şi oaspeţii noştri muscali. Ba nici contrarii noştri nu le pot denega, însă ca să detragă bravura aceasta de la naţia română, ei numesc vitejia românilor „barbarism, cruzime", iară micimea de inimă a lor o numesc „cultură".

Apoi deşi, precum ziserăm, românii şi-au cîştigat armele cu braţele sale, totuşi, la provocarea celor_.mai.mari,le-.au_depiis..cii supunerea aceea ce aşa frumos caracterizează naţia română. De este, dară, voia împăratului ca credincioşii români greniciari să depuie armele, ei nu se vor împotrivi, precum nu s-au împotrivit nici la apucarea lor. întrebăm însă: este de cuviinţă şi corespunzătoriu politicei de faţă a desarma nişte regimente atît de credincioase'monarhului, tot în acel timp cînd se desarmă şi regimentele rebele? Şi aceasta numai pentru aceea pentru că unei naţii mult viclene nu este plăcut a vedea arma în mîna românului, ca să nu o mai întreacă în vitejie, precum a întrecut-o pînă acuma. Răspunză la aceasta fraţii noştri români din Bănat, sărbii, slovenii şi croaţii, carii încă poartă cu onoare acestea arme, si care însuşi s-ar putea afla vătămaţi prin astfeli de faptă.

Apoi, dacă ştiură acestea regimente a purta armele lor încredinţate de la Maiestatea Sa 85 ani, nu se vede cauza de ce să fie ele astăzi în mîna lor periculoase, şi de ce nu erau în anul trecut, cînd ne călcau rebelii pe călcîi?

Bravul batalion al grenadirilor, care cîştigă recunoştinţa monarhului, regimentul lui Leiningen, Karl Ferdinand, Turani încă constă mai tot din români, si se pot numi române, deşi contrarii noştri le numesc „vaterlandische" [= „ale patriei", adică nu numai româneşti]. Cere-vor, dară, şi de la aceşti bravi ostaşi inimicii noştri armele, pentru că sînt români şi pentru că li[-i] frică de armă în mîna romanului? Noi, pînă stau Principatele în întregimea sa, nu ştim să fim vecini cu muscalii. Ridicarea carantinelor între Moldova şi Basarabia încă nu ne-au făcut vecini. Si, deşi este adevărat că prin orînduielíîe şi măsurile ce s-au înfiinţat la Dunăre noi am'scăpa't de incursiile turceşti şi de biciul ciumei, totuşi nu e urmarea că trebuie desfiinţate regimentele de graniţă din Ardeal, căci atunci's-ar putea aceasta cere si pentru regimentele militare din Bănat. Apoi, nu este scopul regimentelor acestora' numai a păzi hotarăle de către turci, ci scopul lor este cu mult mai nobil, mai frumos: a fi cele mai încrezute trupe ale monarhului, precum am văzut de atîtea ori în faptă.

Mişcarea regimentelor de graniţă la 1829, ca să tăcem de timpurile mai de demult, ne sînt cunoscute. Apoi, nu ieşi regimentul al 2*«* român la anul 1846 în Galiţia, nu cel banatic în anul trecut în Italia? Şi nu dădură ele dovezi destule despre a lor credinţă şi vitejie?

A desfiinţa, dară, regimentele de graniţă române din Transilvania ar fi o faptă carea ar asupri credincioasa naţie română, ar fi o apucare silnică, care ar degrada meritele acestor regimente, ar fi o faptă iioooufornià făgăduinţelor împărăteşti, neconformă jertfelor ce au adus aceste regimente pre altariul patriei, pentru împăratul şi preastrălucita sa casă, ar fi o greşală politică, căci a desfiinţa credincioasele acestea regimente tot în acel timp cînd se desfiinţează şi cele rebele, numai pentru că aşa poftesc inimicii naţiunei române, cari nu încează'a o calumnia ca să-i păteze nefăţarnica credinţă, nu se poate numi politică; ar fi o greşală asupra dreptăţii, căci a se ajuta cu braţele acestor regimente 85 ani şi apoi a le tăia tocmai atuncia cînd ar trebui să merite cea mai vie recunoştinţă nu'se uneşte cu dreptatea. Ar fi o greşală asupra *Constituţiei,* căci aceasta chezăşu'ieşte starea regimentelor de graniţă; ar fi o greşală asupra egalităţii, căci a desfiinţa credincioasele regimente române'în timpul cînd la alte naţiuni se înfiinţează batalioane naţionale, nu poate fi conform cu egalitatea.

Credinţa acestor regimente este mai lămurită în apă şi foc decît să o poată' degrada calu'mniele inimicilor ei, măcar de ar fi cît de puternici, şi ar întrebuinţa, orice cabale şi minciuni împotriva lor".

[De mîna lui Bariţ:] „Dr. Vasici, 1851".

(B.A.R., ms. rom. 1003, f. 39r-41v)

în acelaşi timp, probabil, Vasici redactează o „apologie" pe care de asemenea i-o trimite lui'G. Bariţ. Este un aspru rechizitoriu împotriva unor elemente aristocratice săseşti, reacţionare, în care dezvăluie „o mulţime de calomnii vomite asupra naţiunei româneşti'şi toate batjocurele aruncate pe românii din România de unii sas'i şi ofiţeri refugiaţi în Muntenia la 1849 şi după aceea pînă în 1852 neîncetat". Articolul este. în acelaşi timp, un cald omagiu adus fraţilor de peste Carpaţi, iar din motive tactice prohab'sburgic. Redactînd acest articol — nepublicat pînă astăzi:— Vasici nu urmărea intenţii polemice cu saşii. El şi prietenul său Bariţ, destinatarul „apologiei", sînt, dintre toţi intelectualii români din secolul al XIX-lea, adepţii cei mai.sinceri ai frăţiei dintre' neamurile din Transilvania. Un articol *Am Observatoriul* (IV, 1881, nr. 80, p. 322), adevărată pledoarie pentru înţelegerea dintre români şi naţionalităţile conlocuitoare, este ilustrativ în acest sens.

'Textul integral al „apologiei" este următorul:

„între cei loviţi de soarte pentru credinţa sa către casa stăpînitoare este şi autorul articolului acestuia care, cu toate că perdu tot ce avu, nu suferi atîta năcaz ca de la defăimarea ce văzu că cade pe naţia sa din atîtea guri deşarte. Refugiat cu oştirile împărăteşti, călători împreună cu ele, şi avu ocaziune a cunoaşte mulţi oameni, în deosebitele sale poseciuni. Cea mai dureroasă impresie făcu în el tonul cu care mulţi, altfeliu oameni înţelepţi, ba şi ostaşi, defăimară naţia română, zicînd că de nu'ar fi fost ea, urgia aceasta (adecă a fugi în Ţara Românească) nu cădea pre noi, căci toată vina că ne goni Bem din Ardeal o puneau pre români, pe cari ei îi batjocoresc cu numele de: „romunkel" şi „romankel". Urgia aceasta crescu şi mai tare după ce începură a călători prin Ţara Românească, unde nu erau birturi cu odăi şi cu toate cele trebuincioase pentru călătorii, şi pentru că lipseau acestea, şi satele constau numai din bordeie, era naţia românească — care primi atîţia refugiaţi cu braţele deschise şi le dădu ajutoare în bani şi bucate, care lăsă oştirea împărătească în pămîntul ei cu sabia în mîna de două ori — iarăşi cea mai slabă, cea mai rea, numind-o die niederträchtige Nation.

Aceasta ziceau oamenii aceştia nu din convingere ci pentru că urau pe români, că nu i-au primit mai bine, fără să ieie în socotinţă că o ţară a caria esistinţă politică fu pînă acum atîta de precarie nu se poate rădica la culmea culturii în două-trei decenii, că această ţăruţă, oricum o vedeau d-nealor de incultă, hrăneşte de un an 2 oştiri, şi este asuprită cu potvezi (vorspann) şi o mie alte greutăţi, că a primi nişte oaspeţi în număr de 8 — 9000 şi cu atîţia cai etc. presupun gătiri mai mari decît ce îngăduia timpul a se face. Apoi'dacă se'uitau românii cîteodată la noi şi cu ochii întorşi, zău, domnilor, nu-i veţi judeca aşa aspru, de veţi lua în băgare de seamă cum că şi noi nu ne purtarăm tocmai bine'şi frumos cu primitorii noştri, păci deşi luarăm cîte un mei, viţel, găină, multe porţi'oane de fîn, de rachiu şi de vin cam cu sila, ca să ne omorîrn foamea, totuşi făcurăm şi lucruri nelegiuite, căci sparserăm unde-unde şi lăzile cîrciumarilor, dedurăm cep buţilor cu vin, de curgea vinul ca apa, aprinserăm cîte o cîrcimă şi băturăm pe bieţii birtaşi pentru că ne rugau şi se vaietau să nu facem de acestea. Aicea, dară, domnilor, zace urgia care o arăta românul către noi, şi ar fi arătat-o nu numai românul, ci orice limbă de om, iară nu pentru că e românul niedertrâchtig cum îl numeaţi dumneavoastră. Apoi ştiţi că d-voastră făceaţi şi glume,, căci acolo întrebaraţi pe cîr[ciu]măriţa, care tremura de groaza d-voastră,' cetit-au gazetele, şi ce se lucră la Paris, şi la Francfurt, şi pentru că jupîneasa cîrciumăreasa vă întoarsă dosu, vă mîniareţi şi'iarăşi era naţiunea română de vină, căci o numirăţi îndată niedertrâchtig. Eu vă întreb însă, domnilor, precum am întrebat şi pînă acuma pe mulţi, mîncat-aţi d-voastră undeva mai ieftin bucate decît în ospătăriile româneşti, unde se aflau, adecă la Craiova, Bucureşti, Giurgiu şi beut-aţi vin mai ieftin decît în Ţara Românească? Apoi vedeţi că tocma aceasta de dumneavoastră, atîta de urgisită ţară este acuma comoara de unde trăim, şi de ne-ar închide-o zău nu ştiu ce am face.'Să fim, dară, recunoscători şi să nu defăimăm o ţară, o naţiune,, numai pentru că e română, şi nu putu să ne deie mai bune comodităţi şi altele, ce

ne lipseau nouă, şi care nu le avea nici ea. Cu toate înjurăturile, cu toate defăimările acestei ţări, ieşirăm în zile frumoase de primăvară dintr-însa şi venirăm iarăşi în tara noastră, adecă în Bănat (cu toate că mulţi, mai vîrtos sasi,'si aicea erau streini, si pentru ei era numai Ardealul, sau mai bine cuibul lor nostrom)'. Aicea trăiau mai bine cei ce aveau bani, şi mult maijău cei mai sărăcuţi, căci scumpetea creştea pe zi ce mergea. Ce se auzi şi aicea? înjurări şi defăimări asupra naţiei române, si pentru ce? Nu ştiu. Eu voi aduce numai nişte conversaţii ce să făceau naintea mea, cu defăimarea unei naţiuni întregi. Să zisă că nu poate suferi grenadirii împărăteşti cu căciulile cele mari. întreabă unul de ce? Răspunde: pentru că sînt „rumunkel". Un sas gardist (aceştia aveau cea mai sfătoasă şi rea gură) zice public că nici aerul nu era bun în Ţara Românească, şi că mai bine ar sări în Dunăre decît să mai plece vreodată în această ţară. Şi, ca să-şi facă batjocura mai cu urgie, începu a povesti cît sînt de neghiobi şi lacomi boierii, căci suflînd el paralele mărunte, ce le căpăta la Craiova îndărăpt de la cafegiu, ca să-şi facă glumă, boierii şi — nota bene — bine îmbrăcaţi, alergau şi le strîngeau de pe jos? Apoi scuipa şi întreba că să poate cugeta vreo naţie mai slabă şi mai afurisită decît cea românească? Acesta însă se îneca în ruşinea sa, căci la retirada din Ruşava. fu el mai întîi pe vapor, şi îi păru bine căci căpătă milă şi ospitalitate de la aceia pre care el îi batjocură.

Mai mulţi ofiţeri zic către maiorul R. cam în glumă, cam în batjocură: «ce fac rumunkulii tăi?», la care răspunde vrednicul bărbat cu un sarcasm ascuţit: «Si voi vă tociţi dinţii în carnea românilor, ca să ascundeţi ruşinea voastră; românii mei au arătat la Mediaş bravură destulă deşi sînt recruţi, şi regimentul în care slujesc eu este cunoscut de vitejia lui, şi e viteaz şi însemnat numai pentru aceea pentru că constă mai tot din români».

După retirada de la Poarta de Fier a oştirilor împărăteşti şi după ocuparea Caransebeşului de Bem, iarăşi românii fură de vină, căci mişelele creaturi (precum îi numeau unii) nu ţinură bătaia ci fugiră ca c...

Aci se împlu paharul şi orice român care cunoaşte numai cea mai mică politică trebui să se rădice cu o indignaţiune asupra acestor imputări aşa de grele asupra unei naţiuni întregi, care aduse atîtea jertfe pentru ţinerea tronului împărătesc. Un fiu vrednic al naţiunei române zise atuncea către mine următoarele cuvinte, care vor rămînea pururea în inimă întipărite: «*Domnule! De s-ar fi strins toţi vrăjmaşii din lume şi s-ar fi sfătuit cum să ducă cauza românilor la o degradare mai urîtă nit ar fi putut să facă mai mult decît ce ne fac acuma conaţionaliştii noştri*». Şi cu adevărat, căci de s-ar fi răstignit acuma Hrist, şi nu pe vremea jidovilor, iarăşi românii erau de vină.

De s-au împlut românii ostaşi datorinţa sa, sau nu, şi dacă nu, pentru ce nu, nu e treaba noastră a cerceta, căci istoria va şti să judice ori pe cine, şi va aduce la lumină toate cele ce s-au întîmplat, şi care noi poate acuma nu le-am putea destul de lămurit judeca. Aicea putem numai atîta atinge, cum că oastea mobilă din Ardeal, care tinu vrăjmaşul în frîu atîta vreme, şi bătu de atîtea ori, constă partea mai mare'din români, căci afară de 2 regimente de grăniceri, batalionul de grenadiri, regimentul lui Leinensen, a lui Cari Ferdinand, este mai tot din români. Divizionul de usari încă e tot românesc, apoi mai sînt români o parte bună, adică cei ce rămaseră credincioşi, în regimentul lui Turani. Şi regimentul lui Jivcovici şi Parma încă are un număr însămnat de români. Iară ce se atinge de regimentul'de grăniceri românobanatic, acela are istoria sa şi purtarea lui eroică din Italia este mai bine cunoscută decît să mai cercăm a o lămuri aicea.

Scopul nostru de căpetenie este aicea, a cerceta pentru ce atîta ură asupra românilor, şi de unde vine aceasta, şi meritat-au românii această defăimare sau nu? Izvorul cel de căpetenie de unde au izvorît şi izvoreşte şi acuma ura asupra românilor în general, sînt — de ce să nu o spunem? — fraţii noştri sasi. Ca să lămurim aceasta a noastră aserţie ne vom sluji cu însuşi armele lor. Saşii învăţaţi a purta mantaua totdeauna dincotro bate vîntu, văzîndu-se strîmtoraţi de unguri, şi avînd teamă că-i vor înghiţi, dădură mîna cu românii şi îi numea „Briider Româneii". însă precum se vede acuma din faptele lor, nu pentru că-i iubea, şi din sinceritate, ci numai ca să-si ajungă scopul. Ei adică gîndind: „Românii sînt o naţie crudă, săracă, fără nici o iscusinţă, cu inteligenţă puţină, sau nicicîtă, însă numeroşi, şi pentru aceia pot să miruie oricărei alte naţii, afară de aceasta neclintiţi în credinţa către împăratul, precum arătară la adunarea de la Blaj i Noi, din contra, sîntem 'iscusiţi, avem bani, vază, oameni învăţaţi, şi pentru aceia românii ne vor prea preţui, şi ne vor înălţa peste sine. După ce însă se înfiinţa Comitetul românesc, şi se întări de General comando ca competentă dicasterie,' şi românii dezvoltară mai multe puteri intelectuale, o credinţă neclintită, şi nenumărate alte jertfe decît ce aşteptau saşii, aceştia începură a se gîndi că şi romanii le pot fi primejdioşi, şi aşa începură a-i înfera undeunde puteau, cu drept' şi cu nedrept, destul că o făceau. Gazetele săseşti sînt dovadă destulă la aceasta. întâmplarea [de] la Aiud, [de] la Zlatna ni-o băgau în toate zilele sub nas, şi inferau cu ea naţiunea. Dacă făceau românii orice bravură, aceea era inferată cu batjocuri şi cu oftări că românii sînt cruzi, că poartă resbel crud şi că dumnealor saşii nu ştiu cari sînt mai cruzi, secuii că arseră mai mult de 300 de sate româneşti şi om'orîră atîtea mii de români, pînă aceştia stau cu mîinile în sîn, şi nu făceau la nime nimica, sau românii, căci ca să-şi răzbune asupra ucigaţilor lor şi asupra rebelilor se arse Aiudu şi Zalatna? Aceasta o vedem şi astăzi, căci în gazetele lor începură şi ei să laude pe bravul Iancu şi Axentie, numai ca să-i infereze că poartă resbel crud şi sîngeros. Ca cînd în resbelu civil aceasta nu s-arfi mai auzit în alte locuri, ci numai la români. De mi se va imputa cum că asertul meu n-ar avea loc, eu răspund cum că l-am auzit din gura mai multor sasi, cari vreau să aibă însămnătate la naţia sa, cum povesteau aceasta unor sîrbi în Banat, încheind cu aceste cuvinte: «*Noi cu săcuii trăirăm atîta vreme bine, ca nişte naţiuni libere şi nu puturăm rămînea şi acuma cu dînşii, ci ne mestecarăm cu o naţie slabă, barbară, care prin faptele ei cele crunte întărită săcuii asupra noastră, şi ne adusă această mizerie. Nu merită românul să ne batem pentru el??!!*»Dsv poate că veţi zice aicea iară: «*O rîndunicâ nu face primăvara, ce un om vorbeşte, nu vorbeşte o naţie*». La care vă răspundem cum că aceasta şi naţia vorbeşte prin gazetele ei, mai vîrtos prin *Bote[= Siebenburger Bote]* şi acesta este organul naţiunei săseşti, după mărturisirea d-voastră. Şi apoi hai să vedem ce zice *Bote.* Acesta numeşte pe români rebeli, pentru că pînă cînd saşii făceau iluminaţii pentru buna stare a republicei maghiare şi vărsau rugăciuni la ceriu pentru întemelirea ei, românii se băteau în contra ei, vrînd a rămînea credincioşi casei domnitoare. Ce era însă cugetul fraţilor noştri sasi se vede lămurit din ad[a]osul ce-1 fac la articul din *Fruşna gora* şi care sună aşa: «*Ce avem noi acuma de acolo că ne-am bătut cu ungurii (aduce pe sîrbi vorbind) dacă iarăşi şvabul să ne stăpînească, de la care noi şi pînă acuma am răbdat mai mult decît de la unguri*». Apoi *Bote* adaogă: «*Aşa şi nu altfeli ne-ar fi îmbiat şi nouă aicea în Ardeal cu românii, dacă aceşti[a] ajungea scopul său. Militărimea care a desmerda\ţ\ Comitetul şi prefecţii ar fi avut cea dintîi luptă cu cruda animozitate a iubiţilor ei „romuni" (zice acest nume în batjocură) iară despre sasi s-ar fi zis cum că românii au avut a suferi mai mult de la ei, îşi mărturisesc păcatele, şi atunci ar fi venit rîndul pe sasi. Să mulţumim lui Dumnezeu, cum că, precum în Banat celei sîrbeşti, aşa şi în Ardeal celei româneşti, cu sînge şi mîrşăvie pătatei domnii s-au pus sfîrşitu*».

Un ţăran sas din Cristian zice în *Bote:* «*Noi am trăit cu ungurii în pace, însă cu românii, domnule, nu era de suferit, pînă nu au venit ungurii. în hotară nu mai era rînduialâ şi siguranţă. Pădurea ne-a tăiat-o. Ne ameninţa că ne vor scoate şi din casele noastre. Acum iarăşi sînt în rînduială bună. Hei, ba s-au făcut iarăşi cu totul umiliţi. Noi lăudăm pre Dumnezeu căci au venit ungurii!*».

Directorul de poliţie a Sibiului, Schmit, zice în cuvîntul său pentru independinţa Ungariei, între altele: «*Să purtăm şi noi spre grabnica reformă a statului de acuma, a ne fericirisi prin caldă lipire de unguri, fără de care noi, precum învederat văzurăm în timpul din urmă, ne-am fi făcut prada crudului element*», (vezi bine, românesc) ş.a. mai multe.

Noi la acestea reflectăm numai atîta, cum că domnii sasi sau au avut drept a se arăta aşa de duşmănoşi către noi, şi a se vîrî sub aripile ungurilor, sau nu. De au avut drept, de ce acuma iarăşi întorc mantaua şi se vîră sub aripile casei domnitoare şi ale ruşilor, iară de nu, de ce atîta defăimare asupra românilor. Apoi păcătosul totdeauna se teme de păcatele sale, şi pentru aceea le aduc pururea înainte, precum fac şi saşii cu românii; eu ştiu prea b'ine cîte nedreptăţi au făcut românilor, şi de aceea le fu frică că aceştia îşi vor izbîndi. însă în deşert, că românului nu i-au căşunat niciodată să-şi izbînde asupra saşilor, precum nu-şi izbîndea nici asupra ungurilor, de nu ar fi fost la aceasta provocaţi de însuşi ungurii. Vezi bine că acuma iară ne vor veni saşii cu fărădelegile şi cu jafurile, ce zic că au făcut Landsturmul românesc. Noi cunoaştem şi mărturisim cum că s-au putut face jafiH, şi ^-au făcut întru adevăr,

şi nu eseuşăm întru nimica pe aceia ce au purtat vina la aceasta. însă vrem a reflecta numai atîta, că dacă Landsturmul, care era rînduit pe trei sau patru zile a merge cu merinda lui la lagărul vecin, fu purtat din districtul Făgăraşului în ţara Bîrsii, şi de la Reşinar pînă la Arad, unde trebuia să mînce, nu putea fi mai bun şi de ar ii vrut. Apoi am văzut ce fac în aşa împrejurări şi oştirile regulate, ba şi însuşi lagherii săseşti pe care d-voastră puneţi atîta laudă. însă din altă parte vedem ' că însuşi ungurii laudă omenoasa purtare a românilor, cari cu o mare jărtfire se făcură făcători de bine şi mîntuitorii ungurilor celor nearmaţi. Să vedem însă dacă românii, ca o naţie crudă, necultivată au prădat şi au stricat curţile duşmanilor unguri sau săcui, rămas-aţi d-voastră saşilor ca naţie cultivată, care aude în toate duminicile şi sărbătorile cuvîntul lui Dumnezeu şi are toate mijloacele a-şi cultiva mintea, şi nobila inima, cu Landsturmul d-voastră de această pată scutiţi precum vă lăudaţi?

Ce zice despre aceasta *Botei* D-1 Josef Marlin se osteneşte cu toate puterile să arate înaintea lumei cum că el şi garda lui au rămas cu mîinile curate în Feldzugul ce l-au făcut. Apoi se întoarse către unguri şi zice: *{(Fraţilor unguri, naţia săsească n-au -meritat urgm^oastră^* răspunde un ungur aşa: « *Este cunoscut cum că pre Landsturmum s-au făcut ucideri şi prăzi, ce se va arăta acuma cu dovezi, şi totuşi vreau unii sasi a nega părtinirea şi ştirea naţiei la aceasta* ». Şi mai departe zice: « *Păcatul întregii naţiuni este căci toate instrucţiuile şi planurile au purces din consiliul comun, din cuibul tuturor intrigelor şi a trădării : din Congregaţia Universităţii şi mai tîrziu de la organul naţiunei, de la comite ».*

Mai departe: « *însă a voastră impopulaţie s-a purtat către concetaţianii săi ruşinos, cu frîngerea cuvîntului, insidios şi ucigaş ».*

L. Brus, sas, vorbeşte către L. Barciai, în deschisa sa epistolă, între altele şi acestea: « *Pe Dumnezeu, o parte a saşilor nu are aşea simpatie. Ei sînt încărcaţi cu povara păcatelor. Ei au trezit păcatul căci prin ei s-au lăţit insurgenţa română* ». Mai departe: « *Cu durere gîndesc la, Aiud. Cel mai frumos trecut a naţii noastre nu poate face a se uita păcatele prezentului său. Soldaţii lui Tili nu au turbat aşa de tare în bogata bibliotecă de la Heidelberg la an. 1622, ca saşii şi românii în Institutul de la Aiud. Vechea archivă de la Burgund, carea^ au dus-o Kustins din Epira şi Kandan, fu întrebuinţată mai tîrziu pentru patroane. însă în Aiud s-au ars colecţiile lui Szâsz şi Leik, prin sasi şi români, în curte, în grămezi. Regele englez Jacob au pus pe gîdea să ardă operele lui David Pereus, precum au făcut saşii în Aiud. Acolo unde atîţia tineri săseşti au ascultat cu mine rădicătoarea de inimă istorie a saşilor* ». La sfîrşit zice: « «*Sa uităm întîmplările de la Maroş Vaşarheiu, Aiud, Vinţu şi Orăştie».* Cu toate acestea redacţia se osteneşte a înfrînge părerea lui Brus, zicînd'că soldaţii împărăteşti şi românii iar nu saşii au stricat acele opere; nu ajută însă nimic, căci este de faţă cum că Landsturmul cel cultivat şi nobil al saşilor au lucrat tocmai aşa ca şi cel crud şi necultivat al românilor, şi de aceea să jălim întîmplările, să tragem un văl peste ele şi să ne ferim de altele, căci toţi sîntem păcătoşi, şi nu poate nici unul rădica piatra să deie în altul.

Mai rămîne să mai vorbim ceva şi despre credinţa saşilor cătră Casa domnitoare, cu care ei se laudă că covîrşesc toate popoarele. De vom căuta în *Bote* sub stăpînirea ungurească, vom vedea fără nici o osteneală cum că şi aceasta e cu mult mai mică, decît... Ba caută şi acuma a micşora faptele lui Iancu şi a românilor, zicînd că puseciunea locului i-au ajutat. însă n-aveţi drept, domnilor, că şi d-voastră aveţi munţi şi d-voastră aveţi puseciuni bune, dară nu aţi vrut sau 'nu aţi fost vrednici a le întrebuinţa. Apoi oricum şi cu toate detragerile d-voastră Iancu se purtă ca un erou român, şi dacă d-voastră nu vreţi să cunoaşteţi aceasta, o cunoscu Bem, o cunoscu Kossuth, căci îi trimisă ablegaţi ca să trateze cu el de pace, o cunoscu monarhia şi o va cunoaşte Europa, cu toate că românii nu ştiu să trîmbiţă faptele lor prin toate unghiurile lumei, precum ştiu saşii ale dumnealor. Românii îşi ascunseră puştile în pădure, le îngropară, şi cînd veniră ostile auxiliare le scoaseră şi veniră cu ele să păzească cetatea, iară d-voastră ce facuraţi cu atîtea arme? Le dăduraţi ungurilor. Apoi ştiţi cum vă zisă domnul Hfaynau].

Iată dară, domnilor, că românii ca români făcută ceva iar d-voastră nimica, şi totuşi vă stau românii în ochi, vă înghiempă faptele lor, îi defăimaţi fără cruţare, îi pătaţi, îi inferaţi cu tot felul de calumnii, îi numiţi cruzi, barbari ş.a., ş.a. fără să vă mustraţi pe d-voastră, să vedeţi oare sînteţi curaţi de toate petele ce puneţi pe români. Nici însuşi muscalii, cărora faceţi acuma atîtea complimente, şi aţi făcut şi astă iarnă, nu rămaseră nepătaţi de d-voastră; vă siliraţi a arăta cum că religia rusească este mai păgînă decît cea mahomedană. Cereţi ca să se pedepsească aceia carii stau în capul trebilor şi fură pricina omorîrei ungurilor, şi aceia ce au chiemat pe ruşi, numai ca să vă arătaţi iarăşi buni noilor voştri fraţi unguri. Românilor din România, în loc să vă arătaţi mulţămitori căci vă primiră mai bine decît pe însuşi fraţii lor, le arătaraţi cotul şi nu vă plăcu, căci văzurăţi că li se făcu mulţămire publică de la cei mai înţelepţi. Atăta sînteţi de interesaţi! Apoi ori din ce temei aţi făcut aceasta, dovada noastră stă cum că naţia română n-au meritat de la nime, cu atăta mai puţin de la d-voastră, acestea defăimări, cum că aceasta o faceţi numai ca să o micşoraţi înaintea lumei, pentru că să arătă mai credincioasă decît voi şi cum că d-voastră trageţi mantaua dincotro bate vîntul şi vreţi să ieşiţi curaţi unde e interesul dumneavoastră în pericul. *Căci cereaţi să vă armeze?* Noi lăsarăm pe români dezarmaţi şi îi aflarăm armaţi, iară pe d-voastră, saşilor, armaţi, şi vă aflarăm dezarmaţi. Aceasta însă nu e statornicie, nu e credinţă neclintită. Faptele o dovedesc.

Descoperind nedreptăţile ce ni le faceţi, şi arătîndu-vă că toate acele calomnii eu care vă siliţi d-voastră a ne înfera pe noi se pot binişor aplica şi la naţia săsească, vă rugăm să încetaţi a înfera o naţie pentru căci se întîmplă vreo faptă rea colo şi colo, pentru care nu poate să răspundă naţia întreagă, şi dacă românii sunt neculţi, cruzi, băgaţi în seamă că nu avură cînd se coace, cum se cultiva, razele soarelui puţine vineau pînă la focul lor să-i încălzească, iar d-voastră ca nişte oameni culţi şi luminaţi, învăţaţi pe cei mai proşti cu blîndeţe, precum cere evanghelia. Nu vă ţineţi mai buni decît alţii, nu cereţi privilegiuri şi drepturi particulare, căci în timpurile noastre n-au acestea loc, drepturile istorice au încetat, sîntem într-un veac nou, egalitatea este de monarh enunţiată, şi nu se vor face excepţii pentru o naţiune aşa mică ca a d-voastră, precum însuşi o mărturisirăţi ungurilor: *«Micul popol al saşilor nu ar putea fi chemat a se opune cursului reformelor statului* ». Noi nu urîm nici o naţie, noi nu ne mestecăm în trebile lor interne, noi dorim să fim toţi fericiţi şi să ajungem scopul pentru care ne luptăm, însă nu vom nici suferi ca alte naţii să se mestece în trebile noastre naţionale. Noi ne vom cultiva limba noastră după puterile noastre, principiul egalităţii îl vom păzi cu scumpătate şi nu ne vom lăsa mai mult a ne subjuga altă naţiune.

Vom împinge de la noi toate defăimările nemeritate cu bărbăţie cuviincioasă, însă vom primi şi bucuroşi învăţături bune de la străini, vom fi precum am fost, credincioşi împăratului şi patriei noastre, şi nu ne vom teme de nimenea".

(B.A.R., ms. rom. 1003, f. 290r-301v)

Ce concluzie istorică se poate desprinde din acest document de o rară demnitate şi frumuseţe? în primul rînd, el întăreşte trista constatare că, în urma revoluţiei de la 1848 — 1849, soarta românilor a fost privită de oficialităţi cu acelaşi dispreţ'de dinaintea marelui eveniment. Apoi, lucru de mare importanţă, sesizat deosebit de timpuriu de Vasici, patriciatul săsesc şi nobilimea ungară se repliază din nou în urma revoluţiei, făcînd eforturi de a-i readuce pe români la situaţia politico-socială din timpul' Stărilor şi Ordinilor. Diagnosticul se va confirma la 1867 cînd aristocraţiile din imperiul austriac realizează dualismul catastrofal pentru români.

„Apologia" lui Vasici este de o demnitate remarcabilă; apără naţiunea română împotriva calomniilor patriciatului săsesc, periclitat în privilegiile sale „istorice", dar nu aruncă oprobriul asupra altor popoare. Omul cu vederi înaintate subliniază adevărul că „drepturile istorice au încetat, sîntem într-un veac nou" şi că românii nu se vor mai lăsa călcaţi în picioare: „nu ne vom teme de nimenea".

Vasici îşi dădea prea bine seama că situaţia românilor transilvăneni în urma revoluţiei se datoreşte Curţii vieneze. Pedalează totuşi pe „credinţa" acestora faţă de împăratul — pretext de epocă pur formal! — sperînd că articolul va putea fi astfel publicat, iar patriciatul calomniator pus la respect.

Bariţ, aglomerat de greutăţi şi nu exagerat de îndrăzneţ, lasă „apologia" la judecata posterităţii. O publicăm noi astăzi, subliniind încă o dată că Vasici n-a nutrit gînduri ostile faţă de saşi, aşa cum a fost un bun prieten al maghiarilor, al sîrbilor, dar iubirea faţă de neamul său îi înaripează condeiul, care loveşte aprig în patriciatul care, pretextînd interesele propriei „naţiuni", se străduia să-şi'păstreze privilegiile feudale într-o vreme cînd ele căzuseră în desuetudine.

Sibiu, 24/12 april (1)851

Domnul meu,

Băncilă[1] nu au dat pe aicea. D. Helbricht, care astăzi o săptămînă îmi făcu vizită, împărtăşind scrisoarea d-tale şi că-i mulţămeşti despre buna opiniune ce are despre d-ta, el zisă că n-ai dreptj dar fiindu-ţi venitul mai bun acolo, aceea e alta. Cu toate, el mai ad[a]ogă: „Ubrigends [recte = ubrigens] wir wollen bei ihm noch etwas versuchen, ich werde dartiber noch denken"[2].

Pentru noua deputăţiune,[3] scrie Laureanu[4] către Man (popa)[5] ca să ne înţelegem cu braşovenii şi bălgrădenii, dar aici s-au răcit oamenii, şi nu mai au că arfijiegeaba. Mai vktos căc le spusăi, după primirea scrisorii d-tale, că braşovenii nu se mai încumeată a strînge subscripţiuni[6]. Răşinărenii mai adaogă că episcopul[7] nu le scrie nimic, şi că ei află cu cale să nu mai meargă a cheltui banii în zadar. De aceea, să ştiţi că de aicea nu va merge niminea.

Acuma să venim la un obect foarte serios, care taie în viitoarea noastră viaţă naţională, şi care îmi ţin de datorinţă a ţi-1 descoperi, cu toată încrederea ce am în d-ta, cu atît mai mult, cu cît de la d-ta aştept un îndreptar dorit în privinţa aceasta, fiind mai presus de toate partidele confesionale[8]. Domnule, îmi ştii pri[n]cipii, mă cunoşti că iubesc mult naţiunea, ştii că n-am fost din cei esaltaţi, dar nici pesimist. Dar ştii şi aceea că pare că cobeam, şi îmi şoptea cineva la ureche cum că
33 ura confesională va creşte între / români, şi se vor deşchina[9] ca niciodată. Am venit aicea, am avut nenorocirea să văd certele cele mai scîrboase între popi, care însă totodată loveau şi bat'jocoreau naţiunea pe faţă, naintea lumei, naintea duşmanilor şi naintea gubernului st[r]ăin. M-am scîrbit, căci vedeam că nu mă înşălă de ce mă temeam. Mai răsuflăm către amici, către d-voastră, într-acolo. Îmi spuneţi ca să nu mă tem, că sînt certe popeşti partizane. M-am alinat. Am văzut duelul de intoleranţă, am văzut călcată în picioare lăudata şi de toţi românii enunciată, în Cîmpul libertăţii, egalitate[10]. M-au durut, însă am răbdat, cugetînd că vine de la o partidă înrăutăţită.

Se restatornici la uniţi mitropolie şi se înfiinţară două episcopii, încă şi acolo pe unde uniţii de abia se cunosc de nume. Ne scîrbi, căci văzurăm care e tendinţa gubernului[11]. Aveam, însă, bună speranţă că fraţii noştri nu ne vor lăsa bajocoriţi şi postpuşi, căci dacă mitropolia nu putu fi română, ca unită sau neunită nu ne va ferici. Ne înşelarăm şi aci, căci începură a ne călca însuşi fraţii noştri. Apoi, cetind cu bună luare de seamă petiţiunea deputaţilor uniţi şi luînd în consideraţiune paşii ce i-au făcut ei la nunţiile[12], trebuie să venim la acela cuget că dezbinarea se făcu între noi tocmai prin acei deputaţi. Aceasta e cu atît mai probabil, cu cît Şuluţ[13] cel liberal caută fericirea românilor numai în unime[14], iară ce e şi mai mult, unul dintră inteligenţii cei mai de frunte, care apără asertele Şagunei pentru mitropolia din Bălgrad[15], scrisă, după înfiinţarea mitr[opoliei], unui amic aşa: „Şaguna e năcăjit pentru că s-a a/deverit aceea ce era totdeauna adevăr: adică că uniţilor 33v
se cuveni mitropolia".

Şi iată că principiul acesta se publică acum prin toate bisericile unite, cu comentariu de ură asupra fraţilor neuniţi, şi cu scăderea şi înfruntarea lor. Noi, aceşti de aici, care am vrea să ţinem frăţia naţională ori cu ce preţ, am hotărît a merge la amîndouă bisericile şi a ne arăta că nu ne pasă de blăstămăţiile popeşti. Merserăm dară, în lunea patimilor, chitiţi, îmbrăcaţi, cu neveste, la biserică, la Man[16]. Ne sluji frumos şi avurăm plăcere. După slujbă, citeşte Man (omul naţiunei române, mai presus de toate confesiunile, neaprobătoriul principelor lui Şuluţ ş.a.) cercularul pentru restatornicirea mitropoliei româneşti la Belgrad şi iîLfiintarea ^ circula-
rul, începu a predica aşa: „Am zis că împăratul s-au îndurat a restatornicii mitropolia românească în Belgrad. Aceasta aşa trebuie înţeles: mai nainte erau la Ardeal numai două legi, cea românească neunită şi cea papistăşească[17]. Din asta de pe urmă s-au făcut, prin împerechiri şi certe, patru legi, adică cea papistăşească, cea calvină, cea unitărăşă[18], care crede numai în Dumnezeu, dar altele nu le bagă în seamă, şi cea luterană, cum îi zicem noi, săsească. Aceste 4 legi se împăcară mai tîrziu şi se legară laolaltă, iară cea românească neunită, rămasă nesocotită. Românii, văzînd acestea, s-au plîns la împăratul Leopold[19]. El însă au
zis că el au jurat pe cele patru legi şi nu-şi poate călca / jurămîntul. Ci 84
dă voie la români să se lipească pe lîngă una din cele patru. Românii, văzînd aceasta, se lipiră de cea papistăşească, care e mai aproape de cea românească, numai căci altariul e făcut altfel, şi hainele, şi au ţerimonii mai scurte. Şi aşa, adunîndu-se toţi protopopii, au subscris s[fînta] uniune în 17 martie 17 ... (am. uitat anul), subt mitropolitul Teofil[20]. Această uniune au jurat-o mai tîrlziu, subt mitropolitul Atanasie, şi s-au făgăduit că nu o vor mai părăsi-o[21]. De atunci, au încetat mitropoliţii în Belgrad, şi s-au făcut episcopie, dar noi totdeauna am pomenit pe episcopul nostru arhiepiscop, precum pomenirăm astăzi pe Alexandru Şuluţ. Acuma, dară, împăratul nostru[22], credinţa noastră, prin stăruinţa episcoscopului Erdeli[23], a depusului — mulţămită lui — episcop Lemeni[24] şi al bărbaţilor noştri, s-au îndurat a restatornici iarăşi mitropolia în Belgrad, cu 10 canonici, din care cel mai tînăr are 1200f.e.m. leafă, şi a înfiinţa două episcopii, una la Gherla, alta la Lugoj, în Banat, cîte cu 6 canonici. Atîta e de mare mila împăratului către noi, pentru credinţa noastră, şi avem să mulţumim împăratului, pentru aceasta, cu atîta mai tare, pentru că eram asupriţi de neuniţi, carii ziceau că legea noastră nu ar fi bună, nici curată. însumi, aicea în Sibiu, am răbdat multe de la ei, şi acuma, văzînd ei cele ce am dobîndit de la împăratul, au rămas
ruşinaţi, şi să le zicem: „Doamne, iartă-le, / că nu ştiură ce fac!" Iară 34w
voi, dragii mei, să fiţi tari în credinţă, carea este şi al împăratului, şi al patriarhului de la Roma, căci italianii sînt de un sînge cu noi, şi ne iubesc, şi pe lîngă împăratul sînt episcopii catolici, carii ne apără împotrivă tuturor. Iară neuniţii s-au lipit, în Ţara Românească şi în Moldova, de greci, închinînd mănăstirile lor şi luîndu-le veniturile, adică, cum am zice noi, ţinem vaca şi altul o mulge. Cei de la noi s-au supus la mitro-

politul sîrbesc din Carloviț[25], care nu-i iubeşte şi nu le dă nici o dreptate, pe cum veți fi citit, şi se lipesc şi de *ruşi.* Aşadară, noi să ne ținem credința carea au jurat-o strămoşii noştri, şi să nu ne dăm înşălați de neuniți, cari altfel au tot acea lege cu noi".

Cît am rămas noi de încremeniți auzind unele calumnii ca acestea din gura unui om care simula, subt masca naționalității, cele mai liberale principie, poți gîndi, iară ce impresiune poate aşa cuvîntare face asupra poporului, nu e de lipsă a comenta.

Dar poate vei zice că Man este un nebun, precum ziseră şi alții, ce vreau să ne mîngîie şi să ascunză tendința popilor, ce e pe față. Aceasta, însă, nu are loc, pentru că Man era nainte om cu minte, pentru că el era pregătit de venirea noastră, pentru că e român. Apoi, precum zisăi mai sus, rugăciuni de aceste se mai fac şi pe alte locuri pentru noi.

Maiavurăm încă nenorocire a vedea că unii din frații noştri uniți / se bucură de această grosolană înfruntăciune, alții se rîdeau, iară numai cei mai puțini se indignară. Unul mai zisă către Susana[26], carea era năcăjită de moarte: „Frumos, domnilor, ne-ați chemat la biserica d-voastră ca să vă bateți joc de noi!" „Noi o zicem, dar d-voastră o faceți".

Drept aceea, nu e mai/mult îndoială că noi stăm în ajunul dezghinării naționale totale, şi că, în scurt, nu ne vom întreba de sîntem români, ci uniți sau neuniți.

Tendința stăpînirii, ca să ne unească pe toți, numai cel orb nu o vede. La aceasta dau uniții braț puternic, ba se fac şi instrumente asupra fraților săi. Aceasta nu o poate nega nimenea care au urmărit cele pînă acuma întîmplate, şi noi avem să priveghem. Ca să putem însă priveghia, avem să ne înțelegem frățeşte, care ce tendință avem, însă pe față şi cu toată sinceritatea, iară nu subt masca naționalității, şi aceasta degrabă, pînă nu va răsări sămînța sămînată.

Ce e, dară, de făcut? D-ta îmi spusei că ai mijloace sigure a nimici pre cei ce se scoală asupra noastră. Eu te-aş provoca acuma ca să ni le areți, căci e al ***il***[le] ceas. Dar, mă uit la starea de față şi mă întreb: oare este cu cale a ne da în public că sîntem slabi şi necopți, precum ne descriu duşmanii noştri? Şi totuşi, de nu vom ieşi, sîntem dezghinați. Apoi barem să rămînem pe lîngă aceasta, şi dacă e soarta românului să nu fie un trup,/ el barem să nu-şi taie mînile şi să nu se batjocorească, că trebuie şi el să simtă durere, dacă nu e încă mort. Eu îți voi arăta, subt peceta încrederii,, cele ce ştiu din acte guberniale în obiectul acesta.

După ce primi şi episcopul Şaguna intimatul împărătesc pentru trecerea de la o confesiune la alta, spre publicare[27], comunitățile care nainte de 30, de 20, 10, 9, 5 ani au fost înşelate a trece la unire, şi văzîndu-se înşelate, căutau totdeauna a se întoarce, dar nu putură, pentru greutățile ce cercau la esamenul de 6 săptămîni, auzind acesta intimat,, alergară a face formele cuviincioase şi a trece. Popii uniți nu li se împotrivi, la început; mai tîrziu, însă, le făcu toate greutățile. Ei însă nu căzură cu inima. Fură însă pîrîți de popi, protopopi şi capitul[28], ca nişte răzvrătitori şi duşmani ai s[fintei] uniuni, ca nişte şchismatiți pernițioşi, ca impostori neuniți, ca nişte îndrăzneți urmaşi ai lui Fotie[29] şi Tunsului[30]. Se rînduiră de la guvern cercetație, şi lucru ieşi altfel. Capitulu, care văzu că va rămînea nedrept pîrîtoriu, protestă asupra comisarilor (cu toate că nu era nici unul neunit, ci din contră), că ar fi participat şi duşmanii catolicismului şi a sfintei uniuni. Umblînd reposatul Wolgemuth[31] prin țară, îi umplură urechile cu cele mai urîte calumnii asupra neuniților (aci se deose bea Papfalvi[32], ca nici unul). Acesta / îşi făcu adnotații şi, venind năcăjit asupra asupra ep[isco]pului Şaguna, se dete la referada noastră, ca să se facă episcopului, Şagunei, înfruntări, şi unele demustrări pentru cele ce i s-au spus despre vasilian. Se făcu, dar între aceea se mai stîmpără şi mînia, şi se află cu cale a se modifica decretul. Se făcu şi aceasta, dar decretul nu se trimisă Şagunei nici astăzi, căci mai pre urmă ieşi lucru acolo că acestea le auzi d-1 gubernator de la uniți, dar nu le văzu pe unde umblă.

——Gertele~^*es^f-6ap-itulul-&tri-gă în gura mare. Eu văd ce va să iasă de aici, şi stăruiesc cu d-1 Dorgo[33] să trimitem comisiune gubernială din bărbați cunoscuți de a lor caracter şi dreptate. Mergem la gubernatorul, îi propunem lucru, îl aprobă. Facem instrucțiunile, se dau la reviziune, nu pot trece: să mai lăsăm remonstranță. Pîre vin din nou, să modificăm. O facem, e bine, dar comisiunea nu poate merge, ci să dăm tot lucrul lui Şuluț, să-1 judece el. Ne împotrivim. Rămîne, dară, jos. între aceea, învinuie Şuluț pe Şaguna cum că un pamflet asupra papei ar fi ieşit în tipografia lui. Această supoziție face pe Şaguna să se retragă. Şuluț vine jos şi dă un circulariu ca uniții să nu mai batjocorească pe neuniți, dîndu-le tot felul de nume, pentru că şi ei sînt frații lor, şi de atunci au mai încetat pîrele asupra neuniților, însă nu şi şicanele, căci aceştia îi năpăstuiesc într-una, ca să fie siliți / neuniții a se plînge, ştiind bine că ei vor dobîndi totdeauna drept.

Acuma se laudă uniții cu mitropolie, şi batjocoresc pe neuniți că n-au nimica ş.a. Şaguna, după principiul egalității, scrie către capitulile unite ca căsătoriile mestecate să se facă la mireasă. Muncaciu primeşte[34]. Blajul, unde s-au enunciat egalitatea, nu, ci stă pe lîngă drepturile sale, pîrînd pe toți aceia care cutează altfel, cere esamen de 6 săptămîni ş.a.[35]. Şaguna dete la Min[isterul] cultului o petițiune, ca să se hotărască odată aceste controversii. Minist[erul] îl înfruntă că au îndrăznit să întrebuie principul egalității, şi trimite lucrul, prin noi, lui Şuluț, însă alătură şi doja[na] episcopului Şaguna dată, şi zice: „încît se poate aceasta uni cu duhul veacului şi cu breve[36] a cutărui papă?" Vezi, domnul meu, iară breve! Aşadară, ştii înainte rezultatul. Cu toate acestea, Şuluț are acum cîmp a să arăta că e român, sau episcop catolic. Noi însă, lucre el cum va vrea, strige-ne, împingă-ne, ne vom tîngui soarta şi vom răbda.

în toate actele, nu aflu nici o pîră din partea neuniților. Declărăciunile date la cererea gubernului sînt modeste şi / de aceea nu am temei a-i învinovăți şi pre ei. Dar d-ta îmi ziceai de o scrisoare care ar fi scris-o Şaguna în privința prozelitismului. Cît ai face de bine să ne-o trimiți, ca să-i arătăm în față că şi dînsul n-au lucrat cuviincios şi drept.

Să mă ierți că ți-am scris atîtea, dar eu aflai de trebuință să te informez de toate, şi d-ta vei judeca.

Pîrlea[37] mi-au trimis documentele, şi e deosebit recomandat pentru stipendiu.

Vă sărut pe toţi, şi ne-au supărat cele auzite din Braşov, dar ce e de făcut?

Karl Schwarzenberg ne va veni de gubernator, pînă la 10 mai[38]. La Ungaria se vorbeşte de prinţul Leopold[39].

Intre cei credincioşi nu au făcut mare supărare moartea gubernatorului.

W Vasici« /

[Adresa:] Domniei-sale domnului Georgie Bariţ, la Braşov

[1] *Petru Bâncilă,* folclorist. A publicat *Colindele Crăciunului si ale Paştilor* Sibiu, 1875.

[2] în traducere: „De altfel noi vrem să mai încercăm ceva în legătură cu el trebuie sămămai--gîttdesc asupra acestui lucru".

împăra?i PUta'1Unea românilor la Viena Pentru a reclama drepturile promise de

[4] A. Tr. Laurian, care pînă în aprilie 1852 a rămas la Viena. Vezi 11ie Popeseu Teiuşan şi Vasile Netea, *August Treboniu Laurian,* p. 139 O analiză competentă a activităţii lui Laurian în cadrul Delegaţiei române la Viena vezi în *George Bariţ şi contemporanii săi,* voi. I, Bucureşti, 1973, p. 99—208

[5] *Nicolae Maniu,* 1796-1865, protopop greco-catolic al Sibiului. Corespondenţa dintre Laurian şi Maniu este consemnată în *însemnările inedite a lui A. T. Laurian de la 1 ianuarie 1851—17 aprilie 1852 în timpul cît s-a aflat la Viena* Vezi ş* P ° Pescu Teiuşan şi Vasile Netea, *August Treboniu Laurian,* p. 290—291.

[6] Subscripţii pentru cheltuielile deputaţiunii la Viena.

[7] Andrei Şaguna.

[8] Paul Vasici a fost în întreaga lui viaţă, şi cu deosebire în anii regimului absolutist, unul din cei mai înverşunaţi adversari ai disensiunii confesionale dintre românii transilvăneni, alimentată făţiş sau cu abilitate de Curtea din Viena într-o perioadă în care autorităţile habsburgice căutau „să spargă si nimicească orice bună înţelegere între români, prin urmare să arunce tensiunile aprinse ale certelor confesionale în ambele biserici româneşti", găsindu-şi „instrumente prea plecate" „nimeni ca el — afirmă cu temei Bariţ — n-a ostenit atîta spre a reconcilia apropia* împăca, scurt, a stinge flăcările ureistupide" *{Observatoriul,* IV, 1881 nr. 8u' p 321)*

[9] Dezbina.

[10] Referire la punctul al doilea al protocolului de la Blaj, prin care Naţiunea română pretinde ca biserica română, fără distincţiune de confesiune, să fie si să rămînă liberă, independentă de la oricare alta biserică, egală în drepturi si foloase cu celelalte biserici ale Transilvaniei..."

[11] Alimentînd rivalităţile între românii transilvăneni, guvernul absolutist austriac a accentuat prin dispoziţiile sale antagonismele confesionale, avantajînd evident biserica greco-catolică. Prin rezoluţia împărătească din 12 decembrie 1850 episcopia de la Blaj a fost ridicată la rangul de mitropolie, avînd în subordine două noi episcopii, la Gherla şi Lugoj, în afară de cea mai veche de la Oradea Pentru existenţa bisericii ortodoxe şi, în ultimă instanţă, pentru existenta naţiunii române din Transilvania, deosebit de periculoasă era campania întreprinsă * de ministrul de interne Al. Bach şi de ministrul cultelor Leo Thun pentru a-i determina pe toti românii să se convertească la unire. Vezi Keith Hitchins, *Studii privind istoria modernă a Transilvaniei,* Cluj, 1970, p. 37. Vasici a sesizat telurile autorităţilor absolutismului austriac.

[12] Nunţiu = trimis al Papei în străinătate.

[13] *Alexandru Sterca-Şuluţiu,* cel dintîi mitropolit greco-catolic al Transilvaniei.

[14] Exagerări confesionale.

[15] A. Şaguna insistase pe lîngă oficialităţile din capitala imperiului pentru „restaurarea mitropoliei orientale române din Alba Iulia". Vezi *Memorandul lui Şaguna* publicat în Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur,* voi. I, ed. a Il-a, Sibiu, 1904, p. 658-667.

[16] Vezi nota 5.

[17] Romano-catolică.

[18] Unitariană.

[19] Leopold I.

[20] Se referă la actul din 21 martie 1697, semnat de episcopul Teofil şi întregul cler.

[21] Acţiunea de unire a fost reluată, după moartea lui Teofil, sub mitropolitul Atanasie Anghel. Noul act al unirii, acceptat în sinodul din Alba Iulia, este datat „Bălgrad (Alba Iulia) 7 octombrie 1698". Pe baza acestui act apare prima *Diplomă leopoldină* din 16 februarie 1699, urmată de cea de a doua *Diplomă leopoldină* din 19 martie 1701, care asigura biserica şi preoţii uniţi de privilegiile şi scutirile bisericii şi preoţilor catolici.

[22] Francisc Iosif I.

——*Tasm Erdely,* episcop gr.-catolic de Oradea. A stăruit pentru reînfiinţarea mitropoliei unite de Alba Iulia şi Făgăraş. Are merite în sprijinirea culturii'româneşti, dar s-a compromis în timpul revoluţiei din 1848—1849.

[24] *Ioan Lemeni,* 1794—1862, episcop gr.-catolic, compromis şi el în revoluţia de la 1848, de aceea a fost detestat de întreaga generaţie paşoptistă transilvană. A fost destituit din episcopat în 1849.

[25] Karlowitz, localitate în R. S. F. Iugoslavia. Biserica ortodoxă a Transilvaniei si Banatului s-a aflat sub jurisdicţia patriarhului sîrb de la Karlowitz. Lupta pentru'independenţa bisericii ortodoxe române din Transilvania şi Banat a durat multă vreme. Ea a fost revendicată şi în protocolul de la Blaj din 16 mai 1848.

[26] *Suzana Mureşanu,* soţia lui Andrei Mureşanu, care se afla în acel timp la Sibiu, unde îndeplinea funcţia de translator şi concipist pe lîngă Guberniu.

[27] în 1850 este emis rescriptul cu privire la modalitatea trecerii de la o confesiune la alta. Şaguna îl comunică preoţilor cu circulara nr. 141 — 1850. Cf. I. Lupaş, *Mitropolitul Andrei baron de Şaguna,* Sibiu, 1909, p. 135.

[28] Capitulul episcopal de la Blaj.

[29] Patriarhul de la Constantinopol Fotie este considerat autorul moral al' schismei bisericii răsăritene.

[30] Tunsu, preotul si apoi protopopul Ioan Molnar. „Vicariu" în Sadu (Sibiu)., tuns de episcopul Petru Pavel Aron pentru că se hirotonise în Ţara Românească şi pentru că participase, cu rol important, la luptele împotriva unirii pe la mijlocul secolului XVIII.

[31] *Ludwig Wohlgemuth,* 1788-1851, feldmareşal, baron, guvernator civil şi militar al Transilvaniei în anii 1849—1851. Vezi Helmut Klima, *Guvernatorii Transilvaniei 1774-1867,* Sibiu, 1943, p. 72-79.

[32] *Constantin Papfalvi,* 1804—1892, canonic blăjean din anturajul episcopului Lemeni.

[33] *Gavril Dorgo,* funcţionar român transilvănean, a îndeplinit o perioadă de* timp funcţia de secretar gubernial. A fost membru al Astrei.

[34] Episcopia de Munkacs (Mukacevo) ruteano-unită.

[35] Vezi şi Andrei Şaguna, *Memorii,* p. 32.

[36] *Breve* „se numesc şi constituţiunile papale care se dau prin secretariatul' brevelor în afaceri de mai'puţină însemnătate" (C. Diaconovich, *Enciclopedia Română,* tom. I, Sibiu, 1898, p. 583).

[37] Student bursier.

[38] *Karl von Schwarzenberg,* 1802—1858, prinţ, guvernator militar şi civil af Transilvaniei în anii 1851—1858. Şi-a făcut intrarea solemnă în Sibiu la 24 mai 1851 (Helmut Klima, *Guvernatorii Transilvaniei,* p. 74).

[39] Guvernator al Ungariei.

[40] Tîrziu, probabil, Bariţ notează, în legătură cu această scrisoare, în josul primei file: „Cînd caută să-mi dea vreun post". Apoi, la finele scrisorii: „1851, dr. Vasici, Sibiu".

XII

Sibiu, 9 octomvrie (1)856

Domnul meu !

Ieri am primit prin cărăuşi două lăzi cu cărţi, şi îţi foarte multămesc pentru grija ce ai purtat asupra lor. Eu am gîndit că nu a mai'rămas nici una din furia revoluţiei [1]. Cu cele ce le-au dat d-1 Nemeth [2] în comisiune mă învoiesc, precum şi cu proţen/turile ce le cere, de 25%.

Mai mulţămindu-ţi încă o dată, şi închinîndu-mă de sănătate doamnei, rămîn cu deosebită stimă, slugă plecată,

Dr. Vasici /

njr ^€^edonă^ziirtrprînaeau, desigur, lucrările tipărite de P. Vasici la Braşov: *Macrobiotica sau măiestria a lungi viaţa,* tom. I—II, Braşov, 1844-1845 si *Neputinţa şi a ei totală vindecare cu mijloace simple, cercate prin experintă si aprobate de mulţi pătimaşi,* Braşov, 1846 şi care s-au aflat de vînzare la redactorul *Gazetei de Transilvania,* G. Bariţ. Vasici îşi pierduse - ca şi Bariţ - bunurile în timpul evenimentelor din anul 1849. Casa lui din Timiş a ars pînă ia temelie. Vezi *Observatoriul* IV, 1881, nr. 78, p. 313-314 şi George Barit, *Părţi alese...,* voi. II p 484 nota 1.

[2] *Wilhelm Nemeth,* librar în Braşov.

XIII

28/16 9^> (1)858

Domnul meu !

Părintele Meţian [1] îmi scrise mai deunăzi că te-ai întors acasă în fuga mare, auzind că o copilă îţi este bolnavă. Trag nădejde că se va fi sănătoşat.

Nevastă-mea sosi în 31/19 octomb. din Bănat, si noaptea mi se bolnăvi copila cea mai mică, Justina, de şarloh [2], într-un grad mare. Poţi cugeta cum ne-am spăriat, fiindcă am mai / perdut în boala aceasta două. O cură negativă şi o dietă răcoroasă, pe lîngă ungerea pielei cu untdelemn, a fost, însă, destulă, şi acuma este copila iarăşi veselă.

Nevasta a plecat ieri cu Ica la Orăştie să aducă pe Aurelia, pe care o lăsase acolo. Marţi o aştept.

D[octo]rul Şandor [3] îmi scrie pentru un articul trimis d-lui Morosanu [4] care însă pînă acuma nu s-a tipărit. Să facă bine să mi-1 trimetă încoace' sau să-1 tipărească. /

Pe la noi merg lucrurile ca mai nainte.

Ce zici, la răspunsul asupra apologiei lui Eliad ? [5] S-a întrecut unul pre altul în expresii urîte. Canonul 64 şi tîlcuirea lui prin Valsamon pare că închide uşa lui Eliad. Cartea aceasta biblicistică mă făcu si pe mine sa citesc *Biblia,* cartea ce sfîntă, dar îti mărturisesc că m-a scandalizat tare. [...]

Complimente doamnei şi la copii. Neli sărută pe Victoria [6].
Sînt mari greutăţi cu şcoalele.

Vasici. I

Prinţul gubernator [7] pleacă astăzi din Viena şi miercuri va fi aicea. /
[Adresa:] Domniei-sale domnului Bariţ, în Braşov, Zărneşti

[1] *Ioan Meţianu,* 1828—1916, administrator protopopesc al Branului, mai tîrziu (1899) mitropolit al bisericii ortodoxe a românilor din Transilvania şi Ungaria.

[2] Scarlatină.

[3] Atanasie Şandor. Intr-o scrisoare anterioară, datînd din 14/2 octombrie 1858, Vasici îl înştiinţa pe Şandor, că: „în privinţa articulului d-tale voi scrie d-M B^riţ, el însă nu sV aflăacuma acasă ..." (B.A.R., ms. rom. 1015, f. 289r). Este, probabil/ articolul serial publicat în acelaşi an în *Foaie pentru minte, inimă şi literatură,* cu titlul: *Motivele pentru şi în contra lui* u *nerespuns dea se scrie ori de a nu se scrie la capătul cuvintelor, urmînd după consonantă (fragmente dintr-un studiu).* Vezi George Em. Marica, *Foaie pentru minte, inimă şi literatură,,* p. 312.

[4] Iacob Mureşanu.

[5] Se referă la polemica dintre A. Şaguna şi I. Heliade Rădulescu, în legătură cu traducerea *Bibliei.* în timp ce Şaguna tipărea la Sibiu o nouă ediţie a *Bibliei* (1856—1858, în 4 volume), I. Heliade Rădulescu publica la Paris (în 1858) o altă traducere, din care au apărut doar primele două cărţi ale *Pentateonului lui Moise:. Cartea Facerii (Geneza)* şi a *Eşirii (Exodul).* Ca anexe, Heliade a publicat „adnotări" cu titlul *Biblice sau notiţii historice, philosophice, religioase şi politice asupra Bibliei,* Paris, 1858. Şaguna 'publică în *Telegraful român* o critică severă împotriva traducerii lui Heliade, contestîndu-i competenţa de a traduce *Biblia,* interpretarea falsă a învăţăturilor ei şi acuzînd întrebuinţarea unei limbi latinizante. Heliade răspunde violent şi polemica degenerează în atacuri personale, subiective. Şaguna răspunde „ereticului" şi prin broşura *Respingere a unor atacuri în treaba unei traduceri noue a Bibliei,* Sibiu, 1858. în acelaşi an, prin pastorala din 24 mai 1858, Şaguna a osîndit şi afurisit „cartea aceasta biblică şi comentariul ei, carea o au început a tipări în Paris mireanul Heliade..." Potrivit canonului 64 al Soborului VI, interpretat de Şaguna, mirenii „nu au voie să înveţe pe alţii în cele dumnezeieşti şi bisericeşti, ci sunt datori a asculta pe cei ce au primit darul învăţătorescului cuvînt". Vezi Gheorghe Tulbure, *Mitropolitul Şaguna. Opera literară, Scrisori pastorale, Circulari şcolare. Diverse,* Sibiu, 1938, p. 37—40; p. 209—212.

[6] Fiica cea mai mare a lui Bariţ. Vezi O. Boitoş, *Memoriile lui George Barit, Studii literare,* 1942, p. 12.

[7] *Friedrich Lichtenstein,* 1807—1885, general, principe, guvernator militar şi civil al Transilvaniei în anii 1858—1861. Helmut Klima, *Guvernatorii Transilvaniei,* p. 87.

XIV

Sibiu, 20 martie (1)860*

Domnul meu !

Tare m-au atins moartea d-lui Ioan Iuga \ Bărbatul acesta, stimat de toţi în viaţă, şi-a lăsat un monument vecinic în inimile tuturor concetăţenilor săi, iară mai vîrtos în ale noastre. Fie-i ţărîna uşoară! Alătur o scrisoare de condurere către obidita lui soţie. Mă rog fă bine şi i-o dă./

In numărul de pe urmă al *Foaei pentru minte* etc. citirăm doi articuli cari fac onor celor ce i-au scris, şi cari nu vor sminti a face efectul cel

mai cuviincios în inimile celor ce l-au priceput. Pînă nu vom da ranele şi durerile noastre pe faţă, pînă nu vom înghiţi şi cele mai amare hapuri, pînă nu ni se va zgudui trupul naţional, amorţit şi moros, prin nişte medicine drastice, nu e speranţă de vindecare. Asta-i / drumul pre care trebuie să mergem, ca să venim la ţinta cea dorită.

La noi se făcu ceva mare, ce eu numesc de aceea mare, căci se făcu în înţelegerea cea mai bună. Pasule gigantic, dar aicea află plăcere, siva fi sprijinit.

Cu cît mi să păreau auspiţiile cele mai favoritoare cînd începui cariera mea ca inspector de scoale, cu atîta simt mai tare greutăţile ce se ridică înaintea mea la tot pasul[2]. Grede-mă că, de nu aş şti că sînt român şi nu aş şti că am să fac iarăşi cu aceştia,/ar trebui să desperez şi să mă las unei inerţii nepăMtoare. Dar mă doare inima de bietul popor, cu a cărui nume se fac atîtea abuzuri. Toată iarna nu am avut alta a lucra, decît a mă opune din răsputeri tuturor încordărilor celor ce erau ţintiţi să-mi împedece lucrarea. Cît este, însă, de obositoriu astfel de lucru, cuget că nu e lipsă să-ţi descoper.

Veni şi de la Mitropolia Blajului o reprezentaţie mai energică, dar nu destul pentru mutarea, sau mai bine, perderea şcoalei capitale de la Orlat[3].

Mă cam muşcai cu F[ule]a[4].

Fii sănătos, cu toţi ai dumnitale, şi dacă ai vreme, scrie-mi cîte ceva.
Al d-tale amic,

Vasici[5]. /

De la toţi ai mei, multe complimente. /

[1] *Ioan Fuga,* unul din negustorii fruntaşi români din Braşov. Necrologul lui 1. Iuga publicat în *Gazeta Transilvaniei,* XXIII, 1860, nr. 11, p. 41. Alături de <j. Iuga, R. Orghidan, G. Ioan etc, I. Iuga a fost dintre cei ce au manifestat o -atitudine binevoitoare faţă de tînărul medic Vasici, sosit în 1836 în Transilvania pentru a-şi ocupa postul de director al Carantinei de la Timiş (Dr. Vasici, *Reflessiuni la o ochire chronologică despre fundarea şi augmentarea şcoalelor române ort.-or. din Braşov,* în *Biserica şi şcoala,* III, 1879, nr. 32, p. 249). £

[2] Vasici şi-a început activitatea în învăţămînt în toamna anului 1850, cînd a fost numit membru al comisiei şcolare de pe lîngă Guberniul de la Sibiu, ocupîndu-se cu problemele şcolilor ortodoxe din Transilvania. Ulterior, în 26 noiembrie 1855, a fost numit consilier şcolar şi inspector al şcolilor ortodoxe, desfăşurînd în această calitate o susţinută şi neobosită activitate. învingînd numeroase greutăţi, Vasici a adus o contribuţie substanţială la progresul şcolii româneşti din Transilvania. Pe bună dreptate I. Breazu afirma: „Avem credinţa că, de la Şincai, şcoala românească din Transilvania n-a mai avut în fruntea ei un conducător aşa de luminat şi de devotat" (Ion Breazu, *Doctorul Pavel Vasici,* p. 392).

[3] Vezi *Gazeta Transilvaniei,* XXIII, 1860, nr. 52, p. 214.

[4] *Moise Fulea,* ultimul director al şcolilor naţionale ortodoxe din Transilvania, protopresbiter al Sibiului.

[5] însemnarea lui Bariţ: „Răsp. 16 apr. 1860".

XV

Sibiu, 3 mai (1)860*

Domnul meu !

Venind de la excursia ce o făcusăm în săptămîna Paştilor, acasă,, aflai scrisoarea d-tale şi, avînd tocmai în momentul acela a săvîrşi cevaşi în cancelaria episcopească, îmi spuse p[ărintele] Popia[1] cum e de supărat e[piscopul][2] pe d-ta pentru un articul ce a ieşit în *Gazetă,* despre patronat[3]. Eu îi spusei că mi-ai scris, şi ce ai însemnat despre fundaţia ce a făcut-o Iuga[4], că adică are să fie / subt supravegherea episcopului. Acesta se folosi de cele ce-i spusei şi făcu cunoscut celui mai mare[5]. Ce să vezi, părerea să schimbă dintr-o dată, şi începu: „Vezi, JSifîolae^. aceasta au făcut Bariţ. Vezi, el tot e om de omenie. *Inimicus personae,* dar *amicus rei*[6]. Apoi mă chemă la prînz şi, întrebîndu-mă cine mi-a scris, şi este adevărat ce [a] auzit, eu zisei că d-1 Meţian[7] mi-au scris, şi e adevărat. Apoi, iată colocviul mai departe: „Citit-ai tu articulul în *Gazetâ?*" „Ba". „E urît, dar eu acuma îl piicep altfel. Bariţ a lovit în comunele / noastre cele nesupusă, şi bine au făcut". „Se poate, exelenţie". Seara, mă duc iară. Vorba se întoarce, şi vine iară la Bariţ. „Ce zici, Pavele, am avut drept să zic aşa ?" „Avut, exelenţie. Eu am citit articulul, şi iată, să-ţi mai spui una: Moroşanu[8] îmi dădu o scrisoare de la Bariţ, să o citesc, în care este scris: „Episcopul Sibiului e supărat pe comune etc." Nici nu am isprăvit pînă mi-a luat vorba din gură: „Vezi, Pavele, avut-am drept? Bariţ ştie. Spune tu Moroşanului că ai auzit din gura mea că / eu preţuiesc partea cea bună în Bariţ, numai de ar lepăda şi cea iezuitică. El este un bărbat cu minte, şi fie sigur că-1 voi stima" etc. Aseară mă întrebă că: „Vorbit-ai cu Murăşanu, şi spusu-i-ai?" „Da, i-am spus." „Bine ai făcut. Dar vezi, în necrologul lui Iuga nu pomeneşte nici de dedicaţia mea, nici de *Istoria* mea"[9]. „Nu, pentru că atunci nu a putut avea *Istoria"* „Oare să nu-i trimit una, că el o va şti mai bine judeca?" „Ba, să-i trimiţi." Vom vedea.

Acestea ţi le descopăr ca să vezi cum stai înaintea lui. Căci am minţit cu Meţianu şi Murăşanu, am ţinut de lipsă pentru ca să / pot vorbi cu dînsul fără a veni în vreun propus. De ai face acuma un articul despre însemnătatea *Istoriei* lui la Consiliul imperial, l-ai lovi unde se gîdilă.

In privinţa contelui Rosetti, era mai deunăzi un articul în *Telegraf,* şi de atunci au scris unul altuia, şi banii zac în sparcasă, cu interese[10].

Cîtu-i pentru cele ce-mi observezi despre publicitate, nime nu simte mai mult ca mine. Am făcut acuma în *Amicul şcoalei* un articul despre activitatea mea, dar ştiu că am turnat ulei pe foc[11]. Ci mie nu-mi pasă, nu am ambiţionat niciodată, dar dacă văd că sudoarea mea şi silinţa mea se atribuie în *Telegrafia,* articulul cel lung despre şcoalele centrale[12], preoţimii cei blasnice, care nu numai că n-au sprijinit ci, din contră, în tot locul mi-au pus pedece, atunci trebuie să se umfle sîngele şi să răsufle oareunde. N-ai crede ce lupte am şi acuma, nici de am putea vorbi adevărul. Aţi vedea că eu aş trebui să caz cu / inima şi să las toate în drumul său, însă cauza cea mare şi sfîntă care o apăr îmi dă încă putere să mă lupt. Alţi inspectori, care şi altfel lucru în pămînt cultivat,,află

toate înlesnirile, iară eu, care trebuie să sparg stînci de piatră, mă văd împedecat din partea aceea care ar trebui să-mi dea tot ajutorul.

Atîta durere de inimă nu am avut în viața mea, ca de vreo doi ani încoace, de cînd am văzut mişăliile pe față şi pe dos, şi nu văd modru de vindecare decît ducîndu-mă la Viena sau / schimbîndu-se împregiurările. Şcoala e monopol de speculă, şi nimic alta. Protopopul din Hălmagiu a mîncat atîția bani, dar cu acesta, fiind subt Arad, mi-a fost mai uşor. I-am trimis o comisie pe cap, şi s-a încurcat bine.

Ieri a fost Balint[13], şi alaltăieri Raț[14], la episcopul la prînz. Decretul nu i-a venit pînă acum[15]. Săptămîna viitoare va pleca.

Fii sănătos, cu toți ai d-tale. De la ai mei toți, îmbrățişări şi sărutări.

Mai scrie-mi cîte ceva. Al d-tale cel vechi,

..... *Vasici.* /

[1] *Nicolae Popea,* 1826—1908, istoric, membru al Academiei Române, secretar consistorial şi profesor de teologie la Sibiu, mai tîrziu episcop al Caransebeşului.

[2] A. Şaguna.

[3] Vezi B[ariț], *Dreptul de patronat,* în *Gazeta Transilvaniei,* XXIII, 1860, nr. 15, p. 58. în articol, Bariț, dezbătînd sensul „juridic-bisericesc" al noțiunii de „patron" face referiri la consecințele dăunătoare în viața românilor transilvăneni a nereglementării „dreptului de patronat". Mai multe aluzii erau supărătoare pentru Şaguna.

[4] Fundația lăsată de negustorul braşovean Ioan Iuga, mort la 12 martie 1860.

[5] Şaguna.

[6] Traducere din limba latină: *Duşman al persoanei,* dar *prieten al faptei.*

[7] Ioan Mețianu, cf. nota 1 la scrisoarea XIII.

[8] Andrei Mureşanu.

[9] Lucrarea lui Andrei Şaguna, *Istoria bisericei ortodoxe răsăritene universale, de la întemeierea ei pînă în zilele noastre,* tomul I—II, Sibiu, 1860, dedicată lui Ioan Iuga. Reproducem dedicația: „Vrednicului de binecuvîntarea arhierească şi de amintire obştească, răposatului nobil Ioan Iuga de Bacii, cetățean şi negutătoriu în Braşov, mădulariu dintîi al Eforiei şcolare, făcătorii! de bine al săracilor, al tinerime! şcolare, şi sprijinitorii! al institutelor şcolare şi filantropice, carele, fiind de 72 de ani, au adormit în Domnul în 12-lea martie 1860 şi, pre lîngă 5000 fl. bisericei, şi 4200 fl. Gimnaziului nostru, ce au dăruit el în viața sa, au testat prin diată Gimnaziului nostru 12600 f.v.a. la fondul lefelor profesorale, 6300 fl. v.a. ca interesele acestui capital să se adauge ia leafa unui profesoriu, 2100 fl. ca interesele din suma aceasta să se împărțească în tot anul în zioa sfîntului Ioan Botezătoriul (onomastica răposatului) între săracii din Braşov şi 4200 fl. la Spitalul din Braşov".

[10] *Scarlat Rosetti,* 1802—1872, conte, mecenat al culturii româneşti din Transilvania. Vasici se referă la suma de bani oferită de Sc. Rosetti ca premiu pentru cea mai bună istorie a națiunii române (suma inițială de 1000 florini m.c, depusă în 1855 la Episcopia din Sibiu a fost dublată în anul 1860). Vezi *Gazeta Transilvaniei,* XXIII, 1860, nr. 22, p. 85—86; George Barit, *Părți alese...,* voi. III, Sibiu, 1891, p. 99-100.

[11] Dr. Vasici, *Despre starea de acum a şcoalelor noastre populare din Transilvania,* în *Amicul şcolii,* I, 1860, nr. 2, p. 141—166.

[12] Vezi *Telegraful român,* VIII, 1860, nr. 14 şi nr. 15.

[13] *Simion Balint,* 1810—1869, prefect în timpul revoluției de la 1848—1849, preot şi apoi protopop în Roşia Montană.

[14] *Ioan Rațiu,* 1828—1902, fruntaş politic; a luptat în revoluția din 1848; în 1861, vicecomite, unul din autorii *Pronunciamentului,* în care se pledează pentru menținerea autonomiei Transilvaniei şi pe care *Federațiunea* îl va publica. Are rol de frunte în organizarea Conferinței de la Miercurea (1869), iar în mai 1892 a condus deputăția la Viena pentru a prezenta *Memorandul* împăratului. La procesul memorandistilor este condamnat şi face închisoare 1 an şi 3 luni, la Seghedm.

[15] Decretul de numire a lui Saguna ca membru al Senatului imperial lărgit, care si-a desfăşurat lucrările la Viena între 31 mai şi 28 septembrie 1860. Numirea lui Şaguna ca' membru al Senatului imperial anunțată m *Gazeta Transilvaniei,* XXIII, 1860, nr. 18, p. 69.

XVI

Sibiu, 30 mai (1)860*

Domnul meu!

Fiind în călătorie, nu-ți putui scrie despre rezultatul manevrii noastre. Eu îi împărtăşii o scrisoare, zicînd că e trimisă lui Murăşan[1]. O citi, dădu din cap, strigă: „Apoi, să mai încerce el să scrie ceva bine şi loial asupra denumirei mele la Consiliul imperial, să vedem cine-i va zice cev.

Cu toate văzui că e aplecat să ieie altă cale, despre care, la venirea mea, vom vorbi / mai mult. Aud că în *Gazetă* ar fi ieşit un articul cam cum îi place lui, şi i s-a trimis, dar nu-1 putui căpăta să-1 citesc[2].

Eu cuget să plec în 24/12 iunie de aicea, şi să fiu în 25 acolo, la examene, apoi să umblu cu d-1 Mețianu în protopopiatul său, la ținerea examenelor de vară[3], fiindcă îmi scrisă că se țin apoi şi vara. Cu această ocazie avem multe de vorbit, numai de ai fi acasă.

Aştept de la Viena scrisoare, apoi să le mai scriu şi eu / cele ce se mai fac pe aicea. Cu asocierea[4] ce vrem să o facem ne vom apropia mult, şi e un cîştig mare a-1 vedea pe dînsul figurînd în frunte[5], dar celălalt[6] mă tem că ne va strica treaba. Cît se vede, noi tot nu sîntem matori de astfel de lucruri, pentru că căutăm etichete unde nu se pot prea da. La alte neamuri, sta un gubernator subt presidiul unui profesoraş. La noi trebuie şi aci să ne căciulim. /

Dacă ai putea să-mi răspunzi în vreo cîteva zile, pînă voi scrie la Viena, aş mai întrebuința cîte ceva din scrisoare.

Sînt foarte ocupat, căci m-am însărcinat şi cu referada sănătății[7], şi pînă umblai în vizitație, mi se umplu masa.

Complimente la ai d-tale, de la noi toți. Al d-tale amic,

Vasici.

Am întirziat, auzind că eşti la Bucureşti.

Pentru sinod[8], a venit. Nu ni s-a apladidat deocamdată. Voi aduce cu mine ordinăciunea ministerială, să ne svătuim asupra ei, că e demnă.

Articulul sus-atins l-am citit, e spre plac. Despre celelalte, la venirea mea acolo, în ziua de Rusalii.

Idem. /

[1] Andrei Mureşanu.

[2] Vezi *Gazeta Transilvaniei,* XXIII, 1860, nr. 19, p. 73.

[3] în 25 iunie 1860 P. Vasici este prezent la Braşov. Participa la examenele publice ale Gimnaziului ortodox, apoi la examenele „celor patru clase normale de

copii şi ale celor 3 de fetiţe, precum şi ale institutului privat de fetiţe al demoaselei [= domnişoarei] Vautier, în care majoritatea şcolăriţelor este română". în 2 iulie, pleacă, însoţit de protopopul ortodox Ioan Meţianu, „pe la sate spre a ţine peste tot examenele de vară, aşa, pe la sate, examene de semestru", după care inspectează şcolile din ţinutul Branului *(Gazeta Transilvaniei,* XXIII, 1860, nr. 26, p. 103; nr. 29, p. 114).

[4] „Asociaţiunea transilvană pentru literatura română şi cultura poporului român" (Astra). Cu data de 10 mai 1860 din Sibiu, se înainta autorităţilor „rugămintea mai multor bărbaţi fruntaşi ai naţiunei noastre către înalta Locotiinţiă c.r. transilvană pentru a se da voia la ţinerea unei adunări consultătoare în privinţa înfiinţării unei asociaţiuni pentru literatura şi cultura poporului român." Vezi *Actele privitoare la urzirea si înfiinţarea Asociaţiunei transilvane pentru literatura română şi cultura poporului român,* Sibiu, 1862. Peste o lună, în *Gazeta Transilvaniei* apărea următoarea informaţie: „O reuniune a inteligenţii române pentru cultura poporului român fu o dorinţă generală a românului. Această dorinţă află eho întru toată inteligenţa română austriacă, care cu mari, cu mici şi păşiră la înaltul gubern cu o petiţiune' modestă, spre a ne concede constituirea'reuniunei." Redacţia îşi exprima totodată speranţa că gubernul va aproba constituirea Asociatiunii *(Gazeta Transilvaniei,* XXIII, 1860, nr. 27, p. 108).

[5] A. Şaguna. Cu ocazia adunării constituante a *Astrei,* care a avut loc la 23 octombrie/4 noiembrie 1861 în Sibiu, Şaguna a şi fost ales preşedinte al Asociatiunii.

[6] Al. Sterca Şuluţiu. Vezi scris. XI, n. 13.

[7] în cadrul Guberniului transilvan, Vasici a îndeplinit şi funcţia de referent în problemele sanitare ale Transilvaniei.

[8] Sinodul bisericii ortodoxe, care şi-a desfăşurat lucrările în zilele de 24—26 octombrie 1860 în Sibiu. Vezi *Telegraful român,* VIII, 1860, nr. 43, p. 170; nr. 44, p. 173.

XVII

Sibiu, 13/1 dece. (1)860

Domnul meu!

îţi alăturez aici o epistolă de la ştiutul ofieier, cu acea rugare ca să binevoieşti, încît îţi este cu putinţă, a mă scăpa, sau într-unui sau în alt feli, de el. Deacă afli cu cale, voi scrie şi eu d-lui Maiorescu [1], da' nu mai nainte de ce voi înţelege despre cele ce ai făcut d-ta.

Acuma să venim la cele politice. Denumirea cancelariului urmă [2] şi, după cum îmi împărtăşi un sas sub rosa, deputaţiunea noastră ar fi preste măsură aţîţată [3]. In programa cancelariului se ştie că pe proletarii de ro/mîni îi va împăca cu 5 fospâni [4]. Se zice că ar fi denumiţi şi consiliarii de curte la cancelaria, şi fospanii, şi că şi guvernul va urma. Pentru cancelarie ar fi, după una versiune, Banfi Miklos [5], după alta Kabos \ apoi Kozma Dineş [7], Rcth [8], Angyal [9] după una, după altă versiune Arduleanu [10], după a treia Pap [11]. Arduleanu ar fi designat şi de foispan, cu Mezei [12], Bohătzel [13], Pap Şiga [14]. Comesul săsesc [15] va veni, precum se zice, în 24 acestea să-şi ocupe postul şi noi vom fi resfiraţi care încotro. Saşii mai dobîndiră şi autonomia bisericei perfectă; ieri veni de la Minis[terul] cultelor depeşa telegrafică către presidiul de aici că ar fi urmat dorita / rezoluţiune în 4 decembre şi azi-mîne va sosi ordinaţiunea. Doi din românii noştri de aici, carii nu subscriseră nici petiţiunea către împăratul, can codesc şi se văd tare mulţămiţi cu cele ce urmează. Alţii, din contra, nu.

De la deputaţi, numai o ştire, dară şi aceea pînă nu a fost ajuns mitropolitul, şi nu de prea mare însemnătate. Promulgarea unor articuli de ai d-tale nu aflară plăcere. Pe aici umblă protopopul Guşti [16] şi, cum îmi spuse fratele Andrei [17], el ar spiona în numele unor unguri carii l-ar fi cumpărat. Se zice că ar fi plecat cătră Făgăraş şi Braşov, / tot în asemenea misie. Poate că ne trebuiesc şi de aceştia.

Scrie-mi, rogu-te, este adevărat despre faimele ce să făcură cu Principatele, că ar da mînă de ajutoriu magiarilor? [18] Eu nu pot să cred.

Pe săptămîna viitoare se aşteaptă Principile [19], dar pare că va veni numai în calitate de general — comandante gubernului; e ca amorţit. Batjocurele ce se fac amploiaţilor în Ungaria i-a băgat în grije, ba îţi spun drept că şi noi, unii, am început a ne îngriji de viitoriu.

Gomplimente finei [20] de la noi toţi, la copile, salutări şi sărutări.

Al d-tale amic,

Vasici.

Astăzi la 4 ore încep saşii sinod. /

[1] *Ioan Maiorescu,* acum la Bucureşti, director al Eforiei şcolilor.

[2] Contele *Francisc Kemeny,* numit preşedinte provizoriu al Cancelariei aulice a Transilvaniei. Vezi *Gazeta Transilvaniei,* XXIII, 1860, nr. 55, p. 227.

[3] Deputaţiunea română, condusă de Al. Sterca-Şuluţiu, care se afla în acea vreme la Viena. Vezi *Gazeta Transilvaniei,* XXIII, 1860, nr. 55, p. 229—230. „Mai vîrtos denumirea lui Kemeny împlu de grijă pe toţi românii, cari nu aşteptau de la acesta nici o dreptate", afirmă George Bariţ în *Părţi'alese...,* voi. III, p. 64. Fr. Kemeny era un partizan al alipirii Transilvaniei la Ungaria. Helmut Klima, *Guvernatorii Transilvaniei,* p. 83.

[4] Comiţi supremi = prefecţi de judeţe.

[5] Nicolae Bânfi.

[6] *Daniel Kabos,* consilier al Curţii de casaţie.

[7] *Dionisiu Cosma,* consilier ministerial şi referent asesor al Supremului tribunal urbarial; în 1861 vicepreşedinte al guberniului transilvan. A decedat în 29/17 decembrie 1862 *(Telegraful român,* X, 1862, nr. 102, p. 404).

[8] *August Roth,* consilier aulic al Curţii de casaţie.

[9] *George Anghel,* 1807—1887, funcţionar român, participant la mişcările politice din Transilvania. A fost unul din cei 10 secretari ai Adunării naţionale de la Blaj din 3/15 mai 1848, a participat la Congresul naţional de la Sibiu'din 1863, la Dieta de la Sibiu din anii 1863—1864 si la Dieta de la Cluj din 1865 ca deputat regalist.

[10] *Ioan Alduleanu,* 1821—1871, avocat, participant activ la mişcările politice ale românilor din Transilvania în anii „regimului liberal", consilier al guberniului Transilvaniei din Cluj (1861), vicepreşedinte al Tablei regeşti din Tîrgu-Mureş (1864), mai tîrziu consilier în Ministerul de justiţie în Budapesta şi membru al Curţii de casaţie (1869). Vicepreşedinte al Dietei din 1863—1864 de la Sibiu. Unul din cei opt membri români ai Conferinţei mixte de la Alba Iulia.

[11] *Vasile Ladislau Pop,* 1819—1875, fruntaş politic român. în 1861 a fost numit vicepreşedinte (1861) al Guberniului Transilvaniei (singurul român ajuns în această funcţie). Preşedinte al *Astrei* în anii 1867—1874.

[12] *Macavei Mezei.*

[13] *Alexandru Bohăţel,* 1816—1897, căpitan suprem al Districtului Năsăud, membru fondator al *Astrei.*

[14] *Sigismund Pop,* 1817—1889. în 1861 a fost numit căpitan suprem în Chioar. Prin rezoluţia împărătească din 26 decembrie 1860 au fost numiţi consilieri de curte la cancelaria aulică a Transilvaniei, Daniel Kabos, Dionisiu Cosma, August Roth şi Vasile L. Pop. Cari Eder a fost numit consilier gubernial (de Tezaurariat), iar Iosif Plecker, Nicolas Biro, Anton Dobokai şi Dimitrie Moldovan, secretari la Cancelaria aulică a Transilvaniei *(Gazeta Transilvaniei,* XXIII, 1860, nr. 61, p. 252).

[15] *Francisc Salm'en,* cornițele sașilor,
[16] *Augustin Pop,* protopopul unit al Albei îuîii.
[17] Andrei Mureșanu.
[18] Un ecou al tratativelor purtate de Al. I. Cuza cu revoluționarii maghiari, în scopul încheierii unei alianțe antihabsburgice. Vezi Ștefan Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia,* Cluj, 1968, p. 114—115.
[19] *Friedrich Lichtenstein.*
[20] Măria Velisar, soția lui Bariț. Vasici le era naș (O. Boitos, *Memoriile lui George Barițiu,* p. 10).

XVIII

Sibii, 16/12 (1)860

Domnul meu !

Mar nainteeu vreo cîteva zile ți-am fost scris unele și altele. Acuma mai adaug încă cîte ceva, dacă nu-ți vor fi cunoscute.

Alaltăieri primi episcopul nostru [1] de la patronul din Viena [2] una epistolă, în care îi face cunoscut că în 10/12 au avut audiențea numai cu Popazu [3]; ceialalți nu avură norocire a fi primiți [4]. Cuvinte căpătară
56 destul de frumoase, și la locul cel mai înalt și la miniștri dar, precum / se vede, vom rămînea numai cu cuvinte frumoase.

Astă-dimineață sosi și principele [5]. Auzim că în Viena e încurcătură mare; noul ministru și bărbatul liberal Schmerling [6] pretinde de la miniștri unguroști și cancelariu să-și de[a] mîna și să jure că vor susținea monarchia cu toate puterile, că vor avea cugete curate etc, etc. In urma acestei cereri, se zice că aceşti din urmă își vor da dimisia.

Bătrînul [7] scrie că s-a conces ca conferințele să se țină la Belgrad [8], și noi auzim că și bărbații de încredere ar fi designați fără intervenirea
56v episcopilor. / Episcopul nostru a rescris ca Bătrînul să ceară de loc audienție privată și să arate monarchului nemulțămirea națiunei române pentru neprimirea deputaților ei [9]. Afară de adresa ce a dus-o de aici cu subscrierile noastre, au mai dat și alta, compusă acolo în Viena. Amicul nostru Pop [10] să fie designat la comisie (cancelarie) cu Angyal [11].

Articulul de la Blaș, în care se vorbește de dogme, a făcut aicea o mare neplăcere. Va ieși în *Telegraf* o refutație [12] (dar moderată). Faceți
57 bine, în interesul național, și nu mai primiți astfeli / de articuli. Rog și pe fratele Iacob [13] să grigiască ca să nu ne'mai dezbinăm acum, cînd trebuie să lucrăm cu puteri noite.

Mitropolitul scrie frumos și trebuie să dăm mulțămită lui Dumnezeu că am ajuns iară pînă aci. Guști e acolo? Ce face? Aicea nu e mai mult taină că e spion strein; un cațenmuzic [14] nu i-ar strica.

Dacă te mulțămești cu cele ce-ți împărtășesc, eu nu voi conteni a te înștiința despre toate, însă numai așa ca apoi să arzi scrisorile și să știu dacă ești acasă.

Oare să nu ceară prietenul din Galiția ceea ce vrea de-a dreptul de la Vodă [15], precum zice în scrisoare?
57''' Adio! /

Episcopul nostru e rezolut să nu meargă la conferință [16], de nu vor
56 fi bărbați de aceia pe carii îi vor recomînda episcopii. /'

[1] Andrei Șaguna.
[2] Alexandru Sterca-Șuluțiu.
[3] Ioan Popazu. Vezi scris. V, n. 7.
[4] Se referă la deputațiunea română, condusă de mitropolitul unit Al. Sterca-Șuiutiu, care se afla în decembrie 1860 la Viena. Vezi *Gazeta Transilvaniei,* XXIII, 1860', nr. 58, p. 242.
[5] Fr. Lichtenstein.
[6] *Anton Schmerling,* 1805—1893. Bărbat de stat austriac. In 1849 a fost ministru al justiției în cabinetul Schwartzenberg; a ieșit din minister la 1851. După publicarea Diplomei din 20 oct. 1860, devine din nou ministru și mijlocește Patenta din 21 februarie 1861. După realizarea dualismului (1867), părăsește scena politică. Memoriile trimise lui de către fruntașii români cereau unirea tuturor românilor din Imperiul austriac.
[7] Al. Sterca-Șuluțiu.
[8] Alba Iulia.
[9] Vezineta-3 la scrisoarea precedentă. Din cei peste 20 membri ai deputațiunii române, n-au fost primiți în audiență de către împăratul Francisc Iosif decît AL Sterca-Sulutiu și Ioan Popazu, pe motiv că „n-aveau formele prescrise"*(Gazeta Transilvaniei,* XXIII, 1860, nr. 58, p. 242; George Bariț, *Părți alese...,* voi. III, p. 65). Potrivit unei alte informații, ar fi fost primiți în audiență „vro 7 deputați români" *(Gazeta Transilvaniei,* XXIII, 1860, nr. 59, p. 246).
[10] Ladislau V. Pop. Cf. nota 11 de la scrisoarea precedentă.
[11] George Anghel. Cf. nota 9 de la scrisoarea precedentă.
[12] Vezi *Gazeta Transilvaniei,* XXIII, 1860, nr. 55, p. 227-228. Afirmațiile referitoare la „dogme" ale corespondentului din Blaj au fost combătute ponderat în *Telegraful român,* nr. 49, p. 193—194.
[13] Iacob Mureșanu. Vezi scris. I, n. 7.
[14] Serenadă oferită mai ales unor persoane compromise din punct de vedere politic. Ad litteram: „muzică de pisici". Era un oprobiu la modă.
[15] Al I. Cuza.
[16] La conferința „mixtă" de la Alba Iulia din 11—12 februarie 1861. în adunarea formată din 24 maghiari, 8 români și 8 sași a biruit conservatorismul feudal, majoritatea votînd pentru încorporarea Transilvaniei la Ungaria, ceea ce contravenea cuprinsului Diplomei din octombrie 1860 și Patentei din februarie 1861. Vezi *Din istoria Transilvaniei,* II, p. 190. Nemulțumirea se datora faptului că cei 8 membri români ai conferinței de la Alba Iulia au fost numiți de cancelarul Francisc Kemeny, și mai ales numărului mic al reprezentanților români, neproporțional cu numărul populației românești din Transilvania. Vezi *Gazeta Transilvaniei,* XXIV, 1861, nr. 1, p. 4.'

XIX

20/12 (1)860

Domnul meu l

Cînd mă pregăteam a-ți mai împărtăși cîte ceva, primii în minutul acesta și a doua scrisoare.

în articulul din Blaș, precum vei vedea din remonstura în *Telegraf* \ nu este într-adevăr nimica vătămătoriu pentru noi, dar asemănaria dogmelor astăzi, cînd avem trebuință de cea mai vie concordie, nu a fost și nu poate să fie la locul său, cu atîta mai puțin cu cît de aci se poate lua a uza a striga în lung și lat.

Eu dară vă mai rog o dată să nu atingeți coarda religiei întru nimica; noi suntem români și ca aceștia să ne înțelegem frățește, iară nu popește.

Eu sunt mîhnit de moarte căci văd că niște momente mici, niște lucruri neînsemnate se primesc cu o furie, cu strigări și cu amenințări

a ne despărţi în două tabere, care mie îmi rod cu atît mai tare la baiera
58 inimii, cu cît văd că aflǎ eho şi aprobaţiune/ în unele inimi seci care se încălzesc numai la focul altuia. Să vezi, însă, şi să judeci de am dreptate.

Se auzi că Angyal[2] ar fi denumit de cons[ilier] de curte. D[omnul] B[ran][3] ne pofti la E[piscop]u[4] să ne mai sfătuim. Veni şi aceasta pe tapet şi *Cela* ne pofti din partea *Ăluia.* El merge la Viena să direagă treaba (cu toate că mai nainte eram provocaţi să ne dăm mînile că nu vom primi nici un serviţiu care nu ar fi cu ştirea naţiei noastre), căpătă însă negativă, apoi se svătui să se scrie lui M. ... n[5] la Orăştie, care fiind bine cu Ş. . . . u[6] să îi scrie ca să împedece treaba. Dar fiindcă se ştia că. Ş. ... u e bine cu Anghyal, cu o delicateţă M. ... n trimete acea scrisoare, subscrisă de Ci.[7], lui Ş. ... u şi acesta răspunde acuma că el pentru naţiune va aduce şi această ardere de tot, dar că e drept ca un om de omenie, după convingeri, să apere pe Angyal[8], şi zice că noi să nu stricăm cauza naţională îmblînd după unele şi altele şi vînînd posturi grase, să nu aducem în prepus pe oamenii de omenie, şi că el roagă pe confratele lui să ţină o disciplină mai bună între inteligenţia sa. Această scrisoare se trimisă ieri de M. ... n aicea, unde de loc fuserăm
58v chemaţi la o consfătuire. / Ce să vezi: furie, strigări! Şi arătîndu-se o hîrtie ungurească unde se scria cancelariului şi se recomînda Ci. de cons[ilier] de curte şi M. ... n de cons[ilier] de gubern, se aflară toate bune. Celelalte ţi le las să le cugeti. Cum că la cei interesaţi va fi aflat plăcere, nu am ce-ţi scrie. Destul că eu sunt mîhnit pînă în suflet, şi mă tem că iară intră dracul cel cu coarne între români, ca să fie urgisiţi şi între sine şi de toată lumea.

Din aceste ce-ţi descoper în cea mai *mare confidenţă* şi cu cea mai curată sinceritate, vei vedea că nu numai nu-i pot osîndi, dar suscriu toate principiile d-tale şi te rog ca pe un bărbat care ai meritat încrederea naţiunei, să nu pregeţi a lucra mai departe pentru dînsa, cum te va lumina Dum[ne]zeu. De am putea să mai vorbim faţă în faţă, ne-am înţelege şi mai bine. De ce deputaţi, de ce cheltueli, de ce consfătuiri, de ce să te espui la primejdii, dacă viitoriul nostru atîrnă de la nişte fleacuri, dacă trebuie să ne căutăm vreo partidă şi pe aceea o aflăm mai bine în unguri? De ce ostenim pre Împăratul, cînd ne putem aşa de frumos şi bine împăca acasă, cum vreau unii să zică? Ci destul de nonsensis!

59 D[omnul] Cepescu[9] îţi va mai spune cîte ceva./

Aşa, ăla nu a fost la Braşov! Mai bine.

în privinţa celui din Galiţia îţi descoper că, fiind şi eu odată apucat de a astfeli de boală, şi aducîndu-mi aminte cît de nobile erau simţurile mele, m-am convins dintr-o scrisoare confidenţială, unde mi se spune ca să cer orice sacrificiu de la el, şi nu va refuza a mi-1 împlini, numai să-1 ajut să-şi poată ajunge scopul, că are simţuri curate. Deci te rog, dacă îţi este prin putinţă, roagă pe fratele Nitya, descoperindu-i, în cît cugeti, motivele, ca să stăruiască aplicaria lui în miliţia românească. El ştie italieneşte bine, franţozeşte binişor, e un gladiator foarte bun şi informator (Obrister) de recruţi dibaci, cari însuşiri îl pot mult recomînda.

Aicea circulase o listă de fospani cari se zice că ar fi denumiţi, afară de 4 carii se vor da românilor.

Miko[10] ar avea, după ştirea ungurilor, să vină aicea în 28/12 şi va compune guvernul cel nou, care va intra în luna lui marţiu în viaţă.

Ti-am scris destule. Fii sănătos cu toti ai d-tale,

Vasici.

Cu Cornelia?[11] Da, dar cum şi unde? Uitasem: poliţaiul cel mare, şi cel peste dînsul, m-a întrebat că mai scrii ceva, şi eu am zis că scrii, arătîndu-le unii articuli cari nu fură refăcuţi./ 59v

Voi trimite cît [de] curînd un articul interesant, din condeiul lui Grim[12]./ 58

[1] Vezi nota 9 la scrisoarea precedentă.

[2] George Anghel, cf. nota 9 la scrisoarea XVII.

[3] *Ioan Bran de Lemeny,* secretar al Adunării de la Blaj din 3/15 mai 1848, membru al Comitetului naţional de la Sibiu. în 1861 este numit căpitan suprem al Districtului Făgăraş. Deputat în Dieta din 1863—1864 de la Sibiu şi în Senatul imperial din Viena, în 1865.

[4] Andrei Şaguna.

[5] *Dimitrie Moldovan,* 1811—1881, jude primar în Comitatul Hunedoara, adjunct al comandantului Districtului din Alba Iulia, din 1853 comisar cl. I la Orăştie, iar din 1861 secretar al Cancelariei aulice din Viena.

[6] Al. Sterca-Şuluţiu?

[7] Cipariu?

[8] G. Anghel este acuzat pe nedrept că ar fi fost renegat. Vezi George Bariţ, *Părţi alese* III, p. 514—515 (scrisoarea lui Al. St.-Şuluţiu către Bariţ, trimisă din Viena şi datată 14/2 decembrie 1860).

[9] *Barbu Cepescu,* negustor braşovean.

[10] *Miko Imre,* 1805—1876, preşedintele Gubernului transilvan între 1860—1861.

[11] Fiica lui Vasici.

[12] Autor neidentificat, care voia să rămînă anonim. Cf. scrisoarea următoare.

XX

Sibiu, 21/12 (1)860

Domnul meu!

Iată articulul promis. Auctorul lui este acela pre care ţi l-am numit în scrisoarea de ieri, care însă vrea să rămînă necunoscut. El ar trebui să iasă, din condeiul unui român din Ardeal, în *Gazetă,* apoi de aci în gazete germane. Poate că nu vă va plăcea unde diferem de programul Braşovului, dar eu cuget că aceasta nu face nimica unei programe, şi păreri pot fi mai multe [1] / De ce vrea auctorul lui să iese nainte în romaneşte este cauza că articulul din Cluş, edat în *O[st] Deutsche Post*[2] tot de acest auctor, s-a zis că a ieşit din condei german plătit. Dacă îl veţi întrebuinţa, trimite-1 îndărăpt, ca să iese şi în *Bote*[3], ca scos din *Gazetă.* Auctorul este gata a ne mai da din cînd în cînd, şi acuma a trimis la *Allgemeine*[4] unul foarte frumos. Acolo unde vorbeşte ca un străin de noi ar trebui să vorbească auctorul român. 60

Cele împărtăşite latineşte în scrisoarea din urmă sînt urîte, dar / de crezut. Abia îmi spune d-l Cepescu [5] că au venit epistole anonime mitropolitului [6] şi lui Axente [7], tot în feliul acesta.

Ce zici de petițiunea românilor ? [8] Eu o aflu bine lucrată şi motivată cumsecade ceea ce am fost trimis noi, iară aci figurează că anexa a fost scurtă şi puțin motivată, cu toate că se aud glasuri că nici această petițiune nu ar fi bună, ba unii iau argumentațiunele ei în rîs.

Ungurii de aici ştiu toate cele ce se fac, prin Viena şi aicea, din partea noastră, şi le îm/prăştie cu augment. Zilele acestea se răspîndi famă pe aicia că episcopul [9] ar fi căpătat o scrisoare de la Cuza [10] şi noi proclamațiuni să nu ne opunem gubernului unguresc, şi mai vîrtos uniunei, că aceasta nu va aduce sminteală. Mă întrebară la prezidiu, şi eu le arătai articulul din *Național* [11].

Nu am căpătat încă *Gazeta,* ca să citesc lecțiunea dată lui *Quartalschrift* [12], care făcu întipărire bună şi la străinii nesaşi. S[ch]merling [13] telegrafi[e] sinodului săsesc că cauza despăgubirei dişmelor se va deslega favoritor. Doi deputați pleacă în 28/12 la Viena, Ranicher [14] şi popa din Sighişoara. Etc.

Vasici. /

[1] în timpul frămîntărilor politice ocazionate de revenirea la perioada constituțională („regimul liberal"), fruntaşii români au formulat mai multe proiecte de programe naționale şi politice — la Sibiu, Orăştie, Alba Iulia, Braşov etc. — în care se exprima poziția față de noile acte constituționale şi se formulau revendicările națiunii române (George Bariț, *Părți alese* voi. III, p. 63—64. Proiectele publicate în Teodor Păcătian, *Cartea de aur,* voi. II, ed. a II-a, p. 132-140).

[2] *Ostdeutsche Post,* periodic german.

[3] *Siebenbiirger Bote,* periodic săsesc din Sibiu cu tendințe conservatoare.

[4] *Allgemeine Zeitung,* periodic german din Augsburg.

[5] Barbu Cepescu, cf. nota 9 de la scrisoarea precedentă.

[6] Al. Sterca-Suluțiu.

[7] *Ion Axente Sever,* 1821-1906, prefect în revoluția din 1848-1849. A luat parte la mişcarea politică şi culturală a românilor din Transilvania pînă la sfîrşituî vieții.

[8] Petiția din 7 noiembrie 1860, prin care i se cerea împăratului să numească un cancelar român, iar conferința „mixtă" să se întrunească la Alba Iulia sau Sibiu (George Bariț, *Părți alese...,* voi. III, p. 64). Printr-o nouă petiție, adresată la 10 decembrie 1860, se cere permisiunea întrunirii românilor într-un congres național (Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur,* voi. II, p. 141).

[9] Andrei Saguna.

[10] Al. I. Cuza.

[11] *Naționalul,* bisăptămînal bucureştean, a apărut în anii 1857—1861, sub redacția lui Vasile Boerescu, apoi a lui! D. Bălăşescu şi, în sfîrşit, a lui Aristide Pascal. A acordat o atenție permanentă situației românilor transilvăneni, în rîndul cărora era citit cu interes. G. Bariț a fost colaborator al *Naționalului.* Vezi Gr. Chiriță, *Periodicul bucureştean „Naționalul" (1857—1861) şi problemele Transilvaniei,* în *Studii,* tom. 25, 1972, nr. 1, p. 81—96.

[12] *Siebenbiirger Quartalsckrift,* periodic german din Sibiu, redactat în anii 1853—1860 de profesorul Heinrich Schmidt (1815—1870). Vezi Joseph Trausch, *Schriftsteller — Lexicon oder biographischliterärische Denk — Blatter der Siebenbiirger Deutschen,* Kronstadt (Braşov), 1871, p. 205—207. în această perioadă, în presa germană au apărut atacuri scrise de saşi conservatori la adresa românilor, la care G. Bariț răspunde cu demnitate. Vezi *Gazeta Transilvaniei,* XXIII.1860, nr 59, P- 244-245 şi nr. 60, p. 248-249; George Bariț, *Părți alese* voL "i'l*«Schmerling. Vezi scris. XVIII n. 6 .

[14] *Jakob Rannicher,* deputat al saşilor dm Transilvania, jurist.

XXI

Sibiu, 26/12 (1)860

Domnul meu!

Cu plăcere te înştiințez că de cînd a trecut Popazu [1] pe aicea şi „ne-a_jiescQperit cîte ceva, s-a schimbat mult în casa cutare. Asară avui ocaziune a vorbi multe, citindu-i scrisoarea din 23, cu anexul, ce fură bine primite, şi apoi mai ad[ă]ogai şi din celelalte scrisori, ca cînd le-aş fi citit de la fratele Andrei [2]. Ei bine, de ce, dară, nu m-ai prevenit, fiindcă d-lor ştiu cît sunt eu aici de vulnerabil? /

O copie din anex se va trimite astăzi d-lui ministru S[chmerlin]g [3], în nex cu cele ce au ieşit în *O[st] [Deutsche] P [ost]** şi cu vorbele ce se lățiră pe aicea, că e[piscopul] [5] ar fi primit de la Cuza o epistolă unde îi amenință să nu se opună uniunei cu Ungaria etc. [6] Toți ai noştri, afară de unu-doi mai precauți, se speriară de cele ce se fac din partea confraților maghiari.

D[omnul] M[oldovan] de la Orăştie [7] îmi scrie că mine sau poimîne va sosi şi mitropolitul] [8] din Viena, şi că el l-ar persvada [9] să treacă pe aicea, dacă ar şti că va fi bine primit. Eu îi şi răspunsei că / noi toți dorim să-1 vedem între noi. Apoi mai ştii ce? Tot acest amic a primit de la a doua persoană de aicea o epistolă privată, unde îl face atent la o ordinăciune şi îi zice că cel mai mare ar fi văzut subscrierea lui în petiția noastră, şi că ar fi trebuit să nu fie făcut aceasta. Nouă pînă acuma nu ne-a venit nimica. Iată ce e amploiatul, ca frunza pe apă.

Ți-am scris prin d-1 Cepescu [10] multe, ştiu că le vei fi primit. Acuma îți mai însemnez în privința articulului german, că auctorul lui m-a rugat ca să-i dau de ştire / cînd va ieşi, ca să scrie unchiului său, consilier] de ministeriu la Min[isteriu] poliției şi să-1 facă atent; apoi a făcut şi el, ca german, pentru gazete străine, o recensiune asupra lui şi asupra tuturor articulilor ieşiți pînă acuma din partea noastră. Dacă nu vă învoiți cu toate, mai schimbați sau puneți voi; numai de ar ieşi, că mai avem să aşteptăm de la el.

Mă întrebă şi despre bărbații noştri cei mai aleşi, ca să-i facă cunoscuți tot acolo, cu jurămînt că aceasta o face din cugetul cel mai bun, pentru că vede că suntem atacați de toate părțile. Aşadar, cravalurile începură. Vezi bine că cu organismul nou au să urmeze lucruri nouă.

Adio.

Sănătate la ai d-tale şi fratelui Iacob [11]. Ce a pățit, aceasta o aşteptam eu.

Vasici /

[1] I. Popazu. Vezi scris. V, n. 7.
[2] A. Mureşanu.
[3] Cf. nota 13 de la scrisoarea precedentă.
[4] Cf. nota 2 de la scrisoarea precedentă.
[5] Andrei Şaguna.
[6] Cf. nota 17 de la scrisoarea XVII.
[7] Cf. nota 5 de la scrisoarea XIX.
[8] Al. Sterca-Şuluţiu.
[9] Sfătui.
[10] B. Cepescu. Vezi scris. XIX, n. 9.
[11] Iacob Mureşanu.

XXII

Sibiu, 1/1 (1)861

Domnul meu I

Vei aştepta răspuns de la mine la preţuita scrisoare din 24/12. Am priceput toate, dar de am putea vorbi faţă în faţă, apoi ţi-aş spune mai lămurit multe care eu bine le prevăd, căci îmi cunosc oamenii, de nu vor intra la mijloc oareşicare împregiurări. Insă despre aceste, cum zic, în faţă, căci îmi promiseşi că vei veni încoace şi, precum vei vedea mai la vale, vei trebui să vini.

Sîmbăta trecută ne telegrafi Moldovan din Orăştie[1] şi Guşti din Belgrad[2], că duminecă vine mitropolitul[3] încoace, după ce eu mă înţelesesem cu Moldovan[4] să-1 mişte încoaci. Deloc se făcură / pregătirile cuviincioase pentru primirea unui oaspe atît de înalt şi capul deputaţiunei române. Duminecă ieşiră ca la 30 de iurişti călări, cu steag naţional tricolor, înainte. Episcopul nostru trimise pre p[ărintele] protosincel cu căleaşa cu patru cai, ca să întîmpene pe escelenţia-sa mitropolitul la Crestiani[5], să-1 poftească în acea caleaşca şi totodată, pe altă zi, la prînz[6].

La $^1/_2$2 ieşii şi eu cu Măcelariul[7] şi Bologa[8], şi ne întîlnirăm pe la 4 ore la Cristiani. Drumul era tare rău pentru neaua cea mare. Eu trimisei pe flăcăii călăreţi înainte, şi aceştia întîlniră pe escelenţia sa cînd se pogora de pe dialul Săcelului şi aşa îl petrecură între vivaturi pînă la Cristiani, unde îl aşteaptă poporul şi noi, cu vivaturi / răsunătoare. P[ărintele] protosingel îi ţinu o cuvîntare foarte potrivită, şi escelenţia-sa mulţămi pentru întîmpinare şi bună primire, apoi plecarăm mai departe, suindu-se escelenţia sa în caleaşca episcopului nostru. Pe la 5$^1/_2$ ajunserăm la Sibiu, subt neîntrerupte vivaturi, la „Coroana Ungariei", unde îl aşteptară vreo cîţiva amploiaţi români de aicia.

La 8 ore, tinerimea îi aduse o serenadă cu facle. Conductul ieşi din Seminariu, merse prin piaţul mare şi Uliţa măcelarilor; în drept cu Episcopia, stătu şi strigară de repetate ori: „Să trăiască!"; apoi de aici, vezi bine, cu *Marşul lui Mihai* şi *Hora Unirii,* drept quartirul mitropolitului, unde iuristul Străvoiu[9] îi ţinu o cuvîntare frumoasă, la care răspunse bătrînul foarte ni/merit, zicînd că românii au erezit de la străbunii săi alipirea către domnitori, amiciţie şi fräţietate către conlocuitoarele popoare etc, etc. Şi tocmai cînd vorbea aceste, iată o sanie cu doi cai albi şi, cum se zice, cu nişte unguri într-însa, strigă, trecu şi vru să străbată printre făclii, însă tinerii înfocaţi o întoarse aşa iute îndărăpt, cît aceia d-abia scăpară prin fuga cailor de nu luară cu flambourile peste cap.

Ieri se făcură vizitele cuviincioase, apoi la 3 ore fu prînz mare la episcopul nostru, unde luară parte toţi românii inteligenţi. Episcopul nostru rădică un toast de tot nemerit pentru împăratul şi escelenţia sa mitropolitul, apoi acesta pentru episcopul nostru, apoi Fulea[10] pentru înfrăţirea românilor şi îndelunga viaţă a capilor bisericeşti. Amin!

După aceea avurăm conferinţă pînă la $^1/_2$ 9, şi se oţărî să ne adunăm în 10 ianuariu aicea[11]; pentru de a dobîndi voie, merg astăzi 65
amîndorepiscopii la principele[12]. Schmerling[13] ne-au dat voie. / Astăzi la 4 iarăşi ne adunăm.

Mai primii o epistolă de la Moldovan[14], cu alta către mitropolitul, îmi zice: „De nu vei fi chiemat pînă acuma pe Bariţ, deloc îl cheamă, că un lucru interesant, de mare importanţă, este de la Viena venit.. Bate în interesul nostru naţional afund".

Mă bucur din inimă că mai ajunsei să văd şi aceasta. Apoi celelalte le vom mai suferi, căci cînd sufer toţi pare că nu e prea greu. De tactica mitropolitului îmi place.

Bran[15], Puşcariu[16], vorbiră bine. Arduleanu[17] făcu greotăţi. El 66
şi Dunca[18] sunt consiliari de guvern.

D-ta faci cu Nelica[19] cum a făcut Cer/mena[20] odată cu mine. Să-mi crezi, domnule, că ea este româna cea mâi înfocată, însă neavînd praxă în vorbire, nu se poate esprima cum ar dori. Apoi eu m-am învăţat rău, că nu pot cu ei a vorbi altă limbă decît cea germană. La Timişoara, Cermena şi Lazarini[21], amîndoi români buni şi vorbesc sîrbeşte, dedîndu-se încă din şcoală.

Auzim că Banatul şi Voivodina s-a adnexat[22].

Adio. Sănătate la toţi,

Vasici.

Dusei scrisoarea. îmi zise că Moldovanu primeşte secretariatul de culte.

Apoi veni episcopul nostru şi, luîndu-1, merseră la principele, unde stau mai bine de $^1/_2$ oră.

Ungurii să se fie declarat că pe cei compromişi români nu-i vor aplica./ ' ' " 66

[1] Cf. nota 5 de la scrisoarea XIX.
[2] Augustin Pop, protopopul unit al Albei Iulii.
[3] Alexandru Sterca—Şuluţiu.
[4] Dimitrie Moldovan/
[5] Descrierea primirii lui Ai. Sterca-Şuluţiu în *Gazeta Transilvaniei,* XXIV, 1860, nr. 61, p. 254 (corespondenţa *Mitropolitul român Alexandru St.—Şuluţiu în Sibiu).* Relatarea este, cu modificări neînsemnate, cea din scrisoarea lui Vasici, de unde a fost preluată.
[6] Cristian, localitate în judeţul Sibiu.
[7] *Ilie Măcelariu,* 1822—1891, om politic, luptător pentru drepturile sociale. Şi naţionale ale românilor transilvăneni. Tribun în timpul revoluţiei de la 1848—

1849, consilier de tribunal în Sibiu, apoi jude regesc al Scaunului Mercurea. A participat la toate acțiunile politice ale românilor în anii regimului liberal. Deputat în parlamentul din Budapesta. A avut un rol important în organizarea Conferinței naționale de la Mercurea din 7—8 martie 1869. Președinte al Băncii „Albina" din Sibiu.

[8] *Iacob Bologa,* notar al Adunării din 3/15 mai 1848 de pe Cîmpia Libertății, consilier de tribunal și la Curtea de apel, protonotar la Tabla regească, consilier gubernial și la Cancelaria aulică de la Viena.

[9] *Nicolae Străvoiu,* avocat.

[10] Moise Fulea. Vezi scris. XIV, n. 4.

[11] Se referă la Congresul național al românilor din Transilvania, care și-a desfășurat lucrările la Sibiu în zilele de 1/13—4/16 ianuarie 1861. Vezi *Protocolul ședințelor Conferinței naționale românești ținute din 1/13 pînă în 4/16 ianuariu 1861 la Sibiu,* Brașov, 1861. Publicat si în George Barit, *Părți alese* voi. III, p. 70-84.

[12] Fr. Lichtenstein, cf. nota 19 la scrisoarea XVII.

[13] A. Schmerling. Vezi scris. XVIII, n. 6.

[14] Dimitrie Moldovan.

[15] Ioan Bran de Lemenyi. Vezi scris. XIX, n. 3.

[16] *Ioan Pușcariu,* 1824—1913, om politic, fruntaș al românilor transilvăneni. A luat parte activă la acțiunile politice din Transilvania. în 1861 îndeplinea funcția de pretor cercual al Cercului Veneția, fiind numit apoi prefect al Comitatului Cetatea de Baltă. Istoric de orientare romantică. Lucrări principale: *Comentariu la Prea Înalta Patentă din 21 iunie 1854 pentru Ardeal, lucrat pentru poporul român,* Sibiu, 1858, 2 voi.; *Date istorice privitoare la familiile nobile române,* Sibiu, 1892—1895, 2 voi.; *Fragmente din istoria bisericească a românilor,* Sibiu, 1903; *Fragmente istorice despre boierii din Țara Făgărașului,* 1904—1907, 2 voi.; *Notițe despre întîmplări contemporane,* Sibiu, 1913. Vezi Ștefan Pascu și Eugen Stănescu, *Istoriografia modernă a României. încercare de periodizare și fixare a principalelor curente și tendințe,* în *Studii,* XVII, 1964, nr. 1, p. 145.

[17] I. Aldulean u. Vezi scris. XVII, n. 10.

[18] *Paul Dunca,* 1800—1888, secretar al Adunării de la Blaj din 3/15 mai 1848. în anul 1861, numit consilier la guberniu. Membru fondator al „Astrei".

[19] Cornelia, fiica lui Paul Vasici.

[20] *Petru Cermena,* 1804—1882, fruntaș al românilor bănățeni. în 1848 a fost ales căpitan al cetății Timișoara. A întreținut relații de prietenie cu Vasici. Corespondența lui P. Cermena către P. Vasici publicată în Silviu Dragomir, *Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848—49,* voi. II, Sibiu, 1944, p. 508—510 și I. D. Suciu, *Știri românești privitoare la revoluția sîrbilor din 1848,* în *Revista istorică română,* voi. XVII, 1947, fasc. I—II, p.' 121-130.

[21] */. Lazarini,* fruntaș român bănățean.

[22] în pofida dorinței'românilor bănățeni de a avea un căpitanat autonom, cu limba oficială românească, prin rezoluția din 27 decembrie 1860 împăratul Francisc Iosif, satisfăcînd pretențiile aristocrației maghiare, a decretat reîncorporarea Banatului la Ungaria *(Gazeta Transilvaniei,* XXIII, 1860, nr. 61, p. 254; George Barit, *Părți alese* voi. III, p. 66; Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur,* voi. II,'ed. a îl-a, Sibiu, 1904, p. 181).

XXIII

Domnul meu! Sibiu, 7/1 (1)861

- M U . cu rwX ^SuT'la"[1]* «ME t^r„l[a] a,S

și pe d[omnișoara] Victoria[2]. S-ar bucura fetele mele, care mă însărcinară să-ți scriu aceasta.

Eu împărtășii cele scrise cu d-1 g[uvernator][3], și îmi zise că ai face rău să nu vini, și să nu te uiți în gura nimănui, ci să pășești mai departe. Apoi, ar vrea și d-lui să se înțeleagă cu d-ta. Mai vorbii și cu de ai noștri (Bologa[4], Papiu[5] etc, etc.) și toți te roagă să vini. Tim/purile sînt grele și puseciunea noastră se face tot mai critică. D-ta 67
ai lucrat pentru popor necontenit, d-ta ți-ai căpătat la el meritată încredere și stimă, și pentru aceea ar trebui toți să se surprindă dacă ai refuza a lua parte la dezbateri pentru soartea națiunei în momentul cel mai însemnat. Dar de ce mai înșir eu unele și altele? D-ta nu poți să te retragi, căci ești omul dorințelor și bărbatul poporului. Așadară, vă aștept de sigur[6].

Astăzi prînzește escelenția-sa mitropolitul la episcopul nostru[7]. Voi lua parte și eu.

Noutăți însemnate nu avem, decît auzim că Komeny [recte = Kemeny][8] este în Cluș, și cătră finea lunii / aceștia se vor ținea conferin- 67v
țele[9], care vor sta din 40 de bărbați: 8 ung[uri], 8 secui, 8 sasi, 8 rom[âni] și 8 din ceilalți, și că de la 1[a] martiu vor fi toți amploiații disponibili, cari nu știu ungurește. Mai departe, auzim că Schmerling[10] o să-și deie dimisiunea.

Declararea principelui Cuza în privința neutralității au produs aicea cea mai plăcută întipărire. E bună și pentru noi, căci vor mai înceta a ne negri în colori posomorite, cum sunt inimele cele rele.

Astăzi e tîrg de țară. Ieri erau 15 grade frig, dar cu seară porni o boare călduroasă și sui termometrul la 3° pozitive. Acuma curge apa pe uliți și împiedecă pe bieții oameni în trebile sale.

Multă sănătate la ai d-tale de la noi toți, și te așteptăm cu dor.

Al d-tale sincer amic,

dr. Vasiei. **I** 86

Veniră niște iuriști la mine și mă întrebară că e adevărat cum că nu vei veni, căci ei vreu a-ți scrie. Eu le zisei că eu tocmai îți scrisei și cred că nu se va adeveri ce au auzit ei[11].

[Adresa:] Domniei-sale domnului Georgiu Bariț, în Brașov / Kronstadt.

[1] I. Popazu.

[2] Victoria, fiica lui G. Bariț. între copiii lui Bariț și Vasici au existat, ca și între părinți, relații de caldă prietenie. Vezi și nota 5 la scrisoarea XXXV.

[3] Fr. Lichtenstein.

[4] Iacob Bologa. Vezi scris. V, n. 6.

[5] Alexandru Papiu Ilarian. Papiu Ilarian se afla în acea vreme în Principatele Române, îndeplinind funcția de jurisconsult al Moldovei. Conducător al revoluției pașoptiste transilvănene, Papiu Ilarian s-a interesat îndeaproape de soarta celor rămași pe pămîntul cezaro-crăiesc, în Transilvania, unde, în urma revoluției, românii aveau aceeași situație politică din timpul Stărilor și Ordinilor. Anul 1861, an al maximei „liberalizări" politice în Imperiul habsburgic, corespunde cu anul celor mai intense eforturi depuse de fostul tribun de la 1848 pentru drepturile românilor din Transilvania. Este anul cînd publică valoroasa sa lucrare *Independența constituțională a Transilvaniei* și cînd expediază foștilor luptători din Transilvania

o serie.de epistole conținînd sfaturi de conduită politică în noile condiții ale „liberalizării" (Vezi Iosif Pervainşi Ioan Ghindriş, *Corespondența lui Alexandru Papiu Ilarian,* voi. I—11^ Cluj, 1972). Scrisoarea lui'Vasici aduce prețiosul amănunt că Papiu Ilarian a întreprins chiar un drum în Transilvania, spre a se sfătui — desigur. în condiții cvasilegale — asupra chestiunilor politice importante.

[6] Barit a sosit la Sibiu şi a participat activ la lucrările Congresului național din ianuarie, 1861.

[7] Alexandru Sterca-Şuluțiu la Andrei Şaguna.

[8] Fr. Kemeny. Vezi scris' XVII, n. 2.

[9] Vezi nota 16 la scrisoarea XVIII.

[10] A. Schmerling. Vezi scris. XVIII, n. 6. • < •

[11] Adaosul, după semnătură, e pe coperta scrisorii. Epistola mai poartă şi următoarea însemnare a lui Bariț: „Epistolele lui D. Vasici".

XXIV

Sibiu, 30/18 ianuar. (1)861

Domnul meu !

După ce placară toți[1], se mai auzea ici colea cîte un glas, că aceasta şi aceea nu a fost bună, că ăla şi ăla îşi dede aer de dictator, că protocolul nu e perfect, că secretarii nu şi-au împlinit datoria etc.

Cele două petiții se făcură, se subscriseră aicea, apoi se trimiseră la Blaş, cu acea rugare ca să le ducă un canonic la Viena[2]. Dară aceasta / heputîndu-se face, hîrtiile se trimiseră lui Axente[3] la Alba Iulia şi se
69 pofti episcopul să trimită şi el pe cineva. Axente telegrafă că învoieşte-se Sibiu[l] cu conclusul din Blaş? De aicea se răspunse că nu, şi să se trimită deloc hîrtiile încoaci. Axente le trimise aseară, cu aceea că dacă sîntă friculița a celor ce încungiură mai aproape pe episcopul ar fi cauza neîncrederii în el, atunci s-ar vătăma toată națiunea. La aceasta răs-
69v punse episcopul foarte modest./

Hîrtiile sunt acuma aci şi poate se vor trimite pe alt drum.

Ne speriaserăm auzind că Şuluțiu e bolnav rău. Duseseră pe Szabo, de aici[4], dar îi e mai bine. Eu zic numai acuma să mai ştii.

Aici se can aude că magiarii vor să facă o serenadă capului nostru de aici[5] şi să-i de[a] un banchet. De nu aici, la Bălgrad[6]. Magiarii sunt tare mulțămiți de purtarea lui, deşi prin gazete îl can scarmănă. Oare cine să fie dat magiarilor protocolul conferințelor noastre şi să-i fie
70 informat din fir în păr, cum se văd că sunt?/

Eu sunt mult îngrigit pentru esistința mea[7]. Episcopul orice, numai postul în care mă aflu nu l-ar mai suferi. Eu, după ce nu aflu alt post amăsurat caracterului meu, voi trebui să mă retrag şi să merg în pensie.

Prietenul din Galiția a sosit ieri aicea şi mine pleacă la Braşov. De vei merge în țară, te rog caută să mă scapi, ori într-un fel ori în altul, de grija aceasta, ce mi se face nesuferită.

Ți-a scris şi episcopul. Dobran[8] m-a înştiințat că hîrtia cătră prințul[9] s-a trimis de-a dreptul lui.

Fiți cu toții sănătoşi.

Al d-tale amic,

1Qv

Vasici. I

2. Tocmai primii scrisoarea a 3a şi îți mulțămesc pentru cele împărtăşite, prin care m[i]-am lămurit dubietatea.

Să vorbim sincer. Eu iată cum văd lucrul, şi cuget că nu voi greşi. S-a văzut lipsă de o deputațiune la Viena:

„— la-n [fă] bine să ne conduci. \.

— Nu pot, că sunt bolnav. Lasă să meargă altu".

'Ăsta primi, şi cu aceasta se revărsă o bucurie între toți' *xhm*anii, carii nu aveau altele îndărăpt decît deputațiunea. Aceasta poate / că 71
căşună o grije ca ăla să nu capete vreo popularitate mai mare. Vine lâ Orăştie; se bolnăveşte; acuma e bine; nu vru să meargă; să meargă dară cel de la Gherla; ăsta nu merge; şi mai bine; ăsta pleacă; va face vreo treabă; nu e bine, să căutăm nod în papură....[10].. Aceasta se află în articulul de la Blaş şi în scrisoarea menționată. la-n bine, scrie ăluia ungureşte şi laiidă-i timpurile cele bune ce erau subt ei. / 7iv

Astfeli e moartea noastră sigură, dacă acei ce pot mi vor ieşi cu medicini zdravene. Quod non curat medieamen, ferrum curat[11]. Dacă un cap al bisericei, fără să fie provocat şi fără nici o mai departe coiisfătuire, recomandă doi bărbați — altfel buni şi cu merite — ca să împace pre cei neuniți, atunci denumirea lor a împăcat toate pretensiunile acestor[a] şi nu mai avem ce umbla după nimic./ 72

Asta nu e princip, ci e pripeală, care a stricat şi va strica orişicînd cauzei cei drepte şi sînte a națiunei noastre. Din acestea vei vedea ce este de făcut. Bate unde trebuie, dar ştii: Prelsehuss[12], să nu dai de-a dreptul, dar tot să usture, şi să potriveşti la timpul său.

Vasiei,f 72v

Cine e I.N... n care răspunde aşa bine criticului petițiunei noastre ?/ 69r

[1] Vezi nota 11 la scrisoarea a XXII-a.

[2] Cele două petiții votate de Conferința națională de la Sibiu cuprindeau revendicările românil6r şi au fost înaintate împăratului în iunie 1861. Petițiile publicate în Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur,* voi. II, p. 211—215.

[3] *Axente Sever.* Vezi scris. XX, n. 7.

[4] Şt. Szabo, medic în Sibiu.

[5] Andrei Şaguna.

[6] Alba Iulia.

[7] 'O dată cu reorganizarea politico-administrativă â Transilvaniei s-a desființat şi instituția consilierilor şcolari. Cu data de 15 aprilie 1861 a încetat şi activitatea de consilier şcolar a lui'P. Vasici, fiind pus în disponibilitate. Urmările negative ale acestei măsuri n-au întîrziat să se arate. Aşa cum afirmă Bariț, „şcolile* din cîte apucaseră a se înființa în cei 10 ani, cădeau cu repeziciune uimitoare" (George Bariț, *Părți alese*voi. III, p. 139). în urma Cererilor unanime ale conducătorilor români transilvăneni, în octombrie 1862 Vasici a fost reactivat în funcția de consilier şcolar *(Gazeta Transilvaniei,* XXV, 1862, nr. 80, p. 318). De acum încolo, însă, Vasici va întîmpina tot mai mult opoziția lui A. Şaguna, pe tema autonomiei şcolii confesionale româneşti. Vezi şi nota 3 la scrisoarea IL

[8] *Ioan Dobran,* funcționar superior român la Viena.

[9] Fr. Lichtenstein. Vezi scris. XIII, n. 7.

10 Persoanele subînțelese sînt Al. Sterca-Şuluțiu, A. Şaguna şi episcopul unit al Gherlei Ioan Alexi.

[11] Traducere: „Ce nu vindecă medicamentul, ^vindecă fierul".

[12] "Lovitura ricoşată.

XXV

Sibiu, 5 febr. (1)861

Domnul meu !

Nu ți-am retrimis deloc scrisoarea d-lui Maiorescu[1] căci aşteptai să-ți scriu cevaşi şi despre cele ce au să se facă în Alba Iulia[2]. Aseară fusei la bătrînul şi îmi citi o cuvîntare care vrea să o spună în adunare[3]. E foarte bună, şi eu — zicînd că va răsuna în toate unghiurile
73 locuite de români — îl îmbărbătai / să o spună asta în limba românească; dar s-a pregătit — de se va cere — să o tălmăcească şi magiareşte.

La reflexiile din *Gazetă* în privința cercetării lui Gojdu[4], îl întrebai: oare este cu putință să vină acesta? La care îmi răspunse că nu, iar de ar veni totuşi, atunci negreşit că trebuie să fie însărcinat de voi. Dar ad[a]ogă: „— De mi-ar da toate comoarele lumii, eu nu voi face împotriva voinței şi dorinței națiunii mele". „— Aşa e, Eselență, comoarele trec, dar renumele bun este păstrat pentru istorie. Eselen-
73v ția / voastră sunteți al istoriei, şi de aceea aveți a îngriji ca să vi se mărească numele, spre lauda națiunii întregii. Cînd vorbiți Eselenția voastră, vorbesc 600.000 români."

Pe urmă îmi arătă — sub rosa — că a primit o cocardă ungurească cu 1848, într-o scrisoare în care e rugat de mai mulți să o poarte la Bălgrad[5]. Scrisoarea nu e subscrisă. Se rîse şi o puse la o parte. Mai departe, îmi spusă că au înțeles cum că 500 români vor să-1 întîmpine, şi de aceea nu va spune cînd pleacă (sîmbătă pe la 9 ore), ca să ocolească zgomotul.

74 Hîrtiile s-au trimis / şi pe joi vor fi în mîna împăratului[6]. Cancelaria aulică transilvană ne-a încuviințat Societatea pentru cultura limbii etc.[7]

Iți mulțămesc pentru cele împărtăşite şi mă rog să scrii şi domnului Maiorescu mulțămirea mea; văd că nu e mult de a spera. De i-ar spune si lui căci, cum îmi spuse, s-a adresat cu o petitiune cătră Vodă[8].

Din scrisoarea ce ți-am trimis-o, vei fi priceput îngrigirea mea, care creşte cu atît mai tare, cu cît văd că trebile se încurcă tot mai tare, şi mă tem că nu vom scăpa fără sînge, precum bine a observat d-1 Maiorescu[9].

Fii sănătos, cu toți ai d-tale.

Vasici.

74v M-am bucurat de cele ce am citit din Braşov./

[1] Ioan Maiorescu.

[2] E vorba de Conferința „mixtă" de la Alba-Iulia. Vezi nota 16 la scrisoarea XVIII.

[3] Cuvîntarea rostită de A. Şaguna în şedința din 12 februarie 1861 a conferinței de la Alba-Iulia. Publicată în Teodor V. Păcătian, *Cartea de aur,* voL II, p. 247-248.

[4] Vezi *Gazeta Transilvaniei,* XXIV, 1861, nr. 6, p. 25. într-o corespondență datată „Timişoara, 18 ianuarie 1861", referitoare ia sosirea noului comite suprem al Comitatului Caras, Emanuil Gojdu, autorul corespondenței, adaugă următoarea informație: „Se vorbeşte cum că d-1 comite suprem Emanuel Gojdu ar avea o misiune în Ardeal, unde se va întîlni în Sibiu cu ... Şaguna". Comentîndu-se această ştire în *Telegraful român,* IX, 1861, nr. 4, p. 15, se afirma: „Nu ştim încît e adevărată ştirea aceasta, totuşi la noi mulți în multe feliuri o comentează. Unii vreau cu rădicarea mitropoliei greco-orientale în Ardeal, alții cu uniunea Ardealului cu Ungaria a o aduce în incopciere". în încheierea notei se spunea: „Nouă aici în Sibiu ne este cu totul necunoscută faima aceasta".

[5] Alba Iulia.

[6] Este vorba de propunerile conferinței regnicolare de la Alba-Iulia. Vezi George Bariț, *Părți alese* voi. III, p. 92; Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur,* voi. II, p. 260.

[7] *Asociațiunea transilvană pentru literatura româna şi cultura poporului român* („Astra").

[8] A. I. Cuza.

[9] în Transilvania perioada de tranziție de la emiterea diplomei din octombrie 1860 şi pînă la instaurarea deplină a regimului „liberal" s-a caracterizat printr-o activitate febrilă în toate cercurile politice *(Din Istoria Transilvaniei,* voi. II, p. 190). Totodată ea a cunoscut şi momente de nesiguranță şi tensiune. „După răsturnarea sistemei absolutistice şi apucarea feudalilor deasupra — scrie G. Bariț — funcționarii puşi în disponibilitate se întrebau fiecare ce are să se aleagă din ei şi din familiile lor. Mulți din ei se temeau de o răzbunare cumplită (Vendetta) ..." (George Bariț, *Părți alese* voi. III, p. 69).

XXVI

Sibiu, 19/7 fevr. (1)861

Domnul meu!

însărcinat de Eselenția-sa[1], viu a te încunoştința cum că Ministeriul afacerilor dinafară a împărtăşit Eselenției-sale că a însărcinat pre consulul din Bucureşti să meargă în persoană şi să ducă hîrtia sinodului în privința Merişenilor[2], care a şi împlinit această însărcinare, şi arată
că prințul / Cuza s-a esprimat că ştie despre această petiție. Fiind însă 75
Mereşenii acuma moşie mitropolitană, nu o va putea da mitropoliei ardelene, dar va stărui la Cameră ca să se dea o desdăunare potrivită. Aceasta spre informarea d-tale, mergînd la Bucureşti sau scriind cuiva.

Mare ne-a fost bucuria auzind că românii au votat compact la Bălgrad[3]. Cînd a sosit telegramul, eram la prințul[4] la bal, unde văzui
cum / se bucurau toți şi mă felicitau, spuindu-mi că românii „sind po- 75v
litisch disziplinirt"[5]. Saşii turbă asupra celor trei: „Drei Sachsen sind in das ungarische Lager ubergangen: Stebriger, Friedensfels und der Vater des Hoffkonzipisten[6] (feciorul lui Conradsheim e concipist la curte)".

Precum îmi spune d-1 Alduleanu[7], tendința românilor a fost să
impuie ungurilor, carii ne țin de / reacționari moraliceşte, şi să le arate 76
că noi tot pe calea aceea dorim a cîştiga pentru noi atîta cît doresc şi ungurii pentru ei; şi au impus. Mitropolitul nu a primit nici cuartier nici prînz la episcopul catolic[8]. Mercuri a dat el membrilor şi inteligenței din Bălgrad[9] un prînz unde, cum îmi spune d-1 Arduleanu, au vorbit multe şi s-au înțeles bine.

Auzim că nici Popazu nu primeşte foşpania[10].

Fii sănătos cu toți ai d-tale. Al d-tale amic,

Vasici. 76v

[1] Episcopul Andrei Şaguna.

[2] Sinodul bisericii ortodoxe din 24—26 octombrie 1860 a adresat o rugăminte către principele Cuza şi guvernul său pentru restituirea moşiei Merişeni, din judeţul Argeş, dăruită la 1700 de Constantin Brîncoveanu mitropoliei' ardelene. Vezi Dr. Ioan Lupaş, *Mitropolitul Andrei Şaguna...,* p. 258. Hrisovul pentru dăruirea proprietăţii Merişeni a fost publicat de A. Tr. Laurian în *Documente istorice despre starea politică şi religioasă a românilor din Transilvania (Magazin istoric,* III, 1846, p. 305). Vezi *Bibliografia analitică a periodicelor româneşti,* voi. I, 1790—1850, partea a III-a, Bucureşti, 1967, p. 1141.

[3] La Conferinţa de la Alba Iulia din februarie 1861, toţi reprezentanţii români au susţinut proiectul de lege electorală pentru Dieta Transilvaniei prezentat de Al. Sterca-Şuluţiu, refuzînd să recunoască valabilitatea uniunii Transilvaniei cu Ungaria, Vezi *Conferinţa regnicolară din Alba Iulia,* la Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur,* voi. II, p. 225—260; George Barit, *Părţi alese...,* voi.III, p. 90-98.

[4] Fr. Lichtenstein.

[5] Traducerea--„Sîn-t diseiplt

[6] Traducerea: „Trei saşi au trecut în lagărul maghiar: Stebriger, Friedensfels şi tatăl concipistului de Curte". Cei trei saşi au recunoscut valabilitatea legii din 1848, de încorporare a Transilvaniei la Ungaria.

[7] I. Alduleanu.

[8] Mitropolitul Alex. Sterca-Sulutiu, la episcopul L. Haynald.

[9] Alba Iulia.

[10] Funcţia de comite suprem.

XXVII

Sibiu, 25/2 (1)861

Domnul meu !

După ce mă rugai de Escelenţia-sa[1] să-mi deie copii de la petiţiele noastre îndreptate mai de curînd monarhului, îmi spuse aseară că le-a deeopiat şi ţi le va trimite ca astăzi. Poate că te va interesa să ştii cine le-a făcut şi cine le-a dat. Le-a făcut episcopul, dar Arduleanu[2] le-a modificat, precum le vezi, le-a trimis lui Dobran[3], şi ăsta scrie că le-a dat / Maiestatei-Sale care, semnîndu-le, a zis: „ich werde sie meinem Ministerium zur Beachtung ubergeben"[4]. Cum s-au dat şi ce s-au făcut nu ştim, că după vreo cîteva zile ieşiră în jurnalele ungureşti.

Noutăţi mai de însemnat nu avem. Vineri se lăţi faima pe aicea că unia s-ar fi sancţionat de împăratul[5]. Să fi văzut alergările ungurilor! Insă se teşicară, că nu a fost nimica.

Pentru cele ce ai reflectat asupra mea îţi mulţămesc, dar mai ascultă-mă o dată: noi subscriserăm circulariul că cu 15 aprile înceată acti/vitatea noastră şi aşa cădem toţi cu 1° mai în disponibilitate[6], fireşte că şi eu, şi pentru aceea fiindcă un an tragem leafa întreagă, nu-s nebun să merg mai nainte de finirea lui în pensie. Eu încă îmi încred atîta destoinicie, că aş şti să duc un serviţiu administrativ, precum l-am şi dus, şi dacă am ştiut da ordinaţiunei [recte: ordinaţiuni] în aceşti 10 ani, le-aş şti şi pune în lucrare. Insă eu aş putea primi numai un astfeli de serviţiu unde nu ar veni pensiunea în întrebare, şi de aceea la un caz contrariu aş mai voi să merg eu cu jumătate, 840 f.C.M. decît să o perd. / Insă nici aceasta nu atîrnă de la mine, căci cei în disponibilitate au să se aplice cam unde-i va aşeza.

îmi scrisă şi tînărul nostru. A păţit-o rău, sărmanul. Dacă i-a făcut-o din Bucureşti, apoi rău! Eu cuget că s-au prins epistola la Chizătău[7], unde a dat-o. Pe lîngă mulţimea de griji care mă împresoară în multe privinţe, m[i]-a mai trebuit şi aceasta. Eu îi voi scrie categoric să se lase de o idea ce nu se poate realiza. El îmi scrie că tocmai acum are cea mai bună speranţă. Spune-m[i], nu-i nebun? Ba, aşa! Dar dracul de amor 1-a nebunit.

Sănătate la toţi ai d-tale de la noi toţi.

Eu sunt cei vechi,

Vasici.

Dacă vei pleca, fă-m[i] prin cineva cunoscut./

[1] Episcopul Andrei Şaguna.

[2] Ion Alduleanu. Vezi scris. XVII, n. 10.

[3] Ioan Dobran. Vezi scris. XXIV, n. 8.

[4] Traducerea: „Am să le predau ministerului meu, să le aibă în atenţie".

[5] Uniunea Transilvaniei cu Ungaria.

[6] Vezi nota 7 la scrisoarea XXIV.

[7] Sat în jud. Timiş.

XXVIII

Sibiu, 16/4 aprilie (1)861

Domnul meu !

Iţi împărtăşesc un estras din scrisoarea oficioasă a gubernatorului[1] în privinţa noastră, îndreptată cătră principele Lichtenstein[2], cu acea rugare ca să faci un articul în care, după părerea mea, să se dovedească lipsa acestui organ[3] la români în general, şi la ambele confesiuni în specie; să se provoace ordinariatele sau, mai bine, sinoadele, ce au să se ţină în scurt timp de amîndouă părţile, / ca să arate necesitatea acestor organe pentru şcoalele noastre în culori vii, să se arate paşii carii îi fac şcoalele în acest scurt timp etc. Eu cuget că ele nu sunt în contra autonomiei confesiunilor, ba din contră, tocmai autonomia cere ca trebile şcolare să se pună în mîna organelor române, şi de confesiunea pe care o va avea să o reprezenteze etc. Scrisoarea îţi arată unde trebuie lovit.[4]

. Ieri merse o deputaţiune mai mare, de 100 bărbaţi din toate comunele scaunului Sibiului^ la comesul[5] şi / îi spuseră mîhnirea şi indignaţiunea pentru cele. întîmplate la Mercurea[6]. Comesul merge la Nocrich[7], fără să fie făcută aici alegerea; ea rămasă pînă se va întoarce.

Astăzi avui cu mai mulţi vorbă, în urmarea demonstraţiunei de ieri, şi ei vreu oricum să ne împece, numai să le lăsăm consulul. îmi promiseră că vor face pe Bologa jude (Schulsrichter)[8], dar eu zisăi că el nu primeşte, ci să ne facă pe Servian Popovici[9]; mi *se promiseră, mai yîrtos spuindu-le ce post îmbracă el astăzi. Mă rog vor/beşte cu dînsul^ şi scrie-mi dacă ar vrea să primească, ca să lucru mai departe prin Ranicher[10] etc.

în strada Măcelarilor[11], nedorminare: unia, neunia[12]; nemulţumire^: căci iăcîndu-se vorbe despre amploiaţii cei ce vor înceta, aeeştia nu mai dau bună ziua. Appr[13] lucră, merge rnereu; alţii nu.

Togma fuse fratele Bologa[14] la mine. L-a poftit comesul; merge la el. Ii spusei pentru fratele Servian etc.

Comesul pleacă mîne către Nacrich. Conrad Schmidt[15] — candidat de consul, ca să urmeze lui Salmen.

Fiţi toţi sănătoşi. Multe salutări de la ai mei.

80v *Vasici./*

[1] Emeric Miko.
[2] Vezi scris. XIII, n. 7.
[3] Consilier şcolar.
[4] Vezi *Gazeta Transilvaniei,* XXIV, 1861, nr. 36, p. 156—157 *(Braşov, 12 mai, ce fac românii transilvani cu şcoalele lor).*
[5] Franz Salmen. Vezi scris. XVII, n. 5.
[6] Protestul românilor în legătură cu modul fraudulos de desfăşurare a alegerilor pentru funcţii în Scaunul Mercurea. Vezi articolul *Decurgerea alegerii amploiaţilor superiori în Scaunul Mercurei,* în *Gazeta Transilvaniei,* XXIV, 1861, nr. 29, p. 123—124. Pentru relaţiile românilor cu saşii din „Fundul regiu", în această perioadă, vezi Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur,* voi. II, p. 611—632.
[7] Sat în jud. Sibiu.
[8] Iacob Bologa.
[9] *Servian Popovici Barcianu,* 1820—1888, secretar gubernial, jude la Tabla regească din Tîrgu-Mureş.
[10] Jakob Rannicher. Vezi scris. XX, n. 14.
[11] Stradă în Sibiu.
[12] Uniunea Transilvaniei cu Ungaria.
[13] *K. Apor,* baron, preşedintele Tablei regeşti din Tîrgu-Mureş.
[14] Iacob Bologa.
[15] L-a înlocuit pe Fr. Salmen, după numirea acestuia în noiembrie 1861 ca referent la Cancelaria aulică, în funcţia de comite al saşilor. Vezi Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur,* voi. II, p. 631.

XXIX

Sibiu, 4/16 mai (1)861

Domnul meu !

Pornind d-1 Măcelariu marţi, în grabă la Blaş, m-a rugat să-ţi scriu că venind deputaţiunea ce a dus protestul mercurenilor la Cluş îndărăpt, i-a spus că acolo se aşteaptă şi protestul braşovenilor etc. El, dar, te roagă ca să îngrijeşti pentru trimiterea lui.

Episcopul nostru[2] pleacă luni la Cluş, de unde se va / întoarce prin Blaş, de nu-1 va stingheri adunarea de acolo, de care el la plecare nu a ştiut nimic. Mitropolitul[3], crezînd că la noi se va ţinea duminică sinod, era să vină încoace[4], ca să confereze în privinţa unei scrisori a lui Gojdu[5], de care îţi scrisesem în scrisoarea de dăunăzi, ce veni şi episcopului nostru, şi despre alta a lui Mocioni[6], pentru congres.

Comesul[7] se află aicea; astăzi mi se pare că se întregeşte comuna
81v in toată tăcerea. Auzim că ei şi-au / pus carul în patru să delăture pe români, sau să aleagă cît se vor putea mai puţini.

M-am bucurat de cele ce citii în *Gazetă* despre deputaţii noştri în Pesta[8], mai vîrtos că văd şi pe Mihali[9] şi pe Manu[10] figurînd între ei.

Pentru articulul despre scoale îţi mulţămesc, însă acuma ar trebui spus şi ce s-a dat episcopilor, căci aceasta nu e mai mult secret.

Principele[11] nostru se făcu / general de cavalerie, afară de rînd, 82
şi merge cît de curînd la Timişoara.

Cei străini de la guvern şi tribunale au cam părăsit Sibiul, care a cam murit.

Episcopul a trimis lui Gojdu memorialul despre care îţi amintisem.[12] E foarte bun, şi-1 va arăta în copie şi mitropolitului.

Nu ştiu, primit-ai o broşură[13] de la Cernăuţi, în care neagă la mireni dreptul de a intra în sinod ?

Fii sănătos cu toţi ai d-tale. Complimente şi sărutări de la noi toţi. Dar ce zice Ironim şi Aurelia?[14] In anul acesta nu îi voi putea esamina.

Al d-tale sincer amic,

Vasici./ 82*

[1] Ilie Măcelaru.
[2] Andrei—Şaguna.
[3] Alex. Sterca-Şuluţiu.
[4] A. Şaguna convocase pe data de 8 mai 1861 un sinod, care însă, din cauza împrejurărilor, a fost revocat (Ioan Lupaş, *Mitropolitul Andrei Şaguna,* p. 259).
[5] *Em. Gojdu,* membru al Casei magnaţilor din Pesta, care pregătea un proiect de lege pentru naţiunea română, s-a adresat mitropolitului Al. Sterca-Şuluţiu şi episcopului A. Şaguna să-i comunice „ultimatul" revendicărilor românilor din Transilvania. *Ibidem,* p. 204—205. Corespondenţa dintre Gojdu, Şuluţiu şi Şaguna publicată în Dr. Ilarion Puscariu, *Documente pentru limbă şi istorie,* tom. I, Sibiu, 1883, p. 353-382.
[6] *Andrei Mocioni,* 1812—1880, om politic, conducător al mişcării naţionale din Banat, membru în Senatul imperial întărit, preşedintele clubului parlamentar român din Pesta. A. Mocioni socotea că numai un congres general al românilor din monarhie poate constitui cadrul în care aceştia îşi pot formula revendicările. Vezi Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur,* voi! II, p. 261—268.
[7] Franz Salmen.
[8] Se referă la cei 18 deputaţi români în Dieta din Pesta (6 aprilie 1861—22 august 1861). *Ibidem,* p. 289.
[9] *Gavril Mihalyi de Apşa,* deputat în Dieta din Pesta, septemvir, comisar regesc al Maramureşului.
[10] *Iosif Man,* comite suprem al Maramureşului în anii 1860—1875, membru al Casei magnaţilor. Preşedinte al *Asociaţiei pentru cultura poporului român din Maramureş.* Vasici i-a cunoscut pe G. Mihalyi şi I. Man încă din anul 1831, cînd a fost trimis în Maramureş unde izbucnise holera *(Observatoriul,* IV, 1881, nr. 77, p, 309;.
[11] Fr. Lichtenstein, care la 21 aprilie 1861 şi-a încheiat activitatea de guvernator, în luna mai a aceluiaşi an a părăsit Sibiul.
[12] De fapt, scrisoarea din 23 aprilie (11 mai) 1861. Vezi Dr. Ilarion Puşcariu, *Documente* p. 369—382. Şaguna îl roagă pe Gojdu să propună „ţinerea unui congres naţional, carele să formuleze modul şi chipul egalei îndreptăţiri a naţiei şi limbei române". *Ibidem,* p. 381.
[13] Se referă la broşura *Dorinţele dreptcredinciosului cler din Bucovina în privinţa organizării canonice a diecezei şi a ierarhicei sale referinţe în organismul bisericei ortodoxe din staturile Austriei,* Cernăuţi, 1861, în care Şaguna era combătut pentru că chemase şi mireni la sinoadele bisericii ortodoxe din 1850 şi 1860. A. Şaguna a combătut aceste „dorinţe", ca anticanonice, în lucrarea *Anthorismos sau desluşire comparativă asupra broşurei „Dorinţele",* Sibiu, 1861. Substratul polemicii era

de ordin politic. Episcopul bucovinean Hacman se opunea planului de unire a tuturor romanilor dm monarhie sub o singură conducere bisericeasca' deci crelrfi unei

[14] Ieronim şi Aurelia Bariţ, copiii luirGeorge Bariţ. '>.,',,! ...

XXX

Sibiu, 9 mai ."(1)861

Domnul meu /

Venind d-1 Arduleanu[1] încoace, spuse eselenţiei-sale că la guvern s-a otărît ca în privinţa consilierului] de şcaală sase întrebe ordinarpiatele. Ieri a şi venit hîrtia, şi de bună seamă şi eselenţiei sale d-l mitropolit Şuluţiu. Al nostru zice că se va decide pozitiv, însă mai înainte ar dori o conferinţă mixtă.

Eu tare cred / că dacă protopopii, şi anume cei de aici, vor oţărî despre soartea acestor organe, apoi nu am mai avea de vorbit nimic, căci ei greu sufere controla lucrărilor lor, carii în şcoală nu văd alta decît numai un ram de venituri. Arduleanu zicea că celelalte confesiuni nu ar fi pentru staveritatea acestor organe, însă eu întrebai la sasi, şi ei le vor susţinea. E lesne lui Hainald[2], care are comisiunea catolică şi referentul său, a nega / necesitatea eonsiliarilor de şcoală. Dar ce vom zice noi? Fi-va d-nii Arduleanu şi Dunca[3] în stare de la masa verde a conduce treaba şcolară, care în faţa locului apare cu totul altfeli de cum o vedem prin rapoartele protopopilor etc. ?

Gojdu scrise episcopului şi cere ultimatum can ce vreu românii[4]. Acesta compusă un memorial tare bun şi îl va trimite, jurîndu-î totodată pe Dumnezeu să apere cauza dreaptă a noastră./

Pentru limbă, am să te încredinţez că de cînd a venit ordinaţiunea astă-vară de la consistoriul nostru nu a mers nimic în altă limbă, dar fiindcă la Blaş se întrebuinţa cea latinească, iară în Gherla şi Lugoş cea germană, episcopul nostru se teme că acuma vor scrie ungureşte, şi atunci va fi silit să scrie şi el aşa.

Pe Pipoş[5] îl vor depune şi în locul lui vor aduce pe Mihali de la Marmoroş[6].

Comesul e chieiîiat la Cluş.

: Iţi gratulăm cu toţii onomastica trecută, cam tîrziu, dar din inimă. Dumnezeu să te ţină, cu întreaga familie!

Sunt al d-tale sincer amic,

Vasici.

Fii bun/dă scrisoarea amăritului aceluia, că nu cutez a scrie de drept./

[1] I. Alduleanu. , ;

[2] *Ludovic Jtaynald,* 1816—1891., episcop romano-catolic al Transilvaniei, arhiepiscop de Kâlocsa şi cardinal. ,

; [3] Paul Duncâ, acum asesor de tribunal si consilier guberniei. Vezi scris. XXII,

[4] Vezi notele 5 si 12 la scrisoarea XXIX. G. Bariţ a răspuns şi el lui Gojdu, printr-o scrisoare datată „Braşov, 13/1 mai 1861", în privinţa cauzei românilor dm Transilvania (Dr. Ilarion Puşcariu, *Documente...,* p. 382—384).

Kloan Pipos, 1822-1888, avocat, membru în Comitetul naţional la 1848. în anul 1861 a fost numit comite suprem al Comitatului Zarand. A contribuit la organizarea şcolilor si la întemeierea Gimnaziului român din Brad.

, A Gavril Mihali' Vezi scris. XXIX, n. 9.

XXXI

Sibiu, 7/8 (1)861

Domnul meu!

Nu ţi-am scris demult. Vei fi citit scrisoarea ce a trimis-o Episcopul][1] la deputaţi, de care eu nu am ştiut nimica pînă^ ce am citit răspunsul acestora şi am văzut din el ce a can fost scris. Insă i-a dat, cum înţelesei, circulariul mitropolitan şi o copie a scrisoarei trimise de M[ăcelariu][2] lui Gojdu[3], şi împărtăşită în copie episcopului], unde se zice că deputaţii noştri vor cerceta pe Deâk şi Otves[5], ce din jurnalele germane se şi văzu că s-ar / fi şi făcut, ce însă nu a fost adevărat, şi pentru că aceştia nu scriau apriat cu cine au consultat. Dar toate s-au făcut iarăşi bune. Mi-a spus, dar nu mi-a arătat, că ar fi venit de la Mihali[6] un plan despre datoria şcoalelor cătră d-1 mitropolit[7], şi acesta i l-ar fi împărtăşit pentru de a-şi da părerea, care ar fi şi dat-o, că nu-i trebuiesc scoale mestecate[8]. E bine, dară ce vom face unde nici una nici alta comună bisericească nu e în stare a susţinea o şcoală? Noi putem păstra, pe lîngă caracterul naţional în şcoală, şi cel confesional, numai să ne înţelegem, după / cuviinţă; şi apoi acesta este un lucru care ar fi cerut o rumegare mai coaptă, a mai multor bărbaţi, iară nu un răspuns pripit. Vezi, rogu-te, dacă cumva te-ai întîliii cu eselenţia sa d-1 mitropolit, ce e în proiectul acela, că eu mă tem că vom rămînea fără scoale dacă iarăşi ne vom deosebi aşa de precis unii de alţii.

Bietul oficier îmi scrie alaltăieri că i-ai înlesnit a trimite o scrisoare la Vodă[9] însuşi, şi aşteaptă iarăşi prin d-ta răspuns. Mă roagă să fac şi eu cele de lipsă. Eu i-aş face din toată inima, însă nu ştiu cătră cine să mă / îndrept, ca să-i descopăr împregiurările fără să bat toba în tîrg. Eu, fireşte că — precum zice şi el — asta mi-ar fi pentru dînsul faţă cu mine, cea mai plăcută puseţiune. Mie mi se spune că nu primesc nicidecît oficieri străini, şi mai vîrtos austriaci.

Aud că sunteţi la Zărneşti cu toţii. Ce face studentul meu?[10] Cine l-a esaminat anul acesta? Dar diliginta Aurelia?[11]

D[omnul] Meţianu[12] nu ne mai vine încoace.

Iţi alătur 4 fr. 40 cr. pentru 11 esemplăre din actele congresului[13], cari le-am vîndut la iurişti, căci celelalte le-a luat toate Filts[14].

Oare cum mai stăm, mergem la Reichsrath[15]?

Multe complimente, sărutări şi sărutări de mînă la toţi ai d-tale, de la noi toţi.

Iară eu rămîn al d-tale amic, ...

• -•. *Vasici.*

Neli[16] învaţă regulat româneşte./

[1] Andrei Şaguna.

[2] Iiie Măcelariu.

[3] Emanuel Gojdu. Vezi scris. XXIX, n. 5.

[4] *Deăk Ferenc,* 1803—1876, conducător al partidului „moderat" maghiar. A avut un rol important în realizarea pactului dualist austro-ungar.

[5] *Edtvds Jozsef,* 1813—1871, om politic, membru al partidului „moderat" maghiar. Preşedinte al Academiei Ungare. Unul din făuritorii compromisului dualist.

[6] Gavril Mihali.

[7] Alex. Sterca-Şuluţiu.

[8] Fiind un susţinător al caracterului confesional şi al autonomiei şcolii româneşti ortodoxe, Şaguna era adversarul neîmpăcat al şcolilor „mestecate'" sau naţionale, la întemeierea cărora se preconiza contribuţia comunelor bisericeşti fără deosebire de confesiune.

[9] Al. I. Cuza.

[10] *Ieronim Bariţ,* fiul lui G...Bariţ.

[11] Fiica lui Bariţ.

[12] Ioan Meţianu.' Vezi scris. XIII, n. 1.

[13] *Protocolul şedinţelor Conferinţei naţionale româneşti ţinute din 1/13 pînă în 4/16 ianuariu 1861 la Sibiu,* Braşov, 1861.

[14] *Samuel Filtsch,* tipograf şi librar sibian.

[15] Dieta imperială din Viena. Şi-a deschis lucrările la 1 mai 1861. Transilvania nu era reprezentată, deoarece dieta care trebuie să aleagă delegaţii nu se întrunise. Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur,* voi. II, p. 595.

[16] Cornelia, fiica îui Vasici.

XXXII

Sibiu, 15/3 sept. (1)861

Domnule preastimate!

Aici alăturez scrisoarea către d-1 general Florescu [1], precum mi-ai dat invi[t]aţiune. Ai bunătate şi o espedează prin cine vei şti mai bine. Eu voi să scriu şi lui Aron [2] etc.

Ieri încă îţi scrisei cîteva rînduri în privinţa d[omnul]ui Emilian. îmi pare rău că nu am putut să-i împlu dorinţa, dar lucru a fost prea pripit, şi inimei nu poţi impune.

D[omnul] Bologa [3] este acolo. Vă va spune cele ce se fac pe la noi.
87 D[omnul] co/mes [4] m-a chemat mai dăunăzi la dînsul (ba, mai bine, a întrebat cînd m-ar putea cerceta; şi aşa, m-am dus eu la dînsul) şi m-a ţinut mai o oră, dezvinovăţindu-se că el nu a lucrat în contra noastră, şi că vrea să trăiască cu noi: „Ich sehe meine Herren dass sie in den vergangenen zehn Jahren viei gelernt haben, wogegen meine Gimpel noch dieselben geblieben sind etc." [5].

Vei fi văzut răspunsul la scrisoarea episcopului; pe joi va ieşi şi
87* replica episcopului [6]./

Iarăşi auzim că Dieta va fi în Alba Iulia [7]. Dar unde vor avea loc acolo?

M-a însărcinat înaltul guvern cu agendele comisiunei sanitare ce s-a înfiinţat aicea pentru boala vitelor, şi astfeli vom începe mîne escursiunile, însă numai în apropiere. Preşedintele e b[a]r[onul] Conradsheim şi eu cu maiorul Hefeler, membri [8]. Nu ne-au dat nici o invi[t]aţiune mai

departe, nici o anticipaţiune, şi eu m-am dechiarat că fără aceasta nu voi putea funga [9]./ 88

Dacă braşovenii au vorbit de adresă [10], apoi să caute să o facă cît mai curînd, căci altfeli nu are nici o însemnătate, şi la observaţiunile lui *Siebfenburger] Bote* ar fi tocmai potrivit.

Fratele meu [11], care se află de 2 săptămîni aicea, şi va mai rămînea încă una, îţi spune multă sănătate. Şi noi toţi vă salutăm şi sărutăm.

Rămînînd al d-tale sincer amic,

Vasici. I 88*

[1] *Ioan Em. Florescu,* 1819—1893, general şi om politic din Principatele JRomâne-vm^ I. Cuza.

[2] Aron Florian.

[3] Iacob Bologa.

[4] Franz Salmen.

[5] Traducerea: „Văd, domnii mei, că în ultimii zece ani aţi învăţat mult, pe cînd nerozii mei au rămas încă aceiaşi".

[6] Vasici se referă la schimbul de scrisori dintre A. Şaguna şi Fr. Salmen. Corniţele saşilor i-a acuzat pe preoţii români care revendicau drepturi politico-naţionale, de „sfătuitori ascunşi" şi „agitatori" ai poporului împotriva noilor „diregătorii". Şaguna s-a adresat la 27 august 1861 lui Salmen, luînd energic apărarea preoţimii române şi susţinînd legitimitatea doleanţelor românilor, care formau majoritatea populaţiei în „fundul regiu". Totodată i-a cerut lui Salmen să-i indice „numele preoţilor, cari sunt, timpul cînd, şi locul unde s-au făcut aceia vinovaţi de asemenea imputări". Corniţele saşilor i-a răspuns nesatisfăcător la 11 septembrie 1861. De aceea Şaguna i se adresează din nou, la 13 septembrie 1861, arătîndu-şi nemulţumirea că răspunsul lui Salmen „are forma unui răspuns privat" şi nu-i indică nominal pe preoţii „turburători" (Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur,* voi. II, p. 624—631; Dr. Ioan Lupas, *Mitropolitul Andrei Şaguna,* p. 254-256).

[7] Dieta se va deschide abia în 1863 la Sibiu.

[8] Vezi şi *Observatoriul,* IV, 1881, nr. 79, p. 317.

[9] funcţiona.

[10] Vezi nota 6. Pentru atitudinea sa energică, Şaguna a primit numeroase adrese de mulţumire şi solidaritate, între care şi cea a braşovenilor din 2/14 septembrie 1861 *(Adresa braşovenilor către ex. sa d. episcop gr. râs. Br. Andrei de Şaguna în recunoştinţă pentru apărarea causei naţionale,* în *Foaie pentru minte* XXIV, 1861, nr. 35, p. 279. Reprodusă în Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur,* voi. II, p. 631-632).

[11] *Andrei Vasici,* fratele lui Pavel Vasici, senator în Vîrşeţ, colaborator al *Foii pentru minte, inimă şi literatură,* membru de onoare al „Astrei".

XXXIII

Sibiu, 3 mai [1862]

Domnul meu !

în minutul acesta primii un telegram de la Orăştie, în care mi se zice să aştept pre escelenţia-sa desearä la 10 ore. înştiinţîndu-te despre aceasta, aş vrea să ştiu că veni-vei şi d-ta pe marţi încoace, fiindcă luni e S. Georgiu. Dacă ai pleca cu poşta, seara, luni, marţi pînă către 10 ore ai fi aicea şi te-am putea aştepta, cu toate că nu avem pînă acuma nici un obiect de vreo importanţă.

89 Poftindu-ți ca ziua onomastică / să o petreci în deplină mulțămită încă mulți, mulți fericiți ani, cu toată familia, căreia, de la toți ai mei, multe complimente şi sărutări, rămîn, cu cuvenita stimă, al d-tale sincer amic,

Vasici.

89v Fratelui Andrei şi Iacob[1], multe complimente. /
[Adresa:] An wohlgeborenen Herrn Georg v. Baritz, Fabriks Direktor in Cronstadt.

[1] Andrei Mureşanu şi Iacob Mureşanu.

XXXIV

Sibiu, 21/9 iunie (1)862

Domnule fine!

M-a aflat scrisoarea d-tale cu condeiul în mînă şi, după ce văzui cele scrise, încetai, ca să văd ce voi putea isprăvi.

Eu pînă acuma nu m-am hotărît să vin la Braşov. Am mai multe cauze care mă rețin şi care ți le voi împărtăşi la întîlnire, căci țin desigur că te voi îmbrățișa lunea viitoare *.

Cu diletanții, adecă cu capul lor, Bodilă, vorbii, dar şi ei au dîcă, şi că nu se va putea.

91 Constande[2] a făcut pentru Răşinari mormîntul / lui Christos şi-1 va trimite mai nainte, la espozițiune. Fetele mele încă fac un covor, ceva simplu, dar pînă acuma rar, migălos, nu ştiu cum vor izbuti[3]. De altele nu ştiu, pentru că coconitele sau, mai bine, domnițele noastre sunt prea delicate.

Pentru tinerii d[omni] Davila[4] poate că vom face ceva, numai acuma sunt ocupat cu esamenele, şi ducerea pînă la Bucureşti ar fi grea.

Pe la începutul lui iuniu te aşteptam ca pe Messia şi nu venişi. Mă tot zgîmboiam prin carele de poştă, şi inti, şi ioc! Nici nu puturăm ținea şedința.

91v 9 D[omnul] Fesztl, precum vei vedea din *Tele/graf* se denumi de Studien-Ober-Director şi căpătă titlu şi rang de consiliar regesc[5]. Acest directorat formează acuma oficiolat independinte, cu 1 sepretariu, 2 actuari şi un cancelarist. Leafa e 1000 f., bani de cuartir şi de călătorie; reşedința — Bade. Acuma să lucru în două părți şi de pelea mea. Însă cele mai aproape fiind mai delicate, ți le voi împărtăşi de față.

Aici se fac pregătiri mari pentru primirea gubernatorului[6]; astăzi va sosi la d-voastră. Sositu-v-au oaspeții ceialalți: mitropolitul Nifon etc. ?[7] *

92 Saşii lucră în Viena, şi eu mă tem tare că vor reuşi. Venirea / comesului ca să primească pe gubernatorul, şi ducerea lui îndărăpt nu a făcut-o din degite, ci ca să demonstreze că ei sunt loiali. Ranicher[8] cu Gull[9] lucră pe lîngă miniştri; două capacități eminente.

Noi stăm cu totul. Comitetul permanent[10] e paralizat, nu are indivizi, nu se ocupă cu nimica; cum e mai rău. Nişte întîmplări amenință iarăşi ghezghinare între noi; şi apoi atunci mai bine să murim cu toți.

Te aştept cu nerăbdare. Pînă atunci, multe complimente şi sărutări de la toți ai mei, la toți ai d-tale. Fiți toți sănătoşi.

Studentul meu se va pregăta de esamen; dar şcolărița era diliginta Aurelia[11] şi Marița, sau cum [o] chiamă pe fiia d-lui Coroiu.

Adio,

Vasici.

La toți cunoscuții, sănătate./

---

[1] In iulie 1862 Vasici este prezent la Braşov, unde participă la adunarea generală a „Astrei" care şi-a desfăşurat lucrările între 28/16 şi 30/18 iulie 1862 (*Telegraful român,* X, 1862, nr. 57, p. 225).

[2] *Ioan Constande,* gravor român.

[3] Iulia Vasici a participat la expoziția organizată de „Astra" la Braşov, „cu scrobeală produsă şi preparată în casă şi de mîna sa". Cornelia şi Aurelia Vasici au participat cu „1 covor cusut cu multă măiestrie" şi „1 pereche pantofi de casă", iar Isabela Vasici cu „1 draperie de fereastră din harasu". Vezi *Suplement* la *Telegraful român,* X, 1862, nr. 59.

[4] Să fie vorba de Carol Davila, medicul din Bucureşti? Dar celalalt tînăr Davila?

[5] *Karoly Fesztl,* consilier şcolar romano-catolic. în anul 1862 numit în fruntea Directoratului şcolar din Comitatul Pestei.

[6] *Ludovic Folliot de Creneville,* 1813—1876, feldmareşal, guvernator al Transilvaniei în anii 1861—1867.

[7] *Nifon,* mitropolitul Ungro-Vlahiei. în iulie 1862 era la Braşov. Vezi *Telegraful român,* X, 1862, nr. 58, p. 228.

[8] Jakob Rannicher. Vezi scris. XX, n. 4.

[9] *Josef Gull,* judecător în Sighişoara, deputat în Dieta de la Sibiu din 1863—1864.

[10] Se referă la Comitetul permanent ales de Congresul național de la Sibiu din ianuarie 1861. Vasici era unul din cei 18 membri cărora le-a fost „concrezută cauza națională şi confesională *română".* Vezi *Protocolul şedințelor Conferinței naționale* p. 23.

[11] *Aurelia Bariț,* fiica cărturarului.

XXXV

Sibiu, 4/16 aug. (1)862

- *Domnule fine !*

. Ajunserăm sănătoşi acasă şi aflarăm toate în pace.

Discursul nostru, şi acasă şi la eselenția-sa[1],. e tot! De Braşov a fost şi este şi acuma tare îndestulit. Fetele mele sunt şi acuma îneîntate, şi le vine Sibiul cu atît mai tăcut, cu cît toți s-au risipit care pe unde; de abia mai vezi cîte unul ici, colea[2].

Eselenței-sale i-a plăcut tare cămeşa ce a avut-o pe sine domnişoara Orghidanu (fiia părintelui Orghidan) la concert, şi m-a însărcinat să-ți scriu că deloc să tocmeşti o ast/feli de cămeşă, însă cositurele să 93
fie de aur curat, şi să-mi scrii prețul, stăruind ca să s[e] izprăvească cît mai curînd. Te rog, dar, în cît te iartă trebile, fă-i această bunătate.

Alta: eu, neavînd la mine bani la concertul domnişoarei Circa[3], fratele d-tale Octaviu a fost bun şi mi-a dat un bilet pe barbă. Eu, ce-i drept, l-am căutat de două ori ca să-i plătesc, dar nu l-am aflat, şi aşa am uitat să-ţi dau d-tale datoria. Includ, dară, aici 1 f. şi mă rog să-1 puni la suma cuvenită.

Noi am avea lipsă de actele şi protocoalele Asociaţiunii, ce se află acolo.

Directorul Kratky[4] şi Bieltz[5] se ţin foarte mîndri că i-am ales membri onorari. Bietul Akner[6] muri fără să-şi fi primit diploma; ieri l-am îngropat.

Complimente la doamna fină şi la toţi cunoscuţii.
Al d-tale sincer amic,

93v Vasici[7]./

[1] Andrei Şaguna.

[2] Vezi nota 1 la scrisoarea XXXIV.

[3] *Eliza Circa,* violonistă. A studiat la Conservatorul din Viena. A susţinut concerte în ţară şi străinătate. Distinsă cu menţiune la concursul de la Montpellier pentru *Imnul gintei latine.*

[4] *Dr. Kratky,* director al gimnaziului de stat din Sibiu, filoromân. Vezi Ioan Stanciu, *Istoricul Liceului „Gheorghe Lazăr" din Sibiu* Sibiu, 1943, p. 136. La propunerea lui Vasici a fost ales membru de onoare al „Astrei" *(A Il-a Adunare generală a Asociaţiunei transilvane pentru literatura română si cultura poporului român ţinută în Braşov de la 28/16—30/18 iuliu 1862,* Sibiu, [1862], p. 30).

[5] *Eduard Albert Bielz,* 1827—1898, om de ştiinţă sas, membru al mai multor societăţi ştiinţifice străine. La propunerea lui T. Cipariu, ales membru de onoare al „Astrei". Cea mai cunoscută lucrare *Handbuch der Landeskunde Siebenburgens. Eine physikalisch-statistischtopographische Beschreibung dieses Landes,* Hermannstadt (Sibiu), 1857. Vezi Joseph Trausch, *Schriftsteller-Lexicon oder biographischliterărische Denk-Blâtter der Siebenbiirger Deutschen,* Kronstadt (Braşov), 1868, p. 133-135.

[6] *Michael Johann Ackner,* 1782—1862, paroh luteran, istoric şi arheolog de renume. Membru de onoare al „Astrei" (la propunerea lui T. Cipariu) şi al mai multor societăţi ştiinţifice străine. Opera principală: *Die Romischen Alterthumer und DeuU schen Burgen in Siebenbiirgen. Ibidem,* p. 1—8. P. Vasici a participat, împreună cu P. Man şi dr. I. Nemeş, ca reprezentant al „Astrei" la înmormîntarea învăţatului din Guşteriţa. Vezi *Telegraful român,* X, 1862, nr. 62, p. 243.

[7] Scrisoarea e însoţită de următoarea epistolă a fiicelor lui Vasici, Aurelia şi Cornelia, către fiica mai mare a lui Bariţ, Victoria:

„Liebe Victoria!

Wir trâumen noch immer von Kronnstadt und finden uns um so oder in Hermannstadt, als alle Bekannten sich zerstreit [recte: zerstreut] haben.

Die Noten werden wir Dir bald schiken, bis dahin lebewohl, unterhalte Dich gut und griisse alle unseren Bekantinen und Fre[u]ndinen, die Frau von Curcu insbesonders, und Deinen Costi.

Deinen Eltern kiissen wir die Hânde und verbleiben deine Fr[e]undinen,

Aurelie. Cornelie."
(f. 94 r.)

Traducere:

Dragă Victoria !

Noi încă tot mai visăm Braşovul, şi cum toţi cunoscuţii noştri s-au risipit, ne simţim cu atît mai singure în Sibiu.

Notele ţi le vom trimite în curînd; pînă atunci, rămîi cu bine, să-ţi petreci bine şi salută (din partea noastră) pe toate cunoscutele şi prietenele noastre, în special pe d-na Curcu şi pe Costi al tău.

Părinţilor tăi le sărutăm mîinile şi rămînem ale tale prietene,

Aurelia, Cornelia.

XXXVI

Sibiu, 28 aug. (1)862

Domnule şi fine !

Cînd vream să-ţi scriu în privinţa venirei încoace, îmi spuse d-1 Popea[1] eă e însărcinat de eselenţia-sa[2] să-ţi scrie în numele lui. Acuma, primind preţuita scrisoare din 25, te înştiinţez că ne învoim cu toate cele ce aţi făcut.

Telegraful are lipsă de 833 exemplare pentru ad[a]os, şi e destul dacă le vei aduce d-ta, ca să iese pe numărul de joi[3].

In privinţa cauzei d-tale cu faurul săsesc, noi, afară de articulul cel mic al d-lui Feti[4], nu atinserăm nimic, din / cauză că, cum a ieşit 95
spurcatul de articul, deloc ne-a conchiemat eselenţia-sa la o consvătuire pentru cele ce ar fi de făcut aci, fiindcă a atacat întreaga naţiune. Conclusul a fost că să comunicăm lucrul cu d-1 Pop[5] şi să cerem şi svatul lui, ce se şi făcu; şi fiindcă pînă în momentul de faţă încă nu a venit de la dînsul nici un răspuns, trebuie să aşteptăm cu cele ce avem de-a face.

Dar nu ai văzut, rogu-te, ce corespundinţă are *Strigoiul*[6] în nr. din 28, din Braşov, asupra espoziţiunei, cum batjocoreşte pe episcopul au pe d-ta, cum pe damele din Braşov şi mai ales pe Neli[7] mea / care 95^
atîta e de nevinovată de inculpaţiunea ce i-o impută, ca oricare fată care nu a fost acolo. Ce n-au putut duşmanii noştri să ne impute, ne impută un hontsfut[8] de tînăr, în gunoiul său, ce-1 resfiră în acel jurnal. Eu am prepus pe Vulcan[9] şi pre Ioachim[10]; să le fie de bine, dar dacă scriu minciuni şi ocări asupra unor fetiţe, care cu cea mai vie bucurie au alergat să vadă industria română şi s-au întors încîntate îndărăpt, atunci îi considerez ca pe oamenii cei mai înjosiţi. Dacă vreu să scrie cu umor, apoi au avut materie destulă; însă penelul dedat a fi muiat în cele mai urîte spurcăciuni cu greu poate a se deda la liniamente sublime. Grobianităţile şi necioplitura e mai uşoară / decît cuviinţa şi gustul 96
bun, la un dobitoc care a crescut în troaca de porci. Eu îţi spun drept că nu citesc astfeli de gunoaie cum sunt în *Strigoiul* dar, făcîndu-mă alţii atent, îl citii şi mi se întoarse rînza. Biata Neli s-a întristat de moarte şi s-a speriat de o atacare atît de grosolană, unde se dă pe faţă că ar fi potrat o crimă în contra naţiunei sale. Cine va cuteza să se mai apropie de ai noştri, dacă ei aşa de puţină politeţe posed?

Dacă nu-ţi va fi spre incomodare, te poftesc să tragi la mine; îţi las, insă, în liberă voie.

Complimente şi sărutări la ai d-tale, iară eu rămîn al d-tale sincer amic,

Vasiei,j 96»

[1] N. Popea, acum profesor si arhimandrit la episcopia din Sibiu. Vezi si scris. XV, n. 1.

[2] Andrei Şaguna.

[3] *Telegraful român.* Vasici a îndeplinit în perioada martie 1861—noiembrie 1862 funcţia de redactor interimar al periodicului sibian (B.A.R., ms. rom. 1015, f. 309 v).'

[4] *Spiridon Fetii,* funcţionar român, membru al Comitetului permanent ales de către Congresul naţional de la Sibiu din ianuarie 1861. A întocmit *Mapa Transilvaniei Română.*

[5] Vasile L. Pop. Vezi şi scris. XVII, n. 11.

[6] *Strigoiul,* periodic satiric român apărut în Pesta în anul 1862, sub redacţia lui Emeric B. Stănescu.

[7] Cornelia Vasici.

[8] Şmecher, om de nimic.

[9] *Iosif Vulcan,* 1841—1907, om de cultură, scriitor, redactor al revistei *Familia.* Membru al Academiei Române.

[10] *Tvachim Mureşan',* publicist.

XXXVII

Sibiu, 11 sept. (1)862

Domnule fine!

Eu am văzut deloc greşală şi, neavînd altă ocaziune mai grabnică, am dat conceptul d-lui Gaertner[1], care plecă; cu poşta de vineri seara, ca să-1 dea deloc d-tale sau d-lui I. Mureşanu[2]; sperez că-1 veţi fi primit.

In privinţa comisiunei, eu nu am mai întrebat pe eselenţia-sa, ci, dacă se poate lăsa, să se facă, iară de ar fi pedeci, apoi scriem că nu
97 se poate din cauza .../

Ce se ţine de obiectul ştiut, trebuie să-ţi mărturisesc că hotărîrea d-tale m-a îmbucurat[3], căci eu nu văd prosperitate pentru şcoalele noastre fără organele aceste, însă nici fără bună-nţelegerea lor şi armonică conlucrare. Dar eu aş fi de părere să mergi la Bătrînul[4] şi să te înţelegi cu dînsul — acuma e la Spring[5], la moşie — şi apoi să faci ceea ce îmi scriseşi că vrei să faci cu fratele Iacob. Dacă lucrul a intrat în Cancelaria aulică de cînd ni s-a scris, apoi mă mir că nu a ieşit încă. Se vede că mai sunt cîrlige.

în catalogul espuseţiunei am văzut covorul fetelor mele[6] ca dăruit. Eu l-am fost destinat pentru d-l Boiu[7], ca contraprezent pentru dedi-
97v carea manualului[8], şi pentru aceea nu / l-am fost însemnat ca dăruit, însă acuma s-a făcut, nu-mî pasă. Numai te rog ca, dacă nu ar fi vîndut, să-1 răscumperi pentru mine spre scopul acesta. Aşijderea şi pantofii, şi eu îţi voi trimite preţul cu mulţămire.

Isa[9] îmi veni. E mare şi a învăţat binişor sîrbeşte.

Cu Bătrînul avui multă voroavă după ce plecaşi, şi e tare aplecat a primi tot ce îi bine precugetat şi ce ar fi apt a ne păzi de vreo dezghinare nouă. Ar trebui să fii mai aproape şi să vini mai des încoace,
99 Ranicher[10] veni de la Viena şi zice / că în cele principali au cîştigat tot. Comesul[11] aşteaptă după soluţiunea împărătească, mai ales salarizarea din punga statului.

D[omrml] Vasile de la Cluş a scris sa ne lăsăm de pîră cu cela, că nu vom reuşi subt împregiurările de faţă.

Pe A[xente] îl sloboziră[12]. A fost numai o ură personală asupra lui şi, precum seaude, s-a blamat referentul cel ce lucră pe ascuns tocmai aşa de bine ca şi şeful lui.

Mi se-scrie că Sîrbu[13] ar fi denunţat pe Mocioni la Forgaciu[14], că mitropolia este la cela numai pretest a-şi ajunge scopuri naţionale. Ai fi cugetat de Sîrbu ?[15] Iată ce face servilismul şi unde aduce pe adepţii săi. Vai de noi.

Fiţi toţi sănătoşi. Complimente de la toţi, iară [eu] rămîn al d-tale cel vechi,

PavelI 99v

[1] *Carol Gărtner,* inginer sibian.

[2] Iacob Mureşanu.

[3] Bariţ acceptase, iniţial, propunerea de a ocupa funcţia de consilier şcolar pentru şcolile unite (greco-catolice) din Transilvania.

[4] Mitropolitul Al. Sterca-Şuluţiu.

[5] Spring, localitate în judeţul Hunedoara.

[6] Vezi nota 3 la scrisoarea XXXIV.

[7] *Zaharia Boiu,* 1834—1903, profesor, poet, redactor al *Telegrafului român* în anii 1863—1865, membru al „Astrei", membru corespondent al Academiei Române. Autorul volumelor de versuri *Sunete şi răsunete,* Sibiu, 1862 şi *Frunze de laur. Poezii eroice din anii 1877—1878,* Sibiu, 1904 şi al mai multor manuale şcolare, între care *Abţdariu pentru şcoalele populare române,* Sibiu, 1862, însoţit de o *Manuducere.*

[8] Cartea de metodică *Manuducere pentru învăţători la întrebuinţarea Abţdarului* (vezi nota 7), dedicată consilierului şcolar P, Vasici „care î-a îmbărbătat şi sprijinit pe autor, prin cuvînt şi faptă la compunerea *Abecedarului,* cît şi la această *Manuducere".* Vezi Dr. Onisifor Ghibu, *Din istoria literaturii didactice româneşti,* în *Analele Academiei Române,* seria a II-a, tom. XXXVIII, 1915—1916, mem. secţ. ist., Bucureşti, 1916, p. 170.

[9] *IsabelaxVasiei,* fiica lui P. Vasici, care, probabil, s-a întors de la unchiul său aflat la Vîrşeţ.

[10] Jakob Rannicher. Vezi scris. XX, n. 14.

[11] Franz Salmen.

[12] Axente Sever. A fost deţinut în august 1862 în închisoarea de la Aiud, sub învinuirea de incitare la tulburare publică şi răscoală. în septembrie 1862 Axente Sever „este eliberat din prinsoare, neputîndu-se dovedi nimica asupra lui" *(Telegraful român,* X, 1862, nr. 70, p. 278; vezi si *Gazeta Transilvaniei,* XXV, 1862, nr. 69, p. 274).

[13] *Teodor Serb,* administratorul Comitatului Caras. Judecata lui Vasici e subiectivă, izvorîtă din faptul că Serb nu era susţinătorul subordonării şcolilor bisericii.

[14] *Forgach Antal,* 1819—1885, cancelar al Ungariei.

[15] A. Mocioni a acţionat în acea perioadă pentru obţinerea independenţei bisericii ortodoxe româneşti faţă de mitropolia de la Karlowitz (vezi nota 25 la scrisoarea XI-a), pentru înfiinţarea unei mitropolii proprii naţionale. Vezi George Bariţ, *Părţi alese* voi. îlI, p. 128—131 şi Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur* vol. II, p. 699—711.

XXXVIII

Sibiu, 26/14 sept. (1)862

Domnule şi fine !

Iţi alătur scrisoarea ce o primii ieri de la Dumitru [1] la care i-am şi răspuns să lucre, că noi suntem înţeleşi. Se vede că a fost o simpatie spirituală între noi, de am venit la asemenea cugetări. în privinţa circulatoriului[2], fusei întrebat [dacă] nu mi-ai scris ceva. „Ba ie! — răspunsei — îmi zice că prin bunătatea e[xcelenţei] s[ale] primi circulariul". Acuma ştim de ce să ne temem, aşadară, e bine. B[ologa][3] m-a priceput.
!02 El va aştepta să-1 tipărim, dar fără observări şi comentări. /

Despre articulii *Concordiei*[4] îţi pot reflecta numai atîta, că sunt întru adevăr buni, dar nu-i pot reproduce, ca să nu-mi aud infamatori.

Cele cu fratele Iacob[5] lasă-le lui Dumnezeu, şi nu te abate de la propusul d-tale[6]. Nu te vor da în lături, căci este cine să vorbească acolo. Angyal[7] e omul bătrînului, şi aceasta are valor mare la Nădajdi[8]. Pre Moise[9] nu-1 cunosc, dar oamenii aceştia tineri, şi mai vîrtos cei care au îmbiat mult prin Pesta şi Viena, nu sunt de treabă. Aceasta scrie, dară, Bătrînului cît de curînd.

Episcopul nostru se ocupă tare cu şcoalele. Făcu o instrucţiune pentru învăţători, din enciclopedii pedagogice, dar primi şi planul învă-
102» ţămîntului ministerial / în ea, ce vrea să zică mult, căci aşa văd că nu se va mai împotrivi. Unele ar mai fi ici-colea de a se pili şi obli, însă si aceste, cu timpul, se vor putea face. Bine că-1 văzui şi într-atîta hotărît.

Ar trebui să facem cîte o scrisoare lui Andrei[10] şi cocoanei Csica; vom şi face. Prezentul îi vei fi dat. Scrisorile le vom trimite iarăşi d-tale!

Dfomnul] secretariu Rusu[11] nu e acasă.

Aş vrea să ştiu ce plan de studii au făcut corpul nostru profesoral.[12] Cu bietul catehet nu se prea purtară.

Fiţi cu toţii sănătoşi. Complimente la toţi ai d-tale.

Al d-tale sincer amic,

Pavel.

103 Să mă ierţi că nu avui a mînă hîrtie de poştă. /

[Adresa:] Domniei-sale domnului Georgiu Bariţ, degrabă, în Braşov

[1] Dimitrie Moldovan. Iată scrisoarea:

„Wien, 22/9 1862

Frate Pavelei

Nu ştiu, răspunsu-ţi-am pă epistola din 8 august? Apoi, dacă nu ti-am rescris la ea, poţi fi convins că aceea au făcut în mine impresiunea cea mai plăcută. îmi pare bine că sunteţi în părerile mele mulţămiţi, tot atît îndemn pentru mine ca părerile să ajungă fapte! Numai D-zeu să ne ajute!

Mă întorc la epistola d-[ta]le din 4 septem[brie]. Mă bucură tare că făcurăti adresa pentru însănătoşirea Majestăţii-sale a împărătesei. Dacă fuse greu a o face în numele Comitetului naţional, îi bine şi aşa. Ideea mea fuse că cu iniţiative de aceste vom putea cîştiga un teren legal pentru viata noastră politică naţională

In reprezentaţiunile noastre de anul [trecut] multe mearseră la tron în numele Comitetului. Fură cu plăcere primite, mai cu samă şi protestul în contra guberniului micoian [al lui Miko — n.ns.] Cancelaria memorandă, în reprezentatiunea sa către Majestate, de lucrarea comitetului acestuia, si acuşi o să-i primim' rezolutiunea de la Majestate. Precum am lucrat şi o să lucrăm totdeauna şi în interesul tronului, o să ne trezim cu comitetul nostru recunoscut.

Am fost scris escelenţei-sale [lui Şaguna—n. ns.] despre cauza domniei tale. Acum îmi ieu plăcere a te'înştiinţa că de la Cancelarie au mers reprezentatiunea la Majestate, ca deloc să fii reactivat. Rezoluţiunea [o] aşteptăm în toate zilele şi, fiindcă si episcopul Sulut au poftit un consiliar, poate că va rezolva Majestatea şi pentru uniţi unul, însă cine va fi? Eu am scris lui fratele Bariţ că dacă se va deschide un concurs, să competeze. Am scris şi lui e[piscopul] Şuluţ ca să-i^ protegeze. Eu numai aşa văd una harmonie în cauza şcoalelor, dacă veţi fi amîndci în coînteles a sprigini pă episcopi în rădicarea şcoalelor.

Scrii că fratele Bariţ se va îndoi a concurge. Scrie-i însă să cugete că dacă va concurge el, au concurs toată naţiunea. Şi la aşa lucru trebuie să-şi subordmeze simţul propriu! . .

îmi scrii, frate, că ai voi din cînd în cînd a scrie în public despre activitatea mea. Aceasta să nu o faci, însă, venindu-vă la cunoştinţă fie ce mic act în favoarea naţiunei sau religiunei noastre, lăudaţi activitatea Cancelariei, tocma ca cînd aşa nici nu ar fi român, lăudaţi activitatea şefului. Ce se atinge de activitatea mea, pnviti-o aceea ca sîntă datorie pusă în programul nostru, şi cînd eu nu oi mai fi, veţi găsi între actele mele însămnate acele cerinţe a poporului nostru ce io, după sîntă datoria mea, trebuie să le împlinesc. Slăbiciunile şi timpul, însă, nu-mi iertase a le împlini cum inima mea cerea. Ziceţi atunci următoriului meu: „împlineşte!"

Nu-mi scriaşi ce cauză fu pentru care fu Axente depus la Aiud.

Escelentei-sale spune-i cele mai adînci-mi complimente, apoi şi aceea că consiliariul Stoiakovits au fost la mine. Nu-mi place omul acela. El îi referent în cauza mitropoliei noastre. Peste 3 zile am nădejde a scrie eselenţei-sale despre multe obiecte şi bune împărtăşiri.

Cu'soţia mea împreună, salutez doamna soţie, rămînînd al domniei-tale sincer,

Dimitriu".

[2] Circulara din 26 august 1862, în care Şaguna apără autonomia şcolii româneşti ortodoxe şi declară încercările „pentru 'formarea unor scoale naţionale fără caracter confesional" „de ilegale şi anormale". Circulara, publicată la Gh. Tulbure, *Mitropolitul Şaguna,* p. 321—328. Vezi şi nota 3 la scrisoarea XXXI.

[3] Iacob Bologa.'

[4] *Concordia,* ziar politic şi cultural de orientare democrat-burgheză. A apărut la Pesta în anii 1861—1870 sub redacţia lui Sigismund Pop şi Alexandru Roman.

[5] Iacob Mureşanu.

[6] Vezi nota 3 la scrisoarea XXXVII.

[7] Georghe Anghel.

[8] *Francisc Nddasdy,* preşedinte al Cancelariei aulice.

[9] Moise Fulea. Vezi scris. XIV, n. 4.

[10] Andrei Mureşanu.

[11] *Ioan V. Rusu,* 1826—1905, profesor. Din 1862 paroh şi protopop gr.-catolic al Sibiului. Secretar II, mai tîrziu vicepreşedinte al „Astrei". Lucrări: *Compendiu de Istoria Transilvaniei cu distinctă privire la români,* Sibiu, 1864; *Elemente de istoria Transilvaniei pentru învăţători şi şcoalele poporale române,* Sibiu, 1865; *Carte de lectură pentru clasele gimnaziale inferioare,* Sibiu, 1876. Vezi prof. Nic. Comşa, *Dascălii Blajului,* Blaj, 1940, p. 82—83.

[12] Se referă la gimnaziul ortodox din Braşov.

XXXIX

Sibiu, 13/25 octobre (1)862

Domnule dragă!

Ca părinţi cari însuşi avem fete, vă poftim ca pasul ce-1 face iubita fiică a d-voastră, Victoria [1] să fie într-o oră bună şi fericită, şi vă mulţumim că nu ne-ati uitat.

D[omnii] Bologa[2] şi Iuga[3] sunt aicea; fratele Dumitru[4] scrise celui dintîi.

în rescriptul împărătesc pentru denumirea mea stă încă: „Gleichzeitig genehmige ich fur die griechiscli katliolisehen einen Scliulrath mit demselben Gehalte unter den gegebenen Modaliteten"[5]. Acuma,
104 aceste nu le ştim, dar oricare ar / fi acele „gegebene Modaliteten", nu poate să ne strice nimica. Gonsiliarii necatolici s-au otărît, din alt incident, să surpe acea comisiune catolică, sau să o reducă la ceea ce e, ca să nu poată esorbita. Aşa, eu sperez că încă în anul acesta te voi îmbrăţişa şi săruta ca pe colega meu, dacă numai vei vrea d-ta, şi te vei interesa pentru acest post. Deci iată ce e de făcut: b[a]r[onul] R[ichtenste]in[6] va să sosească cît de curînd aicea. Acesta e amicul d-tale. Poate că vine şi d-1 vicepreşedinte[7]. Bologa încă va fi..aic.e_a4-_apoi--vei-veni şi d-ta la şedinţa din 11 noiembre[8], şi ne vom vorbi despre toate, precum ne îndreaptă Dumitru. Şi eu nu mă pot îndoi de succes.

Mă rog să-mi scrii în privinţa aceasta şi încă, dacă vei veni, şi într-o epistolă separată, unde să mă înştiinţezi despre venire, pe scurt, ca să
104v o pot arăta epi/scopului; la întîînire îţi voi spune de ce.

Decretul încă nu rni-a venit. Dumitru scrisa episcopului ca să rămîn aicea[9]. Da, ar fi bine în privinţa stării materiale, căci sunt aşezat; dar în privinţa vezei [recte: vazei] morale? Mă tem să nu mă degradez la postul lui Fulea[10], şi să am de o parte ordinariatul, iară de alta gubernul cu biciul în mină. Vom vedea.

Vino, dară, te rog, dacă numai îţi îngăduiesc împregiurările, căci d-ta nu ştii cît interes am eu ca să fim amîndoi în această sferă de activitate, tocmai din punct de vedere al activităţii mele.

Aşteptînd răspuns, te sărut şi sunt al d-tale cel mai sincer,

105 Pavel

[1] Se referă, probabil, la căsătoria fiicei iui G. Bariţ cu Constantin Iuga.
[2] Iacob Bologa.
[3] Probabil Constantin Iuga.
[4] Dimitrie Moldovan; cf. nota 1 de la scrisoarea precedentă.
[5] Traducere: „în acelaşi timp aprob pentru greco-catolici un consilier şcolar cu aceeaşi leafă, ţinînd seama de modalităţile existente".
[6] *Franz Reichenstein,* baron, consilier la Cancelaria aulică, din 1863 vicepreşedinte al Cancelariei aulice (transilvane).
[7] Vasile L. Pop.
[8] Se referă la şedinţa lunară a comitetului „Astrei". Vasici, membru al comitetului, şi Bariţ, secretar al „Astrei", s-au întîlnit la şedinţa care a avut loc în Sibiu la 23 octombrie 1862. *Telegraful român,* X, 1862, nr. 85, p. 335. Şedinţa din noiembrie 1862 a comitetului „Astrei" n-a avut loc. *Ibidem,* nr. 93, p. 370.
[9] Vezi nota 1 la scrisoarea anterioară.
[10] Moise Fulea, fost inspector al şcolilor ortodoxe.

XL

Sibiu, 18/6 octoim (1)862

Domnule fine !

Dumitru[1] ne scrise că eu sunt reactivat, cu otărîrea preaînaltă din 9 octom[brie]. Şi pentru uniţi s-a recunoscut în princip un consiliariu de şcoală, însă mai nainte să se facă întrebare la comisia catolică[2]. Nu s-ar putea oare face destul uniţilor prin aplicarea unui membru [al] bisericii unite acolo? Nu se pot ei lăsa de catolici? Eu cuget că acuma va atîrna de acolo cum va sprigini Bătrînul[3] lucrul acesta. / 106

Fiind d-1 canonic Cipariu la şedinţa din urmă aicea, avui cu el, despre cele ce-ţi împărtăşisem mai nainte, cuvînt, şi el îmi zisă că dacă va cere trebuinţa ca organul şcolar să aibe reşedinţa în Cluş, Bătrînul va cere lumean[4], iară de nu, preot. Eselenţia-sa episcopul nostru vrea tocmai să mă reţină aicea.

Aş vrea să ştiu că isprăvit-ai cu trebile şi veni-vei pe noembre, precum îmi cam promiseşi, încoace, că am mai avea multe şi altele de vorbit.

Aşteptai pe d-1 Bologa[6], dar văd că nu vine. Ştim că în Cluş se ţine conferinţă între prezidele şi vicepreşedinţi; apoi s-au întins şi la consiliari; apoi mai veniră întrebări despre purtarea lui Ulpianu[7], şi preste tot a românilor ... / 106v

Cu mitropolia stăm bine. S-a dat la cabinet, şi de acolo la Consiliul de stat. Cu propoziţiunea suntem îndestuliţi[8]. Nise scrie că toate au să se facă încă în anul curinte, adică aplacidarea sau înfiinţarea mitropoliei, denumirea eselenţiei-sale de conducătoriu ei, conchiemarea sinodului, alegerea mitropolitului şi celelalte.

Mă recomand si sunt al d-tale stimător,

Pavel / 107

[Adresa:] An Wohlgeborenen Herrn *Georg v. Baritz* zu *Kronstadt*

[1] Dimitrie Moldovan; cf. nota 1 de la scrisoarea XXXVIII.
[2] Prin rezoluţia din 24 februarie 1863, Ioan Maior a fost numit consilier şcolar pentru şcolile greco-catolice din Transilvania *(Gazeta Transilvaniei,* XXVI, 1863,; nr. 16, p. 61).
[3] Al. Sterca-Şuluţiu.
[4] Mirean.
[5] Andrei Şaguna.
[6] Iacob Bologa.
[7] *Ulpianu* Simion, „auditoriu de teologie" şi scriitor.
[8] împăratul Francisc Josif se va „îndura" abia la 24 decembrie 1864 să scoată biserica ortodoxă română de sub jurisdicţia mitropoliei de la Karlowitz, ridicînd episcopia ortodoxă a Transilvaniei la rangul de mitropolie şi pe episcopul Andrei Şaguna la rangul de mitropolit.

XLI

Sibiu, 29/11 (1)862

Domnule şi fine!

De mult am dorit să-ţi scriu dar, împedecat în timpul cînd cugetam °ă eşti la Braşov, nu am putut.

-După plecarea d-tale, înţelesei că bărbatul nostru din Cluş ^ avînd cel de Ia Viena[2] mai aproape vorbă despre d-ta, i-a spus că îi place de d-ta şi că el numai atîta vrea să ştie de la cel din Cluf, că putea-ţi-s-ar ^credinţa inspecţiunea creşterii fără să fie teamă de dacoromanism?

I

Acesta se rîsă şi zise că fără nici o condiţiune: „Also ich werde nicht nur dafiir sein, sondern auch wirken, dass er es wird"[3].

108 Unele greutăţi ce se păreau din partea lui Şuluţiu[4], adecă ei să / se lese de a cere ca consilierul] de şcoală să fie popă şi să şadă în Balş, a luat asupra-şi d-1 P.[5] să le izprăvească, şi cuget că le Va fi şi isprăvit/

Al nostru[6] nu-mi spuse nimic despre cele ce a vorbit cu d-ta, şi eu am toată dreptatea să cuget că le-a cîrpit.

Eu căpătai în 15/3 noem[brie] decretul, în care mi se spune că sunt reactivat şi am să încep deloc funcţionarea, pe baza instrucţiunei de mai nainte, totodată că şi pentru greco-catolici a aplacidat Maiestatea-sa postul acesta, adecă susţinerea lui. Am cerut, dară, o anticipaţiune şi voi să întreprind o vizitaţiune[7] cum voi putea, cum voi căpăta anticipaţiu-
108v nea şi voi scăpa de *Telegraf,* care la 1 -deGemfepe-e^41--**TOT**^4a-lu^-•Boiu•[9]./

Eselenţia-sa, după ce a primit răspuns de la Blaş şi învoire a lucra la reprezentatiunea ei, are să o aştearnă guvernului înprivinţa congresului[1]. D[omnul] vicepreşedinte] L. Pop îi scrie că ar fi bine să lese pe gubernalişti afară, ca ei să-şi poată apoi da votul lor fără sfială, dar acesta, şi după părerea mea cu drept, zice că nu o va face. Guvernul, cum cam am putut înţelege, nu ne va da voie, ci lucrul va merge la Curte, unde nu va sta nimica în contra.

Cu alegerile nu cred că vom putea izbuti, şi episcopul nostru vrea
109 sa designeze pe cei ce au să ia parte. /

Dumitru[11] mi-a scris, şi mă întreabă că ce am izprăvit cu cel din Viena. I-am răspuns.

Profesorii[12] trimiseră protocoalele, planul studielor şi programul. Le vom cenzura.

Alte noutăţi nu avem. Nota ce s-a făcut din partea redacţiunei *Gazetei* la circularìul episcopesc pentru preparandie a cam necăjit.'

Sănătate la toţi ai d-tale, de la noi toţi; iară eu sunt al d-tale amic,

Pavel.

Comesul[13] vă va fi venit.

Ce zici despre eroul munţilor[14] şi cele ce ţi-a împărtăşit es[elenţa]
109v sa? Omul nu are astîmpăr. /

[1] Vasile L. Popp, acum vicepreşedinte al guberniului din Cluj.
[2] Fr. Reichenstein. Vezi scris. XXXIX, n. 6.
[3] Traducere: „Atunci nu numai că am să fiu de acord, ci am să şi acţionez ca el să fie".
[4] Mitropolitul Al. Sterca-Şuluţiu.
[5] Vasile L. Popp.
[6] Andrei Şaguna.
[7] Vasici a efectuat în anul 1863 o inspecţie a şcolilor ortodoxe din Transilvania.
[8] Vezi nota 3 la scrisoarea XXXVI si *Telegraful român,* X, 1862, nr. 96.
[9] Zaharia Boiu. Vezi scris. XXXVII, n. 7.
[10] La 2 decembrie 1862 A. Şaguna, împreună cu Al. Sterca-Şuluţiu, s-au adresat guberniului, cerînd permisiunea întrunirii unui congres naţional român, în care să se facă cunoscută rezoluţia împărătească din 18 octombrie 1862, prin care se promitea că „regularea legală â referinţelor juridice de stat *ale naţiunii române şi ale confesiunilor ei* are să formeze una dintre primele probleme ale celei mai de-aproape diete transilvane", şi „să se tracteze despre o adresă de mulţumire

Ouberniul a înaintat petiţia în 31 decembrie la Viena, iar la 17 februarie 1863 împăratul „a conces" întrunirea congresului; hotărîrea a fost adusă la cunoştinţa lui Şaguna de către Guberniul din Cluj, la 20 februarie 1863. Congresul s-a întrunit Ta Sibiu, în zilele de 7/19—11/23 aprilie 1863. în discuţiile purtate în legătură cu textul adresei către împărat, s-au delimitat două orientări: una loialistă, în frunte cu Şaguna, care s-a pronunţat pentru acceptarea necondiţionată a reformelor liberale', şi alta radicală reprezentată de G. Bariţ, care propunea amendamente la diploma din octombrie 1860. S-a acceptat formula propusă de Şaguna, care a întrunit majoritatea (Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur,'* voi. II, p. 729—781).
[11] Dimitrie Moldovan.
[12] Profesorii de la Gimnaziul ortodox din Braşov.
[13] Fr. Salmen.
[14] Avram Iancu.

XLII

Sibiu, 22/12 (1)862

Domnule dragă!

Eu am primit ordinaţiunea să merg la Cluş şi să primesc serviţiul, şi voi pleca deocamdată singur, sîmbătă după Crăciun[1]. E cam greu pentru mine, însă de altă parte mă bucur.

Fratele Iacob[2] îmi scrie că el aude că d-ta nu vrei să primeşti postul ştiut, şi de aceea Bătrînul[3] vrea să se escrie concurs. Eu i-am răspuns că, după părerea mea, concursul se va face la cererea acelora carii nu voiesc ca d-ta să fii în postul acela, căci eu aş fi cel dintîi ca/re te-ar no
desmonta de la concurs. Mă rog, dară, să-mi scrii pozitiv în ce stă lucrul.

Eu voi avea o poziţiune foarte grea, şi fără d-ta cu atît mai grea. Mi se spune că să nu primesc şi să nu fac nimica ce ar fi în contra autonomiei bisericei. Apoi, cînd întreb în ce stă autonomia bisericei, nu capăt răspuns. Dacă zic că eu am să mă ţin de normativele prescrise, mi se spune că încît acele vor vătăma autonomia bisericei, nu se vor primi. Apoi, mai departe, vrea să se otărească toate aicea, şi aşa aplicarea mea la Cluş ar fi superfluă.

Pentru gimnaziu[4] a venit subsidiu de 4000 f. pe trei ani. Nimica tot. Se vede că tot decretul e lucrat de oameni cari nu-s / de specialitate. nov
Eu am să-m[i] dau opiniunea în privinţa unor puncte pe care nu le prea pricep, că sunt ungureşte. Am dat să mi se traducă[5].

Dar ce zici de comedia ce se făcu în Braşov şi în Lugoş domnişoarei Dunca?[6] Eu mult preţuiesc acea persoană pentru soliditatea ei, însă ca un corp profesoral să-i facă vizită oficioasă, aşa zicînd, şi preoţimea, pare că e prea mult, şi ne arătăm atît de naivi, cît şi fără tact.

Aicea este un iurist din Braşovul Ve[c]hi, anume Ghimbaşianu, care îi foarte sărac. I-am dat din fondul iuriştilor 25 f., dar puţin s-a putut ajuta cu ei. Am scris şi d-lui protopop Popazu să caute să i se facă vreun ajutor în Braşov, căci ei şi aşa nu au pe altul. Fii bun şi d-ta şi îi stă întru ajutoriu, doară va căpăta ceva. / ni

Pentru congres[7], s-a ţinut la gubern şedinţă plenarie mercuri, şi s-a trimis cancelariei spre aplacidare. Dar, precum ne spune Dunca, amploiaţii nu vor lua parte, sau nu în aşa întindere mare. Eu nu vreu, asta e tot.

Mă întreabă şi dînsul că ce ştiu despre d-ta, primeşti postul de cons[ilier] de şcoală, sau ba? ,

Mă rog [ca] alăturata scrisoare să o trimiţi d-lui prot[opop] Meţianu.

Poftindu-vă sărbători fericite, sunt cu deosebită stimă al d-tale sincer amic,

De la ai mei toţi, complimente şi sărutări. /

[1] P. Vasici a plecat la Cluj în ziua de 30 decembrie 1862 *(Telegraful român,* XI, 1863, nr. 1).
[2] Iacob Mureşanu.
[3] Mitropolitul'Al. Sterca-Şuluţiu.
[4] Gimnaziul ortodox din Braşov.
[5] *Telegraful român,* X, 1862, nr. 93, p. 370.
[6] *Constanţa Schiau-Dunca,* scriitoare. Lucrări: *Elena,* Paris, 1862; *'Martira inimii,* dramă în 5 acte, Bucureşti, 1870; *Motiv de despărţire,* comedie, 1870; *Cartea mumelor,* 1872; *Femeia în familie,* 1871; *La alme. Poveşti noi pentru copii,,* Sibiu, 1881; *Feminismul în România, Educaliunea copilului,* 1906. Vezi despre primirea la Braşov şi Lugoj (în decembrie 1862), în *Gazeta Transilvaniei,* XXV, 1862, .nr. 99, p. 394 şi *Telegraful român,* X, 1862, nr. 98, p. 389. La Sibiu a fcst salutată si de Vasici. *Ibidem.*
[7] Vezi nota 10 la scrisoarea XLI.

XLIII

Cluş, 27/15 ianuariu (1)8.63

Domnule şi fine !

Mă aflu de două săptămîni rătăcind prin.Cluş, fără cuartir şi fără birou. în chiliele cele iezuitice de la guvern d-abia mai pot încăpea. Stau boţiţi cîte 5—7 într-o odaie. Nici un consiliariu, afară de Nemeş[1], nu are biroul său deosebit. Mizeria cea mai mare. Pe mine mă [a]mînă dintrfo zi în alta; apoi mi se spuse să-mi iau o odaie afară de edificiul guberniei,
112 şi mi se va plăti. /

în luna trecută, 7/19 ianuariu, se făcu candidaţiunea pentro Tabla regească şi unde, prin multe lupte demne de toată lauda, au străbătut bărbaţii noştri în păzirea principiului confesionale oare, din partea unora, bucuros s-ar fi călcat în favoarea altor confesiuni. A[ldulea]nu[2] nu a căpătat toate voturile pentru vicepreşedinte, şi şeful guvernului s-a învoit ca acesta să fie român.

Ieri, altă luptă: avea să se întregească postul de concipist, care 11 ocupase Barbu[3]. Şi aci se propuse români catolici şi alţii, din cauză că neuniţi nu ar fi. Lupta fu mare şi ai noştri străbătură, alegînd pe Nemeş Petru, fratele advocatului de la Sibiu. E de însemnat că sasul
112*> Herbert[4] în toate a mers cu ai noştri, nu însă şi Flebs. /

De cînd a murit Cosma[5], bărbatul nostruY se bucură de încrederea şefului[7], şi ăsta e mai aplecat către noi. Am putut pricepe şi din primirea ce mi-a făcut cînd m-am insinuat Ja el.

Candidaţiunea pentru cons[ilier] de şcoală unit a venit: Maior[8], Fekete[9], Bohăţel[10]. Toţi se miră că de ce nu eşti d-ta. Nu s-a referat

încă. Dumitru[11], din Viena, zice că poate nu au lipsă, de lasă lucrul atîta îndelungat.

Cu frat[ele] Iacob[12] a fost greşală de la mine că nu am*adausul din Cluş, adecă B... a.

Ştii că comisiunea care s-a fost compus în absenţa lui P. şi B. pentru cercetare asupra grecilor s-a nimicit de la Curte. Vom vedea ce se va face acuma. / 113

în privinţa celor ce mi-ai scris pentru Fondul Iugaian[13], am să mă înţeleg cu d-ta, căci sunt însărcinat din partea guvernului a face un plan pentru gimnaziul de sus. Episcopul scrise Eforiei să nu primească unele puncte, adică mai cu seamă întărirea profesorilor de la Curte, făgăduindu-le că-i va întări el. Eforia constă din oameni ce nu cunosc puseţiunea unui gimnaziu. Profesorilor poate le veni bine aşa, căci altfeli poate că s-ar cere mai multe de la ei, şi aşa uşor îi va cîştiga, dacă nu se va afla nici unul care să mă sprijoane.

Eu, după congres, voi să vin la Braşov şi mă rog ca să-mi fii mînă de ajutoriu[14].

De altmintrelea sunt sănătos şi-ţi poftesc şi d-tale toată fericirea cu toţi ai d-tale, rămînînd al d-tale sincer amic,

dr. Vasici.

Nu ştiu, scrisu-ţi-au Boiu[15] că primeşte articulul anonim în privinţa ştiută? / 113*

[1] *Ioan Nemeş,* numit în anul 1863, după moartea lui D. Cosma, vicepreşedinte al Gubernîului transilvan. Helmut Klima, *Guvernatorii Transilvaniei,* p. 94.
[2] I. Alduleanu va fi numit în anul 1864 vicepreşedinte al Tablei regeşti din Tîrgu-Mureş. *Telegraful român,* XII, 1864, nr. 23, p. 89.
[3] *Nicolae Barbu,* concipist gubernial, numit în anul 1862 secretar gubernial *(Gazeta Transilvaniei,* XXV, 1862, nr. 99, p. 394).
[4] *Herbert Eduard,* vicepreşedinte al Curţii de Apel.
[5] Dionisiu Cosma.
[6] Vasile L. Popp.
[7] Ludovic Folliot de Creneville. Vezi scris. XXXIV, nr. 6.
[8] Vezi nota 2 la scrisoarea XL.
[9] *Ioan Fekete Negruţiu,* 1817-^1888, profesor, protopop, inspector al şcolilor gr.-catolice, canonic. Deputat în Dieta de la Sibiu şi în Senatul imperial. Autor de manuale şcolare.
[10] *Mihai Bohăţel,* 1823—1888, magistrat, inspector şcolar. Deputat în Dieta de la Sibiu.
[11] Dimitrie Moldovan.
[12] Iacob Mureşanu.
[13] Fundaţia lăsată de negustorul braşovean Ioan Juga pentru ajutorarea şcolilor româneşti.
[14] în martie 1863 Vasici se afla la Braşov, unde se preocupă de problemele organizatorice ale Gimnaziului românesc. Vezi *Gazeta Transilvaniei,* XXVI, 1863, nr. 18, p. 70-71 şi *Telegraful Român,* XI, 1863, br. 18 p. 69.
[15] Zaharia Boiu, cf. notă 9 de la scrisoarea XLI.

XLIV

Sibiu, 23/11 februariu (1)863

Domnule şi fine!

Eu sunt în călătorie către Braşov, şi, cuget, săptămîna viitoare, miercuri sau joi, să plec într-acolo.

Văzînd din scrisoarea d-tale cele ce s-au întîmplat în Braşov, pricep că problema mea are să fie cu atît mai grea, cu cît Eforia capătă de la Ordinariat unele invitaţiuni, care ţintesc numai într-acolo ca, sub pretestul autonomiei bisericeşti şi al liberei mişcări, să se dea toată
114 puterea în mîna Ordinariatului. Şi apoi, ştiind cu cine am de-a face, văz lupta ce se poate naşte şi care aş dori ca să o încungiur pe cît s-ar putea. / Eu, cee drept, am inviaţiunea şi sunt dătoriu a mă ţin^a de ea, dar totuşi m-ar durea inima să văd o rătăcire care la timpul său ar fi greu de îndreptat.

Cererea profesorilor[1] e prea pretenţioasă şi, după părerea mea, n-are loc. Eu aş dori tare a mă înţelege cu unii membri ai Eforiei, pe carii mi i-ai designat d-ta mai capaci, a ne înţelege fără vreo compromisiune. Apoi atunci aş putea să-mi descoper mai departe părerea mea. De aceea te rog să-mi fii mînă de ajutoriu în cauza aceasta atît de importantă, şi să-mi dai oareşcare îndreptări.

114* Cînd plecai din Cluş (joi) îmi zise d-1 gubernator să spun eselenţiei-sale că-i va scrie cît / [de] curînd ceva dorit în privinţa congresului[2]. Eu îi spusei, dar omul nu vrea să creadă. Ieri îi scrise Dumitru[3] că congresul e aplacidat fără nici o restrîngere şi că s-a şi espedat cele de lipsă la Cluş. Aşadară, tot va fi, dar nu ştiu cînd, că aceasta încă nu s-a hotărît.

Am să-ţi spun multe despre cele ce se fac la centru şi despre luptele bărbaţilor noştri. Aicea sunt pregătiri mari pentru 26 februariu din partea saşilor[4].

Oare la cine să mă adresez ca să mi se facă un cuartir în edificiul
15 gimnaziale, în loc, ca să nu fiu silit a îmbla de la n. 1 sau Pomul verde şi pînă la Schei, iară a doua, ca să ies cu mai puţină cheltuială? /

Pe ai mei i-am aflat sănătoşi.

Poftindu-vă tot binele şi dorind să ne revedem în pace, rămîn al d-tale amic,

Pavel

15ᵛ Multe complimente la toţi ai d-tale de la noi toţi[5]

[1] Vezi nota 14 la scrisoarea XLIII.

[2] Vezi nota 10 la scrisoarea XLI.

[3] Dimitrie Moldovan.

[4] Adunarea Universităţii săseşti.

[5] Cu specificarea lui Bariţ: ,,Răsp[uns] 28 febr. (1)863".

XLV

Sibiu, 24/12 martiu (1)863

Domnule şi fine.

Am sosit acasă duminecă seara la 6 ore, sănătos, şi am aflat şi pe ai mei sănătoşi.

Venind d-1 Boiu[1] la mine, îmi spuse unele ce mă fac să cred că despre purtarea mea la Braşov s-a referat aicea. Luni mersei la Bătrînul[2]; mă primi rece ca niciodată, vorbi despre nişte articuli din *Gazetă* etc, apoi mă îndepărtai. Aseară mă luă la tacrir despre purtarea mea la Braşov / şi veni lucrul într-atîta, să-i declar curat şi verde că eu nu voi Hi
şi nu pot sprigini pretensiunile lui nejuste, şi că de ar fi ştiut dînsul unele ca^aceste, nu aş fi eu astăzi consiliariu de şcoală. Am dechiarat că sunt gata a resigna dacă va cere poporul, dar nu unul şi altul, şi îl rog ca să convoace sinod să mă dechiar că, deşi sunt sărac şi cu familie grea, dar încă nu am perdut dignitatea personală etc, etc. Mai pe urmă zise că ne vom înţelege, şi luă partea cea mai bună, dar eu rămăsei serios. / 116
Aşa am păţit-o. De faţă, mai mulţi.

Joi plec la Dobra[3], deşi dumnealui îmi spuse că nu am ce căuta acolo. Dar eu zisei că să împedece călătoria mea dacă poate. M-am temut de aceasta, dar nu-mi pare rău că s-a întîmplat, că poate că voi avea odihnă. Mi-a zis că va juca el pe braşovenii carii nu-1 ascultă, şi eu i-am răspuns că ei îl prea ascultă, numai dreptul nu-1 pot da din mînă, pentru că e al lor. / l i

Mîne avem conferinţă, nu ştiu despre ce.

D[omnul] Ianache a rămas afară dintre deputaţii congresului, şi în rîndul lui este rînduit d-1 Costi[4].

De faţă, mai multe. Pînă atunci, rămîneţi cu toţii sănătoşi.

Al d-tale amic,

Pavel

Astăzi fusei în şedinţa Universităţii săseşti[5]. Obiectul a fost legea comunală. Dezbaterea, foarte interesantă. / 117

[1] Zaharia Boiu.

[2] Episcopul Andrei Şaguna.

[3] Comună în judeţul Hunedoara.

[4] *Ioan Constantin,* negustor braşovean.

[5] Universitatea săsească, organism politico-administrativ cu jurisdicţie asupra teritoriului „Fundus regius".

XLVI

Sibiu, 9/4 (1)863

Domnule şi fine !

Sosind astă-dimineaţă din călătoria mea de la Dobra, Haţeg, Deva, rnă grăbesc a-ţi răspunde la multpreţuita scrisoare din 3 aprilie a.c, şi adecă: 1° că bucuros vedem pe doamna Victoria[1] la noi: ba Neli si

Aurelia nu o pot aştepta[2]; 2° că cărţile dorite ţi le-am cumpărat şi le-am
118 pus astăzi pe poştă. /

în strada Măcelarilor[3], deşi nainte de plecare eram măgulit, fusei iarăşi rău întîmpinat. Se poate că ieşi referat cum ne-am purtat pe unde am umblat. Se poate că programul congresului a căzut greu la rînză: căci puturăm pînă acuma fi fără aceasta, de ce acuma să umblăm după de aceste, apoi să le şi tipărim? Eu nu lucru de la masa verde, ci din
118* praxă, din mijlocul poporului, şi / de aceea trebuie să lucru aşa precum am început, dacă vreau să devin la vreun rezultat. Poate că şi cererea mea este greşită, însă eu alta nu văd, şi dacă diregătoria poliţă va da protopopilor şcoli dotate, eu nu cred că aceasta ar fi în contra autonomiei bisericeşti.

AproposJ Avui rara fericire să iau parte la un sobor sau sinod
119 protopopesc pentru înaintarea trebii şcolare, în / Dobra, a cărei preşedinte născut, sau — vi officii — este protopopul, căci aşa cere constituţiunea bisericii. Eforii constau din fiii protopopului şi din neşte rudenii, carii aflară de bine a oferi şi casiriatul tot preşedintelui, iarăşi după reguleie constituţiunei bisericeşti. Lucrul trebuia să meargă bine, că era în mîna bisericii.

Salutări şi sărutări la toţi ai d-tale.

Sărbători fericite!

Al d-tale amic,

Pavel.

Frate[le] Iacob[4] să facă bine să-mi trimită numerii în carii sunt
119* articuli despre autonomie[5] etc, că nu-i pot căpăta aicea./

[1] Soţia lui G. Bariţ.
[2] Fiicele lui G. Barit şi P. Vasici.
[3] Sediul episcopiei din' Sibiu.
[4] Iacob Mureşanu.
[5] *Gazeta Transilvaniei,* XXVI, 1863, nr. 19, p. 73 si nr. 20, p. *11 (Autonomia,* de G. B[anţ]). Articolele susţin libertatea şi autonomia Transilvaniei.

XLVII

Sibiu, 22 aprilie^ (1)863

Domnule şi fine !

Ziua de mîne mi-e mai scumpă, şi mie şi la toţi românii, decît să o trec cu vederea[1]. Poftesc, dară, ca Domnul Dumnezeu să te ţină întreg şi sănătos, spre bucuria familiei, amicilor d-tale şi a întregii naţiuni. Acestea sunt nu numai simţămintele mele, ci simţămintele întregii mele familii, şi mă rog să le primeşti în semn de preţuire[a] ce avem, cătră
120 d"ta Şi întreaga-ţi familie. Dumnezeu să vă ţină la mulţi ani! /

Eu, după plecarea d-voâstră, fusăi foarte rău: d-abia mai putui vorbi, tusa mă omorea. Acuma, mulţămită lui Dumnezeu, sunt mai birie şi voi pleca săptămîna viitoare, după şedinţa Comitetului Asociaţilinii,

la Cluş, ca să-mi fac relaţiunile despre cele ce am aflat. Apoi iarăşi voi călători mai departe şi poate că ne vom vedea iarăşi la examene la Braşov.

Despre deputaţiunea noastră[2] nu am auzit nimic pînă astăzi. Conducătoriul nu era prea bine dispus la plecare.

Citii cu atenţiune despre autonomie şi în specie despre cea biseri-
cească. Sapienţi satis.[3]/ Aflai şi un articul despre petrecerea şi activi- 120v
tatea mea în Braşov[4]. Fireşte că acesta cu observaţiunile lui a cauzat amărăciune, însă ne vom deda.

Din partea saşilor se numiră de consiliari guberniali Haupt şi Ranicher[5]; keine romanen, fresser[6].

D[omnul] Datco[7] nu aflâ acasă pe eselenţia-sa[8] şi aşa toată pregătirea îi fu zadarnică.

D[oamna] Victoria[9] a uitat aicea un Lusterrok[10]. Nu ştiu cum să-1 trămitem. Aurelia[11] zice că l-ar aduce ea, însă eu am reflectat că dacă va fi drum de fier.

Am lipsă pentru documentarea particularului de călătorie de un / 121
atestat despre distanţa de la Braşov la Moeciu de Sus şi de acolo la Zărneşti, prin Tohanul Vechi şi Nou, de la Zărneşti la Braşov, apoi de la Braşov la Satu-Lung[12]. Cei dintîi ţi l-ar putea da d-1 Costa Ioan[13], cel depe urmă d-1 Panţu[14]. Dacă ai face bine să mi Ie ceri şi trimite, m-ai îndatora prea mult.

Repeţind urările noastre de felicitare, sunt cu toată stima al d-tale sincer amic,

Pavel.

D[omnului] cons[ilier] Bologa[15], care se aflâ în mijlocul d-voastră,
multă sănătate. / 121v

[1] Ziua onomastică a lui George Bariţ.
[2] Se referă la deputaţiunea, aleasă de Congresul naţional din aprilie 1863 şi condusă de Şaguna, plecată la Viena să prezinte „adresa de mulţumire din partea românilor transilvăneni". Vezi *Telegraful român,* XI, 1863, nr. 32.. p. 126; nr. 36, p. 141 ş.a.
[3] Expresie în limba latină, „Fiti înţelepţi".
[4] Vezi *Gazeta Transilvaniei,* XXVI, 1863, nr. 18, p. 70-71 *(Braşov 7/15 marţiu).*
[5] Vezi *Telegraful român.* XI, 1863, nr. 34, p. 135. *J. Bannicher,* fost secretar la Locotenenta c.r. a Transilvaniei şi *Haupt,* fost consilier, au fost numiţi consilieri guberniali.
[6] Traducere:. „Nu sînt mîncători de români".
[7] Efor al şcolilor româneşti din Braşov.
[8] Episcopul Andrei Şaguna.
[9] Soţia lui G. Bariţ.
[10] Haină, jupă.
[11] Fiica lui G. Bariţ.
[12] Sat în jud. Braşov.
[13] Constantin Ioan, negustor din Braşov?
[14] *Constantin Pantu,* 1824—1885, jurist, deputat în Dieta de la Sibiu din 1863-1864.
[15] Iacob Bologa.

XLVIII

Sibiu, 2/14, mai (1)863

Domnule fine!

Te-am fost rugat pentru un atestat, dar îți mulțămesc, că l-am căpătat aicea, de la comisariatul provinciale.

Mine plec la Ck^ş. Este chiemat şi Raniclier, Haupt şi Conrad Schmidt[1], pe şedința de luni.

Episcopul ne spuse multe de la Viena[2]. Nemții i-au omorît cu omenia. Nadajdi [recte: Nâdasdy][3] a fost tare îndestulit. El a zis că va denumi pe regalişti numai oameni independinți, iară amploiații să stăruiască ca
122 să se aleagă. /

Ținurăm marți şedință lunarie[4], unde luară parte şi d-nii Cipariu, Papfalvi- şi Antonelli[5]. Se dezbătu programa şi se primi, şi decurseră toate în bună înțelegere.

Saşii se pregătesc din toate puterile pentru alegeri[6] şi cuget că vor scoate un număr însemnat de ai lor. Cercurile de alegere li se par potrivite spre scopul acesta. Dar ce vom face noi? Eu şi d-1 Dunca[7] provoearăm pe escelenția-sa să ne adune în comitet[8], ca să ne consultăm ce ar fi de făcut ca şi noi să scoatem o majoritate şi să nu se aleagă unguri
122* sau sasi între români, sau unul de două şi de trei ori. El ne răspunse / că bărbații noştri fiind aicea, ar fi specificat care ar fi să fie deputați, fără să-1 întrebe pe dînsul, şi de aceea el nu ştie ce au făcut aceia şi ce poate face el, ca să nu strice ce au făcut aceia. Noi ziserăm că nu ştim nimic de aşa ceva, dar de e aşa, ne vom interesa şi noi. Mie îmi spuse că comitetul e o himeră, şi cine ascultă de el? Eu reflectai că aşa s-a numit şi mai nainte, şi la adunare totuşi s-au cerut lucrările lui şi, fiindcă regimul nu
*23 l-a dezavuat, ar trebui să-1 susținem pînă se va decide altfeii. / La aceasta nu-mi reflectă nimic, ci trecu la alt obiect, că adecă eu nu ştiu ce nevoie are el, ce vreu ai noştri să facă cu el la Dietă; mai mult nu poate spune. Eu, cugetînd că vrea să mă pună la probă, zisei că nu ştiu nimic de acestea; poate că se lucră ceva în secret, ce eu nu ştiu. Voi vedea. Eu nu ştiu ce ar fi acestea.

Fii bun şi dă scrisoarea alăturată d-lui cons[ilier] gubernial Bologa[9].

Şi, salutîndu-vă dimpreună cu ai mei toți, pe toți, sunt al d-tale amic sincer,

123*

Paveh I

[1] 3. Rannicher, Haupt şi Schmidt, fruntaşi politici saşi din Sibiu.

[2] Vezi nota 2 la scrisoarea XLVII.

[3] Francisc Nâdasdy. Vezi scris. XXXVIII, n. 8.

[4] Şedința lunară a Comitetului „Astrei" care a avut loc în 12 mai 1863. Vezi *Telegraful român,* XI, 1863, nr. 37, p. 148.

[5] T. Cipariu, C. Papfalvi, canonic şi I. Antonelli, profesor, toți din Blaj.

[6] Alegerile pentru Dieta Transilvaniei din anii 1863—1864.

[7] Paul Dunca.

[8] Comitelui permanent ales la Congresul național de la Sibiu din ianuarie 1861.

[9] Iacob Bologa.

XLIX

Cluş, 30/18 mai (1)863

Domnule fine !

Am primit multstimata scrisoare a d-tale din 25 ale acesteia şi mă grăbesc a te mai înştiința de cîte ceva. D[omnul] vicepreşedinte[1] pofti pe capii națiunei să deie în prezidiale rezervate invitațiuni către protopopi în privința purtării națiunei noastre la alegere, şi primi de la cel din Sibiu circulariul[2], cu acel adaus că, după ce el nu cunoaşte lista care au făcut-o inteligința fără ştirea lui la Sibiu, nu se poate lăsa în specialități. La aceasta i-a răspuns d-1 Pop. Circulariul lui, care vine mai mult de la un cap bisericesc decît național, ne atinsă şi într-atîta tare neplăcut, căci cita în el scrisoarea d-lui gubernator[3], care, la întrevenirea / d-lui 124
Pop, i se încrezui ad fideles manus[4], şi care dete atîta publicitate unui lucru, prin demandarea a se publica circulariul în toate bisericile, ce trebuia să rămînă pe cît se poate de secret.

Auzind că unii dintre sibiani ar merge la dînsul şi l-ar ruga să pună ceva în lucrare din partea comitetului, pentru alegeri, şi că el îi mîna la Pop, ne-am adunat alaltăieri şi ne-am sfătuit ca să se scrie în părțile unde nu au candidați cualificați, ca să arate încoace pe cine ar dori. Pe mine mă candidează ia Morlaca[5], adecă în cercul de alegere a Uiedinului [= Huedinului]. Fiindcă cumnatul d-tale nu vrea să primească, nu ştiu de vor putea izbuti toate. în comitatul acesta te aleseră şi pe d-ta ca candidat[6].

Joi se alesără regaliştii[7] şi se candidară cîte 30 din fiecare naționalitate, între români este şi Nopcea[8]. / Din Braşov este d-1 Popazu[9], 124*
Munteanu[10], Costi[11] şi I. Mureşanu[12].

S-au înființat mai multe comisiuni pentru formarea articulilor de lege dietaîi, privitori la înarticularea națiunei şi a religiunelor noastre, a limbelor, a împărțirii țării, a institutului ipotecării etc. Ai noştri merită toată lauda.

La şedința din 18 mai, unde se aflară fată toți saşii, dimpreună cu comesul[13], propuse referentul Grois[14] o instrucțiune pentru comisiunea ce s-a înființat pentru împărțirea țării, ca să poată lucra aceasta pe o bază mai sigură. La aceasta se opusă Rannicher[15] cu toată svada sa şi cu toate argumentele juridice şi istorice, însă îl înfrînse Alduleanu[16] şi,
venind lucrul la votizare, rămase numai el cu cei doi sasi carii îl sprijiniră,/ 125
comesul şi Herbert[17], iară Haupt[18] trecu la maioritate, spre cea mai mare nemulțămire a lor.

Adunarea Comitatului Cluşului ținu foarte scurt. Din unguri vorbi Zeik[19] şi Josika[20], dechiarînd de nelegali ordinea de alegere şi Dieta, la care însă, din cauze binecuvîntate, sunt siliți să aleagă deputați şi să meargă. Comuna oraşului se dechiară ieri că, din respect şi omagiu către împăratul, va alege deputați şi-i va trimite la Dietă. Oare nu vor face şi cu Reichsrath-ul aşa? Văzut-ai pe *Kozlony*[21] ce politică a luat?

Eu voi pleca iarăşi în călătorie, pe la 15 iuniu[22]. Pe aicea se vorbeşte tare, însă numai pe strade, că Dieta se va amîna pînă către 26 iuliu.

Acuma fii sănătos cu toţi ai d-tale.

Aurelia[23] care se află *cu* mine aicea, sărută pe d. Victoria[24]
Ramin al d-tale cel vechi,

Vasici.

125* D[omnul] Maior[25] a venit. /

[1] Vasile L. Popp.

[2] A. Şaguna. Vezi *Cerc[ularîu] episcopesc,* în *Foaie pentru minte...,* XXVI, 1863, nr. 20, p. 147—148. Reprodus la George Barit, *Părţi alese...,* voi. III, p. 178-180 şi Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur,* voi. III, Sibiu, 1905, p. 41-43.

[3] L. Folliot de Creneville.

[4] Expresie în limba latină, „în mîini sigure".

[5] Morlaca, localitate în judeţul Cluj.

[6] Vezi *Telegraful român,* XI, 1863, nr. 49, p. 199 şi *Gazeta Transilvaniei,* XXVI, 1863, nr. 50, p. 197—198. Paul Vasici, ca de altfel şi George Bariţ, a participat ca „regalist" la Dieta de, la Sibiu din 1863—1864, dietă de mare însemnătate în istoria Transilvaniei, în care s-a votat şi legea egalei îndreptăţiri a poporului român şi a confesiunilor sale cu celelalte naţionalităţi şi religii ale Transilvaniei.

[7] Lista „regaliştilor" români publicată la Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur,* voi. III, p. 46.

[8] Francisc Nopcea. Numele său nu figurează între deputaţii „regalişti".

[9] Ioan Popazu.

*° *Gavril Munteanu,* 1812—1869, profesor şi director al Gimnaziului român ort. din Braşov. Membru al Academiei Române. Autor a numeroase lucrări, manuale, traduceri şi al cunoscutului dicţionar *Deutsch-romănisches Worterbuch,* voi. I—II, 1853—1854. Vezi biografia lui Gavril I. Munteanu, publicată de G. Bariţ ca o prefaţă la *Opurile lui Caiu Corneliu Tacitu traduse de Gavril I. Munteanu,* Sibiu, 1871, p. I-X.

[11] *Ioan Constantin,* 1823—1867, jurist, comandant al gărzii naţionale din Braşov în timpul revoluţiei de la 1848, din 1861 senator la magistratul din Braşov (preşedinte al Tribunalului penal). Mecenat al culturii naţionale, şi-a lăsat averea pe seama şcolilor româneşti din Braşov. Necrologul în *Gazeta Transilvaniei,* XXX, 1867, nr. 3, p. 9.

[12] *Ioachim Mureşanu,* asesor la tribunal.

[13] Se referă la şedinţa Universităţii săseşti.

[14] Gustav Groisz, consilier gubernial.

[15] Anton Rannicher. Vezi scris. XX, n. 14.

[16] Ioan Alduleanu. Vezi scris. XVII, n. 10.

[17] *Herbert Eduard,* vicepreşedinte al Curţii de apel, deputat în Dieta din 1863—1864.

[18] Fr. Haupt, fruntaş politic sas.

[19] *Zeyk Kdroly,* fruntaş politic maghiar, deputat în Dieta din 1863—1864.

[20] *Josika Ludovic,* om politic maghiar, consilier gubernial, comite suprem.

[21] *Kolozsvâri Kozlony,* ziar maghiar care a apărut la Cluj în anii 1856—1875.

[22] Vezi *Telegraful român,* XI, 1863, nr. 51, p. 207.

[23] Aurelia, fiica lui G. Bariţ.

[24] Victoria, altă fiică a lui G. Bariţ.

[25] *Ioan Maior,* consilier şcolar, deputat în Dieta de la Sibiu din 1863—1864.

Sibiu, 8 aprilie (1)864

Domnule şi fine !

Manpt^1? ^n' ?2 al Gaze\d1 a făcut> Precum şi în strada Măcelarilor singe rau, ţmmdu-mă sau suspiţionîndu-mă pre mine

că aş fi dat datele cuprinse într-însul. Eu, ce e drept, am făcut relaţiunea mea oficioasă unde, ca să nu ascund adevărul, am trebuit să ating abuzurile şi neajunsurile în care au devenit şcoalele noastre[3]. Şi fiindcă în
126 menţionatul / articul se impută consiliarilor de şcoală ca cînd ar fi trecut peste ele sau le-ar fi scăpat din vedere, aşadară eu îmi propusei a răspunde că nu ne-a trecut nicidecum, şi a deduce cum stă lucrul şi de unde vine, dar, ocupat fiind cu sinodul, nu putui încă răspunde. Durere că abuzurile enumerate acolo trebuie să le întăresc, fiindcă le-am luat şi în relaţiunea mea. Eu ştiu că mulţi se vor ţinea loviţi, dar eu tocmai pentru aceea în relaţiunea mea nu am specificat unde s-a întîmplat răul, ca să nu dezgo-
126* lesc pe nimenea de-a dreptul, dar nici să nu acopăr adevărul şi / răul de care pătimesc şcoalele, spre dauna tinerimei. In Dobra[4] s-au maltratat "învăţatoriul Păcurariu, un tînăr ca lumina, cu gimnaziu mare în Carloviţ şi cu 3 ani de teologie. In Nocrih[5] au făcut, la tîrgul mare, din şcoală circiumă unde s-au bătut cei beţivi şi au rupt scaunele; aşa am aflat şcoala în noemvrie. în Cincul Mare 9, fiind protopopul Maier la vizitaţiune, s-au ospătat în şcoală, în care aflai vin tuinat şi împuţit. Lîngă aceasta, învăţătoriul ţinea porcul în cămara de lemne, crare a rimat edificiul cel nou şi frumos înfiinţat de cadru. în S. Ivani [= Szent Ivâny][7]
127 şi Sadu[8] am aflat în şcoală arest şi depo/zitoriu de lemne, în Gura Rîului[9] de cucuruz. în tractul *Iliei*[10] sînt scoşi învăţătorii şi preoţii, precum zic ei, cu ştirea protopopului; trag lefile fără să înveţe pe copii, ci pun nişte copii carii pipă în şcoală. Am şezut în şcoală şi, necunoscîndu-mă, a pipat înaintea mea, stînd cu pălăria pe cap. Că şcoala s-a făcut azil de scăpare a unor neghiobi, nu încape îndoială. A văzut însuşi administratorul din Murgundeal[11]; m-a făcut atent că în Tartlen[12] plăteşte învăţătoriul comunei, iară nu aceasta lui ş.al., ş.al. Aceste eu nu le-am putut tăcea. Apoi dacă le-a întrebuinţat cineva în publicitate, nu mă miră, că boala e rea[13]

De altfel, mulţămindu-ţi pentru cele împărtăşite, sunt cu toată stima al d-tale stimătoriu naş,

Pavel.

Cel ce şi-a făcut datoria nu se va tîngui. / 127*"

[1] Se referă la articolul *In cuvînt la timpul său,* semnat ..X.., apărut în *Gazeta Transilvaniei,* XXVII, 1864, nr. 22, p. 86—87. Autorul îşi punea întrebarea dacă „cei de sus" cunosc abuzurile sîvîrşite sub pretextul autonomiei biseViceşti-şcolare. Vezi şi scrisoarea lui P. Vasici către I. Mureşanu, datată 5 februarie 1865 (Arhiva Mureşenilor, Braşov, dosar 16, nr. 2765; publicată la Ax. Banciu, *Din scrisorile Doctorului Pavel Vasici către Iacob Mureşanu,* în *Ţara Bîrsei,* X, 1938, nr. 4—6, p. 444).

[2] Reşedinţa lui A. Şaguna.

[3] Vezi Dr. Paul' Vasici, *Raport în cauza şcolilor* (1864), B. A. R., ms. rom. 1003, f. 132—144 v. Raportul atestă neînţelegerile dintre autorităţile politice şi cele bisericeşti care, prevalîndu-se de principiul autonomiei, pretindeau conducerea şi controlul învăţămîntului, consecinţele nefaste ale acestui conflict, greutăţile pe care le-a întîmpinat în activitatea sa consilierul şcolar Vasici. Totodată el cuprinde şi propunerile lui Vasici, menite să contribuie la înlăturarea neajunsurilor semnalate în învăţămîntul românesc de confesiune ortodoxă din Transilvania şi să promoveze dezvoltarea acestuia. Constituind un izvor preţios pentru cunoaşterea

istoriei şcolii româneşti din Transilvania în perioada regimului neoabsolutist, publicăm integral acest raport, atît în originalul german cît şi în traducerea românească:

„Nach Bewâltigung der Wirren war die Sorge der hohen Regierung auf den Unterricht und Erziehung des Volkes ohne Unterschied der Konfession und Nationalitâten gerichtet. Es wurde nach Siebenbiirgen ein Ministerial-Kommissâr gesendet, welcher mit Beziehung der Mânner aller Konfessionen, die sicii um das Schulwesen interessirten, den Grundstein zu einem gedeihlichen Unterricht iiberhaupt und insbesondere zu dem Volksunterrichte legen soli.

Die Instruktion des Ministerial-Kommissârs lautete dahin, „dass die Volksschulen im Einverstândnisse mit den Bischofen und Konsistorien zu ordnen seien, welchen bemerklich zu machen ist, dass die Regierung das Voiks-Schulwesen als eine *gemeinsame Angelegenheit des Staates und der Kirche* betrachtet und dass sie diese den Bischofen und Konsistorien, welche sich desselben mit Liebe und Eifer anzunehmen geneigt zeigen, auch da, wo sie bisher auf die Leitung der Volksschulen keinen Einfluss hatten, einen solchen ihrerseits gerne einzurâumen bereit ȿel, und dass eine besondere Âufmerksamkeit ^te *Volksschulen der Eomanen verdienen"*.

Nach diesem Zugestândnisse von Seite der hohen Regierung wurde von derselben folgender Grundsatz aufgestellt: „Bezuglich der Verwaltung der Volksschulen ist an dem Grundsatz zu halten, dass die *inneren Angelegenheiten* derselben, namenlich der Unterricht und Schulzucht zunâchst in dem Wirkungskreise *der geistlichen Schulaufsicht,* d.h. der Pfarrer als Lokalschulvorsteher, der Dekante als Schulbezirksaufseher und des Ordinariats als der Diozesan-Schulbehorde fallen, welche Organe *berufen sind, die beziiglichen gesetzlichen Vorschriften in Ausfuhrung zu bringen.* Hiewieder die Sorge fur die *âussere Anordnung und die materiellen* Bedtirfnisse der Volksschulen liegt den *politischen Behorden* zunâchst ab. Die geistlichen und weltlichen Organe miissen sich aber *gegenseitig untersiutzen,* und in Schulangelegenheiten, welche beide Wirkungskreise beriihren, allemal einvernehmîich handeln. Die k.k. Statthalterei als Landesbehorde hat liber das *Ganze* zu wachen, innerhaib der bestehenden Gesetze alle zweckdienlichen Vorbesserungen und Verfiigungen zu treffen, in dem hingegen, was ihren Wirkungskreis uberschreitet, die Weisungen vom Unterriehts-Ministerium einzuholen. „Dieoberste Aufsicht und Leitung iiber das Volksschulwesen behielt sich das Unterriehts-Ministerium vor, welches sich in dem was seinen Wirkungskreis uberschreitet, die allerhochste Weisung Sr. k. k. apostolischen Majestât des Kaisers erbat. Die Schuiangelegenheiten einer ganzen Diozese wurden von dem bischoflichen Ordinariate, welchem der von Sr. Majestât ernannte Schulen-Oberaufseher als Referent beigegeben wurde, jene des ganzen Kronlandes von der Landesstelle geleitet, welcher die k.k. Schulrâthe als Volksschul-Inspektoren hingegeben waren. Hiedurch wurde auch bei meiner Nation der Sin[n] fur die Bildung der Jugend in ordentlichen, dem Zwecke entsprechenden Schulen allenthalben rege, und die Gemeinden angeeifert durch die politischen Beamten, insbesondere der romanischen Nationalitât, welche nun zu diesen Dienstposten gelangten, und viele der verstândlicheren Geistlichen wetteiferten, Schulhâuser zu errichten und die Lehrer zu dotiren, dieser zum Vortheile der Schulen sich kundgegebene Eifer dauerte jedoch nicht lange, da die politischen und kirchlichen Organe, denen die Beforderung des Volksschulwesens oblag, ihren Wirkungskreis nicht gehorig kennend oder achtend, denselben in ihrem Eifer hie und da iiberschreit[e]ten, wodurch Kollisionen entstanden. Das Hochwiirdigste gr. orient. Ordinariat, gestiitzt auf § 17 des Protokolles der am 12-ten Mârz 1850 abgehaltenen Synodial-Versammlung, wollte und will noch immer die Leitung und Beaufsichtigung efes ganzen Schulwesens mit gânzlicher Beseitigung einer wie immer gearteten Einflussnahme der politischen Behorden als ein aus der Autonomie der Kirche abgeleitetes Ahnrecht an sich ziehen und es nicht als ein vom Staate ubertragenes Amt ansehen; und deshalb erhob dasselbe Einsprache gegen der Thâtigkeit der politischen Behorden in Schulangelegenheit. Je schrof[f]er aber die Kirche gegen die politischen Organe in dieser Richtung auftrat, je gehemmter der Einfluss der letzteren auf die Volksschulen wurde, desto matter wurde auch der Sinn dor Gemeinden fur den Volksunterricht, so dass viele derselben, infolge dieser zwischen der Kirche und den politischen Behorden entstandenen Missfâlligkeiten, die Errichtung der Schule und die Dotirung der Lehrer als eine driickende Last anzusehen begannen und es noch heute ansehen, demzufolge weder Schulen errichten, noch die Lehrer ohne Zwang dotiren wollten, ja selbst die Schulhâuser, welche bereiis unter Dach gebracht wurden, verbleiben lange in dem Zustande und befinden sich vielleicht auch heute noch in demselben, weil sie von Niemanden gezwungen werden, selbe zu vollenden. Man wtirde sich aber gewaltig tâuschen, wenn man glauben solite, dass mit der Abnahme des Einflusses der politischen Behorden auf das Volksschulwesen die Thâtigkeit der kirchlichen Behorden gesteigert wurde. Im Gegentheil, die Absicht der Kirche schien nur dahin zu gehen, dass die Schule bei der Kirche âusserlich verbleibe, ohne dass die Kirche bei der Schule verblieben wâre. Die iibîen Folgen, welche aus der Hemmung des Einflusses der politischen Behorden auf das Schulwesen hervortraten, liessen nicht lange auf sich warten. Die Pfarrer und die Erzpriester, welchen das Gedeihen der Volksschulen nur einigermassen am Herzen lag, klagten laut, dass sie ohne Einfluss und Beihilfe der politischen Behorden keine Schule zu Stande bringen konnen, folgîich dass eine zeit[an]gemessene Voîkserziehung unmoglich geworden sei u.s.w.

"-iTizwrscheiierfolgte die "Ernennung der Schulrâthe auch fur das Grerasfurstenthum Siebenbiirgen, und ich wurde vom hohen Unterriehts-Ministerium mit der Inspektion der gr. orient. Schulen betraut. Ich verkannte nicht meine schwierige Aufgabe, trat aber dessenungeachtet die Inspektion der mir anvertrauten Schulen um so vertrauungsvoller bezuglich eines sicheren allmâhligen Resultates an, als das Hochste bischofliche Ordinariat die Gute hatte, mich als das Regierungsorgan fur die Inspektion der gr. orient. Schulen der unterstehenden Geistlichkeit mitteîs Rundschreibens anzuempfehlen und diese aufzufordern mich in meinem sch[w]eren Berufe zu unterstiitzen. Das Gedeihen der Schulen stets vor Augen haltend, suchte ich die Bediirfnisse des Volkes in dieser Richtung zu erforschen, die Klagen und Wunsche desselben zu vernehmen, die Hindernisse, welche dem Gedeihen des Schulwesens entgegentraten, kennen zu lernen und nach Thunlichkeit zu beseitigen oder um deren Beseitigung hoheren Orts zu bitten und so eine mogiiehst solide Voîkserziehung und einen entsprechenden Volksunterricht zu erzielen.

Meine diesfâllige Relation liber die erste Schulinspektion fand bei dem bestandenen Unterriehts-Ministerium in ihrerunterm 11-tenMai 1857 Z. 2761 eriolgten Erledigung die lebhafteste Wlirdigung und volîste Anerkennung, und es wurden an clie bestandene Statthalterei die nothigen Andeutungen bezliglieh der Verwaltung und des harmonischen Zusammenwirkens der politischen und Kirchen-Behoiden zum Gedeihen des romanischen Volksschulwesens in Siebenblii'gen herabgelangt, und *dieses als eine Landesangelegenheit* anempfohlen, wobei ausdrucklich bedeutet wurde, dass es zum Gedeihen des Schulwesens bei den gr. orient. Religionsbekennern keineswegs genlige, im *Wege des bischoflichen Ordinariats allein* zu wirken, sondern dass vielmehr auch von den Kreis- und Bezirksbehorden *unmittelbar Hand* angelegt werden miisse. Diese von der hohen Regierung in bester Absicht herabgelangte und ordnungsmâssig kundgerechte Verfugung fand von Seite des Hochsten bischoflichen Ordinariats nicht nur keine Beachtung, sondern im Gegentheil, es wurde darliber Einsprache erhoben und keiner weitern Kundmachung bei seinen unterstehenden Organen gewurdigt, was zur Folge hatte, dass die kirchlichen Schulorgane mit den politischen Behorden nicht mehr einverstândlich wirken konnten, sondern fortwâhrend im Widerspruehe zum giossten Nachtheile des Schulgedeihens standen; das[s] aber hiedurch meine Thâtigkeit sehr oft gehindert und im Mittel der grossten Kraftenlwickelung auch gehemmt wurde, ist leicht zu begreifen, denn ich hatte nicht nur mit der Indolenz und eingewurzelten Vorurtheilen, nicht selten auch mit der Maliz des Volkes, sondern auch mit den Hindernissen, welche mir clie Kirche entgegenstellte zu kâmpfen, um nur einige glinstigere Resultate auf dem Gebiete des Volksschulwesens erzielen zu konnen. Dessenungeachtet wurde von der Statthalterei in Folge des obigen Ministerial-Erlasses mit der Verordnung vom 13. Oktober 1857 Z. 11553 zur Vermeidung aller Kollisionen der Wirkungskreis fur die politischen und kirchlichen Schulbehorden nâher bezeichnet; die Bestimmungen uber die Verpflichtung zum Besuche der Volksschulen und liber die Hintanhaltung und Bestrafung der Vernachlâssigung derselben und liber die Modalitât der letzteren durchgefuhrt (13/5 1857 Nro. 6813 & 7/3 1858 Nro. 5817) und so der Schulbesuch geordnet; die weltlichen Ortsschulaufseher eingefuhrt und mit der Uberwachung des Schulbesuches betraut (9561 ex 58), Normalien bezuglich der Errichtung neuer

Schulhauser, der Erhaltung in gutem Zustande der bereits bestandenen und der Dotation der Lehrer erlassen (21019 ex 58). Die Exemtion der Militairpflichtigkeit der Sehullehrer naher bezeichnet (5/1 12/2 1859 Nro. 30435 ex 58), wegen Errichtung der Gentralschulen fur klemere Ortsgemeinden nach Zulâssigkeit der Termin-Vernaltnisseund wodie Unzulânglichkeit der Mittel es gebietete, die erforderliche Einleitung getroffen (Nro. 4404 ex 59), die Grânzschulen den competenten Ordinariaten untergestellt (2/6 1858 Z. 7298) und wege[n] Einfuhrung der Schulsessionen das Nothige emgeleitet.

Bezuglich der richtigen Frage wegen der Leitung un[d] Beaufsichtigung der gr. orient. Volksschulen und wegen der Anstellung der Lehrer in allen gr orient Diozes[en] wurde vom Unterriehts-Ministerium die Verhandlung in Angriff genommen' und um diesen Gegenstand d[er] gesetzlichen Entscheidung und nothwendigen Kegelung zufiihren zu konnen, mit dem Erlasse vom 18. April 1858 Z 5957 (St Z 9653) im Wege der bestehenden Statthalterei von den betreffenden gr. orient. Ordinariaten und Schulrâthen iiber die nachfolgenden Fragen die gutachtliche Wohlmeinung verlangt: wie gross ist die Anzahl der gr. orient. Religionsbekenner wie ist ihre Organisirung in kirchlicher Beziehung, wie gross ist die Anzahl cler Volksschulen, wie dieselben geleitet und beaufsichtiget werden und auf welchen gesetzlichen Bestimmungen griinden sich die in dieser Hinsicht bestehenden Einrichtungen, ob diese Einnchtung entspreche dem Zwecke des Gedeihens und Fortschreitens dieser Schulen, und welche Massregeln wâren wegen der Leitung und Beaufsichtigung derselben fur die Zukunft zu treffen, ob die Local-Aufsicht der Volksschule dem Pfarrer mit seiner Erwartung iibertragen werden konnte, dass hiedurch die Jugendbildung wahrhaft gefordert werde, kann die Bezirksschulaufsicht dem Erzpriester mit Erfolg, wie bei den Katholiken, iibertragen werden, erscheint es zweckmâssig und ausfuhrbar und wird es von den gr. orient. Bischofen und Consistorien gewiinscht, dass sie auf die Leitung und Uberwachung denselben Einfluss nehmen, welcher den katholischen Ordinariaten eingerâumt ist, und sind im Bejahungsfalle eigene Referenten in Schulsachen nothwendig oder doch erwunscht?

Und da die Wohlmeinung iiber die obigen Fragepunkte sowohl vom Hochwiirdigsten Bischoflichen Ordinariate als auch vom gefertigten Schulrâthe bejahend ausgefallen war, so hat die Statthalterei unterm 9. November. 1857 Z. 21063 beim Unterriehts-Ministerium den Antrag gestellt, den gr. or[ient]. Kirchenorganen bezuglich der Leitung- und Beaufsichtigung ihrer Volksschulen jenen Einfluss einzurâumen, welcher den katholischen Kirchenorganen eingerâumt wurde. In Folge dieses und von anderen Statthaltereien ergangenen Antrages wurde mit dem Erlasse des Unterrichts-Ministeriums vom 23-ten Februar 1859 No. 16663/1441 (St. Z. 5559 ex 59) der Einfluss der gr. or. Kirchenorgane auf die Leitung und Beaufsichtigung ihrer Volksschulen im Grundsatze anerkannt und die Instruktionen fur die Beaufsichtgun[g]sorgane so wie auch das Normale bezuglich der Anstellung des Direktors, der Lehrer und des Katecheten an den katholischen Hauptschulen mit dem Auftrage herabgeschickt, dieselben dem gr. orient, bischofl. Ordinariate zu dem Ende mitzutheilen, um solche entweder nach ihren ganzen Inhalte anzunehmen, oder jene Abânderungen und Zusâtze vorzuzeichnen, welche fur die betreffenden Schulaufsichtsorgane in Betracht der besonderen Verhâltnisse der gr. orient. Kirche und der ihr angehorigen Gemeinden als nothwendig oder wunschenswerth erkannt werden. Das hochwurdige bischofl. Ordinariat weigerte sich, im Widerspruche mit derfriiheren diesfâlligen Ausserung (St. Z. 19520 ex 57), diese Instruktionen weder anzunehmen noch eine Abânderung derselben zu verlangen (St. Z. 18493 ex 59), weil es meinte, dass unsere Kirche und Hierarchie auch von den heilsamsten Anordnungen, welche* ohne sie(?) iiber sie erlassen werden sollen, keinen beruhigenden Erfolg sich versprechen konne, um so weniger neue Instruktion, welche dem besonderen Verhâltnisse unserer Kirche entsprochen hâtten, zu entwerfen, wie ich diess in meinem Berichte vom 28-ten Oktober 1859 zu erortern nicht unterlassen habe. Und so bleiben unsere Schulaufsichtsorgane bis heute ohne alle Instruktion in dieser Richtung nur zum Nachtheile unseres Volksschulwesens, da doch zur gehorigen Fiihrung eines Amtes eine Instruktion auch bei fähigsten Individuen erforderlich ist, geschweige denn bei unseren geistlichen Schulaufsichts-Individuen, welche auf einer verschiedenen, leider noch zu niedrigen Stufe der Bildung stehen, als dass sie ihre in Absicht der

Schule selben auferlegte Pflicht auch ohne Instruktion versehen und gehorig erfullen konnen. Die diesfâllige Verhandlung in dieser Angelegenheit wurde bei dem Unterriehts-Ministerium wegen der eingetretenen Umstaltung im Staatsorganismus nicht weiter betrieben, sondern der Gegenstand der hohen konigl. siebenburgisehen Hofkanzlei abgetreten, Hochwelche, mit dem Dekrete vom 13-ten September 1861 Z. 2810 (Gub. Dc. 25. Sept. St. 7750 ex 61), verfugte, dass von der besagten ministerial Verordnung abzukommen sei, da dieselbe die Regulirung der gr. orient. Volksschulen mit Beseitigung der Kirchen-Jurisdiktion beabsichtige und weil durch eingetretene Umstaltung im Staatsorganismus die Verhâltnisse des Vaterslandes sich geândert haben; die Verfassung der Instruktionen fur die Inspektionsorgane wurde nach dem Grundsatze der Kirchen-Autonomie dem bischoflichen Ordinariate so anvertraut, dass es dieselbe nach eigenem Urtheile und den entwerfe; wenn es nothwendig finden wird, jedoch zur weiteren Disposition hoheren Orts vorlege; dass durch diese Entscheidung unser Volksschulwesen nicht nur nicht gedeihen und vorriicken sondern, im Gegentheil, riickschreiten miisse, ist nicht schwer zu erweisen; denn was heisst mit andern -Wortenr die Verfassung der Beaufsichtigungs-înstruk dem bischofl. Ordinariate nach dem eigenen Urtheile und wenn es nothig erachtenwird zu uberlassen, als die Regelung der Volksschulen bei den gr. orient. Religionsgenossen auf die lange Bank zu schieben und das Volk noch immer in der tiefen Unwissenheit schmachten zu lassen. Auch kann wahrlich einst ersehen werden, wie sich dieses Dekret mit der Autonomie der Kirche, unter deren Maske man so oft sich verstecken will, vertrâgt, da doch die Kirche nicht allein aus dem bischofl. Ordinariate besteht, sondern auch andere Faktoren besitzt, welchen doch gewisse Rechte in Schulsachen nicht abgesprochen werden konnen. Welches Zetergeschrei haben die gr. orient. Religionsbekenner im Banat und Ungarn in den Journalen und ausserhalb derselben bei verschiedenen Gelegenheiten nur deshalb ausgestossen, weil die Beaufsichtigung und Leitung der Volksschulen nicht dem Erlasse der ungar. Statthalterei v. 2-ten August 1862 Nro. 49173 13 den Kirchen-Organen iibertragen wurde.

Wenn unsere Kirche synodal konstitutionell ist, so kann ein solches Dekret unmoglich dem Geiste der so oft hervorgehobenen Kirchen-Autonomie entsprechen, denn mag der jeweilige Bischof noch so viei Liebe fur das Gedeihen des Volksschulwesens haben, mig derselbe deren Beforderung mit dem grossten Kraftaufwand und der sorgsamsten Pflege anstreben, so konnen ihm allein die Schulen konstitutionellmâssig um so weniger anvertraut werden, als es eben gegen die Kirchen-Autonomie anstossig wâre. Das belobte Dekret ist aber auch auf unrichtigen Prâmissen begrundet,indemin demsjlben behauptet wird, dass das Unterriehts-Ministerium die fraglichen Instruktionen fur die Schulaufsichts-Organe mit Beseitigung der Kirchen-Jurisdiktion einzufuhren beabsichtigte, was unstatthaft ist, weil eben das Unterriehts-Ministerium iiber diesen wichtigen Gegenstand friiher die Meinung sâmtlicher gr. or. Ordinariate der Monarchie eingeholt, und nur nachdem sâmtliche fur den gestellten Grundsatz eingestanden sind, hat dasselbe die fraglichen Instruktionen herabgeschickt und auch dann nur zu dem Ende, damit die betreffenden Ordinariate ihre Meinung wegen etwaiger Annahme derselben oder iiber die nothig erscheinen sollenden Ânderungen oder Zusâtze abgeben. Und hat nicht auch die hohe Hofkanzlei das bischofl. Ordinariat aufgefordert, die von ihm verfassten Instruktionen zur weiteren Disposition hoheren Orts vorzulegen, folgîich eine Vereinbarung zwischen der Kirche und Regierung in dieser Richtung zu erzielen? Ein solches Dekret konnte wahrlich nur im Jahre 1861, wo man alles in das Alte,fur uns Romanen doch in vielen Beziehungen sehr ungiinstige Geleis leiten wollte, und weil der Referent vielleicht in die Sache nicht genauer eingedrungen ist, herausgegeben werden.

In dieser Meinung wurde ich um so mehr gestärkt, als ich aus dem spâter erlassenen Hof-Dekret v. 8-ten Jânner 1862 Z. 4265 ex 61 ersah, dass dem Ansuchen des bischofl. Ordinariats, die Hauptschule in Resinari nach eigenem Plane zu regeln, nicht willfahrt werden konnte, indem derselbe von dem diesfâlligen vorgeschriebenen Ministerîal-Plane vom 23-ten Mârz 1855 (R.G.B. 72) abweicht. Gleichfalls sind die eingeleiteten Verhandlungen wegen Errichtung einer entsprechenderen, von dem theologischen Lehrkurse abgesonderten selbstândigen Lehrerbildungs-Anstalt fur die Heranbildung der Jugend zum Lehramte an Volksschulen aus demselben Grunde nicht zu Ende gefiihrt worden.

Meine Aktivität als Schulrath hat wegen der erwähnten Veränderungen im Staats-Organismus mit 15-tem April 1861 aufgehort und mit ihr, wie so viele Zeitungsartikel und allseitige Klagen dargethan haben, auch die Aktivität fast aller gr. orient. Volksschulen. Die fähigeren Lehrer wurden entlassen und anstatt dieser solche von den autonomen Kirchen-Gemeinden aufgenommen, welche wohlfeiler dienen wollten, ohne sich um deren Fähigkeiten zum Lehrfache zu kummern, und hiedurch arteten die Volksschulen zum Asyl unwissender Individuen, welche sich der Militair-Pflicht entziehen wollten; die Schulgebäude, wie ich oben bemerkte, wurden ruinirt, der Schulbesuch vernachlässigt und auf die Stufe v. 1848. riickgelangt, weil der autonomen Kirche die moralische Kraft fehlt, um auf das Volk mit Nachdruck wirken zu konnen und das Volk im allgemeinen noch nicht auf jener Bildungsstufe steht, um den Mahnungen der Kirche, welche hie und da geschehen sein mogen,ein geneigtes Ohr zu schenken und die Schule fur seine grosste Wohlthat ansehen zu konnen. Dass dieser Umstand einen unumstosslichen Beweis liefert, dass das Volksschulwesen bei den Romanen mit Rucksicht auf ihre materielîen und geistigen Verhältnisse nur dann gedeihen kan^
Kirche betrachtet und von beiden Seiten unterstiitzt wird, braucht nicht wieder erortert zu werden. Und dieses ist die kurze Skizzirung der Entwickelung des noch stark in der Wiege liegenden Volksschulwesens der gr. orient. Religionsbekenner dieses Grossfurstenthums, aus welcher hervorgeht, dass nach den faktischen Verhältnissen das gr. orient. Volksschulwesen, wenngleich das Hochste Ordinariat einen jeden Aufschwung desselben nur der Kirchenfursorge zuschreiben will, keineswegs blos durch kirchliche Fiirsorge sich entwickelt und es zu keiner Zeit und nirgends eine Dependens der Kirche gewesen, sondern der äussere Verband desselben mit der Kirche nur dortbestand, und noch besteht, wodie Staatsgewalt es zuliess oder angeordnet hat. Um einen weiteren Beweis hier zu liefern, fuhre ich an, dass gleichgiiltige Schulen im Banate und Ungarn, welche bis zum Jahre 1862 unabhängig von der Kirche standen und gediehen, welche heute noch den Verlust ihrer Unabhängigkeit und die Unterstellung unter die Ordinariate, wodurch sie in Dekadenz geriethen, laut beklagen. Auch wird niemand in Abrede stellen konnen, dass sich unsere Schulen nur dort und in so lange wesentlich zu heben und zu gedeihen begannen, wo die Thätigkeit des Staates und der Gemeinden wirksam sich gezeigt und wo die Staatsgewalt die Oberleitung der Schulen in die Hand nahm und sie fest behielt.

Wenn aus den Kirchen-Satzungen abgeleitet werden will, dass der Organismus der Schule eine natiirliche Folge des Organismus der Kirchen-Autonomie sei, und daher es nothwendig erscheine, die Schule der Kirche so zu unterstellen, dass sie ein rein kirchliches Institut werde, folgîich dass die Kirche auf die Schule ein solches Anrecht besitze, dass sie damit schalten und walten konne, ohne hieriiber dem Staate eine Rechenschaft zu geben oder dessen wie immer gearteten Einfluss auf dieselbe zu dulden, so muss dem entgegengestellt werden, dass die gr. orient. Schulen in den romanischen Furstenthumern, dann in Serbien, Griechenland und selbst in Russland und auch in Osterreich bis vor Kurzem unabhängig von der Kirche geleitet und verwaltet wurden, dass laut Gesetzartikel 60. des Jah. 1791 und des neuesten Gesetzartikels Seine k.k. apostol Majestät bezuglich der Erziehung der Jugend etc. sich das Oberaufsichtsrecht vorbehalten und dasselbe mittels dero Allerhochster Organe auszuiiben berechtigt ist, dass ferner die Synodal-Versammlung v. Jahre 1850, auf welche sich das Ordinariat beruft, im § 12 des diesfälligen Protokolles dieses Aufsichtsrecht des Staates anerkannt, indem dasselbe ein Organ im Gremio des Landes-Guberniums verlangte, welches das Schulwesen befordern und zugleich Referent in Kirchen-Angelegenheiten sein soli, und endlich weil auch in der National- # Versammlung vom Jahre 1861 durch ein Memorial der Intelligenz unter andern verlangt wurde, dass den Männern, welche in den verflossenen zehn Jahren zum Gedeihen und Fortschreiten des Volksschulwesens beigetragen haben, der offentliche Dank ausgesprochen werde, und dass man dahin strebe, dass beim k. Landes-Gubernium fortwährend zwei romanische Schulräthe angestellt werden, nehmlich fur eine jede Konfession derselben einer, und in Gemässheit dieses Verlangens, hat nicht nur das Hochwiirdigste gr. orent. bischofl. Ordinariat um die Wiederanstellung des gewesnen Schulrathes, sondern auch das Hochwiirdigste gr. kthl. Ordinariat um die Ernennung eines gr. kth. Schulrathes angesucht, was auch erfolgt ist. Dass

aber hiedurch die National-Versammlung die wirksame Thätigkeit der Regierung in Beforderung des Schulwesens dankbarst anerkannt habe, braucht nicht erortert zu werden. Es ist aber auch der richtige Umstand nicht ausser Acht zu lassen, dass unsere Kirche synodal-mässig noch gar nicht konstituirt ist und ihre Geistlichkeit mit Rucksicht auf das Volksschulwesen im Ganzen noch nicht jene Fähigkeit besitzt, die so nothwendig zur Forderung desselben verlangt wird, um es ihrer Fiirsorge mit Beruhigung anvertrauen zu konnen, wesshalb dieselbe jener der Reformirten und insbesonders der neu konstituirten evangelischen Kirche Siebenbiirgens, wo die Laien und die landesfiirstlichen Beamten in den Presbyterien, in Konsistorien Sitz und Stimme haben, nicht zur Seite gestellt werden konne. Daher zum Gedeihen des Volksschulwesens bei den gr. orient. Religionsbekennern um so mehr der wohlthätige Einfluss der Regierung und ihrer Organe angesprochen werden muss.

Es bedarf keines Beweises, dass im Volksschulwesen Osterreichs und insbesondere der Romanen eine totale Reform vorzunehmen sei, und dass diese, wenn ^ie dem gewiinschten Zwecke entsprechen solite, nicht von einzelnen Konfessionen oder Kirchen-Autoritäten vorgenommen werden konne, sondern sie muss im Reichsrathe oder auf den Landtagen besprochen und entschieden werden, da wie eine Zeitung vortrefflich bemerkt hat, das Interesse fur die Schule in der Bevolkerung nur dann lebendig wird, wenn das Volk im Wege seiner Vertreter und der offentlichen Stimme eine thatsâchliche Betheilung an Schulfragen zu äussern in der Lage ist. Wenn aber bis dahin das hohe k. Gubernium aus den angefiihrten Griinden fur das hoheren Orts aufgestellte Prinzip, welches bis jetzt nicht aufgehoben wurde, geneigt sich zeigen solite, so wiirde mein weiterer Antrag dahin gehen:

Es wolle das Hochwiirdigste bischofl. Ordinariat ersucht werden, die unterstehenden geistlichen Schulorgane mit Bezug auf den Ministerial-Erlass vom 11-ten Mai 1857 Zahl 2761, intimirt mit der Statthalterei-Note vom 13-ten Oktober 1857 Zahl 11553 anzuweisen, wegen Anbau von neuen Schulhäusern, wo solche fehlen,und Reparatur der alten, wegen Conzentrirung mehrerer kleineren Ortschaften zur Errichtung einer gemeinschaftlichen Schule, wo die Umstände es erlauben und die kurzen Mittel es gebieten, mit vereinten Kräften, wegen neuer Dotation der Lehrer oder Verbesserung der bereits bestehenden nach den Zeitverhältnissen und mit Rucksicht auf das Normale v. 25. Oktober 1858 Z. 21019 wegen Vernachlässigung des Schulbesuches und in allen Schulangelegenheiten, wo die Amts-Autorität der politischen Behorden erforderlich ist, sich an dieselben zu wenden, welche dann ihrer Verpflichtung in dieser Hinsicht willig nachkommen werde, falls aber hie und da wider Vermuthen eine solche Hilfe verweigert werden solite, die nothige Anzeige zu erstatten, damit die Schuldigen nach Gebuhr geahndet werden. Ferner die Geistlichen als Lokalschulvorsteher zu ermahnen, die ihnen anvertrauten Schulen mit mehr Wärme zu pflegen und liber deren Zustand gehorig zu wachen, die Religionslehre, wenn sie auch nicht von ihnen vorgetragen wird, soli wenigstens geleitet werden, da dies zu der strengen geistlichen Verpflichtung gehort, nicht minder die Erzpriester anzueifern, die Schulen zur gehorigen Zeit zu visitiren und dabei ihren materielîen und didaktisch-pädagogischen Zustand genau zu erforschen und dariiber zu relationiren. Zur Anweisung derselben iiber ihre Amtswirksamkeit wäre mit Bezug auf den Ministerial-Erlass vom23-ten Februar 1859 Z. 16663/1441 und Hof-Dekret vom 13-ten September 1861 Z. 2810 die Verhandlung wegen Verfassung der nothigen Amts-Instruktionen neuerdings anzukniipfen und[zu]einem giinstigen Rezultate zu fuhren. Endlich alle in Ressort des Guberniums fallenden Schulgegenstände, welche der Schulrath zu begutachten oder zu erledigen hätte, dem h. Gubernium mitzutheilen.

Um die nothige Uberwachung, dass nur moralisch und politisch unbescholtene Individuen und solche, welche sich der Militairpflicht nicht entziehen, zu Lehrerstellen gelangen, wäre das Hochwiirdigste Ordinariat zu ersuchen, das mit der Zuschrift der bestandenen k.k. Statthalterei vom 29-ten Jänner 1858 Z. 28151 ex57 angeordnete Namens-Verzeichniss der angestellten Lehrer, worin ihr Anstellungs-Ort und die Eigenschaften ersichtlich zu machen sind, alljährig dem h. Gubernium bisl5-ten April! mitzutheilen. Wegen Besetzung der Direktors- und der Lehrerstellen an den Hauptschulen wäre die Vereinbarung mit dem Hochwurdigsten Ordinariate der Art zu treffen, dass dieser Gegenstand keine Streitfrage mehr nach sich ziehen

kann und so die Errichtung solcher Schulanstalten hindere. In dieser Beziehung wâre entweder nach dem Ministerial-Erlasse v. 27-ten, Oktober 1857 Z. 741 ex 56 oder nach dem Muster der von der konigl. ungarischen Statthalterei in dieser Beziehung vom 2-ten August 1862 Z. 49173 getroffenenMassregeln, welche von dem Ministerial-Erlasse nicht viei abweichen und sich auf das Systema scholarum zu griinden scheinen, vorzugehen.

Die unterstehenden politischen Behorden wâren auf Grundlage des Statthalterei-Erlasses vom 13-ten Oktober 1857 Z. 11553 und der Nachtrags-Verordnung vom 29-ten Jânner 1858 Z. 28151 ex 57 anzuweisen, auf Verlangen der kirchlichen Schulbehorden zur Errichtung der Volksschulen in Ortschaften, wo sie mangeln, zur Conzentrirung mehrerer kleineren Ortschaften, welche fur sich allein nicht im Stande sind, zweckentsprechende Schulen zu errichten und zu dotiren, dort wo die Local-Verhâltnisse und die Entfernung es gestatten in eine gemeinschaftliche Schule (Einschulung) hilfreiche Hand zu bieten und darauf zu sehen, dass die bereits bestehenden Schulhâuser zu ihrem bestimmten Zwecke verwendet und im guten Zustande erhalten -werden, fur eine bessere, den Zeitvefhartriîssen entsprechende Dotation der Lehrer, dort wo es nothig erscheint auf, Grundlage der Normal-Verordnung vom 25-ten Oktober 1858 Z. 21019 zu sorgen, wpbei an der Regel fest zu halten ist, dass jeder Lehrer so viei an Einkommen haben soli, als er nach den Verhâltnissen seines Dienstortes bedarf, um die nothwendigsten Bedurfnisse des Lebens bestreiten zu konnen, und dieses Einkommen wâre sessionsmâssig, nicht aber durch Kontrakte, welche den Lehrer zu einer servilen Stellung angesichts der dienstgebenden Gemeinden herabsetzen, festzustellen, darauf zu sehen, dass derselbe in seiner Kompetenz nicht nach Willkiir der Gemeinden verkiirzt und dort, wo sie ihm vorenthalten wird, die nothige Assistenz zur Erlangung derselben nicht zu entziehen. Eine besondere Aufsieht auf die Local-Schulaufseher zu widmen, damit diese ihrer Verpflichtung besonders wegen Uberwachung des Schulbesuches nachkommen und ein besonderes Augenmerk auf die Reinlichkeit in der Schule und um die Schule zu werfen. Die Eltern mit ihrer amtlichen Auktoritât zu belohnen, zu ermahnen und ihnen nach Thunlichkeit begreiflich zu machen, dass das v. Sr. k. k. apostolischen Majestât sanktîonirte Gesetz betreffend die Durchfuhrung der Gleichberechtigung der romanischen Nation und ihrer Gonfessionen, so wie das betreffend den Gebrauch der drei Landessprachen im offentlichen amtlichen Verkehre und alle der romanischen Nation verliehenen politischen Rechte ohne allen Nutzen fur dieselbe in so lange bleiben werden, bis der Elementarunterricht, welcher als nothwendige Vorbedingung aller bis nun erlangten und noch zu erlangenden politischen Rechte ist, gehorig geregelt und auf eine dauerhafte Basis begriindet wird, dass daher, die Volksschulen zu ihrem Besten und zum Wohle ihrer Kinder von der Regierung anbefohlen und dieselben als Christen und Eltern dieser Pflicht sich nicht entschlagen konnen, ohne hindurch gegen die dariiber bestehenden Gesetze zu handeln und dass die Behorden eine solche Handlung, so wie jede Indolenz der Eltern gegen die Schule nicht dulden konnen sondern solche mit allen zu Gebote stehenden und zugleich gesetzlich zulässigen Mitteln zu begegnen wissen werden, dass endlich nicht gestattet sei, den Unterricht in einzelnen Schulen Wochen und monatelang zu unterbrechen oder bloss auf die Winter-Monate, ohne zureichende Griinde und ohne erlangte Bewilligung, zu beschrănken etc. und in dieser Beziehung sich an die von der bestandenen Statthalterei unterm 13-ten Mai 1857 Z. 6813 und 7-t Mărz 1858 Z. 5817 erlassenen Bestimmungen zu halten.

Um zu verhindern, dass die Volksschulen nicht zu Befreiungs-Asylen der unwissenden Jugend zum Nachtheile der Militair-Stellung werden, hătten die politisehen Behorden, bis in dieser Richtung nicht anders verfugt werden wird, sich strenge an die Statthalterei-Verordnung vom 5-ten Jânner 1859 Z. 30361 ex 58, welche, wie ich vernahm, republizirt wurde, zu halten und jene Indiduen, welche, um der Militair-Pflicht zu entgehen, versuchen wurden, die bereits angestellten Lehrer von ihren Posten dadurch zu verdrângen, dass sie sich den unwissenden Gemeinden antragen, wohlfeiler die Lehrerstellen zu versehen, im Erweisungsfalle, wenn sie auch die Fâhigkeit zum Lehrer-Amte besitzen wurden, ohne Widerrede in das Heer einzureihen. *

Damit aber auch bezuglich der Lehrer eine feste Grundlage gewonnen werde, wâre die Errichtung der von der bestandenen Statthalterei unterm 6-ten Dezember 1858 Z. 18087 in Antrag gebrachten Lehrerbildungs-Anstalt bei der hohen konigl. siebenburgisch. Hofkanzlei zu betreiben und um Realisirung derselben zu bitten, da die bestehende, wennglcich zwei tiichtige Lehrer darin den Unterricht ertheilen und der Kurs auf 2 Jahre ausgedehnt wurde, dem Zwecke dennoch nicht entspricht, weil i,hr das Haupterforderniss, nâmlich die Verbindung mit einer Hauptschule, in welcher das praktische Verfahren durchgefuhrt wird, mangelt, und da laut § 26 der Instruktion iiber die Amtswirksamkeit der Schulrâthe der Schulrath eine besondere Aufmerksamkeit der Lehrerbildungs-Anstalt zuzuwenden und bei der Befâhigungs-Pnifung der Candidaten beizuwohnen hat, wo ihm dann jedesmal die Leitung derselben zusteht, so wâre das H[och]w[ur]d[ig]ste Ordinariat zu ersuchen, an der bestehenden Lehrerbildungs-Anstalt solche Anordnung zu treffen, dass dem gefertigten Schulrâthe die Gelegenheit geboten werde, sich bei jeder solchen Befâhigungs-Pnifung um so mehr zu betheiligen, als derselbe sich fortlaufend im Besitze aller dienlichen Personal u. Local-Kenntnisse erhalten muss.

Bei dieser Gelegenheit wâre auch dahin zu streben, dass zum wahren Gedeihen des Volks-Unterrichts nur diejenigen Lehrer von Militair-Pflicht befreit werden, welche bei direktivmâssig d. h. solchen Schulen angestellt sind, welche einen sicheren Bestand haben und nach Vorschrift der Gesetze eingerichtet sind. Da ferner v. Sr. k. k. apostl. Majestât fur die gr. orient. Geistlichen 24000 fl. jâhrlich an Unterstutzung allergnâdigst bewilliget wurde, so erlaube ich mir vorzuschlagen, dass jene Geistlichen insbesondere an dieser Unterstiitzung theilhaftig werden, welche einen besondern Verdienst um die Beforderung des Volksschulwesens durch fleissige Visitirung, Gatechis. etc. sich erworben haben. Nicht minder bei Besetzung der Consistorial-Beisitzer fur das neu zu organisirende Gonsistorium auf solche Inviduen oin besonders-Augenmerk zu werfen, welche als Freunde des Volksschulwesens sich gezeigt haben.

Endlich erlaube ich mir, die Aufmerksamkeit des h. Guberniums auch auf die Schulbucher, welche in didaktischer Richtung moglichst entsprechen sollen, zu lenken, da dieselben grosstentheils mangeln und ohne solche kein geregelter Volksunterricht erzielt werden kann.

Ich enthalte mich, iiber die speziellen Wahrnehmungen aus dem Grunde zu beachten, weil dieselben von der Aufrechthaltung der bestehenden Vorschriften abhângig sind und in so lange dariiber die gehorige Weisung an den betreffenden geistlichen und politischen Behorden nicht erlassen wird, ein jeder zur Beseitigung der tjbelstânde zu stellende Antrag nach meiner unvorgreiflicher Meinung erfolglos bleiben miisste.

Schliesslich kann ich nicht umhin, gehorsamst zu bemerken, dass nachdem ich bei meiner Wiederanstellung auf den Erlass des Unterrichts-Ministeriums vom 28-ten August 1854 (R[eichs]-G[esetz]bl[att], XXVI, Nr. 221) und auf die Instruktion iiber die Amtswirksamkeit der Schulrâthe v. Jahre 1855 angewiesen worden bin und in § 4 und § 5 derselben Instruktion die Amtswirksamkeit der Schulrâthe nâher bezeichnet erscheint, ja in dem § 28 in 36 auch die Geschâfts-Stiicke, bei welchen er mittelst Bearbeitung der Geschâfts-Stiicke, dann in den § 29 und 37, bei welchen derselbe mittelst Beisetzung seines Vidi vor der Aprobation mitzuwirken hat, angegeben worden sind, so geruhe das hohe konigl. Landes-Gubernium die Einleitung zu treffen, dass die den Schulrâthen in diesem Sinne zukommenden Geschâfts-Stiicke derart zugetheilt werden, dass sie nicht ausbegutachtet, sondern auch bearbeitet werden, indem aus dieselben in der Lage sind, alle auf das Schulwesen bezughabenden Momente zu kennen und gehorig anzuwenden."

La sfîrşit, raportul poartă următoarea însemnare a lui Bariţ: „1864. Estras sau mai bine fragment decopiat dintr-un raport oficial aşternut Gubernului transilvan în cauza şcoalelor gr. ră. prin d-1 consili[er] referint[e] dr. Paul Vasici. Din acest raport s-au făcut oareşicari estracte şi în *Gazeta* din 1865. Raportul este prea interesant".

[Traducere:]

„După înfrîngerea tulburărilor, grija înaltei stăpîniri s-a îndreptat asupra învăţămîntului şi educaţiei poporului, fără deosebire de confesiune şi de naţionalităţi. în Transilvania a fost trimis un comisar ministerial, cu scopul ca, în colaborare

cu oameni aparţinînd tuturor confesiunilor, care se interesau de instrucţiunea publică, să pună piatra de temelie pentru dezvoltarea învăţămîntului în general şi, îndeosebi, a instrucţiunii publice (învăţămîntul elementar).

Instrucţiunea comisarului ministerial spunea că «şcolile elementare trebuiau organizate în înţelegere cu episcopii şi cu consistoriile, cărora trebuie să li se pună în vedere că stăpînirea consideră învăţămîntul elementar ca *o problemă comună a statului şi a bisericii* şi că este dispusă să o cedeze episcopilor şi consistoriilor care arată bunăvoinţa de a se ocupa de această problemă cu dragoste şi zel, chiar şi acolo unde nu au avut pînă acum nici o influenţă asupra conducerii şcolilor elementare, şi că o atenţie deosebită merită şcolile elementare ale românilor ».

După această concesiune din partea înaltei stăpîniri, ea a stabilit următorul principiu: «Privitor la conducerea şcolilor elementare, trebuie să se ţină seama de principiul că *problemele lor interne,* şi anume instrucţiunea şi educaţia şcolară se află în primul rînd în sfera de activitate a *controlului bisericesc al şcolilor* — adică preotul ca director şcolar local, decanul ca inspector şcolar cercual — şi a episcopiei, ca autoj^iţaţe..§CQlarăjdiecezajttă, care *sînt chemaţi să aducă Ia îndepliniri'prescripţiile legale respective.* Pe de altă parte, grija pentru organizarea externă şi necesităţile materiale ale şcolilor elementare revine în primul rînd *autorităţilor politice.* însă organele bisericeşti şi laice trebuie *să se sprijine reciproc,* şi — în chestiuni şcolare care privesc ambele sfere de acţiune — trebuie să procedeze întotdeauna de comun acord. Guberniul c. c, ca autoritate de stat, trebuie să vegheze asupra *întregului,* să ia măsuri — în cadrul legilor existente — pentru toate reformale şi hotărîrile necesare pentru realizarea acestui scop — dar, pentru chestiunile care depăşesc sfera sa de acţiune, va cere îndrumări de la Ministerul învăţămîntului ». Supravegherea şi conducerea supremă a învăţămîntului elementar este rezervată Ministerului învăţămîntului, care, în chestiunile ce depăşesc sfera sa de activitate, cere instrucţiunile Majestăţii Sale Apostolice, împăratul. Chestiunile şcolare ale unei întregi dieceze au fost conduse de Ordinariatul episcopesc, căruia i s-a repartizat ca referent un inspector general şcolar, numit de Majestatea Sa, iar cele ale tuturor ţărilor ereditare au fost conduse de guberniu, căruia i-au fost repartizaţi consilierii şcolari cezaro-crăieşti, ca inspectori de şcoli elementare.

Prin aceasta s-a deşteptat şi la naţiunea mea, pretutindeni, interesul pentru instruirea tineretului în şcoli sistematice,' corespunzătoare scopului, iar comunele, care au fost îndemnate prin funcţionarii politici, în special cei ai naţiunii române, ajunşi acum în aceste funcţii, precum şi mulţi dintre preoţii cei mai înţelegători, se luau la întrecere să ridice şcoli şi să înzestreze pe învăţători; acest zel pe care-1 dovedeau în folosul şcolilor n-a durat totuşi multă vreme, fiindcă organele politice şi bisericeşti cărora le revenea promovarea învăţămîntului elementar, fără să ţină seama îndeajuns de sfera lor de activitate, au depăşit uneori, prin zelul lor, limitele şi astfel s-au ivit conflicte. Prea înaltul Ordinariat gr. oriental, bazat pe paragraful 17 al protocolului Adunării sinodale ţinute în 12 martie 1850, voia — şi mai vrea încă şi acum — să-şi asume conducerea şi controlul întregului învăţămînt, cu înlăturarea totală a unei influenţe venite dinlăuntru, din partea autorităţilor politice, ca pe un drept strămoşesc provenit din autonomia bisericii, refuzînd să-1 considere ca pe o funcţie ce i-a fost încredinţată din partea statului, şi de aceea a protestat împotriva activităţii autorităţilor politice în chestiuni şcolare. Dar, pe măsură ce biserica a intervenit cu mai multă severitate împotriva organelor politice, şi cu cît e împiedecată mai mult influenţa acestora asupra şcolilor elementare, cu atît a slăbit şi interesul comunelor pentru învăţămîntul elementar, aşa încît, ca urmare a acestor neînţelegeri ivite între biserică şi autorităţile politice, multe dintre ele începură să considere ridicarea de şcoli şi dotarea învăţătorilor drept o povară apăsătoare — şi chiar şi în prezent o consideră astfel — şi, ca urmare, nici nu vor să mai construiască şcoli, nici să doteze pe învăţători, dacă nu sînt siliţi; ba chiar şi clădirile şcolare care au ajuns să fie construite pînă la acoperiş au rămas multă vreme aşa (neterminate) — şi poate că încă şi azi se află tot în aceeaşi stare — pentru că n-au fost siliţi de nimeni să le termine. Dar ne-am înşela amarnic crezînd că prin slăbirea influenţei autorităţilor politice asupra învăţămîntului elementar s-a intensificat activitatea autorităţilor bisericeşti. Dimpotrivă, intenţia bisericii părea să' fie numai rămînerea şcolii în afara bisericii, fără ca biserica să se fi menţinut în şcoală.

Urmările rele, apărute în urma împiedecării influenţei autorităţilor politice asupra învăţămîntului, nu s-au lăsat mult aşteptate. Preoţii şi protopopii, care ţineau doar în oarecare măsură la progresul şcolilor elementare, s-au plîns în gura mare că fără influenţa şi ajutorul autorităţilor politice nu pot înfiinţa nici o şcoală şi că, în consecinţă,' o' instruire a poporului, potrivită spiritului vremii, a devenit imposibilă, şi aşa mai departe.

între timp a urmat numirea de consilieri şcolari şi pentru Marele Principat al Transilvaniei, iar eu am fost încredinţat de către înaltul Minister al învăţămîntului cu inspectarea şcolilor gr.-orien. Eu mi-am dat seama de greutatea misiunii mele, cu toate acestea am început inspectarea şcolilor ce mi-au fost încredinţate, încrezător în realizarea unui rezultat sigur, cu atît mai mult cu cît Prea înaltul Ordinariat episcopesc a avut bunătatea să mă recomande, printr-o circulară, la preoţii în subordine, ca organ al stăpînirii pentru inspectarea şcolilor greco-orientale, şi să-i invite să mă susţină în greaua mea funcţie. Avînd mereu în vedere promovarea şcolilor, am căutat să cercetez trebuinţele poporului în această direcţie, să-i aflu necazurile şi dorinţele, să cunosc piedicile pe care le întîmpină progresul şcolilor şi, după cum era cazul, să le înlătur sau să rog autorităţile superioare pentru înlăturarea lor, realizînd în felul acesta o educaţie a poporului cît se poate de solidă şi un învăţămînt corespunzător.

Acest raport al meu despre prima inspecţie şcolară a aflat la Ministerul Instrucţiunii — în rezoluţia sa din 11 mai 1857, nr. 2761 — cea mai entuziastă apreciere şi coa mai deplină aprobare; au fost înaintate la gubernium indicaţiile necesare cu privire la administrarea şi colaborarea armonică a autorităţilor politice şi bisericeşti, în scopul promovării învăţămîntului elementar român din Transilvania; a fost recomandată *ca o problemă de stat,* indicîndu-se categoric că pentru propăşirea învăţămîntului la credincioşii de religie gr.-orient, nu este deloc de ajuns să se acţioneze *numai pe calea Or dinar iotului episcopesc,* ci mai mult, se pretinde *ajutor nemijlocit* şi din partea autorităţilor cercuale şi districtuale. Această dispoziţie, emisă cu cele mai bune intenţii de către înalta stăpînire şi comunicată reglementar, nu numai că n-a fost luată în considerare de către prea înaltul Ordinariat episcopesc, ci dimpotrivă, s-a ridicat protest împotriva ei şi nu a fost apreciată demnă de a fi comunicată mai departe organelor în subordine; ca urmare, autorităţile şcolare bisericeşti nu mai puteau conlucra cu autorităţile politice, ci se aflau mereu în contradicţie, spre cea mai mare daună a promovării învăţămîntului. Este uşor de înţeles că' în felul acesta activitatea mea a fost deseori stînjenită şi chiar împiedicată în cea mai bună desfăşurare a ei, căci pentru a putea obţine doar cîteva rezultate favorabile în domeniul învăţămîntului elementar, aveam de luptat nu numai cu indolenţa şi cu prejudecăţile înrădăcinate, deoseori chiar cu maliţia poporului, ci şi cu piedicile pe care mi le punea în cale biserica. Totuşi, ca urmare a dispoziţiei ministeriale de mai sus, Guberniul — prin ordinul din 13'octombrie 1857 nr. 11553 — a dat indicaţii mai precise privitor la sfera de activitate a autorităţilor şcolare politice şi bisericeşti, în scopul evitării oricăror conflicte; hotărîrile referitoare la obligativitatea frecventării şcolilor elementare precum şi la oprirea şi pedepsirea neglijării ei, şi despre modalitatea aplicării lor, au fost aduse la îndeplinire (13/5 1857 nr. 6813 & 7/3 1858 nr. 5817); în felul acesta s-a adus ordine în frecventarea şcolii; au fost introduşi inspectori şcolari laici, locali, cărora li s-a încredinţat supravegherea frecvenţei şcolare (9561 ex. 58); s-au emis reguli pentru construirea de noi clădiri şcolare, pentru menţinerea în bună stare a celor existente şi pentru dotarea învăţătorilor (21019 ex 58). Guberniul a dat indicaţii mai precise referitor la scutirea învăţătorilor de obligaţia satisfacerii serviciului militar (5/1. 1/2 1859 nr. 30435 ex 58); a luat măsurile trebuitoare pentru înfiinţarea unor şcoli centrale în folosul comunităţilor locale mai mici, după cum permiteau condiţiile de termen şi pentru cazurile unde o impuneau mijloacele precare (nr. 4404 ex. 59); şcolile grănicereşti au fos subordonate ordinariatelor componente (2/6 1858 nr. 7298) şi a luat măsurile dosare pentru introducerea sesiunilor şcolare.

Privitor la justa chestiune a conducerii şi a inspectării şcolilor elementare gr.-orient, şi a numirii învăţătorilor în toate diecezele gr.-orient., Ministerul Instrucţiunii a luat în dezbatere această probemă, pentru a o putea supune unei hotarîri legale şi reglementării necesare; în acest scop, cu adresa din 18 aprilie 1857 nr. 59576

st. nr. 9653 prin intermediul Guberniului, a cerut părerea respectivelor ordinariate şi consilii şcolare gr.-orient. asupra următoarelor chestiuni: care este numărul credincioşilor gr.-orient: care este organizarea lor în privinţa bisericii; care este numărul şcolilor elementare; cum sînt acestea conduse şi controlate şi pe ce hotărîri legale se bazează întocmirile existente în această privinţă; dacă această organizare corespunde scopului de promovare şi progresului acestor şcoli şi ce măsuri ar trebui luate în viitor pentru conducerea şi supravegherea lor; dacă inspectarea locală a şcolii elementare ar putea fi predată preotului, cu speranţa că prin aceasta educarea tineretului ar fi într-adevăr promovată; dacă inspectarea cercuală a şcolilor poate fi predată episcopului cu succes, ca şi la catolici; dacă episcopii şi Consistorul gr.-orient. doresc să exercite asupra conducerii şi supravegherii acestor şcoli aceeaşi influenţă care este îngăduită ordinariatelor catolice, şi dacă — în caz afirmativ — consideră că e necesar sau de dorit să aibă referenţi'proprii în chestiuni şcolare?

Şi cum răspunsurile Preaonoratului Ordinariat episcopesc şi ale Consiliului şcolar subscris au fost afirmative, Guberniul a prezentat, în 9 noiembrie 1857, nr. 21063, Ministerului învăţămîntului, propunerea de a acorda organelor bisericeşti gr.-or. aceeaşi influenţă asupra conducerii şi supravegherii şcolilor elementare ca şi cea recunoscută organelor bisericeşti catolice. în urma acestei jucpuneri — şi a celei înaintate de alte guvernăminte — prin dispoziţia Ministerului învăţămîntului din 23 februarie 1859 nr. 16663/1441/st. nr. 5559 ex. 59, s-a recunoscut în principiu infuenţa organelor bisericeşti gr.-or. asupra conducerii şi inspectării şcolilor lor elementare, iar instrucţiunile' pentru organele de inspecţie, precum şi normele privitoare la numirea directorului, a învăţătorilor şi a catehetului au fost trimise la şcolile capitale catolice cu dispoziţia de a fi comunicate Ordinariatului episcopesc gr.-ort., pentru ca acesta ori să le accepte integral, ori să indice modificările şi adausurile considerate ca trebuitoare sau de dorit pentru respectivele organe de inspectare a şcolilor, ţinînd seama de condiţiile speciale ale bisericii gr.-orient şi a comunităţilor aparţinătoare. Prea Onoratul Ordinariat episcopesc a refuzat — în contradicţie cu declaraţia sa anterioară (st. nr. 19520 — ex. 57) — să primească aceste instrucţiuni sau să ceară vreo modificare a lor (st. nr. 18493 ex 59), deoarece considera că biserica şi ierarhia noastră nu poate spera un rezultat liniştitor nici chiar în urma celor mai favorabile ordine emise fără învoierea ei, pentru ea, şi cu atît mai puţin să se întocmească proiecte de noi instrucţiuni, care ar corespunde împrejurărilor speciale ale bisericii noastre, aşa după cum am arătat în raportul meu din 28 octombrie 1859.

Şi aşa au rămas organele noastre de control şcolar încă şi astăzi fără nici o instrucţiune în acest sens, în dauna învăţămîntului nostru elementar; căci se ştie că pentru o conducere competentă a unui serviciu este necesară o instrucţiune, chiar pentru cea mai capabilă persoană, deci cu atît mai mult pentru persoanele de control şcolar care fac parte din cler (clerici-inspectori) care sînt încă pe o treaptă de cultură diferită, durere, încă nu destul de ridicată pentru a-şi putea îndeplini în mod corespunzător îndatoririle ce li s-au impus în cadrul şcolii, fără să i se dea instrucţiuni. Discutarea acestei probleme nu a mai fost continuată la Ministerul învăţămîntului, din cauza schimbărilor ce au intervenit în organismul de stat, ci a fost transmisă înaltei Cancelarii aulice transilvane care, cu decretul din 13 septembrie 1861 nr. 2810 (gub. decret din 25 septembrie st. 7750 ex 61) a decis că trebuie să se renunţe la amintita ordonanţă ministerială deoarece aceasta urmăreşte reglementarea şcolilor elementare gr.-orient. şi înlăturarea jurisdicţiei bisericeşti, iar prin schimbările survenite în organizaţia de stat s-au modificat şi condiţiile din patrie. întocmirea instrucţiunilor pentru organele de control şcolar a fost încredinţată — conform principiilor autonomiei bisericeşti — Ordinariatului episcopesc, pentru ca acesta să le redacteze cum va crede de' bine; în cazul cînd va găsi că este necesar, să supună totuşi aceste instrucţiuni aprecierii locului prea înalt, pentru a dispune mai departe; dar nu este greu de dovedit că prin această hotărîre învăţămîntul nostru elementar nu numai că nu se poate dezvolta şi nici progresa, ci că, dimpotrivă, va regresa cu siguranţă; căci, cu alte cuvinte, ce înseamnă oare ca întocmirea instrucţiunilor de inspectare să fie lăsată la bunul placai Ordinariatului episcopesc, „care o va face dacă va crede că este necesară", decît o tărăgănare a reglementării şcolilor elementare ale credincioşilor gr.-orient. şi rămînerea pe mai departe a poporului în mare neştiinţă.

Şi într-adevăr se va vedea odată cum se împacă acest decret cu autonomia bisericii—sub masca căreia unii încearcă aşa de des să se ascundă — deoarece biserica nu constă numai din Ordinariatul episcopesc, ci cuprinde şi alţi factori cărora nu li se pot contesta anumite drepturi în privinţa problemelor şcolare. Ce gură mare au făcut credincioşii gr.-orient. din Banat şi Ungaria în jurnale, precum şi în diferite ocazii, numai pentru că supravegherea şi conducerea şcolilor elementare, în urma ordinului gubernial maghiar din 2 august 1862 nr. 49173, nu a fost încredinţată organelor bisericeşti!

Dacă biserica noastră e sinodal constituţională, atunci este imposibil ca un astfel de decret să corespundă spiritului autonomiei bisericeşti, despre care s-a discutat atît de des; căci oricîtă dragoste ar avea actualul episcop pentru progresul învăţămîntului elementar şi chiar dacă s-ar strădui din răsputeri şi cu cea maijmare grijă pentru promovarea iui, totuşi, conform constituţiei, şcolile nu-i pot fi încredinţate numai lui; şi asta cu atît mai puţin, cu cît ar fi un lucru potrivnic însăşi autonomiei bisericii'. însă acest decret este întemeiat, de asemenea, pe premise inexacte, false, deoarece în cuprinsul lui se afirmă că Ministerul învăţămîntului a voit să introducă instrucţiunile amintite mai sus pentru organele de control şcolar, înlăturînd jurisdicţia bisericească, ceea ce nu se poate admite deoarece tocmai Ministerul învăţămîntului a cerut părerea tuturor ordinariatelor gr.-or. din monarhie asupra acestei chestiuni importante; şi numai după ce toate au garantat pentru principiul pus în discuţie, a transmis' aceste instrucţiuni mai departe — şi chiar şi atunci numai în scopul ca respectivele ordinariate să-şi dea părerea asupra unei eventuale acceptări, asupra modificărilor sau adausurilor ce li s-ar fi părut necesare. Şi oare nu a cerut chiar şi înalta Cancelarie aulică Ordinariatului episcopesc ca acesta să-şi prezinte instrucţiunile la locul prea înalt pentru a dispune mai departe, prin urmare să încerce să obţină o colaborare în acest sens între biserică şi guvernămînt? într-adevăr, un astfel de decret putea fi emis numai în anul 1861, cînd se intenţiona ca toate să rămînă în vechiul făgaş, în multe privinţe nefavorabil pentru noi, românii, şi fiindcă poate nici referentul'n-a înţeles destul de bine chestiunea.

M-am convins cu atît mai mult că părerea mea este justă, cu cît mi-am dat seama din decretul aulic emis ulterior, în 8 ianuarie 1862, nr. 4265 ex 61, că cererea Ordinariatului episcopesc de a reglementa şcoala capitală din Răşinari după un plan propriu nu s-a putut îndeplini, deoarece se abate de la planul ministerial prescris, din 23 martie 1855 (R.G.B. 72). Tot astfel, tratativele începute pentru înfiinţarea unei instituţii mai corespunzătoare pregătirii învăţătorilor, independentă, separată de cursul de învăţămînt teologic, cu scopul de a instrui tinerimea pentru ocuparea funcţiei de învăţători la şcolile elementare, nu s-a realizat tot din acelaşi motiv.

Activitatea mea de consilier şcolar a încetat cu data de 15 aprilie 1861, din cauza cunoscutelor schimbări survenite în orînduirea statului, şi o dată cu ea aproape toate şcolile elementare gr.-orient. şi-au întrerupt activitatea, aşa cum au relevat atîtea articole de ziar şi atîtea plîngeri venite din toate părţile. învăţătorii mai capabili au fost concediaţi, iar în locul lor au fost numite persoane aparţinînd comunităţilor bisericeşti autonome, care acceptau o salarizare mai ieftină, fără ca cineva să se sinchisească de aptitudinile lor în domeniul învăţămîntului; şi astfel, şcolile elementare au devenit azile pentru nişte indivizi ignoranţi, care voiau să se sustragă obligaţiilor militare. După cum am arătat mai sus, clădirile şcolare s-au ruinat, frecventarea şcolilor a fost neglijată şi a regresat, revenind la situaţia dinainte de 1848, fiindcă bisericilor autonome le lipseşte forţa morală pentru a putea acţiona puternic asupra poporului, iar poporul, în general, încă nu a ajuns pe acea treaptă de cultură pentru a da ascultare îndemnurilor bisericii, pe care aceasta le-ar fi dat din cînd în cînd, şi pentru a aprecia şcoala ca pe cea mai mare binefacere a sa.

Credem că nu mai este necesar să explicăm că această situaţie reprezintă o dovadă indiscutabilă că învăţămîntul elementar la români — ţinînd seama de condiţiile lor materiale şi spirituale — va putea progresa şi va progresa într-adevăr numai atunci cînd acest învăţămînt va fi considerat ca o problemă a statului şi a bisericii, fiind sprijinit de ambele. Aşadar, iată, pe scurt, schiţa dezvoltării învăţămîntului — încă abia în fază — la credincioşii gr.-orient. din acest Mare Principat, din care rezultă că — potrivit situaţiei reale a învăţămîntului greco-oriental — chiar dacă Preaînaltul Ordinariat vrea să atribuie numai grijii bisericii orice progres al

învățămîntului, acesta nu s-a dezvoltat nicidecum numai datorită sprijinului bisericii şi că nicicînd şi nicăieri nu a fost o dependință a bisericii, dar că legătura sa din afară cu biserica a existat şi mai dăinuieşte încă numai acolo unde a fost îngăduită sau instituită de puterea statului. Pentru a aduce aici încă o dovadă a acestui fapt, mai adaug că unele şcoli echivalente din Banat şi Ungaria — care pînă în 1862 erau independente de biserică şi funcționau ca atare — se plîng încă şi astăzi în gura mare de pierderea independenței lor şi de faptul că sînt subordonate ordinariatelor, ceea ce a dus la decăderea lor. Nimeni nu va putea contesta că şcolile noastre au început să se ridice simțitor şi să progreseze numai atîta vreme şi numai acolo unde s-a dovedit eficacitatea intervenției statului şi comunităților şi unde autoritatea de stat a luat în mîna cu fermitate conducerea supremă a şcolilor noastre.

Dar dacă din statutele bisericeşti s-ar putea deduce că organizarea şcolii ar fi o consecință firească a organizării autonomiei bisericeşti şi că, prin urmare, pare necesar ca şcoala să fie subordonată bisericii în aşa fel încît să devină o instituție curat bisericească, deci ca biserica să-şi afirme dreptul asupra şcolii aşa încît să o conducă după bunul ei plac, fărăsă dea so£otea.lă statului saufără să sufere vreo mfluență — indiferent în ce fel — din partea acestuia, atunci trebuie să replicăm la aceste deducții că în Principatele Române, apoi în Serbia, în Grecia şi chiar în Rusia, precum şi în Austria, şcolile gr.-orient. au fost conduse şi administrate independent de biserică, pînă în ultimul timp, că prin articolul de lege 60 din 1791 şi în urma celui mai recent articol de lege, Majestatea Sa Apostolică cezaro-crăiască şi-a rezervat dreptul de control suprem asupra educației tineretului, fiind îndreptățită să-1 exercite prin organele prea înalte; apoi că adunarea sinodală din anul 1850, la care se referă Ordinariatul, a recunoscut în p. 12 al acestui protocol dreptul de control al statului, prin faptul că a cerut în greniu guberniului țării un organ care să promoveze învățămîntul şi în acelaşi timp să fie referent în chestiuni şcolare; în sfîrşit, deoarece şi în Adunarea Națională din anul 1861, printr-un memoriu al intelectualității, s-a cerut — între altele — ca persoanelor care în ultimii 10 ani au contribuit la dezvoltarea şi progresul învățămîntului popular să li se exprime mulțumită publică şi să se preconizeze ca la guberniul țării să fie angajați permanent doi consilieri şcolari români, şi anume cîte unul pentru fiecare conlesiune a lor, în urma acestei cereri au înaintat petiții atît Prea onoratul Ordinariat episcopesc gr.-orient., pentru reangajarea fostului consilier şcolar, cît şi Preaonoratul Ordinariat gr.-cat., pentru numirea unui consilier şcolar'greco-catolic, ceea ce s-a şi îndeplinit. Este de prisos să mai explicăm că astfel Adunarea Națională a recunoscut, cu cea mai mare satisfacție, activitatea eficace a stăpînirii în promovarea învățămîntului. Dar nu trebuie nesocotit nici faptul evident că biserica noastră încă nu este deloc constituită sinodal şi, în general, preoțimea încă nu posedă — privitor la învățămînt — acea capacitate care se recere atît de imperios pentru promovarea lui, încît să i se poată încredința cu încredere conducerea învățămîntului. De aceea biserica noastră nu poate sta alături de cea a reformaților şi mai ales de biserica evanghelică din Transilvania, nou înființată, unde laicii şi funcționarii principatului au vot deliberativ în presbiterii şi consistorii. De aceea trebuie să solicităm, cu atît mai mult, înrîurirea binefăcătoare a stăpînirii şi a organelor ei în scopul promovării învățămîntului elementar la credincioşii gr.-orient.

Nu e nevoie să aducem dovezi că pentru învățămîntul din Austria, şi în special pentru cel al românilor, este necesară o reformă totală şi că aceasta, pentru a corespunde scopului dorit, nu va trebui să fie luată în discuție de confesiuni sau autorități bisericeşti izolate, ci că trebuie dezbătută şi hotărîtă în consilii de stat sau în diete, deoarece — aşa cum foarte bine a observat un ziar — numai atunci va deveni viu în popor interesul pentru şcoală, cînd poporul va putea să participe efectiv la discutarea^ chestiunilor şcolare, prin reprezentanții săi şi prin vot. Dacă însă pînă atunci înaltul Guberniu, din motivele notate mai sus, s-ar arăta dispus să accepte principiul stabilit de locul mai înalt, care încă n-a fost abrogat, atunci iată ce aş propune eu:

Preaonoratul Ordinariat episcopesc să fie rugat să dea ordin organelor şcolare în subordine, cu referire la dispoziția ministerială din 11 mai 1857 nr. 2761, intimat cu nota gubernială din 13 octombrie 1857 nr. 11534, să construiască şcoli noi acolo unde lipsesc şi să repare pe cele vechi; să concentreze localități mai mici şi, cu puteri unite, să ridice o şcoală comună acolo unde o permit împrejurările şi o impun mijloacele materiale modeste; să dea dispoziții pentru o nouă dotare a învățătorilor sau pentru îmbunătățirea retribuției existente, potrivit împrejurărilor actuale şi ținînd seama de normala din 25 octombrie 1858 nr. 21019 privitor la neglijarea frecventării şcolii; în toate problemele şcolare unde este nevoie de autoritatea oficială a autorităților politice, să se adreseze acestora, urmînd ca aceastea să-şi îndeplinească obligațiile cu bunăvoință; în cazul cînd uneori — împotriva aşteptărilor — ar refuza acest ajutor, să comunice acest fapt, pentru ca cei vinovați să-şi ia pedeapsa cuvenită. Apoi, să îndemne pe preoți ca, în calitate de directori şcolari locali, să se îngrijească cu mai mult zel de şcolile ce le-au fost încredințate şi să vegheze cum se cuvine asupra stării lor; învățarea religiei, chiar dacă nu o predau ei, cel puțin să o îndrume, deoarece este o obligație strict preoțească; de asemenea să îndemne pe protopopi să viziteze şcolile la timpul cuvenit, să cerceteze amănunțit situația lor materială şi didactică-pedagogică şi apoi să raporteze ce au constatat. Pentru instruirea lor asupra _activității oficiale — cu referire la ordinul ministerial din 23 februarie 1859 nr. 16663/14441 şi decretul aulic din 13 septembrie 1861 nr. 2810 ar trebui reluate discuțiile pentru întocmirea instrucțiunilor oficiale necesare pentru realizarea unui rezultat favorabil. în sfîrşit, toate chestiunile şcolare ținînd de resortul guberniului, asupra cărora consiliul şcolar trebuie să-şi dea avizul sau să le rezolve, să fie comunicate guberniului.

în vederea controlului necesar, ca în posturile de învățători să nu ajungă decît persoane integre din punct de vedere moral şi politic şi persoane care nu se sustrag serviciului militar, Preaonoratul Ordinariat ar trebui să fie rugat să comunice guberniului lista nominală a învățătorilor numiți, în fiecare an pînă în 15 aprilie, aşa cum prevede adresa Guberniului cezaro-regesc din 29 ianuarie 1858 nr. 28151 ex 57, prin care să se arate locul unde au fost anagajați, precum şi caracterul lor. Pentru ocuparea posturilor de directori şi învățători la şcolile capitale ar trebui să se ajungă la o înțelegere cu Prea înaltul Ordinariat, astfel ca această chestiune să nu mai cauzeze nici un diferend care să împiedece înființarea de institute şcolare. în această privință ar trebui să se procedeze fie în conformitate cu ordinul ministerial din 27 octombrie 1857 nr. 741 ex 56, fie după modelul dispozițiilor luate în această privință de guberniul regesc maghiar în 2 august 1826 nr. 49173, care se pare că nu diferă mult de ordinul ministerial şi se bazează pe *Systema sckolarum.*

Autoritățile politice în subordine ar trebui instruite pe baza dispoziției guberniale din 13 octombrie 1857 nr. 11553 şi a ordonanței ulterioare din 29 ianuarie 1858 nr. 28151 ex 57, la cererea autorităților şcolare bisericeşti, să înființeze şcoli elementare în localitățile unde acestea lipsesc; să concentreze mai multe localități mai mici, care nu pot să-şi construiască din propriile resurse şcoli corespunzătoare şi să le doteze, acolo unde împrejurările locale şi distanța o permit; să dea o mînă de ajutor pentru înființarea unei şcoli comune şi să vegheze ca localurile şcolare existente să fie folosite în scopul pentru care sînt menite şi să fie păstrate în bună stare; să se îngrijească de o mai bună dotare a învățătorilor, corespunzătoare împrejurărilor actuale, acolo unde este necesar, pe baza hotărîrii normative din 25 octombrie 1858 nr. 21019, respectînd cu rigurozitate norma stabilită ca fiecare învățător să aibă un venit corespunzător condițiilor locului său de muncă, atît cît este necesar pentru a putea face față celor mai de lipsă cerințe ale vieții; acest venit să fie stabilit în sesiuni şi nu prin contracte care înjosesc pe învățător, punîndu-1 într-o situație servilă față de comunitatea de care depinde serviciul său; să supravegheze ca învățătorul să nu fie scurtat în ceea ce i se cuvine, după bunul plac al comunităților şi în cazul cînd leafa învățătorului este reținută pe nedrept, să nu i se refuze ajutorul necesar pentru obținerea ei. Inspectorii locali să fie controlați în mod special pentru ca să-şi îndeplinească îndatoririle, îndeosebi în ce priveşte supravegherea frecvenței şcolare, şi să-şi îndrepte atenția mai ales asupra curățeniei din şcoală şi din jurul şcolii. Pe părinți să-i răsplătească sau să-i mustre cu autoritatea lor oficială şi să-i facă să înțeleagă, după posibilități, că legea sancționată de Majestatea Sa Apostolică cezaro-regească, privitoare la aplicarea îndreptățirii egale a națiunii române

şi a confesiunilor ei, precum şi referitor la întrebuinţarea celor trei limbi ale ţării în relaţiile publice oficiale şi toate drepturile politice acordate naţiunii române vor ramîne fără nici un folos atîta vreme cît învăţămîntul elementar — care este o condiţie preliminară a tuturor drepturilor politice obţinute pînă acum şi care vor mai trebui obţinute de acum înainte — nu va fi organizat în mod corespunzător şi întemeiat pe o bază solidă; că, prin urmare, şcolile populare sînt impuse de stăpînire pentru binele lor şi pentru fericirea copiilor şi că ei, ca creştini şi părinţi nu se pot sustrage acestei datorii fără să acţioneze prin aceasta împotriva legilor în vigoare şi că autorităţile nu pot tolera o astfel de atitudine şi nici o indolenţă a părinţilor împotriva şcolii; dimpotrivă, vor şti să combată asemenea lucruri prin toate mijloacele care le au la dispoziţie şi pe care le acordă legea; că, în sfîrşit, nu este permisă întreruperea învăţămîntului săptămîni şi luni întregi sau limitarea cursurilor numai pentru lunile de iarnă, fără motive suficiente şi fără aprobare etc. ,şi în această privinţă să nu să abată de la hotărîrile guberniului din 13 mai 1857, nr. 6813 şi 7 martie 1858, nr. 5817.

Pentru ca şcolile populare să nu devină aziluri de scăpare pentru tinerii neştiutori, în dauna serviciului militar, pentru a împiedica acest lucru autorităţile politice vor trebui să respecte cu severitate — pînă nu se vor lua alte măsuri în 'această direcţie — ordonanţa gubernială din 5 ianuarie 1859, nr. 30361 ex 58, care — după cum am aflat — a fost republicată; iar acei indivizi care, pentru a se sustrage obligaţiei de a satisface serviciul militar, ar încerca să înlăture din posturile lor pe învăţători deja numiţi, propunînd comunităţilor neştiutoare să ocupe mai ieftin posturile de învăţători, în cazul cînd se va dovedi vinovăţia lor, atunci chiar dacă ar fi capabili să ocupe funcţia de învăţători, trebuie să fie înrolaţi în armată negreşit.

Dar pentru a cîştiga o bază solidă şi pentru învăţători, ar trebui să se intervină la înalta Cancelarie aulică regească a Transilvaniei pentru a grăbi rezolvarea chestiunii privitoare la înfiinţarea unei instituţii de pregătire a învăţătorilor, potrivit propunerii prezentate de' guberniu în 6 decembrie 1858 nr. 18087, şi să se ceară realizarea ei, deoarece cea care există acum — deşi predau acolo doi învăţători capabili şi cursul a fost extins la doi ani — totuşi nu corespunde scopului, deoarece îi lipseşte condiţia esenţială şi anume legătura cu o şcoală capitală în care se asigură metoda practică; şi fiindcă — conform paragrafului 26 din instrucţiunea privitoare la atribuţiile oficiale ale consilierilor şcolari — consilierul şcolar trebuie să acorde o atenţie deosebită institutului pentru pregătirea învăţătorilor şi să asiste la examenul de calificare a candidaţilor, a cărui conducere cade întotdeauna în competenţa sa, Preaonoratul Ordinariat ar trebui rugat să ia măsuri la institutele existente pentru pregătirea învăţătorilor, astfel încît subsemnatului, consilier şcolar, să mi se dea ocazia de a participa la fiecare examen de calificare, cu atît mai mult cu cît consilierul şcolar trebuie să fie mereu în posesia tuturor informaţiilor de serviciu personale şi locale.

Cu această ocazie ar trebui să ne străduim, pentru adevăratul progres al învăţămîntului elementar, ca numai acei învăţători care sînt angajaţi conform directivelor, adică la astfel de şcoli care au o situaţie sigură şi sînt întocmite după cum prevăd legile, să fie scutiţi de obligaţia de a satisface serviciul militar. Apoi, deoarece pentru preoţii gr.-orient. Majestatea Sa Apostolică cc. a aprobat 24.000 fl. anual ca subvenţie, îmi permit să propun ca de acest ajutor să beneficieze îndeosebi acei preoţi care' şi-au cîştigat un merit deosebit în promovarea învăţămîntului elementar vizitînd cu sîrguinţă şi catehizînd etc. De asemenea la numirea de asesori consistoriali pentru consistoriul ce urmează să se organizeze din nou, să se ţină seama în special de persoanele care s-au dovedit ataşate învăţămîntului elementar.

în sfîrşit, îmi permit să atrag atenţia înaltului Guberniu şi asupra manualelor, care ar trebui să corespundă cît mai bine scopului didactic, căci lipsesc în caa mai mare parte şi fără ele nu se poate realiza un învăţămînt elementar regulat.

Renunţ să mă ocup de chestiunile speciale, deoarece acestea depind de valabilitatea regulamentelor în vigoare; şi atîta vreme cît instrucţiunile cuvenite nu vor fi transmise preoţilor şi autorităţilor politice, orice propunere se va face pentru înlăturarea neajunsurilor va rămîne — după modesta mea părere — fără rezultat.

în fine, nu pot să nu remarc, cu tot respectul, că după ce la reangajarea mea mi s-a indicat ordinul Ministerului învăţămîntului din 28 august 1854 *(R.GBL* XXVI, nr. 221) şi instrucţiunea privitoare la activitatea oficială a consilierilor şcolari din anul 1855, iar în paragraful 4 şi paragraful 5 din acea instrucţiune par să fie indicate mai amănunţit atribuţiile de serviciu ale consilierilor şcolari (în paragraful 28, în 36, au fost indicate chiar şi actele la care consilierul şcolar trebuie să intervină prelucrînd actele de dosar), apoi în paragraful 29 şi 37 unde el intervine adăugind pe „Vidi" înaintea aprobării — rog înaltul Guberniu regesc al ţării să binevoiască a dispune ca actele care le revin în această direcţie consilierilor şcolari să fie repartizate în aşa fel încît ei să nu-şi dea numai avizul asupra lor, ci să le şi prelucreze, pentru că, după cum reiese din cele de mai sus, ei au posibilitatea să cunoască toate împrejurările ce privesc învăţămîntul şi să se folosească de ele aşa cum trebuie."

4 Dobra, localitate în judeţul Hunedoara.
5 Nochrich, localitate în judeţul Sibiu.
6 Cincul Mare, azi Cincu, localitate în judeţul Braşov.
7 Szent Ivány, azi Sintionlunca, localitate în judeţul Covasna.
8 Sadu, localitate în judeţul Sibiu.
9 Gura Rîului, localitate în judeţul Sibiu.
10 Districtul sau Cercul Ilia în jud. Hunedoara.
11 Murgundeai, azi Merghindeal, localitate în judeţul Sibiu.
12 Tartlen, azi Toarcla, sat aparţinător de comuna Cincu din judeţul Braşov.
13 Vezi si relatarea din *Gazeta Transilvaniei,* XXVII, Sibiu, 1864, nr. 26, p. 103.

LI

Sibiu, 25/4 (1)864

Domnule şi fine!

înainte cu două săptămîni, avui onoarea a te înştiinţa despre unele şi altele. De atunci trecu sinodul \ unde se propuseră multe şi se făcură puţine.

Noi, de o parte, vrem să imităm pe sasi, ca să avem sistemă representativă, de alta, iarăşi, vrem să adunăm toate într-o mînă. Vrem să ne impunem nişte drepturi fără ca să le putem exercita, neavînd puteri intelectuali şi materiali şi fără ca să fim în stare a îndeplini şi obligaţiunele ce se nasc din acele drepturi. De aceea alergăm la regim şi cerem ajutoare. / Şi acesta ni le întinde şi, fără să se uite la cele ce otărîm noi în 130
privinţa autonomiei, zice: „Noi vi le-am dat, dar vrem să ştim pentru cine". Sinodul otăreşte: „Episcopul denumeşte asesorii consistoriali şi pe vicariul" iară regimul zice: „Maiestatea Sa G.R. s-a îndurat a aplacida pentru 4 asesori cîte 1200 f. şi şi-a reţinut dreptul de a denumi pe aceşti indivizi". Autonomie!!

Această ordinăciune veni vineri şi făcu o gaură mare în otărîrile sinodului. Aceste decurseră cu forţa, cu dispută, cum putură. Cugetă cum mersă şi ce intenţiune era, dacă pe mine mă esclusă de la comisiunea ce fu rînduită a cerceta proiectul preşedintelui. Eu, dară, nici nu luai parte la şedinţa din urmă, unde se pertractă despre / senatul şcolar, 130v
nici nu mersei la a treia cetire, la care se milostiviră a mă chema [2].

Domnul meu, e frumos: senat şcolar, sinod parohial, protopresbiterial etc, dar să ai bărbaţi luminaţi, bărbaţi cualificaţi, nu munteni, popi şi alţii cari se închină la lucruri de acestea himere ca la nişte idoli. Eu sunt convint, dară, în adîncul inimii mele că cu de aceste nu vom propăşi

în trebile şcolari. Rezultatele se vor vedea, însă pînă atunci mă doare că înapoiem. Eu mi-am făcut datoria, am arătat toată starea şcoalelor aşa precum e, precum am văzut-o în loc, iară nu din palat, precum e cunoscută din propria mea intuițiune, iară nu din spusele altora. Şi cu
131 aceasta mi-am odihnit / încîtva sufletul. „Avem 60 de şcoli", se auzi în sinod. Eu zic că nu avem 60, ba nici 20, care să le poți numi şcoli.

Episcopul[3] se sili mai anul trecut a lua asupra sa o datorie mare, numai ca să-şi supună gimnaziul[4], şi nu putu, căci trăiră vreo cîțiva bărbați zdraveni carii împedecară aceasta, pricepînd îndepărtarea ei. Acuma şi-o supusă fără nici o contradicțiune. Reprezentantului Braşovului nu [i] se păru aşa de mare lucrul acesta, cu atît mai mult cu cît i se spuse ca să aştearnă socotelile spre binecuvîntare numai pro forma. Bine, dar forma se va face de obligațiune. Ba, e făcută.

Eu cerui, d[omnul] meu, de la d-1 Datco[5] o copie din legămînt, pe care bazîndu-mă, să arăt tot lucrul regimului, dar văzui că nu-i veni
13P bine şi de aceea nu mai făcui vorbă, căci cugetai că colo se / va fi zis că eu lucru pe mîna regimului. Nu vreu să am suspițiune pe nimenea, dar o astfel de purtare te sileşte şi nevrînd.

Eu aş vrea să fac despre starea gimnaziului o relațiune cuviincioasă, căci văd că, cu toate puterile cele frumoase ce le-a cîştigat pentru învățămînt, va rămînea îndărăptul altora şi i se va cletrage publicitatea[6], şi prin ea poate şi sucursul din partea regimului. Dar, cum zic, o astfeli de relațiune ar ieşi cu mult mai secură dacă aş fi convins despre cele ce doresc înființatorii gimnaziului, însă tocmai aci mă împedec, căci aceştia nu simt încă lațul care îi sugrumă, pînă nu le va lua răsuflarea. Acolo
286 li se zice ca să nu asculte de aceia / carii nu le voiesc bine, ci vreu să-i seducă ca să nu-şi ajungă scopul, şi cu aceasta au băgat în mulți frica, ca să se teamă de d-ta şi de alții.

Eu te rog, dară, vorbeşte cu d-1 lanache[7] şi Costi[8], şi dacă poți dă-m[i] un îndreptar ce cam ar dori braşovenii. Dacă însă ai cugeta că prin aceasta ai deveni în vreo suspițiune, apoi lasă-le toate, că eu mă voi îndrepta cum îmi va dicta cugetul meu cel curat. Eu nu doresc ca braşovenii să tracteze necuviincios cu profesorii, nicidecum, căci aceştia sunt conducătorii şi crescătorii pruncilor lor, dar nici aceea nu-mi place să văd că profesorii se uită la acei bărbați, carii sunt întemeietorii fericirei posterității, şi prin aceasta şi a lor, să fie tractați de profesori, pentru
286v că nu au cunoştințele lor, ca nişte / oameni de jos, ca nişte nemernici în ale lor.

Nu te-am priceput în privința Fondului iugaian[9]. Atîta auzii, că comisiunea (?) Fondului iugaian ar fi cerut din fondurile noastre bani împrumut, de la Eforie. Aceasta însă întrebă pe şeful, zicînd că nu e autorizată să dea la oameni privați, şi acesta aflã de bine să le rescrie din Viena că e bine să răspundă aşa.

Acuma, venind Datco, poate că şi-au făcut concesiuni mutuale; şi aşa aud că şeful este aplecat să dea. Poate că a aflat un canon mai bun, după care poate, însă Eforia zice că hîrtiele nu sunt bune. Atîta ştiu*
287 Dacă mi-ai da vreo desluşire şi în privința aceasta, ți-aş mulțămi. /

Cu Aurelia[10] nu suntem încă de tot în rînd, dar sperăm în scurt timp că se vor face toate după dorință.

Dieta se începe la 23 mai[11], după ce de la 7—17 se vor ținea alegerile cele nouă, şi aşa ne vom vedea iară, dacă nu vei veni mai nainte de şedința comitetului Asociațiunei.

Pe Ieronim[12] îl văd cînd-cînd, de departe. Doctorul merge la dînsul şi zice că şede şi citeşte.

Sănătate la toți ai d-tale, de la ai mei toți. Iară eu rămîn al d-tale stimatoriu amic,

Pavel

Scrisoarea aceasta ți-o încredințez numai d-tale. / 287v

[1] Se referă la Sinodul bisericii ortodoxe din Transilvania, care s-a întrunit în aprilie 1864 la Sibiu. Vezi George Barit, *Părți alese...*, voi. III, p. 249-250.

[2] în articolul *Sinodul Diecesei române sibiane* se afirma: „Ne mirăm cum s-au putut lăsa afară dintr-un comitet care e cheniat a formula baza şi a organizațiunei şcolare cu cea bisericească tocma bărbații cei mai competenți! Se lăsară afară, d.e., d-1 consilier de şcoală Paul Vasici, care a dat destule dovezi că are şi voie şi putere şi praxă a da direcțiuni la aşezarea regulamentului şcolar...".

[3] Andrei Şaguna.

[4] Gimnaziul român din Braşov.

[5] *Damian Datco,* preşedintele Eforiei şcolilor centrale române ortodoxe din Braşov.

[6] Absolvenții şcolilor care aveau „drept de publicitate" puteau continua studiile la şcoli superioare.

[7] Persoană neidentificată.

[8] Ioan Constantin. Vezi scris. XLIX, n. 11.

[9] Fondul instituit de negustorul broşovean Ioan Iuga pentru ajutorul şcolilor.

[10] Aurelia, fiica lui G. Bariț.

[11] Vezi Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur,* voi. III, p. 429.

[12] Ieronim Bariț, fiul lui George Bariț.

LII

Sibiu, 31 8& (1)864

Domnule şi fine !

D-abia putui astăzi scoate banii[1] şi îi predai d-lui Thelmayer, precum vei vedea din alăturatul aviz. Diurnele ți s-au socotit întregi, de la 1° pînă [la] 29 *8*b cu 145 f. Naşu mi-a subscris quietanția pe atîta. Banii de drum fac 42 f. Suma = 187 f., din care scoțînd 63 cr. pentru ştempel la diurne, au rămas 186 f. 37 cr. Ceia ce i-ai primit sunt socotiți./ 128

Nu-ți voi scrie multe, că-i la 4 ore şi se va duce poşta, ci îți mulțămesc pentru împărtăşirile din țară.

Unii de ai d-voastră alergară în strada Măcelarilor[2] şi spuseră necazul bietului Bătrîn[3], şi că d-ta i-ai fi zis că ai auzit din gura papii, cînd ai vorbit cu el la Roma, că aşa o să lucre cu Bătrînul. Dacă-i merge la Viena şi ne vom întîlni, îți voi spune mai multe.

Quietanția pentru banii de drum a suscris-o Ieronim[4].

Fii sănătos, cu toți ai d-tale.

Rămîn cu distinsă venerațiune al d-tale amic,

dr. Vasici.I 128v

[1] Diurnele pentru participarea la Dieta de la Sibiu.
[2] Vezi nota 2 la scrisoarea L.
[3] Andrei Şaguna.
[4] Ieronim Bariţ.

Lin

Sibiu, 6/3 (1)865

Domnule şi fine !

Cu multă plăcere am citit epistola d-tale şi deloc am chemat petrariul ca să mă înţeleg cu el ce e de făcut, vrînd să merg însumi cu dînsul la faţa locului, dar el îmi spuse că a făcut prin un ingineriu de aicea un desemn despre mausoleul ce ar fi să^ vină deasupra mormîntului lui Lazăr \ şi ţi l-ar fi tremis ca să-1 vezi. Intre aceea, eu i-am dat inscripţiunea şi l-am informat că ce are de a face, însă fiindcă de atunci pînă
146 acuma tot ninge şi e timp foarte nepotrivit, nu / s-a putut mişca. Eu fusei tot în aşteptare, că doară va veni planul îndărăpt, ca apoi'să ştiu ce să-ţi răspund, dară auzii alaltăieri de la Ieronim[2], pe care îl întîlnii pe uliţă, că planul l-ai fi trămis la Bucureşti; aşadară nu voi putea curînd să ştiu ce e de făcut. Drept aceea, îţi împărtăşesc că eu voi stărui ca cele ce se pot face să se facă cum se va direge puţintel timpul, şi la aşezarea mormîntului voi ieşi însumi la Avrig, ca să nu se facă vreo greşeală. Atîta numai îţi pot răspunde de astă dată în privinţa aceasta.

Tare m-am bucurat citind cuvîntarea cea frumoasă ce ai ţinut în Senatul imperiale[3]. Fricke mi-a adus-o proaspătă, cu o deosebită satisfăc-
ut, ţiune. Acuma vor amu/ţi gurile cele fără lacăt, care şi în amânarea ducerei la Senatul imperial a d-tale au văzut perfidie şi corupţie. *Icoana şcoalelor elementari*[4] îmi plăcu foarte. Aicea iarăşi venim în suspiţiune, dară nu-mi mai pasă. Să meargă să vadă carii nu cred.

Eu făcui un articul în care arăt ce a hotărît guvernul şi că tot ce s-a scris despre starea şcoalelor cea tristă este adevăr, şi l-am subscris[5]. II voi trămite cît de curînd. Am făcut şi cîte o reflecsiune la articulul *Un cuvînt la timpul său*[6], ca să-i confund.

Mai dăunăzi mă întrebă cela[7] că nu aş fi eu în contra dacă ar cere publicitatea pentru şcoala din Dobra[8]. Eu reflectai că aceea e cea mai
147 slabă, şi cea din Re[şi]nari, Satulung, Braşov, Selişte[9] sunt cu mult mai/ bune, şi eu totuşi aş lua o responsabilitate mare a-1 recomanda, dar, ca să-i fac pe voie, o voi face. Reperai lucrul în şedinţă[10] şi reuşii. însă ca să mă scutesc şi eu oareşicum, în nota către dînsul zise gubernul că l-ar recuira ca cu conducerea şcoalei cutare şi cutare să însărcineze pe cutare şi cutare. N.B.: pe acei cari sunt şi acum în clasele mai înalte. Ce să vezi: scuipă foc şi zisă către un amic că nu mă mai poate răbda şi va pîrî la gubernatoriul. Acesta reflectasă că eu nu sunt subscript în notă şi aşa el nu ar avea nimic cu mine, ci cu gubernul, dacă nu e temeinic ceea ce s-a zis, şi aceasta îl făcu să tacă. Mie nu mi-a zis nimica. Eu nu putui compromite pe acel amic, dar mergeam la gubernatoriul şi spuneam ce vrea d-lui. Aşa, tot monopol cu şcoalele, dar mă tem că le va înfunda.

Ai mei toţi vă salută iar eu, dorind ca să-mi mai împărtăşeşti cîte ceva, rămîn al d-tale sincer amic,

Pavel ***I*** I47'

[1] încă la Congresul naţional din ianuarie 1861 de la Sibiu, într-un memorial iscălit de 26 de persoane, s-a insistat pentru ridicarea unui monument lui Gheorghe Lazăr în Sibiu sau în Avrig (Ion Lupaş, *Mitropolitul Andrei Şaguna,* p. 198). Monumentul a fost aşezat la Avrig în anul'1865, pe cheltuielile lui Scarlat Rosetti „din simţ de mulţămită pururea durătoare către fostul său odinioară profesor". Pe cruce's-a gravat epitaful compus de însuşi Gh. Lazăr, scris cu litere cirilice:

„Vieţuitoriule!
Stai puţintel şi ceteşte
Dup-aceea socoteşte
Trista a omului soarte,
Nepregetătoarea moarte.
Ce eşti tu eu am fost:
Aceasta învaţă de rost
Ce sunt eu acum vei fi,
Cînd ceasul îţi va sosi!
Georgie Lazăr
Theol. Transsil.
N. 1779
M. 1823"

Pe piatra aşezată deasupra criptei s-a gravat inscripţia cu litere latine, compusă de Sc. Rosetti:

„Precum Christos pe Lazăr
Din morţi a înviat
Aşa tu România din somnu
ai deşteptat.
Lui George Lazăr."

Vezi *Despre monumentul lui George Lazăr,* în *Gazeta Transilvaniei,* XXVIII, 1865, nr. 63, p. 252. Inginerul la care se referă scrisoarea era arhitectul A. Ungar, iar pietrarul H. Wemier.

[2] Ieronim Bariţ.

[3] Cuvîntarea rostită de G. Bariţ în şedinţa din 6 februarie 1865 a Senatului imperial din Viena, în legătură cu proiectul de lege despre reducerea dării personale în Transilvania. Vezi *Gazeta Transilvaniei,* XXVIII, 1865, nr. 11, p. 41—42 şi Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur,* voi. III, p. 673—676.

[4] Articolul *Icoana şcoalelor elementare,* nesemnat, apărut în *Gazeta Transilvaniei,* XXVIII, 1865, nr. 3, p. 9—10, în care se constata că: „Starea din afară şi din lăuntru a şcoalelor româneşti ne înfăţişează peste tot o icoană tristă".

[5] Serialul de articole *Încă ceva despre şcoalele populari,* semnat „Dr. Vasici", publicat în *Gazeta Transilvaniei,* XXVIII, 1865, nr. 17, p. 65—66; nr. 18, p. 69; nr. 19, p. 74. Vezi şi corespondenţa lui P. Vasici cu redactorul *Gazetei Transilvaniei,* Iacob Mureşanu, scrisorile din 5 februarie 1865 şi 8 martie 1865, în Arhiva Mureşenilor, Braşov, *dosar 16, nr. 2765,* publicate de Ax. Banciu, *Din scrisorile doctorului Pavel Vasici...,* p. 444—446.

[6] Vezi nota 1 la scrisoarea L.

[7] A. Şaguna.

[8] Localitate în judeţul Hunedoara.

[9] Localităţi în jud. Sibiu şi jud. Braşov.

[10] în şedinţa guberniului transilvănean, care prin dispoziţia nr. 31766 din 29 decembrie 1864, a acordat „drept de publicitate" şcolilor greco-orientale capitale din Braşov, Răşinari, Satulung, Sălişte şi Dobra şi şcolii triviale din Veneţia *(Gazeta Transilvaniei,* XXVIII, 1865, nr. 9', p. 34; *Amicul şcoalei,* VI, 1865, p. 25. Vezi şi scrisoarea lui P. Vasici din 5 februarie 1865 către I. Mureşanu).

LIV

Sibiu, 2 mai (1)865

Preastimate domnule şi fine !

Tocmai mă pregăteam să-ţi scriu, cînd căpătai şi scrisoarea d-tale de ieri.

Lucrul nostru stă aşa: eu neputînd în Săptămîna luminată a merge către Avrig[1], din cauză că mi se spuse că oamenii sunt la lucru şi nu voi afla nimica, voi să pornesc joi şi, venind în faţa locului, voi vedea cele ce s-au făcut şi îţi voi scrie deloc.

^Eselenţia-sa[2] este gata şi doreşte să iasă la aşezarea oaselor lui Lazăr, însă doreşte a şti mai nainte cu 2 săptămîni ziua întru care să
237 se facă cele de lipsă. El va filn.Sibiu.plnăia-fiaea-lui / maicii. Aşadară, cuget că vom putea fini toate dar, cum zisei, să vedem ce vor fi făcut pînă acum avrigeanii şi petrariul.

Cîtu-i pentru articulul despre care îmi scrii, mă bucur foarte. Va afla poate împotrivitori, dar totuşi, oricum, vedem că oamenii, văzînd că se dezbate lucrul în publicitate, au început a-şi mai trage seama.

Ieri referai despre locul naintea gimnaziului nostru, pe care îl pretind românii pentru şcoala gimnastică, dar nu izbutii. Gubernul nu dori, odată cu capul, ca să se clădească orice pe acel loc, tocmai din cauză ca să nu
237*> se micşoreze prospectul cel frumos al gimnaziului. / Poate că subt alt pretest se putea dobîndi, dar sub acesta nicidecum. Şi aşa, se va cere de la comuna Braşovului alt loc pentru gimnastică românilor, sau vor merge la una şi aceea şcoală cu saşii. Eu, cu toate că am operat că prin rădicarea unor aparate gimnastice nu se strică prospectul şi cerui cumpărarea sau şi plătirea de taxă pe mai mulţi ani, in contra voinţei braşovenilor români, însă în zadar.

Eu am fost scris braşovanilor şi în privinţa gimnaziului, şi îmi răspunseră frumos îndărăpt. Ziseră că mă aşteaptă ca să ne convorbim, însă eu văzînd că Eforia numai figurează şi face ce se spune de aicea,
238 văzînd mai departe că între profesori sunt partide, / spre dauna învăţămîntului şi a disciplinei scolastice, văzînd, în fine, că profesorii au crescut peste Eforie şi că aceia vor fi susţinuţi carii vor fi autonomi, adică a lucra după volnicie, nu ştiu cum voi izbuti. Atîta e drept, că fără publicitate nu va fi maturitate, fără aceasta gimnaziul e ca privat[3]. Maturitatea s-ar putea esopera, dar eu nu pot, nu cutez să propun împărtăşirea ei, pînă ce gimnaziul nu va corespunde prescriselor mai înalte. Şi de va propune altfel, eu mă voi opune, şi trebuie să mă opun.

Eu voi călători vreo 10 zile prin Ţara Făgăraşului, şi dacă îmi vei scrie, scrie-m[i] la Făgăraş, la protopopul Petrea, care apoi va şti unde mă aflu.

Complimente la toţi ai d-tale, de la noi toţi.

Rămîn cu toată stima al d-tale.

Adieu.

238v *Pavel.]*

[1] Vezi nota 1 la scrisoarea LIII. Scrisorile LIII şi urm. ne dezvăluie un fapt puţin cunoscut: rolul lui Pavel Vasici în această generoasă acţiune pornită de ASTRA pentru ridicarea monumentului lui Gheorghe Lazăr.
[2] A. Şaguna.
[3] în anul 1866 P. Vasici a insistat pe lîngă guberniu, pentru obţinerea „dreptului de publicitate" pe seama Gimnaziului superior din Braşov, ceea ce conferea acestuia şi dreptul la examen de maturitate. Dr. Vasici, *Reflexiuni la „ochire cronologică...",* p. 251.

LV

Făgăraş, 9/5 (1)865

Domnule şi fine !

Joi mă aflai în Avrig[1] şi, după ce vorbii cu reprezentanţii comunei, îmi promiseră că vor face toate, însă mai nainte să se înţeleagă laolaltă, şi apoi îmi vor scrie, prin administratorul, la Făgăraş. S[fîntul] George, adecă ziua consultării lor, trecu şi astăzi e luni, fără să fie venit vreo scrisoare de acolo. De aceea nici nu mai aştept, ci deloc plec la Veniţia[2], informîndu-te că nu avem ce mai căuta la acea ticăloasă comună, care e condusă de un notariu străin. Bine ar fi, dară, să hotărăşti ziua sînţirii monumentului şi să scrii eselenţiei-sale dom. mitropolit[3] care, precum ţi-am scris, va fi în Sibiu, după cum mi-a spus, pînă la finea lui mai c.n.

Petrariul mi-a promis că va fi curînd gata şi petrile sunt mai înscrise.

Totodată, gratulîndu-ţi ziua onomastică, deşi post festa[4], rămîn cu deosebită apreţuire al d-tale sincer amic,

Pavel.[5]/ 148

[Adresa:] An den Wohlgeborenen Herrn Georg v. Bariţ, Fabriksdirektor, zu Cronstadt.

[1] Vezi nota 1 la scrisorile LIII şi LIV.
[2] Veniţia, azi Veneţia-de-Sus şi Veneţia-de-Jos, sate componente ale comunei Părău din judeţul Braşov.
[3] Alex. Sterca-Şuluţiu.
[4] „După sărbători".
[5] însemnarea lui Bariţ: „1865. Dr. P. Vasici. Răsp.: 21 mai".

LVI

Sibiu, 20 mai (1)865

Domnule şi fine !

Alaltăieri sosii din călătoria întreprinsă în ţara lui Negru Vodă \ şi mă convinsei de-amăruntul despre starea şcoalelor carea, din ambele părţi, e cea mai deplorabile, despre care însă, de altă dată.

După ce ţi-am fost scris din Făgăraş în cauza monumentului lazarian[2], am primit în Vad[3] scrisoare de la concernentele paroc Maxim, că comuna nu vrea să facă nimic pentru fericitul bărbat al lor, ci că biserica are 80 f. şi că i-ar da spre acest scop.

149 Reîntoreîndu-mă, aflai maistrul acolo, căci ve/nise încoace ca să-şi mai ia cîte ceva. Ieri căpătai scrisoare de la el, în care îmi scrie: „Dass sie mit dem Stein und Gruft samt ubrigen Mauern fertig sind"[4], şi mă întreabă că să dezgroape oasele de acuma, sau nu? Eu îi răspunsei că nu, pînă nu-i vom şti ziua sînţirii. Nu ştiu dacă te-ai înţeles cu mitropolitul[5] în cauza aceasta. Eu fusei la dînsul şi avui o oră întreagă împunsături şi pişcături pentru scoale şi autonomie, ba vorbii şi despre monument, dar nu îmi reflectă nimica, ci îmi zisă că *„Transilvania* scrie articuli pentru scoale şi se mestecă în treburile noastre confesionale, ca să scrie despre uniţi". Eu îi răspunsei că nu am citit articulii, dar că se cam scriu,
î49v adevăr / şi că lumea nu mai vrea să orbecheze, ci pretinde că ştie cum stăm, şi eu din parte-mi îmi voi face datoria, voi citii articulii şi voi vorbi, atîta însă spun înainte că cu principiul luat de biserică nu vom înainta etc, etc. Aceasta impusă oareşicum, şi începu a mi se jelui că nu-1 ascultă protopopii etc. (N.B. : El a dat protopopilor porunci secrete ca să învegheze încordat asupra lucrărilor noastre). îmi spuse că va da porunci aspre, dar însă totuşi nu va suferi ca să se amestece guvernul sau alţii în trebile lui şcolare, cari sunt confesionale, ba nici pe mine nu mă va suferi să funcţioneze la esamenele preparandielor, cum a cerut
150 guvernul, care / preparandie este instituit confesional. Eu reflectai că nu mă voi vîrî, însă îl rog ca el să facă aceasta cunoscut gubernului, că eu trebuie să mă ţin de instrucţiunea mea. Apoi, cuget că şi eu sunt confesional. „Voi scrie eu, şi voi cere date pentru atacul autonomiei bisericeşti!", zise mai departe. „Guvernul ţi le va da, că nu va fi în perplexitate a le aduce înainte etc."

Citii articulii. *Te sărut pentru ei! Mi-ai liniştit inima. Cred că vor face epocă* [sublinierea lui Bariţ — n.ns][6], ha am auzit de sigur că l-a pus şi pe d-nealui la greu.

Către finea lui iuliu voi veni la Braşov şi vom vorbi mai multe.

Fii sănătos, cu toţi ai d-tale.

Rămîn cel nestrămutat amic,

150* *dr. Vasici*[7] /

[1] Ţara Făgăraşului. Negru Vodă sau Radu Negru, voievod făgărăsean, de numele căruia tradiţia leagă „descălecatul" Ţării Româneşti. Vezi Ştefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei,* voi. I, Cluj, 1971, p. 180—185.

[2] Vezi nota 1 la scrisorile LIII, LIV şi LV.

[3] Vad, sat aparţinînd comunei Şercăia, judeţul Braşov.

[4] Text în limba germană: „Că sînt gata cu'piatra şi cavoul precum si cu celelalte ziduri (restul de pereţi)".

[5] Alex. Sterca-Şuluţiu.

[6] Vezi articolele lui G. Bariţ, *Şcoalele autonome,* în *Gazeta Transilvaniei* XXVIII, 1865, nr. 33, p. 129-130; nr. 34, p. 133-134; nr. 35, p. 137-138 şi nr. 36, p. 141—142. Referindu-se la controversata problemă a autonomiei şcolare şi situîndu-se pe o poziţie identică cu P. Vasici, G. Bariţ afirma: „Autonomia e numai un pretest, monopolul este cuvînt fermecător, care însă ascunde în sine un principiu destructiv, care ameţeşte în zilele noastre capetele multora şi împedecă poate doară şi fără voia apărătorilor lui orice progres mai îmbucurător în instrucţiunea tinerimii, mai ales însă acelei româneşti tocma şi în direcţiune naţională şi confesională, pe care cred ei că o au dinaintea ochilor" *(Ibidem,* nr. 34, p. 133).

[7] însemnarea lui Bariţ: „Răsp. 21 mai".

Lvn

Sibiu, 7/8 (1)865

Domnule şi fine!

Mercuri, după ce ne despărţirăm, plecai către Săcele[1], cu acel propus ca sîmbătă să mă întorc iarăşi la Braşov, şi apoi duminecă să plec cu d-1 protopop Petric[2] la Prejmer[3]. Dar fiind eu prea ostenit, o luai sîmbătă de la Purcăreni[4] de-a dreptul la Prejmer unde, făcînd puţintea pauză şi dormind mai liniştit, mi-am mai venit în fire.

Eu nu ştiam ce s-a fost croit la Braşov, adecă pînă eu luni nainte de Sf. Petru ţinui conferinţa cu profesorii. Unii din efori s-au adunat să se consulteze pentru un banchet de S. Petru în onoarea mea, dar aflară în p[ărintele] Barac[5] şi d-1 Munteanul opoziţia, zicind că ei nu vor face / demonstraţiune în contra mai marelui lor. Vrînd însă Petric să 151
facă prînzul la sine, s-au învoit ca la reîntoarcere să fie prînzul dorit în otel, însă eu, fără să fi ştiut, le-am stricat treaba, şi mi-a părut foarte bine.

Drept aceea, sosind sîmbătă viitoare, adecă în 22 iuliu, la Braşov, la 9 ore seara, şi dorind p[ărintele] Petric să trag la el şi să rămîn pînă duminecă către seară, mă rugai să mă dispenseze şi, căpătînd odaie la nr. 1, nu mai ieşii, ci dimineaţă, duminică la 1/2 5 mă pusei în căruţ şi luni la 1 1/2 fusei acasă, obosit'şi ostenit cît se putu mai tare. Nu mult după aceea, aud că a fost şi directorul aci, / de bună seamă să-i mai 151'
raporteze.

Aş vrea să ştiu dacă ai voie să mergi la Abrud[7], căci atunci poate că m-aş rezolvi şi eu să merg, altfel nu, şi de aceea am putea călători cu căruţul meu.

Tocmai auzii că în 15/27 august va fi sînţirea noului episcop[8], şi aceasta va împedeca pe mulţi a merge. El plecă astăzi la 5 ore către Braşov.

Eu aicea trăiesc retras. M-am întîlnit cu domnul cel mare[9], m-a salutat pînă jos. Familia mea — ca nu pînă aci — m-au întrebat ce face şi pe unde umblă. Mulţămesc de bună îngrijire!

Venind d-1 Aldulianu[10], am vorbit unele cu dînsul, dar amărăciunea e mare la el în contra lui P[op][11] pentru preterare şi / la Dunca[12] pentru Î52
pensionare. Apoi şi altfeli se vorbeşte că opiniunea publică e în contra lui, căci nu a nimerit cu înlocuirea consiliarilor de curte.

Banatul să fie nereconciliat. Noul episcop[13] a fost cu Cermena[14] la Mocioni[15], la Foeni[16], să-1 mai molcomească. Nu ştiu ce va fi făcut, cuget că-mi va scrie Cermena.

Dacă ai avea vreo ocaziune bună, te rog să-mi trimiţi hîrtia ştiută.

Aşteptăm si pe gubernatorul[17], poate şi poruncă să mergem la Cluş[18]'.

Rămîn cu distinsă stimă al d-tale amic,

Pavel.[19] / I52y

[1] Oraş în jud. Braşov.

[2] *Ioan Petric,* protopop, fruntaş al intelectualităţii române din Braşov. Corespondenta sa cu Bariţ va apărea într-un volum viitor. Ea se află la B.A.R., ms.

rom. 1004, f. 271 ; ms. rom. 1005, f. 325; ms. rom. 1006, f. 125 si Arhivele Statului Sibiu, cutia 44, nr. 296/1881.

[3] Prejmer, localitate în județul Brașov.

[4] Purcăreni, sat aparținînd 'comunei Tărlungeni din jud. Brașov.

[5] *Iosif Barac,* protopop, primar al Brașovului.

[6] Gavril Munteanu.

[7] Se referă la adunarea generală a „Asociațiunii" de la Abrud, din 28—29 august 1865. G. Bariț, secretar, a fost prezent la această adunare. Preocupat de mutarea sa la Cluj și strîmtorat financiar, P. Vasici n-a putut participa la acea adunare. Vezi scrisoarea LVIII.

[8] Prin diploma împărătească din 8 iulie 1865 a fost înființată Episcopia ortodoxa a Caransebeșului, aparținînd de Mitropolia din Sibiu. în fruntea ei a fost numit Ioan Popazu. La 15 august 1865 în Rășinari, acesta a fost hirotonit episcop de A. Șaguna (Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur,* voi. III, p. 765-758).

[9] Mitropolitul Andrei Șaguna.

[10] *Ioan Alduleanu,* acum consilier gubernial.

[11] *V. L. Popp.* Vezi scris. XVII, nr. 11.

[12] *P. Dunca* a fost pensionat prin rezoluția împărătească din 10 iunie 1865 *(Gazeta Transilvaniei,* XXVIII, 1865, nr. 47, p. 187—188).

[13] Ioan Popazu.

[14] Petru Cermena. Vezi scris. XXII, nr. 20.

[15] Familia Mocioni de Foeni, cea mai de frunte dintre familiile românești bănățene prin reprezentanții săi. Aici poate fi vorba fie de Andrei, fie de Alexandru Mocioni, fruntașii politici din această vreme.

[16] Foeni, localitate în județul Timiș, reședința familiei Mocioni.

[17] L. Folliot de Creneville.

[18] Vezi *Gazeta Transilvaniei,* XXVIII, 1865, nr. 64, p. 254.

[19] Nota iui Bariț: „Răsp. 9 aug. 65".

Lvm

Sibiu, 19/8 (1)865

Domnule si fine !

La multprețuita scrisoare din începutul lui august îți fac cunoscut că, după ce noi avem să fim pînă în 5 septembrie în Cluș, nu voi putea să iau parte și la adunarea generală din Abrud mai cu 'seamă din cauză finanțiarie, unde îmi stau atîtea cheltuieli' înainte. Cu toate acestea, îmi pare bine să ne întîlnim joi sau vineri, aicea.

Cîtu-i pentru cuartier la Abrud, eu cred că-ți va veni greu să tragi
153 la oameni necunoscuți, însă nu vei avea / ce face, fiindcă circiumă de doamne-ajută nu se află acolo. Oamenii sunt însă prietenoși. Oricine își va ținea onoare să te primească în casa sa. De aceea, bine ai făcut că nu ai scris. Acolo vei întreba de ospetărie, ca un străin, apoi ei vor ști să te întîmpine după cuviință, cu atît mai mult cu cît în împregiurările de față le va pare bine că au norocire a te vedea în mijlocul lor.

Mă tem că adunarea aceasta va fi una din cele mai rău reprezentate, tocmai cînd ar trebui să fie una din cele mai numeroase.[2]

Comitetul[3] se adună în luna aceasta de două ori, fără de a hotărî
153* ceva, din cauză că, pe lîngă 6 suplenți,/ nu puturăm să ne adunăm atîția cît să fim putut face vreun conclus. Președintele[4] nu mai vrea să ia parte la aceste ședințe, din cauză — cum zice — că are mult lucru.

Închei cu acea bună speranță că ne vom vedea și vom vorbi mai multe, de față.

Adio.

Rămîn cu distinsă stimatiune al d-tale stimător,

Pavel. I 154

[1] Vezi nota 7 la scrisoarea LVII.

[2] Vezi *Gazeta Transilvaniei,* XXVIII, 1965, nr. 66, p. 261-262 *(Despre Adunarea generală a Asociațiunii. Abrud. 29/17 aug.).*

[3] Comitetul central al „Astrei".

[4] A. Șaguna, președinte al „Astrei" în anii 1861—1866.

LIX

Cluș, 18/10 (1)865

Domnule și fine !

Mergînd în 8 septembre de la Vințu-de-Sus[1] către Turda, am început a moțăi pe calea cea frumoasă, cînd îmi zice Julia[2] „Die Victoria ist da !"[3] Eu statui, strigai cărăușului d-voastre să stea, dar îndeșert, căci el luase calea tare și carul făcea să nu se audă glasul meu. Și așa, mă întorsei cu buzele umflate.

De cînd sunt aicea, am urmărit cu atențiune tot ce am putut observa. Mai întîi, dară, îți voi referi despre articulii d-tale[4], carii au făcut
cea mai bună impresiune la ai noștri, dară nu / și dincolo. Mă întrebară 155
unii din magiari că ce vrei d-ta ou revoluțiunea. Eu zisei că nimica, ci ai răspuns lui *Korunk*[5], care a dat date false, și dacă e iertat lui *Korunk* a scrie, de ce nu și d-tale a îndrepta cele false. „D-apoi bine, voiți voi, românilor, aceea ce scrie B[ariț]?" „La aceasta nu vă pot răspunde, că noi nu ne-am hotărît la nimica." „Ba voi sunteți ai dracului de neclisciplinați." „Norocul nostru dacă va fi așa." „Dar Șaguna nu e cu voi." „Noi nu știm cu cine e, căci v-am spus că nu ne-am hotărît." Biserecanul (zi-1 nemțește)[6] îmi spuse, strîngîndu-mi mîna și dînd din ochi, că e bine, așijd'erea și cel ce e pe lîngă cel mai mare, cu uniformă de geandarm. Deputatul cel de la Sibiu, care era aicea, îmi zise că acuma știe ce vrem și că ai lovit rău în cei de dincolo, carii își rod unghiile de necaz. Cei doi dintîi ziseră despre știuta scrisoare[7] că nu a fost oportun
să se publice, însă eu le reflectai / că nici Bătrînul[8] n-a dorit publicarea, i55v
dar se vede că unii au vrut să facă presiune asupra celui din Sibiu[9]. Apoi, cum întrebă cel din urmă: „De ce nu ați făcut o rugare, apoi să o fiți așternut prin prezidiu? Căci acesta, și de ar vrea să vă ajute așa, nu vă poate ajuta, dar orice adunare se poate răsipi prin baionete." „La aceea nu va veni lucrul, n-aveți ce vă teme." „Voi vă puteți și altfel aduna. P[er] e[xemplum], d-ta dai prînz la 30 români. Cine te poate opri? Pricepi?" „Pricep, dar românii vor afla mijloace, dacă vor voi, fără să compromită guvernul."

.. Asupra broșurei, pe care o știură bine analiza, scuipară toți și se indignară. Josika[10] nu recunoscu dreptul preoților neuniți asemenea ca celor catolici, adecă cel nemțesc.

Călătoria Bătrînului la Viena bătu tare la ochi şi oamenii mai cu
156 pricepere stau pe / gînduri. Apoi chiemarea guvernatorului[11] la Viena, care deloc şi plecă ieri, a tras după sine multe concituri, şi unii vor să o pună cu arătările Bătrînului în nex. Josika încă plecă ieri la Pesta, însă pe alt car şi ceva mai tîrziu decît guvernatorul. Unii zic că s-a dus să facă programa[12].

înainte cu 10 zile căutară aici după Hodoş[13] şi după Papiu[14] care, cum se zice, ar fi venit să facă ațîțări pe aicea. Eu mă rîsei. Spusei că să-i caute unde se aflâ.

Indignarea creşte tot mai tare asupra Sibiului şi, la dechiarațiunea din *Telegraf*[15], se fac multe comentări. Vor fi şi de aceia carii îl vor adora.

Comisiunea năsăudeană se întoarse alaltăieri şi minciuna din *Korunk* se desavoieşte prin poliție." Ei spuseră'despre'Bă că a vorbit ca un venerând bătrîn, căruia nu-i mai pasă de lume. Unul îmi spuse că la
156* Sibiu e foc, pentru articulii *Gazetei*[16], şi că se făcură dechiarațiuni / că nu se vor mesteca mai mult în politică, ci vor scrie dreptul economic.

Secret[arul] P. întorcîndu-se de la Braşov, mersă zilele aceste la şeful cel nou, G. Bethlen[17], care altfeli îl primi bine, dar totodată îl întrebă că ce vrei d-ta cu articulii cei înflăcărători, şi ce vrem noi? Ba unii îmi spuseră că la unii au intrat şi frica că vor păți ruşine cu uniunea, pe care nici dînşii nu o doresc prea mult, ci nu ştiu cum să scape din dilemă, căci sunt angajați. Preoții noştri zic că ce a făcut pînă acuma ăla[18], acuma vrea să strice dintr-o dată, căci l-au cumpărat magiarii.

De altfeli, suntem în linişte. La guvern ne suferă încă să mai scriem
157 şi româneşte, dar cel din Sibiu[19] / scrie adeseori guvernului, nu prezidiului, ungureşte, sub pretest ca să priceapă, sau, mai bine, să nu le pricepem noi. Şi aşa, calcă legea pentru limbă.

D-abia ne-am aşezat. Cu cuartirul nu sunt mulțămit. E prea mic şi are multe defecte, cu toate că plătesc 400 f. Celelalte lucruri par a fi ceva mai ieftine decît în Sibiu, mai vîrtos pînea, însă meşterii sunt mişei mari.

Ai noştri s-au cam retras. Numai eu şi Maior[20] mai umblăm cu atenție pe trotuar, în loc de promenă. Mai vine cîteodată şi Rațiu[21], care a fost şi ieri aicea.

Suntem cu toții sănătoşi şi vă poftim şi d-voastră toată fericirea. Cu care, rămîn al d-tale stimătoriu,

P.V.

157* Fratelui Iacob[22], salutări[23]./

[1] Vințul-de-Sus, comună în jud. Alba.
[2] Soția lui P. Vasici.
[3] Text în limba germană: ',yIat-o pe Victoria!", fiica lui G. Bariț.
[4] Articolul lui G. Barit, *Uniunea Transilvaniei cu Ungaria,* în *Gazeta Transilvaniei,* XXVIII, 1865, nr. 72, p. 285-286; nr. 78, p. 290-291; nr. 74, p. 293-294; nr. 75, p. 299-300; nr. 76, p. 303-304; nr. 78, p. 313-314. Omul politic român apăra autonomia şi individualitatea istorico-politică a Transilvaniei şi arăta cauzele pentru care românii transilvăneni n-au acceptat „uniunea". în articol Bariț reamintea momente din timpul evenimentelor de la 1848 „ca temeiuri justificatoare de purtarea românilor".

Prima biografie a mitropolitului - scrisoarea lui Vasici către Barit din 29 iunie 1873.7»*medalion:* Personalitatea dominantă a epocii, Andrei Saguna

[5] Periodic ce apărea la Cluj între 1860—1867.

[6] Friederic Kirchner, consilier gubernial.

[7] *Epistola* mitropolitului Al. Sterca-Şuluţiu către mitropolitul A. Şaguna, publicată în *Gazeta Transilvaniei,* XXVIII,'1865, nr. 77, p. 310—311. Convocarea unei noi diete la Cluj pe data de 19 noiembrie 1865 — alegerile urmînd să se desfăşoare pe baza legii anacronice din 1791 — avînd „ca obiect exclusiv şi unic al dezbaterii revizuirea articolului de lege I din anul 1848, despre uniunea Ungariei şi a Transilvaniei" (Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur,* voi. III, p. 770), a provocat o adîncă nemulţumire în rîndurile românilor transilvăneni. La 21 septembrie 1865 au avut loc la Blaj consultări „în care se recunoscu neapărata necesitate de ţinerea unui congres naţional" *(Gazeta Transilvaniei,* XXVIII, 1865, nr. 77, p. 310—311). Ca urmare, la 22 septembrie 1865, Al. Sterca-Şuluţiu s-a adresat mitropolitului A. Şaguna comunicîndu-i hotărîrea de a convoca o conferinţă naţională, în care să se hotărască o atitudine comună faţă de Dieta de la duj~™şiCBrîndu-i acordul pentru această acţiune. Publicarea *Epistolei* în *Gazeta Transilvaniei* a produs iritare la Sibiu. Vezi George Bariţ, *Părţi alese...,* voi. III, p. 319—327. A. Şaguna, prin răspunsul său, cuprins în scrisoarea din 11/23 septembrie, a refuzat să subscrie la iniţiativa mitropolitului din Blaj. Scrisoarea de răspuns a lui Şaguna cuprindea celebrele cuvinte: „Fiere possem, sed juvare non". Vezi si Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur,* voi. III, p. 776-781.

[8] Al. Sterca-Şuluţiu.

[9] A. Şaguna.'

[10] Baronul J6sika Lajos, liberal moderat.

[11] L. Folliot de Creneville.

[12] Vezi *Gazeta Transilvaniei,* XXVIII, 1865, nr. 81, p. 329—330.

[13] *Iosif Hodoş,* 1829—1880, avocat, om politic, luptător pentru drepturile naţionale ale românilor transilvăneni, pentru autonomia şi independenţa Transilvaniei. Vicecomite al comitatului Zarand şi deputat în parlamentul de la Pesta (1865—1876). Membru al Academiei Române. Lucrări: *Răsunet din Munţii Apuseni ai Transilvaniei* (1860), *Adresa comitatului Zarand* (1861), *Românii şi constituţiunile Transilvaniei* (Pesta, 1871) etc.

[14] Al. Papiu-Ilarian.

[15] *Telegraful român.*

[16] Vezi *Gazeta Transilvaniei,* XXVIII, 1865, nr. 82, p. 335.

[17] Bethlen Gâbor, preşedintele societăţii „Emke".

[18] A. Şaguna.

[19] A. Şaguna.

[20] Ioan Maior.

[21] Ioan Raţiu.

[22] Iacob Mureşanu.

[23] Nota lui Bariţ: „Răsp. 17 no.".

LX

Cluş, 21/11 (1)865

Domnule şi fine!

La scrisoarea din 17 am onoare a-ţi răspunde că o am comunicat cu cei ce cugetam a fi de asemenea părere. Greutate am simţit cu atît mai puţină, cu cît programa d-tale este şi programa noastră.

Ci că să vezi mai de aproape cum s-au dezvoltat lucrurile aicea. Voi să cerc a-ţi împărtăşi cele ce au urmat în trăsuri cît se poate de scurte. De luni se auzia că vin mitropoliţii. De cel din Blaş nu mă îndoii, căci a scris la de ai noştri. De cel din Sibiu mă îndoiam foarte, dar după ce citii vineri un telegram că a plecat joi din Sibiu, / nu mai aveam nici o

îndoială. Vineri dimineața soseşte, cu poşta ordinarie. Noi vrem să mergem la cortenire[1] pe la 12 ore, dară ni se spune că către seară ne va vedea bucuros, căci acum s-ar pune la odihnă.

Intre aceea soseşte şi Şuluțiu. Ne adunarăm la casa parohială g[reco]-catolică şi făcurăm vizitele, sub conducerea d-lui cons[ilier] Lazar[2], care întîmpină pe amîndoi prelații cu cuvîntări scurte, dar bune. Al nostru[3] vorbi foarte frumos, pînă la un loc, apoi de acolo ne lovi în dreapta şi stînga, astfeli de cei ce nu-1 cunoştea se mira de el. Eu zisei că loviturele sunt dureroase, însă spusei la ai noştri că acuma l-am cîştigat, şi ne putem folosi de el. Altă zi, interveniente dl. Al[dulea]nu[4]. îşi făcură vizitele cuviincioase unul altuia şi se primi conferința naționale, în care se puse întrebarea că să luăm parte la Dietă[5] sau ba?

- Aci, după unele şi altele, vorbiră ieri şi el, cu programul său, şi zisă/
v că el va lua parte, pentru că au promis Maiestăței-Sale, însă după ce el vede că națiunea română a devenit iarăşi nimica, prin rescriptul convocatoriu la dietă, el va disputa legalitatea dietei, va cere să se sancționeze legea electorale din 1864 şi, pe baza ei, să se concheme altă dietă, care apoi să intre în pertractare pentru uniune etc.

Atunci se rădică d-1 Rațiu[6] şi zisă că astfeli ne-am apropiat, şi subt astfeli de înțelegere nu află nici o pedecă a nu intra şi el ca deputat în dietă. Se dezbătu acest lucru şi ieri şi se primi solidariu, însărcinîndu-se Rațiu cu compunerea unui program şi a adresei care, subscrisă de toți, s-o dăm Dietei spre înaintare la Maiestate.[7] N.B.: înainte de a se oțărî ca să intrăm, se dezbătu prin mai multe vorbiri că ce ar fi mai oportun, a intra sau ba, şi se află că mai oportun este a intra şi apoi a lucra / aşa precum auzirăm de la eselența-sa. D[omnul] Alduleanu dezvoltă prea frumos că națiunea română nu poate capitula, ci are să se lupte cu onoare, apoi să şi cadă în luptă nepotrivită, dar să cadă cu onoare. Aici stăm, şi de aceea sunteți toți poftiți la citirea şi dezbaterea adresei. Şi cei din Viena sunt chemați, prin telegram.

Duminecă se ținu venisancta[8] cu o pompă mare. Ieri la 10 ore ne adunarăm în sala dietei[9], românii cea mai mare parte în fracuri şi, după ce veni statum priores, citi o cuvîntare lungă, la care îi răspunsă protonotariul pensionat Gâlfalvi. Apoi se trămisă o deputațiune de mulți membri, sub conducerea lui Josika[10], după comisariul[11], care întorcîndu-se spuse că eselenția-sa va veni deloc. între aceea se citi numele regaliştilor şi se poftiră deputații a-şi da credinționalele. Apoi se aleasă o comisiune de 28 persoane, pentru verificare, care pînă nu va isprăvi, nu se vor ținea şedințe. După aceea ieşi guvernul spre întîmpinarea comisariului regesc, şi acesta intră petrecut de o suită nu / meroasă de oficieri ştabali şi de generalul local, sub strigări de: „Eljen!" După ce se puse pe tron, dădu secretariului guvernial decretul împărătesc despre denumirea lui ca comisariu regesc, şi acesta se citi în limba latinească. Apoi se aşeză pe tron cu capul acoperit şi dădu rescriptul împărătesc spre citire. Acesta se citi în limba magiară, germană şi română, sub strigări de: „Eljen!" şi „Să trăiască!" După aceea citi însuşi comisariul o cuvîntare către Dietă, în limba magiară[12], la care răspunsă preşedintele Dietei, iarăşi din hîrtie. Ieşind comisariul sub strigări de: „Eljen!", petrecut aşa precum a intrat, ne provoacă preşedintele să-1 comităm la comisariul regesc, ce se şi făcu, unde fu salutat din partea dietei magiareşti şi el răspunsă lor / în limba asta. 160

Apoi mersă Dieta, condusă de b[a]r[onul] Josika, şi-1 salută pe preşedinte[13] într-o cuvîntare cam lungă, la care răspunsă preşedintele dintr-o hîrtie, scurt[14], şi aşa se fini cerimonialul de ieri.

Comisariul a venit în caretă. înaintea redutului l-a aşteptat o compagnie de săbii în parade, cu steagul şi cu banda care, atît la sosire cît şi la ieşire, făcu salutările cuviincioase, şi banda intona imnul popurare. La două ore a fost prî[n]z în edificiul liceului, în două saloane mari[15].

Aceste sunt cele petrecute. Dacă ai căpătat telegramul, grăbeşte să vini ca deputat, că cuget că vom ieşi cumva cu față curată înaintea lulmi. Dacă nu ați avea din alt loc descrierea acestora, puteți face întrebuințare, însă aşa ca să nu se atingă în vreun fel neplăcut persoana Ş[agu]nei, ca să nu-1 mai supărăm.

Adio.

Al d-tale sincer,

Pavel/ 160

[1] Vizită oficială.
[2] Alexandru Lazăr, consilier gubernial, deputat în Dieta de la Sibiu din 1863—64.
[3] A. Şaguna.
[4] Ioan Alduleanu. Vezi scris. XVII, n. 10.
[5] La Dieta de la Cluj.
[6] Ioan Rațiu. Vezi scris. XV, n. 14.
[7] Vezi şi scrisoarea lui Ioan Rațiu către Barit, datată „Cluş, 21 XI 1865, publicată la Keith Hitchins şi Liviu Maior, *Corespondența lui Ioan Batiu cu George Bariț,* Cluj, 1970, p. 93—95.
[8] *Veni sancte Spiritus,* cîntare de invocare a ajutorului spiritului sfînt, un fel de Te Deum, oficiat de episcopul Fogarassy.
[9] Este vorba de deschiderea fatalei Diete de la Cluj din toamna anului 1865.
[10] Vezi nota 9 la scrisoarea LIX.
[11] Comisar-imperial era baronul Kemeny Francisc.
[12] Cuvîntarea comisarului Fr. Kemeny la Dietă în *Gazeta Transilvaniei,* XXVIII, 1865, nr. 91, p. 391.
[13] Preşedintele guberniului L. Folliot de Creneville.
[14] Discursul lui Ludwig Folliot de Creneville este publicat în *Gazeta Transilvaniei,* XXVIII, 1865, nr. 91, p. 391.
[15] *Gazeta Transilvaniei* s-a servit şi de scrisoarea lui Vasici la redactarea celor două articole despre Dieta de la Cluj: *Ştiri de la Dieta din Cluj* (XXVIII, 1865, nr. 90, p. 367-368) şi *De la Dieta din Cluj* (nr. 91, p. 371-372).

LXI

Cluş, 13/12 (1)865

Domnule şi fine !

Precum vei vedea din alăturata corespondență[1], dacă vei vrea să se tipărească, noi am gătat deocamdată acțiunea noastră, şi dacă ne vom mai duce în Dietă, ne vom duce numai ca să ascultăm dezbaterile adresei[2].

De la citirea adreselor noastre pare că au slobozit urechile contrarii. Adaugă că, pe subt mînă, în multe părți se vorbeşte, deşi foarte secret,

161 că era să meargă de /aici o deputațiune, spre felicitarea Împăratului, la Pesta, dar fu respinsă.

Adresa ți se va trimite. Unii dintre sasi îmi ziseră că mai bucuros subscriau pe a noastră decît pe a lor, pentru că a lor veni în contradicțiune cu ei înșiși. Hossu încă a zis că-i place adresa și ați văzut ce condițiuni a pus și dînsul. Boer Jânos e un dobitoc, nu am perdut nimic prin el. Domșa nici cu magiarii, deși îmbrăcat ca ei, dar nici cu noi. Știi, el are ale lui. Insă la votizare nu a fost de față. Numai Lâdai[3] s-a
161" purtat ca un *poltron* [sublinierea lui Bariț — n.ns.]. S-a fost / înscris să vorbească, firește în favoarea magiarilor, dar apoi a renunțat la cuvînt, cu cei mulți, și cînd a fost votizarea s-a sculat de jumătate, s-a făcut ca un c. ... Doamne, urît e acela care se rumpe astfeli de la națiunea sa! De un Hossu nu mi-e așa de greață ca de aceștia. Și Lazar[4] d-abia se îndupleca, numaiîn ziua de pre urmă, însă el avea argumentele lui și văzînd că nu izbutește cu ele, se plecă. Mai vîrtos că Alduleanu[5] știu cum să-1 împace cu sine însuși.

Iți scriu și acuma că Alduleanu a fost chitul care a lipit pe mitro-
162 poliți deolaltă și care, gîdilînd ambițiunea celuia,/ îl retrasă către noi și îl compromisă cu ceia. Tactului lui avem de a mulțămi foarte mult, și și acuma stă față ori cu cine.

D[omnul] Rațiu[6] încă are meritele sale în compunerea adresei, iară mai vîrtos că sprijini opiniunea mitropolitului Șuluțiu care, desfășurîndu-o Alduleanu mai delicat, nu mai putea să rămînă p[r]intre cele neimitate.

Eu umblu la cazinoul oficieresc și acolo mi se spuse din mai multe părți că victoria morală e a românilor carii, ca un general isteț, s-au retras cu onoare din lupta cea nepotrivită cu care îl îmbia contrariul.

Alduleanu a avut mult noroc și cu cel mai mare de aicea, care se pare că ar vrea să-1 înduplece altfeli. Vom vedea ce va mai urma.

Al d-tale amic,

Pavel.

162^ De se va tipări articulul, să fie anonim în toată privința[7]./

[1] Iată această corespondență:

„Cluș, 1 decembre. Ieri sărbătorirăm ziua onomastică a eselenței-sale părintelui mitropolit Andrei b[a]r[on] de Șaguna, care ca regalist al dietei prezente se află în mijlocul nostru.

La 9 ore dimineața, părintele protopop și paroc al Clușului Vasiliu Roșescu, cu alți patru preoți, ținu servițiul dumnezeiesc, în care se făcură rugăciuni pentru sănătatea și viața eselenței-sale și se cîntă imnul archieresc. După liturgie merse preoțimea, curatorii bisericii și mulți dintre poporenii de aicea și din comunele vecine, cari veniră la solemnitatea zilei, tinerimea școlară, a felicita pe es[e]lenția-sa, apoi amploiații regaliști și deputații dietali români,' conduși de ilustritatea sa d-1 vicepreședinte al Tablei regești, cavalerul de *Alduleanu,* care și acuma, cu tactul ce-1 caracterizează, ținu eselenței-sale o cuvîntare scurtă, dar cu atîta mai măduhoasă, în care înălță meritele eselenției-sale, ce și le-a cîștigat de nou la această dietă.

Eselenția-sa mulțămi din inimă, arătîndu-și bucuria de care se vede pătruns cînd vede pe fiii națiunei noastre în armonie frățească, lucrînd spre binele și onoarea ei.

La 12 ore fu ședință dietală, în care se citi reprezentatiunea maiorității Dietei, adică a magiaro-secuilor, în toate trei limbile țării. După cetire, ceru eselenția-sa d-1 președinte al Dietei reprezentatiunea sașilor și a românilor, care încă se citiră.

La citirea acestor acte însemnate, era o tăcerie neobicinuită în sala Dietei din Cluș. Căci frații magiari și secui nu prea ascultau cetirea actelor în alte limbi, decît în a sa; aci însă făcură escepțiune, ba unii își făceau și adnotațiuni. La citirea numelor celor ce le-au subscris, încă se păzea o tăcere neîrldătinată.

În fine, președintele ordină tipărirea adresei maiorității în toate trei limbele și zisă că după ce se vor fini conferințele preliminarie, ce au să se facă asupra adresei, se va insinua ședința dietală pentru dezbaterea ei. Nu vă scriu cum sunt ținute aceste adrese, ca să nu preocup cumva opiniunea nimănui. Curînd le veți primi și, lipărindu-se în jurnale, vor putea fi obiectul comentarelor și al criticelor.

Ieri dimineață plecă către Blaș eselenția-sa părintele mitropolit Șuluțiu, cam ~Sfâbit~ȘT morbos, însă cu Inima—odihnită eă și-a împlinit după putință misiunea lucrînd pentru apărarea onoarei națiunei noastre, drept aceea și petrecut de mii de urări sincere din partea acelor bărbați ce știu prețui nedumerita rîvnă și ostenelele acestui strălucit bărbat întru apărarea intereselor naționale. Și dacă pronia cerească ar dispune altfeli de cum dorim noi, atunci și înaintea Creatorului poate să zică: „Nu am fost ca să trăiesc, ci am trăit ca să apăr adevărul și dreptatea."

La 5 ore seara plecă cu poșta și eselenția-sa părintele mitropolit Șaguna, poftindu-i-se din partea regaliștilor și deputaților dietali, nu numai de națiunea română, ci și săsească, și din partea preoților și mai multor poporeni adunați pe lîngă carîta poștale, călătorie fericită.

Eselenția-sa, odihnit în inima sa că și acuma a lucrat numai pentru vaza și onoarea națiunei, era vesel și bine dispus.

De aici veți vedea că românii, deocamdată, au izprăvit acțiunea sa și se întorc la ale sale. Solidaritatea nu a lipsit nici un minut dintre dînșii de cînd în adunările de conferințe naționale s-a croit drumul pre care avem de a merge.

Drept aceea, *Concordia* nu are drept a zice în nr. 94 că d-1 d[octor] Rațiu a rămas singur cu adresa sa, precum mințeau cei ce ar fi dorit una ca asta. Noi știm că toți s-au învoit la adresă, afară de Hossu, care are ideile sale, Boer Jânos, pe care românii l-au dezavoat de al său, d-1 Domșa, care încă e pe terenul de la 1863-64, dar altfel nu a votat, și domnul Lâdai, care a căzut și s-a rădicat cu maioritatea, însă astfeli ca cînd i-ar fi fost însuși rușine de rușinea lui.

(B.A.R., ms. rom. 1003, f. 284 r—285 v)

Sub semnătura /\ ea s-a publicat în *Gazeta Transilvaniei,* XXVIII, 1865, nr. 97, p. 397, cu unele modificări.

[2] Adresa celor 28 de deputați români din decembrie 1865, prin care refuză să recunoască dreptul Dietei de la Cluj, dreptul de a hotărî despre „uniunea" Transilvaniei, deoarece a fost convocată, „în trăsăturile ei generale, pe baza art. XI din anul 1791, prin urmare pe baza unei instituțiuni care, fiind întemeiată pe sistema politico-națională numai de trei națiuni, nu recunoaște pe națiunea română ca factor politic al țării", numai pentru a hotărî despre ^uniunea"' Transilvaniei. Vezi *Gazeta Transilvaniei,* XXVIII, 1865, nr. 95, p. 387—388 (articolul *Vot de minoritate).*

[3] Iosif Hossu, deputat al Comit. Cluj; Ioan Boieriu, deputat al Comit. Alba de Jos; George Domșa și Augustin Lâdai, deputați regaliști. Pentru atitudinea celor 4 deputați români vezi articolul *Cei patru,* în *Gazeta Transilvaniei,* XXVIII, 1865, nr. 95, p. 389.

[4] Alexandru Lazar.

[5] Ioan Alduleanu, deputat regalist.

[6] Ioan Rațiu, avocat în Turda, deputat de Hațeg.

[7] E vorba de corespondenta reprodusă la n. 1. însemnarea lui Barit: „Răsp. 14 mart. 1866".

LXII

Cluş, 17/3 (1)866

Preaiubite domnule şi fine !

Nu-ţi pot esprima bucuria ce împlu iţuma mea văzînd epistola d-tale şi cunoscînd mîna pe adresă. îmi crescu bucuria cu atît mai mult, cu cît văzui din cuprinsul epistolei că toată primejdia a trecut \
163 Domnul meu, natura e cel mai bun îndreptar şi, după ce îmi faci cunoscut că apetitul se arată şi după mîncare te simţi mai întărit, atunci / fii sigur că tot sirupul de China şi de fer, şi orice medicină, nu va suplini aceea ce o mîncare bună, curată, uşoară de mistuit. Mănîncă, dară, ce-ţi place din astfeli de mîncări, însă puţin şi des, ca să nu-ţi îngreoieze stomacul. Apoi apă bună, curată, fireşte — după împrejurări — şi ceva vin veohi, aer euraţ, căldwă potrivită, mişcare în soare,Ia început pasivă, cu căruţa, mai tîrziu activă, vor fi factorii cei mai buni a te aduce iarăşi în starea deplinei sănătăţi. Cîte o spălare a trupului cu apă stîm-
163* părată şi frecarea trupului încă pot fi, la timpul său, mult / priincioase. Dară lucrul de căpetenie va fi întru adevăr schimbarea aerului şi o cură de lapte. Laptele e sîngele alb, el îţi va suplini ferul care lipseşte în sînge. Să te aducă Dumnezeu în pace!

Eu, ce îi drept, mult m-am ocupat cu boala d-tale, cugetînd la cauzele din care s-a putut naşte. Ştiind însă eu că d-ta nu ai fost niciodată bolnav, ştiind mai departe că constituţiunea trupului d-tale este favoritoarie, am avut multă speranţă. M-am temut însă — spun drept — că medicii vor vedea tifus, friguri hecţeali şi ce ştiu eu, şi te vor îndopa
164 cu medicină pînă şi natura îşi / va perde puterea de a putea învinge boala şi medicamentele. Fie acum mărire lui Dumnezeu că ai scăpat, şi te încredinţăm că toţi noi, aicea, şi cu d-1 Raţiu din Turda, eram în grigea cea mai mare[2].

Mai deunăzi îmi scrise cel din Turda, pe carele l-am rugat să-mi dea din cînd în cînd de ştire, că ţi-ar fi mai bine, şi vream să-ţi scriu. Dar cugetînd că poate încă nu ar fi propăşit reconvalescenţa atăta de departe ca să te poţi ocupa cu citirea scrisorilor, vream să mai aştept. Acuma însă sunt mulţămit şi te pot asigura să nu ai nici o frică. Insă pază încă, cît se poate, mai vîrtos animi afectiones evitare[3], şi Dumnezeu îţi va ajuta şi te va rădica din patul durerilor, spre mîngîierea naţiunei noastre şi bucuria fiilor ei.

Dumnezeu să-ţi ajute!

Te sărut din tot cugetul şi sunt al d-tale amic plecat,

164*

Vasici [4]./

[1] Bariţ a fost „bolnav de aprindere la nl3™îr,;« luni (vezi *Gazeta Transilvaniei,* XXIX 1866 nr *R l* ooTM 6 mai bine de două o vindecare completă, şi fără urmări/de pnWmonîAiL ^In condiţiile de atunci, de mirare., deci, *ci* în aprilie 1866 toKRtoi^,»? 0 ™' Nu de bucurie cu ocazia însănătoşirii: ' omaniaela G k) trimit o telegram

„Bariţ. Cronstadt
Cristo's a înviat. Empfangen Sie zu Ihrer glucklicken Genesung unsern herzlichen Gliickwunsch. Gott erhalte und schutze Ihr unserer ganzen Nation so theueres Leben.

dr. Vasici
Măcelariu
dr. Maior
Poruţiu
Pamfilie
Kifa
Csergedi Iosiv
Pintea Iosiv
dr. Raţiu."

în traducere: „Primiţi, cu ocazia însănătoşirii dumneavoastră, sincerele noastre felicitări. Dumnezeu să ţină şi să păzească viaţa dumneavoastră, atît de scumpă întregii naţiuni." Telegrama se află la B.A.R., ms. rom. 1003, f. 167r.

^VezYşi scrisoarea lui I. Raţiu către Bariţ datată „Turda, 12 IV1866", la Keith Hitchins si Liviu Maior, *Corespondenta lui Ioan Raţiu...,* p. 101 — 102.

[3] Expresie latină: „Să eviţi traumatismele psihice".

[4] Cu însemnarea lui Bariţ: „Dr. P. Vasici. Răsp. 11 apr. n."

LXIII

Cluş, 2 mai (1)866

Preastimate domnule şi fine !

Mult ne-au îmbucurat scrisoarea d-tale, văzînd din ea că, cu ajutorul lui Dumnezeu, starea sănătăţii înaintează VAm citit-o în adunarea noastră la toţi interesanţii, şi şi la alţii ce erau de faţă, şi toţi se bucurară. Intîi, în specie pentru mine, eu am cea mai vie speranţă că simtomele ce au mai rămas îndărăpt vor dispărea cu încetul, cu atît mai
/ secur cu cît îmi scrii că apetitul e bun şi că ce mănînci îţi prieşte, semn 166
că schimbarea materiei (Stoffwechsel)[2], care neîncetat purcede în trupuri organice, şi-a cîştigat tăria sa şi, după părerea mea, aceasta va fi medicina cea mai priincioasă: a respinge orice materie indigestă, fireşte sprijinită de aer curat şi de mişcare cît de înceată, sau pasivă, în afară. De te-ar aduce Dumnezeu în părţile noastre!

Mai am încă a-m[i] esprima simţămintele şi ale întregii mele familii la onomastica ce o vei serba sîmbătă. Dumnezeu să te ajute şi să te întărească, ca să mai poţi fi apărătoriu săracei noastre naţiuni şi sprijoană bu/nei familii a d-tale. 166v

Lui Ieronim[3] aş recomanda să înveţe a înota, căci atunci va îmbina scalda cu oareşcare gimnastică, şi acesta ar fi cel mai bun mijloc a stîrpi dispoziţiunea inflamatorie ce a rămas într-insul.

Acum să venim şi la unele de pe la noi, cari ţi le împărtăşesc în confidenţă. Aicea s-a trecut dumineca trecută — adică a mironosiţelor — la conferinţă între d-1 Măcelariu, Bohăţel, Balomiri din Sibiu, şi Raţiu[4], despre care poate că-ţi va fi şi scris şi, cît am putut înţelege de la cest din urmă, el şi Balomiri nu au fost pentru mergerea la Pesta[5]. Măcelariu, care de la început dorea a merge şi spriginea pe Lazar[6] ca să iasă deputat, zice acuma că-1 mînă gubernatorul / şi vrea să plece luni sau 167

dintre fu„dătorii Gimnaziului gr. ras. de la Braşov. Invocînd legislaţia şcolară» *Regulaty.ntul de organizaţiune pentru gimnazii şi şcolile reale din anul 1849' („Entwurful "j* şi *Instrucţiunea despre activitatea oficioasă a consilierilor de scoală* din 24 iunie 1^55, Vasici sublinia obligativitatea consilierului şcolar, reprezentant al statului, de a participa şi de a conduce esamenele de maturitate si, în consecinţă, îşi exprima „minunea" că acesta n-a participat la examenul de maturitate care s-a desfăşurat la gimnaziul din Braşov. El susţinea că acest consilier şcolar n-a fost înştiinţat, deci a fost „delăturat înadins" şi atribuia această acţiune lui Andrei Şaguna, calificîndu-o ca „pretenţioasă, neloială şi nelegală". în asemenea condiţii/ Vasici contestă legalitatea examenelor. Intrucît textul apărut în *Gazeta Transilvaniei* nu este identic cu originalul, reproducem mai jos textul original al lui Paul Vasici:

„Suum cuique

Citim în *Gaz. Trans.* că în Gimnaziul nostru din Braşov s-au ţinut în 26 iuniu examenul de maturitate la care a luat parte Eselenţia-sa A.'Mitropolit B. de Saguna. Această ştire pe cît ne-a îmbucurat pe atîta ne-a şi întristat! Ne-[a] îmbucurat că vedem şi gimnaziul nostru r i d i ^ mtre gimnaziile recunoscute de stat; ne-[a] întristat pentru că noi avem consilier de scoale şi nu vedem nici o amintire despre dînsul la acel act atîta de însemnat pentru de a cîştiga un renume bun gimnaziului nostru, un renume care să corespundă gimnaziilor de stat.

De la § 78 pînă la § 88 ai *Regulamentului de organizatiune pentru gimnazii si şcolile reale* din anul 1849, care este sancţionat de Maiestatea-Sa, si nu e fătul absolutismului, precum vreau unii să ştie, ci al Constitutiunii din 4 martie 1849 se descriu formele sub care au să se ţină esamenele de maturitate, unde se dă cea mai mare sferă de activitate tocmai consilierilor de scoale, fiindcă ei au să aleagă tezele, au sa conducă esamenele de maturitate personalmente si în fiinţa de fată a lor, după finirea esamenelor verbale, are colegiul profesoral, sub presidiul consilierului de şcoala sa se consulteze despre judecata calculului, ce ar merita fiecare dintre abitunenţi în singuraticele obiecte, şi peste tot, unde îi compete votul decisiv, are să subscrie protocolul de conferinţă şi să împărtăşească abiturientilor determinarea despre recunoscuta sau denegata maturitate pentru universitate, si să subscrie testimoniul de maturitate.

Aceste toate nu se fac de flori de măr, ci pentru că statul vrea să aibă garanţia despre progresul ce face învăţămîntul în deosebite gimnazii, fie acestea de stat sau a persoanelor private, ori al unor corporaţiuni. Esamenul de maturitate nu se poate considera ca un esamen ce-1 face gimnaziul la finea fiecărui an, în singuraticele clase, ca sa vadă ce progres au făcut fiecare şcolariu în decursul anului, ci esamenul de maturitate îndreptăţeşte la cercetarea universităţii, si pentru aceea are să constate ce grad de cultură ştienţifică şi-au cîştigat abiturientii, căci de la aceasta atîrnă capacitatea de a păşi la universitate. Şi pentru aceea'nu se poate da gimnaziilor mdepe[n]denţă totalmmte şi, deşi au dreptul de a păsi preste sfera activităţii lor si a deschide calea la universităţi prin un testimoniu dat'de la sine, ci ea capătă această îndreptăţire numai aşa, căci prin conlucrarea consilierului de scoală la esamen, acesta se ridică la un *esamen de stat,* fiindcă pozitiunea consilierului de scoale în conducerea esamenului esenţialmente este aceea că el are să vegheze, oare pune gimnaziul elevilor săi, la finea totalului curs, în adevăr aceea cerere care este fixată de problema gimnaziului prin planul de lecţiune universal si îndeplinirea lui este recunoscuta ca îndreptăţitoare la cercetarea universităţii? Si'gimnaziile ar iesi din dreptul lor daca în această procedură ar zări vreo neîncredere din partea statului în ele; caci fiind ele însărcinate *de la stat* a cultiva si informa elevii lor nu după plac si buna chibzuinţă, ci după un plan deliniat legalm'inte. Ele au îndatorirea a da ratiocinm despre îndeplinirea însărcinării lor, şi zace în bine înţelesul interes propriu al lor ca ele depunerea acestui raţiociniu să o facă în timp hotărît, în o formă temeinică şi minata legalminte.

oA • § 34 al J/wtTMc/iwweî *despre activitatea oficioasă a consiliarilor de scoale din Z4 iuniu 1X55,* la care sunt înviaţi de cineva amîndoi consiliarii de scoale a noştri se zice: „Inspectorul gimnaziale are să conducă şi să învighieze esamenul de maturitate şi alt esamen [acest alineat este şters de Vasici în original — n ns]

Dacă aceste asa stau, apoi atunci ne mirăm cum de consiliariul de scoale al nostru nu si-a dat osteneala a veni la acest esamen, barem acum întîia oră, căci fiinţa de fată a eselenţiei-sale d-1 mitropolit nu a putut prejudicia nimic activităţii sale, pentru că suum cuique, şi precum noi nu putem cere de la eselenţia-sa ca să se suie pe catedră si să suplinească pe vreun profesor, aşa nici nu putem ca el să suplinească pe consiliariul de scoale la acest act, unde activitatea lui este atîta de necesară, ca, gimnaziul să-si cîşt'ige renumele cuvenit. Orice act are numai atunci valoarea sa legala, dacă se face după formele prescrise — forma datu esse rei — şi apoi cine va subscrie testimoniul elevilor? Şi cum va face consiliariul de scoale relaţiunea sa despre starea ştienţifică şi disciplinară a acestui gimnaziu la înaltele locuri, care el este dator a o face în tot anul? .

Mai departe în § 34 al *Instrucţiunei despre activitatea oficioasă a consiliarilor de scoale din 24 iuniu 1855,* la care, pe cît am fost informaţi, atît consiliariul g.-răsăritean la reactivarea sa, cît şi cel g.-catolic la denumirea sa au fost înviaţi, se zice: «Inspectorul gimnaziale are să se *conducă* şi să învigheze esamenul de maturitate şi -aceste esamene totodată a le folosi şi spre aceea, ca să esperieze rezultatele, care singuratecele gimnazii le ajung la elevii săi. Dacă numărul mare a gimnaziilor subordonate lui, sau alt caz de împedecare i-ar face cu neputinţă a ţine esamenul de maturitate la toate în persoană, atunci pentru acele gimnazii, spre acest scop, are el să propună regimului ţării un suplinitoriu.»

Cunoscînd noi dar zelul şi activitatea consiliarului de scoale al nostru, mai repeţim încă o dată că ne prinde minunea de ce nu a luat parte la acel act, la care a fost atît de tare obligat.

Dacă însă peste toată aşteptarea s-ar fi întîmplat că el să nu fi fost avizat, sau să fi fost delăturat înadins, precum ni se cam pare din cele urmate, căci esamenele se finiră în 24 iuniu, ca niciodată aşa de timpuriu, deşi prelegerile se începură numai la 11/23 septembrie, apoi atunci trebuie să ne tînguim despre o astfel de întîmplare şi să numim acest act al eselenţiei-sale pretenţios, neloial şi nelegal şi să tragem atenţiunea acelor care se cred îndreptăţiţi a dispune de ... acest gimnaziu, ca să îngrijas'că de timpuriu pentru ocolirea astor fel de abuzuri prin care gimnaziul nostru ar deveni în decadenţă şi ar perde numele cel bun. Apoi şi timpul în care se tin aceste examene ni se pare pentru 10 abiturenţi prea scurt.

în consiliarii de şcoală are naţiunea noastră şi bisericile noastre un organ naţional şi confesional pe lîngă guvern, şi' pentru aceea noi să îngrijim cît se poate mai bine pentru susţinerea lor în această poziţiune, şi nu numai să nu-i împiedicăm de la funcţiunile'lor, ci să le dăm tot sucursul de a le putea împlini, cu atît mai mult cu cît Suprema Inspecţiune a Maiestăţii-Sale asupra institutelor de instrucţiune ale noastre nu se poate'denega oricît am fi de autonomi, şi Maiestatea-Sa are drept a esercita această inspecţiune prin organele sale în acel mod care i se va părea mai corespunzător scopului.'Şi oare ne-ar mai place ca şcoalele noastre să se inspecţioneze prin organele regimului de naţionalitate şi religiune străină, precum se inspecţionează cele din Bucovina şi precum'se inspecţionară anii trecuţi ale noastre de confesiune g.-catolică? Nu, domnilor, nicidecum, să ne ferim de una ca aceasta, să dăm fiecăruia ceea ce se cuvine lui, suum cuique, să lucrăm într-o înţelegere armonică spre binele şi înflorirea naţiunii noastre, căci vedem şi în resbelul de faţă cît de tare se adevereşte aceea ce în anii trecuţi zise un bărbat de stat, că ştiinţa e putere".

(B.A.R., ms. rom. 1003, f. 211r - 212v; 215r - 216r).

Manuscrisul lui Vasici este însoţit de următoarea însemnare de mîna lui Bariţ: „Dr. Pav. Vasici. Se publicase în *Gazeta* una parte mare din acest articul sub titlu *Din Vîlcele, 1867"* [recte: 1866 — n.ns.].

Reacţia la *Suum cuique* n-a întîrziat. Mai întîi apare *Declaraţiunea locuitorilor români şi contribuitori la fundarea Gimnaziului român gr.—or. din Braşov* (datată „Braşov în 16/4 august 1866" şi semnată de Radu Radovici, George Nica, Nicolae Măciucă, Iordache David, Apostol Est. Pop, Teodor T. Ciurcu, Nicolae T. Ciurcu, I. Florian, Ioan T. Popovici, Const. I. Popasu, D. Eremie, Nicolae Voinescu, Ioan Hagi Ciurcul, G. Ştefanovici) în *Gazeta Transilvaniei,* XXIX, 1866, nr. 62, p. 245, în care autorul lui' *Suum cuique* este considerat „un voitor de rău" care „se sileşte a conturba buna înţelegere ce domneşte între noi şi... Şaguna" şi sînt respinse „insinuaţiunile". Autorii *'Declaraţiunii* afirmă că sînt „deplin mulţumiţi cu modul în care exc.-sa a tratat pînă acum, ca suprem inspector în trebile gimnaziului nostru şi dato-

marți, fiindcă s-a înțeles cu Tulbaș[7] și Balomiri din Orăștie. Iată dependința amploiatului!

Noi nu am fost consultați, nici nu am știut de adunarea lor, căci ei cugetă acuma că numa deputații aleși au drept să dispună în numele națiunei. Eu, din partea mea, îți spun drept că sunt mulțămit că mă lasă în pace. Pusețiunea unui amploiat e astăzi foarte precarie, și pentru aceea, văzînd că nu putem izbuti ca amploiați, să tăcem și să facem cît putem pe subt mînă, dar să nu ne vîrîm și apoi să zicem că trebuie să facem, că ne mînă ăla și ăla, ce poate că nici nu e drept.

Oare cine e auctorul articulului din *Concordia*[8] pentru Diploma din 20 octom[brie] ?[9]

Rămîn cu toată stima, al d-tale stimătoriu,

PaveL

Fratelui Iacob[10], multă sănătate[11]./

[1] Vezi nota 1 la scrisoarea LXII.

[2] Metabolism.

[3] Ieronim Bariț.

[4] Ilie Măcelariu, Alex. Bohățel, Ioan Balomiri și Ioan Rațiu, fruntași politici români. Vezi și scrisoarea lui I. Rațiu către G. Bariț, datată „Turda 25 IV 1866", în care se amintește de consfătuirea celor patru (în 31 aprilie) fără a se preciza însă numele lor. Keith Hitchins și Liviu Maior, *Corespondența lui Ioan Rațiu...,* p. 102—103.

[5] La Dieta de încoronare, deschisă la Pesta în 14 decembrie 1865.

[6] Alexandru Lazar.

[7] *Ioan Tulbaș,* „concipist la finanțe", deputat român în Dieta de la Sibiu și în Dieta de la Cluj, ales în Districtul Orăștie.

[8] *Concordia,* ziar politic și literar, redactat la Pesta, în anii 1861—1870, de Sigismund Pop și Alexandru Roman.

Vezi și capitolul *Al Roman,* scrisoarea I, n. 3.

[9] Este vorba de articolul intituiat *Diploma din 20 oct. 1860 și emanciparea politică a românilor, în Concordia,* VI, 1866, nr. 31—494, p. 140—141.

[10] Iocob Mureșanu.

[11] Bariț specifică: „Prin grai viu, în iun[ie] et iul[ie]", adică răspunsurile la scrisoare.

LXIV

Cluș, 15/3 aug. (1)866

Preastimate domnule și fine !

Am citit și eu articulii ieșiți în *Albina* și *Gazeta* despre esamenul de maturitate. Cei din *Albina*[1] sunt de la oameni năimiți, lingușitori; cel din *Gazeta*[2] vorbește adevărul, și eu mulțămesc auctorului lui, oricine va fi, că mi-a dat ocaziune a mă justifica naintea publicului pentru ce nu am luat parte la acel esamen.

La lingușirile cele scrise în *Albina* mai că nu aș fi aflat cu cale / a răspunde, dacă și tăcerea nu ar avea marginele sale, pînă unde poți suferi fără a te arăta, oricum, atins. Eu trebuie să răspund[3] cu atît mai mult, cu cît din toate părțile mi se spune că însăși Eforia s-ar fi învoit la ținerea esamenelor afară de timpul prefipt, numai ca să nu iau și eu parte la esamen.

Eu, domnul meu, nu pot să cred acestor bîrfe, cari se văd a fi ieșit iarăși din un izvor foarte turbure, precum e și acela unde, ca să mă apese pe mine naintea lumei, se zice că Eforia m-a chemat / la esa- 168v
men. Eu cuget a fi petrecut mai mult timp între dd. brașoveni, decît să le fiu necunoscut, cu atît mai puțin cu cît eu și atunci cînd asudam ca amploiat împărătesc cu naltă sferă mă interesam mult de progresul ce-1 făceau școalele din Brașov, unicele care mai puteau a se numi scoale. Apoi zică cine va vrea, scrie cîte minciuni și lingușiri, aceea pot zice cu înimă curată înaintea ceriului că publicitatea s-a dat Gimna-
ziului nostru numai la relațiunea ce am făcut-o eu în favoarea / lui, și 169
că aceia ce au scris alta, carii își atribuie acuma tot succesul, au încurcat numai obiectul. Sunt convins și despre aceea că Eforia nu va lăsa asupra sa acea imputare că nu mai vrea consiliariu de scoale, pentru că e în contra autonomiei bisericești. Videant consultus.

Despre voluntiri[4] avui și eu, la întoarcerea mea dintre Munții Apuseni, cevași vorbă cu o persoană înaltă și, din cîte putui pricepe, văzui atîta că e mulțămită cu purtarea noastră. Mersei și în alt loc, unde fui întrebat că merg batalioanele din munți peste Carpați ?![5]

Aș dori să ne întâlnim la Alba Iulia[6].

Articulul din *Concordia*[7] a făcut mare impresiune prin bietul Cluș.

Sunt cu toată stima al d-tale serv și amic,

Vasici[8]./ i69v

[1] *Albina,* foaie politică și culturală românească, a apărut la Viena, apoi la Pesta, în anii 1866—1876, sub îndrumarea lui Vincențiu Babeș. Primul redactor responsabil al foii a fost George Popa. Din 1870 acestuia i-au urmat: V. Babeș, Iulian Grozescu și Ioan Ciocan. *Albina* a fost susținută material de familia Mocioni.'

Vezi *Albina,* 1,1866, nr. 37, corespondența *Brașov în 4 iulie 1866,* în care se afirmă că guberniul a acordat drept de publicitate Gimnaziului din Brașov „sub scutul autonomiei bisericești", guvernul păstrîndu-și numai suprema inspecțiune, „fără a se amesteca la toate afacerile cum s-a întîmplat pînă acuma". Ca urmare, deși Eforia ar fi invitat pe inspectorul școlar gubernial să participe la examenul de maturitate, acesta nu s-a prezentat. Vezi și *Albina,* I, 1866, nr. 38, corespondența *Brașov, 25 iunie j7 iulie 1866 (Școalele de pe la noi!)* semnată de un anume P., în care se descrie desfășurarea examenelor la școlile românești ortodoxe din Brașov în vara anului 1866, și se subliniază meritele lui Andrei Șaguna în crearea și dezvoltarea Gimnaziului românesc brașovean, ignorîndu-se complet rolul lui Pavel Vasici, fapt ce, firește, l-a lezat pe acesta din urmă. A se consulta în această problemă Andrei Bârseanu, *Istoria școlilor centrale române gr.-or. din Brașov scrisă din incidentul jubileului de 50 ani al Gimnaziului,* Brașov, 1902, și Pavel Vasici, *Reflexiuni la ochire chronologică* p. 249—251.

[2] *Gazeta Transilvaniei,* XXIX, 1866, nr. 47, p. 186. într-o corespondență datată „Brașov 28 iunie" se menționa că în 26 iunie 1866 s-a desfășurat primul examen de maturitate la Gimnaziul român din Brașov. S-au prezentat 10 candidați, dintre care 4 au primit calificativul „pre[ex]celentia maturi", iar 6 „maturi". La examene, ca și la conferința finală, a participat A. Șaguna. în aceeași foaie, în numărul anterior, 46 din 27/15 iunie, menționîndu-se solemnitatea încheierii anului școlar la Gimnaziul român, se preciza că direcțiunea Gimnaziului brașovean a adus mulțumiri lui Andrei Șaguna „pentru stăruința cu care a cîștigat publicitatea acestui gimnaziu".

[3] Răspunsul sau „justificarea" lui P. Vasici a apărut sub titlul *Suum cuique (Fiecăruia ce i se cuvine),* în *Gazeta Transilvaniei,* XXIX, 1866, nr. 58, p. 230; nr. 59; p. 233; este datat „Vîlcele 27/15 iulie 1866" și semnat, semnificativ, *Unul*

rim deplina recunoştinţă prea demnului nostru arhîpăstor, pentru multele binefaceri de care s-a împărtăşit institutul nostru din partea excelenţei-sale". Au urmat apoi *Reflexiuni la articolul Suum cuique* publicate îh *Gazeta Transilvaniei,* XXIX, 1866, nr. 66, p. 264 şi nr. 67, p. 265 şi semnate *„Un profesor".* Manuscrisul *Reflexiunilor...* se află la B.A.R., în fondul Bariţ, ms. rom. 975. Pe baza însemnării obişnuite cu care Bariţ însoţeşte şi acest manuscris, am putut identifica pe acest „un profesor" în persoana lui Ioan Meşotă. Meşotă atribuie autorului articolului *Suum cuique* intenţia „de a ataca şi calomnia oarecare persoane care nu-i convin d-ei sale ..." şi conchide: „Iată dară că la examenul de maturitate la gimnaziul nostru s-a urmat întru toate regulamentul, numai că ca preşedinte şi conducător n-a fost d-l consilier dr. P. Vasici, ci ex.-sa mitropolitul Andrei baron de Şaguna, inspectorul suprem al tuturor şcoalelor româneşti gr.-or. din Transilvania.

[4] Voluntari români în războiul austro-franco-italian.

[5] Refuzul tinerilor români la recrutare şi de aici zvonul dorinţei lor de a trece munţii în România.

[6] La adunarea generală a Astrei.

[7] *Extras din o corespondenţă. Cluş, 22 iulie,* în *Concordia,* VI, 1866, nr. 57—720, p. 251. Autorul articolului este tot Vasici, lucru pe care îl deducem din existenţa originalului la B.A.R., ms. rom. 975, f. 214r—215v. Ion Meţianu îi răspunde printr-un *Răspuns la Extrasul corespondenţei din Cluj. 22 iulie a.c, Zărneşti, 6 aug. 1866,* în *ibid.,* nr. 62-525, p. 272-273.'

[8] Nota lui Bariţ: „Răsp. 20 aug."

LXV

Cluş, 21/8 (1)866

Preastimate domnule şi fine!

In privinţa părţii 1[a] a epistolei d-tale, nu pot alta să zic decît: „Doamne, iartă-le, că nu ştiu ce fac!"

Ce se atinge de partea 2[a], iată cum stă lucrul, care l-am văzut cu ochii mei. Sub 14/6 1866, n. 2680, face oficiolatul arătare la guvern că a auzit cum că din comunele cutare, mi se pare Netod'[1], Viştea-de Sus[2], Drăguş[3] etc. feciorii ar fi ascunşi şi nu se vor arăta la tragerea sorţii. Deci, după ce părinţii lor şi sub pedeapsă de arest nu e speranţă că-i vor aduce acasă, cugetă oficiola/tul a arăta o silă *morale,* şi pentru aceea se roagă de guvern ca să mijlocească de la comanda militară un despărţămînt de cătane (vezi pentru silă morale!)[4]. Guvernul scrie la General comando, ăsta întreabă prin o notă germană pe oficiolat cînd cugetă să înceapă cu esecuţiunea, şi-şi arată părerea că oare nu ar fi mai bine, fiind acuma şi tîrziu, a âmîna cu esecuţiunea pînă ce se va începe asîntarea, în august. Oficiolatul arată aceasta la guvern, împărtăşind o copie din mai sus amintita notă a Comandei către oficiolat, şi arată că s-a învoit la propunerea Comandei, că / amînarea iese întocmai şi că la timpul său va arăta la î[naltul] Guvern. Acesta e tot, dar cuget că e destul.

Eu nu am citit *Telegraful.* în numărul din urmă al *Albinei* ieşi şi relaţiunea mea, ce am făcut-o la provocarea Locuţinţii ungureşti în privinţa şcoalelor[5]. Această relaţiune s-a comunicat, pe cît am fost informat, de către un sîrb, mitropolitului[6], şi de atunci mi s-a făcut vrăjmaşul cel mai neîmpăcat. Eu aveam propus pe d-l Notoşevici, adecă pe colega meu cel sîrbesc, dară Demetrovici îmi spusă că acela nu poate fi. Şi iată, acuma văd că e Mandits[7], care îl şi tămîia prin gazetele sîrbeşti în unii ani, vezi / bine, pe bani buni. 171

Dăunăzi îmi spusă K[irchne]r[8] că veni aicea metropolitul să vorbească cu guvernatorul, mai vîrtos în treaba cu mine căci, precum cam se aude, nu ar mai avea lipsă de mine. Dar fiindcă cest din urmă pleacă luni la 5 ore dimineaţa cătră Viena, R[eichenstei]n îi telegrafi de la Mehadia, şi acum nu ştim dacă vom avea norocire să-1 vedem pe aicea, sau numai la Belgrad.

Cam acum răspunsă d-1 Meţianu. Oare şti el că *Testamentul nou* constează aicea 45 cr. şi că toată *Biblia* nu vine la 2 fr., necum la 25 f., că lui i se pare ieftină? Săracii oameni! Apoi vezi că şi popii merg după bani. Dară nu ştie că pe cutare protopop îl pedepsi cu 20 f. pentru că nu au mers după bani. Dar aicea toţi tremură, deşi înlontru se bucură.

Sunt cu toată stima al d-tale,

Pavell 171"

[1] Netod, azi Gura Văii, sat aparţinînd comunei Recea, judeţul Braşov.

[2] Viştea-de-Sus, sat aparţinînd comunei Viştea, judeţul Braşov.

[3] Drăguş, sat aparţinînd comunei Viştea, jud. Braşov.

[4] Vezi *Gazeta Transilvaniei,* XXIX, 1866, nr. 55, p.'218—219: *Turda 21 iulie* şi nr. 63, p. 250, *Făgăraş 23/11 aug,* semnată Ilie Palie.

[5] *Albina,* I, 1866, nr. 51: *Reprivire peste şcoalele poporale,* în care este cuprins şi un fragment dintr-un raport şcolar al lui Pavel Vasici.

[6] Andrei Şaguna.

[7] *Teodor Mandits,* consilier locotenenţial sîrb.

[8] Fr. Kirchner, consilier la Curtea de casaţie.

LXVI

Cluş, 3/9 (1)866

Domnule şi fine!

Aş fi dorit mult să ne întîlnim la Alba Iulia dar nu se putu. Află că, făcînd vizită la balaur[2], mă sărută. Dar aflai de la H[an]ia[3] că articulii şi pişcăturile din *Gazetă* îl necăjesc prea tare. Lasă că strigă în şcoală că neuniţii lui, drăguţii, strigă că le-a furat banii etc.

Adunarea trecu tot mai „sa bene". Propunerea pentru stipendie pentru preparanzi îi căzu rău, dar nu avu ce face, trebui să lese a trece.

Locul se alese Cluşul[4], şi Miiller[5] cu Istvânffi[6] se făcură membri onorari. Fogarasi[7] se rugă să-i dăm pace, că şi aşa / are destul să înghită 172
de la ai săi. Despre celelalte nu se făcu nimica, căci Ş[agun]a, cum aud, a dechiarat că el cu Ş[ulu]ţiu nu merge, ci singur, şi s-a umilit că va da promemoria, ce i s-ar pregăti, însă oamenii nu au încredere în el, şi aşa nu ştiu ce se va mai face.

D[omnul] Raţiu[8] e tocmai aicea, însă tare ocupat, nici nu putui vorbi cu dînsul. Nu ştiu, scrisu-ţi-au ceva în treaba aceasta?[9]

Sunt copleşit cu osibite neplăcute, tot în feliul ca cu esaminile. D[omnul] Moldovan[10] scutură greotatea pe mîna mea, vrînd a mulțămi pre cel atotputernic[11], şi de aceea mă voi lupta, apoi sau voi învinge, sau să mor, dar aşa nu voi mai sta. Răspunsul meu îl voi da, dara, la
*72v *Albina*. La *Concordia* nu sunt prenumerat / şi nu am cunoştință cu redactorii.

D[omnul] Glodaru[12] îmi spuse multe, deşi el nu ştia de certele din jurnale. Îmi zise că ăla[13] ar fi zis, cînd a venit la esamene: „Man wollte aus euch hergelaufene Menschen machen"[14] unde s-a cerut testimoniele profesorilor.

Lui Mețianu[15] ar trebui răspuns că călătoriul ar fi gata a duce cu numele pe mulți dintre preuții carii se află nemulțumiți pentru împărțirea banilor, de nu s-ar teme că-i espune persecuțiunei. Fîe-i însă destul că banii ar trebui împărțiți aşa. Rescriptul împărătesc zice: „Sunt a se împărtăşi numai astfeli de preoți carii, pe lîngă o cultură mai înaltă, se disting „durch Pflichttrene und Strebsamkeit auszeichnen"[16] (astea
*73 nu le putui bine traduce fără lexicon), presupunîndu-se că / ei, cu privire la veniturile ce le trag din parochie, ar avea lipsă de ajutătoriu. Ori poate d-1 M[ețianu][17] cu mîna pe inimă zice că aceste principie se păstrează la împărțire, şi dacă odată compete cuiva din acest ajutoriu, este îndreptățit consistoriu a decide ca să i se tragă atîta şi atîta şi să primească cărți în loc de bani? Au nu s-a zis protopopului[18] din M[aros] V[âsârhely][19], cînd se rugă ca cutărui preot să nu se dea biblia, fiindcă are lipsă de bani, că aşadară nici bani nu va căpăta etc.? Toți protopopii şi preoții țin că eu am scris articulul, şi mă rugară pe Dumnezeu, cari mă întâlniră, ca să nu-i compromet, că-i pace de ei. Cel din M[aros] Vâsârhely nu a vorbit cu mine, ci ştiu de la alții carii erau de față, şi de aceea se poate spune.

Aşa, la d-voastră nu-i glumă: colera seceră. Mi-a părut rău după Marinovici, marcînd încă un vechi cunoscut al meu.

173v Mi-a părut foarte rău să văd din / *Gazetă* că n-ați avut pre nimenea care să vă descrie cursul adunărei. Eu din toată inima aş fi făcut, dară nu am avut timp, căci am fost însărcinat a relaționa lui G[ro]is[20], sub *rosa,* şi aşa trebuiam să-mi caut loc cît se poate mai retras, ce nu puteam totdeauna afla, căci în cuartieră nu era cu putință, ci d-abia puteam în biserică, între sfăzile membrilor comisiunelor. Un lucru foarte greu.

Precum vei fi citit în gazete, ştirea despre nereîntoarcerea guvernatorului[21] capătă estensiune, şi mi se spune astăzi că e adevărată. Cei de pe aicea cugetă că locul lui îl va lua Josika[22]; asta se vorbea şi
174 astă-iarnă, dar nu ştiu / ce ne va mai aduce şi ziua de mîne. Destul că eu unul n-aş fi vrut tocmai acum să perdem pre gubernatorul, şi perderea lui poate că va schimba sistema.

D[omnul] Bologa[23] a fost aicea şi i-am spus salutările d-tale. El tare doreşte să te întîlnească şi mi-a spus că dacă vei merge la Belgrad[24] să dai pe la el, la Sibiu. El se aşteaptă mîne aicea. Eselenția-sa d-1 P.[25] încă te aşteaptă. Te salută. El e bolnav. Ceialalți domni primiră cu mulțămită salutările şi mă însărcinară a-ți spune şi din partea lor cele mai cordiali salutări.

Fii sănătos, cu toți ai d-tale.

Iară eu rămîn, cu distinsă stimă, al d-tale stimătoriu.

Pavel.

Făgărăşanul[26] bine răspunsă *Telegrafului!*[27]/ 17

[1] La adunarea generală a Astrei din august 1866 de la Alba Iulia, la care a participat şi P. Vasici.

[2] A. Şaguna.

[3] *Ioan Hania,* notar consistorial, arhidiacon si director al Seminarului din Sibiu.

[4] Locul pentru adunarea generală a Astrei pe anul 1867.

[5] *Gottfried Muller,* directorul Academiei de drept din Sibiu.

[6] *Paul Istvânffi,* directorul Academiei de drept din Cluj. Atît G. Muller, cît şi P. Istvânffi, au fost aleşi membri de onoare ai Astrei la propunerea lui Vasici. Vezi *Gazeta Transilvaniei,* XXIX, 1866, nr. 66, p. 261 *(Adunarea generală a Asociațiunii).*

[7] *Mihăly Fogarasi,* episcop romano-catolic al Transilvaniei.

[8] Ioan Rațiu.

[9] Vezi scrisoarea lui Ioan Rațiu către George Bariț, datată „Turda în 31 VIII 1866", publicată la Keith Hitchins şi Liviu Maior, *Corespondența lui Ioan Rațiu* p. 107—109.

[10] */. Moldovan,* profesor la Seminarul din Sibiu.

[11] Andrei Şaguna.

[12] *Pavel Glodariu,* 1833—1899, om politic român, originar din Macedonia.

[13] Andrei Şaguna.

[14] în limba germană: „Voiau să facă din voi vagabonzi".

[15] Vezi nota 6 la scrisoarea LXIV.

[16] în limba germană: „Se disting prin lealitate şi străduință".

[17] *Ioan Mețianu.*

[18] *Parienie Trombițas,* 1812—1889, protopop ortodox al Tîrgu-Mureşului. A fost implicat în evenimentele de la 1848 în Tîrgu-Mureş. Adunarea de la Blaj din 3/15 mai 1848 l-a ales între membrii deputăției către Dietă. A colaborat la *Telegraful român.* Membru al Astrei.

[19] Tîrgu-Mureş.

[20] *Gustav Groiss,* consilier si vicepreşedinte al guberniului.

[21] L. Folliot de Creneville.

[22] Baronul Josika Lajos.

[23] Iacob Bologa, acum consilier aulic la Cancelaria transilvană.

[24] Alba Iulia.

[25] Vasile Ladislau Popp. Vezi scris. XVII, n. 11.

[26] Vezi nota 4 la scrisoarea LXV.

[27] Bariț notează la sfîrşit: „1866, 3 Oct. Răsp. 8 oct."

LXVII

Cluş, 25 sept. (1)866

Domnule şi fine!

Mercuri referai obiectele cele odioase. Avui lupte mari. R[aniche]r[1] defendă pe cel din Sibiu[2] ca un procuror plătit. Veniră multe lucruri înainte. Catolicii țineau cu mine, primăriul mi se cam trăgea către ăla. Unii țineau cu R[aniche]r, însă cînd zisei că noi nu suntem sinodalmente constituiți, atunci zisă şi acesta că aceasta ar fi de respectat. Ce s-a hotărît, nici eu încă nu ştiu. Eu voi face espedițiele aşa cum simt eu,

apoi ei direagă-le cum vor vrea. Destul că şcoalele noastre nu au amici. Veni vorbă şi despre împărţirea banilor, unde lovi bine M[ăcelar]iu[3] şi B[ornem]isa[4], zicînd că cine cutează să pîrească pe Ş[aguna]?

Cela care scrie ungureşte ieşi bătut. Atinge provocarea mitropolitului Ş[agun]a pentru şcoli mestecate[5], la care ăsta nu se învoieşte, deşi nainte a zis că ie./

In înţelegere cu d-1 B[olo]ga am făcut articulul alăturat. Dacă poate ieşi fără atingerea persoanei mele, te rog fă să iasă[6]. Iţi dau însă voie să schimbi ce-ţi place şi să adaugi. însă s-a prea mărit, şi trebuie atacat, ca să nu esorbiteze. Aici sunt adevăruri.

Joia şi sîmbătă trecută se ţinu aicea alergare de cai, însă toate pregătirile şi tot zgomotul ce se făcu nu arăta alta nimic decît sărăcia. Scopul se vede a fi ca să se adune -magnaţii, să măniHCe şi să bea vreo două zile, precum şi făcură, şi să se uite la plebei peste umeri. Nici ecuipaje elegante, afară de a lui Karâksay din Ungaria, nici cai frumoşi, dar nici pinteni, nici pene nu se văzură. A lipsit şi espoziţiunea de animale domestice.

Colera, după raporturile ce vin, e tare în decadenţă pretutindinea. Pe aicea am fost scutiţi de ea. Timp avem prea frumos şi cald; noaptea vine ceva răcoare.

Fii sănătos.

Te salut cu toţi ai mei,

Vasici./

Numai pentru d-ta'

Ieri mă chemă primăriul nostru şi mă întrebă că ce cuget eu despre lucrările de dincolo, că oare K[ossuth][7] afla-ar aicea închinători? Căci acesta, ca Prusia, vrea să ne gătească neplăceri şi din partea aceasta.

Eu răspunsei că aş fi om de nimica dacă nu i-aş vorbi adevărul, însă pe suflet trebuie să-i mărturisesc că nu am simţit nimica. Mai zisei unele şi altele, ce ştiui, cu toată sinceritatea. Mă întrebă ce îi cu Iancu? Răspund: „Acela e un beţiv nebun, care nu mai poate juca nici o rolă". „Ce îi cu Axente?" „Cît am văzut, omul e îngrijat pentru susţinerea vieţii sale. Arată cea mai mare logialitate [= loialitate — n.ns.] către Maiestatea-Sa, şi nu cred că s-ar amăgi de cineva". „Ce e cu Balint? „Nu ştiu, dar şi despre el cuget tot aşa." [8] (La cîte îţi spun eu, d-1 R[aţi]u[9] îmi zise curat, înaintea lui B[ocş]ia (?)[10], că el ar fi cel dintîi care ar lua persica / şi ar ieşi înaintea lui K[ossuth], la vreo invaziune[11] + Aceasta o cred). „Dar B[ari]ţ nu e prea rugat pentru cei de dincolo." „Nicidecum. Să citim articulii lui, să cercetăm purtarea lui de decenii. Apoi acela care cunoaşte relaţiunele cele de dincolo aşa precum le cunoaşte B[ariţ], să-mi crezi, domnul meu, nu va avea poftă a se uni politiceşte cu cei de dincolo". „Bine, îţi mulţămesc".

Ce deduc eu de aci, după ce cugetai în mine mult, şi meditai şi mai mult? Cum vine el la d-ta? Poate că rnă înşel, dar eu cuget că ăla, colo, a scris ceva ca să te de dezavueze pe la presidii[12].

Pe 2 se aşteaptă gubernatorul [sublinierea lui Bariţ — n.ns.] şi eu cuget că mi se va da ocaziunea a vorbi cu maiorul. Dar pînă atunci te înştiinţez, ca să te poţi îndrepta, fireşte în cea mai mare confidenţie. Oare nu ar fi bine să scrii vreun articul în *Gazetă,* care apoi eu să-1 pot comenta celuia, sau vreo scrisoare, însă nu cătră mine, ci cătră R[aţiu], care apoi să mi-o comunice mie, aşa ca eu să o pot întrebuinţa? Aceste toate le las la înţeleaptă chipzuială a d-tale, dar d-ta fii sigur că eu nu voi odihni a le da toate de bîrfe venite de la oameni răutăcioşi./ 176"

Cum se ţine la noi articolul de lege din 1863[13]

în numărul 69 al *Gazetei Transilvaniei* face o[norata] redacţiune observări la articulul *Dintre Tîrnave,* în cari ne provoacă a ţinea strîns pe lîngă legile din 1863 şi 1864, de la vlădică pînă la opincă.

Aceasta ne dede încă a arăta publicului românesc următoarele:

Metropolia g[reco]-o[rientală] din Transilvania este, după toate atributele sale, o diregătorie bisericească românească. Metropolitul se numeşte „metropolitul românilor g[reco]-o[rientali] din Transilvania şi Ungaria" şi pentru aceea noi am fi cugetat cum că limba oficioasă a acestei diregătorii supreme bisericeşti nu poate fi alta decît numai cea românească. Dar ne-am înşelat, căci precum în multe altele, aşa şi în privinţa aceasta domneşte acolo o volnicie care nu ni-o putem esplica. Auzim din funte secur că eselenţia-sa mitropolitul g[reco]-o[riental] din / Transilvania şi Ungaria, care totodată este şi preşedintele Asocia- 177
ţiunei române pentru literatura şi cultura poporului român[14] scrie la î[naltul] Guvern r[egesc] al ţării şi la notele ce-i vin de acolo româneşte (căci acesta, faţă cu el, păzeşte legea din 1863), îndărăpt tot magiareşte. Din ce cauză, nu ştim. Destul că unii zic cum că eselenţia-sa face aceasta ca să arate guvernului de acum al ţării dibăcia sa în esercierea limbei magiare, tocmai aşa ca cum arăta odată c[ezaro] r[egeştii] Locuţienţe a Transilvaniei dibăcia sa în uzuarea limbei germane. Şi, precum îşi ţinea atunci pe ascuns secretariu neromân, care să-1 lucre germăneşte, aşa s-ar servi şi acum iarăşi, pe ascuns, cu un secretariu care se ţine de naţiunea magiară, ca să-i lucre magiareşte. Alţii zic că el face aceasta numai ca să cîştige înimele votanţilor magiari şi aşa, şi cele ce doreşte. Unii dau cu socoteala că ar face aceasta pentru ca să arate că el în toate e *autonom* şi, după conceptul său de autonomie, lucră cum îi place. Alţii / iarăşi vreau să ştie că el lucră magiareşte ca 177»
să-1 priceapă guvernul aşa precum doreşte el, iară nu cum referisă referentul.

Noi ştim că prea sînţia-sa bucuros se provoacă la articulii de lege din 1863 cînd cere trebuinţele lui speciali. Noi l-am auzit de atîtea ori vorbind de „legalitate" şi „moralitate", de aceea ne vine foarte paradox a auzi acuma că scrie magiareşte, tocmai aşa ca şi vlădica din Bucovina germăneşte, acuma cînd este legat prin legea mai sus-amintită să scrie româneşte. Şi întrebăm pre români: află ei oare aci acele frumoase cuvinte, „legalitate" şi „moralitate", cari la toate ocaziunile, de atîtea ori mişcă buzele preasînţiei-sale? Legalitate e aceea cînd guvernul îi scrie româneşte şi el răspunde ungureşte? Moralitate e aceea cînd capul bisericii dă esemplu rău fiilor săi sufleteşti, prin vătămarea legii sancţio-

nate de Maiestatea-Sa? Noi cugetăm că eselenția-sa d-1 mitropolit, ca persoană privată, poate scrie în ce limbă îi place, însă ca metro-
178 politul românilor g[reco]-o[rientali] este dătoriu, / este legat prin lege să scrie româneşte. Căci dacă calcă legea vlădica, ce se aşteaptă de la opincă? Autonomia volnică a unui metropolit nu se poate estinde aşa de departe fără cea mai adîncă vătămare a simțului naționale, ca el, în batjocura legilor sancționate de Maiestatea-Sa, să scrie în afacerile metropolitane, oricui, în altă limbă decît în cea legală, românească. Şi dacă el nu păzeşte această lege, apoi comite un păcat neiertat asupra națiunei şi bisericii, ne batjocoreşte limba şi ne dă testimoniu de paupertate înaintea l[naltului] Guvern şi a națiunilor colocuitoare.

Noi chemăm, dară, atențiunea românilor asupra acestui incident neplăcut care poate avea dimensiurni neprevăzute şi trage după sine cele mai grele urmări pentru națiunea şi biserica noastră, ^şi rugăm pe eselenția-sa ca să încete a se mai servi cu străini în afacerile noastre naționali şi bisericeşti şi, în favorul lor, a întrebuința limbi străine cu postpunerea limbii noastre, fiindcă astfeli ni se vînd interesele noastre naționali şi bisericeşti oamenilor străini, cu cea mai mare daună a noastră, cu bun folos pentru străini. Noi avem bărbați cordați, maturi şi demni de toată stima, pe lîngă mitropolie, şi nu e lipsă a ne servi cu străini, cari ne vînd interesele.

Iară zic: preasfînția-sa doreşte cumva prin aceasta a înmulți numărul de 11 milioane magiari al lui *K[olozsvâri] Kozlony?*[15] Atunci să
178v ne-o spună, ca să ştim cu cine avem de-a face./

Numai pentru d-ta

Astăzi, 13/10, avui norocire a vorbi mai lungă vreme cu K[irchn]er[16], care era, în timpul absentării celui mare[17], dus cu licenție pe la Sibiu şi Orăştie, şi mă întrebă pozitiv că cînd mergi d-ta şi R[ațiu] la Viena[18], şi că dacă e să mergeți, apoi ar fi timpul. Cu a.ceastă ocaziune veni vorba şi la Verdăchtigung[19] şi îmi spusă că astea merg foarte departe, astfeli cît vin pînă şi în urechile monarhului, p[er] e[xemplum] că românii s-ar fi alăturat lîngă cei de dincolo, cînd aceştia arii putut începe acțiunea[20]. Fireşte că eu apărai cu toate puterile că acestea, cum cunosc
179 eu pozițiunea / noastră, sunt calumnii. Omul îmi dădu drept, dar îmi zise că dacă cei mari umplu urechile celui mai înalt, apoi mai pe urmă acesta poate fi aplecat să creadă.

Eu îi spusei franc că unii te au şi pe d-ta în prepus, căci ştiu că prin aceasta apoi mînjesc națiunea întreagă. Cred şi nu mă îndoiesc căci aceasta merge sistematice, dară va fi greu de dovedit. Insă noi să stăm fermi în credința noastră.

Veni mai departe vorba că cel din Sibiu, în cît a vorbit cu el, e corect, adecă stă pe terenul nostru, şi că la îndemnul lui se va duce la Viena, deşi nu l-ar fi asecurat de tot, pentru că națiunea îl suspițio-
179^ nează etc, etc./

Eu zisei că calumniaze-ne cine cum va vrea, aducă-ne în suspițiuni cum vor vrea, noi vom rămînea neclintiți în credința noastră către Monarchul[21] care, ca şi pînă acuma, îi vom arăta la toate ocaziunile căci numai pre el îl avem care ne mai scuteşte de nedreptățiri, şi că credința românului către monarchul lor e bazată în religiunea lui.

Cel mare[22] a sosit luni noaptea. Ce a adus, nu se ştie. Atîta însă scăpă pe cel numit gura a zice, că are instrucțiuni noi şi că nu crede că vor reuşi ceia. / 180

Acestea mi le țin de dătorință a ți le comunica, spre îndreptarea d-tale.

Adio![23]/ 180v

1 Iakob Rannicher.
2 Mitropolitul A. Şaguna.
3 Ilie Măcelariu.
4 *Baron Ioan Bornemissa,* vicepreşedinte al guberniului.
5 Şcoli de ambele confesiuni.
6 Aceste informații apar, cu mici modificări, în *Gazeta Transilvaniei,* XXIX, 1866, nr. 73, p. 289—290 (corespondența *Cluj, 25 sept.* semnată**).
7 *Kossuth Lajos,* 1802 — 1894, conducătorul revoluției maghiare din anii 1848-1849.
8 Răspunsurile lui Vasici cu privire la cei trei prefecți români sînt astfel formulate, încît să înlăture orice suspiciune a oficialităților față de ei.
9 Ioan Rațiu.
10 *Simeon Bocşa,* fost protopop al Gherleiț?).
11 în sensul că s-ar împotrivi cu orice preț.
12 Relatările din această scrisoare reflectă îngrijorarea care a cuprins autoritățile habsburgice în timpul războiului cu Prusia, teama de o eventuală alianță româno-maghiară în cazul unei răscoale maghiare în Transilvania sau al unei intervenții din exterior. O deosebită îngrijorare provoca posibilitatea unei intervenții militare a principelui Carol în Transilvania. Vezi G. Bariț, *Faimele de invaziune în Transilvania,* în *Gazeta Transilvaniei,* XXIX, 1866, nr. 56, p. 221 — 222 ; George Bariț, *Părți alese...,* voi. III, p. 435.
13 Articolul — căci această parte din scrisoare este destinată a fi publicată ca articol — a fost publicat, cu modificări, în *Gazeta Transilvaniei,* XXIX, 1866, nr. 75, p. 298—299 (vezi corespondența *Cluj, 1 oct.,* semnată • **).
14 Andrei Şaguna.
15 Periodic' clujan, apărut în anii 1856—1873. Face aluzie la propaganda ziarului respectiv pentru 11 milioane de maghiari prin deznaționalizarea nemaghiarilor.
16 Vezi nota 8 la scrisoarea LXV.
17 Andrei Şaguna.
18 O parte dintre conducătorii politici ai românilor din Transilvania, şi anume aripa radicală, pregătea, în toamna anului 1866, o nouă acțiune de informare a împăratului asupra dorințelor legitime ale națiunii române. Ideea trimiterii unei delegații la Viena pentru 'a prezenta un memoriu în apărarea autonomiei Marelui Principat se conturase cu prilejul consfătuirilor politice care au avut loc la Alba Iulia în august 1866. Cei doi mitropoliți refuzînd să conducă o asemenea delegație, după o altă consfătuire ce a avut loc la Cluj, această îndatorire a fost preluată de G. Bariț şi I. Rațiu. Memoriul, semnat în 31 octombrie 1866, cerea menținerea individualității istorice a Marelui Principat Transilvania. Urma să fie convocată, pe baze democratice, potrivit prevederilor legii electorale stabilite la Sibiu în 1864, o nouă dietă. Memoriul cuprindea şi alte revendicări cu conținut progresist: reprezentarea justă a românilor în administrația provincială, reglementarea justiției, revizuirea şi completarea patentei urbariale din 1854 etc. Memoriul, întărit de 1493 de semnături la care se adaugă cele 37 de plenipotențe ale românilor, a fost prezentat de Ioan Rațiu — G. Bariț fiind bolnav — împăratului în ziua de 31 decembrie 1866. Acesta, potrivit unui obicei de acum cunoscut, s-a limitat să afirme: „Contez pe credința d-tale şi în viitor, iar dorințele şi cererile românilor le voi lua în considerare". Memoriul a rămas fără nici o urmare. Vezi *Majestätsgesuch des Georg Barițiu und Dr. Johann*

Rațiu als Bevollmâchtigte von 1493 Newohnern aus dem Grossfurstenthum Siebenbiirgen, Wien, 1867; *Gazeta Transilvaniei,* XXX, 1867, nr. 1, p. 1-2; *Albina,* I, 1867, nr. «T?/20 ianuarie; nr. 5-112 din 11/23 ianuarie; George Barit *Părți alese* voi III, p. 421-438; S. Retegan, *Lupta națională a burgheziei romane din lransilvania în anii negocierii pactului dualist,* în *Studii si articole de istorie,* voi. XIII, 1969, p. 35—38.

[19] Suspectare.

[20] Vezi nota 12.

[21] Deşi de circumstanță, afirmațiile lui Vasici oglindesc vechea si neîntemeiata concepție a unei părți a intelectualității române transilvănene; aceasta, în împrejurările vitrege ale instaurării dualismului austro-ungar, continua să creadă în monarh.

^ Guvernatorul.

[23] Nota lui Bariț: „Răsp. 20 oct."

LXVIII

Cluş, 16/10 (1)866

Domnule şi fine !

Pînă astăzi nu putui a te informa despre rezultat. Cum primii scrisoarea, spusei subşefului că am oarece de a-i comunica. El veni în biroul meu, unde îi citii scrisoarea şi *Gazeta.* „Fii bun şi mi le tradu, apoi mi le adă în şedință". O făcui. La ameazi alergă la şeful. în ziua aceea veni şi d-1 R[ațiu] şi făcu cele de lipsă, despre care te va fi informat *K*

181 De atunci nu putui vorbi cu / subşeful şi de aceea nici nu putui scrie. Aseară mergeam la cantină şi îl întîlnii. De departe îmi întinsă mîna şi îmi zise: „Tare s-a bucurat g[uvernatoru]l că i-am comunicat scrisoarea lui B[ariț], mai vîrtos că cu venirea lui R[ațiu] s-au adeverit toate. Eu mă bucur că m-am înşelat în opiniune. Vom mai vorbi." Şi se duse.

Astăzi întîlnii pe d-1 K[irchne]r[2], căruia încă de joi spusesem cele scrise şi care aprobase paşii. Acuma îmi zise că deloc în ziua următoare s-o trămis cu recomândațiune la Cancelarie. Apoi, vină orişicum de acolo,
181v românii îşi/ fac datoria. îmi mai reflectă că în articulul *încurcâtorii*[3] este oarecine bine zugrăvit şi se va necăji, dară e aşa dacă îşi schimbă de atîtea ori părerile.

H făcui atent la articulul din urmă[4], adecă la programa scrisă de d-ta. îmi zise că nu l-a citit, însă acuma îl va citi cu atenţiune şi-1 va comuneca şi cu şeful, care-i zicea că dacă e aceea programa noastră, apoi ea e bună etc, etc.

Avui ocaziune a vorbi şi cu adiutantul, şi îi zisei ca prin treacăt
182 cum încearcă unii a te înnegri şi suspiționa, ca /să-ți paralizeze activitatea, îmi zise că astfeli de oameni se află, dar sie sind abgewetzt[5], că d-ta stai pe teren legal, că şi acuma ai făcut un pas legal, desi succesul, în împregiurările de față, nu se poate dejudeca[6] etc, etc.

Aceasta spre ştiința d-tale, cu aceea observare că din toate minele şi acțiunile aş cuteza a trage conclus că oamenii au dat opiniunelor lor altă direcțiune decît cum a fost mai dăunăzi.

Aş vrea să ştiu, ba aş şi dori ca dacă te-ai înlesni să mergeți pe aicea, cam pe cînd veți pleca şi ce ştiri aveți de seamă.

Sunt cu toată stima al d-tale.

Adieu!

Pavel/ 182"

[1] Vezi scrisoarea lui I. Rațiu către G. Bariț, datată „Turda 13 X 1866", publicată la Keith Hitchins şi Liviu Maior, *Corespondența lui Ioan Rațiu...* p. 119—120.

[2] Vezi nota 8 la scrisoarea LXV.

[3] G. Barit, *încurcâtorii,* în *Gazeta Transilvaniei,* XXIX, 1866, nr. 74, p. 293. în acest articol era condamnat A. Şaguna pentru atitudinea lui politică inconsecventă.

[4] G. Barit, *Domnule redactor!,* în *Gazeta Transilvaniei,* XXIX, 1866, nr. 77, p. 305. Aripa radicală a burgheziei româneşti din Transilvania, în fruntea căreia se afla G. Bariț şi I. Rațiu, milita pentru autonomia Transilvaniei față de Ungaria si nu recunoştea valabilitatea hotărîrii Dietei de la Cluj din noiembrie 1865. Ea pretindea convocarea unei noi diete pe temeiul legii electorale înaintate spre sancționare împăratului în anul 1864. Vezi nota 18 la scrisoarea LXVII.

[5] „Sînt uzați."

[6] Vezi nota 18 la scrisoarea LXVII.

LXIX

Cluş, 4/11 (1)866

Domnule şi fine !

Ieri ți se trămisă prin magistratul Braşovului rezoluțiunea ce a venit la petițiunea ştiută \ care sună cam aşa: „In Folge allerhochster Entschliessung ddt.' Troppau 27/10 bleibt den Gesuchtstellern unbenommen ihre Bitte wegen Wiedereinberufung der D. Sieb. Landstages im behordlichen Wege vorzulegen"[2]. După aceasta zice cancelariul: „Euer Exzellenz haben die Bittsteller hie / von zu verständigen".[3] 183
Prezidiul guvernului, din partea sa, adăugă următoarielc: „Hievon werden Sie mit dem Beifugen in Kenntnis gesetzt, dass Ihrem Gesuch um eine Audienz nicht willfahrt wordem ist"[4].

Noi aicea suntem de părere ca d-voastră să mergeți, pe toată întîmplarea şi să dați — de nu altfel —petițiunea prin Cancelarie. între acestea/ să informați pe miniştri etc, şi în ceasul cel mai de lipsă să scrieți ca să meargă'şi Bătrînul[5] în sus, care ca consiliariu / intim, poate I83v căpăta audiență.

Mai dăunăzi îmi zise K[irchner][6] că în Viena sunt mai multe Eingänge[7], şi eu zisei că aşa m[i]-ai scris şi d-ta.

Domnul dr. Rațiu este aicea şi îți va telegrafa.

Alte noutăți nu avem. Denumirea lui Beust[8] a apăsat poftele unora. Saşii se par muițămiți. Ieri îmi zisă unul că, după părerea lui, celui mai înalt[9] aşa-i pare de' rău că nu a putut conchiema dieta Transilvaniei, ca şi d[omnului] Bariț. / 184
"De la Sibiu auzim multe. Ăla e sdrucit, s-a cam muiat. Se miră eă im i-ați dat memorandul care i s-a promis în Albalulia[10], ca să fie

mers cu dînsul la Viena, căci el nu ştie că cine să vă fie împuternicit pe d-voastră. Era vorba şi de 30/m. că i-a luat Erdelyi. El ştia tot ce aţi vorbit cu noul munte şi a zis că nu e aceasta calea. A spus că a oprit pe protopopul cutare, să nu subscrie plenipotenţia etc, etc.

Sunt cu toată stima al d-tale sincer amic,

184* *Pavel* [11]*l*

[1] Vezi nota 18 la scrisoarea LXVII. Vasici se referă la petiţia din 3 octombrie 1866, prin care G. Bariţ şi I. Raţiu cereau guvernului să le mijlocească primirea memoriului de către împărat şi audienţa la acesta (*Albina,* II, 1867, nr. 5—112 din 11/23 ianuarie).

[2] „în urma prea înaltei hotărîri, de dato „Troppan 27/10", petiţionarii sunt liberi să înainteze pe cale oficială cererea lor privitoare la reconvocarea Dietei din Transilvania."

[3] „Excelenţa-voastră va înştiinţa petiţionarii despre aceasta."

[4] „Veţi fi înştiinţaţi despre aceasta, cu adaosul că cererea d-voastră de audienţă nu a fost aprobată."

[5] Al. Sterca-Şuluţiu.

[6] Vezi nota 8 la scrisoarea LXV.

[7] „Căi de acces."

[8] *Friedrich Ferdinand Beust,* 1809—1886, om politic austriac, ministru de externe.

[9] A. Şaguna.

[10] Referire la consfătuirile politice care au avut loc cu prilejul adunării generale a Asociaţiunii de la Alba Iulia din 1866, la care au participat mitropoliţii A. Şaguna şi Al. Sterca-Şuluţiu, I. Raţiu, V. L. Pop, I. Hodoş, S. Balint, I. V. Rusu, I. Bob, I. Maior, Aron Densuşianu şi alţii şi s-a discutat problema delegaţiei şi a memoriului către împărat (George Bar'i*t, Părţi alese* voi. III, p. 413—421; vezi şi nota 6 la scrisoarea LXVII).

[11] Bariţ notează pe prima filă a scrisorii: „Răsp. per larg în 16 dec.; în 3 foi 4 ex.".

LXX

Cluş, 9/1 (1)867

Domnule şi fine !

Nu ţi-am putut răspunde pînă acuma la stimata scrisoare, din mai multe cauze. Cea dintîi era starea sănătăţii, atacată într-un mod care mă făcu melancolic, Gemuthskrankheit[1], care apoi trecu într-o diaree slăbitoare. Fatalităţile ce ne împresoară, certele naţionali, nedreptăţile ce văd că se fac pe faţă, făţărniciile ce joacă o rolă de căpetenie, obrăznicia unor oameni goniţi de slavă şi îngîmfaţi în săul norocului, au lucrat
185 deprimătoriu asupra inimei mele şi erau să mă lepede la pat./

Mulţămită însă lui Dumnezeu şi clistirelor de apă rece, iarăşi îmi mai veni curagiul şi umorul meu.

Cînd a trecut Onul[2] pe aicea, eram în pat bolnav. Nu ne-am întîlnit, însă fratele Maior[3] m-a informat despre toate. Ne înţelegem şi prin telegrame şi scrisori.

Scrisoarea nu am împărtăşit-o cu nime, dar cuprinsul ei mai întîi cu R[eichenstei]n[4], care îmi zise că certele iau dimensiuni mari şi că *Gazeta* nu are drept, şi zice că sibianu[5] ar fi denunţat Blaşul căci ă[s]ta a lucrat numai la provocarea preşedintelui şi, oricum, Blaşul, sau mai bine zis Negruţiu[6], a greşit că a dat lucrului formă, subscriindu-se de preşedinte[7], şi că d-ta ai fost prea aspru în espresiuni. După ce însă io i-am esplicat starea lu/crului, îmi zise: „Ich glaube aber solche Sachen muss 185v
man mit Glace Handschuh greifen"[8] etc

G[roi]s[9] zise că la certele astea porţi şi d-ta multă vină şi că şi el nu te poate pricepe ce vrei, pentru că el, din cuvintele d-tale rostite în public şi între patru ochi cu el, te ştie altfeli. Eu reflectai numai atăta că poate dînsul te judecă după datele gazetelor magiare, şi atunci fireşte că vei apare cu totul altfeli. Eu ştiu numai atăta că d-ta vrei autonomia Transilvaniei neştirbită şi egală îndreptăţire a tuturor locuitorilor ei, că ai fost şi eşti loial, orice ar zice unii şi alţii, şi că cunoşti situaţiunea, care nu ai dori să o vezi iarăşi încîlcită. M-am folosit şi
de cele scrise în epistolă. / Aci dădu din umeri şi zise că Dumnezeu 186
ştie ce ar fi mai bine.

îmi pare bine că oamenii cari au fost de faţă începură a da pe faţă Conferinţa din Belgrad[10], care nu se poate numi conferinţă, cum vreu sibianii să o aibă, căci a fost numai întîmplată. Şi eu încă a[m] fost şi la Belgrad, şi sunt membru al comitetului, dar nime nu m-au invitat la conferinţă[11].

Da, răspunsurile noastre se întîlniră. Eu în viaţa mea nu am făcut nici cel mai mic rău d-lui Puşcariu[12] şi nu ştiu cu ce drept m-au putut ataca în onoare. Eu din diurne nu m[i]-am cumpărat moşii ca dînsul. Iată servilismul unde duce pe om.

Poftindu-vă anul nou să-1 petreceţi în cea mai bună armonie sufletească, sunt cu toată stima al d-tale stimător,

Pavel [13]/ *186v*

[1] „Melancolie" (depresiune psihică). Vezi *Biografia lui dr. Paul Vasici,* în *Observatoriul,* IV, 1881, nr. 78, p. 317.

[2] Ioan Raţiu.

[3] Ioan Maior. Vezi scris. XLIX, n. 25.

[4] Fr. Reichenstein, vicepreşedinte al Cancelariei aulice transilvane.

[5] A. Şaguna.

[6] Ioan Fekete-Negruţiu.

[7] Vezi nota 18 la scrisoarea LXVII. Referire la aşa-numitul „Comitet al inteligenţei române din Blaj" de sub preşedinţia canonicului Ioan Fekete-Negruţiu, care ar fi'emis „provocări" către protopopi, pentru a subscrie plenipotenţele pe care Bariţ şi Raţiu urmau să le prezinte la Viena şi pentru a strînge banii necesari acoperirii speselor călătoriei în capitala Imperiului (George Barit, *Părţi alese...,* voi. III, p. 437-438; *G. Trans.,* XXIX, 1866, nr. 90, p. 358).

[8] în limba germană în text: „Eu cred însă că cu astfel de chestiuni trebuie să umbli delicat".

[9] Gustav Groiss.

[10] Alba Iulia. Vezi nota 9 la scrisoarea LXIX.

[11] *Gazeta Transilvaniei,* XXX, 1867, nr. 5, p. 18—19.

[12] Ioan cavaler de Puşcariu, acum căpitan suprem al Districtului Făgăraş.

[13] însemnarea lui Bariţ pe prima filă a scrisorii: „Răsp. 13 ian.; tot atunci lui Iac. Bologa şi I. Maior".

LXXI

25/1 (1)867

Domnule şi fine !

Mai dăunăzi scrisesem lui Onu[1] despre cele ce se pertractară aicea, ca să te informeze şi pe d-ta[2]. El îmi răspunsă şi mă mai întrebă de unele şi altele, mai vîrtos de ursita petițiunei. Eu îi răspunsei: consiliul a hotărît în 17 ca petițiunea să se 'retrămită Cancelarii, cu acea propozițiune ca, fiind fundată, să se recepte[3].

D[omnul] M[ăcelariu][4] zise că el face cuprinsul petițiunei cu atît mai mult de al său, cu cît acu[m] e convins că acesta e dorul întregii națiuni, şi se roagă ca ea să se ia în dreaptă considerațiune şi să se
187 recomande Maiestăţii-Sale. Dar fiindcă această propunere' nu se primi, el a insinuat vot separat. G[rois][5] şi trămisă seara după vot căci, cum zicea şeful, vrea să retrămită deloc petițiunea. El ne fiind gata, făgădui că o va aduce dimineața, ce s-a şi făcut.

Şi el era de părere că aceea s-a trămis, dar eu aflai că acuma se decopiase în cancel toate plenipotențele, cu toate subscrierile, ca să rămînă, cum se zice, în archivul Gubernului. Şi, făcînd atent pe Ilie la aceasta, îmi zise că ăla[6] tot e porc de eîne, căci i-a dat zori numai ca să nu ne
187* poată lăsa mai afund în merit. îmi zise şi aceea că, de ar fi ştiut/ el despre episoadele de la Viena, ce avu de a le petrece d-1 R[ațiu]', altfeli ar fi putut apăra terenul.

Am vorbit mult şi cu K[irchner][7] care, după ce ne informă despre greutățile şi luptele din Viena, îmi zise că tot e bine ce s-a făcut, deşi nu va avea nici un rezultat. Dar eu reflectai că noi nici nu am aşteptat acuma aşa ceva. Zice că consiliul de aceea nu vrea să recunoască plenipotențele, ca să nu compromită pe cel din Sibiu[8], cărui magiarii tare îi fătează etc.

Articulul din Turda în *Presse*[9] e bun. Făcui atenți pe mai mulți la el.

188 Moartea bunului nostru Costi[10] m-au electrizat tare dureros./

La Bobotează sînțirăm apa în puțul dinaintea lui Haupterach şi se dederă şi trei salve. Acest act, tocmai acuma, înfocă prea mulți din cei ce ne urăsc.

Fii sănătos.

188v *Vasiei,j*

[Adresa:] Domnului Georgiu Bariț, în Braşov

[1] Ioan Rațiu.

[2] Vezi scrisoarea lui I. Rațiu către G. Bariț, datată „Turda 19/1 1867", în care este intercalat un fragment din corespondența lui Vasici către Rațiu, publicată la Keith Hitchins şi Liviu Maior, *Corespondenta lui Ioan Ratiu....* p. 144-145.

[3] Vezi nota 18 la scrisoarea LXVII. Vezi şi *Gazeta Transilvaniei,* XXX, 1867, nr. 4, p. 14 (corespondența *Cluj 21 ian.* semnată *W.Z.).*

[4] Ilie Măcelariu, acum consilier gubernial.

[5] Gustav Groiss. Vezi scris. LXX, n. 9.

[6] A. Şaguna.

[7] I. Kirchner, referent gubernial.

[8] Andrei Şaguna.

[9] *Presse,* periodic austriac ce apărea la Viena.

[10] *Ioan Constantin.*

LXXU

8/2 (1)867

Domnule şi fine!

Iți fac cunoscut că d-1 Măcelariu plecă ieri la amiazi, cu poşta, la Pesta\ Avînd mai multe vorbiri cu dînsul, mă afidă că petițiunea noastră i-a dat impuls a alerga acolo cît mai curînd şi a întreprinde un act, deşi cam bizariu, dar, după părerea lui, unicul a putea ieşi cu fața curată din caosul in care s-a afundat şi el şi ceialalți cari au mers la Pesta.

Acest act s-ar cuprinde în următoarele: va căuta ocaziune ca să poată vorbi, va vorbi româneşte şi dacă îl vor asculta va cere deslucire despre actul / încoronariu, căci românii din Ardeal au venit la Dietă 189
numai pentru încoronare etc. Iară de nu-1 vor lăsa să vorbească, atunci îşi va lua pălăria şi va ieşi, dimpreună cu ceialalți cari cugetă că-1 vor însoți şi, trîntind un protest, se vor întoarce acasă.

De aceea ar fi bine a aduce prin *Gazetă*[2] ducerea lui la Pesta la cunoştința publicului, însă aşa ca acesta să nu-1 judece sinistru pînă nu va afla motivele care a făcut pe acela ce a făcut în şedința gubernului petițiunea românilor, dacă şi-a apărat-o cu tărie alăturînd vot separatoriu etc, a se duce tocmai acuma la Pesta. El a provocat şi / pe 189v
Bohățel[3] şi pe Puşcariu[4] să meargă, fără să le spună ce vrea să facă.

Aicea aşteptăm pe minute ministeriu; ba unii ştiau că ar fi desemnat Bela' Wenkheim[5] de comisariu pentru Ardeal şi se crezu că ar fi şi venit mai alaltăieri, ce însă nu se adeveri. Unii dau cu socoteală că gubernatorul se va duce curînd[6], făcînd loc lui Miko[7] sau Josika[8]. Alții zic că în 2 săptămîni nu va mai fi guvern în Ardeal. Din contră, cei' din cercurile mai înalte zic că Transilvania nu se va alătura deocamdată[9]. Se vorbeşte de pensionarea lui P.[10] şi de atragerea lui Al.[11]
la ministeriu unguresc. / Noi tăcem şi aşteptăm. 190

Ai citit cum se esprima Bohobes [= Babeş — n.ns.] pentru uniune în *Pester Briefe?*

Ne pare bine că, oricum, petițiunea noastră aflâ răsunete bune şi frumoase. Aicea se vorbeşte că nu vor putea delătura cu una cu două. Vom vedea.

Mai dăunăzi îți alăturasem o scrisorică în a d-lui Ioan[13].

Sănătate de la toti, iară eu rămîn al d-tale,

dr. Vasici/ 190v

[1] Ilie Măcelariu a plecat la Pesta pentru a participa la Dieta de încoronare. Reprezentant al activismului radical, el urmărea în fond să apere, în Parlament, autonomia Transilvaniei şi legile Dietei de la Sibiu din anii 1863—1864. Măcelariu şi-a început cuvîntarea în limba română în şedința din **7** martie 1867, dar fiind întrerupt şi la observația preşedintelui Dietei, după care în Camera legislativă se poate vorbi numai în limba maghiară, Măcelariu a fost nevoit să-şi continue discursul în

această limbă. In cuvîntul său s-a referit la legile Dietei de la Sibiu din 1863—1864, care îi acordau dreptul de a vorbi în limba maternă şi şi-a exprimat ataşamentul faţă de aceste legi. In timpul discursului i-au fost adresate diverse „titulaturi frumoase'', cum se exprimă Bariţ. După trei zile, Măcelariu s-a reîntors la Cluj *(Gazeta Transilvaniei,* XXX, 1867, nr. 16, p. 61—62: *Domnule redactor,* — comentariul lui G. Barit; George Bariţ, *Părţi alese* voi. III, p. 439-441). Pentru ţinuta politică a lui Ilie Măcelariu, vezi Dumitru Suciu, *Activitatea lui Ilie Măcelariu în Dieta de încoronare de la Pesta (1865—1867),* în *Anuarul Institutului de istorie din Cluj,* XIV, 1971, p. 143-155.

[2] Vezi *Gazeta Transilvaniei,* XXX, 1867, nr. 9, p. 34—35 (corespondenţa *Cluj 9 febr. n.* semnată *W.Z.,* care informa despre plecarea lui Ilie Măcelariu ia Pesta).

[3] Alex. Bohăţiel, acum căpitan suprem al districtului Năsăud.

[4] Vezi nota 12 la scrisoarea LXX.

[5] *Wenkheim Bela,* 1811—1879, ministru de interne în guvernul Andrâssv, în anul 1867.

[6] L. Folliot de Creneville.

[7] *Miko Imre,* fostul guvernator al Transilvaniei, a fost nrmit ministiu pentru lucrările publice în acelaşi guvern.

[8] *Josika Samu,* nobil maghiar, conducător al partidului ccrseivator.

[9] După constituirea, în februarie 1867, a guvernului ungar prezidat de Andrâssy Gyula, a început procesul de încorporare a Transilvaniei la Ungaria. La 13 martie 1867 preşedintele guvernului Transilvaniei L. Folliot de Creneviile a părăsit Clujul. Guvernul şi-a continuat activitatea în această perioadă de tranziţie sub conducerea vicepreşedintelui Gustav Groiss. La 29 aprilie 1867, in calitate de comisar plenipotenţiar a fost trimis în Transilvania contele Pechy Emanuil. Acesta a sosit la Cluj în ziua de 5 mai 1867, cu misiunea de a alipi Transilvania la Ungaria. După dizolvarea sa de către Parlamentul ungar, în anul 1868, la 1 mai 1869 Guvernul Transilvaniei şi-a încetat activitatea. Helmut Klima, *Guvernatorii Transilvaniei* p. 96—98.

[10] Vasile Ladislau Popp.

[11] Ioan Alduleanu, acum vicepreşedinte al Tablei regeşti din Tîrgu Mureş.

[12] Vincenţiu Babeş, acum referent în Cancelaria aulică ungară, deputat în Dieta din Pesta.

[13] Ioan Ratiu.

LXXIII

10/4 (1)867

Domnule !

Ştiu că ai primit cele două scrisori, şi sunt odihnit.

Iată încă ceva nou: în două aprile,[a] Tribunalul suprem denumi în postul de secretariu, devenit vacant prin avangearea [= avansarea — n.ns.], pe secretariu! guberniale Servian Popoviciu [1].

Lupta fu mare, căci din cei trei unguri votanţi, văzînd doi că nu pot izbuti a înainta pe un baronaş, îşi puseră carul în petri ca postul vacant să nu se-mplinească nicidecum, sau barem pînă nu se va întreba
191 mi/nisteriul, iară al treilea vru să vază înaintat pe protejatul său (Pintze). El fu dară pentru îndeplinirea postului, însă nu şi pentru persoana propusă de referentul Kirchner.

Doi votanţi fură cu referentul şi preşedintele dicimă. Acuma ceru unul din cei dintîi (Papp Alajos) să nu i se dea decretul pînă nu va veni hQtărîre de la ministeriu. Preşedintele însă, ştiijidu-se în dreptul său, trimisă decretul prezidiului guvernului spre îmanuare.

Într-aceea veni de la ministeriu că dacă este la Tribunalu suprem vreun post neocupat, să nu se îndeplinească, şi de s-ar fi făcut, să nu se dea decretul afară. Se răspunde că amîndouă s-a[u] făcut./ 191ᵛ

Într-aceea se auziră faime că se lucră pe la guvern ca darea decretului să se tămînde. (Dar alergă M[ăcelariu][2] la g[uvernator][3] şi îi spusă că iată ce se vorbeşte pe afară, că şi el ar fi înţeles în complotul unor oameni, şi acesta negă cu deciziune, zicînd că să fie ştiut de aceasta, i l-ar fi dat din presidio; da[r] i-1 va da; aceasta se şi făcu.)

Ca ieri primi Popoviciu decretul şi depusă jurămîntul. Suntem curioşi ce va răspunde ministeriu la cele ce i-a scris preşedintele Tribunalului suprem, într-un mod hotărît.

Pentru comisariul ce are să vină, se caută cuartier. / Se susţine 192
şi acuma faima că Pechy va fi, un magnat tînăr, cu demnitate boierească [4].

Adresa tinerilor studenţi cătră d-l Bariţ ieşită în *Albina* nr. 35 [5] a îmbucurat aicea pe toţi românii, cu atît mai tare cu cît acei tineri, ca şi cei de la Pesta [6] ştiură cu deosebire rădica meritul ce-1 are d-1 Bariţ cu consoţiul său de virtute naţională, d-1 Raţiu, în privinţa compunerii şi aşternerii adresei de pe urmă.

Se mai vorbeşte şi despre nişte schimbări mari, însă numai pe uliţe, de oameni ce le zice germanii Kannengiesser [7].

Adio.

Pavel[8]./ *m*

[1] *Servian Popovici,* tribun în revoluţia din 1848. Secretar gubernial.

[2] Ilie Măcelariu.

[3] L. Folliot de Creneville.

[4] Vezi nota 9 la scrisoarea LXXII.

[5] *Adresa celor 48 tineri studenţi la universitatea din Viena şi Gratz, Institutul tehnic din Zurich în Elveţia, la Institutul agronomic şi pedagogic din Praga, către d-l Bariţ,* datată „Viena în 31 martie 1867", în *Albina,* II, 1867, nr. 35-142, din 26 martie/17 aprilie. în adresă sînt elogiate meritele lui G. Bariţ, întemeietor al presei româneşti din Transilvania şi luptător pentru drepturile naţiunii române. Este exprimată încrederea în Bariţ 'care, împreună cu I. Raţiu, redactase memoriul către împărat. „Faptele şi cuvintele d-tale au fost totdeauna sincere, drepte şi adevărate. Ele au conglăsuit cu voinţa poporului român, şi poporul român nu e nemulţumitor către bărbaţii săi", afirmau autorii adresei, îmbărbătîndu-1 pe Bariţ, care era atacat de elementele moderate grupate în jurul *Telegrafului român,* pentru acţiunea din decembrie 1866.

[6] *Adresa tinerimei române din Pesta către d-l Georgiu Bariţ,* în *Gazeta Transilvaniei,* XXX, 1867, nr. 21, p. 83-84.

[7] „Politician de cafenea."

[8] Nota lui Bariţ: „Răsp. 21 apr."

LXXIV

Cluş, 3/5 (1)867

Domnule şi fine!

Mai nainte de toate, îţi gratulez ziua onomastică. Dumnezeu să te ţină, cu toată familia, încă mulţi ani şi să-ţi dea tărie şi virtute ca să sprijineşti, precum ai sprijinit, iubita noastră naţiune.

La scrisoarea din urmă vin a-ți răspunde că, după cum am vorbit
193 cu ai noștri, aicea prevalează opiniunea că să nu încercăm nimic la corni/sariul regesc[1], pînă nu vom vedea ce direcțiune apucă.

Cîtu-i pentru noi, noi firește că trebuie să ne apropiem de el cu toate ocaziunile, însă și noi vom vorbi deocamdată despre ale noastre numai atunci cînd ne va întreba. Eu, mai ales, voi căuta ocaziune a mă apropia de el, cum m-am apropiat și de Creneville, însă numai după ce voi vedea încotro apucă.

D[omnul] Bologa[2] veni ieri de la Sibiu. Acolo sosise A[ndrei] Mocioni[3] și Babeș[4] pentru ca să ne înțeleagă cu mitropolitul[5], știind ei
193* că ce zice el dacă toți românii din Ardeal / se fac că se împacă[6]. Merge-vor și la Blaș au nu, nu știm, căci Bologa a plecat, spunîndu-le numai atîta, că mai sunt români cu cari trebuie vorbit, —

Mitropolitul zice că vrea să vină încoaci la închinare, și de aici la Pesta, la încoronare[7].

La noi se pregătesc porți de triumfuri etc.

D[omnul] vicepreședinte[8] e foarte supărat. Articulii din gazetele magiare l-au lovit rău. Dacă cumva vei atinge undeva despre ei, ar fi bine să atingi oarecum și despre el, ca eu să-i pot arăta.

194 D[omnul] Rațiu[9] a fost alaltăieri aicea. E supărat, cum sunt și eu./

Ticălosul de Vasilko[10] mult ne-a necăjit. Teologul din Viena e Pușcariu[11]. Tînărul din Sibiu e Bechnitz[12]. Dar care sunt din cei din Brașov contrari? Apoi redacțiunea *Albinei?*[13] Oare ce să fie acestea?

De la Ministeriul cultului au început a veni multe. Tonți toată tabela statistică, ca netrebnică, îndărăpt spre îndreptare.

Sunt cu toată stima al d-tale amic devotat,

dr. Vasici.

Despre cele scrise lui Buda[14] mă alătur lîngă d-ta, și avem să ne
194* înțelegem altfeli[15]./

[1] B. Pechy.

[2] Iacob Bologa, consilier aulic la Cancelaria transilvană din Viena.

[3] *Andrei Mocioni.*

[4] *Vincențiu Babeș,* 1821—1907, avocat, profesor, publicist, om politic din Banat, unul dintre conducătorii Partidului Național Român, deputat în Parlamentul din Budapesta. Luptător pentru drepturile naționale ale românilor din Transilvania. Membru al Academiei Române. P. Vasici se referă la lucrarea lui T i m. C i p a r i u, *Gramatica limbii române. Partea I. Analitica,* București, MDCCCLXIX (1869), operă reprezentativă a latinismului extremist, premiată de Academia Română, care intenționa să o așeze la baza noilor norme ale limbii române.

[5] Andrei Șaguna.

[6] yezi *Gazeta Transilvaniei,* XXX, 1867, nr. 32, p. 126.

[7] încoronarea împăratului Francisc Iosif ca rege al Ungariei a avut loc în ziua de 8 iunie 1867 în biserica Matei Corvin din Buda (vezi G e o r g e B a r i ț, *Părți alese...,* £. 448—453). Crearea monarhiei dualiste austro-ungare era astfel un fapt împlinit. în același an, prin rescripteie din 20 iunie 1867, Francisc Iosif a sancționat uniunea Transilvaniei cu Ungaria și a anulat legile votate de Dieta din Sibiu din anii 1863—1864, trădînd astfel, încă o dată, interesele marii majorități a populației din Transilvania.

[8] Gustav Groiss.

[9] Ioan Ratiu.

[10] Vasici se referă la „deslușirea" publicată de baronul George Vasilko, rigurosant în drepturi", „în numele junimei române stud. la universitate și alte institute din Viena", datată „Viena 10 aprilie 1867", în ziarul *Albina,* II, 1867, nr. 34__144 din 31 martie/12 aprilie. G. Vasilko declara că cei 48 de studenți care au publicat adresa de solidaritate cu G.Bariț nu reprezintă decît „o fracțiune" a studențimii românești din Viena și că opinia lor nu reflectă punctul de vedere al tinerilor români de la' universitatea vieneză, care într-o adunare generală a decis să nu se trimită „din partea ei nici un fel de adresă".

[11] *Ilarion Pușcariu,* 1842—1922, vicar arhiepiscopesc al bisericii ortodoxe din Transilvania, colaborator al *Telegrafului român,* membru al comitetului central mai tîrziu vicepreședinte al Asociațiunii. Autor de manuale și istoric romantic Scrieri: *Limba maternă (manual de gramatică pentru școalele poporale),* Sibiu, 1875 *Principii de pedagogie,* Sibiu, 1880: *Documente pentru limbă și istorie,* tom. I, 1866 tom. II, 1889; *Mitropolia românilor ort. din Ungaria și Transilvania,* Sibiu, 1900 *Contribuțiuni istorice la trecutul românilor de pe Pămîntul Crăiesc,* 1913 și altele.

4s-*f*„^...^„^„^ colaborator al ziarului *Telegraful român,* în paginile căruia a propagat ideile mitropolitului Andrei Șaguna. Mai tîrziu, unul din conducătorii periodicului sibian *Tribuna.* Pentru biografia acestuia vezi I o a n S l a v i c i, *Amintiri,* București, 1967.

[13] Redacția *Albinei* a refuzat să publice replica autorilor adresei la „observațiunile majorității", adică ale lui Vasilko.

[14] Alexandru Buda, deputat bihorean în Dieta din Pesta.

[15] Nota lui Bariț: „Răsp. 11 mai n.".

LXXV

Cluș, 9/5 (1)867

Domnul meu!

Comisariul regesc[1] ne veni, și trebuie să mărturisim că pînă acuma a făcut cea mai bună impresiune asupra noastră.

Nu-ți voi scrie de primirea lui la sosire[2], de porțile triumfale și de cuvîntările pompoase, de iluminațiuni și conducte de torțe purtate de niște amăriți, ci despre primirea guvernului, acasă la el, luni, unde la cuvîntarea episcopului romano-catolic[3], tare unionistică, răspunse că craiul pune mare pond pe uniune și pre îndestulirea tuturor naționalităților și confesiunelor.

Ieri la 11 ore luă prezidiul guvernului, venind în gala cea / mai mare, 195
invitat de doi secretari în costum magiar, și primit la trepte, în gang, de consiliarii guvernului.

Se citi mai întîi rescriptul ministeriale despre denumirea lui, apoi, după ce vorbi pe scurt că primește scaunul prezidiale, cuvîntă d-1 v[ice]președinte Grois[4], la care el apoi răspunsă într-o cuvîntare lungă, foarte bine ținută[5]. Mi-a plăcut pasagia unde, după ce iarăși intona că uniunea e făcută, însă la condițiunele ce au să se pună în lucrare ca să se îndestulească toate naționalitățile și confesiunele, zisă că el își închipuiește Ardialul ca și o pădure frumoasă în care sunt multe specii de copaci, este tei, brad, stejar și alți pomi sănătoși și verzi cari fac pădurea. Așa
și în Ardial sunt magiari, secui, români, / sasi, armeni cari fac țara, 195»
și cari sunt gata a o apăra cu sîngele său etc.

A prezidiat apoi la vreo cîteva referate și s-a întors pe la 11 ore [sic] *, asemenea petrecut. A primit apoi pe metropolitul Șaguna, pe comandantele suprem Reming și alte deputațiuni care au mai sosit.

La 2 ore a fost prî[n]z mare subt cîntatul capelei militari. Toaste s-au rădicat de toate colorile. Comesul încă a rădicat pentru uniune. Ci acestea le vei ceti din alte jurnale.

Pechy e un bărbat mai mult nalt decît de mijloc, negru, ceva pleşug [= chel — n.ns.], cu faţă serioasă, însă nu repulsivă, şi cu o uşorătate
196 atrăgătoarie în purtare, cam între 50—60 de ani./

Din scrisoarea d-tale către M[ăcelariu] am sesizat tendinţa d-tale, şi eu aşa am esplicat cele scrise, însă alţii au vrut să vadă mai mult în ele, şi nu ştiu ce-ţi va fi scris M[ăcelariu], dar atîta zice acuma, că e întru tot de acord cu d-ta.

Preşedintele Pop[6] e bolnav, încă rău.

M[ăcelariu] a pus steag românesc pe casa în care şede. Apoi a venit şi proprietariul şi a pus şi un steag de al lor.

Episcopului Fogarassi[7] făcură duminecă seara un Katzenmusik[8] şi de aceea a plecat deloc după primire. Catolicii sunt indignaţi.

Din cei mai mari a fost aici Ladai[9] şi Puşcariu[10]. Lazar[11], care se însoară şi ia pe fata lui Brăneanu era cu pinteni. Noi, ăştia, în fracuri.

Puşcariu şi Şaguna, cît auzirăm, merg la Pesta.

De la Blaş, nimenea, nici de la Gherla. Cuget că ar trebui să vină.

Iată că-ţi arătai cele ce se fac la noi, din care te vei convinge cît suntem de fericiţi.

Vale!

196* *Pavel*[12]./

[1] Pechy Emarmel.

[2] Primirea comisarului regesc Pechy este descrisă în *Gazeta Transilvaniei,* XXX, 1867, nr. 33, p. 130 (corespondenţa *Cluj 8 mai. Primirea comisarului regesc).*

[3] Fogarassy lânos.

[4] Gustav Groiss.

[5] Cuvîntarea lui Pechy rostită în ziua de 8 mai în şedinţa guberniului este publicată în *Gazeta Transilvaniei,* XXX, 1867, nr. 35, p. 137.

* La orele 11 de abia începuse şedinţa după spusele proprii ale lui Vasici de mai sus.

[6] Vasile Ladislau Popp.

[7] Episcop romano-catolic.

[8] Katzenmusik = „muzică de pisici", „miorlăit". De fapt, după obiceiul epocii, primire ostilă manifestată deobicei printr-o „serenadă" în bătaie de joc.

[9] Augustin Ladai, comite suprem al Albei de Jos, apoi jude de Curte.

[10] Ioan Puşcariu.

[11] Alexandru Lazar.

[12] Nota lui Bariţ: „Răsp. 11 mai".

LXXVI

22/6 (1)867

Domnul meu !

îmi e dor de a mai schimba cugetele mele cu d-ta si a te mai înştiinţa de cele ce se mai petrec pe aicea.

Supremul tribunal aşteaptă în toate zilele ducerea lui la Pesta în privinţa guvernului se vorbesc multe. Se spune că priceputul ţării ar fi zis la ai noştri că dacă vreau administraţiunea aicea, ea li se va lăsa, dar alta nu.

Prin manifestul care a ieşit — şi avem ştire despre el prin telegrame — se desfiinţează tot ce s-a făcut de la [18]48 încoace, prin urmare şi anghirea noastră[x].

M[ăcelariu][2] veni alaltăieri din Pesta şi ne aduse multe şi felurite ştiri, însă nu prea bune pentru noi. El poate că ţi le va comunica însuşi.

Cît [de] curînd se va începe organizarea comitatelor etc.

Tă/maş, concipistul de ia guvern, fostul translator[3] cu Mureşanu, este desemnat, ba mai denumit, de căpitan suprem al Făgăraşului. Puşeariului[4] să fie cîştigat Barbă-Mare[5] postul de referent în Ministeriul cultului. Gojdu[6] capătă cruce, fiindcă nu se făcu subsecretariu de stat, ci loanovici[7].

Acestea sunt ce atinge lumea din afară. Acuma să venim la mine.

în primăvara trecută mi se asemnase totdeauna o anticipaţiune de 300 f. pentru vizitarea şcoalelor. în 16 mai avu Barbă-Mare convorbire cu comisariul, şi deloc a doua zi se sista anticipaţiunea. Despre aceasta ne înştiinţa G[rois][8], cu acea observaţiune că să tăcem, căci lucrul se poate schimba.

Trecu ceva timp şi nu se făcu nimica. Deci ne duserăm la el şi îl rugarăm ca să întrevină la d-1 comisariu / şi să-i spună că dacă oprirea vizitaţiunei şcoalelor s-a făcut din punct de vedere economic, apoi nu avem nimica de a observa, decît a ne arăta părerea de rău că economia începe de la cultură, iară de ar fi alt motiv, apoi trebuie să protestăm din toate puterile. Indigitîndu-mi el ceea ce eu presupuneam, că lucrul să vină de la oarecare persoană care nu suferă pe nimeni pe lîngă sine, mă răpi o indignaţiune atît de mare încît îmi veni Maiorescu[9] înaintea ochilor, şi ridicîndu-se sîngele, începu [a] apăsa creierii, şi eu leşinai. Cerui apă, însă nu mai ştiui de mine. Maior[10] cu alţii mă udară.

într-aceea veni şi G[rois] (care era în biroul lui) de la comisariu şi se sperie. Dar şi eu mă trezii şi cerui să merg acasă. între aceea alergară doctorii, însă nu mai avui trebuinţă de ei.

Pînă se făcură aceste cu mine, Maior merse la comisariul — eu, fireşte, nu putui — şi acesta îl asecură că ce s-a făcut, / s-a făcut numai din punct economic. Despre aceasta mă încredinţa în persoană G[rois], şi eu primii din gura lor aceasta cu mulţămită, zicîndu-le că dacă nu au încredere în noi, să se dea diurnele, însă să nu judece după bîrfele unui om îngîmfat pe un amploiat bătrîn şi credincios.

Acuma Maior mişcă toate petrele şi, chemîndu-1 la Blaş şi Năsăud, plecă către Năsăud, însă nu are voie de a vizita şcoalele popularie, ci numai gimnaziu, adecă a fi numai la esamene în gimnazii şi la preparanzi. Mie îmi zisă G[rois] că, dacă vroi, să merg şi eu la Braşov, dar eu mulţămii zicînd că pot veni cu năzdrăvanul cela în caleaşca, şi guvernul nu mă va sprijini;

Aceasta mă făcu de îi scrisei lui loanovici şi-1 rugai să caute să mă strămute din Ardeal şi, de nu-i va succede, atunci voi / cere pensiunea şi voi părăsi Transilvania. însă nu mă voi grăbi, ca să văd ce va urma prin organizarea ceasta nouă.

Ioanovici este unchiul nevestei mele, de care îți aminteam de multe ori, adecă frate cu muma sa de tată. Om cu știință, dar mă tem că-l va amăgi Barbă-Mare, și de aceea eu mai voiam pe Gojdu.

Scrie sau spune d[omnului] protopop Mețianu[11] despre supremul căpitan. Uite că ni s-a făcut. A fost candidat Poruțiu[12], Vaida Laslo[13] și el[14], și fiindcă acesta de pe urmă e mai bătrîn în serviciu, și ministeriu ia seama la aceasta cu deosebire, s-a făcut el ?!! De altele, el e om foarte
199 bun, însă pentru postul acela nu e bărbat destul./

Comisariul regesc să fie raportat adevărul în privința românilor din Ardeal, însă ministeriul să fie ieșit cu informațiunea ce a primit din gura cutărui, la care să fie răspuns C. că aceea e amăgire și neadevăr.

Acela să fie tare posomorit, cu crucea cea mare, pentru că așteaptă pe națiune altă cruce, și mai mare. *Gura satului*[15] ne aduse o poezie frumoasă.

Svesar îmi scrie: „Was sagen die Romanen zum Grosskrieg?" „Die Nation denkt Grosskrieg lenkt"[16].

Fii sănătos și îmi mai scrie cîteodată.

Al d-tale amic sincer,

199

Pavel[17]./

[1] Vezi nota 7 la scrisoarea LXXIV.

[2] Ilie Măcelariu.

[3] *Vasile Tămaș*, concipist gubernial, translator, a fost numit în anul 1867 căpitan suprem al Făgărașului.

[4] Ioan Pușcariu.

[5] A. Șaguna.

[6] *Emanuel Gojdu*, acum deputat în Dieta de la Budapesta.

[7] *George Ioanovici*, avocat, deputat în Dieta Ungariei, secretar de stat în Ministerul cultelor.

[8] Gustav Groiss, vicepreședinte al guberniului.

[9] Ioan Maiorescu.

[10] Ioan Maior.

[11] Ioan Mețianu, acum protopresbiter al Districtului Bran.

[12] *Constantul Poruțiu*, participant la revoluția din 1848, fruntaș politic român.

[13] *Ladislau Vaida*, deputat în Dieta din 1863, a ocupat mai multe funcții administrative.

[14] Vasile Tămaș.

[15] *Gura satului*, revistă satirică apărută la Pesta în anul 1867, sub redacția lui M. V. Stănescu și Iosif Vulcan. Și-a continuat apariția cu întreruperi, la Arad și Gherla, pînă în anul 1903.

[16] „Ce zic românii de războiul cel mare?" „Națiunea crede că marele război este hotărîtor."

[17] Nota lui Bariț: „Răsp. 27 iuniu".

LXXVII

Cluș, 16/7 (1)867

Domnule și fine.

teleJ a m ^ a £ on pentm Urările ce dresarăți prin !i K n on°mastica a mea, atît d-tale cît si dd. Ioan 'Rațiu și Iuga. Dumnezeu să-ți păzească sănătatea!

Am mișcat toate petrele ca să pot face destul cererii acei care eram însărcinat, însă pînă astăzi nu me-a succes să devin la vreun rezultat. Toți spun că se află în pulpitele șefilor. Nici la prezidiu, nici la referentul eoncirninte, nici la comisariul pentru restaurarea Clușului, nici la comitet nu putui, prin oamenii mei, afla ce am dorit. / Ori, nu se va afla 200
cumva la șeful cel nou al Făgărașului?[1] Eu voi mai cerca, dar mă temeam să nu fie tîrziu pînă ce-l voi căpăta.

Da oare Șuluțiu, judele suprem[2], nu l-ar avea? Că el e și jurat.

Noi ne pregăteam pentru adunarea generale[3], însă ne temem că se va opri. Ce știi dacă se vor afla oameni să mai facă din țînțariu un armăsariu, mai vîrtos acuma, iară de nu, că d-voastră, carii veți fi duși la București[4], nu veți veni.

Ne gătim pe atunci și cu un concurs, și de aceea vin a te ruga ca, dacă s-ar afla în Brașov niște cîntece frumoase românești, pusă pe note Singstimm begleitet mit Pianoforte[5], să faci bine să mi le trămiți pe poștă, erga Nachnahme[6].

Îmi zisă unul / că la Gebauer în București[7] s-ar căpăta, dar eu 200v
nu am acum nici un cunoscut acolo, la care m-aș putea adresa.

La cele scrise în *Gazetă*[8] despre denunciați, am să-ți adaug o istorioară. La anul 1859, cînd începu rezbelul italian, veni de sus la locuțiință, sau mai bine la presidiu, o provocare ca să înveghieze, căci au să vină din țară niște emisari îmbrăcați giobănește [sic, ciobănește — n.ns.] și să aducă o proclamațiune prin cașcavale, cu care să haranghieze[9] poporul românesc.

Acesta provocă și o persoană mare a-i da desluciri despre aceasta. Ăsta nu știa ce să facă, dar vrea să se arate că el știe toate, deși nu știa nimic. Îmi comunică hîrtia și eu, știind ce vrea, îi zisei că de m-ar fi întrebat pre mine / eu le-aș răspunde, însă numai prin grai, că ca să 201
pot pricepe tendințele prochiamațiunei anunciate, să facă bine presidiul a-mi procura una prin agenție, și atunci voi arăta ce e de făcut. El: „E bine, apoi dacă va trămite, ce vei face?" Eu: „Nimica, pentru că sunt sigur că nu există nici o prochiamațiune, și prin asta vreau să le arăt că ei se tem și de umbră". El: „Foarte bine, mîne voi face eu asta".

În altă zi se duce la Leb[zeltn]er[10] și îi spune să ceară prin agenție ceea ce am zis eu, și ăsta îl îmbrățișează de bucurie, că i-a dat ansă să facă ceva la un obiect ce nu știa de unde să-l apuce.

Seara îmi spune așa, ca cînd eu aș fi fost străin în adevăr de cele ce s-au făcut și ca cînd ar fi ieșit din țeava lui: „Futu-le legea lor, le-am dat eu! S-au mirat cum / știu eu toate". Firește că erau și niște nume 201v
care erau rău scrise, însă nouă cunoscute, și îi dădui notiță și despre ele.

Nu mult, veni de la agenție că cu toată istețime s-a cercat a se afla acea prochiemațiune, însă nu o putură afla, deci ea se primi cu cea mai mare probabilitate, că nu esistă și nu a esistat. Aceasta se referi în sus, și larma cea mare încetă cu totul. (Aceasta pro notiția pentru d-ta, spre întrebuințare la dato ocasione.)

De la Pesta știm alta: d-l P[oruți]u[11] mersă marția trecută într-acolo. Vineri veni știrea că se întoarce și ne aduce lucruri triste. Scrise și el că are să comunice niște lucruri cari nu se pot pune pe hîrtie, pentru că

202 aceasta ar / roşi de ruşinea unor oameni mari. Duminecă scrise că mai rămîne, căci luni va avea conferinţă ministeriale, unde va putea vorbi şi dînsul, dar atâta e drept că tribunalul suprem se va muta la Pesta, formînd la Tabla septemvirale secţiune ardeleană, că vor fi denumiri nouă, că unii se vor pensiona etc. Mai mult nu. Marţi poate că va sosi, şi atunci voi şti mai multe.

Se vorbeşte că B[olog]a[12] şi Fekete[13] vor fi pensionaţi. Cei dintîi ţinu cuvîntare lui Ş[aguna], ce oarecine nu o putu mistui, cum ne spuse R[anich]er[14], trecînd pe aicea.

Cu aceste, rămîn al d-tale amic,

P. Vasici.

D[omnul] Munteanu[15] încă ceru voie pentru Bucureşti, şi căpătă.
202v Cu ocaziunea aceasta întrebai şi de d-voastră, că nu ar fi vreo pedică[16], şi d-l G[rois]s[17] îmi zisă că nu./

[1] Vasile Tămaş, comite suprem al districtului Făgăraş.

[2] *Iosif Sterca-Şuluţiu,* 1827—1911, jurisconsult, a îndeplinit diferite funcţii în administraţia Transilvaniei. în anul 1861 a fost ales vicecomite al Comitatului Cetatea de Baltă. Deputat în Dieta de la Sibiu din 1863—1864, mai tîrziu membru în Comitetul naţional. Preşedinte al Asociaţiunii în anii 1904—1911. Preşedintele băncii „Albina". Scrieri: *Biografia lui Avram Iancu,* Sibiu, 1897 ; *Memorii* (în 6 voi.), *Discursurile cu ocaziunea serbărilor Asociaţiunii,* 1905; *O femeie eroică,* Iaşi, 1912 şi altele.

[3] Referire la adunarea generală a Astrei de la Cluj din 26—27 august 1867.

[4] G. Bariţ trebuia să plece la Bucureşti pentru a participa la şedinţele Societăţii literare — viitoarea Academie Română —, convocată pe data de 1/13 august 1867.

[5] „Partitură pentru voce cu acompaniament de pian."

[6] Ramburs.

[7] *Alexis Gebauer,* 1815—1889, profesor de pian, a publicat compoziţii muzicale cu melodii naţionale şi caiete de studii.

[8] Vezi *Gazeta Transilvaniei,* XXX, 1867, nr. 51, p. 202.

[9] Să aţîţe la răscoală.

[10] Vicepreşedinte al Guberniului.

[11] Constantin Poruţiu. Vezi scrisoarea LXXVI, n. 12.

[12] Iacob Bologa, consilier aulic.

[13] Ioan Fekete-Negruţiu.

[14] Iakob Rannicher.

[15] Gavril Munteanu.

[16] Vezi nota 4. în vara anului 1867 anumite cercuri şi publicaţii agitaseră în contra Societăţii literare, înfiinţată în martie 1866, punînd întemeierea ei în strînsă legătură cu scopuri politice dacoromâneşti. Vezi *Societatea literară din Bucureşti,* în *Gazeta Transilvaniei,* XXX, 1867, nr. 51, p. 202. Din cei 21 de membri ai Societăţii literare, adevărat „parlament" cultural al tuturor românilor, 14 erau oameni de cultură din afara graniţelor de atunci ale României: Timotei Cipariu, Gavril Munteanu şi George Bariţ reprezentau Transilvania, Iosif Hodoş şi Alexandru Roman, Maramureşul, Alexandru Mocioni şi Vincenţiu Babeş, Banatul. Vezi Vasile Maciu, *Mouvements nationaux et sociaux roumains au XlX-e siecle,* Bucarest, 1971, p. 114.

[17] Vicepreşedintele guberniului.

Lxxvra

Cluş, 23/7 (1)867

Domnule şi fine.

Vin a-ţi împărtăşi ceva spre ştiinţa d-tale. Ştii că ţi-am scris că cu ocaziunea pentru de a cere voie pentru d-l Munteanu[1] am întrebat şi despre d-ta etc, şi mi s-a spus că nu e nici o pedecă. Lui Munteanu se dede voie de a merge la Bucureşti şi de a lua parte la Comisiunea filologică. Acum înţelesei că, împărtăşindu-se actul d-lui comisariu regiu, el aflâ cu cale a denega concediu directorului gimnaziului de a merge în altă ţară. / 203

Cătai pentru d-ta şi d-l Cipariu[2]. Cesta din urmă scrise colegului meu să întrebe de la d-l G[reis]s[3] că poate merge şi, întrebînd acesta dumineca trecută, căpătă răspuns că, fiindcă lui B[ariţ] şi C[ipariu] s-a dat voie în anul trecut de a merge, acuma nu li se poate detrage aceea voie, însă el dă svat d-lui Cipariu, în propriul său interes, ca să nu meargă. Aceasta îi scrise ieri colega, şi eu mă grăbesc a te înştiinţa şi pe d-ta, spre îndreptare, ca nu cumva să te reîntoarcă de la cuarantină[4]. / 203v

Iată urmările denunţielor făcute asupra noastră, ce fructe ne aduc.

Aicea decurg votările. Ieri se aleseră cei politici. Biro, Gyarmati, fobiro; Hossu, v[ice]şpan; Pop Nicol[ae] şi Nestor, solgă-birăi. Alţi români nu[5]. Astăzi se votează pentru asesori.

Despre cele ţi-am scris în epistola trecută, stă lucrul aşa: Supremul Tribunal are să meargă la Pesta, ca o secţiune la tabla septemvirale, încă poate sub presidiu de acuma. B[olog]a[6], K[irehne]r[7] şi F[eket]e[8] se pensionează, căci au perdut încrederea publicului. Ceialalţi se vor alege de nou, dar aceste sunt tot secrete publice pînă acuma.

Pe nebunul de Candianu / l-a prins la Zlatna[9]. Cum ne compromit 204
nişte oameni slabi! Lasă că aud că a nebunit pe vreo cîţiva iurişti în Pesta a subscrie numele la nu ştiu ce, dar mai umblă şi prin Ardeal, ca să-1 poată prinde. Semne întrebătoarie din toate părţile! Dumnezeu să ne ajute ca să putem trece şi preste acestea!

Sunt cu toată stima al d-tale amic.

dr. Vasici.

Să nu faci nici o întrebuinţare despre oprirea lui Munteanu pînă nu va căpăta aceasta oficiosus.

Actul cel ştiut nu se poate căpăta./ 204v

[1] Vezi nota 15 la scrisoarea precedentă.

[2] Timotei Cipariu, filolog de seamă, membru al Academiei Române.

[3] Vezi nota 16 la scrisoarea precedentă.

[4] Vezi nota 15 la scrisoarea LXXVII.

[5] Vasici se referă la adunarea comisiunii comitatense care a avut loc în 22 iulie 1867 în Cluj. Macskâsi Pal şi Biro Pal au fost aleşi juzi primi, Gyarmati Miklos şi Teofil Hossu vicecomiţi, Ioan Nestor şi Nicolae Pop (dintre români) juzi procesuali *(Gazeta Transilvaniei,* XXX, 1867', nr. 55, p. 218. Corespondenţa *Cluj 21 iulie).*

[6] Iacob Bologa. Vezi scris. V, n. 6.

[7] Iakob Kirchner. Vezi scris. LIX, n. 6.

[8] Ioan Fekete-Negruţiu.

[9] *Alexandru Candiano-Popeseu,* 1841—1901, general, a proclamat în august 1870 la Ploieşti detronarea lui Carol I. A participat la războiul de independenţă. A întemeiat ziarele *Perseverenţa* şi *Democraţia.* Scrieri: *Cînd n-avem ce face* (poezii), Bucureşti, 1866; *Une poignee de verites ă nos pretendants* (cu I. Kalinderu), 1888; *Ţara,* 1891; *Cavaleria,* 1897—1898; *Cuvîntări ostăşeşti,* 1901; *Războiul neatîrnărei,* 1913. A. Candiano, adversar al pactului dualist au'stro-ungar, reîntorcîndu-se de la Pesta, s-a oprit în Munţii Apuseni. A fost arestat în ziua de 16 iulie 1867 în Abrud, sub pretext că era „emisar din România". Vezi *Gazeta Transilvaniei,* XXX, 1867, nr. 55, p. 218 (corespondenţa *Sibiu 23 iulie);* G[eorge] B[ariţ], *Emisarii şi emigranţii politici, idem,* nr. 56, p. 221; Simion Balint, *Dintre Munţii Apuseni ai Transilvaniei, idem,* nr. 60, p. 238—239; vezi şi Vasile Maciu, *Mouvements nationaux et sociaux roumains,* p. 124.

LXXIX

Cluş, 1/10 sept. (1)867

Domnule şi fine!

Vei fi auzit şi cetit despre concertul ce l-a dat Asociaţiunea transilvană română în teatrul din Cluş[1] şi despre eclatantul succes a lui. La acest concert a escelat, după părerea celor mai competinţi şi a^publicului întreg, Iza, fiica mea, atît cu fortepiano cît şi cu cîntarea. Colonelul a
205 venit pe bină[2] şi i-a gratulat. Comisariul regesc / mi-a făcut cele mai măgulitoarie complimente.

Această dede ansă la mulţi să mă provoace ca să nu las rarul acest talent neînmulţit cu toate perfecţiunile la care a ajuns arta muzicei vocale, şi la care Iza se vede a avea cele mai frumoase dispoziţiuni.

Nu mi-ar fi greu de a mă resolvi la aceasta, mai tare cu cît Iza doreşte din suflet o astfeli de perfecţiune, însă împrejurările nu iartă. Deci,
205v urmînd consiliul unor amici buni, vin a te ruga pe d-ta şi a te / pofti, în cît ţi-ar veni bine, să stăruieşti acolo, oare, nu s-ar putea face un stipendiu prin care să pot ajunge acest scop atît de frumos pentru fiia mea, şi poate totodată pentru naţiunea noastră, însă aşa ca ea să poată petrece la vreun conservatoriu sub ochii şi grija mamei sale. Adică stipendiul ar trebui să fie de ajuns pentru de a putea trăi amîndouă, modest, şi a putea plăti orele de eserciţiu.

Spre acest scop, îţi alătur aicea un atestat de la măiestrul de cînturi
206 al ei, cu aceea / observare că Iza este destul de desteră şi în fortepiano, iară ce ţine cultura universale, încă nu a rămas îndărăpt.

încredinţîndu-ţi această delicată misiune, nu am să adaug alta decît că d-ta ai să lucrezi astfeli cum ai lucra ca un tată cu însăşi copila d-tale, şi de ar trebui cumva a se da vreo petiţiune, aceea să o faci în numele meu[3].

Rugîndu-te de iertare pentru această supărare, mă rog să spuni multe complimente la amicii mei veterani, d. Eliade[4], Laureanu[5], Golescu[6], Rossetti[7] etc, etc. şi la ai noştri ce se află acolo.

Sunt cu toată stima al d-tale amic,

206v

dr. Vasici. I

[1] Vasici se referă la concertul dat de artiştii amatori români în 27/15 august 1867 în favoarea Asociaţiunii. Programul concertului a fost tipărit în *Gazeta Transilvaniei,* XXX, 1867, nr. 67, p. 265. Descrierea concertului în *Gazeta Transilvaniei?* XXX, 1867, nr. 74, p. 294—295 (corespondenţa *Cluj 12 sept.,* semnată „Un artist străin amator"). Isabela Vasici a cîntat *Aria mare* din opera *Aidd* de Giuseppe Verdi, *Arii române* — în duet cu bucovineanul Mihail Ferliescu — şi uvertura la opera *Dinorah* de Meyerbeer, acompaniată la pian de Iuliu Ibner. Calităţile ei vocale au fost remarcate şi elogiate şi în ziarul *Magyar Polgâr.*

[2] Scenă.

[3] Nu cunoaştem rezultatul acestui demers.

[4] Ioan Heliade Rădulescu era preşedintele Societăţii academice.

[5] August Treboniu Laurian, profesor la Facultatea de Litere din Bucureşti, vicepreşedinte al Societăţii academice.

[6] Nicolae Golescu, fruntaş politic liberal, fost ministru şi prim-ministru.

[7] C. A. Rosetti, fruntaş politic liberal, fo&t ministru.

LXXX

Cluş, 4/12 (1)867

Domnule fine !

încă în luna lui iuliu te-am fost rugat pentru nişte note româneşti, care îmi trebuiau pentru adunarea generale. Apoi, în septembrie ţi-am scris la Bucureşti, cu recepisele la Atheneu[x], însă la nici una din aceste scrisori nu am primit răspuns. Aş vrea să ştiu, pentru odihna mea, primit-ai pe cea din urmă?

Onu[2] e aicea de duminecă, dar are multe alergături, şi aşa puţin ne putem întîlni. / Cu toate aceste, tot ne mai convorbirăm despre unele şi 207
altele.

Vei fi auzit despre denumirile septemvirilor transilvani, sub presidiul eselenţei sale dr. Papp: bjaronul] Bethlen, Pap Alajos, Bomches, Biro Miklos, Angyal, Lâday. Atsvai, Burdea, Bologa, Kirchner şi Fekete căzură[3]. Se spune că ministru a stat pentru toţi, dar n-a putut izbuti şi s-a trămis candidaţia în care nu a fost nici Papp, dar împăratul a respins-o, şi aşa s-a făcut Papp.

Cu ocaziunea aceasta încă am esperat mari înşelăciuni, care ne învaţă să nu dăm pe cuvintele celor mari nici / o ceapă. Oareşcine se va bucura, 207v
şi poate că s-ax fi bucurat şi mai mult dacă cădea şi Papp, însă ocara îi şede deasupra nasului, dacă mai are simţ de om.

Consiliariul guberniale b[aronul] Bornemisa[4] s-a făcut asîntat[5].

Prietenul de la capul trebilor, care e de aicea, se arată supărat şi, cît am putut pricepe, şi îngrijat. Se vede că se apropie şi finea noastră, îţi mărturisesc pe Dumnezeu că nu-m[i] fac mai mult nici un scrupul din toate aceste, numai să mă văd scăpat, căci nesiguranţa în care ne aflăm e nesuferibilă. / 208

Fiica d-lui Papp, Otilia, este bolnavă de moarte întifus, şi el prăpădit. Doamna a născut de 10 zile şi stă să se bolnăvească de jalea fetiţei. Aşa e lumea, răul vine cu carul.

D[omnul] Popovici[6] a căpătat dumineca decretul de consiliariu de apelațiune la tribunalul din Sibiu şi ne va lăsa, că în curînd se vorbeşte că Roman[7] şi Găitanu[8] se vor pensiona. Merge bine!

Fii sănătos cu toți ai d-tale. Iară eu rămîn cu toată stima al d-tale amic,

208* *Pavel*[9]. /

[1] Prima şedință a membrilor Societății literare, ținută la 1/13 august 1867, a avut loc în sala vechiului Ateneu.

[2] Ioan Rațiu.

[3] Prin decretul din 9 decembrie 1867, semnat de Francisc Josif şi de ministrul de justiție Horvâth Boldizsâr, Curtea de casație a Transilvaniei a fost transformată într-un despărțămînt al Curții din Ungaria. Preşedintele Curții de casație, Vasile Ladislau Popp, a fost numit în fruntea «cestui 'deBpărțăffiînt. Prin acelaşi decret, Aloisiu Pop, George Anghel, Gabriel Bethlen, Frideric Bomches, Francisc Ocsvay şi August Ladai au fost numiți judecători ordinari, Ioan Gal, Nicolae Biro şi Josif Plecker referenți ajutanți. Totodată se dispunea ca Frideric Kirchner, Iacob Bologa şi Samuil Poruțiu, membri ai curții judecătoreşti transilvănene, să fie pensionați. Despărțămîntul transilvănean al Curiei ungare şi-a început activitatea în Pesta la 1 ianuarie 1868 (*Gazeta Transilvaniei,* XXX, 1867, nr. 99, p. 393 si nr. 102, p. 406).

[4] Baronul Bornemisza Janos a fost numit preşedinte al Comisiei pentru cărțile funduare din Transilvania.

[5] Vezi şi *Gazeta Transilvaniei,* XXX, 1867, nr. 96, p. 382.

[6] Prin ,',rescriptul" din 21 noiembrie 1867, fostul secretar la Curtea de casație a Transilvaniei Servian Popovici a fost numit consilier la Tribunalul apelativ din Sibiu.

[7] *Visarion Roman,* 1833—1885, învățător, profesor şi publicist, redactor la *Telegraful român, Amicul şcoalei* şi *Albina Carpaților.* A contribuit la înființarea Băncii „Albina". A fost şi corespondent la *Federațiunea* lui Roman. Vezi monografia lui V. V. Grecu, *Visarion Roman, pedagog social,* Bucureşti, 1971.

[8] *Nicolae Găietan,* profesor, fruntaş politic român din Transilvania.

[9] Nota lui Bariț: „Răspuns la toate trei, din iuliu, sept. şi aceasta dintr-o dată, în 9 dec. n.".

LXXXI

Cluş, 16/12 (1)867

Domnule şi fine !

Nu am avut nici o îndoială că aceea va fi cauza de nu mi-ai răpuns la epistola din septembrie, dar, trăgănîndu-se lucrul, am vrut să am ştiență secură şi de aceea îți scrisei mai dăunăzi.

Şi eu, îți spun adevărul, am puțină speranță, însă ca să nu-mi imput că nu am făcut nimica, mai vîrtos că văd în față atîta aplecare la arta
209 aceasta, şi îndemnat fiind de mai mulți, am vrut să / cerc norocul şi pentru aceea îți mulțămesc că ai făcut paşii cuviincioşi.

Îți alătur aicea două fotografii, aşa precum a fost Iza pe bina[1], numai haina nu a ieşit roşie destul, una ca să faci întrebuințarea poftită, alta pentru d-ta, şi îți dăm toată voia, şi te rugăm ca, cerînd trebuința, să dai şi subscrii o petițiune în numele Izei[2], precum însemnasem şi în epistola amintită.

Pentru cele ce-mi scrii a cîştiga de la muzeul[3] de aicea, voi îngrigi cît voi putea ca să-ți satisfac, numai mă rog de ceva răgaz.

Mercuri seara la 7 ore muri fiica eselenției-sale d-l Papp[4] şi o îngroparăm sîmbără la /12 ore. Jale mare, nu ți-o pot descrie. 209v

D[omnul] Ilie[5] veni de la Pesta, şi deloc mersă la Abrud, că a murit soacră-sa. Ne aduse ştirea că denumirile au venit aşa precum ți le-am însămnat eu. Bologa, Kirchner şi Fekete au rămas pe jos[6]. Preşedintelui s-au tras bani de funcțiune (2000) şi este numai preşedinte provizoriu de senat. Este în dubietate să primească sau să se lase. Kirchner, Bologa şi Fekete, oamenii cei mai drepți, sunt batjocoriți infam. Din subalterni se zice că nu va rămînea nici unul.

Denumirea la cărțile funduari a făcut sînge rău şi în regiunele mai înalte ardelene[7], şi unii să fie cîrtit în cazino asupra uniunii necondiționate.

Puşcariu[8] e denumit de consiliariu de secțiune în Minist[erul] cultului. / 210

În privința foaiei literarie[9] văd că vei avea greutăți, că onoratul comitet e cam greoi.

Eu mă socotisem să mă înțeleg cu d-ta şi să scriu nişte tractate igie[ni]stice, dietetice etc, dacă s-ar ținea şi acestea de cultura poporului, cum cuget că s-ar ținea, însă eu, zău, nu voi trămite manuscriptul meu comitetului spre cenzurare. Apoi aş avea şi drept să nu fac nimica, că la alegere nu am fost băgat în samă, ca cînd nu aş fi nici esistat[10].

Portret nu am încă, dar fii sigur că cum voi avea îți vom trămite.

Fii sănătos cu toți ai d-tale.

Al d-tale sincer amic,

dr. Vasici[11] / 210v

[1] Isabella, fiica lui P. Vasici, care a cîntat la serbările „Astrei" din Cluj.

[2] E vorba de un stipendiu pentru a-şi putea continua studiile la Viena.

[3] Muzeul ardelean (Erdely Muzeum), înființat în 23 noiembrie 1859.

[4] Vezi nota 3 de la scrisoarea LXXXI.

[5] Ilie Măcelariu.

[6] Vezi nota 3 de la scrisoarea precedentă.

[7] Vezi şi *Gazeta Transilvaniei,* XXX, 1867, nr. 95, p. 379 *(Cluj 13 dec.)* Nemulțumirea se datora faptului că în comisia pentru cărțile funduare nu a fost numit decît un singur transilvănean.

[8] Ioan Puşcariu.

[9] Vasici se referă la revista *Transilvania,* foaia Asociațiunii transilvane pentru literatura română şi cultura poporului român, care apare în anul 1868 la Braşov, mai tîrziu la Sibiu, ca bilunar sub redacția lui G. Bariț. Revista şi-a încetat apariția în anul 1946. Reapare sub formă nouă, la Sibiu, din 1970. P. Vasici a fost unul din principalii ei colaboratori, cu materiale din domeniul medicinii, igienei şi ştiin" țelor naturale. Vezi şi Valeriu L. Bologa, *Medicina şi igiena în activitatea Asociației transilvane pentru literatura şi cultura poporului român pînă la unire 1918,* în *Studii de istoria medicinii,* Cluj, 1968, p. 15—53.

[10] Vasici, membru al Comitetului central al Asociațiunii încă de la întemeierea acesteia, nu a mai fost reales în anul 1867, ceea ce l-a supărat.

[11] Nota lui Bariț: „Răsp. 29 ian."

LXXXII

Cluş, 11/2 (1)868

Domnule şi fine !

Nu m-am grăbit cu răspunsul, aşteptînd să văd cum se vor mai dezvolta lucrurile.

Fratele Iacob[1] fu ai aicea de joi pînă sîmbătă, cînd apoi plecă cătră Viena, îndemnat de şeful nostru, care totodată a provocat şi pe d-1 preşedinte Papp[2] să lucre pentru el. între aceea îi veni pensiunea formală şi ăştia zic că aceasta să nu-1 împedece să meargă la împăratul. A înţeles multe aicea, s-a convins despre aceia despre ce noi nu ne îndoiam niciodată, adecă că Sibiul a lucrat în grad eminent împotriva noastră, mai vîrtos de cînd a căzut ăla din prezidiul Asociaţiunei[3]. Dar se vede că oamenii au început să expirie şi Ia acela o nestatormcie, căci se zice că cînd era să se facă Puşcăsteie[4] în locul lui Iacob, precum poftise, s-ar fi pronunţat că lui e tot atîta oricine va fi. Se vede că, neputînd izbuti
217 a trînti pe Latzi[5], nu i-a mai păsat mult de alţii. /

Mai departe, îmi spune Iacob că e pusilanim [= meschin, n. ns.] că îl necăjeşte *Gura satului,* că nici el însuşi nu mai are încredere în sine, şi dacă mai face cîte una, face numai la linguşirea unor şi altor â la Dunca[5]. îmi spuse şi de deputaţiunea braşovană, şi cît de prost s-a purtat cu ea, cu toate că le-a promis toate, dar nu cutează să facă nimica.

Eu, la noţiunea reale şi ideale, aveam nişte idei minunate, dar, dezgustat de cele ce s-au întîmplat în Pesta[7], nu m-am mai ocupat de ele şi le-am lăsat lui Dumnezeu. Ba eram să-ţi scriu şi d-tale, după ce citii articulul din *Hermannstedter [Zeitung]*[8] să te laşi de toate, că mai pe urmă numai d-ta vei fi vinovat că românii nu se pot ferici. Să nu cumpănim cele ce ne iese din gură, şi încă din gura unui bărbat la care caută toţi, e nejustificabile, şi eu mă tem că lucrul e aşa precum îl descriu străinii.

Numai d-1 Raţiu[9] m-au mai încuragiat, dar îţi spun drept că căzusem cu inima cînd văzui atîta nepricepere.

Dumineca la 10 ore plecă cu toată familia de la d-1 Măcelariu[10],
217v unde luă un mic dejun, petrecut de mai toţi românii, după / ce sîmbătă seara se boteză fiica cea mai mică, la care, afară de vîrfurile ostăşeşti, luară parte familia d-lui Măcelariu, a mea, şi a lui Macedonfi[11]. Eu însă mă îndepărtai, simţindu-mă cevaşi rău, căci petrecusem la balul tinerimei noastre, unde merserăm cu copiii toţi, numai pisicile nu.

Cîtu-i pentru conlucrarea mea, eu m-am apucat de *Istoria naturale.*[12] Aş scrie una pentru şcoalele populari, unde trebuie să se introducă. Merge cam greu, dar tot merge. Cu toate acestea, îţi voi trămite şi d-tale cîte un articul, apoi d-ta fă ce ştii cu el. Şi cel dintîi va fi despre băile de abure şi lucrarea lor în organismul omenesc. Am voie multe a lucra, însă neodihna în care ne aflăm, apoi nişte lucru oficios spurcat (reviderea tabelelor statistice despre scoale; oh, Doamne, nu ne lăsa, ce şcoli şi ce inspecţiuni de şcoli avem! ; Doamne, dar rău sunt umplute, cu toate că le-am făcut instrucţiune ca la nişte copii de azbuche, şi tot asemenea!)
218 mă împiedecă. /

Că aşa va fi cu foaia Asociaţiunii[13], am cugetat la început, însă ce să faci. Vaida[14]? Eu nu ştiu ce să zic, omul acela mestecă multe. Manuscrisul lui, cît l-am auzit cetindu-se, este un galimatias, şi numai pentru că au fost a lui Vaida ne-au răpit mai o şedinţă întreagă, de nu-1 mai asculta nimenea. Iani zice să-1 trămită. Cameleonul nu va rămînea fără rezultatul dorit, dacă se va trămite în mai multe esemplare şi dacă redactorul va şti păzi discreţiunea.

Despre cei doi din Sibiu auzisem mai de mult. Se şi răscocoresc asupra corespondinţii din Belgrad[15], fără ca să fie refuzat cele atinse. Vai de om, unde am ajuns! Am zis şi mai zic că pentru o ambiţiune, ăla va băga cuţitul în mumă-sa şi apoi va plînge, dar va fi tîrziu.

La toate să fim pregătiţi, dar să ne ferească Dumnezeu să nu ne -despărţim în uouă tabere. însă uită: la Bobotează a fost Fekete[16] aicea ehiemat de Miko[17] prin Iles[18]. I s-a promis episcopia de la Gherla, eăci ăia de acolo[19] ar vrea să treacă la / Blaş, şi încă aşa că de nu va fi alegere, apoi aceasta va urma negreşit, iară de va fi alegere, apoi aceea se va da numai sub condiţiunea aceasta. Aşa, Gherla şi Blaşul mai că ne vor părăsi, nu toţi, dar capul şi cela va zice: „Da ist das Bettlervolk!"[20]

Da, provocarea din *Gazetă* a fost bună. Deie-ne congres, şi acolo se va arăta ce suntem.

în privinţa Izei[21], eu am făcut acei paşi numai ca să nu-mi imput că nu am deşteptat talentul, şi dacă ne va succede, am satisfăcut poate unei dorinţe destul de lăţite, iară de nu, nu-mi fac imputări că nu am cercat.

Acuma să-ţi mai scriu şi despre intenţiunea mea. La Ministeriul instrucţiune! publice se lucră pentru o lege pentru şcoalele populari, şi aceasta ştiu numai de acolo căci Ranicher[22] a cerut nişte conspecte de la referentul miliţiei, Haupt[23]. De aci cam deduc ce lege va fi aceea. De la noi / nu s-a cerut măcar una descriere generale despre starea şcoa- 21
lelor. De aci se vede că zilele noastre sunt numărate. Adauge că se vorbeşte că gubernul se va reforma, pînă în aprile, cu un guvernator, un cons[ilier] ministeriale, trei cons[ilieri] de secţiune, 4 secretari, vreo eîţiva concipişti şi personalul de manipulaţiune. Şi aşa, se poate că noi vom părăsi Cluşul mai nainte de ce am cugetat. Mai am 13 luni şi 18 zile, apoi aş avea 35 de ani ai serviciului şi aş primi 1653 f. 75 cr. pensiune meritată. Dar de voi cădea mai nainte, apoi pentru aceste 13 luni aş perde din suma arătată 236 f. 25 cr., ce m-ar durea inima, însă şi aceasta o preferez unei vieţi dubie, cum îmi e cea de acum.

Mă voi aşeza în Timişoara şi voi începe iar praxa, şi aşa cuget că voi fi mai tihnit, numai să pot scăpa de casa din Sibiu.

închei cu mare dorinţă de a ne mai putea întîlni vreodată, şi rămîn cu toată stima al d-tale sincer amic,

Pavel

Ieri muri fiica d-lui ministru Miko, măritată contesă Teleki. Mîne va fi înmormîntată. / 21

De la Floşturan[24] am cumpărat mai întîi cînd am venit la Braşov, Mi-a părut tare rău[25]. / 21

[1] Iacob Bologa.

[2] Vasile Ladislau Pop.

[3] Andrei Şaguna a îndeplinit funcția de preşedinte al Asociațiunii de la întemeierea acesteia, în anul 1861, şi pînă în anul 1867. La adunarea generală din 26-28 august 1867 de la Cluj a fost ales preşedinte al Asociațiunii, Vasile Ladislau Pop Vezi Ilie Dăianu, *Al doilea preşedinte al Asociațiunii, Vasile L. bar. Pop 1819-1875,* Sibiu, 1925, p. 67-68.

[4] „Puşeăstele", porecla lui Ioan Puşcariu.

[5] Vasile L. Pop.

[6] Paul Dunca.

[7] încoronarea împăratului Franz Josef ca rege al Ungariei si sancționarea astfel a uniunii Transilvaniei cu Ungaria.

[8] *Hermannstädter Zeitung,* ziar apărut la Sibiu în anul 1861. Din 1863 unit cu *Der Siebenbiirger Bote.* Se referă la articolul-corespondenlă *Zur Parteiaimmung unter den Romanen, Pest, 20 ianuar,* în *Hermannstädter Zeitung,* VIII 1868 nr 21 p. 91. Vezi şi scrisoarea lui I. Rațiu către G. Bariț, datată „Turda, 29 11&68", puMi-cJ*ta 13 K61ih Hitchins şi Liviu Maior, *Corespondenta lui Ioan Rațiu* p. 170—172.

[9] Ioan Rațiu.

[10] Ilie Măcelariu.

[11] Iosif Pop Macedonfi, jude cercual.

[12] Paul Vasici s-a preocupat în ultimii ani de viață în mod deosebit de ştiințele naturii, de popularizarea lor. Dorind „a preveni unei lipse mult simțite de un manual", care să iie introdus în şcolile bănățene, Vasici a alcătuit lucrarea la care se referă în această scrisoare. Manualul a fost premiat în anul 1878 de către Consistonul dm Arad, dar a apărut abia postum şi numai prima lui parte cu titlul *Istoria naturală pentru şcoalele elementare* (a fost considerat pierdut). Desi în cuprinsul său Vasici pomeneşte de „creator", *Istoria naturală* cuprinde numeroase pagini care ilustrează o gîndire evoluționistă. Vezi Paul Vasici, *Istoria natmală pentru şcoalele elementare,* Partea I, Arad, 1883; Grigore Ploesteanu, *Vn iluminist român în secolul al XlX-lea — Paul Vasici,* p. 113.

[13] *Transilvania,* apărută în 1868.

[14] Ladislau Vaida, deputat în Dieta din Cluj.

[15] Alba Iulia.

[16] Ioan Fekete-Negruțiu.

[17] Contele Miko Imre. '

[18] Funcționar gubernial.

[19] *Ioan* Fancea^e^^easa, episcop de Gherla între 4 iulie 1865—11 august 1868.

[20] „Iată [aici este] poporul de cerşetori." Cuvinte atribuite lui A. Saguna. George Bariț, *Părți alese* voi. III, p. 342.

[21] Fiica lui P. Vasici.

[22] Iakob Rannicher.

[23] Frideric Haupt.

[24] *Mihail Fluşturean,* comerciant braşovean si centumpater, a decedat în 28 ianuarie 1868 în vîrstă de 76 ani. Necrologul publicat în *Gazeta Transilvaniei,* XXXI 1868, nr. 6, p. 24.

[25] Nota lui Bariț: „RSsp. 28 mai".

Lxxxm

Cluş, 26/6 (1)868

Domnule şi fine !

Am fost bolnav şi sunt şi astăzi, deşi, după o cură ce o întreprind, am pornit spre mai bine. M-am făcut moros, ba pot zice melancolic, şi pentru aceea nu am putut satisface nici voinții mele, nici aşteptării domniei-tale.

Iată, acum îți trămit un tractat de ale mele[1] dacă cugeti că va răspunde dorinței / noastre în direcțiunea aceasta. D-ta tipăreşte-1; de 220
nu, pune-1 la o parte. Dacă se va tipări, apoi cuget că voi împărtăşi multe, care apoi, după o reviziune şi ordine mai lămurită, s-ar putea culege şi într-o broşură.

Nu'am scris despre băile de abur, cum ți-am fost promis, din cauză că acestea vor veni la locul său ca mijloc învîrtoşitoriu de pele, unde voi tracta pe larg despre ele şi voi arăta oareşicari regule şi pentru băile reci de rîu, obicinuite. / 220

în 30 iuliu c.n. plec cu nevasta şi cu fata cea mai mică la fiia mea Aurelia, în Zam[2], unde se află Neli şi Iza[3] de la Paşti, şi voi rămînea acolo pînă cătră 20 august, pentru restaurarea sănătății.

D[omnul] vicepreşedinte m-a însărcinat totodată ca să vizitez şcoalele din ținutul acela. Dacă, dară, mă vei onora cu vreo scrisoare, te rog adresează-o la Zam, per Dobra[3], căci acolo o sta poşta în loc.

Astăzi primii de la d-l Pascali[4] epistolă că ne va cerceta şi pre noi.[5] Şi pot să-ți spun că oamenii pe / aicea, şi cei împintenați, au început 221
a se împrieteni cu ideea aceasta, şi promit concurs.

Nou cevaşi mai însămnat nu avem nimica. Mi s-a spus că la Sibiu sunt oamenii ocupați cu congresul[6], însă vreu să activeze multe, şi oamenii naibii nu vreau să asculte. Ei vor vedea!

Nu sunteți anul acesta ehiemat la Bucureşti în afacerile Academiei ?

îmbrățişîndu-te, rămîn cu toată stima al d-tale amic sincer,

dr. Vasici

Scrisoarea am cetit-o fraților. Toți s-au bucurat că ți-am putut face oareşcare plăcere. Salutări de la toți[7]. / *22*

[1] *Despre medicină, cu respect la poporul românesc,* continuat cu titlul *Despre medicina cu privire la români,* publicat în *Transilvania,* I, 1868, nr. 17, p. 393—399; nr. 18, p. 417-422; nr. 19, p. 414-445; nr. 25, p. 601-607; II, 1869, nr. 1, p. 1_5, nr. 9, p. 100-102; nr. 10, p. 113-116; nr. 11, p. 172-176; III, 1870, nr. 6, p. 65-68; nr. 7, p. 82-85; nr. 9, p. 101-104.

[2] Zam, comună în județul Hunedoara.

[3] Fiicele lui P. Vasici.

[4] Dobra, comună în județul Hunedoara.

[5] *Mihail Pascali,* 1831—1882, actor român, directorul Teatrului Național, în anul 1868 a întreprins cu trupa sa un turneu în Transilvania şi Banat, fără a se opri însă şi la Cluj; itinerariul său a cuprins oraşele: Braşov, Sibiu, Lugoj, Timişoara, Arad, Oravița.
Ion Breazu, *Teatrul românesc în Transilvania pînă la 1918,* în *Studii de literatură română şi comparată,* p. 105.

[6] Congresul „Astrei".

[7] Nota lui Bariț: „Răsp. 11 august cu multe date".

LXXXIV

Zam, 15/8 (1)868

Domnule şi fine !

îți mulțămesc din inimă pentru cele împărtăşite, care mult m-au interesat. Eu citisem în *Lloyd* că preasfîntul părinte a binevoit să rădice

afurisenia de pe aşa-numiţii greci şi bulgari, şi am cugetat la multe [1]. Am zis în mine că românii carii i-au dat ajutoriu se vor căi, pentru că acuma numai să vrea grecii, apoi pot face cu el ce vor dori. Dar părintele
222 Baiulescu[2] ce zice? Rămîne şi el, sau Dum/nezeu să-1 miluiască?

Despre progresul ce face gimnaziul[3] încă m-am minunat, cu toate că nu am aşteptat ceva mai bine, ştiind cum stau profesorii. Dară sit venia verbo[4]. Braşovenii nu au meritat mai bine. Iată unde i-a dus autonomia popească, pînă la Popea[5].

Mitropolitul a făcut vorbă mare şi lungă ca să apuce frînele în mînă, a alergat de două ori la maturitate, şi acuma a trămis pe Popea. Fiumos gimnaziu!

222v Iugeştii şi Orghidaneştii[6] au cerut bani de la dînsul. El a vrut să cumpere,aşa zicînd, gimnaziul şi/aceştia au priceput unde va să iese lucrul. Au tînjit după bani, dar nicidecum nu au dat gimnaziul din mînă. Şi ce necaz era atunci pe sînţia-sa! Mai tîrziu, juvante Radoviciu[7], Datko şi canceîariul Moldovanu[8], pe lîngă prietenul G[avril] Munteanu[9] — pe care apoi ţi-1 înfundă la ministeriu — îi veni de sine în mînă, deşi după mine curgeau sudori la referate, apărînd dreptul braşovenilor.

Dar nici aceasta nu va ţinea mult. îmi pare că ne vor căuta braşo-
223 venii odată, dar va fi tîrziu. Eu pot să zic cu înimă curată / că am sprijinit interesele braşovenilor, ca şi ale mele. Ei însă nu m-au priceput, sau nu au vrut să mă priceapă. Cînd eram să plec din Cluş, era Datko acolo şi cerea să-i dau relaţiunea ce o făcusem eu despre şcoala grecească la anul 1858. Nainte de aceea, avea lipsă de ea şi mitropolitul.

îţi mulţămesc că ai îndreptat deşertăciunea ce ţi-o am trămis, şi îmi pare rău că adunarea literarie în Bucureşti[10] cade cu a noastră, de nu ne putem întîlni.

Cu mulţămită lui Dumnezeu, mă aflu cu mult mai bine. Aerul curat, rusticicaţia, scăparea de grijă, sunt factori ce contribuiră mult la
223^ îndreptare. Şi aşa, cu ajutoriul lui / Dumnezeu, mercuri sau joi, după cum adecă va merge trenul pînă la Branicica[11], sau poate şi pînă la Deva, vom pleca şi noi către casă, apoi mă voi duce la Gherla[12].

Apropos cu drumul de fer! Ce e drept, acesta a schimbat faţa ţinutului acestuia, însă nu cred că în favoarea românilor, carii zac în letargia morţii, în întunecimea egipteană, deşi plătesc bani frumoşi învăţătorilor sau, mai bine, întunecătorilor.

D[omnul] vicepreşedinte a fost aşa de bun, de m-a însărcinat a vizita şcolile în tractul Iliei şi Dobrei, şi a ţinea esamenele, dar ce să
224 vezi? / M-a întrebat că nu aş avea voie să merg la Braşov? „Nu, pînă ţin relaţiunele de faţă, dar de-mi porunceşti, mă voi duce, însă atunci cer ca relaţiunea mea să se aştearnă ministeriului, oricum va ieşi" — i-am răspuns, şi aşa, rîzîndu-se, a rămas pe altădată.

Dacă te duci la Bucureşti, ia mai întreabă de cele ale noastre, ca să vezi unde s-a oprit lucrul.

Mai capeţi *Gazeta spitalelor?*[13] Doamne, cu ce se ocupă doctorii româneşti!

Rămîn cu toată stima al d-tale amic sincer,

Pavel.

Aurelia[14] întreabă pe d[oamna] Victoria[15], primitu-i-a scrisoarea din finea lui aprilie? / 224

[1] *Lloyd,* ziar apărut la Viena. Vasici se referă la conflictul dintre românii şi grecii din Braşov, referitor la proprietatea asupra bisericii parohiale gr.-or. din Braşov.

[2] *Bartolomeu Baiulescu,* 1831—1909, protopop ortodox, profesor la Gimnaziul din Braşov. A înfiinţat în anul 1869 Societatea pentru sprijinirea meseriaşilor Români, apoi Banca de ajutor reciproc şi ziarul *Meseriaşul român.*

[3] Vasici se referă la Gimnaziul românesc din Braşov.

[4] „Aşa veni vorba".

[5] Nicolae Popea.

[6] Familii de comercianţi braşoveni, sprijinitori ai şcolilor, şi în general ai culturii româneşti din Transilvania.'

[7] *Radu Radovici,* comerciant braşovean, membru al Eforiei şcoalelor centrale române gr.-or. din Braşov.

[8] Dimitrie Moldovan.

[9] Director al Gimnaziului din Braşov.

[10] Adunarea Societăţii literare sau Academiei Române.

[11] Branicica, azi Brănişca, comună în judeţul Hunedoara.

[12] La adunarea generală a Asociaţiunii care urma să-şi desfăşoare lucrările la Gherla în zilele de 25—26 august 1868.

[13] *Gazeta spitalelor,* revistă medicală, a apărut în anul 1867 la Bucureşti. Din 1870 şi-a schimbat titlul în *Gazeta medico-chirurgicală a spitalelor.*

[14] Fiica lui P. Vasici.

[15] Fiica lui G. Bariţ.

LXXXV

Cluş, 1/11 (1)868

Domnule şi fine!

D[omnul] Teodorache Ciurcu [1] afiîndu-se aicea, îmi spuse că te afli în Braşov. Deci, mă grăbesc să-ţi mai scriu ceva de pe aicea.

Mai rupse ministeriul încă un dărab din guvern. Pe temeiul unui decret al Ministrului de cult şi instrucţiune din 24 8br, ni s-a dat ieri ordinaţiune din partea / d-lui comisariu regesc ca, după ce institutul consiliarilor de scoale are să încete încă în decursul anului acestui, noi să ne dăm documentele de serviţiu în termin de 8 zile spre pertractare normele, adică pensiunea. Şi aşa, mult pînă la 1e ianuariu, vom fi pensionaţi. Mie mi se face o mare nedreptate, căci eu la 1° aprilie 1869 împlu 35 ani de servit, şi ar trebui să capăt după normativul de pensionare 7/8 din leafă. Fiind însă / că lipsesc 3 luni, ei mă vor pensiona, de. secur, cu 6/8 şi aşa, pentru 3 luni, perd 5 ani de servit sau 236 f. 25 cr. pe tot anul, ce pentru mine este o rubrică însemnată.

D[omnul] v[ice]preşedinte mă afidă că d-1 comisariu va propune, desigur, să mi se ierte acele luni, şi dacă ar reuşi, apoi eu aş fi deplin

îndestulit a scăpa de o sarcină care, deşi îmi rupea oasele, nu-mi da nici un rezultat dorit. Am făcut şi alţi paşi în privinţa aceasta.

226 Maior[2], om tînăr, să se pensioneze! /

Eu aş fi scris încă în *Transilvania*[3], şi aş scrie, da' mă tem că nu voi plăcea cu astfeliu de materie, şi de aceea aştept să mă înştiinţezi. E greu, că aşa ceva nu se poate scrie tocmai în limba poporului, şi de aceea mă tem să nu tai frunze la cîni.

Ştii că la adunarea de la Gherla[4] oarecine a propus să mă aleagă în comitet, în locul Popiei[5], ca să îndrepte greşeala ce au făcut anu [trecut] cu mine, şi i-au răspuns că ei vreau pe Brad[6]? Aşa, eu sunt mai puţin decît Brad la Asociaţiunea noastră! Nici nu aş fi primit, nici nu voi primi vreodată aşa ceva, însă totuşi astfel de espresiuni sunt dureroase.

Primit-ai scrisoarea mea din Zam[7]?

Cu sănătatea o duc mai bine.

Adio.

226* *Pavel.*[8] /

[1] *Teodorache Ciurcu,* comerciant braşovean.
[2] Ioan Maior.
[3] Revista „Astrei", întemeiată în 1868.
[4] Adunarea generală a „Astrei".
[5] Nicolae Popea. Vezi scris. XV, n. 1.
[6] *Ioan Brad,* 1817—1890, a participat la revoluţia de la 1848 din Transilvania, ofiţer în armata austriacă.
[7] Comună în judeţul Hunedoara.
[8] Nota lui Bariţ: '„Răsp. 12 nov. 1865".

LXXXVÎ

Cluş, 11/12 (1)868

Domnule şi fine !

Trimit aicea continuarea articulului început[1]. Cu noi nu s-a ales încă nimica, aşteptăm în toate zilele ce va să vină.

Cei de la Pesta nu ne scriu nimica, deşi i-am rugat. Ne pare bine că a scăpat Roman[2]. Frumos s-au apărat şi frumos au judecat juraţii!

Luni a trecut d-1 episcop Vancea, cum a spus, către Viena (?), chemat fiind acolo în toată graba, astfeli încît şi-au lăsat pe unchiul său Nestor mort acasă, care a murit în noaptea nainte de plecarea lui.

227 Aicea sunt oamenii pe pace, însă scorniturile ce se fac / acuşi cu arme, acuşi cu proclamaţiuni, acuşi cu ostăşie mică românească la graniţă îi neodihneşte. Eu nu ştiu cum nu li-e ruşine la unii oameni a scorni unele şi altele şi a neodihni poporul şi a căşuna ură între naţiuni.

După ce avurăm zilele trecute cea mai frumoasă primăvară şi o căldură de la 12—14°, ieri dimineaţă ne pomenirăm cu neaua, şi astăzi avem ger de 13°.

Cetatea s-a deschis şi acuma pot veni şi cu boi, ori de unde, dar lemnele nu se ieftinesc.

Citesc în *Românul*[3] că s-ar fi dat Împăratului 14 petiţiuni din deosebite părţi ale Ardealului. Dar ce vor ajuta ?

Rămîn cu toată stima al d-tale amic,

Pavel I 22

[1] Vezi nota 1 la scrisoarea LXXXIII.
[2] *Alexandru Roman.* Vezi datele bibliografice de la p. 201—207.
[3] *Românul,* ziar politic, comercial şi literar întemeiat de C. A. Rosetti; a apărut bisăptămînal la Bucureşti, în anii 1857—1905. Vezi *Românul,* XII, 1868, nr. din 21 noiembrie 1868, p. 1008, articolul *Marele Principat al Transilvaniei,* semnat Autorul articolului este Bariţ însuşi. De altfel, în această perioadă Bariţ a publicat în *Românul* o serie de articole cu titlul *Marele Principat al Transilvaniei,* cu scopul de a combate şi compromite dualismul, care lovea atît de puternic în interesele naţionale ale românilor. Papiu Ilarian, prieten ăl lui C. A. Rosetti, ştia cine este autorul acestor articole iscălite cu diferite semne geometrice (după o modă a vremii). Vezi în acest sens Iosif Pervain şi Ioan Chindriş, *Corespondenţa lui Alexandru Papiu Ilarian,* voi. I, Cluj, 1972, scrisori către G. Bariţ.

Din perioada acestei scrisori datează şi manuscrisul *Portretul unui bărbat cameleon,* despre existenţa căruia G. Bariţ informa încă din 1881. înşirîndu-1 între manuscrisele rămase de la bunul său amic Paul Vasici, el preciza atunci: *„Portretul unui bărbat cameleon,* 5 pagini folio mare, fără margini laterale, scrise des, cu pana muiată în lacrime şi fiere, după catastrofa din Cluj, cînd cu încercarea de a-1 pensiona fără voia lui, înainte de a fi împlinit 35 ani de serviciu, la insistenţa, precum credea Vasici, a unui bărbat român de poziţiune înaltă, cu care apoi nici că s-a mai putut împăca de la inimă pînă la finea vieţii. Să iertăm deaproapelui căci creştini suntem, dară niciodată să nu uităm, zicea şi bietul Vasici. Pe lîngă manuscrisul original se află şi o copie ceva modificată, cu respect la legea de presă" *(Biografia lui dr. Paul Vasici,* în *Observatoriul,* IV, 1881, nr. 80, p. 321).

Portretul unui bărbat cameleon este un atac vehement la adresa politicii inconsecvente a episcopului, mai tîrziu mitropolitului Andrei Şaguna, personalitate fără îndoială cu merite în istoria şi cultura românilor transilvăneni, dar care totodată — aşa cum a remarcat prof. Ştefan Pascu, în cuvîntul înainte la lucrarea istoricului american Keith Hitchins, *Studii privind istoria modernă a Transilvaniei,* a slujit „cu devotament interesele habsburgilor". Desigur, în aprecierea conţinutului acestui manuscris trebuie să se ţină cont şi de nota de subiectivitate a autorului, de faptul că Pavel Vasici l-a scris sub impulsul convingerii că era nedreptăţit, poate chiar persecutat de amicul său din tinereţe ajuns mitropolit. Manuscrisul, datat în anul 1868, are următoarea însemnare a lui Bariţ: „Manuscriptul lui dr. Paul Vasici, trimis mie în a. 1868 cu rugare ca sad public oriunde şi oricum voi şti şi voi putea eu, spre a demasca toate trădările şi toate faptele nelegiuite cîte se enumera aici". Bariţ n-a publicat manuscrisul, considerînd inoportună tipărirea lui atît timp cît mai trăiau contemporanii. Reproducem *Portretul unui bărbat cameleon* după manuscrisul original de la B.A.R., ms rom. 1003, f. 228r—230v, socotind că ne facem o datorie faţă de istorie publicînd în acest volum, împreună cu corespondenţa, cele cîteva articole politice ale lui Vasici rămase în manuscris (şi notate de Bariţ încă în 1881 ca foarte importante), şi care atunci n-au putut vedea lumina tiparului fiind considerate „periculoase" la adresa unor puternici ai zilei. Astăzi ele sînt binevenite, luminînd aspecte mai puţin cunoscute din personalitatea remarcabilului cărturar transilvănean. Iată *Portretul...:*

Portretul unui bărbat cameleon

Cînd Cain, a ucis pe fratele său Abel pentru ca să facă destul ambiţiunei sale celei deşerte, atunci zise Dumnezeu către el: „Unde-i fratele tău? Ce ai făcut, iacă vocea sîngelui fratelui tău strigă din pămînt către mine".

Atunci Cain, mustrat de conştiinţa rea, se declară însuşi pe sine că va pribegi pe pămînt şi că va fi ca veri cine'îl va afla, îl va omorî. Aşa şi părint[ele] Andrei, după ce vîndu pe muma sa şi denunţă pe unii din cei mai devotaţi şi zeloşi fraţi ai săi, numai ca să-şi îndestulească ambiţiunea cea mîrşavă şi nesăţioasă şi să-şi

izbîndească asupra celora pe care el în neodihna sufletului său îi ține de inimi[ci] ai săi, mustrat de conștiință, căci Dumnezeu striga către dînsul: „Ce ai făcut omule! ai vîndut pe muma ta, ai trădat pe frații tăi, ce vei face acuma, că pămîntul nu te va mai răbda?", ca să-și domolească această mustrare de cuget, alerga la Brașov la românii pe care el îi ura din suflet, iar acum le adulează cu o ipocrisie măiestrită, ca să le spună ce minune a făcut el în Pesta, că legile pentru care și el a pledat în anii 1863—4 și a fost pentru aceea și decorat, nu sunt bune, căci sunt bancnote fără cauțiune,'și că acele legi ce vor da ungurii — firește, iarăși prin ajutoriul lui — vor fi bancnote cu cauțiune — firește, cauțiunea ce a adus-o cu sine de la Pesta și o poartă pe pept. „Oraclul" acesta al așa-numituiui „marelui bărbat" străbătu în toate direcțiunile la acei oameni pe care el îi dirige, ca și un capelmaistru muzicanții săi, care jură în cuvintele lui, ca și discipulii în ale maeștrilor lor; care nu cunosc altă politică decît aceea a marelui maestru al său, pentru care nu este nici un drept, nici un principiu, nici o oportunitate, a căror vîrf să nu atingă înalta opiniune individuală a maestrului lor.

Ce fură dar urmările acestui oraclu? Nici mai mult nici mai puțin decît că fără nici o judecată mai matură se buciuma în organul Preasînției sale *Telegr[aful] rom[ân]* ca o veste de bucurie, ce are de a aștepta națiunea românească de la astfel de cuvinte înțelepte și părintești ale marelui maestru și care nu mult după aceea se și manifestară prin'nimicirea articulilor dietali din anii 1863 și 64, prin care esistența politică a națiunii românești și autonomia bisericilor ei era recunoscută.

Nu lipsiră nici străinii, acei oameni pe care el îi adulează cu scăderea bărbaților noștri, a se minuna de înțelepciunea acestui bărbat înalt, cu atît mai mult cu cît ei îi cunoștea toate păturile inimii lui, cu cît ei știu și aceea că el urăște inteligența română, că o batjocurește cu fel de fel de porecliri proaste și dejositoare, că o descrie lor ca pe niște proletari și comuniști care îl împiedică în intențiunea lui cea mai bună— firește pentru străini. Și iată că lumina vine de la răsărit. Din băile de Zizin trimite un corespondinte lui *Wanderer* următorul articul:

«Un oraclu al Șagunei

Cronst[adter] Zeitung amintește un oraclu notaver, cu care mitropolitul bar. Șaguna au răspuns la cuvîntarea inteligenței (?) române la cea de pe urmă prezență a sa dedicată esamenelor de maturitate ale Gimnaziului greco-oriental, în a cărei urmare legile aduse în Dieta de la Sibiu sunt de a se asemăna cu bancnote fără cauțiune, din contra legile combinate în Dieta pestană se vor dovedi iarăși numai ca bancnote, însă ca acelea cărora nu lipsește cauțiunea. Acesta se pare cel mai bun drum cînd conducătorii de pînă acum ai românilor ardeleni dau conaționalilor săi adevăratul înțeles (!?) al Dietei din Sibiu unei diete a cărei preponderent număr de membri unește o tactică minunată a fixa legi și pentru toată Europa. Este un lucru firesc că pe Șaguna trebuie să-1 lovească cea mai amară ură în un moment cînd românii ardeleni,' prin noua întoarcere a lucrurilor, și-au perdut de subt picioare terenul legal din anii 1863 și 64. însă deși pentru astfel, și lor asemeni expresiuni, căruntul patriot (?) este împins de partida extremă afară din legămîntul națiunii românești și stigmatizat odată de sîrb, altă dată de român-bulgar, care nici nu este în stare de a cunoaște baterea pulsului al poporului român, totuși ei vor contribui dinarul său ca poporul să se deștepte și încetul cu încetul să întîmpine Dieta pestană cu încrederea sa.»

Așa corespondentul din Zizin, care de una parte se bucură că bar. Șaguna ne-a spus adevărul și ne-a tăiat tactica de a nu mai fixa legi pentru toată Europa; iar de alta, îi spune și lui că e un lucru firesc că el pentru aceasta să simtă ura cea mai amară a românilor transilvani, deoarece prin aceasta și-au perdut terenul legal de sub picioare, și ca să fie exclus din sînul națiunii române, a cărei batere de puls el nici nu este în stare a-1 cunoaște; însă nu de partida extremă, precum se pare corespondentului străin, ci noi o spunem verde: de toți românii, nu numai transilvani, ci oriunde se vor afla, și de întreaga națiune, pe care el o maltratează. Și dacă și acuma tot s-ar mai afla discipuli care șed la picioarele maestrului său și pîndesc la toate mișcarea voinții lui, ca să se acomodeze după ea și apoi să o buciume prin organul lor cel răsunător, *Teleg. rom.,* aceia sau nu au simț românesc, sau interesele în parte și frica de a nu atinge deșertăciunea despotică, și astfel a simți mînia lui cea stricăcioasă în împrejurările de față, îi face să se arate cu supunere necondiționată, fără nici o opiniune proprie, adoratori politicei lui celei false să fie ultraconservativi, mameluci care resping tot ce nu iese din sîntul rost al idolului lor, ca un ce periculos pentru națiune.

însă aceia care cu ochii minții urmăresc pașii lui nu văd alta în purtarea lui decît pe un vrăjitor bisericesc care, sub masca ipocriziei, vrea autonomia bisericească, nu cum ar trebui să fie ea și să lucre după cum cere aceasta, ci din egoismul cel nesățios, ca să poată domni după volnicie, întrebuințîndu-o de mantaua cu care se acoperă urîcioasa ambițiune de despotism; care denunța pe coreligionarii săi din servilism către cei de sus, și se teme de un sinod canonic, ca să nu-1 dea peste cap; care abuzează într-un mod obraznic cu mila împărătească și interesele de la treizeci de mii puind banii în buzunarul lui cel larg și îndopînd pe preoți cu două, trei biblii și calindare; care maltratează cauzele creștinilor nevoind a regula și înzestra Consistoriul cu bărbați harnici, plătiți de Maiestatea-Sa; care pune monument aceluia ce a zis că românul este bun pînă ce eîn opinci, și astfel acoperă lumina și ocrotește întunericul; care pleda pentru o biserică ecumenică și nu suferea numirea de preot' *român* pînă ce spera că se va face patriarh și mitropolit în Carloviț, iar după ce văzu că pe sîrbi nu-i poate înșela ca pe români, nu avu întru nimic a scrie disertațiuni că românul numai atunci'va fi ferice cînd va avea mitropolit din sînul său; care în nedumerita sa ambițiune vrea să se asemene lui Ioan Gură-de-Aur, nebăgînd în seamă că are gura de petice; care pînă nu se făcu mitropolit al românilor din Austria scria antorismose pentru sinoade, iar după ce se făcu, sinodul este el, biserica este el, consistoriul este el; care, pe lîngă aceea că pentru hirotonie trage după bieții candidați și pielea, îi hirotonește în anticameră și asta o numește el dar și sînțenie.

Nu văd altul în el, decît un escamator politic, care începînd activitatea sa în Transilvania cu prinderea faimoasei Varga Cătălina în biserica din Bucium — izbită într-un mod ce ar face onoare oricărui haiduc — pînă în ziua de astăzi a știut întoarce mantaua după vînt; care a știut a se acomoda nemților înjurînd și afurisind pe magiari; apoi iarăși magiarilor, defăimînd pe nemți; care știu înfera pe bărbații noștri lepădînd toată culpa asupra lor că nu poate face mai mult pentru Uniune, ca'cu atît să strălucească mai tare în gloria curățeniei sale nemaculate înaintea celor de la putere; care vede cu ochi tulburoși înaintarea românilor în posturi mai înalte, ca să nu-i detragă ceva din nimbul lui' cel luminos și îngîmfat; care în mîndria pozițiunii sale celei înalte vrea să impună la toată lumea, iar cînd îl mustră conștiința că și-a batjocorit națiunea și pe frații săi, atunci plînge ca o babă; care pledează pentru Reichsrath și pentru'legile din Sibiu în Viena, să se decoreze, și în contra Reichsratului și legilor din Sibiu în Pesta și iarăși se decorează; care defăima purtarea bărbaților români și a națiunii, care au luat drumul petițiunei și a uitat că el a fost care a cerut ca'să ducă însuși astfel de petițiune la împăratul; care, sprijinit de națiune și tras de atîtea ori din noroiul politic în care se afundase cu pripirea ce-1 caracterizează și favorit de noroc s-a înălțat în rangul cel mai înalt și de aceea nu-și mai încape în pele și stă să batjocorească toată lumea. Cu un cuvînt, escamatoria lui politică merge atît de departe, încît noi îi putem proroci înainte, că acest *„cărunt patriot",* pe care și Kossuth îl cunoscu și-1 declară de perfid, și pentru aceea îl și ura fără de margini, va da încă mîna cu Kossuth și se va schimba în cel mai mare lingușitor al lui, ca din nou să capete cruce. Fi-va însă aceasta de aur sau de lemn, timpul va arăta.

E drept că acest bărbat șarlatan bisericesc și politic a făcut și cîteceva de care lingușitorii lui se miră; fiind însă că el orice face nu face din punct de mînecare moraî, la care el se provoacă în toate vorbirile lui tocmai pentru aceea pentru că îi lipsește, ci numai încît este în joc ambițiunea egoistică a sa, nu ne închinăm faptelor lui, pentru că nu produc nici un bine pentru națiune sau pentru biserică. Istoria le va critica după cuviință, iar noi în privința aceasta îl ținem de un popă lacom, despre care zice Pallingerius Stellatus în *Zodiacus vitae* seme(?) lucrum stupidus superos, sacraque negabit.

în fine, fie-ne iertat a pune încă o întrebare, și adică: oare ziarul *Națiunea română* cînd a dorit unirea bisericii române cu părintele mitropolit Ș[aguna] ca cap suprem al bisericii, a exprimat dorința românilor din România, sau a vrut

numai să sondeze oare în cît ar afla o astfel de unire expresiune publică între români. Şi dacă *Naţiunea română,* care precum se vede a dejudecat cualităţile bărbatului sub care doreşte unirea bisericii române după razele purpurii ce le lapădă de departe spectrul străinilor asupra lui iar nicidecum după cualităţile lui cele adevărate, crede că această persoană ar fi în stare a duce în viaţa această dorinţă, apoi trebuie să-i spunem că s-a înşelat foarte. Ideea e sublimă, frumoasă şi demnă de o naţiune care păşeşte spre cultură, însă tocmai pentru aceea trebuie şi bine lămurită şi dezbătută,'şi'de nu s-a născut moartă, precum şi vom vedea, ar trebui suscitată."

Alături, în acelaşi ms. rom., există şi o copie a *Portretului*adnotat de Bariţ: „1868. Memorialul lui dr. P. Vasici ceva modificat". Această „modificare" trădează intenţia de a publica totuşi *Portretul*intenţie părăsită ulterior.

ixxxvn

Cluş, 6/4 (1)869

Domnule şi fine !

Iată, trămit continuarea articulului început însă am făcut greşeală la descriere, fiind tare mult infestat. Ai bunătate şi grijeşte la tipărire, ca să vină după semne.

Iţi mulţămesc de cele împărtăşite. Bietul Munteanu[2]! Iată, acesta e sfîrşituî oamenilor ce primesc idei streine ca să le mărturisească de ale sale, cînd vrea să linguşească unuia şi altuia. Apoi viaţa lui încă era destul de aptă a-1 aduce să nebunească. Dumnezeu să-i ierte!

Ilie a fost aicea[3]. A avut cel mai interesant discurs cu d-1 comisariu, ce a ţinut 1 ¹/₂ oră.

235 Vancea[4] încă trecu vineri / la locul destinaţiunei sale. Şi el şezu colo cam una oră bună. Aicea trecu incognito, însă Măcelariu îl gratula, iară el, cînd s-a dat din careta lui Biasini[5], acela ieşea cu mai mulţi să meargă prin vizite, aşadar în frac. Vancea gîndea că-1 aşteaptă pe dînsul şi începu: „Nu am meritat atîta eonsideraţiune". etc. Ilia, ca să nu-1 confunde, luă lucrul de bani buni şi îl gratula.

Sîmbătă veni de la minister că guvernul ca atare are să încete cu 30 aprilie[6], iară comisariatul să înceapă funcţiunea în 1° — mai, că statul personale s-a aprobat şi că curînd vor urma denumirile (cam pe sîmbătă se aşteaptă şi acestea).

Aşijderea, ne dizolvăm. Pal Sândor[7] e denumit de suprem director scolastic peste tot Ardealul. D[omnul] Maior[8] a mers ieri la Sibiu să depună cenzura de advocat.

Eu nu-ţi voi mai putea trămite ceva pînă nu mă voi aşeza în Timişoara, unde am luat cuartir în Fabrik.

235ᵛ *Vasici.* \

[1] Vezi nota 1 la scrisoarea LXXXIII.
[2] Gavril Munteanu.
[3] Ilie Măcelariu.
[4] Ioan Vancea, mitropolitul Blajului.
[5] Hanul Biasini din Cluj, care avea poştalioane proprii.
[6] Vezi nota 9 la scrisoarea LXXII.
[7] *Pal Sândor,* secretar gubernial. A fost numit în anul 1869 director şcolar suprem pentru Transilvania.
[8] Ioan Maior, fost consilier pentru şcolile greco-catolice din Transilvania.

Lxxxvra

Cluş \ 16/4 (1)86-9

Domnule şi fine !

Astăzi se refereşte pensiunea mea, care veni în 13 ale acesteia. Sunt pensionat din 1° april, cu 1680 f. şi aşa, mulţămind lui Dumnezeu că am scăpat cu faţă curată, plec în 20 apriie cătră Banat, unde după sărbători voi sosi. Guartier mi s-a luat în suburbiul Fabrik.

Cauza pensiunei stă: „Dizolvarea consiliului scolastic". Pe Maior[3], care acuma se află în Sibiu la cenzură, l-a mai lăsat, adecă nu a venit / 236 nimica pentru dînsul.

Te rog ca de acum înainte să-mi trămiţi *Transilvania* în Timişoara.

Pentru guvern încă nu a venit nimica.

D[omnul] Măcelariu[3] se întoarse aseară de la Gherla şi astăzi, căutîndu-1, mi se spuse că a plecat cu carul iute.

Uitasăm să-ţi scriu mai dăunăzi că articulul din *Românul*[4] [în] care se scrie despre Mercurea şi adnectarea Principatelor s-a tradus ungureşte ex offo. Autorul lui se crede a fi Roman![5]

Binevoieşte a da d-lui Mureşanu[6] alăturata hîrtie[7] şi fă bine ca să o publice cît se poate mai degrabă.

Rămîn al d-tale amic,

Vasici.

Mă rog să spui d-lui protopop Rot[8], care se află acolo în estricsiune, că vom petrece în Zam pînă în 8 n. / 236ᵛ

[1] Aceasta este ultima scrisoare expediată de Vasici din Transilvania lui G. Bariţ.
[2] Vezi scrisoarea LXXXVII, n. 8.
[3] Ilie Măcelariu.
[4] Vezi *Corespondenţa particulară a „Românului". Pesta, 31 martie n. 1869,* semnată *X.,* în *Românul,* XIII, 1869, din 1 aprilie p. 290—291. Autorul corespondenţei, Visarion Roman, informa opinia publică din România despre dizolvarea Comitetului Naţional Român, ales cu ocazia Conferinţei naţionale de la Miercurea din martie 1869 — conferinţă la care s-a creat Partidul Naţional Român — condamnînd această acţiune ca un „absolutism feroce". De asemenea sînt condamnate şi celelalte măsuri de persecutare a inteligenţei româneşti din Transilvania: supravegherea poliţienească a lui Ilie Măcelariu şi a altor membri ai Comitetului Naţional, arestarea a doi preoţi români din ţinutul Clujului. în aceeaşi corespondenţă răzbat zvonurile referitoare la o eventuală triplă alianţă franco-italiano-austriacă, care, realizată, ar avea drept consecinţă absorbirea totală a României „în oceanul austro-ungar". Vezi şi Bujor Surdu, *Corespondenţa dintre George Bariţ şi Visarion Roman (1867—1879),* în *Anuarul Institutului de istorie din Cluj,* tom. IX, 1966, p. 311-350.
[5] *Visarion Roman,* 1833—1885, profesor, publicist şi economist.
[6] Iacob Mureşanu, redactor al *Gazetei.*
[7] „Hîrtia" la care se referă Vasici este *Un rămas bun,* adio-ul său cu ocazia părăsirii Transilvaniei şi reîntoarcerii în oraşul natal Timişoara. A fost publicată în *Gazeta Transilvaniei,'XXXIl,* 1869, nr. 27 din 21/9 aprilie, de unde-1 reproducem pentru frumuseţea lui:

„Un rămas bun.

După o petrecere de 33 ani în Transilvania ca director de carantină ces. reg. şi ca consilier ces. reg. de scoale, cum şi inspector al şcoalelor greco-răsăritene din Transilvania, mă reîntorc în patria mea mai strînsă, respectiv la locul naşterii

«iele, Timişoara, de unde, chemat la diregătoria ce am purtat, ieşisem nainte cu 35 ani. La'această despărţire de frumoasa Transilvanie, unde am petrecut multe zile voioase, dar şi dureroase, nu pot a nu aduce mulţămita mea cea mai căldu-roasă la toţi aceia care m-au sprijinit în cariera diregătoriei mele şi anume: dd. inspectori districtuali de scoale, eforiilor şi reprezentanţilor şcolari, dd. directori şi profesori gimnaziali, dd.' directori ai şcoalelor normale şi elementare şi învăţătorilor şcoalelor populare, juzilor cercuali şi'comunali, inspectorilor mireni şi tuturor armiilor şi cunoscuţilor, zicîndu-le un *rămas* bun şi rugîndu-i ca să-mi păstreze în inima lor un semn de suvenire.

Cluj, 16/4 aprilie 1869
Dr. Pavel Vasici[9].

Roth, protopopul evanghelic al Sibiului.

LXXXIX

Temişoara, 5/7 (1)869

Domnule şi fine !

Mă aflu de la 8 mai în Temişoara, şi că nu ţi-am scris acuma, cauza a fost că vream să-ţi mai trămit cîte ceva pentru foaie şi, nefiind în ordine bună cu cuartirul[1], fui mult împedecat.

Acuma îţi trămit o epistolă[2], şi curînd va urma tractatul despre învîrtoşirea pelei[3].

Eu te-am fost rugat ca *Transilvania* să mi se trămită la Timişoara şi d-abia căpătai nr. 13 astăzi de-a dreptul. Celelalte mi-au venit tîrziu,
1239 prin Cluş, iară nr. 9—11 nu l-am primit nicidecum, şi / mă rog, dacă ţi-ar fi prin putinţă să mi le trămiţi, căci la Cluş nu sunt.

Din nr. 12, care d-abia l-am căpătat zilele trecute, văzui că a murit bătrînul d-tale.[4] Mi-a părut foarte rău. A trăit însă o viaţă frumoasă. Dumnezeu să-1 ierte!

Aclud aci 1 f. prenumeraţiune pe semestrul al doilea. Trebuiam să-1 trămit la Sibiu[5], dară mi urît să mai scriu şi acelora. Fii bun şi îl primeşte d-ta.

Timişoara s-a înfrumuseţat, dar totodată s-a făcut şi Jerusalim. Jidanii au edificat o tîmplă adevărat măreaţă, şi se poate numi Sionul
239v cel nou din care vor împăraţi. Nainte / o cetate birocratico-militară, astăzi comerciale în sensul cel mai lat.

Dar românii!! Aceştia pot zice că se perd. Inteliginţa e sfîşiată în partide, nu au conducătoriu, nu au loc de adunare, nu au nici o viaţă sociale românească, nici măcar o societate de lectură, ca în alte orăşele cu mult mai neînsemnate. Că astfel, n-am aflat nutremînt sufletesc în locul naşterii mele, vei afla lucru firesc. Dar durerea mea este şi mai mare că văd un popor atît de vînjos cum se face pradă nebunielor prejudicioase. Scrufulele, domnul meu, artriteazele, dropicele, hecticele, tuberculozele
240 sunt lă / ţite de minune. Şi ce e cauza? Părinţii stricaţi nu, decît creşterea în closter, la călugăriţe, unde copilele plăpînde şed cîte 8—10 ore pe zi! Apoi ordinaţiunile medicistice sunt înspăimîntătoare. La mine vin ca la C[hri]stos, însă toţi vor să suflu şi să fie mîntuiţi, ce la astfeli de boale nu se poate nicidecum.

Am aflat pe un senator român cu numele Popa, smintit de minte şi legat în pat de mîini şi de picioare, apoi tractat cu opiu şi chinină. I-am rînduit scaldă rece şi turnare de apă peste cap, şi am oprit toată medicina. După trei scalde nu a mai arătat manie şi, cu încetul, şi-a revenit iarăşi în ori şi e cu mintea întreagă. Acuma călătoreşte pe la Oradia Mare.

Apropo, ce mai face d-1 Munteanu[6], că eu nu mai ştiu nimic din Transilvania. Aicea nu ţine nime nici o gazetă de acolo.

Aşa e cu Timişoara mea! Mă doare inima, deşi ţăranilor, oricum, le merge bine şi sunt fuduli.

Aştept pe d-1 Măcelariu[7].

Fii sănătos cu toti ai d-tale, si sunt al d-tale amic,

Vasici[8]./ 24(F

[1] în cele din urmă, P. Vasici s-a stabilit în cartierul Maiere (mai tîrziu Elisabetin), în casa din strada Trei Coroane, nr. 83.

[2] Vezi epistola-articol a lui Vasici, *Domnule secretar!,* în *Transilvania,* II, 1869, nr. 15, p. 172—176, epistolă în care autorul susţine „necesitatea introducerii studiului fiziologiei în şcoalele populare".

[3] *Despre medicină cu privire la români* IV. *învîrtoşirea pelei,* în *Transilvania,* III, 1870, nr. 6, p. 65-68; nr. 7, p. 82—85 şi nr. 9, p. 101—104.

[4] *Transilvania,* II, 1869, nr. 12, p. 14. Ioan Pop-Bariţ, paroh în Petridul de Mijloc (azi Petreştii de Mijloc, jud. Cluj), s-a stins din viaţă la 31 mai 1869, în vîrstă de 84 de ani. A fost membru al Astrei.

[5] Se referă la Comitetul Asociaţiunii, cu sediul în Sibiu, la care se făceau abonamentele la revista *Transilvania.*

[6] Gavril Munteanu. Era grav bolnav. Va înceta din viaţă în acelaşi an. Vezi nota 6 la scrisoarea XCII.

[7] Ilie Măcelariu a şi venit la Timişoara. Vezi impresionanta lui scrisoare către G. Bariţ, datată Viena 15 1 1869, referitoare la situaţia jalnică în care se afla Vasici în anul 1869, la B.A.R., ms. rom. 997, f. 72r—75v.

[8] Nota lui Barit: „Răsp. 20 iul."

XC

Timişoara, 10/8 (1)869*

Domnule şi fine !

Am vorbit cu bibliopola Ernest Steger[1] şi mi-a zis că el primeşte 20 exemplare din *Lexicon*[2], cu 25%. Eu însă cuget că acele 20 exemplare le-aş putea şi eu vinde, fără 25%. Aşa, îţi stă învoie sau să trămiţi mie, sau lui Steger.

Am cetit faimosul / articul din *Telegraful român*[3], şi m-am indignat. 24f-
D[omnul] Cristea[4] e prea înţelept. Articulul ce ieşi mai tîrziu în *Românul*[5] îi spuse adevărul.

Noi am avut aicea căldură tropicală vreo 2 săptămîni. Acum s-a mai răcorit, după o ploaie bună.

D[omnul] Măcelariu cu V[isarion] Roman au fost aicea. Am mers şi eu cu dînşii în Lugoş şi ne-am petrecut bine. Însă pretutindenea am observat că nu e înţelegere între români. Unii / sunt îngîmfaţi că au 24l'
bani (Iova)[6], alţii că sunt domni mari (Faur)[7], alţii că sunt prea mari români, şi nime ca ei.

Intre familia Moeioniană s-a vîrît, spre daună mare, oareşcari neînţelegeri, cauzate, precum se zice, de B[abeş][8] care, după cum mi se spune, vrea să joace rola celui din Sibiu[9], in parvo[10]: „Tot de la mine, nimic fără de mine I" Nu ştiu cît e adevărat, însă o astfel de ambiţiune
242 deşartă a fost / şi va fi totdeauna stricăcioasă.

Mi s-a îmbiat inspectoratul de scoale în comitatul Torontal, dar eu am refuzat, temîndu-mă să nu devin instrument unora şi altora, căci văd din denumiri că nu e scopul promovarea şcoalelor ci altăceva. Plata ce am avut-o: 400 f. cuartier, 200 f. spese de cancelarie ca şi 500 f. bani de drum, suma 3000 f. şi consiliariu regesc. Dar am spus amicului care m-a consiliat să primesc că voi să rămîn ce sunt acuma.

Fii sănătos cu toţi ai d-tale.

Al d-tale amic sincer,

242v *dr. Vasici*

[1] Ernst Steger, tipograf şi librar timişorean.

[2] „Lexiconul" este lucrarea lui George Bariţ, *Dicţionariu ungur-românesc. Magyar-romăn szotâr,* Braşov, 1869. Se pare că s-a realizat un aranjament, deoarece o notă din revista *Transilvania* ne informează, că *Dicţionarul unguresc-românesc* „se află depus spre vînzare la librăriile din Braşov, Sibiu, Cluj, Lugoj, Timişoara...'^ (II, 1869, nr. 23, p. 286).

[3] In *Corespondenţa particulară a „Românului" Pesta, 1 iunie 1869,* semnată *X,* adică de Visarion Roman, şi publicată în *Românul,* XIII, 1869, nr. din 11 iunie, p. 398. Trecîndu-se în revistă presa românească din Austro-Ungaria, se aprecia că *Telegraful român* „este organul mitropolitului Şaguna din Sibiu, redactorul un simplu figurant dintre clericii preasînţiei sale, care scrie dictando." [...] Autorul corespondenţei mai afirma, între altele, că: „După *Concordia,* această foaie *[Telegraful român* — n.ns.] este cea mai puţin considerată şi citită foaie românească în Austro-Ungaria". Replica nu a întîrziat. Ea poartă titlul *Răspuns la atacurile corespondentului] ce se zice „de la Pesta" a Românului din Bucureşti* şi este semnată de redactorul *Telegrafului român,* Nicolae Cristea, în *Telegraful român,* XVII, 1869, nr. 48, p. 199—200. Nicolae Cristea crede că autorul corespondenţelor pestane din ziarul *Românul* ar fi George Bariţ. Referindu-se la periodicul sibian, el afirma că „programa este a apăra interesele naţionale de pe teren legal, pare e totdeauna cel mai firesc şi mai corespunzător împrejurărilor sociale şi politice în care trăim, şi aceasta a urmat jurnalul cu perseverenţă totdeauna..." Cristea îl preamăreşte pe A.' Şaguna. Această polemică se înscrie în conflictul care s-a desfăşurat pe un plan mai larg şi care opunea principalele curente politice din sînul mişcării naţionale româneşti: pasiviştii — reprezentaţi de G. Bariţ, I. Raţiu, Visarion Roman — şi activiştii, grupaţi în jurul mitropolitului A. Şaguna şi al ziarului *Telegraful român* din Sibiu. Acest conflict a grăbit procesul, tot mai pronunţat, de preluare a conducerii jiiişcării politico-naţionale a românilor transilvăneni în mîinile burgheziei laice. începutul este hotărîrea Conferinţei Naţionale de la Miercurea, din 7 martie 1869, care proclamă pasivitatea politică, în esenţă nerecunoaşterea încorporării Transilvaniei la Ungaria. Vezi şi Bujor Surdu, *Conferinţa Naţională de la Miercurea (1869),* în *Anuarul Institutului de istorie din Cluj,* tom. VIII, 1965, p. 173—211.

[4] *Nicolae Cristea,* 1834—1902, protopop, redactor al *Telegrafului român in* anii 1865—1883, profesor. A înfiinţat Reuniunea sodalilor români din Sibiu în anul 1867. Membru în Comitetul Naţional, condamnat în Procesul *Memorandului.* Scrieri: *Despre sentimente,* Sibiu, 1871; *La ţintă,* 1895; *Din trecut pentru viitor,* 1899.

[5] Acelaşi corespondent X (Visarion Roman) a atacat din nou *Telegraful român* în corespondenţa datată *„Pesta, 4 iulie 1869",* publicată în *Românul,* XIII, 1869, nr. din 5 iulie, p. 174—175. El afirma că misiunea organului sibian era „a nutri discordie între românii din Transilvania, prin provocarea de certe şi lupte politice între fraţi". Totodată ia apărarea lui George Bariţ, socotit de N. Cristea autor al corespondenţei din *Românul* nr. din 11 iunie şi în general al corespondenţelor

pestane. Atacurile la adresa *Telegrafului român* se adresau în primul rînd politicii „activiste" promovate de Andrei Şaguna.

[6] *Iova Popovici,* negustor bănăţean, s-a remarcat în cadrul mişcării revoluţionare bănăţene din 1848—1849 (vezi I. D. Suciu, *Revoluţia de la 1848—1849' în Banat,* Bucureşti, 1968, p. 43, 193, 217 şi passim).

[7] *Ioan Faur,* protojude districtual în Lugoj, fruntaş al intelectualităţii române din localitate.

[8] Vincenţiu Babeş, fruntaş politic bănăţean, om de credinţă al mocioneştilor. Vezi nota 10 la scrisoarea LXI.'

[9] Andrei Şaguna.

[10] In parvo = în mic.

[11] Nota lui Bariţ: „Răsp. 26 aug. I-am mai scris şi în 11 oct. despre articolul trimis per Vis[arion] Roman".

XCI

Timişoara, 28 octombre (1J869[1]

Domnule şi fine !

De zece ori am luat condeiul ca să-ţi răspund la ambele scrisorele, şi de zece ori l-am depus, fiind infestat de pacienţi şi de alte treburi familiale presanţi.

Lexicoanele[1] le-am primit în ordine bună, franco, şi deloc le-am depus în trei locuri, adecă la mine, la profesorul de limba românească Grăciunescu[2] şi la Bocea care, cum ştii, are gură bună. Dar durere, că pînă astăzi nu s-a vîndut nici unul, cu toate că mulţi au întrebat de ele şi ştiu unde se află. Era vorba ca pînă mai tîrziu, cînd vor veni oamenii la bani.

In *Temesvarer Zeitung*[3] nu am publicat nimica, căci / anunţul 243»
însemnat în epistolă nu mi-a venit. Dar eu cuget că nu e nici de lipsă, că noi strigăm destul.

Telegraful nu-1 citesc, că pe aicea nu se prea află. *Albina, Românul, Traian*, Gura satului* sunt gazetele româneşti ce le citim noi. Dar din corespondinţele din *Românul* am putut înţelege şi vedea cîte unele. Durere că sunt aşa.

Cu inspectoratul încă nu s-a hotărît, dar eu nu m-am înşelat cînd am zis că sunt dătoriu să servesc dacă cere regimul, şi pot să servesc încă, însă cer ca să nu fiu instrument orb al regimului, că spre aceasta nu am aplecare ...[5]

Am intrat şi eu în comisiunea scolastică cetăţeană de aicea, unde am să văd şi să învăţ multe. Am mai intrat — cu rugare şi iarăşi rugare! — în sinodul parochiale, ales fiindde preşedinte al comitetului, după *Statutul organic*[6] sancţionat de Maiestatea Sa cesaro şi apostolico-
regească! Doamne, nu mă lăsa! / Să vezi popii cum se sufulcă şi cum 243*
uită de acest statut, atît de măreţ înaintea ochilor lor. Apoi să vezi cum le trîntesc eu § § şi cum îi admonez la rînd! Avem popor — vai popor! — oi de zahana. Statut prin care se face tot aceea, altfeli.

Cîtu-i pentru cele două memorande ce le ceri de la mine, mă voi sili în decursul iernii acesteia a le isprăvi, şi apoi ţi le voi trămite.

țăranului român, nu va fi bine să-1 sfătuim a nu mînca carne. De aceea articolul amintit va fi foarte acomodat pentru *Transilvania* care are oricum un public mai inteligent, decît pentru *Amicul poporului,* destinat pentru clasa cea mai de jos a poporului nostru. Veți avea așadară bunătatea a-1 întrebuința, după cum veți afla cu cale. Eu voi scrie d-lui Vasici că articolul mi-a sosit prea tîrziu și de aceea am urmat cum mi-a scris. Altceva rugasem eu pe d-1 V[asici] a-mi scrie". V. Netea, *Noi contribuții la cunoașterea vieții și activității lui Visarion Roman. Corespondența sa cu Gheorghe Bariț și Iosif Hodoș,* Sibiu/1942, p. 39—41. La 8 octombrie 1869 G. Bariț îl informa din Brașov pe Visarion Roman că a primit manuscrisul lui Vasici, pe care îl va folosi. Vezi Bujor Surdu, *Corespondența dintre George Bariț și Visarion Roman,* p. 328.

[9] Vezi nota 3 la scrisoarea LXXXIX. Băile cu aburi din Brașov au fost înființate în anul 1855 „spre lauda românilor celor ce l-au înființat și' spre mare folos al omenirei" *(Transilvania,* III, 1870, p. 102).

[10] Vincențiu Babeș.

[11] Baronul Otvos Jozsef, minjsto

[12] Poreclă dată aromânilor, de la pronunția *-țe, -ți* < *-ce, -ci.*

[13] Isabela Vasici.

[14] Ighiu, comună în județul Alba.

[15] Andrei Șaguna.

[16] Gunța, sat aparținător de comuna Spring, din județul Alba.

[17] Miercurea Sibiului, în județul Sibiu.

[18] Ioan Mețianu.

[19] Iacob Mureșanu.

[20] Nota lui Bariț: „Venită în 31 oct. Răsp. 26 dec."

XCII

Timișoara, 11/1 (1)870

Domnule și fine!

Iată, îți trămit promisa dizertățiune despre învîrtoșirea pelei și băile de abur[1] etc. și 2 f. prețul *Transilvaniei.*

D[omnului] Gyiirki[2] am dat un *Lesicon*[3] și altul am trămis prin d-1 protopop Drăghiciu[4] bibliotecei clericilor în Arad, după primitul aviso de la d-ta. 10 exemplare am dat librariului, iară celelalte le-am ținut, căci s-au prenumerat vreo cîtiva, dar neavînd bani, nu au luat
247 cărțile, ci m-au ru /gat să le păstrez.

Eu lucru acuma la o carte școlarie, *Cunoștințe anatomice și fiziologice despre corpul omenesc*[5], dar totuși îți voi trămite și d-tale, cînd și cînd, cîte ceva din cele ce am început. Aceste cunoștințe ne sunt foarte de lipsă, mai că aș cuteza a zice că nu numai la școlari, ci și la crescuți, cari sunt foarte rar versați în această știință.

De d-1 Munteanu[6] m[i]-au părut rău. El, sărmanul, rătăcisă tare în anii din urmă și se închina tare la idoli. Cauza morții lui îmi pare că a fost tot aceea ce a mistuit și pe bietul Andrei[7].

E adevărat că țăranii noștii din Banat sunt bănoși, dar nu știu cum
247v întrebuințează banii / căci, precum ți-am fost mai scris, nu văd de la depărtarea mea de aicea nici un progres, ci regres. Preoțimea e proastă, rar ceva mai de doamne ajută, poporul dat spre lux. Și eu aș vedea oareșcare mîntuire în Asociațiunea noastră, dacă am putea trece fruntariile cu ea, cum trecurăm anul, și am ținea aici, ori în Lugoș, ori Arad, Lipova cîte o adunare generale[8]. De s-ar putea face aceasta, apoi eu aș face,

ca la adunarea din Năsăud, să vină o invitațiune dincoace. Te rog, dar, cugetă despre aceasta și îmi scrie.

Eu, mulțămită lui Dumnezeu, merg bine, sunt odihnit în suflet și corp și nu am să dau seamă nimărui de faptele mele, sau să mă tem că nu voi mulțămi / pe ăla și ăla, și cu el lumea. 248

Iza s-a cununat în 3 9br și a plecat deloc cătră Pesta. Acuma se află în Kortifâja[9] și se plimbă pe la M[aros] Vâsârhely[10].

Pe Fricke[11] l-am așezat aici, la magistrat, de administrator economic cetățenesc (Städlicher Economic-Verwalter) cu 1200 f. Acest post s-a creat de nou și, avînd el cualificațiunea cuvenită și atestate eminente, atît scolastice, despre absolvirea științelor economice mai înalte, cît și de la persoane private, despre cunoștințe practice în sfera aceasta, a venit în candidațiune și s-a ales în 16 9br a.t. cu *o* maioritate eclatantă ele 52 de voturi.

Nu m[i]-ai scris despre ce te-am fost întrebat: cartea în contra posturilor.[12]

Poftindu-vă toată fericirea, sănătatea și îndestularea la schimbarea anului, sunt cu toată stima al d-tale amic,

Vasici.

D[omnului] protopop Mețianu[13] te rog să-i spuni sănătate[14]. / 248v

[1] Vezi nota 3 la scrisoarea LXXXIX.

[2] *Gyurky Pal,* comite suprem de Caras, a avut un oarecare rol în revoluția maghiară de la 1848—1849 în Banat. Vezi referiri la el în I. D. Suciu, *Revoluția de la 1848-1849 în Banat,* p. 79—80, 124, 179, 181.

[3] Vezi nota 2 la scrisoarea XC.

[4] *Meletie Drăghici,* 1814—1891, avocat, mai tîrziu protopop al Timișoarei. Lucrări: *Care sunt literele române?.* Timișoara, 1855; *Istoria Ungariei,* 1871; *Extras scurt din Istoria naturală și știința naturii,* Timișoara, 1871; *Descrierea Banatului de Griselini,* 1881 și altele.

[5] Vasici nu a publicat o carte cu un asemenea titlu.

[6] Vasici se referă la moartea lui Gavril Munteanu, directorul Gimnaziului românesc din Brașov, survenită în 17/29 decembrie 1869. Vezi necrologul în *Transilvania,* III, 1870, nr. 2, p. 24.

[7] Andrei Mureșanu. Adică apoplexia.

[8] Dorința lui Vasici de a se organiza o adunare generală a „Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român" în Banat nu s-a putut realiza în timpul vieții sale. Deși la adunarea generală a Asociațiunii de la Deva din anul 1874 s-a hotărît ținerea adunării pentru anul 1875 la Lugoj, pentru a nu periclita existența instituției, s-a schimbat această hotărîre. Cea dintîi adunare generală a Asociațiunii în Banat a avut loc abia peste două decenii, în anul 1896, la Lugoj. Vezi Ioan Lupas, *înființarea Asociațiunii si conducătorii ei,* în *Transilvania,* XLIV, 1911, nr. 4 (jubiliar),'p. 346-347.

[9] Kurtifaja: Periș, sat aparținînd comunei Gornești din județul Mureș.

[10] Tîrgu-Mureș.

[11] Probabil H. Fricke, mai tîrziu soțul Aureliei Vasici.

[12] Vezi scrisoarea XCI.

[13] Ioan Mețianu.

[14] Nota lui Bariț: „Venită în 14 ian. Răsp. 13 febr."

Cu d-1 Roman[7]: eu i-am fost scris că dacă nu ar putea folosi disertațiunea[8] aceea, fiind prea tîrziu (cu toate că eu i-am trămis-o către finea lui august, precum a dorit), să ți-o trămită d-tale, căci m[i]-ar părea rău să nu se tipărească. Omul acela, mînjit de balele lingușitoarie, se pune pe cal și de acolo vre să învețe toată lumea. Firește că un om cu așa puțină pregătire nu e în stare să judece despre mîncarea omului;
244 lui / e destul să mînce și să bea pînă se satură, fără să cugete mai departe, la urmări. Limba lui, de cînd s-a făcut bolgher, și, ca agent, călătorește prin multe cetăți și bea de la multe mese, s-a dedat la iritațiuni, la stimulii, fără să cugete că durerile la cruci, la șezut, sunt urmările acestora. Tocmai oamenii de munte sunt cei mai sănătoși, pentru că mănîncă mai puțină carne. Au nu tocmai acuma ni se descriu bucanii, de către cei insurgenți, ca oameni eroici, durători în ștropație și cari trăiesc foarte simplu, din vegetabili? Eu am scris, și care va vrea să urmeze, va urma; care nu, va face cum ști el, și se va mîntui. Eu am început să învăț poporul în direcțiunea igienistică, și dacă se va afla numai unul care să mă asculte, așa precum ascult și eu pre alții, îmi va fi destul, și te rog dară să-1 tipărești, însă să lași afară introitul.

Am mai scris o disertațiune, cam mărișoară, despre întărirea pelei,
244v și aci vin / la descrierea băilor de abur etc, arătînd modul de întrebuințare a lor, efectul lor, lucrarea lor peste tot, apoi am atins și despre cele ale Brașovului[9]. Cuget că vei fi mulțămit și aș dori să se propagheze ideea aceasta cît s-ar putea, poate și prin broșure. Ți le voi trămite cu încetul, că dintr-o dată ar fi prea mare scrisoarea, că sunt 8 coaie.

Voi deveni mai tîrziu și la post, din punct de vedere igienistic, însă aș dori a citi cartea ce ieșise înainte cu mulți ani, pare-mi-se cînd învățam eu la Pesta, cam la an. 1827, în contra posturilor. Nu cumva o ai?

în privința Academiei Române îmi spuse ceva și d-1 Babeș[10], trecînd pe aicea, dar drept îți spun, mi-a vorbit atîta încît eu din multe, multe vorbe nu am putut culege nimic ce aș fi dorit. Dar atîta am observat, că mie îmi vine lucru paradox a recunoaște *Gramatica* d-lui Cipariu de
245 cea mai bună, a o premia, apoi a întocmi iarăși / altă ortografie. Ba îți spun drept că cînd văd în *Românul* schimonosită ortografia corespondiritelui ordinariu din Pesta, cu *dille, cella* etc, mă ia greața. Destul că și aici trebuie să urmeze o dezbinare.

D[omnul] Măcelariu îmi scrie despre primirea etc. a ministrului Oetvos[11] în Sibiu. [Un cuvînt ilizibil, un nume propriu, probabil o poreclă, sub care se ascunde Șaguna]: „Un Oetvos să mă învețe pe mine". Și Doamne, cum îl mai învăță? Se va fi mirat acela de institutele lui, de tipografia lui, de elevii lui, de profesorii lui, de palatul lui, masa lui, bucatele lui și limba lui cea magiară în care țînu toastul, cetindu-1 după hîrtie. Bravo, preasînțitui mitropolit al românilor din Ungaria și Transilvania! Așa e bine! Tu zici în sinod ca să nu esagerăm cu limba, apoi primești pre cea românească pentru corespondințele oficioase în / octom-
245v bre 1868, și scrii în decembrie — tot 1868 — tot ungurește d[omnului] ministru, ca să te priceapă și să-ți asemneze bani din fondul monturului, pentru un nătărău de învățătoriu din Țințari[12], care l-ai pus tu, după statutul organic. O, ce satiră! Dar destul despre acestea. Să venim la ale noastre.

îți fac cunoscut că mercuri, în 3 ale lui 9bre vom celebra cununia fiicei mele Iza[13] cu un tînăr-tînăr, d-abia de 22 ani, anume Kiss Balint din Transilvania, fiul fostului prefect în M[aros] Igen[14], pe care l-au omorît românii în revoluțiune. Are vreo cîteva posesiuni, este singur la mumă-sa și mi să pare bun și înțelept. Vorbește bine și scrie românește. D[omnul] Măcelariu mi l-a lăudat și, cum aud, însuși Barba Mare[15]. Și astfeli, de o parte mă bucur, iară de / alta sunt supărat că mă despărțesc 246
de ea. Aceasta poate că mă va face să trec iarăși în Transilvania, cu atît mai mult cu cît el are cea mai bună posesiune în Conta[16], lîngă Mercurea[17]. De altă parte, clima de aici îmi priește foarte bine, și mă aflu cu mult mai bine decît în Cluș. Poate că și clima odihnii înimei, curățită de duhoarea ce abura din Sibiu.

Iartă-mă că-ți iau atîta timp cu cetirea epistolei, dar simț o trebuință a-m[i] mai vărsa înima.

Ce face d-1 protopop Mețianu?[18] Mă rog să-1 saluți din partea mea.

Rămîn cu distinsă stimă, al d-tale devotat amic,

dr. Vasici.

Dar fratele Iacob[19] cum o mai duce? Primit-au iarăși postul de director-profesor?[20] / 246v

[1] *Dicționarul român-maghiar* al lui G. Bariț.

[2] *Gheorghe Crăciunescu,* profesor de limba română la Gimnaziul din Timișoara.

[3] *Temesvarer Zeitung,* publicație în limba germană, a apărut la Timișoara.

[4] *Traian,* „ziar politic, literar, științific și industrial", a apărut în anii 1869—1870 la București, sub conducerea unui comitet redacțional format din Bogdan P. Hasdeu, C. Misail și M. Pompiliu.

[5] Vezi și Schâffer Kâroly, Troszt Istvân, Gokler Antal, *Temesvăr sz'ab. kir. văros kozsegi elemi nepiskolainak tortenete,* Temesvâr, 1896, p. 72; *Observatoriul,* IV, 1881, nr. 78, p. 317.

[6] *Statutul organic,* legea fundamentală de organizare a bisericii române ortodoxe din Transilvania, adoptat în anul 1868 de Congresul Național bisericesc și sancționat în anul următor de împăratul Francisc Josif I.

[7] *Visarion Roman.*

[8] Vasici se referă la studiul *Care nutremînt este pentru om mai priincios, cel de carne, sau cel de vegetabile?* publicat în *Transilvania,* III, 1870, nr. 1, p. 1—4; nr. 2, p. 17—20. Vasici a fost un adept și întemeietorul vegetarianismului științific la noi. Vezi Emil Pop, *Legăturile doctorului Pavel Vasici cu botanica,* în *Contribuții botanice, Universitatea „Babeș-Bolyai" din Cluj,* 1960, p. 5.

Vasici trimisese studiul său lui Visarion Roman, care însă a refuzat să-1 publice. Cităm din scrisoarea acestuia către G. Bariț, datată Brașov 7 octombrie 1869: „D-l Vasici îmi trimite mie articolul pentru calendar, și-mi spune că dacă va fi prea întîrziat cu el, să-1 predau d-voastră pentru foaia *Transilvania.* Deși articolul a sosit la timp, eu nu țin de consult a-1 tipări în calendar, pentru că sfatul și învățăturile ce el conține se potrivesc mai curînd pentru poporul englez decît pentru cel românesc, care cu posturile lui cele multe și pe lîngă modul lui de viețuire față cu lucrul cel mult ar avea trebuință de a viețui mai bine și anume de a mînca mai multă carne. D-l Vasici poate să aibă drept, însă eu cred că aserțiunile sale nu se pot pune de regulă generală și sunt de părere că modul de viețuire, prin urmare și nutremîntul fiecărui, are a se orienta după ocupațiunea individului. Nutremîntul recomandat de d-1 Vasici e bun pentru oameni care duc o viață sedentară, însă țăranului care lucră din crăpatul zilei pînă seara în arșița soarelui, și mai de aproape

XCIII

Timişoara, 19/3 (1)870

Domnule şi fine !

Te vei mira că nu ţi-am scris atîta timp, dar parcă nu a fost lucru curat: de cîte ori am luat condeiul să-ţi scriu, totdeauna am fost conturbat şi chemat la paţienţi. Să nu cugeti însă că ştropaţia[1] aceasta îmi aduce ceva în cuhnă[2], nimic. De la cei săraci, de cari sunt mai mulţi, ce să iau? Cei mai avuţi sunt amici, apoi unii uită, alţii n-au acuma, pînă mai tîrziu etc, etc Pentru mine însă este totuşi un cîştig, căci aceea ce am citit pînă acuma am pus şi în praxă, cu mult succes.

249 Librariul nostru este Ernest / Steger[3]. El e aicea ce e Filtsch în Sibiu. Eu am vîndut numai unul.[4]

Articulul din *Traian*[5], care se vede că a repausat, m-a indignat. Ce vreu flecarii noştri? Doară noi acuma să ne rădicăm şi să zberăm pe strate [recte: strade, n.ns.] ca să se cunoască că suntem români? Dar el de ce nu-şi pune capul cel prea înţelept şi poetic?

M-au indignat, mai departe, purtarea lui Vlad[6] faţă cu Babeş, apoi iarăşi, purtarea lui Poruţiu[7] faţă cu Babeş. Dar apoi Heliade Rădulescu şi-a făcut de cap. Academie literarie românească, şi în ea să auzi astfeli de cuvinte!!![8]

Bietul Munteanu[9] căzu victimă unei imaginaţiuni necoapte.

Cum se împacă acuma profesorii, care e mai mare, care mai mic?[10]

249^ Apropos: este Vladerian[11] în Braşov, şi este aplicat ca profesor / de desemn, căci prietenul Popescu[12], amicul şi tovarăşul lui, i-a scris de mai multe ori şi nu i-a răspuns?

Cartea despre posturi o am căpătat. Iţi mulţămesc dară, şi nu o mai căuta[13].

Oare nu a fost prea timpuriu să aminteşti că eu lucru la o carte medicească? Se vede că ţi-a dat ansă cursul de antropologie a d-lui profesor din Iaşi[14]. însă acesta nu mă alterează întru nimica, căci el, cum se vede, lucră o antropologie pentru elevii ce învaţă medicina, pe cînd cunoştinţele mele vor avea a fi destinate pentru şcolile popularie, elementarie şi mai înalte, precum şi pentru prepara[n]zi.

Despre cele ce mi-ai fost împărtăşit în privinţa hîrtielor apucate
250 de poliţie în Orăştie, îmi scrisese ce/va şi d-1 Măcelariu. Oare ce au mai făcut cei de la putere, îi tîlniră pre cei compromişi pela M[aros] Vâsârhely[15], precum da cu socoteala şi Măcelariu? Nu ştiu ce să mai zic despre toate acestea. Se vede că oamenii noştri nu ştiu păzi secretele, sau că dinadins nu le păzesc.

Eu, ce e drept, puţin ştiu ce se intîmpîă în Transilvania, pentru că aicea nu avem nici o gazetă românească politică de acolo. Casina ce era să se înfiinţeze a adormit.[16]

S-au ţinut aicea două baluri româneşti. Nu zic să nu intre cojocul, dar aş dori să intre curat, şi nu cum vine de la vaci. Apoi venirea familiilor cu copiii, ce au cu toţii! Stă foarte rău, şi ne critică tare străinii. Serbii încă nu ştiu cum să-şi arate naţionalitatea. Pe lîngă muzica militară, le suflă unul în cimpoi, apoi să vezi colo!

Citesc cu plăcere articulii din Pesta din *Românul* Singur acestea îmi plac, însă schimositurele ortografice mă dezgustă.

Rămîn cu toată stima al d-tale amic,

dr. Vasici[17]/ 250*

[1] Ştropaţie, alergătură, efort.

• [2] Culmă, bucătărie, în sensul de cîştig material.

[3] Librar în Timişoara.

[4] Se referă la desfacerea, în Banat, a *Dicţionarului* ... lui Bariţ (vezi nota 2 Ia scris. XC).

[5] Vezi nota 4 la scrisoarea XCI.

—____* *j±i₀iₛ viad de Săliste,* 1822-1888, avocat, om politic român; vicecomite din 1869 jude la Tabla regească din Budapesta. Deputat în Dieta Ungariei. Luptător pentru drepturile naţionale ale românilor transilvăneni. Scrieri: *Beszedei,* Pesta, 1861; *A roman nep e's ugye Vedelmezve,* Lugoj, *l$fâ;Cuvîntâri,* 1865; *Origina familiei Wlad,* 1865.

[7] *Samuil Poruţiu,* avocat, membru al Astrei.

[8] Aluzie la scandalul provocat în Academia Română cu ocazia demisiei lui Heliade Rădulescu din funcţia de preşedinte. Amănunte la Iosif Pervain şi Ioan Chindris, *Corespondenţa lui Alexandru Papiu Ilarian,* Cluj, 1972, voi. I, p. 223, n. 18. Heliade Rădulescu a demisionat din resentimente nejustificate, egoiste, faţă de colegii transilvăneni din Academie. De aceea el este aspru judecat de aceştia/în scrieri ca şi în corespondenţa particulară. Vezi şi *George Bariţ şi contemporanii săi,* voi. I, Bucureşti, 1973, p. 198.

[9] Gavril Munteanu.

[10] Vasici se referă la profesorii Gimnaziului român ortodox din Braşov după moartea lui Gavril Munteanu, directorul şcolii.

[11] *George Vladerian,* profesor de desen. Vezi corespondenţa acestuia cu Bariţ la B.A.R., ms. rom. 1005, f. 296, 280, 314, 390.

[12] *Ioan Popescu,* profesor la Seminarul „andreian" din Sibiu, pedagog de mari merite.

[13] Vezi scrisoarea XCI.

[14] Vezi *Transilvania,* III, 1870, nr. 5, p. 63: *Bibliografie.* Referindu-se la preocupările vechiului său prieten retras la Timişoara, Bariţ nota: „Dn. dr. Paul Vasici încă din anii juniei sale începuse a scrie, publica şi a recomanda poporului românesc cunoştinţe din cîmpul ştiinţelor naturali şi în specie din medicină. *Antropologia, Dietetica* sa, *Macrobiotica* tradusă după Hufeland, *Neputinţa,* în fine articulii d-sale, pe carii îi publicăm de doi ani încoace în această foaie, mărturisesc de convicţiunile şi despre devotamentul d-lui dr. Vasiciu în acestea ramuri ale cunoştinţelor omeneşti. D-sa însă nu se opreşte acilea, ci tocma aflăm că lucră la una carte populară, a cărei ieşire la lumină o vom preînştiinţa la timpul său". Apoi Bariţ atrăgea atenţia asupra unui curs elementar de antropologie şi de medicină populară practică, tipărit în anul 1864 la Bucureşti de dr. Alex. jBasero, profesor de medicină populară la Seminarul Socola din Iaşi.

15 Tîrgu-Mureş.

[16] De-abia în anul 1872 ia fiinţă în Timişoara, cartierul Fabric, o „casină", iar în anul 1873 se creează în Timişoara Societatea cercului de lectură română. Pentru istoria acesteia vezi Nicolae Ilieşiu, *Istoricul „Reuniunii române de lectură" din Timişoara,* 1925. Vezi şi V. Curticăpeanu, *Mişcarea culturală românească dentru Unirea din 1918,* Bucureşti, 1968, p. 29.

[17] însemnarea lui Bariţ: „Lui Steger i-am mai scris 1 iuliu (1)870, alăturînd şi anunţiu de dicţionariu. Răsp. 25 iuniu n."

XCIV

Timişoara, 14/7 "(1)870

Domnule şi fine !

Dacă nu ți-am putut deloc răspunde la scrisoarea din urmă, escuză-mă, cu ocupațiunile ce mi-au venit pe cap de cînd am onoare a fi asesor consistoriale onorariu şi membru Senatului scolastic. Tot la 2 săptămîni călătoresc la Arad. Pînă acum am fost de 3 ori, şi mai merg joia ce vine. Apoi dacă nu ni se va rebonifica drumul, voi fi silit să mă las, că pe barba popii nu ajung a mai lucra.

251 Postul acesta onorific îmi dă atîta de lucru / încît trebuie să neglig ale mele, şi pentru aceea mă ierți că nu pot nici acuma satisface cererea d-tale. Dar cum mă voi întoarce de la Arad, apoi îți voi împlini cererea.

Cu Steger bîblîopola[1] am vorbit, deloc atunci. îmi spunea că-ți va scrie cît curînd, fiind şi el foarte ocupat.

Cărțile nu trec[2]. Oamenii zic că pînă vor vinde grîul. Acuma se apropie şi acest timp şi, fiindcă bucatele s-au făcut atît de bune şi destul de multe, pe lîngă aceasta au şi preț, este bună speranță că vor veni la bani.

Ei, dară zic că venirea lui Millo[3] ar fi de dorit, dar numai cam pe finea lunei acesteia, sau cu începutul lui august. Poate că îl vom provoca
251v să ne vină. /

Eu am compus pentru popor, dar aşa ca să se poată întrebuința şi în şcoalele popularie, *Cathechismul antropologic-fiziologic*[4] şi *Cathechismul sănătății*[5], mult de 2*/₂ coaie tipărite unul, în care însă se află tot la ce se poate face atent un elev. Le-am dat la nişte învățători să le citească şi să-mi spună de vor afla vreo dificultate, apoi le voi da la tipariu şi aşa tipărite le voi aşterne şi marelui congres, în toamna viitoarie, spre primire în scoale.

Tot această materie o am lucrată, pe larg, pentru preparanzi şi alți lectori, în astfeli de mod ca să se poată întrebuința şi în şcoalele elementari mai înalte. Şi pentru aceea, în cele ce vor fi menite pentru şcoală
252 vor rămînea afară funcțiunile sexuali / procoronide. Apoi voi tipări, dacă voi avea bani, una broşurică, *Cercul vieții*[6], foarte interesantă, că doară se va deştepta şi în români mai mult zel pentru natură.

Cu articulul ți-am făcut de lucru, dar ce să fac? Eu însă cuget să nu te mai năcăjeşti cu el, ci să mi-1 trămiți îndărăpt, ca să-1 întrebuințez la altă ocaziune.

Poftindu-ți toată sănătatea, rămîn al d-tale amic şi frate,

252v *Vasici*[7]. /

[1] Vezi nota 16 la scrisoarea XCIV.

[2] *Dicționarul român-maghiar* al lui G. Bariț.

[3] în lunile mai-septembrie 1870 Matei Millo' a întreprins un turneu în Transilvania, dînd spectacole în oraşele Braşov, Sibiu, Cluj, Orăştie, Arad, Lugoj şi Oravița. Vezi mai pe larg Ion Breazu, *Matei Millo în Transilvania şi Banat (1870),* în *Studii de literatură română şi comparată,* p. 339—354

[4] Vezi Pavel Vasici, *Catechismul antropologic întocmit pentru poporul românesc şi (şcoalele elementare),* Timişoara, 1870.

[5] Vezi *Catechismul sănătății (Igiena dietetică), întocmit pentru poporul românesc şi şcoalele populare elementare,* Timişoara, 1870.

[6] *Cercul vieții* apare în revista *Higiena şi şcoala,* IV, 1879, nr. 2, p. 30—32; nr. 3, p. 45-50; nr. 5, p. 75—78; nr. 6, p.' 88—93; nr. 8, p. 117—121; nr. 10* p. 141—143. Lucrarea, inspirată probabil de cea a lui Moleschott *Der Kreislauf des Lebens,* reprezintă o interpretare materialistă a fiziologiei. Emil Pop, *Doctorul Pavel Vasici,* în *Contribuții la istoria medicinei în R.P.R.,* p. 345.

[7] Nota lui Bariț: „Venită 17 iuliu. Răsp.".

XCV

Sibiu \ 25/10 (1)870

Domnule şi fine !

D-abia căpătai un pic de timp ca să-ți scriu vreo cîteva rînduri.

Ieri ți-am pus pe poştă *Catechismul antropologic* şi *al sănătății.* Cuget că-1 vei fi primit, atît d-ta cît şi redacțiunea *Gazetei Transilvaniei.* Dacă ți se va vedea amăsurat, fă vreo recenziune, însă priveşte la eroarele
ce au intrat şi pentru cari am făcut / cele de lipsă. Ele au intrat că am 253
trebuit să plec la Arad într-o comisiune şi de acolo, ca să nu mai umblu atîta, încoace, lăsînd pe altul în locul meu la corectură.

Pune că se află de vînzare aicea, în tipografia diecezană şi acolo, la d-1 protopop Petrariu[2], şi unde mai cugeti d-ta[3].

Cugetam că aicea voi mai avea timp a mai convorbi cu d-ta, dar
m-am înşelat, că mergem cu poşta, fără ca să pot răsufla. / Şi precum 253v
văd, ne vom dezolvi încă săptămîna aceasta şi vom merge care încotro.

Te salut şi sunt al d-tale amic,

Vasici[4]. / 254

[1] în octombrie 1870 Paul Vasici s-a întors la Sibiu pentru a participa, ca deputat mirean din cercul Timişoara, la Congresul național-bisericesc ortodox. Vezi *Protocolul congresului național-bisericesc român de religiunea greco-râsăriteană, conchiemat în Sibiu pe 1/13 octomvrie 1870,* Sibiu, 1870, p. 11.

[2] *Ioan Petraru,* protopopul ortodox al Braşovului.

[3] Vezi *Transilvania,* III, 1870, nr. 21, p. 264: *Bibliografie.* Informîndu-şi cititorii de primirea celor doua broşuri ale doctorului Vasici — *Catehismul antropologic* şi *Catehismul sănătății* — redactorul revistei, G. Bariț, însemna: „Două cărticele acestea, de care la alte popoare mai fericite decît noi se publică şi împart în sute de mii de exemplare. însă ce fatalitate şi cu acestea! După ce că noi încă nu am ajuns la unitate ortografică, apoi tipografii şi corectorii lor pare că şi-ar bate joc înadins mai de tot ce se publică în limba românească, încît am ajuns ca una carte sau ziar bine corese să devină adevărată raritate. Nici măcar cărți scolastice să nu fie corese cumsecade!" O scurtă recenzie a celor două broşuri a'apărut în *Gazeta Transilvaniei,* XXXIII, 1870, nr. 85: *Literariu.* Despre *Catehismul sănătății,* se afirma: „Opul acesta întocmit cu întrebări şi răspunse pentru scoale, foarte şi cel mai de lipsă din toate obiectele de învățătură, pentru că cuprinde regulele şi recerințele de a conserva şi a feri viața de disordine şi de periculul sănătății". Referitor la *Catehismul antropologic,* se preciza că „tractează despre sistemele corpului omenesc şi învață a cunoaşte corpul şi toată sistema lui în mod inteligent şi cu înlesnire. Pentru mic şi mare e acest catechism o mamă care învață pe prunci a şti vorbi despre sine şi corpul său în acea vorbă care o cere conversațiunea specială mai cultă şi mai inteligentă şi care dă cunoştința de lipsă despre toate funcțiunile corpului şi expresiunile vorbirei despre el..." Semnatarul acestor rînduri socotea că „aceste catehisme merită a fi introduse în şcoalele române elementare, căci au substrat de a

deschide mintea şi a suscita şi îngrijirea de lungimea vieții, de aceea le si recomandăm tuturor docenților spre introducere în scoale. Iar de fa d-1 auctor aşteptăm ca să adauge în fine, la fiecare, explicarea terminilor cîtorva necunoscuți la oamenii neculți".

[4] însemnarea lui Bariț: „1870, Sibiu 25 octobre. Dr. Paul Vasici. Primită 27. Răsp. 10 dec. Ernst Steger, Buchhândler in Temesvâr".

XCYI

Temişoara, 24/12 X^ (1)870

Domnule şi fine!

întorcîndu-mă în 5 decembre din Arad şi petrecînd pe drum în carul iute (?) numai 11 ore, mi-am atras un catar[1] astfeli de greu, încît fusei nevoit să țin arest în casă.

Astăzi ieşii să vorbesc cu Ernst Steger, care îmi spuse că de aceea nu ți-a scris, pentru că a vîndut foarte puține cărți, că unul a cerut una
255 cu Nachnahme[2] în Deta[3] şi i-a trămis-o îndărăpt. Atîta e tot./

Eu, cum ştii, am ținut 10 exemplare din *Lesicon*[4], din care s-au vîndut 3 şi 2 sunt prenumerate pe 1° ianuariu şi apoi, căpătînd şi aceşti bani, ți-i voi trămite.

Ele se vor vinde, dar cam încet, că pe aicea fu tot ploaie, au înecat apele şi oamenii nu pot face bani. Apoi, inteligința noastră vrea să-i duci cartea acasă şi să ți-o plătească când îi va veni bine. Vai de om!

La noi ninge de trei zile de s-au închis toate drumurile. Nici trenul nu a venit astăzi.

M-am îngrozit de cele ce îmi scrii despre Braşov. Dar bine, pînă cînd va să țină astfel de ură? Şi cine sunt conducătorii astor feli
255v de / oameni? Nu mi-a spus nimic d-1 Petric[5], dar nu mi se pare cu voie bună.

Eu am fost la mitropolitul[6] şi am vorbit mult cu dînsul între patru ochi. Mi-a spus multe, mi s-a plîns mult, dar de astfeli de lucruri nu a fost nici o amintire. Rău, dacă noi şi acuma ne sfîşiem în această privință!

La noi sunt multe şi grele lupte. Oamenii, dedați a face tot după placul său, nu se prea supun Statutului organic[7]. Ba unii dintre preoți şi protopopi caută a-l despopulariza, unde numai pot. Apoi inteligința??!!

256 Sunt mult mîhnit pentru nenorocirea ce m-a lovit iarăşi / în familie. E destul să-ți spun că, întorcîndu-mă de la Sibiu, am aflat pe Iza acasă, şi am căpătat scrisoare de la ginere că e impotent şi că vrea să se despărțească. A şi dat la consistor în Arad procesul de despărțire[8]. Nu mi-ar face nici o supărare, numai să o văz despărțită. Iată tinerii noştri! Se vede că mumă-sa, pe care o defăima toată lumea, i-a băgat gărgăuni în cap că va muri dacă se va împreuna, şi de aici vine impotența. Am fost la Ceaelia[9] la ei, dar Iza nu mi-a spus nimica, numai a zis că bărbatul o neglige şi nu-i mai niciodată acasă. I-am scris să vină, dar nu a venit.

Macrovioiicele, cînd ar fi vreo ocaziune mai ieftină, ar fi bune aicea, dar cu poşta venea prea mult[10].

Poftindu-ți sărbători fericite, sunt cu tot respectul al d-tale stimător,

dr. Vasici[11]! 256v

[1] Catar, boală caracterizată prin inflamațiunea membranei mucoase a diferitelor organe.

[2] Ramburs.

[3] Deta, oraş în județul Timiş.

[4] Vezi nota 2 la scris. XC.

[5] *Ioan Petric.*

[6] Andrei Şaguna.

[7] Statutul şagunian cu privire la organizarea bisericii ortodoxe din Transilvania.

[8] Isabela Vasici a fost căsătorită cu Kiss Bela; s-a recăsătorit cu profesorul timişorean Szâlkay Gyula.

[9] Cetea, sat în jud. Alba.

[10] Cu toate că G. Bariț i-a făcut o mare publicitate încă de la apariția ei, *Macrobiotica* nu s-a vîndut în întregime nici pînă în acest an (1870).

[11] Nota lui Bariț: „Răsp. 3 martiu".

XCYII

Timişoara, 27/2 (1)871

Domnule şi fine!

Primind banii pentru 2 *Lexicoane*[1] de la domnii cari prenumeraseră mai demult, mai vînzînd ieri 3 şi mai nainte unul, aşadară cu tot 6, şi adecă 4 a 3 f. 30 cr. - 14 f. 80 şi 2 a 3 f. 20 cr. = 6 f. 40 = 21 f. 20 cr/, cari ți i-am asumat astăzi prin Postaweisung[2] la Braşov. Al şaptelea, cu 3 f. 70 cr. l-am dat advocatului avizat de d-ta, de la
care ai primit / d-ta prețul. Aşadară s-au vîndut 7, şi adecă 5 bine 257
legate şi 2 broşurate; mai sunt din aceste din urmă 3 la mine, care cuget că încetul se vor vinde.

Am mai adaus 2 f. pentru *Transilvania* şi mă rog să mi să trămită şi numerii restanți, căci am primit numai unul, aşteptînd ca să trămit odată banii.

Cărticele mele[3] nu trec. M-am băgat în datorii şi mă tem că nu voi scoate banii. Nu merită românii a mai pune condeiul pentru dînşii. Fie-m[i] viața plătită, şi de voi mai citi undeva că n-avem aceea şi aceea,
apoi voi şti răspunde. / ^ 257v

De altele, o mai duc. începurăm proces, divorțul şi, încă ce e mai mult, ginerile însuşi şi-aduce înainte că pătimeşte de impotență, ce a preces cununiei, perpetua incurabili, şi că din cauza aceasta matrimoniu nu e consumat.

Iarna aceasta pătimii pînă acuma de tusă şi troană, neputîndu-mă căuta cumsecade, din lipsa cuartirului mai comod. Acuma s-a îndreptat timpul, la noi e primăvară frumoasă, iarba pe murii[4] cetății au început a înverzi si si eu am mai înviat.

Delegaţiunei Societăţei Academice Române din Bucureşti am multămit prin adresa din 5 a lunei acesteia[1]. Iţi mărturisesc — poate că e deşertăciune — că m-a surprins această denumire, căci eu n-am aşteptat
261 de acolo niciodată o astfeli de distincţiune, / la finea vieţii mele, şi aceasta cu atît mai puţin, cu cît mă convinsei că Asociaţiunea bucovineană[2] mă ignora cu totul. Poate că şi aci sunt deşert. Fie, dar după ce am văzut pe unii şi alţii, poate că meritam şi eu a fi membru onorariu, şi cum ştiură să mă afle cu sorţile de loterie ce jucară în toamna trecută, asa ar fi putut să mă afle şi de altă dată.

Eu, domnule şi fine, împlinii în 1° mai [1]872 66 de ani, şi multămesc lui Dumnezeu că după două boale grele, de astă-vară şi'cu finea toamnei, sunt acuma deplin sănătos; însă contrariu de d-ta/cu înima; deşi o perspectivă de bucurie mă făcea, să_sperezaeleinai provedmţa decisă astfel. In ziua de Paşti îngroparăm pe fiica fetei mele
9ai» Aurelia > de l an şi una lună, şi joi după Dumineca Tomei pe fiul Rudolf,
261 de 4 ani şi una lună. Aşa, în 12 zile, două, rămî/ind părinţii seci şi nemîngăiaţi, perzînd pînă acuma toţi copiii, patru la număr,' iar mie mi s-a rupt înima, că mult mi-a mîngîiat înima acel băieţel.

Apoi, mai una: în iarna trecută un telegrafist'român cu plată de 1100 f., frumos, voinic şi cu cele mai frumoase însuşiri, se amoriză de fiica mea cea mai mică[3] şi o peţi, otărînd cununia 'în august. Dar ce să vezi: cătră primăvară începu omul a răguşi şi a slăbi, şi acuma zace de oftică în ultimo stadio. Iată soartea: mă bucuram să-mi capăt un ginere român, şi providenţa vru altfel. Insă totuşi trebuie să-i multămesc că nu se întîmplă mai tîrziu.

Fiica mea Iza, despărţită de impotentul Kiss, se va mărita în luna
262 lui august după un / profesor de la şcoală reală de stat de aicea, cu numele Szalkay[4], de religiune luterană, om plăcut şi cu cualităti frumoase, care îmbla mai de mult în casă şi s-a arătat bun. Dar mai pe urmă Dumnezeu ştie cum va mai fi. Şi aşa, într-atîta mă aseamăn d-tale, poftindu-ţi din adîncul înimei ca să ai cea mai vie bucurie de toţi ai d-tale, căci după atîtea ostenele şi griji, barem atîta bucurie să mai simţim în zilele de pre urmă.

Alătur aci o schiţă de biografia mea, aşa precum a ieşit în *Familia* nr. 12 din anul 1871[5], cu unele adausuri ce cugetam că' ar mai fi de lipsă. Eu trămisesem d-lui Vulcan[6], după mai multe rugări, o biografie mai largă, împuternicindu-1 să scoată ce va vrea din ea, si el a
62*' scos atîta, şi şi aceasta ceva neesact, ba / tocmai şi fals, unde zice că la anul 1863 mi-am perdut oficiu.

E greu a scrie însuşi biografia ta, că nu ştii ce să puni şi ce să laşi afară. Dacă va trebui ca pentru Societatea Academică să scriem însuşi această biografie[7], apoi fireşte că trebuie altfeli scrise. Numai atunci, te-aş ruga să-mi îndigitezi ce să las afară de aci.

Iţi mulţămesc din înimă de aducerea aminte, pentru că ştiu că numai la propunerea şi îndemnul d-tale mi s-a făcut această onoare.
63 Aşa, ardeleanii vor să ţină în 15 iuniu adunare în Alba / Iulia[8], si aşa poate că ^epistola mea nu te va afla acasă. Fratele Măcelariu[9] şi Raţiu[10] avură bunătate a mă invita şi pre mine ca membrul comitetului permanent, şi cu mare dor aş veni, dar finanţele nu mă îngăduiesc. In luna lui august făcui călătoria pînă la Sibiu, la şedinţele apelatoriali şi la constituirea consistoriului metropolitan, fiind numai singur membru la Senatul scolastic din părţile bănăţene, adnexate la Eparhia Aradului, şi cheltuii peste 70 f., cari trebuia să-i primesc îndărăpt, dar nici / acuma 263v
nu am primit nimica. Apoi mai multe astfeli de servicie gratuite m-au cam deranjat. Şi aşa, vă poftesc cel mai bun succes. Dar timeo Danaos[11], mă vei*pricepe. Oameni ambiţioşi în capul trebilor.

La noi încă se sfărîmă partidele. Deâkiştii[12] duc mare frică că nu vor reuşi, şi aşa că se va ruina tot edificiul de pînă acuma.

Cînd văzui *Românul* cu margini negre şi zării numele lui Eliad[13], m-a luat o obidoarie, aducîndu-mi aminte de multe. România se purtă "faţa de el cum putu mai frumos, şi cum i se cuvenea. Fie-i ţărîna uşoară!/ 264

Mai tîrziu văzui că şi contele Rosetti[14] trecu în lumea cea luminată, şi aşa ne strecurăm toţi cu încetuL

Multe lupte văd şi în Braşov, dar fiindcă aicea nu are nime nici *Gazeta* nici *Telegraful]* nu ştiu de ajuns ce e în lucru, căci din cele ce se presară ici-colea prin *Albina* nu mă pot destul de bine orienta.

Dar şi saşii se puseră în picioare. însă pare că nu li-aş putea crede. Vom vedea ce deputat vor alege.

Primeşte, domnule şi fine, cu toţi ai d-tale, salutările noastre cele mai cordiali; cu care am rămas al d-tale adict amic,

Vasici.l 264*

Temişoara, 13/6 (1)872

[1] în anul 1871, la propunerea lui G. Bariţ, susţinută de Al. Roman, Pavel Vasici a fost numit membru de onoare şi corespondent al Academiei Române. Vezi *Analele Societăţii Academice Române,* tom. IV, Bucureşti, 1872, p. 109 şi tom. V, p. 9—10. Peste cîţiva ani, în 1879, Paul Vasici este ales membru plin al Secţiei ştiinţifice a Academiei Române. Despre calităţile şi meritele sale au vorbit cu acel prilej P. & Aurelian şi dr. Anastase Fătu, iar G. Bariţ i-a schiţat activitatea. Vezi *Analele Academiei Române,* ser. II, tom. II, Bucureşti, 1880, p. 199.

[2] Societatea pentru cultura şi literatura română din Bucovina, înfiinţată în anul 1865.

[3] Cornelia Vasici.

[4] Vezi nota 8 la scrisoarea XCVI.

[5] *Paul Vasici,* în *Familia,* VII, 1871, p. 133-135 (cu portret).

® *Josif Vulcan.*

[7] Vasici a completat formularul tip al membrilor Academiei Române.

[8] Se referă la adunarea generală a Asociaţiunii, care şi-a desfăşurat lucrările în 5—6 august 1872 la Sebeş, şi nu la Alba Iulia.

[9] Ilie Măcelariu.

[10] Ioan Raţiu.

[11] „Timeo Danaos et dona ferentes" = Mă tem de greci, chiar cînd aduc daruri. Alocuţiunea i se atribuie lui Laocoon care a încercat să-i convingă pe troieni să nu introducă în cetate calul de lemn lăsat de greci ca o pretinsă ofrandă religioasă (Virgiliu, *Eneida,* II, 49). Vezi I. Berg, *Dicţionar de cuvinte, expresii, citate celebre,* Bucureşti, 1968, p. 385.

[12] Adepţi ai partidului lui Deâk Ferenc.

[13] Necrologul lui Ioan Heliade Rădulescu a apărut în *Românul* XVI, 1872, 30 aprilie, p. 381.

[14] Necrologul lui Carol Rosetti a apărut în *Românul,* XVI, 1872, 20 mai, p. 441.

Era vorba că te va căuta v[ice]consulul francez de aicea, şi eu eram să-ţi scriu ca să nu vinzi nimica ci să cumperi; dar s-a lăsat, şi scopul i-1 văzurăm din provocările / tipărite.

Dacă ţi s-ar da ocaziune binevenită, dar nu scumpă, mi-ai putea trămite unele din *Macroviotice*[5], că aicea nu am şi cîteodată în un an se mai cer.

Nu putem deda oamenii la rînduială în privinţa bisericii. Epitropii, învăţaţi a manipula banii şi a mai păpa din ei, nu-i poţi aduce la rînd. Apoi preoţimea şi protopopii îi sprijinesc în astfel de apucături, pe sub mînă. Eu am multă gâlceava cu ei şi bucuros m-aş lăsa, dar nu pot să scap, că cei mai buni mă roagă să nu las biserica pradă lor.

Cu distinsă stimă rămîn al d-tale cel vechi amic,

dr. Vasici[6]./

[1] *Dicţionarul român-maghiar* al lui G. Bariţ.
[2] Corect: Postanweisung = mandat poştal.
[3] Vasici se referă la cele două „catehisme". Vezi nota 3 la scrisoarea XCV.
[4] Muri = ziduri.
[5] Vezi nota 10 la scrisoarea XCVI.
[6] însemnarea lui Bariţ: „Răsp. 3 martie. Lui Steger scris în 26 apr." în plus, următoarea socoteală: „Pînă în 3 mart. a vîndut d-sa.
5 ex. legate a 3 f. 70 = 18,50
2 ex. uşoare a 3,20 = 6,40
= f. 24,90
3 uşoare încă nevîndute".

XCVIII

Temişoara, 5 iuliu (1)871

Domnule şi fine!

Ne fiind acasă, nu-ţi putui deloc răspunde la scrisoarea din 29 iuniu.

Moartea lui Dorgo[1] m-a supărat tare. Ne-am despărţit în Cluş cu obidere unul de altul, el era bolnăvicios, şi eu încă. El întrebuinţa medicină cu apă. Unde a murit şi cînd a murit?

Eu îl aflai în Sibiu la 9 noiembrie 1850 şi furăm laolaltă pînă cam pe la 1854 cînd se făcu secretariu de locuţienţă, şi eu rămăsei ca mai nainte. Din secretariu, se făcu preşedinte la Tribunalul de desdăunări
259 în Bistriţa, unde petrecu mai / mulţi ani. Schimbîndu-se regimul, se făcu tot acolo provincial comisariu, şi ca acesta se pensiona, cu 700 f. Ideea naţionalităţii române, cum o avem noi, era la el o utopie, şi era român numai unde nu putea fi alta. Pedant în serviciu şi neplăcut. Dar în fine, era supărat pe regimul unguresc că nu i-a dat pensiunea întreagă, şi a făcut mai multe petiţiuni la împăratul. Atît ştiu despre el.

Cu Steger vorbii[2]. El zice că a trămis la toţi dicţionarele, la Arad, fiindcă aicea n-a întrebat nime de ele.

Pentru *Macroviotici*[3] îţi mulţămesc. Voi îngriji de ele.

Mult mă supără ştirea despre atacurile la cari zici că eşti espus.
259a Eu, domnul meu, nu / citesc *Gazeta,* că aicea nu o are nime, şi nu o pot ţinea singur. Am prea multe pe cap, şi aşa nu ştiu nimic de cele întîmplate. Dacă s-ar putea, să-mi trămiţi nr. din cestiune.

Despre împăcarea cu magiarii în Braşov[4] am cetit numai în *Albina*[5], dar fie-le odată la cap. E drept că tinerimea noastră îşi face de cap. Nu văzuşi ce face *Federaţiunea* cu Babeş[6] care, oricum, are meritele sale mari; şi mi ti-1 făcură troacă de porci aceia pe cari el i-a înaintat. Iată mulţămirea! îţi spun, domnule Bariţ, că eu m-am îngrozit de atîta dobitocie ce văd la tinerii noştri. Doamne, că bine ţi mi-i mai plesni Isop de la Vîrtop în nr. *Albinei* 51, *Băiatul Ionaşiu!*[7] / Nu pot dară 260
alta să-ţi spun decît: dispreţuieşte pe urîcioasele acele făpture în curata conştiinţă că ţi-ai făcut dătorinţa în grad superlativ pentru naţiunea română. Şi dacă nu vreu să recunoască acei căţei, acele creature, crescuţi cu fărîmăturele noastre, sunt bărbaţi cordaţi carii recunosc şi vor recunoaşte totdeauna meritele d-tale eminenţi pentru naţiunea română.

Eu petrecui vreo 3 săptămîni la esamene. Banatul a repăşit tare îndărăpt. M-am îngrozit. Apoi lasă, că toate aceste le fac *gratis,* numai trăsură mi se dă, şi totuşi am multe neplăceri. Protopopii, dispoiaţf de venituri grase, fac toate intrigeîe asupra noastră.

Mi s-a dat 100 f. ca să candidez pe unul de învăţătorii!, dar ţi l-am alungat de nu va mai încerca.

Sunt ocupat ca niciodată, şi încă cu spesele mele, cari mă derangiară.

De la Carloviţ, ştiri bune cu sîrbii. Vom vedea.

Te salut şi sunt al d-tale cel vechi,

dr. Vasici./ 260

[1] *Gahriel Dorgo.*
[2] Vezi nota 6 la scrisoarea precedentă.
[3] Vezi nota 10 la scrisoarea XCVI.
[4] Vasici face aluzie la încercarea de apropiere a unor români din Braşov faţă de regimul maghiar. Vezi şi George Bariţ, *Părţi alese...,* voi. III, p. 485—486.
[5] Ziar întemeiat la 1866 de Mocioneşti sub conducerea lui Vincenţiu Babeş.
[6] Vezi *Federaţiunea,* IV, 1871, nr. 51—519, p. 202—203 şi nr. 55-523, p. 220.
[7] Vezi Isop de la Vertop, *Băiatul Ionas,* în *Albina,* V. 1871, nr. 51 din 20 iunie/2 iulie. Autorul care se ascunde sub pseudonimul „Isop de la Vertop" reproduce povestea spusă de un dascăl, Mitru, ţăranilor, referitoare la copilul Ionaş. Este de fapt o transpunere a conflictului dintre politicienii tineri şi cei vîrstnici în planul povestirii. Potrivit acesteia, tinerii învăţînd a umbla în „casa politicii", merg printre mese, dau cu capul de un picior al mesei, clătinîndu-se cînd într-o parte cînd într-alta, apoi se ridică şi bat masa, adică lovesc omul care reprezintă principiul, fără a şti că „mai în grabă are să simtă mînuţa lor decît masa cea solidă".

XCIX

Timişoara, 12 iuniu (1)872

Domnule şi fine !

Venind timpul să mai schimbăm ideele, mă ocupam mult în cuget cu d-ta, şi tocmai cînd începusem a-ţi scrie, primii preţuita epistolă din 1° iuniu şi cele alăturate, şi aşa trebuii să mai amîn cu epistola, ca să pot corespunde celor ce doreai.

Temişoara, 29 iuniu (1)873

Domnule frate !

în momentul acesta primii telegramul din Arad că aseară a răposat mitropolitul nostru[1]. Pătruns de durere, vin a-ţi împărtăşi esordiuT vieţei sale, căci celelalte le vei afla d-ta în multele corespondinţe din jurnale.

Anastasia Şaguna s-a născut la anul 1808[2], 20 decembre (1° ianuariu 1809), în Mişcolţ[3], din părinţi negustori macedo-români. După moartea tătîne-său[4], a venit cu muma sa[5] (a mai avut un frate[6] şi o soră[7]) la unchiul său, adecă la fratele mamei sale Grabovsky[8], în Pesta, unde a frecventat gimnaziul la piarişti, iar filosofia şi anul 1^ dimdrepL-_ turi la Univemtatea dm Pesta. ~

La anul 1829 întorcîndu-se noul ales episcop al Vîrşeţului[9], Maxim Manoilovici, de la Viena prin Pesta şi oprindu-se la d-1 Grabovsky, a învăţat pe Anastasiu să meargă cu dînsul la Vîrşeţ, să-1 facă călugăr. După o consultare cu amicul său P[avel] Vasici, care atunci
265 studia medicina/în Pesta şi îl persvadă să se folosească de această ocaziune şi să rupă ghiaţa care Bojincă[10] şi alţii naintea lui nu a putut rumpe, şi astfeli să se înalţe la cea mai mare treaptă preoţească, spre care se pare a fi destinat, s-a şi resolvat a merge la Vîrşeţ şi a învăţa teologia, care o fini la anul 1831. La anul 1832 merse la Carloviţ şi primi noviţiatul în mănăstirea Opova, de la un egumen evlavios[11], despre care vorbea cu mare stimă şi plăcere.

La anul 1833 primi cinul călugăresc, tot de la acest egumen, luînd numele Andrei.

La Intîmpinarea Domnului 1834 s-a făcut protodiacon la Carloviţ, apoi, scurt după aceea, arhidiacon şi profesor de teologie sîrbească, deşi d-abia învăţase sîrbeşte.

După moartea lui Stratimirovici, la anul 1837 a mers la Vîrşeţ ca profesor de teologie şi la S. Petru s-a promovat de preot, iar la anul 1838, în martiu, de protosingel.

La anul 1842 s-a înaintat în Vîrşeţ de arhimandrit titurariu al mănăstirei Opova, şi iarăşi profesor de teologie.

La anul 1845 a devenit de arhimandrit şi prepozit actual al mănăstirei Covil, în archidieceza unde a petrecut pînă în august 1846 cînd,
265' după moartea episcopului Ardialului, Vasiliu Moga[12], / a fost denumit de Maiestatea Sa vicariu general pentru văduvită eparhie.

S-a ales ca episcop în Turda în 2 decembre 1847 s.n. S-a sînţit în Carloviţ la Dumineca Tomei 1848 de arhiepiscopul şi patriarhul Raiacici[13], cînd tocmai începuseră încurcăturile politice în toată Europa, iară mai vîrtos în Transilvania.

Celelalte date le vei avea d-ta, mai precise.

Îmi zicea de multe ori că în viaţa lui a avut numai două momente adevărat plăcute: promovarea, fără veste, de protosinghel şi înălţarea la rang de consiliariu intim.

Alte momente din viaţa lui le vom apreţui cu altă ocaziune. D-ta din acestea poţi face un necrolog destul de perfect, mai vîrtos avînd şi celelalte date la mînă[14].

Domnul Şaguna, bărbatul cel mare, pot zice zburdat, muri aşa, adică părăsit de toţi, în timp mai nefavorit. Mă doare înima după el căci, cum ştiu eu, ar fi mai putut trăi, după complexitatea trupului său, dar poate că ursita aşa a vrut.

Iartă-mă că nu sunt în stare în momentul acesta, în care o istorie întreagă stă naintea ochilor mei, a-ţi scrie mai multe.

Ci rămîn cu devoţiune al d-tale amic,

dr. Vasici[15]/ 266

[1] Andrei Şaguna.

[2] Datele biografice ale lui Andrei Şaguna oferite de P. Vasici sînt exacte. Pentru biografia mitropolitului vezi Nicolau Popea, *Archiepiscopului şi metropolitului Andrei baron de Şaguna,* Sibiu, 1879; *Mitropolitul Andrei baron de Şaguna. Scriere comemorativă la serbarea centenară a naşterii lui,* Sibiu, 1909; dr. Ioan Lupaş. *Mitropolitul Andrei Şaguna,* ed. a II-a* Sibiu, 1911; Gh. Tulbure, *Mitropolitul Şaguna,* Sibiu, 1938 ; Keith Hitchins, *Th& Early Career of Andrei Şaguna (1808—1849),* în *Revue des Etudes Roumains,* IX—X, 1961—1962, p. 47—76; idem, *Andrei Şaguna şi românii din Transilvania în timpul decadei absolutiste, 1849—1859,* în *Studii privind istoria modernă a Transilvaniei,* p. 13—58. Vezi şi nota 3 la scrisoarea II.

[3] Miskolc, oraş în R. P. Ungară.

[4] Naum Şaguna, comerciant macedo-român.

[5] Anastasia Şaguna, 1785—1836, născută Anastasia Mutsu.

[6] Avreta Şaguna.

[7] Ecaterina Şaguna.

[8] *Atanasiu Grabovski,* comerciant în Pesta, a sprijinit cultura românilor din Ungaria.

[9] Azi Vrsac, oraş în R. S. F. Iugoslavia.

[10] *Damaschin Bojincă,* 1802—1869, profesor la Preparandia din Arad, apoi jurisconsult al Moldovei (originar din Banat). Lucrări: *Răspundere desgustitoare la cîrtirea cea din Halle,* Buda, 1828; *Diregătoriul bunei creşteri,* 1829; *Anticile romanilor, Bufa,* 1832—1833 etc.

[11] Ştefan Stratimirovici.

[12] *Vasile Moga,* 1774—1845, episcop român ortodox al Transilvaniei. Vezi şi nota 2 la scrisoarea III.

[13] *Iosif Raiacici,* 1785—1861, patriarh sîrb.

[14] Necrologul lui A. Şaguna a apărut în *Transilvania,* VI, 1873, nr. 14, p. 157. Bariţ n-a utilizat datele oferite de Vasici. Vezi si *Observatoriul,* IV, 1881, nr. 80, p. 322.

[15] însemnarea lui G. Bariţ: „1873. Î3r. P. Vasici, Temişoara, 29 iun. Schiţă biografică la descrierea vieţii mitropolitului Andrei Şaguna."

Cî

Temişoara, 6 decembre (1)873

Domnule şi fine !

Ieri am pus pe poştă, prin o asemnaţiune poştale, 6 f. 40 cr. pentru 2 *Lexicoane* ce au mai fost la mine.

îţi mulţămesc prea mult pentru bunătatea ce ai avut a-m[i] trămite din cînd în cînd *Gazeta Transilvaniei.* M-am delectat cu articulii cei

frumoşi. Reminiscenţele tare mi-au plăcut, şi întru adevăr au fost reminiscenţe, căci multe am citit acolo ce le-am fost uitat, dar revocîndu-se în memorie, mi-am adus bine aminte de ele.

Sunt încărcat cu multe, şi din modesta pensiune nu ajung la toate, şi de aceea nu pot prenumăra şi *Gazeta,* deşi mult mă interesează a auzi cîte ceva din Ardeal, şi mai vîrtos din locurile unde petrecui vîrsta cea
267 mai frumoasă a mea. Ba voi trebui să / mă las şi de Asociaţiunea[1] noastră, căci nu ştiu, mai merită tinerii stipendie, fiindcă după ce ies din şcoală, sau merg de la noi în alte ţări, sau se fac porci de cîne şi slugi la inimicii noştri.

Văzuşi cum o păţirăm cu alegerea de episcop[2]. Iţi mărturisesc, domnul meu, că şi acuma sunt ameţit de mişelia caracterelor ce le-am espert şi cu ocaziunea aceasta la unii bărbaţi ai noştri, cari se vîră şi vreu să fie conducători. Pînă în m o ^
ţinere laolaltă şi apoi, din interese egoistice, ne părăsiră în momentul decizătoriu. Bănăţenii, cari, afară de nişte protopopi corupţi şi de liberalul Misiei[3], ţinură strîns laolaltă, sînt indignaţi pînă în suflet de perfidia lor, cu atît mai mult cu cît tocmai ei au fost carii au aruncat peatra în contra lui Roman[4]. E drept că Meţianu[5] a căzut, dară căderea aceasta nu numai că nu-i va fi spre stricare, ci cu atîta l-au ridicat mai mult şi în ochii adversarilor, cari nu-i putură nici una dată nega însuşirile cele emininţi şi frumoase. Ba, ce e mai mult, şi străinii au
267v început să se intereseze / de dînsul.

Metropolitul[6] s-a purtat aici ca o babă, ce s-a şi făcut de cînd a căzut în mînile cele bune ale archidiecezei şi ale lui Roman[7], Baciu, Ioanescu, Deseanu[8]. Popazu[9] şoptea ca un şerpe în iarbă, care poate că mai voia pe hantătar decît pe Meţianu[10].

Biserica noastră este astăzi în mîni rele şi tare mă tem că ne vor duce unde nu dorim, căci sub scutul *Statutului organic* vor jefui şi împila, cum a făcut oarecine care astăzi se numeşte mare. Ce e drept, metropolitul are mîni curate, dar vedem că honores mutans mores nunquam in meliores[11], şi el s-a făcut unealta lui Popea[12]. Poate că a trebuit ca la bătrîneţele mele să mai văd şi această nefericire. Ce vrei mai mult, îmi zise părintele Petric[13], că nu a cutezat să recomînde la învăţători cărticelele mele, căci nu sunt tipărite în tipografia archidiecezană. Popea cel liberal, naţionalistul cel mare, astăzi, de strălucirea mitrei, se făcu guvernamental, şi cel mai învăţat şi mai apt pentru metroplit. Fireşte,
268 pentru că a scris *Vechea metropolie*[14] şi poartă polemică cu Moldovanu[15]./

Dar să mai lăsăm aceste şi să ne întoarcem la ale noastre.

Eu m-am mutat de un an în suburbiul Maiere. Am luat în arendă o casă cu grădină şi aşa mă deprind cu grădinăritul. Apa bună şi aerul curat m-au tras afară. Aurelia şi Iza[16] şed în cetate, şi aşa suntem cu toţii acuşi la unii, acuşi la alţii. Aurelia are iarăşi un fecioraş de 10 luni şi Iza o fetiţă de 7 luni. Ambii mă delectează.

Eu număr aproape 68 de ani şi văd că am îmbătrînit, însă mulţămită lui Dumnezeu că o duc încă bine. Stomacul mi-este bun şi picioarele îmi sunt bune. Mă ocup cu Reuniunea de credit a „Albinei"[17] şi cu şcoalele ce mi s-au pus pe umeri fără nici o remuneraţiune. Mă aş mai ocupa a scrie despre întrebuinţarea apei la diferite boale, mai vîrtos la cele iuţi, acute, unde face minuni, dară nu mă mai las în datorii[18]. Mă provoacă mulţi, mai vîrtos de cînd aplicarea apei în coleră, după cum am arătat în *Albina*[19], a făcut cel mai bun efept mai în toate părţile. Poate în calea prenumeraţiunei, care încă nu e sigură.

Fii bun, mai aminteşte ceva despre cele două cărticele ale mele[20], arătînd că se află de vînzare în Braşov, în Sibiu la tipografia archidi[ecezană], în Deva, la Timişoara[21].

închei cu speranţa că mă vei îmbucura cît de curînd cu o epistolă în care îmi vei mai esplica cele petrecute.

Şi sunt, cu toată stima, cel vechi amic,

dr. Vasici.

N.B. Trimis-au economul tipografiei diecezane taxa pentru *Transilvania,* care îmi vine regulat şi o citesc cu plăcere?[22]/ 268"

[1] „Astra".

[2] Vasici face aluzie la alegerea de episcop ortodox al Aradului a lui Miron Romanul, care a avut loc în anul 1873.

[3] *Ioan Misiei,* avocat bănăţean, deputat în Dieta Ungariei.

[4] *Miron Romanul,* 1828—1898, mai tîrziu mitropolit ortodox al românilor din Transilvania şi Ungaria, profesor, publicist, om politic, conducător al Partidului moderat român, deputat în Dieta Ungariei.

[5] Ioan Meţianu este ales în februarie 1875, după ce scaunul episcopesc al Aradului devine vacant prin alegerea lui Miron Romanul ca mitropolit, episcop al diecezei arădane.

[6] *Procopie Ivacicovici,* 1809—1881, episcop al Diecezei ortodoxe a Aradului, apoi mitropolit în Serbia. Din 1875 patriarh al sîrbilor.

[7] Miron Romanul.

[8] *Ioan Popovici-Deseanu,* 1831—1892, avocat, om politic, deputat în Dieta Ungariei. Unul din întemeietorii „Asociaţiei naţionale arădene pentru cultura poporului român", înfiinţată în anul 1862. A fost, împreună cu Miron Romanul, oel dintîi secretar al acesteia.

[9] Ioan Popazu.

[10] Ioan Meţianu.

[11] Corect: „Honores mutant mores nunquam in meliore": onorurile schimbă obiceiurile cîteodată în mai bine.

[12] Nicolae Popea, secretar consistorial şi profesor la Seminarul teologic din Sibiu.

[13] Ioan Petric, preot în Braşov.

[14] Vezi Nicolau Popea, *Vechia mitropolie ortodoxă română a Transilvaniei,* Sibiu, 1870.

[15] *Ioan Micu Moldovanu,* 1833—1915, canonic, profesor la şcolile din Blaj, scriitor, membru al Academiei Române. Preşedinte al Asociaţiunii în anii 1893—1901. Scrieri: *Lecţiunariu latin (pentru cL II-a gimnazială),* Blaj, 1864; *Dicţionărel latin-român (pentru începători),* Sibiu, 1864; *Istoria Ardealului (pentru şcolile poporale),* Blaj, 1866; *Acte sinodale ale bisericii române de Alba-Iulia şi Făgăraş,* 2 voi., 1869 şi 1872; *Geografia Ardealului pentru şcoalele poporali,* ed. 2-a, 1870 \ *Spicuire in istoria bisericească a românilor,* 1873; *Istoria patriei pentru şcoalele poporali din Ardeal,* 1875.

Pentru polemica dintre N. Popea şi Ioan M. Moldovan vezi I. M. Moldovanu, *Vechia mitropolie de N. Popea (recensiune critică),* în *Archivu pentru filologie si istorie,* IV, 1870, nr. XXXV, p. 700-702; nr. XXXVII, p. 739-744; nr. XXXVIII, p. 758-759; IV-V, 1870-1871, nr. XXXIX, p. 780-783; V-VI, 1871-1872, nr. XL, p. 791—792; Nicolau Popea, *Contra-critica la Critica d-lui I. M. Moldovan (Vechia mitropolie de N. Popea),* Sibiu, 1873; Ioan M. Moldovanu,

Spicuire în istoria bisericească a românilor. Răspuns la Contra-critica domnului N. Popea, Blaj-Sibiu, 1873.

[16] Fiicele lui Paul Vasici.

[17] Paul Vasici era colectant de acțiuni în Timişoara al Institutului de credit şi economii „Albina" din Sibiu, înființat în anul 1872. Vezi *Albina,* VI, 1871, nr. 6 din 29 iulie/10 august; Petra Petrescu, *Monografia Institutului de credit si economii „Albina" 1872—1897,* Sibiu, 1897, p. 104 (Registrul colectanților de , acțiuni la Institutul de credit „Albina").

[18] Lipsit de mijloace financiare, Vasici n-a mai publicat broşura despre întrebuințarea apei în diferite boli. A publicat însă un studiu, mai tîrziu, în revista *Higiena si şcoala,* I, 1876, nr. 9, p. 129—135; nr. 10, p. 145—149 *(Despre apa în privința dietetică şi sanativă. Apa mijloc sanativ în toate boalele).*

[19] *Colera,* în *Albina,* VIII, 1873, nr. 53 din 15/27 iulie şi nr. 54 din 19/31 iulie.

[20] *Catehismul antropologic* şi *Catehismul sănătății.*

[21] Vezi *Transilvania,* VI, 1873, nr. 24, p. 296.'

[22] Nota lui Barit: „Răsp. 13/1 dec."

cn

Temişoara, 3/15 mai (1)875

Domnule fine!

Mai întii cer scuză că nu ți-am scris de atîta timp, deşi pot zice că mult mă ocup cu d-ta în cugetările mele cele tăcute, şi în unele ocaziuni publice.

Sum dătoriu a-ți mulțămi pentru trămiterea broşurei în care se cuprinde *Istoria regimentului* fost *de graniță II*[1]. Am cetit-o cu atențiune şi mi-am adus aminte de multe, ce mai le dedeasem uitării. Am aflat şi plăcere în cele enarate. Tocmai nainte de aceea cetisem *Istoria lui Mi[h]ai eroul,* de Bolintineanul[2], dar nu ştiu, poate pentru că am aşteptat mai mult de la acel bărbat literat, ori din altă cauză, că nu a făcut în mine nici o impresiune sublimă. Ba din contră, din aceea cetire nu am putut deduce nici un eroism!

Mulțămesc şi pentru trămiterea *Gazetei.* Am cetit articulii cu plăcere
269 şi pot să zic că m-am luminat, căci unele corespondițe, de jumăta/te cetite în *Albina,* mă aduseră în confuziune, de nu ştiam de unde să apuc firul. Omul nostru din Pesta[3] are multe merite, dar pentru aceea nu are drept a denega şi altora meritele lor şi a denunța tot ce nu-i vine lui la socoteală. Atîta logică, atîta morală ce ne predică, şi cînd cauți *Albina* e plină de nelogică şi de nemorală: atacă şi spurcă orice om de omenie, dă în clreapta şi stingă, şi aceasta e morala! Metropolitul Rfomanul] peste Şaguna „denunțiant" ! Aşa e: dacă noi nu zberarri, nu ucideam omul acela moralminte, nu putea regimul face ce a făcut.

Am fost şi eu în deputațiunea aceea[4], aş avea multe să-ți spun, dar nu sunt de însămnat pe hîrtie.

Necrologul fericitului Pop[5] mi-a stors lăcrămi. Eu cutez a afirma că omul acela a fost un suflet drept, o înima curată, dar de mulți rău cunoscut şi judecat.

; Am fost de două ori la cină la dînsul şi, observîndu-1 m-am temut că va.urma această catastrofă. El a.fost rău tractat în aprindere de

plămîni, în Cluş, şi de atunci a rămas cu morb cronic, care a săpat mereu si i-a ras firul vieții. / 269[v]

Domnul Pădure[6], care fu în Ardeal la instalarea d-lui episcop Mețianu[7], întrebîndu-1 de d-ta, mi-a spus multe şi m[i]-am petrecut cu dînsul vreo cîteva pătrare, spunîndu-mi unele şi altele de pre acolo, unele bune, altele dureroase, dar aceasta ni este soartea. Oamenii ceştia tineri nu stimează pe cei bătrîni, şi dacă nu le acordă nebuniele lor, apoi se denunță de trădători, de mameluci, de nenaționalişti etc, etc. Şi pentru ce? Pentru că ei sunt din gură toate, dar din fapte vai şi amar, că ar trage şi pelea după bietul popor, tot sub titlu de naționalitate şi de iubire.

Am făcut şi eu trista esperiență că, în loc să mă odihnesc după ce am scăpat de servițiu, mi-am luat pe cap oficie onorifice, în cari sum atacat şi maltratat; şi am vrut să le las dracului şi să nu-mi mai sparg capul, dar sunt împregiurări cari nu mă lasă, căci naționaliştii cei mari în gură ar întoarce pe bietul poporul prost cu capul în jos, ca să-şi ajungă scopul material şi îngîmfat. Atîta îi doare, că sum curat, şi cînd cugetă să mă apuce mai bine, eu lunec, pentru că nu am pete de care să se poată lipi.

j Să venim acum şi la cele familiari. Mulțămită lui Dumnezeu că, deşi am umplut la /1° mai 69 ani, totuşi mă aflu destul de sănătos. 270
Copiii încă îmi sunt sănătoşi, precum şi soția. Iza are două fete, una de 2 ani şi alta de 1/2 an, Aurelia iarăşi un fecior de 2 ani, şi cu aceştia îmi petrec. Şed în suburbiul Maiere, de unde sum născut, şi încă aproape de casa în care m-am născut. Am puțintică grădină de care mă ocup ca de recreațiune. Aerul e curat, apa bună, băuturi spirtoase beau rar, adică numai în societate, carne mănînc puțină, şi această dietă îmi face foarte bine. Nu am însă distracțiune spirituală cu oameni înțelepți, afară de unul ce a fost director în Buzău, cu numele Călăceanu[8], dar şedem departe unul de altul, şi această distracțiune mi-o suplinesc cărțile.

D-ta cu familia? Unde e Ironim[9]? însuratu-l-ai?

Cu d-1 Marțian izbutirăm. Cuget că va fi la locul său, numai să-şi cunoască bine oamenii.

Dorind să ne întîlnim la Lugoş[10], rămîn, îmbrățişîndu-te, cel vechi şî nestrămutat amic,

dr. Vasici.

De la toți ai mei, salutările cele mai sincere.[11]/ 270*

[1] G. Barit, *Istoria regimentului al II-lea românesc grănicer transilvan,* Braşov, 1874.

[2] Vasici se referă la lucrarea *Viața şi faptele lui Mihai Viteazul,* ed. a Il-a, revăzută, schimbată şi adăugită, Bucureşti, 1870.

[3] Probabil Vincențiu Babeş.

[4] P. Vasici se referă la delegația care a fost la Viena, pentru confirmarea episcopului Caransebeşului Ioan Popazu ca mitropolit al bisericii ortodoxe române din Transilvania. Din delegație a făcut parte şi Vasici. împăratul a refuzat să-1 confirme pe Popazu, ales de Congresul național-bisericesc din anul 1874, ca mitropolit. Vezi *Familia,* X, 1874, nr. 42, p. 502—510; *Albina.* IX, 1874, nr. 84.

[5] Vasile Ladislau Popp s-a stins din viaţă la 17 februarie 1875. Bariţ l-a considerat pe Popp „decoarea şi fala naţiunii române". Necrologul, însoţit de cuvintele omagiale ale lui Bariţ, a apărut în *Transilvania,* VIII, 1875, nr. 5, p. 43—51.

[6] Nicolae Pădure, membru supleant al Eforiei şcolilor din Braşov.

[7] Vezi nota 4 la scrisoarea CI.

[8] *Luca P. Călăceanu,* 1810—1881, profesor şi rector al Seminarului din Buzău în anii 1860—1863. Inspector şcolar în cercul Lipovei şi asesor consistorial. Vezi *Luminătorul,* II, 1881, nr. 60; I. Ionaşcu, *Material documentar privitor la istoria seminarului din Buzău 1836—1936,* Bucureşti, 1937.

[9] Fiul lui Bariţ.

[10] Vezi nota 8 la scrisoarea XCII.

[11] Nota lui Bariţ: „Răsp. în 21 mai, pe larg."

CIII

Temiş[oara], 31/12 (1)875

Domnule şi fine !

Mulţămindu-ţi pentru numărul ce mi l-ai trămis din *Gazeta*[1], te încredinţez că l-am cetit cu plăcere. Stilul, tactul şi adevărul curat străbate pînă la inimă. îl circulez acuma la mai mulţi de ai noştri.

Am văzut însă că mai toţi articulii au ieşit din condeiul d-tale, şi aceasta m-a pus oareşcum la grijă: oare fratele Iacob nu cumva e morbos de şicănile ce i s-au făcut? îţi spun sincer că ştirea despre tractarea cu
271 un bărbat atît de meritos pen/tru Gimnaziul din Braşov mi-a stors lacrămi. Atîta nemulţumire, atîta persecuţiune nu aş fi putut presupune niciodată. Dacă e sănătos — ce îi doresc din toată înima! — apoi spune-i, te rog, că îl condolez din toată înima, dar totodată îl şi rog să poarte şi această lovitură cu îndătinata-i răbdare![2]

M-am bucurat, mai departe, că *Gazeta* îşi reculege puterile, şi doresc ca acele să fie ferme şi durătoarie.

Alătur aici o programă[3]. Binevoieşte a ruga pe fratele Iacob, în
271^ mumele / meu, a-i da puţintel loc în *Gazetă,* şi dacă cugeti că ar fi cu scop, şi ai avea loc, şi în *Transilvania.*

Regresul ce văd că se face în sfera şcolarie m-a îndemnat să mă apuc de această foaie, şi ca să am oareşcare distracţiune. Dacă voi fi norocos ca să capăt atîţia prenumeranţi cît să poată ieşi spesele, apoi voi continua, iar de nu, voi şedea iarăşi cu conştiinţa curată, că am cercat dar nu mi-a succes.

Aş dori să mai aud ceva şi despre d-voastră. Cum mai trăiţi, ce vă
?72 fac / familiele? Ce s-a făcut din Ieronim? E-nsurat?

Noi suntem tot cum am fost. Eu voi umplea la 1° mai c. n. 70 de ani şi, mulţămită Domnului, pe lîngă o dietă potrivită şi întrebuinţarea apei, mă aflu bine şi în deplină putere. Numai dinţii mă părăsesc. Alunele cele multe ce le spărgeam la Timiş cu dinţii acuma îmi dau împrumutul.

Ţi-am fost scris astă-primăvară o epistolă lungă, nu ştiu dacă ai primit-o, au doară n-ai fost acasă.

Sărbători fericite şi sărutări la toţi cunoscuţii.

Rămîn cu frăţească dragoste,

272v *dr. Vasiei.f*

[1] Iacob Mureşanu, redactorul *Gazetei Transilvaniei,* îmbolnăvindu-se în acest timp, O. Bariţ reia colaborarea la foaia pe care o întemeiase în anul 1838. Peste trei ani, în 1878, redacţia periodicului braşovean a trecut în seama lui Andrei Mureşanu, fiul lui Iacob Mureşanu. Bariţ se va îndrepta spre Sibiu, unde întemeiază un nou periodic, politic, economic şi cultural, *Observatoriul* (1878—1885). Vezi Mircea Gherman, *Date şi fapte privind activitatea lui Iacob Mureşanu la „Gazeta Transilvaniei" (1838—1877),* în *130 de ani de la apariţia „Gazetei de Transilvania",* Braşov, 1869, p. 83-84.

[2] Iacob Mureşanu a fost unul din fondatorii Gimnaziului din Braşov şi a ridicării lui la rangul de gimnaziu superior. în 1875 oficialitatea maghiară îl sili să părăsească gimnaziul şi cu multă greutate reuşi să obţină o pensie minimă. Cf. A.A.M. [Aurel, A. Mureşanu], *Iacob Mureşanu,* 1812—1887, Braşov, 1913, p. 47.

[3] Vasici se referă la programa revistei *Higiena şi şcoala* care a apărut în *Transilvania,* IX, 1876, nr. 2, p. 23 şi în *Gazeta Transilvaniei,* XXXIX, 1876, nr. 87 din 19/7 noiembrie.

Revista *Higiena şi şcoala,* „foaie pentru sănătate, educaţiune şi instrucţiune", a apărut în anii 1876-1877 la Timişoara, apoi în anii 1878-1880 la Gherla fiind redactată în întregime de Pavel Vasici. Este considerată cea dinţii publicaţie cu conţinut medical din Transilvania. A avut un cuprins bogat şi variat, Vasici anordînd în paginile revistei teme de medicină, igienă, biologie, pedagogie, metodica, istorie fizică geografie etc. Vezi I. Negru, *Prima revistă medicală romanească din Transilvania (1876-1880) scrisă de doctorul Pavel Vasici,* în *Timişoara medicală,* tom. XIV, 1969, nr. 1-2, p. 175-180.

CIV

Temişoara, 12 aprilie (1)877

Multdorite domnule Bariţ !

Plecînd în 23 marţiu, mai nainte de ce primisem *Gazeta,* la Arad şi de acolo către Sibiu, înţelesei cu durere acolo că pătimeşti de pneumonie. Ajungînd în Lupşa[1], aflai acolo pe d-l Meşotă[2] şi Lengeru[3], cari mă afidară că a trecut criza, şi boala e pornită spre bine. Acuma cuget că a trecut tot şi că ai scăpat!

Eu mărturisesc că eram tare îngrijat, nu pentru că eşti de 65 ani, cum se zice în *Gazetă,* căci pneumonia nu se uită la ani, ci pentru că mă temeam că te vor tracta cu lipitori, colomel, chimen, cari toate uşor produc altă criză. Gratulez că ai scăpat, şi doresc ca să te mai ţină Dumnezeu încă mulţi ani sănătos!

Eu voi umplea la prima mai al 71-lea an, şi mulţămită lui Dumnezeu că, după îndreptarea ce am luat în traiul vieţii, mă aflu sănătos. Ba ce e mai mult, după ce am purtat 15 ani ochelari, acuma văd ca un tînăr a / scrie şi a ceti. 27

Tare aş dori să ne mai întîlnim vreodată. Ai mei sunt toţi sănătoşi, iar am încă două fete nemăritate[4], şi aceasta mă umple de grijă. Celelalte două sunt aicea, şi îmi petrec cu nepotul, unul, şi cu trei nepoate.

Am ajuns nişte timpuri grele, mai grele ca niciodată. Suspiţiunele care le pun asupra noastră sunt cu atît mai dureroase, cu cît sunt nedrepte, îmi aduc aminte că pe timpul cînd sub absolutism, prorupse rezbelul italian, episcopul Şaguna căpătă o notă de la gubern, care mult îl neodihni. Eu, venind seara la dînsul după datină, îl aflai meditînd şi tare îngrijat. întrebai de cauză, şi el îmi dete nota gubernului, unde i

se impunea a fi cu priveghiere, căci au să vina agitatori din România în vestmente călugăreşti şi să aducă proclamaţiuni cătră români în caşcavale. Eu, citind aceste, începui a rîde. Şaguna mă întrebă: „Ce rîzi?" Eu răspunsei: „Rîd de nebuniele nemţeşti". „Dar bine, ce e"de făcut, dacă tu nu crezi?" / „Iată ce, răspunsei': eu m-aş duce mîne la Lebzeltern[5] şi i-aş zice: Domnule, eu nu sunt poliţian ca să priveghez asupra celor ce trec, dar ca patriot şi ca român doresc pacea si vreau să contribui a o susţinea. Ca să pot face aceasta şi ca să mă ştiu îndrepta, îmi trebuie o proclamaţiune de cele amintite, ca să văd ce'tendinţa are aceea, apoi celelalte vor urma". „E bine, dar cum să capăt eu proclamaţiunea aceea?" „Să zici d-1 Lebzeltern să scrie la agenţie ca să trămită una". „Şi dacă va trămite?" „Nu va trămite, pentru că n-a ieşit, si aşa trebuie duşi ad absurdum".

Aceasta plăcu episcopului. Dimineaţa îl află pe Lebzeltern, care se bucură foarte că i-a deschis calea ca să facă ceva pentru cei din Viena. Şi ce fu rezultatul ? De la agenţie veni că tot lucrul este numai o scornitură malevolă. Şi atît Lebzelter cît şi episcopul se bucurară că au scăpat cu faţa curată.

Cît m-am putut informa, metropolitul nostru a devenit între ciocan
274 şi nicovală. Dar zică cine ce va vrea, el şi-a / făcut dătorinţa, care poate că mai tîrziu va ieşi la lumină.

Eu plec astăzi la Arad, la consistoriul plenar, şi apoi la sinod.

Te rog scrie-mi cum te simţeşti acuma ? Ai deplină sănătate ? Nu cumva mai simţi vreo durere în pept sau vreo tusă ?

Anu, trămiţînd *Higiena* în schimb cu *Transilvania,* am primit din aceasta doi numeri şi apoi s-a oprit. Aşa, anul acesta nu am mai îndrăznit a trămite.

Primeşte salutările mele cele mai cordiali, cu cari sunt al d-tale cel nestrămutat,

274" *dr. Vasici./*

[1] Lupşa, localitate aparţinînd de comuna Hoghiz, jud. Braşov.
[2] *Ioan G. Meşotă,* 1837-1878, profesor şi director al Gimnaziului român din Braşov. Doctor în istorie, publicist. Membru al Academiei Române. Lucrări: *Geografia şi istoria evului vechi, mediu şi modern, manual pentru ci. super. gimn. si reale prelucrat după W. Piltz,* voi. I—II, Iaşi, 1867-1869, voi. III, Bucureşti', 1880.'
[3] *Ioan Lengher,* profesor la Gimnaziul român din Braşov, mai tîrziu avocat.
[4] Aluzie la Cornelia şi Iulia Vasici.
[5] Baronul Lebzeltner, vicepreşedinte al guberniului.

CV

Temişoara, 19/7 (1)878

Domnule şi fine !

Dacă îţi răpesc vreo cîteva ore prin această comisiune, mă rog de iertare. Alătur aci cvitanţia despre spesele ce le-am avut cu mergerea la Sibiu în cauza ştiută[1]. Am spesat pentru calea ferată, cu tramvaiul, cu omnibuse, fiachere[2] şi strămutare din un cupei în altul 36 f. Pe .mîncare, cvartir, lumină, bacşişe etc. 5 zile, 21 f. 31 cr. Aşadară, 57 f. 31 cr. îmi rămîn cîştig 2 f. 69 cr. pentru piciorul umflat.

Am sosit joi la amiaz[ă] în Arad, unde m-a aşteptat prea sînţitul[3] cu prînz, cu care am mai petrecut pînă la 9 ore seara, enarîndu-i unele şi altele. Vineri la 1/2 10 dimineaţa — la ai mei, pe cari i-am aflat sănătoşi.

Mîne iarăşi plec la Arad pentru vreo 4 zile, la Consistoriu, pentru alegerea profesorilor etc.

Banii îmi vei putea trămite prin asemnaţiune poştală, detrăgînd spesele şi, dacă va fi lipsă, timbrul pentru 9 fl. Citii în un număr al *Telegrafului român,* care venise în absenţa mea, iarăşi un atac asupra d-tale. Ce-i de oamenii aceia, de nu-ţi dau pace? Rău le vine lor prezenţa d-tale în Sibiu!

'Am vrut să te rog, dar nu ştiu cum am uitat între multe altele ca, dîndu-ţi-se undeva ocaziune, să-mi fii de ajutoriu. Aş vrea să vînd casa, care e un greomînt asupra mea, fiind şi însărcinată. Anu mi-a dat Bugarski 6500 f. şi eu i-am lăsat-o în 7000 f., dar el nu mi-a mai răspuns căci, murind într-aceea mumă-sa, nu a mai avut lipsă de casă. Am vorbit şi cu Paşcovici, şi te rog şi pre d-ta, încît, cum am zis, şi s-ar da ocaziune cuvenită. Seuşali nu sunt la Sibiu.

Cît am putut pricepe, între românii noştri nu e nici o pregătire pentru alegeri. Inteliginţa e moartă, şi turma se va duce la urnă ca totdeauna şi va vota pentru care va zice d-1 solgăbirău.

Nu am dat de urma d-lui Babeş[4]. îl aştept pe mîne, dacă se va afla prin Banat.

Programa nu a ieşit.

Salutare,

Vasici[5].

[1] La adunarea generală a „Astrei" care a avut loc în 5—7 august 1877 la Blaj, cînd s-a hotărît înfiinţarea secţiilor ştiinţifice: filologică, istorică şi de ştiinţe naturale. Ca preşedinte alsecţiei de ştiinţe naturale a fost ales dr. Pavel Vasici. Secţia s-a constituit în 10 iulie 1878 la Sibiu, Daniel P. Barcianu fiind ales vicepreşedinte şi Eugen Brote secretar. Vezi *Transilvania,* XI, 1878, nr. 16, p. 190.
[2] Fiacre (în limba germană Fiaker) = trăsură de piaţă.
[3] Ioan Meţianu.
[4] Vincentiu Babes.
[5] Nota lui Bariţ:' „Răsp. 19 apr." Scrisoarea se află la Bibi. Universitară Cluj, Fond manuscrise, sertar 316/2, nr. 26.

CVI

Timişoara, 22 august (1)878

Multstimate domnule fine !

Citind în nr. 62 al *Observatoriului*[1] provocarea de a concurge cu lucrări literarie şi membrii corespunzători, avînd eu onoare a fi unul din aceştia, îmi iau voie a trămite aci alăturatul tractat despre *Darwinism*[2], care te rog, în cît te va interesa şi vei avea timp, să-1 citeşti şi apoi dacă îl vei afla corespunzătorul, să faci cu el ce vei cugeta mai bine.

246 Sunt multe corecture în el, dar, neavînd timp de a-1 pu/riza de nou, sper că se va putea citi.

Dacă nu-1 vei putea întrebuința, sau dacă cumva nu ai merge la Bucureşti[3], apoi păstrează-1 la d-ta pînă ce voi veni eu, dară, la congres. Dacă va fi să mergi, apoi binevoieşte a cere de la d-1 diriginte aî tipografiei archidiecezane, Georgiu Simon, 1 exemplar ori două din *Macroviotica* şi din *Catechismul antropologic* şi *dietetic,* din cari se aflâ la dînsul, şi le duci pentru Biblioteca Academiei, rămînînd ca eu să trămit de aici mai tîrziu şi altele ce voi mai avea.

La cenzurarea cărților scolastice de comisiunea anchetarie mi s-a
246" primit *Istoria naturală*[4] întocmită de mine, cu premiu de 100 f., dar am şi făcut unele modificațiuni neesențiali în ea.

Am cetit cu-interes- cele petrecute în Şimleu[5], şi mult îmi pare rău că finanțele nu-mi permit a lua parte la aşa festivitate națională, care singure mai sunt a ne putea mai însufleți şi a ne da dovezi că mai sunt şi români cu inimă de român.

Onoratul comitet al Asociațiunei noastre mi-a tras din competința mea, ce mi s-a căzut pentru o călătorie la constituirea secțiunelor[6], 20 L, şi cu aceştia mi-a făcut o lacună în bugetul meu, şi aceasta a
247 făcut în contra otărîrei / sale proprie, acordînd pe milă 50 cr. îmi e şi ruşine, că trimițînd cvitanție de 60 f. se pare că am vrut să am peste competința mea, ce nu stă, pentru că de la Temişoara pînă la Sibiu sunt 51 de miluri. Atîta mi se rebonifica totdeauna de la consistoriu metropolitan, şi aceasta mă face să abdic de la onoarea ce mi s-a făcut.

Bată-1 norocul pe Petra Petrescu[7], ce bine a satirizat partida lui „Bogdaproste"![8] Ce ne-am mai rîs aicea!

Poftindu-ți călătorie şi succes bun[9], sunt cu toată stima al d-tale amic sincer,

Vasici.

247" Fraților cunoscuți şi necunoscuți — salutări!

[1] *Vezi Observatoriul,* I, 1878, nr. 62 din 2/14 august.

[2] Meritul cel mai important al învățatului Paul Vasici în domeniul ştiințelor naturii îl constituie adeziunea sa față de cele mai înaintate idei din domeniul biologiei, față de teoria evoluționistă, şi popularizarea darwinismului. Astfel, reproducînd în paginile revistei *Higiena si şcoala* cuvîntarea pe care ar fi dorit să o țină, în 10 iulie 1878, la şedința de constituire a secției de ştiințe naturale a „Astrei", Vasici subliniază contribuția ştiințifică remarcabilă a lui Darwin şi pune filogenia animalelor în contrast cu „dogma lui Cuvier". Din „această teorie — scrie Vasici — purcede, cu o intețitoare necesitate logică consecința că şi nobilul „homo sapiens" nu poate fi alta decît numai un ram în [...] pomul vieții al tuturor animalelor, că el aşadară nu a ieşit de-a dreptul din mîna creatoriului, precum ne învață Moise, ci cu încetul, din o specie mai inferioară prin „selecțiunea naturală şi continuă perfecțiune". Prin teoria revoluționară a lui Darwin „s-a schimbat întreaga sistemă a istoriei naturale, s-a dat omului locul cuvenit în natură, s-a constituit pomul vieții lui..." „Să salutăm dară şi noi această doctrină — îndeamnă Vasici — încît ea tinde a ne lumina şi a ne scoate din labirintul întunecos în care eram cufundați". Această teorie, „acuma combătută de cei preocupați, va străbate cu razele sale lumea nepreocupată, precum a străbătut nainte cu 400 ani sistema cosmică a lui Copernic, în contra sistemei geocentrice a lui Ptolomei ...", *Higiena şi şcoala,* III, 1878, nr. 8,. p. 128—129; E m. P o p, *Doctorul Pavel Vasici,* p. 347—348.

în studiul la care se referă în această scrisoare, Vasici a expus sistematic teoria lui Darwin. Avînd rezerve față de darwinism, G. Bariț a publicat postum studiul lui Vasici în revista Asociațiunii. Vezi *Darwinismul,* în *Transilvania,* XV, 1882, nr. 11—12, p. 91—93; nr. 13—14, p. 104—106; nr. 15-16, p. 118—120; nr. 17—18, p. 143-144.

[3] Bariț urma să plece la Bucureşti pentru a participa la sesiunea Academiei Române din august-septembrie 1878.

[4] Vezi nota 7 la scrisoarea LXXXII.

[5] Se referă la adunarea generală a „Asociațiunii" care a avut loc la Şimleul Silvaniei în 4—5 august 1878 şi care s-a desfăşurat sub preşedinția lui G.'Bariț. Vezi *De la adunarea generală a Asociațiunei transilvane pentru lieratura şi cultura poporului român ținută la 4 şi 5 august a.c. în opidul Şimleul Silvaniei,* în *Observatoriul,* I, 1878, nr. 62 din 2/14 august.

[6] Vezi nota 1 la scrisoarea CV.

[7] *Nicolae Petra Petrescu,* 1848—1923, economist, publicist, traducător. A colaborat la cele mai importante periodice de limbă română din Transilvania. Membru al „Astrei" şi al „Societății pentru crearea unui fond de teatru român". Opere: *Monografia Institutului de credit şi de economie „Albina",* Sibiu, 1897; *Societăți financiare la românii din Ungaria,* Chişinău, 1918 ş.a.

[8] Vezi P e t r a P e t r e s c u, *Alecsandri apărat în „Telegr. român",* în *Observatoriul,* I, 1878, nr. 54 din 5/17 iulie. Ca răspuns la acest „croquis", apare articolul *Alecsandri batjocorit de „Observatoriul" d-lui Bariț,* în *Telegraful român,* XXVI, 1878, nr. 72 din 24 iulie. Partida lui „Bogdaproste" era o aluzie la adepții direcției lingvistice promovate de *Foişoara Telegrafului român.*

[9] Vezi nota 3, aci supra.

cvn

Temişoara, 15/1 (1)879

Domnule şi fine !

Dacă afli acest articul[1] la timp, apoi dă-i loc undeva. Oamenii vorbesc cîte şi mai cîte, ne atacă unde pot şi ne batjocuresc.

Aşadară, pe părintele Popazu[2] îl spălaşi frumos. Bine ai făcut.

Mai dăunăzi cetii în *Telegraful român* un articul[3] din trecut, un[d]e sunt nişte minciuni grosolane despre cele întîmplate în Cluş la dieta la care am luat parte şi noi. Oamenii cugetă că numai ce ştiu ei şi scriu ei este adevărat şi de crezut. Dar noi însă ştim / că era lucrul cu totul 27
altfeli, de nu era răposatul Alduleanu[4], cu care mă înțelesesem eu cum să lucrăm.

Articulul din Cluş, început, încă mi se pare interesant.

Eu, mulțămită lui Dumnezeu că după un catar care m-a molăit toată iarna, dar nu-1 lăsai să degenereze, acuma sunt mai bine.

Salutare!

dr. Vasici./ 275

[1] Vasici se referă, poate, la serialul de articole *Care a fost purtarea sîrbilor cu românii din Banat si din alte ținuturi,* semnat B ă n ă ț e a n u l, publicat în *Observatoriul,* II, 1879, nr. 2, p. 6; nr. 3, p. 9-10; nr. 4, p. 13-14; nr. 5, p. 17.

[2] Ioan Popazu.

[3] *Bilanț politic,* în *Telegraful român,* XXVII, 1879, nr. 7, p. 2o.

[4] Ioan Alduleanu, atunci consilier al guberniului Transilvaniei.

cvni

Temişoara, 25 iuliu (1)879

Multsiimate domnule şi fine !

Petrecînd la Arad din 8—19 curentei, la esamene, în 14 după ameazi SOSÎ şi d-l Babeş[1], care încă acolo la esamine-mi zise: „Astăzi vei fi ales de membru actual al Academiei Române din Bucureşti". [2]

Seara, petrecurăm la d-l episcop[3] pînă după 9 ore şi dimineaţa, mergînd la dejun, ne dădu d-l episcop depeşa sosită neaptea de la d-l se-
276 cretariu / general Odobescu[4], în care zice: Gratulează Vasici si Teclu[5], ales".

Venind sîmbătă acasă, aflai şi stimata scrisoare a d-tale din 14 curentei, îţi mulţlmesc...din mimă, căci fţiu că ai stăruit să devin la această onorifică poziţiune, de care sum mîndru.

Noi, după regulamentul ce-l avem, vom veni în 30 august c.n., sau 19 al nostru, la Sibiu la consistoriu metropolitan, şi atunci ne vom
276" consulta despre disertaţiunea ce am să fac.[6]/

D[omnul] Odobescu adausă în telegramă că hrîrtiele mi se vor trămite la Timişoara, dar pînă astăzi n-am primit nimic.

Adunarea generală a Asociaţiunei[7] transilvane se apropie, fără să se fie întrunit secţiunile, precum era decis. Dar eu spun drept că nu veneam, pentru că anu mi s-au tras mai gata 20 f. din avut la spese şi, cu toate că d-l Bologa[8] îmi promisese că le va scoate, şi la cerere oficioasă, nu mi-a răspuns.
211 *Observatoriul* este în Banat, pe cît ştiu, foarte plăcut, / şi numai nevoilor celor mari ce căzură iarăşi asupra bieţilor oameni cu rlerodirea bucatelor este de a se adscrie că nu sunt mai mulţi prenumeranţi.

Dar ştii că se lucră ca şi d-l Babeş să dea o foaie ? Se face acţie şi se va cumpăra o tipografie!

Cu esamenele la institutul nostru[9] am fost îndestuliţi. Preparanzii, care întîia dată au ieşit din institutul reformat cu 3 cursuri, au satisfăcut cea mai mare parte; mai vîrtos din studiele strict pedagogice au dat dovezi de pricepere şi aşa, avînd principii sănătoase şi bază bună, rămîne la dînşii să se perfecţioneze mai departe. Profesorii şi-au făcut dătorinţa.

Repeţind mulţămirea mea, rămîn al d-tale sincer amic,

2 7 ^ *[dr. Vasici./*

[1] Vincenţiu Babeş.

[2] Pavel Vasici a şi fost ales membru al Academiei Române atunci.

[3] Ioan Meţianu.

[4] *Alexandra Odobescu.* Se numără printre prietenii sinceri ai cărturarilor transilvăneni care trăiau în România. A fost prieten intim cu Al. Papiu Ilarian, a purtat corespondenţă cu Bariţ (B.A.R.,ms. rom. 1000, f. 44—84), pe care o vom publica într-un volum următor. Intenţiona să scrie un roman despre răscoala lui Horia, după cum reiese dintr-o scrisoare a lui Papiu Ilarian către Iosif Hodos din 31 august 1865 (vezi Ioan Chindriş, *Alexandru Papiu Ilarian despre un voiaj european,* în *Tribuna,* 1970, nr. 40 (714), p. 14; Iosif Pervain şi Ioan Chindriş, *Corespondenţa lui Alexandru Papiu Ilarian,* voi. I, GluL 1972, p. 109-110).

[5] *Nicolae Teclu,* 1839—1916, profesor, chimist de reputaţie internaţională, membru al Academiei Române. A construit „becul cu gaz Teclu". Pentru biografia lui vezi Constantin Gh. Macarovici şi Gerhardt Schmidt, *Nicolae Teclu,* Bucureşti, 1971.

[6] Discursul de recepţie.

[7] Adunarea generală a Asociaţiunii a avut loc în zilele de 3—4 august 187$ la Sighişoara.

[8] Iacob Bologa, vicepreşedinte al „Astrei".

[9] Vasici se referă la Preparandia din Arad.

CIX

Temişoara, 12/3 (1)880

-MuMstimate domnule fine.

Se apropie timpul de călătorit la Bucureşti[1] şi, fiind eu străin în Izrael, te rog binevoieşte a mă informa: este destul a ajunge acolo cu o zi mai nainte, căci eu aş pleca în 28/16, adică duminecă dimineaţa, şi seara la 8 1/2 aş fi acolo; 2, la care han să trag?; 3, îmbla banii noştri şi bancnotele în România; 4, se face vreo reviziune la graniţă, şi schimbă-se trenurile acolo?

De la comitetul Asociaţiu/nei am primit ursoriu pentru *Higiena*[2] 278
şi *Economia*[3], ce au intrat cu preţ, şi unele la premiu. Eu mi-am dat opiniunea asupra *Higienei,* şi apoi ş-a mai dat d-l dr. Stoian[4], care e mort, şi d-l Alexi[5]. Nu ştiu ce au făcut cu ea. *Economia* încă e dată spre opiniune, nu ştiu cui.

Eu, dară, voi ruga onoratul comitet să conchieme în numele meu
secţiunea naturală, după Paşti, folosindu-se şi opiniunea ce se va fi / dat 278"
din partea comisiunilor cenzurătoarie.

Luminâtoriul[6] nostru are să iese cu *1°* marţiu, adică mîne. Mă tem că rău va lumina căci, cum aud, sunt puţini prenumeranţi.

La noi se împuşcă vicecomitele Roeth, un inimic mare al românilor[7]. De mult era vorbă că banii orfanali se mănîncă. Foile jidoveşti îi fac panegiricul, pînă în ceri rădicîndu-i onestatea, dar mă tem că lucrul va ieşi altfeli.

în suburbiul Maiere / notariul a defraudat incurşi pentru păşune 279
şi prestaţiuni şi el e suspendat, dar îmbla liber şi reprezentantele cetăţei a decis să pedepsească locuitorii acestui suburbiu, casîndu-le oficiul comunal şi împreunîndu-1 cu cel din Josefin, ca să nu mai denunţeze oamenii pe diregător! Dreptate! Nu ai idee ce se face pe la noi cu banii publici.

Salutare!

dr. Vasici[8]*./* 279"

[1] P. Vasici participă, în aprilie 1880, la adunarea generală a Academiei.

[2] Titlul complet al lucrării este *Higiena poporală, îndrumare la o vieţuire raţională, cu deosebită privire pentru poporul român.* Secţiunea de ştiinţe naturale „nu l-a aflat satisfăcător pentru a-1 putea premia". Vezi *De la adunarea generală a Asociaţiunii transilvane etc. ţinută in Turda, august 1880,* în *Observatoriul,* III, 1880, nr. 74, p. 294.

[3] Nici acest „op agronomic" „nu s-a aflat corespunzător pentru a se putea premia" *(Ibidem).*

[4] *Nicolae Stoian,* medic blăjean, membru al secției de științe naturale a „ASTREI".

[5] *Artemiu Publiu Alexi,* 1847—1896, doctor în științe^naturale, profesor la Gimnaziul din Năsăud, membru al secției de științe naturale a „Astrei" si al altor societăți științifice din țară și străinătate. Opere:' *Resbelul oriental ilustrat,* Graz, 1878 ; *Românii la Plevna,* Gherla, 1880: O *escursiune botanică în România și Dobrogea,* Sibiu, 1883; *însemnătatea științelor naturale și reformele ce le reclamă studiul lor în școalele noastre,* București, 1883; *Despre importanța studiului botanic,* Sibiu, 1884; *Compendiu de meteorologia,* Brașov, 1889; *Die St. Georger Säuerlinge,* Hermannstadt (Sibiu), 1892; vezi C. Diaconovich, *Enciclopedia română,* I, Sibiu, 1898, p. 398.

[6] *Luminătorul,* „organ pentru politică, literatură", bisăptămînal, a apărut la 5/17 martie 1880 în Timișoara, avînd ca editor și redactor responsabil pe Pavel Rotariu, iar ca proprietar pe Meletie Drăghici. Ultimul număr a apărut la 6 ianuarie 1894/25 decembrie 1893. Intre anii 1886—1887 a avut ca supliment *Advocatul poporal. Luminătorul* a reprezentat interesele burgheziei naționale din Banat.

[7] Informația apare lărgită, în *Observatoriul,* III, 1880, nr. 19, p. 75 *(Corespondențe particulare ale „Observatoriului". Timișoara, 1/13 martie.* (Extras)).

[8] Intre această scrisoare și cea următoare, Vasici i-a mai scris lui Bariț, în 14/26 iunie 1880, dar epistola nu mai există. Despre existența și conținutul ei ne putem da seama din următoarea însemnare a lui Bariț din ms. rom. 1003, f. 280: „24/16 iuniu 1880. Dr. Pavel Vasici. Mie-mi este prea bine cunoscută corespondința episcopului Șaguna, avută cu dr. Miletici. Știu și de sumele pe care i le trimitea episcopul ca să-1 recomande în *Zastva* spre a fi ales de mitropolit în locul lui Raiacici. în acei ani episcopul nu suferea să-i vorbească cineva de biserica națională, ci împroșca și zicea că biserica răsăriteană cunoaște numai *biserică ecumenică.* Tot atunci oprea scrierea cu litere latine. Numai după'ce Miletici i-a scris că nu e nici o speranță ca să fie ales de mitropolit-patriarh la Carloviț, a întors foaia, începînd el însuși să'vorbească de *biserica ortodoxă națională,* iară cu privire la litere a decis la început că dacă vin scrieri cu litere, să fie primite și acelea pînă cînd, în adunarea Asociațiunei, a declarat cu solemnitate că de aci încolo va obliga pe cler și pe docenți ca să scrie numai cu litere.

Colonelul de husari Horvâth, cumnatul lui Sam[uil] Josika.

Fata episcopului Manuilovici de la Vîrșeț, urîtă, dară curvă rea. Grecii din Brașov îi dau în iuliu 1862, 50 # ca să meargă la biserica lor."

Episodul Șaguna-Miletici este menționat în George Barit, *Părți alese...,* III, p. 137.

CX

Temișoara, 27/10 (1)880

Multstimate domnule ține !

Aveam multe de vorbit cu d-ta, dar eselenția-sa d-1 metropolit[1] ne făcu una și bună. Nu-mi rămîne, dară, alta, decît să ne mai înțelegem prin condei.

Anticritica[2], deși știam că se lucră ceva, dar totuși îmi veni cu oareșcare surprindere, căci ieși în momentul cînd cei de îa *Telegraful român* începură iarăși a voame veninul lor asupra *Observatoriului* și asupra d-tale[3]. îți spun franc că aceste nemeritate invective au fost cetite aicea cu cea mai mare indignațiune, caracterizînd pe scriitorii lor de ceea ce sunt: de oameni de nimica, de egoiști.

Pamfletul nu l-am putut căpăta ca să-1 cetesc, dar din anticritică
281 am putut vedea ce conține acel pamflet. întru adevăr, lucrul demn / de un cioban, precum numea răposatul Șaguna pe Nicolae[4]. Dacă Șaguna ar citi apoteoza ce i-a făcut Nicolae, s-ar întoarce în cosciug, pentru că el ar ști că nu a făcut pentru dînsul, ci pentru sine, ca să se arate cît a fost de iubit. Dacă Nicolae avea numai un pic de simțul adevărului pentru Șaguna, apoi nu putea face ce a făcut, căci el bine știe că Șaguna, pe lîngă multe bune, avea și multe păcate, care el le cunoștea ba, cum știu eu, le mai îmulțea și unde nu erau, numai ca să-1 înegrească, cînd nu-i făcea pe voie și cînd „punea căutătura porcului", cum zicea Șaguna.

Faptele Șagunei aveau să fie dejudecate de viitorime, fără predilecțiune și fără patimă și ură, și pînă trăiesc cei ce l-au cunoscut.

Apoi mai veni și Slavici[5] și adauge că el încă ca student și-a pus să rădice românii din Ardeal. Poate numai din geografie. Și ca student nu i-a păsat lui ce români sunt în Ardeal.

Vorbisem cu d-1 Șuluțiu[6] să-i cîștig broșu/ra sîrbului din Vîrșeț[7], 281»
dar, deși am dat comisiuni în toate părțile, am întrebat pe la librari, ba am scris și patriarcului, dar pînă acuma nu am putut căpăta. Cesta din urmă mi-a promis că-m[i] va cîștiga. Mi se pare însă că o aveți, văzînd că ați însemnat cîte ceva din ea[8].

Mă rog să mă prenumeri la broșura d-lui Șuluțiu[9].

Ai văzut ce opiniune a dat sfătosul de *Luminătoriu* asupra anticriticei, numai ca să lovească în Mețianu.

Corespondința de la Mureș[10] a fost bună și a astupat gura—dacă se poate astupa — a svătoșilor și limbuților de la *Telegraf.*

De la Comitetul Asociațiunei noastre am primit o hîrtie oficioasă, unde mi se zice între altele că secțiunea noastră are să facă concursul pentru *Higiena*[11] și *Economia.* Eu am fost constituit o comisiune în treaba aceasta și, lipsind Alexi, d-1 dr. Berceanu[12] m-a fost provocat să fac eu ceva, dar eu lipseam la Topleț[13].

Fiind cu ocaziunea consistoriului la Sibiu, am întrebat pe d-1 Hodoș[14] ce s-a făcut în treaba aceasta, și el mi-a răspuns că d-1 Berceanu a făcut ce a fost de lipsă.

Acuma, dară, nu știu, mai este ceva de făcut? Și dacă e, să con-
chem /eu secțiunea. Sau ar fi destul să merg eu la Sibiu și să fac ce 282:
e de făcut cu cei de acolo, sau să trămit punctuațiunile și apoi să facă comisiunea ordonată. Spesele ar fi prea mari dacă aș conchiema secțiunea, apoi și timpul e naintat. Binevoiește a mă lumina în privința aceasta. E greu cu secțiunea noastră, fiind eu îndepărtat, și oare nu ar fi mai consult, pentru crutarea speselor, eu să-mi dau dimisiunea și să mă rog a fi absolvat de această onorifică distincțiune?

Scrisoarea aceasta [o] trămit prin fiica mea Iulia, care petrecu aicea vreo 2 luni și acuma se întoarce cu soră-sa Cornelia la Sibiu, rugîndu-te să treci peste toate cu tăria sufletească ce ai dovedit totdeauna, căci aceasta este soartea bătrînilor între generațiunele moderne.

Și primește de la mine cele mai cordiali și sincere salutări, cu cari rămîn al d-tale amic sincer,

dr. Vasici[15]

Salutări tuturor amicilor./ 282®"

[1] Miron Romanul.

[2] Vezi *Anticritica broşurei anonime publicate asupra celor două congrese naţionali bisericeşti dm 1873 şi 1874,* Sibiu, 1875.

[3] în anul 1880 G. Bariţ este din nou victima atacurilor *Telegrafului român* din Sibiu. Dupa o lungă tăcere răspunde, fără invective, în articolul *Să se facă lumină,* apărut în *Observatoriul,* III, 1880, nr. 70, p. 277—278.

[4] Nicolae Popea, autorul lucrării *Archiepiscopul şi mitropolitul Andrei baron de Şaguna,* Sibiu, 1879.

[5] în anul 1880 Ioan Slavici, care a avut un adevărat cult pentru Andrei Saguna prezintă favorabil cartea lui N. Popea în revista *Convorbiri literare* din Iasi. '

[6] Iosif Sterca-Şuluţiu.

[7] Vasici se referă, probabil, la lucrarea lui Emilian Edler von Rădic, *Die Verfassung der orthodox-serbischen und orthodox-rumănischen. Particular-Kirchen in Oesterreich-Ungarn, Serbien und Rumänen. Erstes Buch: Die Verfassung der orthodox-serbischen Particular-Kirche von Karlovitz,* Prag, 1880, dedicată episcopului din Vîrşeţ Emilian Kengyelaţ.

[8] Vezi *Observatoriul,* III, 1880, nr. 79, p. 316; nr. 80, p. 320.

[9] Vasici solicita *Memorialul* lui Iosif Sterca-Şulutiu (partea a III-a, apărută în anul 1880).

[10] Vezi *Corespondenţe particulare ale „Observatoriului". De pe Mureş în 12 oct. v. 1880,* în *Observatoriul,* III, 1880, nr. 81, p. 323—324.

[11] Vezi nota 2 la scrisoarea CIX.

[12] *Daniil Popovici Barcianu,* 1847—1903, profesor la Institutul pedagogic-teologic din Sibiu, director al Şcolii civile de fete a Asociaţiunii, secretar II al „Astrei". Membru de frunte al Comitetului Partidului Naţional Român, condamnat în procesul *Memorandului.* A redactat revista l<Wia *ilustrată* (1891) şi în colaborare *Foaia pedagogică* (1897) cu D. Comşa, P. Şpan şi I. Stroia. Lucrări: *Untersuchungen iiber die Biithenenentaschlung der Oreagraceen,* Hermannstadt (Sibiu), 1874; *Elemente de istorie naturală,* Sibiu, 1881—1883 ; *Lucrul de mînă în şcoalele de băieţi şi în institut pedagogic,* Sibiu, 1885; *Istoria naturală în şcoala poporală',* Sibiu, 1880—1881. A editat lucrările tatălui său: Sava Popovici Barcianu: *Vocabular român-nemţesc* şi *Worterbuch der rumănen und deutschen Sprache,* Sibiu, 1886, 1888 şi *Gramatica germană,* Sibiu, 1896.

[13] Topleţ, comună în jud. Caras.

[14] Iosif Hodoş. Vezi scrisoarea LIX, n. 13.

[15] Nota lui Barit: „R. 17 ian. 1881".

ALEXANDRU ROMAN

(1826-1897)

O ,"m de aleasă cultură, fruntaş politic şi publicist curajos, Alexandru Roman a făcut parte, judecîndu-1 după aspiraţii şi idealuri, din generaţia paşoptistă. Activitatea sa pe tărîm public a devenit, însă, mai cunoscută abia după revoluţie.

împrejurări fericite, am putea spune, dacă acestea nu ar fi fost plătite cu o istovitoare-îuptă politică, l-au indicat pe profesorul Roman să ducă peste tot, de-a lungul carierei sale, făclia limbii române, simbol al rezistenţei în faţa opresiunii străine. A început ca profesor la liceul din Beiuş (1849), unde a predat cel dintîi limba română în locul limbii latine,, relicvă a epocii apuse.

La Liceul „premonstratens" din Oradea a fost tot cel dintîi profesor care a vorbit româneşte de la catedra care abia atunci se înfiinţase (1850). întemeiază aici „Soţietatea de lectură" a studenţilor de la Academia de drepturi. în fine, este primul profesor de limba şi literatura română la Universitatea din Budapesta (1863), unde a îndeplinit această nobilă misiune pînă la sfîrşituî zilelor sale.

De la înălţimea catedrei universitare va imprima numeroşilor săi studenţi, de-a lungul anilor, conştiinţa luptei pentru eliberarea naţională şi socială.

Formarea sa intelectuală este influenţată de educaţia primită la Institutul „Sfînta Barbara" din Viena, unde domnea un spirit de libertate spirituală, precum şi de prietenia cu revoluţionarul Aron Pumnul. Roman n-a studiat doar teologia şi limba, ci a făcut mai tîrziu şi studii de fizică şi ştiinţe juridice la Budapesta.

Datorită activităţii sale ziaristice la *Gazeta Transilvaniei, Bucovina, Naţionalul* din Bucureşti şi la ziarul *Concordia* pe care, practic, îl conducea chiar de la apariţie (1861), este-numit, la 1866, între membrii fondatori ai Academiei Române. Pînă la acea dată meritele literare nu erau mai mici decît cele de pe tărîmul luptelor naţionale. Ca om politic, devine mai apreciat o dată cu alegerea sa în 1866 ca deputat al cercului electoral Ceica din Bihor (era de origine bihorean, născut la Auşeu). Va deţine mandantul acestui cerc timp de 21 de ani, pînă în 1887, un record rar întîlnit pe acele timpuri, în care un guvern silnic făcea şi desfăcea carierele parlamentare.

Una din cele mai fertile perioade ale activităţii sale ziaristice se plasează între 1868 şi 1876 cînd, cu mici întreruperi, este redactorul ziarului *Federaţiunea* din Budapesta, ziar românesc care a făcut cea mai puternică opoziţie guvernanţilor de la Viena şi Pesta în perioada respectivă.

Deşi de un interes istorie deosebit, corespondenţa lui Al. Roman cu G. Bariţ nu a fost pînă acum publicată în întregime. Cu numeroase lipsuri (scrisori pierdute), Bariţ a reţinut în bogata sa colecţie un apreciabil număr de scrisori, pe care, cu simţul său de istoric le-a considerat mai importante. Pe multe din ele şi-a notat propriile reflecţii, a aprobat sau dezaprobat cele comunicate lui.

Aceste piese din laboratorul politic şi literar al lui Bariţ, provenite din condeiul lui Al. Roman, au o caracteristică generală: ascuţimea observaţiilor, verva şi asprimea judecăţilor, pînă la eroare uneori, făcute] de pe poziţiile intransigente ale unui radical al mişcării naţionale de eliberare a românilor din Transilvania şi Ungaria.

Corespondenţa lui Al. Roman cu Bariţ, variată şi cu pregnant caracter politic, oglhv deşte, îndeosebi, evenimentele culturale, sociale şi politice pe o perioadă destul de întinsă în timp, de la 1863 la 1890. Analizează activitatea fruntaşilor politici români în parlamentul din Pesta, concepţiile grupului radical din care făceau parte Al. Roman, Iosif Hodoş, Ioan Poruţiu, Sigismund Borlea etc, precum şi legăturile culturale cu Bucureştii, realizate prin membrii Academiei Române din teritoriile româneşti de sub guvernarea austro-ungară^

Desigur, corespondenţa ocupă o foarte largă arie de probleme; fiecare lămureşte o situaţie, o stare de spirit, întregind sau corijînd date eronate, mai mărunte sau'mai importante.

Sintetizînd principalele preocupări cuprinse în corespondenţa lui Al. Roman cu G. Bariţ, ne vom opri întîi asupra contribuţiei acesteia la istoria presei româneşti din cea de a doua jumătate a sec. al XlX-lea.

De cele mai numeroase şi detaliate date se bucură ziarele al căror redactor a fost Al. Roman: *Concordia* şi *Federaţiunea.*

Cu privire la *Concordia* reiese un fapt deosebit de interesant, care nu a fost consemnat încă în vreo biografie a lui Bariţ. Anume că, apreciind foarte mult *Concordia,* George Bariţ a avut şi o bogată colaborare la acest periodic, timp de mai mulţi ani[1].

Importante sînt şi eforturile lui Roman de a face cunoscute, prin intermediul aceluiaşi ziar, biografiile celor aleşi în Dieta Transilvaniei (1863-1865). Dieta ce poate fi socotita, şi a fost, o încununare şi o recunoaştere însemnată a drepturilor poporului român, anulate, însă, de compromisul dualist.

Necesitatea publicării acestor biografii denotă şi maturizarea vieţii politice româneşti, precum şi un nou reviriment al mişcării naţionale post-revoluţionare[2].

în al şaselea an de apariţie al *Concordiei,* se dezvăluie trădarea de care s-a făcut vinovat Sigismund Pop, fostul socru al lui Roman, faţă de mişcarea naţională[3]. S. Pop în această perioadă era puternic atacat şi de ziarul *Albina*[4]. Al. Roman se hotărăşte să părăsească definitiv *Concordia,* deoarece Pop, care era proprietarul ziarului, manevra în aşa fel încît să-1 determine, prin presiuni morale, să nu scrie şi să nu publice ceea ce nu ar fi plăcut „domnilor" stăpînitori[5].

[1] Scrisoarea II din 6 iul. 1866, Pesta.
[2] Scris. I din 11 iunie 1863, Pesta.
[3] Scris. II.
[4] *Albina, I,* 1866, nr. 60 din 31 aug./12 sept.; nr. 69 din 21 sept./3 oct.; nr. 72 din 28 sept./lO oct.; nr. 82 din 23 oct./4 nov.; nr. 88 din 9/21 nov.
[5] Scris. II.

Dacă Roman a rămas, totuşi, pînă la acea dată în redacţia *Concordiei,* acest fapt se datora temerii de a nu lăsa un gol în publicistica politică românească, pe care să-1 ocupe întregime *Albina,* condusă sau influenţată de Vincenţiu Babeş, prea moderată[6].

După retragerea lui Roman de la conducerea *Concordiei,* acest ziar va pierde 400 de abonaţi din cei 857 pe care îi avea. Sînt cifre extrem de interesante şi importante pentru cunoaşterea răspîndirii ziarului şi a influenţei politice personale a lui Roman[7].

Celălalt ziar, mult apreciat de Bariţ şi de contemporani, cu privire la care corespondenţa Roman-Bariţ oferă date preţioase, este *Federaţiunea*[8].

încă de la proiectarea apariţiei ziarului, G. Bariţ este rugat să colaboreze, iar din corespondenţă reiese că Nestorul presei române din Transilvania a răspuns solicitării de colaborare, precum şi aceleia de a-i cîştiga abonaţi la Braşov şi împrejurimi[9].

O dată cu consolidarea dualismului, teroarea împotriva fruntaşilor naţionali şi organelor de presă ale naţiunilor oprimate creşte în intensitate şi *Federaţiunea* este una dintre primele gazete româneşti căreia îi este adusă acuzaţia că agită „în contra integrităţii coroanei maghiare"[10]. Al. Roman este dat în judecată, iar majoritatea deputaţilor guvernamentali votează pentru pierderea imunităţii parlamentare. Atitudinea lui Al. Roman cu prilejul procesului de presă a fost la înălţimea misiunii sale de redactor militant, nedivulgînd numele autorilor articolelor incriminate. Procesul *Federaţiunii* din 1868 va fi urmat de alte cinci, deoarece guvernul era hotărît să reducă la tăcere, prin orice mijloace, conştiinţa naţională a popoarelor oprimate, care se manifesta atunci mai ales prin presa naţională şi prin graiul deputaţilor apropiaţi de interesele maselor. Iar *Federaţiunea* şi redactorul ei Al. Roman aveau rolul de catalizatori şi mentori, totodată, în conturarea şi clarificarea programului politico-social al reprezentanţilor poporului român din Austro-Ungaria. „Deputaţii naţionali — spunea Roman — luptă pentru libertate în toate direcţiile, pentru lărgirea bazei democratice a libertăţilor cuprinse în legile de la 1848, pentru încetarea castelor atît sociale cît şi naţionale [...] ei luptă în contra privilegiului şi [a] oamenilor privilegiilor."[11]

Cei interesaţi încearcă cumpărarea redactorului Al. Roman şi a colaboratorului său apropiat, Iosif Hodoş, pentru a ignora problema cheie a mişcării naţionale româneşti, problema Transilvaniei. Prin deputatul Alois Vlad, i se aduce la cunoştinţă lui Al. Roman, de la Viena — respectiv de la şeful biroului de presă (din Buda) „nobilul" Ludasi — că în procesul său de presă îl aşteaptă o condamnare mai îndelungată, pierderea catedrei universitare şi „forfecarea" substanţială a cauţiunii ziarului. Dar dacă se va angaja să nu atace uniunea Transilvaniei cu Ungaria, dacă nu va fi „atît de cerbicos" precum s-a arătat pînă la acea dată, ar putea să scape, deoarece guvernul are posibilitatea să suspende procesul[12].

Şantajul politic este clar şi demonstrează şi de data aceasta prin ce mijloace guverna mosierimea şi burghezia maghiară, iar atitudinea lui Roman, exprimată prin cuvintele

[6] Pentru tendinţele politice moderate ale *Albinei* vezi G. Neamţu, *înfiinţarea, programul si colaboratorii ziarului Federaţiunea 1868—1876,* în *Anuarul Inst. de ist. şi arh. Cluj,* XIV, 1971, p. 159.
[7] Scris. III din 31 dec. 1867, Pesta.
[8] Scris. III, IV, V şi altele.
[9] Scris. III.
[10] *Federaţiunea,* I, 1868, nr. 173 din 28 nov./lO dec, p. 683-684 şi 174 din 30 nov./13 dec, p. 687—688. Cf. G. Neamţu, *Activitatea parlamentară a lui Alexandru Roman 1866-1887,* în *Anuarul Inst. de ist. si arh. Cluj,* XII, 1969, p. 95.
[11] *Federaţiunea,* II, 1869, nr/38 din 11 apr./30 mart., p. 151. Cf. G. Neamţu, *op. cit.,* p. 109.
[12] Scris. V din 9 iulie 1868, Pesta.

„Dar eu nu vreau să ştiu de înfricările lor; îi las să se ruşineze ei prin sila ce-mi fac"[13], dezvăluie pe de o parte dîrzenia publicistului român, iar pe de altă parte o concepţie etică înaltă, pe care nu o aveau, însă, şi cei cărora se adresa.

Un număr de scrisori, începînd din anul 1869, oglindesc, apoi, lunga şi dureroasa agonie a *Federaţiunii,* căci tipărirea unui ziar însemna un greu efort financiar, pe care-î susţinea singur, sacrificîndu-şi toate diurnele de deputat. Neîndestulătoare şi acestea, era silit la mari împrumuturi şi la anumite combinaţii financiare pentru a-şi putea susţine ziarul. Mici ajutoare va primi şi de la alţii, printre care se numără însuşi Bariţ[14]. Cere sprijin şi din Ţară, de la Mihail Kogălniceanu, tot prin Bariţ[15]. îi era necesară suma de 4.000 fl. austrieci, căci ziarul se zbătea în deficite cronice.

Cunoaştem numărul abonaţilor ziarului la 1870, care ajungea la 900, după cum cunoaştem şi alte ştiri valoroase cu privire la costul de tipărire al ziarului, precum şi hotărîrea lui Roman din 1873 de a înceta apariţia *Federaţiunii.* în realitate nu o va face, ci va reduce doar numărul apariţiilor săptămînale, ajungînd pînă la un singur număr pe săptămînă.

în 1878 Al. Roman era cuprins de o puternică depresiune, deoarece fusese nevoit să sisteze ziarul, rămînînd de pe urma acestuia înglodat în datorii, pe care se străduia să le plătească. Cu înaltul său simţ de responsabilitate, mărturiseşte că „spre ruşinea mea prea puţin mă ocup chiar de ale noastre afaceri"[16].

Continuă, totuşi, să-1 informeze pe Bariţ asupra situaţiei politice a românilor din Budapesta şi a intrigilor care se ţes de guvern pentru a întemeia un organ de presă românesc moderat.

Se bucură de apariţia noului ziar condus de G. Bariţ, *Observatoriul,* şi-şi oferă serviciile de colaborator; se teme, însă, ca nu cumva *Gazeta,* copilul spiritual al lui Bariţ, să fie sugrumată de noul organ. în fine, o ultimă speranţă de a reînvia *Federaţiunea,* fuzionată de data aceasta cu *Albina,* i-o oferă promisiunea generalului Traian Doda, om politic de prestigiu* Aceste speranţe nu se vor realiza însă[17].

Al. Roman a fost un critic necruţător al ziarului *Viitorul* (1884—1885) şi al grupului moderat din jurul acestuia, dezavuat şi de mişcarea naţională românească. *Viitorul* era privit ca o încercare a guvernului maghiar de a abate pe români de la revendicările lor sociale şi naţionale[18]. |

Al. Roman va dovedi mult curaj şi clarviziune nu numai ca publicist, ci în egală măsură şi ca deputat, prin numeroasele interpelări în dietă cu privire la unele probleme vitale pentru mişcarea naţională românească, iar în sesiunea parlamentară din 1882 el va fi în fruntea celor ce luptă împotriva proiectului de lege al ministrului Trefort, referitor la deznaţionalizarea şcolilor secundare nemaghiare.

Credinţa lui Al. Roman în viitorul naţiunii române nu se clatină nici chiar în cursul nefastului an 1867, cînd, prin înţelegerea dintre cercurile conducătoare austriece şi maghiare, acestea şi-au împărţit asuprirea şi exploatarea popoarelor din monarhie. Numeroşi fruntaşi politici români erau puternic dezamăgiţi, pesimişti, socotindu-şi luptele de ani de zile zădar-

[13] *Idem.*
[14] Ajutorul direct dat de G. Bariţ reiese din scrisoarea lui G. Manu către Bariţ, din Dej, 8 mai 1869" (B.A.R., ms. rom. 1006', f. 25) şi din scrisoarea VIII din 9 apr. 1870 seara,

68 Scris. VI din 6 oct. 1869, Săbiş şi VII din 15 dec. 1869, Pesta.
[16] Scris. XII din 6 ian. 1878, Pesta:
17 *Idem.*
[18] Scris. XXVI din 12 mart. 1884, Pesta.

nicite. Roman, însă, îşi păstrează neâlterată încrederea, formulată cu clarviziunea de vizionar: „Eu nu am frică pentru viitorul naţiunii noastre. Austria e pe calea disoluţiunii şi arendaşii ei, maghiarii [cercurile conducătoare — n. ns.] numai pînă atunci ne vor stoarce. Apoi, ne vom trage socotelile!"[1^] ......

Extrem de valoroasă este scrisoarea lui Al. Roman din 3 decembrie 1870 st.n.; epistola a "fost scrisă din închisoarea de la Vaţ, unde-şi ispăşea pedeapsa de un an detenţiune politică în urma condamnării în cel de al doilea proces de presă. Pe lîngă evaluarea situaţiei politice- principalul mesaj al scrisorii este dorinţa ardentă de luptă, de acţiune. Situaţia, spune el, pe de o parte este foarte grea, iar pe de alta „mi se pare a fi cea mai acomodată pentru a se pune la ordinea zilei cestiunea noastră cea mare: autonomia Transilvaniei, adevărata cestîune a românilor din Austro-Ungaria". Asemenea însemnată cucerire nu se poate dobîndi decît prin activarea marelui ,,tru^
luptele pentru unitate naţională ale slavilor, pe a căror simpatie românii se puteau sprijini. Roman era bine informat, cu privire la această problemă, deoarece Miletici, unul din conducătorii acestora, era alături de el în închisoare.

Judecind poate prea aspru „inactivitatea" conducătorilor politici români, Roman îi scrie lui Bariţ: „Jos frica! Jos trîndăvia! Iniţiativa trebuie să iasă din Ardeal". Cere ca nemulţumirea românilor să se manifeste în toate felurile, pentru a arăta opiniei publice „că nu renunţăm nici la drepturi, nici la luptă pentru ele, că susţinem lupta şi perseverăm pînă la fine". Cînd românii vor intra cu sutele în temniţe, „atunci sper că vom izbuti. Din temniţă are să iasă libertatea, ca şi lumina dintru întuneric." Este promotorul ideii unui memorandum al românilor din Transilvania şi Ungaria în care să se dezvăluie toate racilele sistemului dualist.

Tendinţele sale anticlericale şi împotriva funcţionarilor de stat care se erijau în conducători naţionali îşi găsesc tot aici cea mai bună expresie: „Precum am cam scăpat de popii cei cu cruci, aşa trebuie să scăpăm şi de beamterii cei mai graşi, în ducerea şi conducerea noastră politică, pentru că aceştia apasă ca plumbul pre toate acţiunile noastre".

Asemenea scrisori mobilizatoare, pline de avînt, mai trimisese la Blaj, Gherla, Dej, Abrud, Turda, Sălaj, Şomcuţa, Lugoj, Satu Mare, Sighetul Marmaţiei, Oradea, Beiuş şi Arad. Voia ca deputăţii să-şi pună în mişcare cercurile de alegători.

Poziţia sa mai radicală în sînul mişcării naţionale româneşti îl pune pe Roman în opoziţie cu gruparea lui Babeş şi a Mocioneştilor, care reprezentau aripa mai moderată a burgheziei române, opoziţie care, pentru o lungă perioadă de timp, va marea un dureros conflict cu Vincenţiu Babeş, acuzat de vanitate, megalomanie, intrigă şi confesionalism[20].

Şi grupul socotit de Roman de asemenea mai moderat, al lui Al. Bohăţel, Ioan Puşcariu şi Ilie Măcelariu (la un moment dat) este judecat foarte aspru. Pasiunea, focul luptelor parlamentare (de multe ori sterile, cum recunoştea însuşi Roman), caracterul său neînclinat la compromis în ceea ce priveşte interesele naţionale, precum şi o oarecare patimă, îl făceau pe Al. Roman să se depărteze de obiectivitate şi, de aceea, politica preconizată de el nu ţinea întotdeauna seama de realităţi.

Corespondenţa ne oferă şi o dovadă certă cu privire la pătrunderea ideii unităţii naţionale a românilor în conştiinţa maselor populare. Dovada îi este oferită de sentimentele alegătorilor săi la 1867: „Alegătorii mei la 1867 (cînd fusesem prima dată în România)

[19] Ax. Banciu, *Din corespondenta lui Alexandru Roman,* în *Tara Birsei,* X, 1938, nr. 4-6, p. 411.
[20] Scris. II din 6 iulie 1866, Pesta.

—spune Roman — după ce auziră c-am fost la Graiul r[omâni]lor, mă întrebau cînd vine, si după ce le-am spus că nu poate cu una, cu două, ei alta şi nimica:«se va ivi un crăişor de la răsărit şi va bate pe împăratul cel mare şi a celuia vom fi noi! » ziseră ei că e vorba veche din bătrîni"[21].

în calitatea sa de membru al Academiei Române, Al. Roman întreţine strînse reiaţi cu Bucureştii şi cunoaşte legăturile cu fruntaşii politici din România[22], cu privire la care oferă informaţii preţioase, de pildă, la unele ajutoare băneşti din ţară, cum este acela către Axente (prin Hodoş)[23]. Al. Roman are în Bucureşti convorbiri cu Mihail Kogălniceanu, care a promis noi sume de bani pentru şcolile româneşti din Transilvania şi Ungaria. Roman avea chiar încredinţarea să-i informeze pe ceilalţi fruntaşi, ca,de pildă, pe Iosif Vulcan şi pe alţii, precum şi să transmită el însuşi bani în acest scop[24]. în scrisorile sale, Roman înfăţişează şi întîlnirea deputaţilor şi fruntaşilor români din Transilvania cu Brătianu, care-l îmbărbăta să reziste măsurilor de deznaţionalizare ale guvernului maghiar[25].

Roman făcea parte dintre acei oameni politici care îşi dădeau seama că pentru a organiza cu succes o rezistenţă eficace împotriva regimului dualist trebuia să realizeze o înţelegere o unitate de luptă între deputaţii naţionalităţilor din monarhie şi forţele politice progresiste de stînga maghiare. Exemple asupra strădaniilor sale în acest sens sînt numeroase. încă din 1863 încearcă să facă cunoscute publicului maghiar, prin intermediul jurnalului ilustrat *Vasdrnapi Ujsdg,* biografiile marilor oameni de cultură români. în acest scop luase legătura, cu cercuri ale intelectualităţii maghiare, care-şi manifestau interesul pentru problemele româneşti[26].

Satisfacţia lui este mare atunci cînd i se pare că cercurile maghiare încearcă să se apropie de revendicările românilor, deoarece în Viena nu avea nici o încredere şi calea ei o considera plină de „curse". El înţelegea că numai în acest fel, printr-o alianţă hotărîtă, „apropierea, înţelegerea, ar fi mai sinceră, mai reală" între cele două popoare[27].

Două momente politice importante îşi mai găsesc o amplă reflectare în corespondenţa Roman-Bariţ. *Memorialul* scris şi publicat de G. Bariţ şi *Memorandul* din 1890.

Memorialul din 1882 a avut un puternic ecou în Monarhie, în România şi în alte cîteva ţări din Europa. Al. Roman va juca un rol important în răspîndirea şi explicarea în cercurile parlamentarilor maghiari şi slavi a memoriului, pe pe care el însuşi îl difuzează. Se angajase să distribuie la început 100 de exemplare % apoi 200[29]. După un hiatus serios (de la 1884 la 1890), timp în care scrisorile lipsesc (căci nu se poate presupune încetarea corespondenţei), Roman, deşi părăsise scena politică, este cucerit de ideile *Memorandului.* Şi acum, la 1890, vedea ameliorarea situaţiei numai în lupta solidară a tuturor forţelor politice româneşti. Respinge cu hotărîre sciziunea care se profila pe orizontul politic, determinată de ascuţirea adversităţii dintre activişti şi pasivişti.

Dorinţa sa este de a arăta „celor de la putere că românii toţi sînt solidari în a protesta în contra împilărilor şi a continua lupta cu toată energia, proclamînd *activitatea* pre toate terenele, dar, fireşte, activitatea cea mai viguroasă"[30]. în contextul epistolelor vom surprinde desigur şi realinieri politice, însă acestea au fost făcute totdeauna de pe poziţiile cele mai progresiste ale intelectualităţii şi burgheziei româneşti.

Aspectul general pe care-1 degajă corespondenţa este al unor serii de „rapoarte", de informări"-trimise de Al. Roman lui G. Bariţ. Al. Roman apare ca purtător de cuvînt a, unui grup politic (Iosif Hodoş, Ioan Poruţiu, Sigismund Borlea ş.a.) cu opţiuni de stîngai radical din punct de vedere social şi naţional, neîmpăcat inamic al aristocraţiei ardelene, al opresiunii, militant pentru eliberarea poporului român.

G. Bariţ, cel căruia îi erau destinate scrisorile, apare ca omul politic central al românilor din Transilvania, cu autoritate necontestată în faţa lui Roman şi a grupului său. în multe din sfaturile, directivele importante privitoare la mişcarea naţională românească din Transilvania, Banat şi Ungaria, Bariţ se orientează şi după informările lui Al. Roman, ceea ce va reieşi mai pregnant, mai viu, din corespondenţa G. Bariţ-Al. Roman, care va fi publicată într-un volum ulterior.

[21] Scris. XVII din 28 noiembrie 1881 st.n., Pesta.
[22] Prin desele sale călătorii la Bucureşti, cu ocazia sesiunilor Academiei Române.
[23] Scris. VI din 6 oct. 1869, din Săbiş.
[24] Scris. VII din 15 dec. 1869, Pesta; cf. Şt. Pascu, *Mihail Kogălniceanu şi problemele epocii sale,* în *Analele Inst. de studii istorice şi social-politice de pe lîngă CC. al P.C.R.,* XIII, 1967, nr. 5, p. 75-76.
[25] Scris. III din 31 dec. 1867, Pesta.
[26] Scris. I din 11 iunie 1863, Pesta.
[27] Scris. XVI din 18 iunie 1881 st.n., Pesta.
[28] Scris. XX din 18 noiembrie 1882 st.n., Pesta.
[29] Scris. XXI din 24 noiembrie 1882 st.n., Pesta.
[30] Scris. XXVII din 26 oct. 1890, Pesta.

Pesta, 11/6, 1863

Preastimate domnule !

In zilele aceste fui recercat din partea redacțiunii jurnalului ilustrat *Vasârnapi Ujsâg*[1] ca să-i procurez biografiele şi portretele unor celebrități române contemporane, pentru a se publica în acel jurnal, care între toate e cel mai lățit în Ungaria. Eu, după o conversare mai îndelungată, luînd informațiune despre dorința inteligenței maghiare de a cunoaşte mai de-aproape pre iluştrii bărbați ai națiunei noastre, am primit însărcinarea de a procura portretele'şi biografiele cerute.

Fiindcă portretul, dimpreună cu biografia preastimatei d[omniei] voastre are să înceapă acest ciclu de biografie, îmi ieu libertatea / de a mă adresa de-a dreptul către p[rea] st[imată] d[omnia] voastră, ca să binevoiți a-mi trămite o deducere cît se poate de perfectă a propriei biografie, adică toate datele şi momintele cele mai însemnate din viață-vă (ceea ce modestia nu vă lasă a însemna, veți ierta ca să se însemne aici).

Datele aceste le-aş dori, precum zisei, cît se poate de perfecte, nu numai pentru împărtăşirea în *Vasârnapi Ujsâg,* ci mai vîrtos pentru o mai mare întreprindere românească ce vrea să facă colegul şi vechiul meu amic d-1 Ar. Pumnul[2], prin care sunt provocat a culege datele de biogr[afie] a mai multor bărbați de ai noştri. Poate fi că dînsul în astă privință se va fi adresat de-a dreptul către pr[ea] st[imată] d-voastră;/ ci astă împregiurare să nu vă rețină a-mi trămite o schiță perfectă, căci eu însumi încă voi să public în foişoara *Concordiei*[3] biografiele unor bărbați de ai noştri, şi anume a celor ce vor lua parte la dieta Transilvaniei.

Publicul nostru numai pre cei morți îi cunoaşte încîtva, de după defepțuoasele biografie ce avem, iar pre cei vii abia de după nume sau demnitate. A sosit timpul ca să ni cunoaştem bărbații mai de-aproape. Jurnalistica noastră are dătorința de a aduna datele despre bărbații respectivi pînă cînd aceia sunt încă în viață, ca nu mai tîrziu să fie silită a compila cîte o biografioară de după „am auzit", „se zicea", „moşul povestea" şi altele asemene din timpurile cele primitive. "

Am să observez că portretul p[rea] st[imată] d[omniei] voastre (care l-am avut aici, şi prin urmare nu ni lipseşte) acum se scobeşte, pentru jurna/lul amintit. Deci, de sine se pricepe că de biografie avem trebuință cît de curînd.

Totodată, vă rog ca cu o cale să binevoiți a-mi împărtăşi numele doamnelor rom[âne] din Pesta cari sunt subscrise la adresa ce ați primit, căci împărtăşirea ce s-a făcut prin jurnale e necompletă şi, după cum ştiu eu, mai'multe doamne trebuie să fie subscris la adresă. în *Concordia* nu s-au putut publica numele doamnelor, pentru că atunci în pripă nu s-au ştiut numele tuturora, şi mai vîrtos numele de botez[4].

Primeşte, p[rea] st[imate] d-le, espresiunea celor mai vie sentimente de stimă, cu care sunt al p[rea] st[imateild-voastre serv plecat,

Sandru Roman,
| prof. la Univ. reg. de Pest.

Adresa: La redacțiunea *Conc[ordia]*\

[1] *Vasârnapi Ujsâg,* revistă săptămînală cu caracter literar-politic-social. A fost înființată la 5 martie 1854. Era editată de Heckenast Gusztâv şi redactată de Pâkh Albert. La început a fost susținută materialiceşte de Pâkh, Gyulai Pal şi Jokai Mor. Ei au scris aproape în întregime revista, pînă cînd s-au alăturat şi cîțiya din scriitorii vechi, abia scăpați din detenție, exil etc. Revista publica şi fotografii; ea a devenit foarte populară.

A fost suspendată în 1921. între timp au fost, bineînțeles, cîteva schimbări de redactori (Vezi *Revai Nagy Lexikona,* Budapesta, voi. XIX, p. 57).

[2] *Aron Pumnul,* 1818—1866, profesor şi filolog. Ia parte la revoluția din 1848. Redactează o proclamație către poporul român, chemîndu-1, pentru ziua de 30 aprilie, la Blaj, unde să-şi ceară drepturile. Colaborator la gazeta *Bucovina.* Ca lingvist se orientează spre fonetism. Tipăreşte *Lepturariu românesc,* Viena, 1862—1865. Coleg la Viena, la „Sf. Barbara", cu Al. Roman, păstrează relații de amiciție şi după anii de studii.

[3] *Concordia,* ziar politic românesc, apărut la Budapesta în 15 aug. 1861 ; editor şi redactor: Sigismund Pop, căpitan al Districtului Cetatea de Piatră. în realitate, era redactat de Al. Roman, Partenie Cosma şi Ioachim Mureşan. Oficial, Roman apare ca redactor din 6/18 ianuarie 1863. în urnía ținutei dubioase a ziarului, impusă de S. Pop, Al. Roman se retrage la 8 dec. 18661 A fost primul ziar românesc scris în întregime cu litere latine.

[4] în *Concordia,* III, 1863, nr. 34 din 28 apr./10 mai, p. 137 la *Varietăți,* se anunță expedierea adreselor dpamnelor române şi a tinerimii universitare din Pesta. Numărul 35 din 2/14 mai 1863, p. 142, reproduce *Adresa doamnelor române din Pesta către d-nul Barit:*\

„Multonorate domnule !

Jurnalul cel dintîi românesc în imperiul Austriei, *Gazeta Transilvaniei,* in amu acesta-şi serbează iubileul de un pătrar de secol al existinței sale.

Ştim bine între ce fel de împregiurări grele ai început a publica şi a redigea jurnalul acest binemeritat înaintea românilor, ştim prea bine cari şi cîte sunt meritele multonorat domniei-tale pe cariera publicității, pentru că faptele vorbesc de sine.

în 5 mai/23 april serbăm ziua Statului Georgiu, ziua-ți onomastică. Ocaziunea aceasta e binevenită pentru noi să te salutăm din depărtare şi să-ți urăm de la Atotpotentele viață îndelungată şi fericită, sănătate durabilă şi aceea tărieințelesuala, cu care ai apărat interesele românilor de la ivirea *Gazetei* pînă şi în timpul de fată.

Te rugăm primeşte portufoiul acesta de la noi întru suvenire, ca de la atîtea surori a multon[orat] d-tale şi ca un prea mic semn de recunoştință, cu aceea animă bună Plăcere, cu care ti-1 oferează damele române.

In Pesta, 30/18 apr. 1863".

II

Pesta, 6 iul. 1866

Stimatisime domnule !

La preţuita-ţi scrisoare din 23 iuniu a.c, în treaba călătoriei noastre la Bucureşti, pre lîngă reachiderea scrisorii d-lui P. Ilarian [1], am a-ti împărtăşi următoarele:

încă întru începutul lui mai, cînd primisem decretele cele patru (pentru mine, Hodoş, Babeş şi Mocioni) [2], d-1 P. Ilarian alăturase şi o scrisoare particulară, în care zice că de ar fi de lipsă ca guvernuldin Bucureşti să facă paşi la guvernul de Viena în treaba concesiunii, să ştiricim noi aici, apoi să-1 încunoştinţăm, ca *ei* îndată să pună la cale cele de făcut în această cestiune.

Eu am mers la tavernicul Sennyei [3] şi l-am întrebat / că, la întîmplare cînd guvernul de Bucureşti ar notifica pre calea consulatului numirile cestionate, mai fire-ar încă de lipsă ca să cerem şi noi personalminte învoinţă separată? Sennyei mi-au răspuns: în toată întîmplarea, căci guvernul din Bucureşti numai notifică, *dacă vrea,* însă nu cere pentru nimeni concesiuni. Apoi, la orice fel de soţietate străină se recere învoirea guvernului, resp[ectiv] concesiunea majestatecă spre a putea fi cineva membru, măcar şi numai *onorariu.*

Deci, dătorinţa noastră e chiară, şi prea bine ai făcut că ai grăbit a cere concesiunea necesarie. Ceea ce pomeneşte Al. P. Ilarian, cum că de aici i s-ar fi scris că guvernul lor să ceară pentru noi, este greşală lui Hodoş, carele singur i-a scris aşa. Eu însă numai alaltăieri i-am scris o epistolă în / carea îi cer mijlocirea ca să nu se amîne adunarea, *sau cel puţin nu preste l[a] septemvre calfendarj nou,* căci altmintrea *eu,* şi poate alţii (profesori, directori) nu am putea merge, neavînd alt timp decît feriele aceste.

Mă mir mult că membrii din România încă nu sunt numiţi, dar m-am mirat şi mai mult de procedura cea pocită a d-lui ministru [4], care provoacă opiniunea publică a se dechiara pentru cutare şi cutare, apoi iacă, *studinţii din Craiova* încep a recomanda în *Românul K* Dacă guvernul nu cunoaşte bărbaţii de astă specialitate, avea, după părerea mea, a se adresa la cele două universităţi, şi alte corpuri profesorali. In fine, mă mir că, după ce în decretul ce l-am primit stă provocarea apriată / a ne dechiara îndată de primim au ba numirea, apoi a notifica cît de curînd cînd şi unde să ni se trămită banii de călătorie? Eu cu Hodoş le-am răspuns la amîndouă punctele. Cît pentru banii de călătorie, li-[am] scris ca să ni-i trămită aici pînă la 20 iuniu/2 iuliu a.c, însă pînă acum nici un răspuns, de unde am închiat ca adunarea — faţă cu situaţiunea prezinte [6] — nu se va ţinea estimp.

Deoarece cursul la universitatea noastră se încheie în 15 iuliu, si eu aş dori a petrece feriele la ţară, am rugat pre Papiu să aibă bunătatea de a mă înştiinţa, în toată întîmplarea (or că se va ţine, or că nu), cel mult pînă la 20 iuliu, căci de aici încolo nu mai sunt'la Pesta. Acu, voi vedea ce-mi va scrie. Eu cred că deciziunea guvernului de acolo / are să mi-o împărtăşească, ca să ştim de ce ne ţinem. Atunci trebuie totodată să o publice prin jurnale. De voi primi-o mai curînd decît a ieşi la publicitate, vă voi încunoştinţa, iară de s-ar întîmpla să primiţi d-v. mai întîi, vă rog a-mi împărtăşi şi mie.

Cu astă cale vin a-ţi mulţămi pentru bunătatea ce ai dovedit în decurs de mai mulţi ani faţă cu redacţiunea *Concordiei* [7]. Ceea ce observaşi într-una din hîrtiele alăturate la corespondenţă] în privinţa tendinţei' fundatorilor *Albinei* [8] este aşa. Toată intriga e a lui Babeş [9]. Acest om piere de vanitate. Cu tot preţul vrea să se facă nemuritoriu încă pînă trăieşte, şi apoi pre răvaşul altora. Dar atît la dietă cît şi / în conferinţele deputaţilor rom[âni], i s-a răcorit puţintel focul vanităţii. Toate machinaţiunile acestui om vor ieşi la lumină îndată ce se vor publica _pjLQl^QCO_aiele_conferinţeideputMiloxrEomâni]-şipxoieptul de lege elaborat în cestiunea de naţionalitate. Toată vanitatea omului am trece-o cu vederea, dacă intrig'ele sale nu ne-ar compromite cauza naţională. Apoi, mai adaugă că confesionalist periculos ca Babeş doară nu există nici între popii noştri, cu toate că el au luat muiere o jidană.

Norocul că ni-a succes a rumpe liga lui de mai nainte şi a-1 trînti, dimpreună cu Mocionianii [10], cari toţi începuse a se trage frumuşel şi a cocheta cu maghiarii, după ce mai nainte scria memorande iui Schmerling [11] despre împărţirea ţărei în teritorie naţionali etc. /

De voi avea norocire — de nu la Bucureşti, cel puţin la Alba Iulia— voi avea ocaziunea d-aţi povesti cu vorba, căci într-o scrisoare nu se poate.

Guvernul actuale' maghiar ne persecutează (precum o ştii) preste tot. In Caras au demisionat pînă acum 15 deregători români — pre frate-meu asemene [12] — şi puseră un calvin la postul creat în 1861 pentru români, prin constituţionaliştii de atunci. Pentru aceste persecutări, am avut amară dispută cu Sennyei, care mi-a ameninţat şi mie. Se poate că mai mulţi români vor păţi aseminea, dar suntem rezoluţi a nu ne da după păr. Avem sperare că acest guvern mîrşav va cădea în scurt.

Mult ne strică şi vînzătoriele unor demoralizaţi de ai noştri, între care / ieşi de frunte'consiliariul Mihali [13], Pap Zsiga [14] etc, cari îşi vînd pre D-zeu pentru bani şi post. In astă privinţă o să-ţi fac descoperiri însemnate.

Eram să mă retrag de la *Concordia,* şi poate şi mă voi retrage în scurt, căci fără pericol nu mai pot lucra la un jurnal al cărui proprietariu se vinde şi se leagă la spatele mele, şi prin guvern voieşte a-mi face silă morală de a nu scrie şi nu publica ce nu place d[omni]lor maghiari [15]. *Concordia* a,r fi căzut poate acum, dacă nu priveam la un interes mai înalt, şi la perdelul de s-ar naşte pentru noi cînd ar sta numai *Albina* lui Babeş pre cîmpul bătăliei.

Primeşte, d-le, descoperirea osebitei mele stime şi consideraţiuni.

Al d-voastre frate stimătoriu,

Ales. Roman m.p.

N.B. Aici cură faima despre conchiemarea Dietei ung[ureşti] pre 26 iuliu, dar totodată că deputaţii n-ar vrea să se mai adune sub guvernul actuale, ci sau ministeriu, sau să o conchieme primatele ţărei. Sennyei au plecat la Viena spre a se consulta în astă privinţă. /

[1] *Alexandru Papiu Ilarian,* 1827—1877, unul dintre conducătorii revoluţiei românilor din Transilvania de la 1848—49. La 1862 era procuror general al Curţii de casaţie în Bucureşti, iar în 1863, în guvernul Kogălniceanu, ministru al justiţiei, în 1868 a fost ales membru al Academiei Române. Este autorul primei istorii a revoluţiei române transilvănene de la 1848, *Istoria românilor din Dacia Superioară,* voi. I—II, Viena, 1851—1852; voi. III, postum, publicat de Ştefan Pascu, în 1943.

[2] Este vorba de decretele prin care cei 4 sînt numiţi membri ai Societăţii literare române, viitoarea Societate Academică, viitoarea Academie Română. Cei patru membri din Ungaria şi Banat erau Al. Roman, Iosif Hodoş, Vincenţiu Babeş şi Andrei Mocioni.

[3] *Sennyei Pal,* 1824—1888. Baron, om politic maghiar, înalt funcţionar. Din 1867 ia parte activă la dezbaterile parlamentare.

* [4] C. A. Rosetti, ministru al Cultelor şi Instrucţiunii.

[5] *Românul.* Fondat de C. A. Rosetti în Bucureşti, la 1857. A fost organul partidului liberaLşLa democrate şi liberale. A avut numeroase neplăceri cu cenzura. Ă fost şi suprimat. La 1866 îşi reia apariţia tot sub numele de *Românul.* Printre colaboratori se numără personalităţi politice şi culturale din toate provinciile locuite de români, între care primul loc îl ocupă Bariţ.

[6] Epidemia ce bîntuia în România.

[7] *Concordia.* Vezi scrisoarea I, n. 3.

[8] *Albina,* ziar politic apărut la Viena în 1866, susţinut de familia Mocioni. Conducerea *Albinei* aparţinea lui Vincenţiu Babeş, jude la Tabla regească din Budapesta şi deputat dietal. Redactor apare G. Popa şi editor V. Grigoroviţa. în 1869 este oprită să mai intre în Ungaria. Babeş devine redactor oficial al ei şi *Albina* se mută la Budapesta, unde îşi încetează apariţia în 1877. A avut şi cîteva procese de presă.

[9] *Vincenţiu Babeş.* Fruntaş politic, din 1861 deputat în Dieta de la Pesta, unde apără interesele poporului român. Este acuzat de vanitate, intrigi şi confesionalism (în favoarea bisericii ortodoxe!). Nu întotdeauna acuzele lui Al. Roman erau întemeiate, în afară de duşmănia personală a celor doi fruntaşi, contradicţiile dintre ei sînt generate şi de faptul că Babeş se plasa pe o linie mai moderată în lupta naţională, decît aceea a lui Roman, care în această privinţă era mai radical. Şi unul şi altul au adus servicii nepreţuite mişcării de eliberare naţională a românilor. Ei se împacă în 1887, după cum reiese dintr-o scrisoare a lui Roman, în care-i spune lui Babeş: „Noi rămînem tot cum am fost, cu convicţiunile noastre, oameni de p[rinci]piu, care nu urîm naţiunea ungurească, ci combatem pe conducătorii ei" (vezi Gelu Neamtu, *Activitatea parlamentară a lui Alexandru Roman, 1866—1887*, în *Anuarul Inst. de Ist. din Cluj,* XII, 1969, p. 108).

[10] Fraţii Mocionii: Andrei, Antoniu, Gheorghe şi Alexandru.

[11] Anton Schmerling.

[12] Fratele său, *Iosif Roman,* 1829—1908. Jurist. A ocupat şi funcţii administrative, în 1865 a fost ales vicecomite de Bihor. A colaborat la mai multe reviste şi ziare. Numeroase poezii a publicat în *Familia.*

[13] *Gavril Mihalyi de Apşa.*

[14] Pap Zsiga este numele peiorativ al lui Sigismund Pop (fostul socru al lui Al. Roman, redactor al *Concordiei),* pentru a-1 stigmatiza ca renegat.

[15] Părăsind *Concordia,* Al. Roman declară că, de cîteva luni, nu mai este redactor decît cu numele şi că nu a participat la polemica extrem de ascuţită dintre *Concordia* şi *Albina.*

III

Pesta, 31 dec. 1867

Preastimate domnule,

Vei fi aflat pînă acum că de la 1 ianuariu 1869, cal[endar] iulian, voi eda un jurnal politic sub numirea *Federaţiunea* [1]. Multe au fost motivele cari mă îndemnară la această întreprindere, carea multora li se va părea nemotivată şi fără necesitate [2]. De vei lua însă în considera-

ţiune împregiurarea că, de cînd m-am retras de la *Concordia,* aceasta, în urmarea abaterii sale de la calea curat naţionale, au început a pierde cu grosul din terenul ce ocupase sub redacţiunea mea — adecă vorbind româneşte şi cu numeri, din 857 de prenumeranţi, au pierdut îndată 400 — şi acum stă aproape de agonizează. Nici chiar subvenţiunea [3]— de nu va fi cam grasă— nu o poate scăpa de apunere. Şi tot terenul perdut l-a ocupat *Albina,* carea în loc de a urma politica *înaltă generala—,* precum promisese — au urmat alta, cu totul / speciale, personale şi 32
întru interesul personale, confesionale al elicei Babeş — Mocioni. Intrigele şi machinaţiunile s-a făcut întru ascuns, mai anume cele confesionale — cu toate aceste jurnalul lor n-a putut aduna mai mulţi de 600 prenumeranţi ; 200 exemplarie se trămit *gratis,* J^enţru a-şi face ^sede şervile*- "precum fac cu stipendiele ce le dau chiar sub condiţiuni de aceste.

Fiind Brătianul [4] aici (unde au petrecut mai o săptămînă întreagă), fratele Babeş n-a scăpat ocaziunea de a da cu tină în toţi bărbaţii noştri mai fruntaşi şi a cerca să compromită pe uniaţi, ceea ce am reprobat îndată şi am respins cu indignaţiune, aflîndu-mă şi eu de faţă. Cu atîta machiavelism au ştiut să bage cauza confesională în politică, cît se mira însuşi Brătianul, şi mai tîrziu m-au întrebat cu ce scop face Babeş aşa. I-am esplicat pe cît am putut. *Rendez-vous-u*\ cu Mocionienii şi
Babeş s-a întîmplat la propunerea mea, ceea ce fratele Hodoş [5] / au 32v
reprobat, dar eu am găsit a fi cu cale ca să cunoască Brătianul mai de aproape pe aşa-numiţii capii şi conducătorii noştri din Ungaria.

Babeş afirma despre d-voastră că n-aveţinici un om în Transilvania, şi anume în Braşeu, afară de familia ginerelui dv. [6], la cari să aveţi vreo influenţă; lucru ciudat, zise Babeş cu durere prefăcută, dar adevărat, lăudîndu-se că are informaţiuni sigure şi altele. Ep[isco]pii uniaţi şi clerul ar fi unelte în mînile guvernului austro-maghiar şi a papistaşilor, sub al căror tutorat stau etc. Mare nefericire pentru noi românii sciziunea făcută de neamţul în uniaţi şi răsăriteni! Şi altele asemenea, pînă cînd i-am astupat gura.

Mocionienii tăceau — înţelepţeşte — parte pentru că nu ştiu bine româneşte, parte că nu ştiu bine ce şi cum să vorbească, ceea ce au pus la mirare pe Brătianul, carele credea că-s tot atîţia luceferi intelectuali ai r[omâni]lor].

Era vorba despre subvenţionarea unui jurnal nemţesc din Viena,
întru interesul / r[omâni]lor din Austria şi la astă subvenţiune guvernul 33
României ar contribui 60%. Noi să stăruim a da 40 sau 30%, sau cel puţin să lucrăm a deştepta interesarea r[omâni]lor din Austria la cauzele naţionale etc. Brătianul are misiune la puterile garanţi a lucra pentru desfiinţarea jurisdicţiunii consulare, în privinţa numirii unui consul în locul lui Eder la Bucureşti, anume a împedeca să nu fie maghiar etc.

Aici a avut dese convorbiri cu Pulsky, Hollâri, Klapka, Kâroly Ede [7] în cestiunea călii ferate, linia Temişoara — Orşova — Turnu Severin — Craiova etc. Apoi avu o întîlnire cu Andrâssy pentru a apăsa cevaşi în dezlegarea cestiunii de naţiunalitate. Andrâssy s-a plîns asupra purtării r[omâni]lor, de cari ar fi nemulţumit. Brăt[ianul] i-au replicat că r[omâ]nii încă au poate cauze d-a se plînge de guv[ernul] maghiar

etc. Andrâssy, de altmintrea, au recunoscut marele interes ce are guv[ernul] ung[uresc] de a mulţumi pe români şi, în fine, asegură pe Brăteanul ca guvern[ul] austro-maghiar n-are cugete de cucerire asupra României. Brăt[ianu] răspunse că în astă privinţă ei n-au nici o temere.

33v Convingerea lui Brătianu despre frăţietatea noastră cu maghiarii / se rezumă, după cele văzute şi auzite: „Cînd vi vor da un pumn, să le daţi doi". „Numai de am putea", răspunsei eu.

După această abatere mă întorc la obieptul scrisorii prezinte. Din cele premise vei vedea că era necesitate a eda aici un jurnal nou, şi în interesul înaintării acestui jurnal vin a te ruga ca să binevoieşti din cînd în cînd a-mi trămite cîte un articul, pre cît te vor ierta ocupaţiunile cele multe, şi a îndemna pre r[omâ]nii noştri din Braşeu şi provincia Braşeuluî âWprinum ^
individ cu capacitate carele să-mi fie corespundintele regulate din Braşeu, adică să-mi trămită cel puţin două corespundinţe pre lună, dar bune, scrise cu preciziune — nu vorbe degeaba — despre toate mişcămintele
34 vieţiei sociale de acolo. Şi pentru ostenele va primi de la mine / 120 fl. v.a. pre an şi reîntoarcerea speselor poştale (vreau ca corespundenţiile să fie totdeauna recumandate); apoi un exemplariu din *Federaţiune.*

Binevoieşte în astă privinţă a face paşii cît de curînd, ca să mă pot orienta. Aş dori ca să capăt pentru numerii primari ai *Federaţf iunii]* vreo corespundinţă din Braşeu. Aflînd individul capace spre această treabă, îndrumă-1, rogu-te, a se adresa de-a dreptul la mine, astfel te voi cruţa de osteneala de a corespunde în această treabă.

în toate oraşele mai însemnate ale României austriace voi avea corespundinţi prevăzuţi cu onorarie, ca să nu fiu silit a publica cîte toate numai dintr-un loc de unde se află cîte unul care nu mai încetă a te molesta văzînd că i-ai primit o corespundinţă.

34v Rogu-te, împărtăşeşte şi d-lui Mureşanu[10] şi-1 roagă / a-mi da spriginirea morală ce poate un jurnal, şi sper că are şi voia a face întru interesul nostru naţionale, apoi şi al uniaţilor cari astăzi, auzi de ici-colo: Der Mohr hat seine Schuldigkeit gethan, der Mohr kann gehen[11].

Deputaţii cei uniaţi (14 inşi) de aici dădurăm un memorand ministerului întreg în cauza suplinirii prin alegere a scaunului metropolitan din Blaş. Andrâssy şi grosmeisterul iezuiţilor, Eotvos[12], ni răspunseră: „Dehogy, soha sem volt esze âgâban sem a kormânynak hogy akâr a vâlasztâsi jogot elvegye, akor az ersekseg jogâit korlâtolja sot a lehetoleg nagyobbitani igyeksik a kormâny, mely meg van gyozodve a r[omâ]nok nagy fontossâgârol a magyar nemzetre nezve; a ki ezt nem
35 tudja, nem tud semmit a politikâbol"[13], / adică: cred, ascultă, dar nu fac.

Aşteptînd rezultat îmbucurătoriu şi încunoştinţare, rămîn cu osebita stimă ce ţi-am purtat totdeauna, şi primeşte salutările mele cele mai cordiale, pentru d-v., şi stimata-ţi familie, apoi o strîngere de mînă.

Al dumneavoastră preaplecat,

Alex. Romanul,
redact[orul] *Federaţf iuneij*

35v Adresa mea: Untere Donauzeile, nr. 19. /

[1] *Federaţiunea,* ziar politic, literar, comercial şi economic. Primul număr apare în 3/15 ian. 1868, la Pesta, sub redacţia lui Roman. îşi încetează apariţia la începutul anului 1876. Despre motivele care l-au determinat la această întreprindere publicistică Al. Roman îi vorbeşte şi lui I. Micu Moldovan, a cărui colaborare o solicită, adăogînd: „Prin noul jurnal *Federaţiunea* voi să dau jurnalisticei române din Austria un zbor mai mare, voi să deştept gustul la cetire al românilor şi voi să avem un jurnal cu limba curat românească, ferită de maghiarisme şi germanisme nu numai în înţelesul gramatical, ci şi politic" (B.A.R., Filiala Cluj, fond coresp., nr. 6392).

[2] Aici înţelege grupul de \& *Albina* şi *Concordia,* considerate concurente ale viitorului ziar.

[3] Subvenţiune din partea guvernului maghiar.

[4] *Ion C. Brătianu.* Cunoscut fruntaş politic, n. 1821. A jucat un rol important în revoluţia din 1848 în Muntenia. După înscăunarea principelui Carol de Hohenzollern devine ministru de finanţe în cabinetul liberal de la 27 oct. 1867 şi cade la 16 noiembrie 1868.

[5] *Iosif Hodoş.* Prieten şi colaborator apropiat al lui Roman. După ce Roman este condamnat la închisoare, într-un proces de presă al *Federaţiunii,* Hodoş îl va înlocui un timp, ca redactor.

[6] Constantin Iuga, negustor din Braşov.

[7] Pulszky Ferenc, Hollân Erno, Klapka Gyorgy, Kârolyi Ede, fruntaşi politici maghiari, deputaţi.

[8] Andrâssy Gyula, om politic maghiar, unul din făuritorii dualismului austro-ungar.

[9] Bariţ a colaborat la *Federaţiunea* fără a semna sau avînd drept simbol un triunghi (a nu se confunda cu cel al corespondentului din Cluj).

[10] *Iacob Mureşanu.* După cum reiese din atitudinea favorabilă asupra apariţiei *Federaţiunii,* se poate deduce că Bariţ a intervenit în favoarea lui Al. Roman. în *Gazeta Transilvaniei,* XXXI, 1868, nr. 4 din 26/14 ianuarie, p. 16 se salută „încă o dată viaţa acestui ziar, urîndu-i prosperitate".

[11] Maurul şi-a făcut datoria, maurul poate pleca.

[12] *Eotvos Jozsef.*

[13] „Da de unde! Guvernul n-a avut niciodată de gînd ca să ia dreptul de alegere sau să restrîngă drepturile mitropoliei, ci dimpotrivă, încearcă să le lărgească, deoarece e convins de importanţa românilor pentru naţiunea maghiară; cine nu ştie asta, nu ştie nimic din politică." (Trad. din maghiară.)

IV

Pesta, 23 aprilie 1868

Preastimate domnule !

Cu toate că regularitatea speduirei telegramelor nu e prea esemplarie sub ministeriul maghiar, totuşi cred că vei fi primit telegramul prin care te încunoştinţasem că bucuros primesc publicarea petiţiunei cunoscute, aşa precum o doreşti[1]. Deci, aştept trămiterea actelor. Fratele Raţiu[2] încă zice că va fi prea bine a le publica, precum şi alte unelte ce se ţin de cestiunea unirii.

Scopul acestei epistole însă este ca să te încunoştinţez că am primit acţiunea în procesul de presă[3]. Articulii incriminaţi sunt *Din Transilvania, 19 faur,* din nr. 25 şi altul din nr. 28 al *Federaţ[iunei]*[4]. Acuzaţiunea e bazată pre § 6 din legea de presă, adică agitarea în contra întregităţii / coroanei maghiare. Adică, interpretaţiune silită. Nu ştiu cum o vor scoate din acei doi articoli.

Pre autoriul artficolului] din nr. 28 îl cunosc pre aici, pentru că autoriul au fost destul de imprudinte a se lăuda lui Sigismund Pop[5],

nu poate de necaz asupra *Federațiunii* și denunțează mereu.
carel n înțeles, ar fi bîrfit că eu aș avea subvențiune de 800 #
v>eO^ ^ H - ^ guvernul României. Nu mi-ar pasă de fel, de ar fi
\q^O?ı d ^ am mare pagubă cu jurna-
^ ^ %~&eu încă cam cîrnește din nas, căci o simte și punga lui
^ S^PA în semestrul II mi se va recompensa, căci prenumerantii
S rf Vereu.

^o^?° {jntersuchungsrichter[7] nu am descoperit numele autorilor,
ițe voi descoperi, căci vreau ca să se facă scandal în dietă, cînd
«j o& dea totodată și pe deputații români că cine sunt. Va fi
36* și] j<Vo* jenată de a trage de păr cestiunea unirii cu toate păcatele ei.
P° iii# ^nii răspunzi, rogu-te, la infama intrigă a lui Babeș din *Albina,*
pe ° fteşte ca să-i fii colaboratorul, căci nu are nici un bărbat de
, *te* E? j articlii, și cei din provincie, îi scri^eL^^^
? jfre. De la juristul absorut Sfmionescu au tras Babeș stipen-
^T\ \x^- nia de ^ ^- i pentru că au cutezat a subscrie adresa
^ i &°'e tinerimea din Viena. Tînărul e unul din cei mai bravi
x- *tf&f^L* si ager. L-am primit la *Federațfiunea* cu leafă de 30 fl.

| moră, ostenește ca să înduplece pre deputații ardel[eni] a
P *ți&fîi* eva în cestiunea unirii, dar cîntă surzilor. La început se
nd ^ *v* / urma svatul, dar acum pre zi ce merge, zelul (!) lor se
face % voi^ ă.

37 P p *$ie* chiemat astăzi la conferință pre deputații neunatoși din
râgggiip pentru a se svătui cu ei în afaceri bisericești. De vor fi de
* ***j$fâ^i*** ceti în *Federa[țiunea],isLY$L* de nu, te voi încunoștința.
hVc**' ^'-a d & înțeleg că i-ar plăcea să mă duc la dînsul, pentru
P • *nc& niște date în privința afacerii greco-bulgare[9]. Mă voi duce.
^î ^ ti- telegrafat, am lipsit de acasă. Numai de luni sunt aici.
p^^rai vedea alegătorii, pre carii maghiarii și frații neuniți
Fusese Dtri ^ co irumpe si a-i înstrăina de către mine, dar nu le-a succes

^^nrttf** « 'asecurarea osebitei mele stime, cu care rămîn al d-tale

stimai *Alesandru Roman.*

țiuite aș avea să-ți împărtășesc, dar sunt foarte ocupat
r)a^ț)ieta, profesară și afaceri private. Apoi, pe hîrtie nu poti

37* convers*

cunoscută" este memoriul românilor transilvani din 30 dec. 1866 p t# S a fost publicată în *Federațiunea,* sub titlul: *Transilvania. Copiile* * *râS^' iMtir* *l petițiunea românilor transilvani suşternutâ Maiestatei-Sale* către *Wf* W f* *1866,* pentru prima dată în nr. 57 din 26 aprilie 1868, p. 221-222, *plenipot %30 e\e:* 59, 60, 61, 63, 64, 65, 67, 68 și 70.
imp. re&; \ \v flj tea, publică numeroase alte corespondențe din Transilvania, al contu\ | *ate* împotriva uniunii Transilvaniei la Ungaria; în nr. 68 se publi- căror *adunării generale a națiunei române din Transilvania ținută la* ^?rotocf
că chiar *ț,* *m**
Blaj îri

[2] Ioan Rațiu.

[3] Este primul proces de presă al *Federațiunii,* anunțat în nr. 55 din 22 aprilie 1868, p. 214, într-o notă de subsol la articolul *Procedura maghiarilor față cu ziaristica română independentă,* semnat I.G.D. adică Ioachim C. Drăgescu, student la Viena.

[4] *Federațiunea,* I, nr. 25 din 14/26 faur 1868, p. 93—94. Articolul incriminat. *Din Transilvania, 19 faur.,* semnat „Corespondentul]", arată că „locuitorii acelei țări stau sub absolutismul de modă nouă", adică stau sub puterea discreționară a dualismului. Al doilea articol este cel de fond *Pesta 19 faurj2 martie 1868* din nr. 28 din **19** febr./2 martie 1868, p. 105. în ambele articole este contestat dreptul deputaților români ardeleni de a lua parte la Dieta din Pesta. Ulterior, actul de acuzare în primul proces de presă al *Federațiunei* se va îmbogăți și cu un alt articol, *Bomânii în dualism,* din nr. 38 din 8/20 martie 1868, p. 146, semnat „D", provenind din Sibiu.

[5] Vezi nota 14 la scrisoarea II.

[6] Noul sociu al lui Al. Roman era Simion Balomiri din Sebeș-Alba, cu a cărei fiică, Leontina Balomiri, se recăsătorise.

[7] Judecătorul de instrucție.

[8] în articolul *Mai mulți amici,* referindu-se la scrisoarea deschisă a lui G. Bariț către Halmâgyi Sândor din nr. 20 al *Gazetei Transilvaniei,* în care se plînge că nu are „cîmp de ajuns", „amicii" cer redacției să-i pună la dispoziție coloanele *Albinei,* deoarece ei n-au „putut afla în articln d-lui Bariț teze, argumente, date și direpțiuni mai avîntate și mai cutezate decît cele ce întîmpinăm pe toată ziua în coloanele *Albinei..."*

Redacția comentează scrisoarea: „La provocațiunea d-a oferi coloanele foii noastre d-lui Bariț, avem să observăm că, după știrea noastră, națiunea noastră n-are nici o foaie carea nu s-ar ține onorată d-a putea număra pe un bărbat ca d-1 Bariț între cultivatorii și conlucrătorii săi. Despre aceasta d-1 Bariț, din partea noastră cel puțin, credem că este convins" (în *Albina,* III, 1862, nr. 35 din 27 martie/ 8 apr., p. 2). '

[9] Biserica „Sfînta Treime" din Brașov era disputată de 354 români și 97 greco-bulgari. Erau neînțelegeri asupra limbii în biserică și a naționalității parohului, precum și pentru averile bisericii, evaluate la 250.000 de florini. Neînțelegerile se declanșaseră în urmă cu 70 de ani, greco-bulgarii decîarîndu-i pe români ca „oaspeți" ai parohiei.

[10] Circumscripția Ceica din Bihor, pe care a reprezentat-o în Dieta de la Pesta timp de 21 de ani (1866-1887).

V

Pesta, 9 iul. 1868.

Stimatisime d-le si bade !

La prețuitele-ți scrisori din 29 mai și 11 iuniu a.c, numai acuma îți răspund. Iartă pentru întîrziare! Cauza nu au fost fost vreo nebăgare de seamă, ci multele necazuri ce mă impresoară, și ocupațiunile, apoi bolirea nevestei mele, pre carea am trebuit să o duc la munte și să o cercetez toate zilele, ceea ce mă face a perde cîteva ore (4 cel puțin) pe toate zilele.

Ceea ce privește cestiunea de alegere a mitropolitului nostru, despre carea aveai și oareșcare îndoială, acuma cred că vei fi cunoscînd chiar și actul însuși al ministeriului maghiar, prin care încunostintează capitu-
lul de Blaș. / 38

Ep[isco]pul Dobra[1] au primit, afară de comitiva de tot laconică alăturată îa decretul său, una instrucțiune secretă neoficială, prin carea i se inculcă unele și altele, asupra cărora aud că bietul bătrîn, avînd

serupulii săi, vrea să facă întrebare la ministeriu. Bohățel[2] încă au căpătat instrucțiuni, poate şi mai de ale dracului, dar el'nu cîrteşte. Acest om, cu fratele său de cruce Puşcariu[3], sunt cei mai blăstămați şi astuți dintre toți ardelenii. Pre aceşti oameni răi trebuie făcuți imposibili la alegerile viitoarie, căci de nu, au să facă multă stricăciune cauzei naționale rom[âneşti]. Iți voi povesti mai multe dacă ne vom vedea la Blaş în 12 aug. Atîta numai, pro stătu notitiae absolute necesariae[4], că aceşti doi ticăloşi (în companie cu diplomaticosul Ilie Ochielariu) *
38* fac toate în cauza Transilvaniei, şi ceilalți urmează, subscriu ca la / comandă. Deputații români din Ungar[ia] nici nu conversează cu dînşii, dar ei încă fug de societatea noastră, şi mai vîrtos d-a tinerilor, căci aceştia îi necăjesc pînă la non plus ultra[6]. Pre mine nu mă pot vedea. *Federațiunea* este draculjcel negru de^ care*jmpi* somnul lor nu e cu odihnă. Dar şi sMTuies^c^M^i^ Buhățel[7] şi Puşcăstele[8] au făcut presiune la guvern (anume la Andrâssy)[9] ca să nu mă scape din ghiară cu procesul cel de presă. Asta mi-au spus-o un maghiar, precum mi-au spus şi infama procedură a deputaților ardeleni, cari după ce ne conchiamară şi pre noi la două conferințe cu scop ca, prin adoptarea ticălosului program al lor formulat pentru a vinde autonomia Ardealului, să justifice blăstămăția lor cu aderința noastră, şi după ce cerură de la noi parola de onoare că nu vom nici pomeni, cu atît mai puțin divulga,
39 programul lor, se duseră / afurisiții la Deâk[10] şi, scuzîndu-se cu presiunea ce face jurnalistica, deputații români din Ungaria etc. asupra lor, să le ierte, dară sunt siliți a face chiar şi atîta cît este în acel program. II rugară totodată să-i sprijinească. Deâk ceti şi receti operatul. In fine, li zise: „Dacă sunteți siliți a face aste, faceți-o, dar ştiu că faceți fără rezultat. Cît despre mine, dacă va primi majoritatea programul, eu nu-1 voi combate". Aşa [zise] vicleana vulpe renegată cătră ticăloşii noştri. Adică, matadorii maghiarilor aflară de programul lor şi-1 divulgară, noi însă ne obligarăm a tăcea.

Cînd le spusei eu că ştiu de vizita lor la Deâk, încremeniră,

în scurt, va veni timpul ca să-i atac cum se cade[11], să public pro-
39* gramul lor şi apoi, cu puteri unite, să le dăm Gnadenstossul[12]. / Trebiie să-i facem imposibili, dar, trebuie să-i paralizăm cu toate mijloacele posibili. Apoi, acuşi vine rîndul la hoțomanul de Şaguna, carele este căpitanul lor. Şag[una] au fost calvin pînă la al 18 an al vieței sale, cînd merse la Carloveț a se face călugăr şi sîrb. însumi mă duc la Mişcolț ca să adun toate datele. Fii sigur că le voi şi publica, căci pre acest om trebuie să-1 nimicim, mai vîrtos compromitîndu-1 în fata națiunii întregi. De vor afla neunatoşii că arhiepiscopul lor au fost odată calvin, apoi Dă vezi ce minuni se vor întîmpla. Acest tîlhariu încă au făcut presiune la guvern în contra mea, pentru că am publicat scrisoarea lui Creneville[13]. Mi-au spus-o tot ungurii, cari de 4 luni necontenit umblă ca să ne
40 cîştige, pre mine, Hodoş şi Dobransky. /

Federațiunea este mare spin în ochii lor; au botezat-o „Fene de csunya" ![14] Procuratorul de stat (Causar. regal. Direct.) mi-au ff.cut ofertul de a primi subscripțiune grasă, carea îndată mi se va da, numai să tac cu cestiunea Ardealului. Poți socoti că ce i-am răspuns. De atunci nu mi se face nici un ofert, ci vor să mă intimideze, dar nu-mi pasă, chiar dacă mă vor şi condamna.

Eu, în toată întîmplarea, mă duc la Blaş[15]. Mi-ar plăcea însă ca să ne putem întîlni mai nainte de alegere undeva. Scrie-mi dacă se poate, şi unde.

Sum chiemat la Viena, unde mă duc în cursul săptămînii viitoarie. Cu capătul lui iuliu, la Mişcolț şi de acolo, pre la Oradea M[are], în Transilvania.

N-am ce să-ți amintesc că guvernul mag[hiar] voieşte cu tot prețul pre Vancia[16]. / Mie, carele îl cunosc prea bine, nu mi-ar păsa, numai 40*
dacă s-ar învoi a ne subscrie vreo cîteva condițiuni. De unde nu, apoi trebuie să agităm ca să nu intre in candidațiune.

-Mi-ai fost scris că v-ați""înțelesde minune. E line," mi-ar place să ştiu. A agita pentru cutarele în jurnale, ar fi a compromite cauza. Eu cred că toate au să se facă sub mînă. Maghiarii cred că devenind Vancia archiep[isco]p va face ca Şaguna, şi rezistința românilor uniți va deveni amorțită ca şi a neunatoşilor. Papfalvi[17] încă este periculos. N-aş dori să ajungă nici măcar ep[isco]p la Gherla. Asemenea, nici pre baba Negr[uțiu][18].

Rogu-te, cît se poate de curînd, şi numai pre scurt încă, dar în toată întîmplarea / să mă încunoştințezi despre toate cîte trebuie să le 41
ştiu. Este mod a influința şi prin jurnalistică, pre căi laterale, printre şire etc.

Eu am primit articlii pentru Antonelli[19], Negruțiu (!), Mihali[20], Cipariu[21], chiar şi Coroianu[22], în fine, pentru canonicul de la Lugoş, Mihai Nagy[23], pentru carele au apucat a lucra şi români zeloşi, dar mai mult cu scop ca, devenind Dobra mitropolit, acesta să devină ep[isco]p la Lugoş. De altmintrea, astă dată cel mai bun expedient ar fi să se aleagă Dobra de mitropolit. Ce cugeti? Vlad[24] e de această părere, şi mai mulți cu dînsul. Nu am nici loc nici timp de a notifica părerea acelora, atîta numai că Dobra, deşi babă, este român verde, şi nu are să trăiască mult. Pînă atunci s-ar schimba / împregiurările şi, în acest timp fatal, 41*
am scăpa de funestele urmări ale alegerii lui Vancia, -Papf[alvi], I. Negruțiu căci, de nu va fi *mare disciplină,* aceştia vor avea voturi atîtea cît să intre în candidațiune, şi ministeriul nu vrea mai mult de atîta.

Andrâssy şi ceilalți draci ministeriali cari mă persecutează au gînduri rele. Vlad, deputatul, au vorbit alaltăieri la Viena cu şeful buroului de presă (din Buda), nobilitatul Ludasi, alias Gans. Acesta îi spuse curat că au să mă condamne pre timp mai îndelungat, apoi să mă scoată din profesură şi, în fine, să-mi foarfece binişor şi cauțiunea. Adause totodată că dacă nu aş fi atît de cerbicos precum m-am arătat pînă acum, aş putea să scap, căci guvernul ar putea să suspinde procesul, /dacă li-aş 42
da cuvîntul că nu voi ataca uniunea (sic). Vezi bine că ei au cugetul rezervat de a ține asupra capului meu sabia lui Damocle, cu sperare că le va succede a mă mîna în castrele majorității dietale. De nu, apoi ar reapuca procesul. Dar eu nu vreau să ştiu de înfricările lor; îi las să se ruşineze ei prin sila ce-mi fac.

Astăzi răspunse Andrâssy la interpel[ațiunea] făcută de români în cauza naționalității. Zise că, fiind pedecile delăturate încă mai nainte de a se încheia sesiunea prezinte, va pune pre masa Camerei proieptul de lege carele crede că va mulțumi pre respectivi. Hodoş[25] zise că nu: poate descoperi nici mulțumire, nici nemulțumire, pînă nu se va consulta cu colegii. Iară Pap Zsiga[26] votă încredere şi mulțumire ministeriului adăugind că dacă am răbdat secole mai multe, putem uşor aştepta cîteva
42* săptămîni / sau şi luni[27]. Vezi, aşa!

La întrebarea ce mi-ai făcut în cestiunea tipărirei unei broşure sau ce, nu ştiu, am să-ți răspund că tipograful *Federațiunii* cere 28 fl. de una coală, precum ai scris, se înțelege, de la 500 exemplarie. De altmintrea sunt tipografi aici cari lucră şi mai ieftin, dar nu e mare diferința.

Rsițiu[28],,, M s c ă l d ă t o r i e l e de la Gleichenberg.

Primeşte salutările mele cele mai cordiale, şi o strîngere de mînă amică.

Al d-tale devotat,

43 *Ales. Roman. /*

[1] *Alexandru Dobra,* 1794—1870. Primul episcop al Diecezei greco-catolice a Lugojului.

[2] *'Alexandru Bohățel,* 1816—1897. Fcst căpitan suprem al Districtului Năsăud-Ia parte la Dieta din Sibiu (1863) şi ia cea din Pesta. Atitudinea sa şi a celorlalți deputați ardeleni este judecată prea aspru de Roman.

[3] *Ioan Puşcariu.*

[4] Pentru o notă absolut necesară.

[5] „Ilie Ochielariu" — porecla lui Ilie Măcelariu.

[6] Ultima limită.

[7] Bohățel, poreclă dată de Al. Roman.

[8] Puşcariu, poreclă dată de Al. Roman.

[9] Vezi nota 8 la scrisoarea III.

[10] *Deak Ferenc.* Vezi scrisoarea XXXI, n. 4.

[11] în multe articole este criticată gruparea deputaților români din Transilvania participanți la Dieta de la Pesta. Pe I. Puşcariu îl atacă vehement, în *Programul nostru şi d-l caval. Puşcariu et comp.* (în *Federațiunea,* II, 1869, nr. 14 din 31 ian./12 febr., p. 55 şi nr. 15 din .2/14 febr., p. 59).

[12] Lovitura de grație. \

[13] *Folliot de Creneville.*

[14] „A dracului de urîtă".

[15] La alegerea de mitropolit.

[16] *Ioan Vancea de Buteasa,* 1820—1892. Mitropolit de Alba Iulia şi Făgăraş. După moartea lui Şuluțiu, la 11 aug. 1868, Sinodul din Blaj l-a ales în scaunul metropolitan.

[17] *Constantin Papfalvi,* 1824—1892. Canonic la Blaj şi prepozit capitular la Blaj. A jucat şi un rol politic, ca deputat român în Dieta maghiară din 1848—1849.

[18] *Ioan Negruțiu Fekete.* La alegerile de mitropolit din 1868 de la Blaj s-a aflat pe locul 3.

[19] *Ioan Antonelli,* vicetribun şi căpitan în revoluția din 1848—49, profesor la Blaj, protopop la Turda şi vicar la Făgăraş.

[20] *Grigore Mihali,* profesor la Blaj şi Zlatna, paroh la Zlatna, protopop la Bistra, canonic la Blaj şi rector al seminarului de acolo.

[21] Cunoscutul filolog, canonic la Blaj, membru al Academiei Române.

[22] *Demetriu Coroianu,* paroh în Şimleul Silvaniei, vicar al Sălajului, canonic la Blaj.

[23] *Mihai Nagy,* profesor la Beiuş, secretar episcopesc şi apoi canonic la Lugoj.

[24] *Alois Vlad.* Prieten personal al lui Roman.

[25] Vezi nota 5 la scrisoarea III.

[26] Vezi nota 14 la scrisoarea II.

[27] Sigismund Pop spusese de fapt următoarele: „Au trecut secole, mult s-a strecurat, şi chestiunea aceasta [națională — n.ns.] a rămas totuşi nerezolvată. Dacă mai aşteptăm deci puțin, aşa cred că nu perdern nimica" (vezi T e o d o r V. P ă c ă ț i a n, *Cartea de aur,* Sibiu, 1906, voi. IV, p. 318. Şedința Dietei din 9 iulie 1868).

[28] Ioan Rațiu.

[29] Soția lui Ioan Rațiu, Emilia.

Săbis, 6 oct. 1869

Iubite bade Giorgie,

Cred că vei fi sosit de la Bucureşti, pentru că d-l Iuga[1] mergea atunci cînd veneam noi, adică sîmbătă. Ne întîlnirăm cu d-lui la Predeal. Prin urmare, după spusa d-tale şi după calculul meu, cred că astăzi (mercuri) te afli deja în sînul preastimatei familie.

Ai avut bunătatea de a-mi promite că vei merge în treaba mea Ia d-1. C.[2], marele meşter, şi vei lua însărcinarea în cauza mea. Sosind eu la Săbiş[3], am găsit o scrisoare de la adjunctul meu, prin carea mă încunoştințează că omul de la carele luasem împrumut pentru redacțiune, spre a mă putea depărta în pace de la Pesta, mi-au protestat polița ce-i dedesem, şi astfel sunt silit a plăti. De la / socrul meu[4] nu primesc 44
o para pentru redacțiune, carea el o ureşte numai pentru că, precum zice, de acolo-mi vin toate relele. Deci ajutoriul promis de [a]colo, cît de mic, mă scapă deocamdată. La Anul nou vom vedea ce vom mai face.

Te rog, dară, primind scrisoarea mea, aibi bunătatea de a-mi trămite suma ce vei fi primit, şi anume, iară tot prin o poliță trasată, ca în rîndul trecut, „au porteur" [lapurtător — n.ns.]labancafilială austriacă. Scrisoarea să fie adresată pre numele nevestei mele (Leontina Roman[5], Miillnergasse nr. 13) şi să o primesc în 11—12 octovre, sau cel mult pînă în 14 oct., ca să mă pot scăpa de nevoie. / 44»

Mîne dimineață plec la Blaş[6], de unde vineri întorc la Bălgrad (Alba Iulia). De aici, spre Arad—Pesta.

Hodoş[7] au plecat astăzi de la noi la Alba Iulia, şi de acolo la Axente[8]. Mi se pare că au avut *oarecare însărcinare* de a merge acolo, eu însă nu I-am întrebat. Am văzut însă bani mai mulți la dînsul, de unde am combinat că va fi primit vreo misiune şi comisiune pentru Axente.

Te rog, scrie-mi cîte ceva, şi anume din cîte vei fi mai vorbit cu C[ogălniceanu]. Eu îndată după sosirea mea la Pesta te voi încunoştința despre cîte voi putea găta cu mitropolitul. / ' 45

Vei înțelege de la braşoveni, şi anume de la Mureşan[9], cum am pățit cu atlantele geografic[10]. Ni le luară toate exemplariele. Am vorbit cu Schnell. Mi-a mărturisit că este ordinațiune de a se opri, dar neagă că ar fi mutilat exemplariele menite pentru alții. Dar eu am văzut la gimnaziu mutilat exemplariul. Vom face interpelațiune în Cameră. Cel

puţin să ştie lumea ce fac ei cu ştiinţa. Eu am pretins a se trămite la ministeriu în Pesta exemplariele mele, de unde sper a le căpăta. De nu, în spesele noastre vom retipări charta etnografică a românilor, chiar în Pesta, în butul tuturor maghiarilor înrăutăţiţi.

Primeşte salutările mele şi complimentele mele pentru preastimata familie.

Al d-voastră stimătoriu frate,

45* *Ales. Roman.* [11] /

[1] Constantin Iuga — negustor, ginerele lui Bariţ.

[2] C[ogălniceanu] = *Mihail Kogălniceanu.* A sprijinit cu bani mişcarea de eliberare naţională a românilor din Transilvania. A sprijinit şi ziarul *Federaliunea.* Pentru relaţiile lui M. Kogălniceanu cu *Federaţiunea* vezi D. P o p o v i c i , *Din legăturile lui M. Kogălniceanu cu Transilvania,* în *Arhiva românească,* tom. IX, 1943, partea I, p. 125—143 şi Ş t e f a n P a s c u , *Mihail Kogălniceanu şi problemele epocii sale,* în *Analele Institutului de studii istorice de pe lîngă CC. al P.C.R.,* XIII, 1967, nr. 5, p. 76.

[3] Oraşul Sebeş.

[4] Vezi nota 6 la scrisoarea IV.

[5] *Leontina Roman,* soţia lui Alexandru Roman, născută Balomiri (cea de-a doua soţie; prima fusese Ida Pop).

[6] Pentru alegerea de mitropolit.

[7] Vezi nota 5 la scrisoarea III.

[8] *Axente Sever,* 1821—1912. în 1847 trece ca profesor în Ţara Românească. Ia parte la revoluţia de acolo din 1848. Se întoarce în Transilvania şi luptă ca prefect în timpul aceleiaşi revoluţii. în 1850 refuză decoraţiile împărăteşti. Ulterior va fi decorat şi va ocupa funcţii oficiale. După retragere, participă în continuare la mişcările naţionale şi culturale ale românilor ardeleni. Moare la Braşov.

[9] Iacob Mureşanu.

[10] Atlasul geografic.

[11] De mîna lui Bariţ: „Răsp. 8 octobre. Să ia ei 3/4, iară aici 1/4. în 13 nov., cu catalogul cărţilor".

vn

Pesta, 15 decemvrie 1869

Stimatisime bade Giorgie !

Numai acuma răspund la amicabila şi confidenţiala-ţi scrisoare dată în 8 octovre a.c. Cauza este că primisem mai totdeodată şi scrisoarea lui Mărgineanu de la Bucureşti, şi apoi, mai tîrziu, a d-tale despre cărţile de la tipografia statului. Am aşteptat să le capăt, şi apoi, cu o cale, să-ţi scriu şi despre acestea.

Cărţile le-am primit, dar pînă în ziua de astăzi nu am desfăcut lădoiul şi lădiţa, parte pentru că sunt bolnav din 24 noemvre, parte pentru că voi să invit pre fratele Hodoş [1] şi pre jidovaşul [2], pentru a le împărţi şi, ca la întîmplare de ar lipsi exemplarie, să nu zică jidovaşul că le-am ţinut eu pentru mine. Am plătit 48 fl. v.a. lui Liedeman; 36 fl. şi cîţiva cruceri erau Nachname [3].

Primeşte mulţămirea noastră pentru ostenele, precum în specie,
46 din parte-mi, pentru amicabilul /serviciu din Bucureşti.

Cît pentru celea împărtăşite de la coconul Michalache [4], trebuie să-ţi mărturisesc că n-am spus pînă acum nimica lui Babeş, numai lui Vulcan [5], şi anume pentru că nu-mi place să am treburi comune cu oameni de tagma lui, intriganţi [...]. Hodoş ştie de treaba aceasta de la însuşi ohir Michalache [6], carele şi pre dînsul l-au provocat să spună dacă are nevoie pentru şcoalele din districtul său. I-au spus că are, pentru gimnaziul de acolo, dar că îi va scrie la timp. Iosif n-au scris încă şi, zice el, faţă cu loquacitatea michalachică, îi pare bine că nu i-au scris încă nimica. Eu cred însă că şi el au primit, fiind încă în Cetatea Bucurielor [7], pentru -că am văzut la el un poşmolog mare de galbini, mai mulţi decît putea fi toate diurnele si itinerariul întreg, de două ori. Dar aceasta e treaba lui.

Eu îţi trămit aici hîrtia cestionată şi te rog ca, la timpul său, făcînd escursiunea, să o întrebuinţezi. Buget n-am făcut, / pentru că nu ştiu cît deficit vom avea în acest an. Am însă pagubele din anii trecuţi, şi în acest an voi trebui să răfuiesc datoriele vechi. Patru mii de florini austr[iaci] îmi vor trebui nesmintit. La anul însă cred că voi scoate-o cu jumătate, adică în 1871, căci acu tot trag la deficitul de anu şi anţărţ.

Nu ştiu cînd vei merge preste Predeal [8], dar de s-ar întîmpla acum, te rog să-i spui starea mea cea apăsată. Am împrumutat în iuliu (mergînd de aici) de la Banca poporală, opt sute de fl. ca să acopăr spesele tipografiei pre timpul absentării mele, şi deşi paralele erau date cu amortizaţiune de 10%, în noemvr[ie], mai nainte de espirarea cambiului, fui provocat a răfui suma toată. Am plătit jumătate şi mi s-a prelungit iară jumătatea pentru 3 luni ulterioare. Deci, am împăcat cum am putut.

Cu procesul meu de presă ştii cum stă: mă dederă [9]. Tribunalul de presă m-a şi provocat pe a 13a Le. a mă prezenta, dar fiind bolnav, am cerut amînare de 6 săptămîni. Voi vedea ce va fi.

Deputaţii rom[âni] s-a purtat mizerabil în cauza mea [10], anume Babeş, cu intrigele sale şi cu publicarea / unor minciuni în jurnalul 47*
său [...]. După ce am făcut eu interpe![aţiunea] (văzînd că nu o face nimene), ţinură conferinţă — prima dată de cînd s-a început şedinţele dietale — şi hotărîră a se apuca de păr care de care, să se facă proiept de rezoluţiune pentru reprobarea indiferinţei ministeriului. Adică, post festa [11], dar cu scop ca să învenineze mai mult cauza mea, căci Babeş publică în *Albina* — ca să se sparie guvernul! — că are să se facă blamul de clubul deputaţilor naţionali, adică de 10 inşi, căci 12 inşi i-au alungat Babeş prin nebuniele sale. Totodată se face *pentru mine* (iară intrigă!) ca ei, naţionaliştii, să invite pre românii deâkişti [12] a se însoţi pentru a face paşii spre agraţiarea mea. Vezi bine că deâkiştii, mînioşi pre Babeş, poate şi pre mine, nu feceră nimica. Apoi, ce nu ai crede, lingăii lui Babeş cari fac majoritatea tinerilor de la Universitate, veniră astăzi a mă invita la balul tinerimei, care se va ţinea cu finitul cîşlegilor! Auzi colo, să mă invite cu 2 luni înainte pre mine, ştiind ei bine împregiurările mele! Vezi, aceste sunt odraslele naţiunii, cari insultă în faţă pre cei ce luptă pentru viitoriul lor [13]. Apoi să nu te disguşti cînd aceşti ticăloşi nu cruţă nici măcar necazul celui ce tace cu resignaţiune.

Primeşte salutările mele cele mai sincere, şi spune doamnei complimentele mele, precum şi ginerelui d-tale.

Al d-voastră frate,

47* *Alesandru Roman.* j

N.B. Poate fi că coconului M[ihalache Kogălniceanu] să-i pară suma cam mărişoară, dar eu nu voi să mă înavuţesc, ci voi să-mi scot pagubele. Apoi, în fine, depinde de la voia lui a da cît va vrea. Noi, ăşti de dincoace, suntem dedaţi a ne lupta cu sărăcia şi a lupta numai pentru

47 onoare. Sărăcuţa de ea! /

[1] Vezi nota 5 la scrisoarea III.

[2] Vincenţiu Babeş. „„..................„ __________

[3] RamburST

[4] „Coconul Michalache" este Mihail Kogălniceanu.

[5] *Iosif Vulcan.*

[6] „Chir Michalache" este tot M. Kogălniceanu care a dat ajutor bănesc atît ziarului *Federaţiunea* cît şi şcolilor române din Transilvania şi Ungaria. Vezi Şt. Pascu, *op. cit.,* \. c. şi Gelu Neamţu, *Mihail Kogălniceanu si Transilvania,* în *Studii,* 5, 1967, tom. 20, p. 926.

[7] Cetatea Bucurielor sînt Bucureştii, joc de cuvinte: Cetatea lui Bucur, de unde veneau şi bucuriile.

[8] La Bucureşti.

[9] A fost eliminat din Parlament în urma celui de-al doilea proces de presă. Din 428 deputaţi, 188 au votat pentru scoatere iar 124 contra: 115 deputaţi au fost absenţi. Vezi *Federaţiunea,* II, 1869, nr. 135 din 26 nov./8 dec, p. 550. Vezi şi'articolul lui I. Poruţiu, *Estrădaţiunea deputatului Alexandru Roman,* în *Federaţiunea,* II, 1869, nr. 137 din 30 nov./12 dec, p. 555—556 şi nr. 139 din 17/5 dec, p. 563-564.

[10] Al. Roman nu e obiectiv. Este, însă, adevărat că *Albina* nu a avut o atitudine corectă faţă de condamnarea lui Al. Roman la închisoare. Plin de insinuări şi perfidie este articolul *Martirii noştri,* în *Albina,* V, 1870, nr. 8 din 22 ian./3 febr. O'încercare vădită şi penibilă de a minimaliza rolul lui Al. Roman.

[11] După sărbătoare (adică prea tîrziu).

[12] Colaboratori ai lui Deâk Ferenc.

[13] Al. Roman este nedrept cu tinerimea care dorea prezenţa sa mai degrabă pentru a face o manifestaţie politică, decît pentru a-l jigni.

VIII

Pesta, 9 aprilie [1870], seara

Preastimate bade Giorgiu !

Ştii că afurisiţii de baronaşi şi grofsori flămînzi (căci toţi îs nişte sărăntoci), dimpreună cu Backhändel vertilgerii nemţeşti[1] din Buda, adică juraţii, mă condamnară. Mîne seva decide, la Tabla septemvirală, asupra recursului meu în casaţiune. După cum m-au informat referinţele Râth Gyorgy (nomen et omen[2], un iudan botezat; nu e neam cu Râth Kâroly[3], dar sunt de o pănură), d-nii septemviri vor respinge recursul meu. Deci, urmează esecutarea sentinţei. Dar eu, ca deputat, voi protesta, şi nu cred ca guvernul să întrebuinţeze forţa în contra mea. Eu mă duc la împăratul, şi sum asecurat din partea directoriului Cabinetului imp[erial] (d-l Braun) — aceasta sub rosa![4] — că oricare ar fi

opiniunea Ministeriului ung[uresc] voi fi agraţiat, pentru că împăratul nu poate concede esecutarea / în contra mea, după ce au sistat procesul 123

în contra urzitorilor[5]. Voi vedea. Atîta mi-a spus şi Andrâssy[6] că lui îi pare foarte rău de acest incident, dar că lucrul s-au făcut în absenţa sa (pre cînd era dus cu împăratul în Croaţia), sub preşedinta lui Eotvos[7], carele mă iubeşte grozav, dimpreună cu Horvâth, ministrul justiţiei[8]. îndată mi-am esplicat lucrul. Puşcariu cavalerul[9] colo, şi Alduleanu ^cavalerul[10] ici, au fost diabolii roatei. Poate şi presiunea lui Şaguna. Neuniţii schismatici (neromâni în suflet) m-ar mînca de viu etc.[11]

Doamne, cîte aş avea să-ţi povestesc din cîte s-au întîmplat pre aici, şi cîte nu'se pot scrie în publicitate!

Dar, la lucru! După legea 4e-pr€să, gloaba[12] are a fi depusă în răstimp de trei zile de la ziua înmânuărei sentinţei, prin urmare abia voi / 123v

-avea 7—8 zile, şi 500 fl. trebuie să-i plătesc, căci altmintrea ziariul se suspinde. Pentru asta, vin a te ruga ca să binevoieşti au însuţi, au prin «cutarele încrezut, a face o colectă cît de cît, dar însă şi suma ce va rezulta a o spedui sub adresa nevestei mele, *Leontina Roman*[13], *Pesta, Mullnergasse nr. 13.* Bis dat qui cito dat[14]; cred că voi primi şi din alte părţi, căci aîidările mi s-au făcut din mai multe părţi.

Pre Babeş îl destituiră[15]. Aşa vom păţi-o toţi pînă cînd, dabit Deus hisquoque finem, vom persevera usque in finem[16]. Văzuşi că *Albina* nu au reflectat la procesul meu. Se teme că *Federaţiunea* va arde aripele *Albinei.* Are ne/caz că cetitorii ei vin la *Federaţiune,* dar eu 124

<ce sunt de vină că nu ii place mierea *Albinei,* sau că li mai place *Federaţiunea*? Har d-lui, am aproape 900 abonaţi, şi de nu aş fi păgubit în anul trfecut] aproape 4000 fl. nu m-ar durea capul acum. Am să mai sufăr încă în anul acesta. De prezent, încă mă apasă un deficit de 1000 fl. Cred însă că în semestr. II se va ridica şi această greutate.

Lucrurile din România ne turbură mult. Rezultatul pactului ungurilor cu Prusia (pe sub mînă; dar Austria o ştie), vom vedea cum va ieşi la capăt, căci îndelungat nu se poate juca acest fel de joc. Ştiu că •ceteşti regulat pe *Pester Lloyd*[17]. Acolo vei fi cetit, printre şire, „keinen Pfennig u[nd] keinen Soldaten gegen Preussen wenn as Sud Deutsculând vorschlagen solite etc.[18]

Cele despre Braun[19] *rămîn sub rosa.*

Salutare de la confratele

Alecu[20]. / 124v

[1] Producători de pui fripţi.

[2] Numele şi destinul.

[3] *Râth Kâroly,* consilier ministerial, procuror general în procesele de presă. El semnase actul de acuzare din 18 noiembrie 1868 referitor la articolele din nr. 25, '28 şi 38 ale *Federaţiunii* şi va susţine acţiunea juridică împotriva lui Roman. Vezi *Federaţiunea,* I, 1868, nr. 165, din 12/24 noiembrie, p. 652—653.

[4] Sub jurămînt că nu va spune nimănui.

[5] „Urzitorilor" *Pronunciamentului de la Blaj,* care fuseseră amnistiaţi de împărat.

[6] Vezi nota 8 la scrisoarea III.

[7] Eotvos Jozsef.

[8] *Horvâth Boldizsar,* 1822—1898. Ministru al justiţiei în cabinetul lui Andrâssy Gyuîa.

9 Ioan cavaler de Puşcariu. Vezi notele 3 şi 11 la scrisoarea V.

10 *Ioan Alduleanu.*

11 Afirmaţia denotă judecata, adeseori lipsită de obiectivitate, a lui Roman,, care se face, uneori, simţită şi în corespondenţa sa.

12 Amenda.

13 Vezi nota 5 la scrisoarea VI.

14 „Cine dă repede, dă de două ori."

15 Din funcţia de judecător la Tabla regească din Budapesta.

16 „Dea Dumnezeu un sfîrşit bun" ; „pînă la sfîrşit".

17 Ziar german din Budapesta, înfiinţat în 1854'de Asociaţia „Pester Lloyd". Scopul iniţial era slujirea intereselor comerciale maghiare. Primul redactor a fost Weisz Jânos, iar următorul Rotlifeld Sâmuel. *P.L.* devine în curînd principala gazetă politică din Ungaria, făcînd totodată legătura între viaţa economică şi spirituală din occident şi cea maghiară. în 1867 redacţia a fost preluată de Falk Miksa, partizan al politicii lui Deâk Ferenc. De numele lui Falk se leagă prosperitatea gazetei. Vezi *Revai~N~agy^be~xifcona;* XV, Budăpes*i*a, p 369.

18 Nici un ban şi nici un soldat împotriva Prusiei, dacă ar propune Germania de Sud acest lucru.

19 Directorul cabinetului imperial.

20 G. Bariţ notează: „Răsp. 15 mai".

IX

Dintre turcii botezaţi. Din sînta mănăstire
de la (Snago) Vaţ[1], 3 decemvre 1870 st. n.

Stimatisime domnule,
Iubite bade Georgie !

Au trecut 14 luni de cînd nu ne văzurăm în persoană. în spirit ne vedem, cei de un cuget şi sentimente. Dar întru împregiurările de faţă nu ajunge atîta. Eu unul, cel puţin, sînţesc necesitatea de a ne pune în relaţiuni mai de-aproape, de a ne împărtăşi cugetele, părerile, de a ne consulta asupra situaţiunii carea, deşi de o parte este foarte grea, de alta însă mi se pare a fi cea mai acomodată pentru a se pune la ordinea zilei cestiunea noastră cea mare: autonomia Transilvaniei, adevărata cestiune a r[omânilor] din Austro-Ungaria; a se pune în mişcare marele trup al naţiunii, dimpreună cu capii săi, căci *prea* destulă au fost inerţia, trîndăvia de pînă acum.

Vei fi cetit, ca totdeauna, cu atenţiune, reporturile asupra dezbaterilor urmate în Senatul imp[erial] din Viena. Descoperirile iui Potocki[2], dechiaraciuniie galiţianilor prin Goluchovski[3] şi *în numele naţionalităţilor prin Giovanelli,* apoi sforţările centraliştilor, eu le reduc la următoriul sîmbure: stăruinţele nemţilor centralişti nu se vor realiza *deocamdată* (Auersperg[4] — Schmerling[5] — Herbst[6] nu vor apuca încă la putere), ci politica vieneză va oscila (wird laviren)[7] precum totdeauna în ajunul unei mari crize. / Potocki va fi iară însărcinat, după încheierea lucrărilor delegaţiunii, a forma un nou cabinet de coaliţiune, cu misiunea (sinceră ori nu, tot atîta) de a împăca cel puţin pre galiţiani şi pre cehi,, de nu şi pre naţionalişti (Garintia, Carniolia, Tirol etc). Această încercare va dura, mult, puţin, după împregiurări. De vor învinge prusii pre? franci, eu mă tem că la noi, precum în toată Europa, se va inaugura absolutismul mai puţin mascat decît acuma. Gentraliştii vor veni la putere. Dar răul nu va fi atît de mare, căci nu singuri noi am avea a-1 combate, ci toate popoarele dimpreună. îndelungat nu are să dureze. Ceea ce ar fi de făcut atunci, sau dacă, în butul precalculărilor omeneşti, republica franceză ar deveni triumfătoarie, nu intră astă dată în sfera cugetelor mele, nici a acţiunii noastre eventuale. Eu voi să vedem ce avem să facem acuma şi în tot timpul oscilaţiunii. Să vedem mai nainte ce fac şi ce nu fac alţii?

Cehii, perseveranţi ca totdeauna, polonii, stăruitori ca niciodată mai nainte, vor da de lucru regimului. De aceştia n-am să-ţi vorbesc. Ci de un eveniment suprinzătoriu pentru noi: slovenii din Carinthia -si-Carniolia stăruiesc-a-se uni în acţiune-cu#aviLm lui Pista[8]. Acum chiar, în zilele acestea, vor ţinea mare conferinţă la Laibac[9], după ce capii acţiunii / se întîlniră şi se svătuiră mai nainte la Şişek[10] şi Eşek[11]. Tendinţa lor este a se uni ei, cu dalmaţianii dimpreună, cu Croaţia, sub coroana lui Pista, formînd un regat sociu al tuturor slavilor sudici. Pista cred că va mulţămi de cinste. Dar însuşi Miletici[12], noul cinovnic şi coleg întreit al meu, nu aprobă acest pas, nu pentru că doară el n-ar dori uniunea slavilor sudici, măcar şi sub kepeneagul lui Pista, ci pentru că acţiunea slavilor de aici ar fi paralizată, ar fi prea bătătoarie în ochi această *francă* acţiune, ar insufla grige şi temere ©strungurilor. Vom vedea ce vor decide la Laibac. Destul că slavii lucră, mişcă mereu. Sîrbii înşişi, în zilele aceste, se vor prezenta la împăratul prin o deputaţiune de 30—40 membri cu petiţiuni: 1° pentru împlinirea cuvîntului împărătesc dat congresului din 1861 şi 1864/5 de a se face propunerea regească Camerei ung[are] asupra regularii postulatelor sîrbeşti, pre bazea privilegielor vechie etc, apoi 2° pentru înfiinţarea unui juriu p[ent]ru sîrbi, la Neuplanta ori şi aiurea între sîrbi.

Slovacii din Ungaria Superioară sunt mai leneşi. Aceştia se mulţumesc cu un proiept de lege asupra definitivei dezlegări a cestiunii de naţionalitate, făcut de membrii de la „Matiţa slovensca"[13] şi publicat prin foi sub numele deputatului Paulini-Toth.

Mai leneşi decît şi chiar aceştia sunt pînă acum românii toţi. Trei milioane de români, cu atîţia conducători mari! Toţi mari (d.e. marele Bâbeleş!!)[14], care de care mai mare în fruntea naţiunii, ba a trîndăviei./ Deputaţii naţionali (luces a non lucendo)[15] au devenit, mai ales de la faimoasa cestiune a pensionării honvezilor, scopae dissolutae, vera imago corporis inertis[16]. Pentru D-zeu! Dar oare nu e ruşine? Oare merităm soarte mai bună? Jos frica! Jos trîndăvia! Iniţiativa trebuie să iasă din Ardeal. Cum ? O veţi dejudeca d-v. *Memorandul*[17] este gata. Se va tipări în mai multe limbe, se va da Camerei şi împăratului, la carele trebuie să meargă o deputaţiune mare. Apoi, petiţiuni monstruoase trebuie să se facă, tot în acel timp, din toate părţile Ungariei şi din Banat. Larmă şi scandal, ca să vază lumea că suntem nemulţămiţi, să cunoască turcii[18] că nu renunţăm nici la drepturi, nici la luptă pentru ele, ba că susţinem lupta şi perseverăm pînă la fine. Chiar terorismul să-1 provocăm. Nu ajunge ca unul, doi să intre în temniţele magiarilor, ci o sută şi mai mulţi. Atunci sper că vom izbuti. Din temniţă are să iasă

libertatea, ca şi lumina dintru întuneric. Credeţi oare d-v. că eu m-am lăsat a fi închis numai de florile cucului, au din vanitate? Ba, am crezut că acest fapt, mic în sine, poate fi bine esploatat. Cauza noastră trebuie ţinută în evidenţă continuă, spiritele pururea în agitaţiune şi, prin pasivitatea acuşi activă, acuşi neactivă (după cum), a împedeca'roatele maşinei care tinde a ne stîlci. Aşa înţeleg eu pasivitatea, iară nicidecît precum au înţeles-o fratele nostru Ilie Ochielariu[19], carele nu-şi poate ascunde firea de beamter. Văzut-ai d-ta ca un comitet (de la Mercuria)[20]
£9v să se răsipească / ia simpla suflare a crivăţului? Văzut-ai mojicia d-a nu cerca a se reconstitui de nou, măcar şi pre altă bază (în formă) sau, dacă trebuia, chiar şi secret? Dar n-am ajuns încă la acel terorism, ca să nu putem în publicitate deplină. Ne vor închide? Asta aş dori eu, doară ^e-am--mai-^tffcttra""dnt" Fomnul cet"de "moarte".

Precum am cam scăpat de popii cei cu cruci, aşa trebuie să ne scăpăm şi de beamterii cei mai graşi, în ducerea şi'conducerea noastră politică, pentru că aceştia apasă ca plumbul pre toate acţiunile noastre. Ai văzut sărăcia sufletească, la Năsăud?[21] Dar pentru d-alde astea s-au înfiinţat acea societate literarie, ca să remunerăm şi să reabilităm în ochii guvernului pre beamterii săi? Ai văzut că însuşi gura mare de Onu de la Turda[22] au mîncat misticul, ca şi un pesculeţ ' prost! Ei bine, dar unde mergem astfel? Au sosit timpul ca să ciuntăm coarnele neruşinaţilor şi a proştilor. Ce este cu programul de la Turda?![23] Văzutu-î-ai? Sau numai acum vezi, cu mine dimpreună, marele dar şi ruşinosul humbug[24]? Toate aceste le voi atinge cu peatră caustică, numai'ce voi scăpa din mănăstire, şi dacă pînă atunci acele gure mari din Ardeal nu vor dovedi în faptă că n-a vrut să înşele naţiunea.

In a 4-a decemvr. (adică mîne, duminecă), este ca deputaţii rom[âni] şi sîrbi să avem aici, în *Vaţ* (sic, dacă nu fac ei în Pesta nimica) una con-
50 sulta/ţiune asupra modului de purcedere etc. Voi vedea dacă se vor aduna românii noştri. Sîrbii ştiu că vor veni. Despre rezultat vă vom încunoştinţa. Eu am scris în mai multe părţi: la Blaş, Gherla, Deş, Abrud, Turda, Sălagiu, Şomcuţa, Logos, Satu Mare, Maramureş, Oradea M[are], Beiuş, Arad. Voi mai scrie şi, cred, şi ceialalţi deputaţi vor scrie cunoscuţilor ca să pună toate în mişcare. Vezi, bade Georgie, de te pune în legătură cu fruntaşii, apoi vedeţi ce şi cum, după cum veti judeca a fi mai bine. Numele d-tale nu poate lipsi, ba în frunte să te puni. Nu este bine a te retrage. Ştii bine că publicul au fost dedat, şi este, a se uita la d-ta; apoi dacă nu te va vedea în frunte? ... Sau vrei ca beamterii să conducă treburile noastre?

Cu făgărăşanii să te înţelegi. Eu puţine am scris d-lui vicariu si advocatului Ar. Densuşanu[25].

Totodată, cu astă cale, vin a te ruga ca, dacă se poate, la Krămerii din Braşov, să stăruiţi a se face o colectă întru ajutorul *Federaţiunii,* lovită iară de guvern, nu numai în persoana substitutului meu[26], carele fu condamnat la 10 lune de recluziune, ci şi în punga cea goală a proprietarului. 500 fl. plus 48 fl. spesele procesului, plus spesele intretentiunii
50v condamnatului, pe carele nu-1 putem lăsa în lipsă. / Mai avem bună sperare a fi loviţi şi în 7 decemvre a.c, căci turcii vor să taie nervul financiariu. Multă onoare pentru noi, căci a fi condamnaţi de ei este întru adevăr onoare. Noi încă am putea trage mănuşele cele de pele de iepure, a la Babeleş, dar preferim aşa precum am apucat. Ştim noi că dreptatea umblă cu capul spart, şi chiar pentru aceasta trebuie să fim rezoluţi. Dar ştim şi folosul acestei procedure, şi dacă nu am şti, aci e istoria cea mai recinte cu ungurii. Curtea de Viena s-a împăcat cu ei, căci erau cei mai răi, pre cînd credincioşii, preadicţii etc. supuşi români ai cavalerescului şi preabunului împărătuş fură abgefertigt cu două mitropolie. Una după revoluţiune, ca remuneraţiune, iară alta pentru servilismul din 63/4. Nu voi să zic că nu e bine şi atîta, voi numai să arăt că guvernele ne cunosc foarte bine şi ştiu la timp cum să ne abspeisolească. Deâk[27] au profetizat că ardelenii vor intra în dieta Ungarjej„„_şi^ s-a „implinit. ^Eljonnek, merthivatalnokok es tenniok kell a mit a kormâny parancsol"[28], fuseră cuvintele lui memorabile către o deputaţiune carea marsese la el şi espresese temerea că ardelenii nu vor veni, dacă nu se face / măcar unica concesiune de a se aplica legea electorală din Ungaria. Asta o mărturiseşte Hossu[29], carele au stăruit pentru aplicarea acelei legi.

Acestea sunt fapte întîmplate. în viitoriu, magiarii speră mult de la mojicia r[omânilor], altmintrea nu se poate splica politica lor faţă cu noi. Trebuie să-i convingem despre necesitatea de a trata altfel cu noi. Numai aşa vom fi respectaţi. Dar ce-ţi scriu eu atîtea despre lucruri care le ştii mai bine şi mai demult decît mine?

Dacă s-ar putea face vreo colectă pentru *Federaţiunea,* carea nu are patroni ca *Albina* cea modestă, pe Mocioniani. O meritează, cred eu, această sprigínire. Publicul rom[ân] să nu obosească a ne sprigini, căci nici noi nu obosim a lupta. Dacă vom fi părăsiţi, vom ajunge, de silă mare, la stadiul de a sucomba[30]. Rezultatul, cît va fi, a se trămite de-a dreptul sub adresa cinovnicului; la Vaţ, aici, ca să vază turcii că sunt mulţi amicii de principie ai *Federaţiunii,* şi că nu perim cu una, cu două.

'Complimentele mele respectuoase doamnei soţiei d-tale şi întrege familiei, iară pe d-ta salutîndu-te şi sărutîndu-te, în spirit rămîn al d-tale adevărat frate şi stimătoriu,

Alesandru Roman.

i alkotmânyos rab.[31]/

[1] închisoarea politică din Vaţ (Ungaria). Joc de cuvinte.
[2] *Alfred Potocki,* 1817—1889. Bărbat de stat austriac, fost ministru al agriculturii şi prim ministru în Austria, 1875—1883; guvernator al Galiţiei.
[3] *Ágenor Goluchowski,* 1812—1875. Om de stat austriac. în 1849 guvernator al Galiţiei, iar în 1859 ministru de interne. A dorit să organizeze monarhia pe baze federaliste, dar nu a reuşit. Mai ocupă în două rînduri funcţia de guvernator al Galiţiei.
[4] *Adolf Auersperg,* ministru şi preşedinte al cabinetului de miniştri austriac.
[5] Vezi nota 11 la scrisoarea II.
[6] *Eduard Herbst,* profesor universitar, ministru de justiţie austriac
[7] Va ezita, va şovăi.
[8] Coroana Sf. Ştefan, Ungaria.
[9] Laibach, Ljubljana, capitala Sloveniei.
[10] Sissek, oraş în Croaţia.
[11] Essek, Osjek', oraş în Slavonia.

[12] *Svetozar Miletici,* 1826-1901. Om politic sîrb. în 1866 înfiinţează ziarul de opoziţie *Zastava.* Ga deputat luptă pentru interesele naţionalităţilor, împotriva dualismului. Combate, alături de deputaţii români, uniunea Transilvaniei cu Ungaria şi legea naţionalităţilor. Face închisoare, împreună cu Al. Roman, tot în urma unui proces de presă.

[13] Asociaţie cultural-politică slovacă.

[14] Vincenţiu Babeş.

[15] „Lumini care nu luminează."

[16] „Omul de nimic este întruchiparea trupului mort."

[17] Memoriul românilor pentru autonomia Transilvaniei si drepturi naţionale.

[18] Cercurile conducătoare maghiare.

[19] Ilie Măcelariu.

[20] Comitetul ales în martie 1869 la Miercurea Sibiului de conferinţa naţională care a hotărît pasivismul.

[21] Cu ocazia adunării generale a „Astrei".

[22] Ioan JRaţiu.

[23] Programul Partidului Naţional Român din Transilvania întocmit de I. Ratiu

[24] Moft.

[25] *Aron Densuşianu,* avocat, poet şi critic literar. Pînăîn 1875 a locuit în Făgăraş unde practica avocatura şi conducea opoziţia locală faţă de dualism.

[26] Ioan Poruţiu, care-1 înlocuia ca redactor, fiind si el condamnat în urma unui proces de presă.

[27] Deâk Ferenc, om politic maghiar.

[28] „Vor veni, că-s funcţionari şi trebuie să facă ceea ce porunceşte guvernul" (Trad. din maghiară.)

[29] *Iosif ...,* 1825—1897. Profesor, funcţionar, apoi deputat în Dieta de la Cluj (1865), şi la cea din Pesta (1866). în 1870 este numit vicepreşedinte al înaltei durţi de conturi.

[30] Se organizează colecta în Transilvania, Ungaria si România. A fost sprijinită cu mult entuziasm.

[31] Deţinut constituţional. (Trad.din maghiară.) De mîna lui Bariţ: „Răsp. 15 aprilie 1871".

Scrisoarea a fost citită şi adnotată de Bariţ cu un creion albastru. Iată câteva comentarii: la îndemnul lui Roman: „Chiar terorismul să-1 provocăm", Bariţ observă: „Cu ce" (f. 49v). Apoi, la: „Văzut-ai d-ta ca un comitet (de la Mercuria) să se răsipească la simpla suflare a crivăţului?" (f. 49v—50r), observaţia: „Am deplîns si eu acel caz". Inserează chiar două note la subsol, la f. 50r. Vezi la a): "Cu care fruntaşi? Cu care ???" şi b): „Daţi-mi 100 nebeamteri, nefricoşi, nesărăntoci, de mare capacitate şi curaj. *Daţi-mi!"* In plus, textul lui Roman e însoţit de semne de exclamare si întrebare ale lui Barit.

Pesta, 18 febr. 1873.

Preastimate bade Georgie!

Mă vei scuza dacă numai acuma răspund la preţuita scrisoare ce cu data 23 ianuariu a.c. mi-ai trămis. Cauza principală a întîrzierei mele fu junghiul chronic ce ăst an, poate din cauza constanţei umidităţi, m-au năcagit mai mult ca altă dată, încît abia m-am putut trage ia prelecţiuni, avînd universitatea în casa vecină. Dar la şedinţele dietali numai de cîteva zile mi-a fost posibile a mă duce. La vară trebuie să fac băile undeva, ca la iarna viitoare să nu sufăr ca în cea trecută.

De altmintrea, n-ai pierdut nimica cu domnul sau, mai bine, jupînul A.M. Gross[1], pre care abia l-am putut găsi, deoarece dînsul nu are prăvălie, ci în dosul curţii de la nr. 12 are de comptoir una mică chiliuţă, în care este una măsuţă şi două scaune. Cînd am făcut întrebare, nimene nu ştia să-mi spună, pînă ce eu am cercat şi am aflat: „Comptoir A. M. Gross, zu finden von 10—12, und Nachmithag 3—6 Uhr"[2]. Acest om nu poate cumpăra atîta hîrtie, iar dacă pentru alţii ar face, aceia trebuia să se adreseze la fabrica dv.

Cînd am povestit tipografului Hernyansky, lui Kocsi şi comerciantelui de hîrtie Sirâky, s-a mirat de înţelepciunea gidanului. Ei zic că, deschizîndu-se linia ferată pînă la Braşeu, nu de acolo încoace, ci de aici într-acolo are să se exporteze hîrtia. Pentru [că] fabricele d-acolo n-ar putea vinde mai ieftin decît cele d-aici, ci din contra, mai scump şi nici că ar putea lifra atîta hîrtie cîtă pot aceste de aici. Nu ştiu, d-ta vei şti mai bine.

Eu pentru *Fed[eraţiunea]* am plătit în anul 1863 de la 500 esemplarie 28 fl. de coală şi de la 500 esempl. în sus cîte / 1 f. 50 cr., de la 100 ulterioare. La 1870—1, dar anume din februariu 1871, cînd cu Strike-ul cel mare am plătit 30 fl. de coală, şi de la 500 es., iar de la 100 mai sus cîte 1 f. 80 cr.; şi, în fine, de la 1 jan. 1873 plătesc cu ruptul 40 fl. de coală în 800 esemplarie. Adecă s-a urcat preţul precum vezi progresiv şi are să se mai urce. Topul de hîrtie, formatul şi calitatea, *Fed[eraţiunea]* se vinde cu 5 fl. 50 cr. şi numai bei Abnahme von 50 ris se vinde cu 5 fl. risul (topul) aşa la prăvălia lui Sirâky şi aşa şi la alţii.

Tipograful Henryansky nu mi-a răspuns categoric la întrebaţiunile d-tale ce i le comunicasem, ci s-a mărginit a zice „Nem szâmithatom ki krajczârra, de nem lesz tobb 26 forintnâl"[3], deci cunoseîndu-1 eu din esperienţă de trăgău, l-am lăsat şi am întrebat pe Kocsi, a cărui specimine de hîrtie şi condiţiunile le achid aici%.

Dicţionariu de care pofteşti n-am găsit încă. Cu om de specialitate, adecă adevărat filolog slavian, n-am putut încă vorbi, căci altul afară de profesorul Jos. Ferenc nu cunosc. Acesta însă locuieşte în Buda, cam depărtişor, şi n-am avut încă timp a-1 cerceta, dar de la el voi afla desigur ceea ce doreşti, adecă şi dicţionariu şi, mai ales, esplicarea posibile a numelor cerute. Sper a-ţi putea scrie în scurt.

Patria[4] de la Bucureşti au scris multe despre Bolliac[5], dar date pozitive n-au împărtăşit. S-au mulţumit a ameninţa; [...].Iar cît pentru scandalul lui Bolliac cu feţişoara, am crezut că nu ar fi cu cale a releva acum scandalul, ci toate aceste date să le păstrăm pentru altă ocaziune cînd ne-ar veni mai bine la socoteală.

„Telegariul"[6] lui Şaguna, care publica toate cîte bazaconie din *Tromp[eta] C[ar]p[aţilor]*[7], ba trămitea acolo celea / ce nu le putea publica aici şi apoi le republica după *Tromp[eta]-sii* tăcut tăcerea peştelui despre descoperirile *Patriei.* [...] B o 11 i a c s-a smerit şi sper că şi „telegariştii" se vor smeri, ele unde nu, apoi li vom aduce apa cu troaca, se vor putea spăla.

M-arn decis a sista *Federf aţiunea]* cu finea acestui semestru, pentru că nu o mai pot duce cu deficitul cel mare, fără nici un ajutoriu de necăierea şi fără spriginirea mai călduroasă a publicului. Aceşti doi ani neproductivi au făcut de s-au împuţinat n[umă]rul prenumăranţilor,

nu s-a plătit restanțele, şi prenumerațiunile *aconto* s-a sporit, încît mi-este cu neputință a suporta greutățile. De cînd am înfiinţat acest jurnal, tot cu pagubă l-am susținut, Ajutoariele, cari le ştii, au fost ca să petreacă şi să mut greutatea de pre un umăr pre altul, sperind că numărul cetitorilor se va înmulți cu încetul, dar la noi astă dată este regres.

Ai cetit că şi gidovaşul care mulge vaca Mdeionianilor[8] încă se plînge? E bine, dar cele 3000 fl. sunt remunerațiunea lui, o meritează, dar *eu* de es[emplu] lucru şi am lucrat gratis şi n-am sperat, nici aşteptat mai mult decît numai din punga mea să nu mai dau, dar m-am înşelat în aşteptările mele.

Uniții noştri sunt oameni indolenți şi întru toate inferiori neuniților, asta trebuie că o ştii mai bine decît mine, Ep[koo}pii noştri ar vrea &ă-ţi bagi mînile în coşnița cea cu vespi a confesionalismului lor, dar nu ți-ar întinde un ajutoriu cît de puțin pe an. Vor să vază ei unde vor ajunge cu nepăsarea şi escesivul lor ultramontanism, egal escesivei ortodoxie a săbienilor. Cînd *Albina* se va însoţi a sufla în bucinul confesional],
55 căci acum încă suflă numai în spuză, atunci vor / vedea popii noştri cei mari că ar fi fost bine a-şi deschide ochii mai de timpuriu şi a sprigini organele ce încă se află în mînile uniților.

Mi-a spus deputatul Petric[9], dep. Popescu[10] etc, înşişi neuniți, că Babeş, la 1865, cînd peregrina prin Banat şi împintena pre neuniți la abonare pentru *Albina,* striga în gura mare: „Ce, oameni buni, dar im vedeți că ne năpădesc uniații (sie!), cu jurnalele lor!" etc, etc. Ge-ți mai trebuie? Noi nu avem un Mocioni, dar avem doi ep[isco]pi dotați binişori, şi aceştia ar trebui să sprigineascǎ foile noastre *Gazeta* şi *Fedferațiunea*/, dar ei zic că jurnalele noastre sunt schismatice, şi Szilagyi[11] la 1869 mi-amenințase că va afurisi *Federațiunea* pentru că apăram autonomia bisericei noastre. Apoi cu oameni d-aceştia să lupți? ! Ba, să-i închini dracului.

Atîta-ți spun, pre onoare, că după sistarea ziarului voi avea sa plătesc preste 3 000 fl. datorie prin casele de păstrare şi alte institute de bani, la cari avusei credit aici în Pesta, şi le voi plăti fără a mă plînge, bucurîndu-mă că am scăpat cu atîta.

Nefericita intreprindere mi-a costat mulți bani, toate diurnele de 7 ani încoace[12], ceea ce ar face un capital destul de frumos pentru un român. Dar ce să te amărăsc cu astfel de lucruri prin cari ai trecut şi îți mai mănînci încă cogile cu ele.

Despre *Memorandul* ce l-ați făcut la Blaj [13] şi alte cîte d-ale noastre, în epistola viitoare (10—12 zile).

Complimentele mele cele mai respectuoase doamnei soției d-tale, sănătate şi dar de la D-zeu sîntul pentru badea Georgiu şi famalia sa.

Primeşte salutările mele şi o strîngere de mînă de la cel ce te stimează şi iubeşte ca un frate,

55^ *Alexandru*[14]/

[1] *A. M. Gross,* angrosist de hîrtie din Pesta.

[2] „De găsit de la 10 la 12, şi după masă de la 3—6."

[3] „N-aş putea să socot la creițari, dar nu va fi mai mult de 26 forinți."

[4] Se referă la ziarul bucureştean înfiinţat în ian. 1872, care-si încetează apariția în 1873.

[5] *Cezar Bolliac,* 1813—1881. Publicist şi om politic cu rol însemnat în revoluția din 1848/49. în acel timp scoate ziarul *Espatriatul,* militînd pentru înțelegerea dintre? revoluția maghiară şi cea românească din Transilvania. La Bucureşti a fost redactorul ziarului *Buciumul,* care se transformă în *Trompeta Carpaților* începînd cu 1865.

[6] *Telegraful român.* Ziar înfiinţat de A. Şaguna. Apare la Sibiu în 3 ian. 1853. Organ al bisericii ortodoxe române. Susține politica de „activitate". Primul redactor a fost Aron Florian. între 1865—1883, Nicolae Cristea.

[7] *Trompeta Carpaților.* Apărea la Bucureşti (1 martie 1865—18 ian. 1877). Redactor a fost şi N. Bassarabescu, dar Cezar Bolliac era de fapt conducătorul ziarului.

[8] Roman face aluzie la redactorii ziarului *Albina.*

[9] Iuliu Petricu, deputat în circumscripția Zorlenţul Mare.

[10] Alexiu Popescu^ deputat in legislatura 1^72—1875.

[11] *Iosif Papp Szilâgy,* 1802—1873. Numit episcop greco-catolic al Oradiei în 1862, asistent la tronul pontifical, consilier intim de stat.

[12] Al. Roman îşi sacrifica toate diurnele ce le primea ca deputat, de la Dietă, pentru a-şi susține ziarul.

[13] Memoriul întocmit la Blaj la 3 iulie 1872 de mitropolitul Ioan Vancea de Buteasa, George Bariț, Ioan Rațiu şi Ilie Măcelariu cuprinzînd dezideratele românilor ardeleni. Cf. T. V. Păcățian, *CaHea de aur,* VI, p. 14—90.

[14] Nota lui Bariț: „18 febr.; răsp[uns] prin grai, în iuniu".

XI

B[uda]pesta, 28 iul. 1876.

Preastimate d-le coleg!

Gratulîndu-ți din inimă la binemeritata distincțiune pentru îndelungatele şi neobositele servicie puse pe terenul literaturei române[1], cu această ocaziune vin totodată a te încunoştința că în zilele trecute am primit de la venerab[ilul] nostru coleg d-1 prepozit T. Cipariu[2] o scrisoare prin care mă roagă ca să-1 informez dacă are să petiționeze pentru facultatea de a primi şi a purta medalia primită de la / principele r[omâ]- 55
nilor. Eu, informîndu-mă la locurile competente (la ministeriul de interne), am aflat ceea ce de altmintrea o ştiam, şi cred că o vei fi ştiind şi d-ta: că nu este nici o trebuință de facultate din partea guvernului p[en]tru medalie de ştiințe, arte etc, ci numai pentru ordini şi decorațiuni cu importanță politică. Am crezut că va fi bine a vi face cunoscut, ca la întîmpiare cînd nu ați fi siguri în astă privință, să nu vă osteniți a petiționa, / deoarece nu este nici o trebuință. Superflua cautela non 56v
nocet[3].

Aici, magiarii sunt necăgiți foc pe neamțul („meg is huntzfut a nemet!")[4], că s-au aliat cu muscalul, cînd ei (magiarii), ar fi dorit ca regele Ungariei să declare războl muscalului, pe care, cu ajutoriul honvezilor, l-ar fi prăpădit numaidecît.

Mai multe vom vorbi la Sibiu şi apoi la Bucureşti. Pînă atunci, sănătate deplină îţi doreşte al d-tale preaplecat,

Alex. Roman.[5]/ 57

[1] Medalie acordată de principele Carol I mai multor membri ai Academiei pentru merite deosebite.
[2] *Timotei Cipariu,* 1805—1887. Filolog şi om politic al românilor din Transilvania. A fost secretar al Adunării de la Blaj din 3/51 mai 1848. Membru fondator *şi* preşedinte al „Astrei". Membru al Academiei Române de la înfiinţarea ei.
[3] „Prea multă precauţie nu strică."
[4] „Totuşi e şmecher neamţul." (Trad. din maghiară.)
[5] De mîna lui Bariţ: „1876. Alex. Roman. B-pesta, 28 iul. R[ăspuns]."

XII

Pesta, 6 ian. 1878.

Preastimate bade Georgie!

De cînd am fast silit a sista zîariui[1] şi, cu el, activitatea mea jurnalistă, ba, în urmarea necazurilor, am trebuit să-mi impun rezervă şi activităţii politice, crede-mă că m-a apucat un fel de dezgust de „tololăul" cel mare al zilei şi, poate spre ruşinea mea, prea puţin mă ocup chiar de ale noastre afaceri. Nu te vei mira de aceasta, căci afacerile mele personali îmi dau atîta lucru, cît abia ajung a le putea ţinea să nu-mi dea peste cap. Voi suferi tăcînd, pînă voi izbuti a mă pune în starea de mai nainte, dar îmi mai trebuie timp. D-ta îţi vei putea imagina situaţiunea mea fără ca să ţi-o descriu, la ce nici timp nici plăcere nu am. Cu toate acestea, în starea de rezervă, ba de inerţie,
58 în care trebuie să vegetez, nu am înce/tat d-a observa, pre cît mi-ecu putinţă, cursul evenimentelor şi, mai ales, a celor ce ne ating mai de aproape. Din cînd în cînd îţi voi împărtăşi cîte ceva, lăsînd în discreţiunea şi înţelepciunea cunoscută a d-tale a face uz de eventualele comunicaţiuni [2].

Astă dată, mă voi mărgini la unele privatisime cari nu le-aş împărtăşi altuia, dar d-tale trebuie să ţi le fac cunoscute, pentru că te stimez mai mult decît să le pot retăcea.

Sibianii se frămîntă de mult a înfiinţa un organ de publicitate. Aceasta o ştiu toţi românii. Aici, în Pesta, astă-vară, mai mulţi deputaţi şi funcţionari români ţinură o conferinţă, tot cu acest scop. O vei ii auzit şi aceasta, dar nu vei fi ştiind, poate, că impulsul era dat din partea guvernului ung[uresc]. Iniţiatorul era deputatul Antonescu[3] care, pentru că doborîse pe Babeleş[4] în două cercuri electorale, era considerat
58v ca un portent de ştiinţă şi popu/laritate între români, fireşte ia oamenii guvernului. Acest om era înţeles cu toţi deputaţii guvernamentali (între cari şi Parteniu Cosma)[5] şi cu funcţionarii rom[âni] de aici. Mă invitase şi pre mine la conferinţă, după ce le spusei verde că un organ de publicitate numai aşa poate avea viitoriu, dacă va apare cu una programă românească şi va fi spriginit materialminte şi spiritualminte pînă va prinde rădăcină etc. Oamenii mei începură a vorbi că ziariul n-are să meargă pe calea *Albinei* (sic), dar să fie totuşi cu direcţiune românească etc, şi că redactorul să fie un om moderat (era vorba de Ios. Vulcan[6], fireşte numai în secret; Vulcan ştia şi nu prea intenţiona), cunoscut publicului rom[ânesc] etc. Trecu vorba la spriginire. Aci, apoi, se rupse firul, conferinţa se sparse, şi nu mai fu vorba de acest lucru. Ungurii încă şi-a cunoscut oamenii mai de aproape, văzură că nici capacitatea superioară, nici popularitatea visată nu o au (favoriţii lor),/lăsară şi ei lucrul. Eu toate aceste le-am auzit pe sub mînă,şi **59**
unele amănunte chiar de la Vulcan, care astăzi pricepe că era să fie întrebuinţat.

La Săbii se continuară încercările, mai nainte cu Lăpedatu[7], mai apoi cu Hodoş[8] şi Păcurar[9]. Treaba nu merse.

Acum ne suprinde ştirea intreprinderii d-tale. Da, pe mine unul m-a suprins, şi nu te mira de aceasta, vei vedea pentru ce. Să deie D-zeu ca temerile mele să nu se plinească. Cînd te văd în fruntea unei întreprinderi mă bucur, şi nu numai eu, ci toţi românii au deplină încredere. _Nu_din astă parte ^ste dar temrerea-meay-ciriacă diir-eare.

Mai nainte de toate, mă tem foarte că însuţi vei contribui a-ţi ucide copilul spiritual, adică *Gazeta* care, şi de cînd se află sub redacţiunea fratelui nostru (astăzi în stare deplorabilă) I[acob] M[ureşan], tot prin spiritul d-tale au vieţuit. / Nu ştiu ce legătură vei fi avînd cu săbienii, 59v
dar mă tem foarte că aceşti oameni, după ce vor vedea *Gazeta* sugrumată, îţi vor face şicane preste şicane, pînă ce vor scăpa de d-ta. Insă chiar să nu se întîmple aceasta direct acolo, se va face indirect de aiurea. Iacă ce ştiu eu: Babeleş de mult, de un an de zile umblă, aleargă pe la Viena, Praga (poate şi pe la uşile ambasadorului rusesc), ca să cîştige alianţa factorilor panslavistici, cu scop de a înfiinţa un nou organ subvenţionat. Lucrul stă aproape d-a se realiza. Babeleş a scăpat alaltăieri cîteva grele cuvinte, şi un confident al său mi le-a reprodus. Vorbeau de *Observatorul*[10]. Babeleş zise: *„Observatoriul*va ucide *Gazeta,* iară *noul organ* ce va apare în scurt aici va ucide pe *Observatoriul^* „Cum — îl întrebă confidentul — / d-ta vrei să te apuci iară de edi- 60
tarea unufnou organ?" Babeleş zise: „Eu sum a cincea roată la car, dar atîta ştiu că toate fondurile de la Arad, Caransebeş, Săbii vor contribui spre susţinerea noului organ, al cărui vieaţă este asecurată" etc.

Eu nu cred că fondurile diecezane s-ar putea afecta la asemene întreprinderi, de asta nu poate fi vorba. Mocioneştii încă s-a săturat d-a mai da bani şi a-şi cauza neplăceri, prin urmare aici este altă treabă. Adecă, precum ţi-am îndegetat mai sus, pentru că am transpirat şi eu, avînd mulţi cunoscuţi între slavi, am cam auzit cîte ceva. Apoirepeţitele călătorie ale lui Babeş la Praga şi Zagreb nu s-a făcut de florile cucului. Acest om n-are odihnă pînă nu va avea iară o armă în mînă spre a lovi în dreapta şi în stînga, şi a tăvăli toată lumea în noroi. / 60v

Ai trecut prin multe, ai esperienţă vastă şi, în tot cazul, mai bine cunoşti lumea decît să aibi trebuinţă d-a primi de la alţii svaturi. Eu încă, prin aceste, nu-ţi dau nici un svat ci, ca un vechi stimătoriu, îţi fac aceste împărtăşiri numai pentru ca singur să-ţi faci reflexiunile.

Eu m-am plîns de mai multe ori mitropolitului noastru şi ep[isco]pilor noştri gr.-cat. de starea de decadenţă în care ne aflăm de la un timp încoace *noi românii gr.-cat.,* cari mai nainte purtam steagul. Astăzi nise smulge din mînă palma conducerii. *Sunt fraţii noştri* (mai ageri decît noi, cu clerul lor mai tînăr şi mai plin de vieaţă decît al nostru, cel înalt

cam decrepit şi indolent) *cari rivalizează cu noi. Aceasta nu mă supără,* din contră, mă bucur din suflet, dar văz că intriganţii îşi vîră cozile confesionali, cu soop impur. Le ştii acestea. Cu un cuvînt,' fraţii noştri gr.-orientali ni zic / ceea ce zic nemţii ginţii latine, că e putredă,' se poate duce. De cîte ori am vorbit eu despre acestea cu prelaţii noştri, ei recunoşteau dar îmi ziceau într-altele că noi, uniţii, nu ne apărăm confesiunea. Eu le răspunsei că, fireşte, nu prin ziariele noastre, şi în specie prin *Federaţiunea* nu, căci nici dracul nu ne susţine apoi cum pofţiţi să facem apărarea d-v.? Li-am spus că nu mă pot demite la rolul *Telegrafului* din Săbii, şi dacă vreţi să fiţi apăraţi, susţineţi-ne. Apoi, le mai spusei că un singur articlu *„Exalaţiuni miasmatice din oficina confesională a Telegrafului' '*[11], prin care lovisem odată impertinenţa-i confesională, îmi cauză perderea a 200 prenumeranţi gr.-or. Se mirau de aceasta, dar nu ziceau că vor suplini ei (prefeţiij^
Vasăzică, n-ai cu cine.

Văzuşi că „Telegariul" [12] răspunse cu anunciul de apărare de 3 ori pe săptămînă? Intîiul semn. Apoi să ştii că şi cei ce nu sunt amici ai „Telegariului", într-un punct sunt una, de la vlădică pînă la iezuitul neunit, dascălul de la / Răşinari, care dominează situaţiunea la Săbii[13]. Spiritul de observaţiune te caracterizează eminamente, deci nu cred să-ţi scape nimica din vedere, dar mai nainte trebuie să pătrunzi în secretele cari se descopăr cu încetul, căci confidenţia la Săbii este şi se dă pe socoteala moralităţii. Încă o dată vei vedea şi apoi vei cunoaşte oamenii und der Gebohren[14]:

N.B. Astă-primăvară, gener[alul] Tr. Doda[15], vorbind eu cu el despre multe unelte ale noastre, îmi spuse: „Dacă ni va succede Întreprinderea noastră cu minele de cărbuni etc. (la Caransebeş), vom resuscita *Albina* şi *Federaţiunea.* Ni-ar mai place însă a le fuziona, adunînd pre bărbaţii noştri publicişti în giurul unui mare organ de publicitate." Se poate ca fondurile noului ziariu ce are să apară aici, sau în Viena, se vor da de la Caransebeş, dar despre aceasta nu am putut afla nimica, însă nu o cred deocamdată ca să fie d-acolo. Despre acestea destul!/

Altele: scaunul ep[isco]pal de la Oradea Mare nu va sta mult în vacanţie[16]. Pretendenţii sunt cu droaia. Afară de cei doi ep[isco]pi sufragani[17] mai sunt: descreditatul Papfy[18], canonicul Szabo[18], can. Nistor[20], secretariul Vela[21], inspectorul scol. Artemiu Şarcadi[22] şi vreo doi canonici de la Lugoş şi Gherla. Pe Papfy l-a chiemat Nedeczky (malus genius al nefericitului Olteanu[23]) să revie la Pesta. Au şi fost pe la icoane. Are multă sperare. Promisiuni va fi făcut luna şi stelele, şi nu cred să-i poată pune guvernul vreo condiţiune cît de imorală ca să nu o subscrie acest om depravat. Nedeczky speră în ajutoriul rudei sale (după Deâk), Szel Kâlmân[24], şi a lui Szende Bela[25]. Pentru Vela se interesează toţi tiszaiştii din Biharia, şi umblă în ruptul capului a îndupleca pe stăpînul lor în favoarea lui Vela. Pentru Nistor poate să se intereseze părintele mitropolit[26], dar acesta nu prea are trecere la guvern; apoi bietul canonic este cum e / mutul mai voinic. Pentru Şarcadi au intervenit contele Zichy Eugeniu[27] şi un amic al lui Tisa[28] care au umblat pe la cîţiva miniştri. Se mai vorbeşte şi despre Lauranu[29], care ar avea sufragiele majorităţii clerului. De altmintrea, acesta se bucură de favoarea clerului catolic. Aşa şi canonicul Szabo, amîndoi ultramontani.

Ep[isco]pul Mihali are mari şi mulţi amici în regiunile înalte, dar şi inimici puternici. Vechea quardie deâkiană (cea cu influinţă) este pentru Mihali, dar clerul catolic mare parte în contra lui. Vei zice: pentru ce? Pentru că umblînd la vizitaţiuni, cercetează pe neuniţi şi intră în bisericele lor. Aceasta o auzii astăzi de la ep[isco]pul rutean Pâsztelyi, care observă: „Dar Haynald[30] nu dă ajutoarie şcoalelor şi bisericelor calvineşti?" etc.

Pentru Pavel[31] sunt mulţi din cercurile guverniali, şi mai ales protestanţii. N-am timp nici loc d^a-ţi ptttea [ejsplica acum cîte toate. Aceasta, cu ocaziunea unei întîlniri sau, ocazionalminte, cîte una în alte scrisori./

Noutăţi de importanţă

La trei săptămîni după moartea lui Olteanu, ministeriul ung[uresc] sista ajutoriul anuale de 3 500 fl. (sau 4 000 fl. în timpurile mai din urmă) ce, la stăruinţa lui Erdeli[32] s-a dat încă la an. 1852 de către guvernul nemţesc din fondul studielor, pentru Gimnaziul de Beiuş. Ministrul Trefort[33], în scrisoarea sa către vicariul gener[al] (Nistor), zice că acel fond s-a golit şi nu se mai poate da ajutoriul. Vasăzică, ucazul este aproape identic cu reducerea gimnaziului la 4 clase.

Intre scrisorile repausatului Olteanu s-a găsit însărcinări de la ministeriul ung[uresc] date ep[isco]pului sufragan d-a supraveghea şi spiona pe mitropolitul său, şi pe ceilalţi coepiscopi!!: „Kulonos figyelmebe ajânlom hogy iigyeljen minden lepeseikre es arra hogy mikep vezetik a nepet"[34] etc. Apoi să ştii că Miron[35] încă stă la guvern *nu se poate mai rău;* de altmintrea nici la români nu stă mai bine./

Mitropolitul nostru[36] nu e defel plăcut ungurilor, dar au respect de el ca de omul întreg în moralitate şi caracter. Guvernanţii noştri sunt supăraţi pe el foc, dar nu pot găsi cîrligul d-a-1 înhăţa. El e fala noastră. Ep[isco]pii sufragani[37] încă se poartă ca ep[iscop]pi români. Mihali[38], mai ales: „Oda se hederit a bizantinus magyaroknak"[39], merge de trei ori pe zi la biserică, dar de corteşie nu vrea să auză. Pavel[40] au mai scris cîte un circulariu din porunceală, dar s-a oprit aci. D-zeu să le ţină năravul!

Claudite iam vitulos, sat frata biberunt[41].

îţi ofer micile mele servicie de colaborator la *Observatoriul* d-tale. De aici, din acest cuib de corupţiune ungurească, voi avea mai adeseori lucruri interesante de împărtăşit, chiar din sferele mai puţin accesibile, căci eu am / multe şi variate cunoştinţe cu oameni din toate partidele, corifei, foşti miniştri etc.; apoi de 20 de ani am observat şi observ mereu destule p[en]tru *Observatoriul* d-tale. Cer în recompensă un exemplariu, şi ca numele meu să rămînă cunoscut *numai d-tale*[42].

Poftind succes deplin şi putere de la D-zeu, primeşte încredinţarea preadistmsei stime ce ţi-o poartă al d-tale, ca frate mai mic,

Alex. Roman.

Magyarutza 24.

P.S. Ni-am adresat cătră mai mulţi amici şi cunoscuţi, ca să se aboneze la *Observ[atoriul]* şi să-l sucoleze în tot modul. Vom vedea cum se vor grupa uniţii noştri, dar şi fraţii neuniţi. Căci dacă numele d-tale nu-i va putea aşa precum se cere, atunci îndolinta ar fi păcă-
64v ;65toasă / preste măsură./

[1] *Federaţiunea,* începutul anului 1876.

2 îi trimite de fapt corespondenţă pentru *Observatoriul*

[3] *Ştefan Antonescu,* deputat de Garaş.

[4] Vincenţiu Babeş.

[5] *Partenie Cosma,'* avocat, publicist şi om politic. Director al băncii Albina" Deputat în Dieta maghiară de la Pesta 1872—1881.

[6] Iosif Vulcan.

[7] *Ioan AL Lapedatu,* 1844-1878. Profesor de filologie clasică la Gimnaziul din Braşov, scriitor talentat. A colaborat la mai multe reviste si ziare din Transilvania şi România *(Familia, Traian),* a redactat revista beletristică *Albina Carpaţilor* si a lost „colaborator primar" la revista *Orientul latin.*

[8] Iosif Hodoş.

[9] Dr. Ştefan Păcurariu, avocat în Sibiu.

[10] *Observatoriul,* ziar politic naţional-economic si literar. Sibiu, 1/13 ian. 1878—15/27iun. 1885. Redactor responsabil şi editor: G. Bariţ.

[11] Tot împotriva confesionalismului este şi articolul scris de Al. Roman, din închisoare: *Copita cea de cal a lui Mefistofele 'politic-confesional,* în *Federaţiunea,* IV, 1871, nr. 1 din 13/1 ian. p. 1-2 şi în nr. 2 din 18/26 ian., p. 5-6.

[12] *Telegraful român.*

[13] *Visarion Roman.*

[14] „Şi comportările lor."

[15] *Traian Doda,* 1822—1875. General român în armata austriacă. Ales deputat al Severinului la Dieta ungară în 1874.

[16] Era vacant din 29 noiembrie 1877 cînd moare episcopul Ioan Olteanu.

[17] *Mihail Pavel* şi *Victor Mihali* de Apşa, episcopul Diecezei Lugoj.

[18] *Iustin Popfiu* (Papfy) 1841-1882. Profesor de teologie la Oradea pînă în 1879, cu bogată activitate culturală.

[19] *Ioan Szabo,* canonic custode în Oradea, numit episcop al Gherlei în 1879.

[20] *Vasile Nistor,* canonic al Diecezei Oradea.

[21] *Pavel Vela,* canonic-secretar al Diecezei de Oradea.

[22] *Artemiu Şarcadi,* canonic în aceeaşi dieceză şi inspector al şcolilor greco-catolice.

[23] *Ioan Olteanu,* 1838—1877. în 1870, numit episcop la Lugoj şi după trei ani la Oradea.

[24] *Szel Kdlmân.* La 1875 ministru de finanţe. Căsătorit cu fiica adoptivă a lui Deâk Ferenc.

[25] Ministru de război al Ungariei.

[26] Ioan Vancea de Buteasa.

[27] *Zichy Jeno,* fruntaş politic maghiar din Bihor, apropiat colaborator al lui Deak Ferenc.

[28] *Tisza Kdlmân,* om de stat maghiar, 1875—1890 prim-ministru.

[29] *Augustin Lauran,* canonic şi vicar episcopesc la Oradea.

[30] *Haynald Ludovic.*

[31] *Mihail Pavel* în 1871 ales deputat dietal; în 1872 numit episcop al Gherlei şi în 1879 numit episcop al Oradiei.

[32] *Vasile Erdely,* rector al Seminarului greco-catolic din Oradea; în 1842 numit episcop al Oradiei.

[33] *Trefort Agost,* ministrul cultelor şi instrucţiunii la Budapesta. A adus o serie de legi pentru introducerea obligatorie a limbii maghiare în şcolile naţionalităţilor din Ungaria.

[34] „Vă atrag atenţia în mod deosebit să aveţi grije de fiecare pas al lor, să aveţi grije cum conduc poporul." (Trad. din maghiară.)

[35] *Miron Romanul,* 1828—1898. în 1874 ales mitropolit al românilor ortodocşi din Transilvania şi Ungaria. în 1879 este în fruntea unei deputaţiuni la Curtea din Viena protestînd împotriva legii prin care se introducea limba maghiară obligatorie în şcolile poporale româneşti. în tinereţe colaborează la *Concordia, Telegraful român, Albina* şi *Federaţiunea.*

[36] Ioan Vancea de Buteasa.

[37] Episcopii greco-catolici de Gherla, Lugoj şi Oradea.

[38] Vezi nota 17 la această scrisoare.

[39] „Nici nu dă atenţie maghiarilor bizantini." (Trad. din maghiară.)

[40] Vezi nota 17 la această scrisoare.

[41] „închideţi viţeii, căci au păscut destul."

[42] Al. Roman a colaborat, fără să semneze. A trimis şi corespondenţe din Budapesta. O corespondenţă şi-a semnat-o cu vechiul pseudonim „Gato Cenzorul" în *Observatoriul,* II, 1879, nr. 9 din 31/12 febr., p. 35.

XIII

B[uda]pesta, 22 aprilie 1879, s.n.

Christos a înviat I
Preastimate unchiule!

Vei fi primit negreşit, precum primii şi eu ieri, invitaţiunea delegaţiunii noastre academice pentru sesiunea straordinarie ce se va întruni la 23 mai (4 iuniu) a.c.

Pre dosul hîrtiei presidiale, d-l coleg Sion[1] îmi scrie: „De mare importanţă este să vii, căci avem să modificăm statutele" etc, ceea ce, de altmintrea, se cuprinde şi în testul invitaţiunii, făcîndu-se provocare la deciziunea luată în şedinţa de la 27 sept[em]b[rie] a[nul] tr[ecut]; dar fiindcă eu nu luai parte la acea şedinţă (căci plecasem în 26 septfem]-b[rie]), şi prin urmare nu ştiu dacă ni se vor rebonifica spesele de călătorie şi de petrecere în Bucureşti pre timpul acestei sesiuni straordinarie, sau ba, vin a te ruga cu / tot respectul ca să aibi bunătatea colegială a 66
mă încunoştinţa în astă privinţă, ca să mă ştiu acomoda, căci de nu ni s-ar rebonifica spesele arătate mai sus, eu nu aş putea asista la această sesiune straordinarie. Dar vor fi şi alţii dintre colegi cari nu se vor duce în asemene condiţiuni, şi prin urmare în acest caz cu anevoie s-ar putea întruni membrii în numărul prevăzut în statute (3/4 părţi) pentru schimbarea statutelor.

Nu am ce să-ţi mai amintesc despre situaţiunea mea, căci o cunoşti. De 6 ani încoace o duc cu multă greutate, şi mai am încă a trage cel puţin 2 ani pînă să mă văz scăpat de sarcinile ce mi-au rămas după ziariul meu[2]. Cu toate acestea, nu voi cere să mi se trămită bani de călătorie, aceasta o voi face pe spesele mele, dar numai dacă ştiu că acestea mi se vor rebonifica la sosire în Bucureşti. Deci, te rog ca să binevoieşti a-mi / scrie şi, spre acest scop, aclud aici marcele poştale. 66v

(Atît ca fost redactor cît şi ca deputat, am făcut esperiința că de ar trebui să răspunzi la toată lumea la cîte toate, ți-ar trebui un fond anume numai pentru spesele poştale. Eu ca deputat = comisionariu al tuturor cunoscuților rom[âni] din Ungaria şi Transilvania, preste an, numai pentru scrisorile recomandate, peste'40 fl., nesocotind marcele pentru scrisori nerecomăndate, dar francate, cari apese le fac din sărăcia mea, pentru că sunt deputat, şi ca atare mă sîmț dator, pe lîngă alergături aci la tribunale, aci la osebitele ministerie/a mai adauge şi spese pentru propeler pe Dunăre şi pentru smîcul ce se suie pe dealul Budei.)

Văzuşi că drăguțul nostru de împărătuş ne lăsă în sfîrlă, dîndu-ne iară pe mîna turcilor botezați[3]. In astă privință vom vorbi mai multe la întîlnire. Mi se pare că ominosul proiect de l[ege] sau este o cursă .peirJaaL-jingu^

67 De altmintrea turcii noştri nu vor avea timpul şi frumos şi destul / de lu-u-u-ung spre a-şi realiza intențiunea cea afurisită.

Stînga extremă a camerei este coortea cea mai turbată a chauvinismului unguresc. Partita opozițională coalizată zice că este, *kortes fogâs*[4] din partea guvernului decăzut din popularitate, dar zice totodată (şi chiar corifeii, şi anume cei mai oneşti, cum este unul şi bar[onul] Bânhidy Bela)[5] că guvernul, prin presă, au făcut atîta presiune pentru acest proiect de l[ege], că: „Egy magyar ember nem is mereszel ellene felszolalni"[6]. Iară partita liberală (luces a non lucendo)[7] zice că au fost foarte inoportun a prezenta chiar *acum* acest proiect, adică „de tempore tantum agitur etiam apud hos"[8]. Eu am oarecare presînțire că acest afurisit proiect se va amîna; de nu, apoi va fi semnalul pentru inimicițiele recrudescinți. Deputații români vor lupta pentru înlăturarea proiectului, dar fireşte că chauvinismul va învinge, însă nu spre binele

67v țărei, nici pentru consolidarea „âllameszme" [9]-ului ung[uresc]./

Totul împinge pre turcii noştri pre calea cutrierată de frații lor. O să ajungă acolo unde aceştia. Trebuie să credem în fatalism/

In fine, vă anunț că prețul de prenumerațiune la *Observatoriul* pentru mine îl vei primi de la d-l avocat dr. Olariu, la care am nişte părăluțe, dar s-a scuzat că pînă acum n-a fost în stare a plini, ci în scurt are să plinească această dătorință. De nu s-ar achita pînă la 1 iuniu, apoi voi plăti eu şi voi mai aştepta pînă ce d-l advocat va cîştiga vreun proces mai unsuros. Ce să faci? Sărăcia nu se poate ascunde.

Dorindu-ți sănătate şi putere, rămîn al d-tale devotat,

Alex. Roman

68 (Sorhâzutza 6 sz.) [10]/

[1] *George Sion,* 1822-1892. Poet, luptător în revoluția din 1848. Se refugiază m Transilvania, unde ia parte la adunarea din 3/15 mai 1848. Colaborează la *Foaia pentru minte...* a lui Bariț şi la alte ziare şi reviste din Transilvania. Membru al Academiei Române.

[2] *Federațiunea* şi-a încheiat existența cu un deficit financiar foarte apăsător pentru Al. Roman.

[3] Cercurile conducătoare maghiare. Violențele de limbaj uneori erau si o modă politică a vremii, mai exact o modă publicistică/

[4] „Manevră electorală." (Trad. din maghiară.)

[5] *Bânhidy Bela,* 1836—1890. Om politic maghiar. în 1875, deputat. A părăsit partidul liberal şi a trecut la independenți. A publicat numeroase articole în *Peşti Naplo.*

[6] „Un maghiar nici n-ar îndrăzni să protesteze împotriva lui.[4] (Trad. dm maghiară.)

[7] Vezi scrisoarea IX, n. 15.

[8] „Şi la aceştia se vorbeşte numai despre mersul vremii."

[9] „Ideea de'stat." (Trad'. din maghiară).

[10] Nota lui Bariț: „1879, Alex. Roman, B. Pesta, 22. R[ăspuns] 27."

XIV

Pesta, 16/4 mai 1879.

Preastimate unchiule!

Iți trămit protocolul şedinței Camerei magnaților, în care se cuprind *per extensum* cuvîntările prelaților noştri[1]. Nu cred să-ți fi trămis altul. D-l Străvoiu[2], la îndemnul meu, şi-au procurat şi el un exemplariu litografiat; cred însă că-1 va fi trămis *Telegrafului,* deci eu mă însărcinai a-ți trămite d-tale şi *Gazetei Trfansilvaniei].*

Vancia[3]' au vorbit cu multă demnitate (vezi *Hon[4]".* „Meltosâg teljesen"[5] etc), cuvîntul lui făcu cea mai mare impresiune. Miron[6] fece rău că ceti / reprezentatiunea deja cunoscută, dar ceti şi cuvîntarea, 69
de altmintrea foarte neînsemnată. Singurul moment fu respingerea atacului ce-i făcuse Trefort[7]. Mețianu[8] vorbi fluid şi bine. Mihali[9] cu mult curagiu şi elocință. Trefort (bastardul, căci este copil din flori al unui Wenkheim[10], dintr-o guvernantă franțuzoaică) tot se cuibărea pe scaun şi marele augur al chauviniştilor îl tot astîmpăra, făcîndu-i semne mimice cii mîna. Destul că prelații noştri şi-au făcut datoria.

Cuvîntul meu[11] ți-1 voi trămite astăzi / sau mîne, după ce voi fi 69v
primit ziariul dietei tipărit, căci exemplariu (stenografie) litografiat nu am putut căpăta. Traducerea o voi. face însumi, şi te rog de acum a dispune ca să se tipărească într-un supliment (face una coală şi una columnă in quart, cum este ziariul dietei), şi eu voi purta spesele ce vor cădea în partea mea.

Am înțeles din scrisoarea d-lui coleg Odobescu către Densuşanu (Nic)[12] că nu vom avea la toamnă sesiunea ordinarie, ci numai aceasta straordinarie, amînîndu-se toate cestiunile pe alt an (!?), precum se amînă şi congresul latini/lor, din ce cauză nu ştiu. Poate pentru lup- 70
tele parlamentarie în cestiunea gidovilor. De vei fi primit răspuns de la preşedintele Ghica, te rog să-m scrii ceva.

Primeşte espresiunea sincerei mele stime. Al d-tale devotat,

Alexandru Roman.

Cred că ai primit gratulațiunea mea telegrafică la ziua numelui. Cînd ți-a telegrafiat colegii, eu nu eram încă prezent în şedință, şi dînşii avură amabilitatea de a mă lăsa afară, zicînd că nu ştiau dacă aş fi şi eu învoit (!!) Aşa, frații neunatoşi, căci ei au descoperit acest pretest. Cei mai mari oameni ai noştri de prezent sunt c ... şi str[icați]./ 70v

[1] *Cuvîntarea es.-sale mitropolitului Miron Romanul ținută în Casa magnaților ia 13 mai 1879 cu ocasiunea desbaterei proiectului pentru introducerea limbei maghiare ca studiu obligat în toate şcoalele poporale,* în *Observatoriul,* II, 1879, nr. 38 din 12/24 mai, p. 151—152; *Cuvîntarea ilustrităţii sale episcopului loan Meţianu ţinută în casa magnaţilor la 13 mai 1879 idem,* nr. 39 din 16/28 mai, p. 155—156; *Cuvîntarea ilustrităţii sale episcopului dr. Victor Mihalyi de Apsa ...*" [ca mai sus], *idem,* nr. 40 din 19/31 mai, p. 159—160 şi nr. 41 din 23/4 iunie, p. 163—164.

[2] *Nicolae Străvoiu,* deputat român ardelean în Dieta de la Pesta, desolidarizat de pasivişti. Luptă şi el împotriva proiectului de lege pentru introducerea limbii maghiare în şcolile poporale. Vezi *Observatoriul,* II, 1879, nr. 33 din 25/7 mai, p. 133.

[3] Cuvîntarea mitropolitului dr. loan Vancea de Buteasa este reprodusă de G. Bariţ, după suplimentul *Foaiei scolastice,* nr. 9 din Blaj, în *Observatoriul,* II, 1879, nr. 37 din 9/21 mai, p. 147-148.

[4] *A. Hon.* Cotidian politic maghiar. înfiinţat de Jokai Mor la 1 ian. 1863. în urma unui proces de presă, lui Jokai M. i s-a interzis acJtiyJ^t^rM^ţi^^M^şi de aceea a fost prctua^^ gazeta a fost redactată din nou de Jokai, după care a fuzionat cu ziarul lui Csernâtoni, *Ellendr*; preluînd titlul de *Nemzet,* deveni o gazetă guvernamentală.

[5] „Prea demn" (Trad. din maghiară.)

[6] Mitropolitul ortodox al Ardealului Miron Romanul.

[7] Trefort Agoston. Vezi scrisoarea XII," n. 33.

[8] loan Meţianu.

[9] Victor Mihalyi de Apşa, episcopul greco-catolic al Lugojului.

[10] Wenckheim, familie nobilă maghiară, de origină franceză. Dă Ungariei un om politic de prestigiu, *Wenckheim Bela,* în 1875 ministru-preşedinte.

, [11] Cuvîntarea lui Al. Roman la legea şcolară a lui Trefort, cf. T. V. Păcăţian, *Cartea de aur,* VI, p. 756—775.

[12] *Nicolae Densuşianu.* Avocat în Braşov. Trece în Bucureşti în 1877. Are o vastă activitate istorică. Publică mai multe opere istorice; *Revoluţiunea lui Horea 1784—1785* a fost premiată de Academie. Membru, al Academiei Române.

XV

Pesta, 19 mai 1879.

Preastimate unchiule!

îţi trămit un exemplariu din cuvîntarea mea [1] (tipărită în *Orszâggyulesi Naplo* [2] şi după acela retipărit pe spesele mele în 500 de exemplarie) pentru d-ta, iară alte 20 exemplarie le aclud cu rugarea ca să binevoieşti a le împărţi cunoscuţilor cari ştiu turceşte [3]. Traducerea o fac eu, în zilele acestea o şi trămit [4]. Vă rog ca să binevoiţi a spune respectivilor domni cărora veţi da cîte un exemplariu ca să coreagă eratele şi defec-
71 tele după exemplariul d-v., în care la locurile respective eu am cores / şi respective suplinit.

Relativ la apostrofarea ce făcui lui Madarâs [5] corectorul ziariului *(Naplo)* dietale, d-1 P. Szatmâry Kâroly [6], la întrebarea ce i-am făcut, îmi spuse că au vrut să mitige apostrofarea, de aceea au schimbat cuvintele mele, căci aşa cum le zisei eu ar fi inconvenabile. Eu, însă, în traducţiunea rom[ânească] susţin cuvintele mele precum le-am zis. Marturi îmi sunt deputaţii de faţă la acea şedinţă.

Salutare întreită!

Al d-v. devotat,

Alex. R[oma]n

71v (Sorhâzutza 6 sz.)[7]/

[1] Cuvîntarea lui Al. Roman la legea şcolară a lui Trefort; vezi nota 11 la scrisoarea XIV.

[2] *Jurnalul Dietei.*

[3] Ungureşte.

[4] *Discursul deputatului Alexandru Roman, ţinut în şedinţa de la 1 mai ax. a Dietei Ungariei în cestiunea limbei maghiare (După ziariul stenografie al dietei),* în *Observatoriul,* II, 1879, nr. 46 din 9/21 iunie, p. 184; nr. 47 din 13/25 iunie, p. 188—189; nr. 48 din 16/28 iunie, p.192; nr. 49 din 20/2 iulie, p.l96şinr. 50din 23/5 iulie, p. 200.

[5] *Madardsz Jozsef,* 1814—1915. Om politic maghiar. Deputat în 1861 şi în 1865-1867.

[6] *Szatmdry Kâroly,* 1831 — 1891. în 1878 redactor al publicaţiei *Orszâggyulesi Naplo.*

[7] însemnarea lui Bariţ: „1879, Ales. Roman, B. Pesta, 19 V."

XVI

Pesta, 18 iuniu, 1881, st.n.

Domnule coleg,
Preastimate nene!

Pe cînd petreceau aici mitropoliţii şi ep[isco]pii noştri, vorbeam despre mai multe afaceri ale noastre, între altele şi despre cestiunea espuseţiunii[1]. Auzisem că ministeriul respinge cererea Comitetului Asociaţiunii. Zisei mitropolitului Miron[2] să vorbească cu Tisza[3], dar el îmi spuse că nu e membru[4], căci pînă acum n-a avut de unde să plătească taxa de membru fundătoriu, prin urmare nu ştie sub ce pretest (!) să intervină. I-am observat că titluri are destule: întîi ca mitropolit *românesc,* apoi ca consiliariu intim de stat etc. Toate în deşert. Pre al nostru nu l-am interpelat, cunoseîndu-i atitudinea cea *prea* rezervată, şi absoluta taciturnitate[5].

Rolul ce joacă mitropoliţii amîndoi, dar mai ales cel de la Blaş, este mai prejos de toată critica. Ei nu ştiu valida puseciunea lor; / apoi 73
să nu ne mirăm că nu are trecere la guvern, ba nici la tron. Ei sunt aproape desconsideraţi. Dar las acestea, despre cari multe, multe aş avea să-ţi spun, şi ţi le voi spune cu ocaziunea cea mai de aproape, cînd voi sta mai multe zile la Săbii, nu tot în fugă mare ca la conferinţă, şi mai nainte cînd, venind de la Bucureşti, am stat numai o zi la Săbii.

Acum, iaca ceea ce am aflat eu despre espuseţiune: d-1 baronul Kemeny Gâbor[6], pe care îl luasem la trei parale pentru că dedese opiniunea (se ţinea de resortul lui, şi numai în privinţa poliţială de Ministeriul de Interne) „elutasitando"[7], adică a „kerveny"[8]. El îmi răspunse: 1° pentru că Asociaţiunea nu are să se ocupe de asemenea intreprinderi; 2° pentru că se zice „espuseţiune naţională românească". I-am observat că / Aso- 73v
ciaţiunea are misiunea „cultura poporului rom[ân]", apoi că „a român nep hâzi iparânak âllâsârol van szo"[9], şi că de altmintrea nu împedecă nimica a se admite şi alţi espunători, dar românii nu au spese etc. I-am mai spus cîte şi cîte altele. M-am dus la Ministeriul de Interne, dar acolo lucrul era deja decis. Atunci nu vi-am scris. Astăzi fusei de nou la Feckelfalussy (consil[ier] minist[erial], capul politicei în toată ţara şi

om de mare influință); acesta începu să vorbească politică înaltă, cît îubeşte^el pe români, cîte sfaturi dă el ministrului-preşedinte în favoarea românilor, că ar trebui să se plătească toți preoții rom[âni] din erariul public, să se ajutoreze institutele româneşti, să se aplice români în toate ramurile administrațiunei publice etc. M-am mirat de întoarcerea lui Saul. Adică vîntul suflă de sus, atîta pricepui eu, şi am înțeles numai-
74 decît, întorcîndu-mă de la Săbiu, interpelat / fiind de o mulțime de bărbați de frunte, deputați etc, cît în glumă, cît serios: „Te is'conspirâltâl elleniink Szebenben?" „— Persze hogy conspirâltam, nyiltan, napvilâgnâl, a mint ez mar regi szokâsom" [10] etc. Finea disputelor au fost că partea cea mai sănătoasă au recunoscut că trebuie să se schimbe politica față de români, ba unul dintre cei mai deştepți zise: „Barâtom, •igazad van, az erdefc-^*ozos^^^ioiug^* erfe kell hktknun5:"jnS"luIyt' nekiink es nektek egyiitt kell tartanunk, egy jovonk van, es ha veszely fog fenyegetni akkor *una dies* vâr reânk" (sic). Eu: „— Mar igy szeretem, ha ugy fogtok cselekedni, a mint most beszeltek, akkor mi nem sokâra egyet erthetiink" etc. [11]

Să mă întorc la Feckelfalussy: „— Barâtom, csak azt a fene Balâzsfalvât ne melegetnek miduntalan a românok, meg a (18)48-ki Baiâzs-
74» falvi dolgokat". / Eu: „— A balâzsfalvi pontoknak nagy resze mar elavult dolog; a fo azonban mindeg âll es âllani fog mig a românok kielegitve nem lesznek". El: „—Itt van egy konyv (îmi arătă *Die Romänen der Osterreichischen Monarchie),* ezt olvasom en most, ebbol sokat tanultam a mit eddig nem tudtam". I-am zis: „Ezt mi regen ismerjuk; nagyon rosz hogy ti csak most kezdtek foglalkozni a minket îlleto iigyekkel. De en ezt most is jo jelnek tartom; jobb kesobb mint soha" etc.

„—^Terjunk a târgyra. Mi lesz most az expositioval?" El: „—Appelâltok"; îmi spuse că apelata e proastă şi grosolană şi că iară va fi respinsă. L-am făcut atent la urmări: „Sunteți urîți r[omâni]lor, nu vă faceți şi mai uricioşi".'El: „—Barâtom ird 'meg'nekiek, hogy kerje *Bologa, Barit,* vagy akârki, es nincs reâ eset hogy meg ne adassek az
75 engedely, hanem az egylet ne avat / kozzek ilyen ligybe, nem a hatâskorehez tartozik". Eu: „— Hât a provisorium alatt hogy lehetett, es most alkotmânyos korszakban ne lehessen?" El: „— Akkor nem volt torveny, most azonban az 1875-ki n.n. torveny âltal az irod. egyletek hatâskore meg van szabva" etc. Eu: „— Nem ismerem azt a torvenyt, azert nem is disputâlok veled, hanem hogy a dolog vegett erjen, meg fogom nekiek irni hogy a mint az ujabb elutasito vâlaszt meg kapjâk, foljamodjek Bologa, vagy Barit, vagy akârki, mint magâny szemelyek". El: „— Barâtom, ha okosan jârnak meg âllam segitsegre is szâmithatnak ezen czelra legalâbb is 2000 f[orin]tot fog a kormâny utalvânyozni" [12].

Iacă, ți-am scris toate cîte vă pot interesa (fireşte, acestea in nucleo).
75» Acum faceți / cum veți afla mai cu cale. Părerea mea e să nu vă disputați apelînd^ ci să mergeți pe calea pe care nu vă pot pune pedece. Apoi, eu țin aşa că dacă ei ni arată o cale de reconciliere, să nu o respingem, ci să faceți precum spun ei, deoarece nu este lucru umilitoriu. Ei vor să iasă din înfundătură. Ei spun că dacă veți face aşa, vă dau şi ajutoriu. Luați-1 şi acesta, fireşte cerîndu-1, căci altmintrea ei nu se vor îmbulzi cu ajutoriul. Eu zic: cereți mai mare sumă, şi eu sper că vi se va da. Repețesc: vîntul suflă. Nu ştiu încă, de la Viena sau numai pur şi simplu din inițiativa lor (a ungurilor). Aceasta din urmă aş prefera-o, îți mărturisesc franc, pentru că apropierea, înțelegerea, ar fi mai sinceră, mai reală, pe cînd calea Vienei este tortuoasă şi plină de curse pentru noi; şi, în fine, aş dori ca ungurii să facă de bunăvoie, şi nu de silă./ 76

Sunt foarte ocupat zilele acestea, pentru că luni plec în colegiul electoral, unde (48) negyvennyolczosok-ii [13] mi-a pus contracandidat, precum înțelesei chiar astăzi. Dar solgăbiraiele nu sunt 48-aş şi^ nici notarii, şi totuşi aceştia încă lucră în contra mea. Cauza cea adevărată g ^ supărat ungurii pe mine şi pe frate-m^u [14], pentru că am agitat, zic ei, pentru Cosma [15]. Fireşte, noi lucrăm ca români. Fie ce va fi, deşi eu am oarecari indicie că Vulcan [16] numai prin impulsul lui Cosma au'încercat a turbura colegiul meu. Dar cu toate acestea, eu am lucrat după a mea convicțiune şi principiu, şi am zis şi fratelui meu să facă asemenea. Apoi de la el depinde tot dominiul ep[isco]pesc al Beiuşului; va să zică dispune de multe voturi. Acestea rămîn între noi. Celelalte le poți toate comunica cu d-1 Bologa [17] (pe care eu / [îl] salut cordialminte), 76"
sau cu cine vei vrea, pentru ca să vă consultați asupra espedientului ce vi-am comunicat.

Cu toate ocupațiunile mele, totuşi îmi rupsei astă-seară atîta timp cît se ceru pentru a-'ți putea scrie această epistolă, destul de lungă. Am crezut că voi face bine dacă vă pun în curentul celor ce se întîmplă aici.

Cosma va avea luptă grea cu Vegso (Vişeu îi zic românii) [18] şi învingerea, ori în care parte, se va face cu 50—60 de voturi, scrie frate-meu. Chiar aşa cum se făcuse cînd, după o conferință ce adunasem eu în Beiuş, trîntirăm pe Vişeu şi alesem pre Ionescu Dumitru, pe care îl destituise guvernul din postul de prefect al Zarandului. Sunt acum 12 ani, şi de atunci încoace Vişeu nu / putu prinde rădăcine la Beiuş. Neamurile 77
lui (şi-s multe) se aruncase cu turbare asupra colegiului meu electoral, zicînd: „Ce buieşte Roman în cercul acesta?" Aşa o fac ei şi astă dată, dar sper că vor păți tot ca şi atunci. Mă tem însă de Beiuş, pentru că mulți s-au lăpădat de Cosma,'mai subt un pretest, mai subt altul. Majoritatea alegătorilor sunt români greco-orientali, şi dacă ei se lapădă, nu va fi vina uniților, cari astă dată (dominiul, directorul gimnaziului cu profesorii, protopopul unit cu cei puțini preuți ai săi) stau pentru Cosma, şi abia vreo cîțiva mai slăbuți de înger dintre uniți vor vota pentru Vişeu. Dar, precum zisei, uniții stau ca 2 la 10 în proporțiune, prin / urmare nu mai 77*
poate fi vorba că'confesionalismul ar dezbina pre români, deoarece din puținii alegători rom[âni] uniți, cea mai mare parte sunt, şi vor vota, pentru Cosma.

In fine, ți-am fost spus la Bucureşti că am o veohie pretensiune la d-1 dr. 01ariu'Nic[olae] [19] şi nu o pot căpăta, ba la ultimele mele scrisori nici nu mi-a răspuns. M-a văzut în mai multe rînduri la Săbiu; măcar un cuvînt să-mi fi grăit: ba, ci s-a tupilat. E bine, i-am fost relaxat la jumătate suma, numai să capăt banii. Acum, dacă ai cunoştință cu

dînsul, spune-i ca să-ți deie d-tale banii (24 fl.), şi noi ne vom răfui cu socotelele de prenumerațiune pentru trecut şi viitoriu. Iară de nu va face, eu îl dau pe mîna advocatului dr. Păcurariu[20], care mi-a spus că el îi scoate. Eu însă nu am vrut pînă acum, dar, în fine, mă sileşte dînsul.

D-zeu să te țină întreg şi sănătos, drept îndreptînd ş.a.l.

78 Al d-tale stimătoriu şi iubitoriu coleg,

Alex. Roman[21]./

[1] Românii din Transilvania au organizat — prin „Astra" — în 1881, la Sibiu, o expoziție națională cu o mare varietate a produselor industriei casnice.

[2] Miron Romanul.

[3] *Tisza Kdlmân,* 1830—1902, om politic maghiar. De la 1861 deputat dietal. Şeful centrului-stînga. După disoluția partidului deâkist, a înființat Partidul liberal şi, ca şef al acestuia, a fost prim-ministru, 1875—1890. Față de'naționalități a condus o politică şovină.

[4] Al „Astrei".

[5] Se referă la mitropolitul greco-catolic Ioan Vancea de Buteasa.

[6] *Kemeny Gâbor,* 1830—1888, ministru al agriculturii (1878—1882) şi al lucrărilor publice şi comunicației (1882—1886).

[7] „E de respins" (trad. din maghiară).

[8] „Cererea" (1. maghiară).

[9] „Este vorba despre situația industriei casnice a poporului român" (trad. din maghiară).

[10] „Şi tu ai conspirat împotriva noastră la Sibiu?" „— Desigur că am conspirat, deschis, la lumina soarelui, precum e vechiul meu obicei" (trad. din maghiară).

[11] „Prietene, ai dreptate: interesul comun e lucrul principal, pe aceasta trebuie să punem accentul de bază, voi şi noi trebuie să fim împreună, avem acelaşi viitor, şi dacă ne va paşte vreun pericol atunci ne aşteaptă una dies (sic) [aceeaşi soartă — n.n.]. Eu: „ — Aşa îmi place; dacă veți acționa precum ați vorbit acuma, atunci nu peste mult timp noi ne vom putea înțelege" (trad. din maghiară).

[12] „Prietene, numai de nu ar pomeni românii întotdeauna de afurisitul de Blaj şi lucrurile din 1848 din Blaj." Eu: „— Majoritatea punctelor de la Blaj sunt lucruri învechite, principalul este şi va fi că românii niciodată nu vor fi mulțumiți". El: „— Iată aici o carte pe care o citesc acuma *(Românii din monarhia austriacă* [Este vorba de documentele publicate de A. Tr. Laurian la Viena între 1849—1851 (3 voi.) — n.ns.]) din care am învățat multe pe care pînă acuma nu le-am ştiut". I-am zis: „Asta noi o cunoaştem demult; păcat însă că voi numai acuma v-ați apucat să vă ocupați de problemele ce ne ating pe noi. Dar aceasta, acuma, o consider un semn bun; mai bine mai tîrziu, decît niciodată" etc. „— Dar să trecem la subiect, ce va fi acuma cu expoziția". El: „ — Apelați... El: „Prietene, scrie-le ca să ceară Bologa, Bariț, sau oricine altul, şi nu va fi cazul de a nu se da permisiune, însă Asociațiunea să nu se amestece în' asemenea problemă, deoarece nu intră în sfera ei de acțiune". Eu: „— în timpul provisoriului s-a putut face, şi acum în perioada Constituției nu se poate face?" El: „Atunci n-a fost lege, acuma însă prin legea din 1875 sfera de acțiune a asociațiilor literare este definită" etc. Eu: „— Nu cunosc legea aceasta, de aceea nici nu o discut cu tine, însă ca problema să ajungă la capăt, o să le scriu lor că atunci cînd vor primi din nou un răspuns negativ, Bologa sau Bariț să apeleze ca persoane particulare". El: „Prietene, dacă ei vor umba inteligent ar putea sa obțină şi ajutorul statului; pentru acest scop guvernul va acorda cel puțin 2000 de forinți" (trad. din maghiară).

[13] „Paşoptiştii" (1. maghiară).

[14] Iosif Roman.

[15] Partenie Cosma.

[16] Iosif Vulcan.

[17] Iacob Bologa.

[18] *Vegso Gellert.* Desi făcea parte dintre cei 9 deputați români aleşi pentru ciclul parlamentar 1881,'nu trecea drept român. Alegerea sa la Beiuş confirma temerile lui A. Roman.

[19] Nicolae Olariu, avocat în Sibiu.

[20] Ştefan Păcurariu, avocat în Sibiu.

[21] Bariț însemnează: „1881 iun. 18. Alex. Roman, B. Pesta. R. 6 ruliu, cu recom.".

XVII

Pesta, 28 nov. 1881 st.n.

Domnule coleg,
Preastimate unchiule,

-Adevărată „făcătură", cum zic mişanii, pentru mine, espedițrunea *Observatoriului,* abia la începutul anului mi se trămiteau *două* esemplarie, şi anume unul cu adresa deplină (Sorhâzutza, 6), iar altul cu adresa fără locuință. Am făcut a se sista un esemplariu; s-a sistat, dar dinîntîmplare se sistase amîndouă esemplariele. Reclamai prin amicabila mijlocire a d-lui consil[ief;] Bologa[1]; de atunci mi se speduieşte, ce e drept, numai un esemplariu, dar cu adresa *fără locuință* şi de aci urmă că primesc cîte un nr., iar ceilalți se rătăcesc pe la universitate, de unde i-aş primi, dacă nu s-ar mai rătăci pe la teologii din seminariul centrale de aici, cari locuiesc în edificiul *universității* şi cari îmi returnă cîte un nr. 79
cînd se abate cîte / un studinte român (mirean) pe la dînşii şi observă din întîmplare adresa mea pe legătoarea jurnalului. De aci poți vedea, unchiule, că mă supăr cum că nu pot ceti regulat *Observatoriul,* deci te rog cu toată stima ca să binevoieşti a face ca pe legătoarea esemplariului meu să se semne cu cerneală sau măcar şi cu ceruză „IV. Sorhâzutza 6", pînă la Anul nou cînd se vor retipări adresele, ca să pot primi toți n-rii regulat şi fără interupțiune. [...]

Alegătorii mei la 1867 (cînd fusesem prima dată în România), după ce auziră c-am fost la craiul r[omâni]lor, mă întrebau cînd vine? Şi după ce le-am spus că nu poate veni cu una cu două, ei alta şi nimica: „Se va ivi un crăişor de la răsărit şi va bate pe împăratul cel mare şi a aceluia vom fi noi!" Ziseră că e vorbă din bătrîni.

Dorindu-ți sănătate deplină şi să ajungi a zice cu Simeon: „Acum dimite D-ne" etc, rămîn al d-tale stimătoriu coleg, 80

Alesandru[2]/

[1] Iacob Bologa.

[2] Nota lui Bariț: „3 dec, trimis 10 n-ri".

XVIII

Pesta, 6 februariu 1882

Preastimate domnule coleg!

Mai venii încă o dată a te ruga ca să binevoieşti a face să mi se pună locuința pre adresa *Observatoriului,* adică: B[uda]pesta, IV, Sorhâzutza, pentru că exemplariul meu rătăceşte cînd pe la universitate, cînd pe la

Dietă, şi numai al treilea nr., din întîmplare, mi se trămite acasă. Semnasem această rugare pe cuponul mandatului poştal, dar vă rugasem şi în epistola ce vi-am scris în luna trecută [1] şi văd că nu s-a făcut ce am cerut, deşi este lucrul cel mai simplu, adică nu este nici o necesitate d-a se tipări de nou adresa, ci numai a se adauge cu scrisoare de mînă pe toate legăturele ce se vor / fi aflînd încă în rezervă, şi numai dacă s-ar fi gătat toate şi s-ar tipări din nou, atunci fireşte să se tipărească şi locuinţa.

Dorindu-ţi sănătate şi putere, rămîn al d-tale stimătoriu coleg,

Alex, Roman.

N.B. Aici se crede că articlii din *Pesther Lloyd* despre afacerile bisericei gr.-ort. le-a scris Petrovici[2], care poate aspiră la postul îndegetat la finea ultimului articlu. Oameni cu puţină maliţie vor să ştie că *altul* ar aspira, şi că acel altul ar fi inspirat pe Petrovici. Oricum s-a făcut, prea prost s-a înscenat lucrul, dacă acesta au fost motivul.

Idem.j

P.S. Astăzi, la Dietă (de la oficiul poştal al acesteia), primii de la Consistoriul metropolitan] din Blaş petiţiunea acestuia contra proiectului de lege relativ la şcoalele secundarie, cu rugarea ca să o prezentez camerei deputaţilor, ceea ce voi face în şedinţa de mine[3]. Deci, grăbesc a-ţi face cunoscut această mişcare a blăşanilor noştri, făcută cam tîrziu, dar tot făcută, şi bine că s-a făcut. Mă voi informa de la comisiune şi de la ministru despre timpul prezentării, resp[ectiv] a punerii la ordinea zilei, dacă cumva nu se va retrage de nou, ceea ce încă e posibil, deoarece calvinii, luteranii, ba chiar şi catolicii unguri „sok kivetot talâlnak"[4] în acest proiect. De altmintrea capii maghiari ai confesiunilor numite se vor nărăvi bine, precum bine o ştii aceasta, iară plînsorile, protestele confesiunilor nemaghiare nu le prea crează putemicii cei îngîmfaţi; ei merg înainte, spre perzare, căci alta nu poate fi ieşitul silnicielor în toate direcţiunile.

Idem.j

[1] Scrisoarea din Pesta, 28 noiembrie 1881. st.n. (nr. XVII).

[2] *Lazăr Petrovici,* profesor la seminarul pedagogic-teologic din Arad.

[3] în şedinţa din 9 februarie 1882 Al. Român prezintă Dietei petiţia Consistoriului metropolitan greco-catolic din Blaj, în care se cerea respingerea proiectului de lege asupra introducerii limbii maghiare în gimnazii şi şcolile reale. S-a predat comisiei şcolare (parlamentare) care se ocupa tocmai de acest proiect de lege (vezi Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur* Sibiu, 1913, voi. VII, p. 60).

[4] „Găsesc foarte'multe de eliminat" (trad. din maghiară).

XIX

Pesta, 6 novb. 1882, st.n.

Preastimate nene Giorgie!

Numai alaltăieri primii *Memorandul*[1] de la cumnatu-meu [2], pe care îl rugasem în zilele trecute, aflîndu-ne la Săbiş[3], ca să mi-1 trămită. După reîntoarcere, am zăcut de friguri cîteva zile, şi numai pînă la jumătate ajunsei cu cetitul, dar şi din atîta te felicitez pentru succesul cel bun.

Dacă îţi scriu acuma (şi pînă a nu fi terminat eu cetirea), cauza este că astăzi, în şedinţa Adunării deputaţilor, deputatul I)ray (alias Rothherrehen, văr cu deputatul Utvâry[4], redactorul de la *Peşti Naplo*[5], românofagi şi renegaţi de calibrul cel mai gros) îmi spuse că *în scurt* (e grabă mare!) se va ţinea *un congres* în Maramureş, în care / inteligenţa română (?! ?) d-acolo va protesta în contra celor espuse prin memorandul conferinţei de la Săbii[6]! Te poţi aştepta şi d-ta la cîteva împroşcături personale maramureşăneşti. Adică, pupezele din Maramureş vor să spurce iară cuibul lui Dragoş, spurcîndu-se, fireşte, pre sine înseşi, căci pupezele acele noi le cunoaştem bine. Mîna lungă s-a vîrît de nou între nefericiţii români de acolo, ca şi cînd cu adresa cea pocită în contra bieţilor arhierei rom[âni], pre timpul pHmădîriî legîî relative la introducerea limbei ung[are] în şcoalele noastre poporale. Trebuie loviţi înainte, şi deslarvate uneltirile lui Vâradi Gâbor[7] şi c[ompa]nia (Loncsay foispanul[8], Mihâlka vicespanul etc), cărora, fi /reşte, servesc de instruminte vile cîteva suflete rătăcite de români mireni şi bisericani. Aştept cu nerăbdare să văz ce rol vor avea Mihaleştii[9] şi Jurca[10], deputatul, cari, cu toate slăbiciunile lor, au inimă româneasca.

Presa [...] văzuşi cum critică. Domnii cei mari se făceau şi prefăceau că ignorează — la început — dar acuma dau semne de îngrigire. Din toate părţile mi se fac întrebări. Eu li-o spun să citească şi să recitească cu atenţiune şi apoi să judece, dezbrăcaţi, dacă se poate, de ură şi alte patime naţionale de cari s[înt] obşeşi [obsedaţi — n.n.].

Cu traducţiunile cum staţi? Ar trebui să se grăbească, căci mereu mi se cere *Memorandul* Daţi în comisiune la vreun librariu din Pesta cîteva sute exemp[lare] ungur[eşti] şi nemţeşti[11], ca publicul să-şi poată lua cunoştinţă directă / şi să nu rămînă sub impresiunea bălăcăturelor ziaristicei [...].

Primeşte salutările mele cele mai cordiale. Vechi stimătoriu şi coleg,

Alex. Roman [12]./

[1] Cunoscut şi sub numele de *Memorial,* redactat de G. Bariţ din împuternicirea Conferinţei naţionale din Sibiu, din mai 1881.

[2] Dr. Ştefan Păcurariu, avocat în Sibiu, era căsătorit cu Mina (Ermina) Balomiri, sora Leontinei Balomiri (soţia lui Al. Roman).

[3] Oraşul Sebeş.

[4] *Urvâry Lajos* sau Herrenrother, publicist şi literat.

[5] *Peşti Naplo,* ziar politic fondat de Csâszâr Ferenc în 1850. în 1869, redactor principal Urvâry Lajos pînă în 1887.

[6] A şi avut loc adunarea municipală a Comitatului Maramureş care în 21 noiembrie 1882 s-a pronunţat împotriva *Memorandului,* ca şi cum adunarea ar fi fost formată din membri români. Vezi *Observatoriul,* V, 1882, nr. 91; T. V. Păcăţian, *Cartea de aur,* Sibiu, 1913, voi. VII, p. 68—69.

[7] *Gabriel Vâradi,* intelectual român din Maramureş, a ocupat diferite funcţii administrative în comitat.

[8] Cornițele suprem.

[9] Familia nobilă română din Maramureş: Mihalyi de Apşa.

Vasile Jurca, notar comitatens, pretor şi deputat dietal; membru al Comitetului Asociaţiunii pentru cultura poporului român din Maramureş.

[11] *Memoriul* lui Bariţ a fost tipărit în patru limbi: în româneşte, ungureşte nemţeşte şi franţuzeşte.

[12] Bariţ notează pe prima filă a scrisorii: „Răsp. 22 nov.".

XX

Pesta, 18 novb. 1882, st.n.

Preastimate nene Giorgie!

Abia vei fi primit scrisoarea mea d-alaltăieri[1] şi iacă te molestez cu alta, astă dată rugîndu-te ca să binevoieşti a-mi'notifica, numai în cîteva şire, ce s-a deds în şed[inţa] Comitetului Asoc[kţiunri] traiistilvane] asupra petiţiunii doctorandului în medici[nă] *Ludovic Meheş-Stupariu* care, bietul, s-ar insinua la examele rigoros, dar nu are mijloacele necesarie d-a plăti taxele rigorosului, dacă nu i s-a aplacidat ajutoriul cerut. Un singur stipendiu de **200** fl. era disponibil (între cele publicate) pentru studenţi de la universitate. Acest / stipendiu i s-ar fi putut da ca ajutoriu pentru un an, aflîndu-se bietul om cătră finitul studielor sale, adică aproape de scop, şi aceştia — primo loco[2] — ar fi de a se ajutora, pentru că nu ţin legat pe mai mulţi ani stipendiul. Tînărul este unul dintre cei mai buni şi cu purtare morală exemplarie, ar fi păcat de D-zeu a-**1** lăsa chiar atunci cînd este aproape de scop. Eu, petrecînd la Ocnă[3] în acele puţine zile, în cari de vreo trei ori statui cîte o zi — două şi în Săbii, vorbisem odată cu d-**1** baron Ursu[4] despre acest tînăr, rugîndu-**1** ca să nu-**1** uite la timpul său. D-l bar[on]îmi promise, cu atît mai / vîrtos că tînărul fusese călduros recomandat mai nainte de d-**1** Giorgiu Pop de la Băseşti[5], şi zicea d-**1** bar[on] că şi ceilalţi dd. membri ai comitetului sunt prea dispuşi a-**1** ajuta pe bietul Mehes. Ce se va fi făcut, nu ştiu. Dacă s-ar fi dat acel stipendiu altuia şi Meheş ar fi rămas uitat, atunci nu ştiu ce va face. Doară aţi putea să-i rumpeţi totuşi un ajutoriu, măcar de **100** fl., şi eu, prin colecte, aş mai aduna aci în loc, de la deputaţi şi funcţionari," ceva, ca să-i venim întru ajutoriu, deşi aici merge foarte anevoia cu colectele.

Am cetit *Memorandul*[6] şi, fără a-ţi măguli, trebuie să mărturisesc că este un cap de operă. Obiectivitatea, tonul etc, toate îl caracterizează de / o lucrare ce impune ungurilor, oricît se năzuiesc ei să arete nepăsare. S[în]t greu loviţi de greutatea argumintelor şi a păcatelor seculare, iară străinii au înainte-le oglinda fidelă a situaţiunii noastre. Să trăieşti, nene, D-zeu să-ţi ajute la multe altele!

Aud că răutăciosul şi invidiosul [...] Babeleş[7] te-ar fi criticat în Leiborganul său (în care nu demult scrisese despre „botezul *primei contese române'"* etc), strecorat şi în jurnalele din România (Pfui, Teufel!)[8] într-un mod nedemn. Dar ce vrea acest om „oportunist", adică fără de principie şi convicţiuni ? El n-ar fi putut să scrie decît bălăcături şi invective „more solito"[9]. Toată lumea îl rîde; cel puţin romă/nii d-aici l-a condamnat precum merită pentru limbuţia şi'invidia lui. Kutyafalvi (Hunnyavalyâsi[10], el adică zice şi scrie că noi românii ,romai nyavalyâban szenvedunk)[11]; n-au scris nimica mai nou, ci scrierile sale de mai nainte în contra r[omâni]lor le-a adunat într-un tom şi le-a publicat în traducere germană, sub cunoscutul titlu *Literarische Berichte aus... Ungarn.*

Am zis ungurilor, cari îmi cer mereu *Memorandul:* „Cumpăraţi-**1,** costă numai **1** fl., pe cînd scrierile lui Hunfalvi[12], prin care el *dejoseşte ştiinţa,* costă 5 fl.! Apoi cetiţi-**1** şi recetiţi-**1** fără patimă, cu atenţiune, şi apoi judecaţi ca oameni cari mai aveţi bunul simţ şi conştiinţa". Vorbind cu mai mulţi deputaţi, în cabinetul de cetire al Dietei, / asupra *Memorandului,* unul'îmi zise: „— Te csak nem irnâd ala, Sândor, mind azt ami benne van?" Eu: „— Nem, mert en alâirtam eloleg Szebenben"[13]. Tăcură ca peştele, fără a mai zice un cuvînt, Pînă acum, dintr-o sută abia unul aucetit. Ceea ce vorbesc ei, o fac după ziarie. *încă o dată: trămiteţi* ***în*** *comisiune* la un librariu, sau trimiteţi-mi mie, vreo **100** de exemplarie, căci oamenii s[în]t comozi şi nu le vine a scrie la Săbii p[en]tru un exemplariu. (Nu Uray, ci Urânyi — pare-mi-se că scrisesem Uray, din greşală[14] — este numele deputatului care mi-a povestit că in **21** l.c d-**1** Mihălka, renegatul, va ţinea congres cu ceilalţi renegaţi,^ sub auspiciele lui Vâradi Gâbor, care iară lucră împins şi dires de ***mînă*** *lungă*[15]*.)*

Primeşte încredinţarea preadistinsei stime şi o strîngere de mînă colegială de la al d-tale stimătoriu,

Alex. Roman/

[1] Pesta, 16 noiembrie 1882 st.n. (scrisoarea nr. XIX).

[2] „în primul rînd."

[3] Ocna Sibiului.

[4] *David Urs de Marginea,* 1816—1897. Baron, colonel şi filantrop. Luptă pentru ridicarea şcolilor grănicereşti şi alte scopuri culturale. Averea şi-o lasă prin testament pentru instituirea unui fond de stipendii pentru tineretul român.

[5] *Gheorghe Pop de Săseşti,* 1835-1919. Om politic. In 1872 ales deputat în cercul electoral Cehul Silvaniei, pe care l-a reprezentat pînă în 1881. In Conferinţa de la Turda din 9 aug. 1880 a propus unirea românilor din Ungaria şi Transilvania într-un singur partid naţional. în Procesul *Memorandului* a fost condamnat la un an închisoare. A fost preşedintele Adunării Naţionale de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918.

[6] *Memoriul* lui Bariţ din 1882.

[7] Vincenţiu Babeş.

[8] „Pfui, drace!"

[9] „Ca de obicei."

[10] Porecle pitoreşti — la modă în epocă — date lingvistului maghiar Hunfalvy Pâl, autorul unor scrieri subiective împotriva limbii şi culturii româneşti.

[11] „Suferim de boala romanităţii" (trad. din maghiară).

[12] *Hunfalvy Pal,* 1810—1891. Filolog şi istoric maghiar. Membru al Academiei maghiare. S-a ocupat cu filologia comparată. S-a preocupat de originea şi limba poporului român, susţinînd teze eronate.

[13] „— Alexandre, doar n-ai subscrie şi tu tot ce se cuprinde acolo?" Eu: „—Nu, deoarece eu am subscris demult, la Sibiul"

[14] Vezi scrisoarea XIX.

[15] Poreclă pentru prim-ministrul Tisza Kâlmân, aluzie la intrigile acestuia şi la amestecul său în viaţa naţionalităţilor.

XXI

Pesta, 24 no\[em]bie 1882 st.n.

Preaiubite nene Giorgie !
Preastimate domnule coleg !

Era gata scrisoarea ce vream a-ţi adresa, ca să faceţi a să trămite (din partea comitetului) exemplarie de onoare din *Memorand*[1] miniştrilor şi deputaţilor, pentru că mă convinsesem că nici unul (din deputaţi, cel puţin) cîţi mă întrebaseră n-a cetit *Memorandul,* ci numai bălăcăriturele ziarelor, cari încă primiseră toate, după *Pcsti Naplo,* un fel de recensiune defectuoasă şi parţială, de la Cluş, de la cutaie Gyaimathy, precum înţelesei la redacţiune. Eu cunosc pe viceşpanul Gyaimathy;
g8 nu ştiu, el a făcut recen/siunea, sau altul tot cu numele Gyaimathy? Cunoscînd eu eszejâras-ul„[2]__lui. Gyaimathy-,- viceşpanul, dintr-o lungă conversaţiune pe calea ferată, de la Cluş pînă la Pesta (avută cu el întorcîndu-mă de la Bucureşti în acel an), după prockmaţiunea legatului, cînd venise acel viceşpan la Pesta a face raport la ministeriu *despre impresiunea* ce făcuse proelamaţiunea regatului asupra *poporului rom[ân]* din Ungaria şi mai ales Transilvania]. El, adică, îmi zicea că românilor *li-au crescut coarnele* etc. După *Peşti Naplo,* publicară ap[roa]pe din cuvînt în cuvînt toate celelalte. Ziariele nemţeşti se par a fi primit exemplarie nemţeşti din *Memorand,* ceea ce văzui acum din scrisoarea d-tale. / Văzînd eu din scrisoarea ce primii astăzi la Dietă, de la d-ta, că *abia* acum se tipări traducţiunea ungurească,nu spedii epistola ci, după cele împărtăşite, mă grăbesc a-ţi răspunde în uimătoariele:

Dacă s-ar cere *mare curagiu* a împărţi exemplariele, apoi eu v-aş fi recomandat tot pre d-1 Babeleş, pentru că d-sa s-a cam ştiut feri de Vaţ[3]. Dar fiindcă după a mea părere nici un curagiu străordinariu nu se cere pentru împărţire, iaca, mă ofer eu a le împărţi cele 2G0 ex., miniştrilor şi deputaţilor, asemeni şi unor membri ai Camerei boiereşti[4]. Eu ţin însă că 200 exemplarie s[în]t prea puţine, căci eu numai celor turbaţi (pre cari îi cunosc bine) nu li-aş da, cu toate că chiar şi acestora
89 ar trebui să li se deie, / numai pentru ca să turbe şi mai tare. Exemplariele trămite-ţi-mi-le neplătite, voi plăti eu costul transportului, iară despre înmânuarea exemplarielor voi duce protocol, adică o mică cărticică se va prezenta fiecărui m[em]bru, în care respectivul va scrie: „Âtvettem"[5]. Aşadară nu este trebuinţă de un catalog, nici de a semna cu ceruză roşie numele celor ce au să primească un ex. Eu îe voi împărţi însumi în Cameră. Chiar cele 3 exemplarie destinate pentru biblioteca M[ajestăţii] Sale imper[iale] voi alia modul de a le da, sau prin d-1 Nopcia[6], sau prin capul Cabinetului ung[uresc], d-1 Pâpay, sau cutare secretariu, Augustin sau Konig, pre cari pre toţi îi cunosc în persoană. C[on]form dorinţei d-v. (şi a comitetului), voi da cîte un ex. Societăţii „Petru Ma-
89Î, ior"[7] şi bibliotecii teolog[ilor]. / Dar trebuie să dăm şi celor trei biblioteci publice (a Muzeului, Academiei şi Univesităţii), pentru că bine e ca să se conserve şi acolo asemene documinte, precum foarte bine e că se coriservară acolo mai multe din vechime, de cele ce ne privesc. Dacă vreţi, tot eu, din cele trămise la adresa mea, voi face să capete toate redacţiunile ziarielor maghiare,- pentru ca să nu aveţi val cu spediţiunea la atîtea adrese.

Acum, nene, să-mi permiţi cîteva observaţiuni. Nu eu voi supăra sufletul membrilor comitetului, cunoscînd dificila situaţiune a lui, dar iacă ce se observă din toate părţile: n-ar fi trebuit să se *divulge* lucrul pînă nu s-a făcut *complet,* adică toate traducţiunile, şi numai *atunci şi deodată* trebuia a se spedi în toate părţile exemplariele. Aşa era bine, pentru că nu pre / venea în defavoarea noastră ziaristica maghiaro-iudană s[au] iudano-maghiară pre cei ce ar fi voit să cunoască *„ex fonte"*[8] cestiunea, şi nu putea grăbi *iară a ne preveni* cu sinistre informaţiuni presa străină, chiar şi cea de altmintrea amică r[omâni]lor. Apoi, trebuia să se trămită fieştecăruia deputat, mim m[em]brilor mai de frunte de la curţi etc. Acum, după ce lucrul încetă de a fi nou (în epoca noastră, ad[ică] a electricităţii şi aburelui, *trei zile* se vorbeşte despre orice lucru de importanţă; după aceea, vorbesc numai specialminte interesaţii), numai oamenii de ştiinţă (p[e]r e[xemplum] Pulszky-eştii [9], Szilâgyi [10], dep[utatul] şi directorul bibliotecei, Apâthy[11], profes[or] şi deputat etc.) ma mai întreabă unde s-ar putea căpăta. Ba unii deputaţi, între cari şi Tamâsy, îmi zise că ar fi aşteptat să li se trămite, precum trămit toate corporaţiunile cari vor să se efectuească ceva prin legisla/ţiune. Unii îmi ziseră verde: „ — En bizony 1 f[orint]ot nem adok, hanem ha kapnek egy peldânyt elolvasnâm, mert erdekel az iigy"[12]. Adauge că mulţi maghiari îmi zic: „—Oda kell mukodni hogy a magyar es român elem kibekitessek, mert kozos erdek koti ossze a ket nepet"[13]. S[în]t ei sinceri, sau ba? Nu ştiu, dar aşa vorbesc ei. Cu un cuvînt: *cea mai lată publicitate* e necesarie pentru *a se vulgariza*[14] cauza română.

Nu ştiu dacă îţi aduci aminte că eu faţă de unii activişti li aruncasem întrebarea în comisiune, la Săbii: „ — *Aveţi fonduri?" „* — Ce fonduri?" îmi ziseră. „— Dar dacă vreţi să intraţi în activitate, aceasta *nu se face cu apă sinţită* (fie chiar lecuitoarie, tămăduitoarie şi vindecătoarie, cum zice S[imion] Mangiuca[15] în *Câlind[arul]*[16] său)." După ce li splicai că nu pentru a cumpăra pre alegători, ci p[en]t[ru] sute şi mii de spese etc, şi că aşa lucră toate partitele organizate, din / oricare ţară. Atunci se părea că mă înţeleseră, şi anume cel dintîi fu d-1 *Manole Diamande*[17], care zise: „Drept are d-1 Roman, fără de fonduri nu te poţi mişca, şi iacă, eu care înţeleg treaba, p[en]tru că sunt comerciant, de se va începe crearea unui fond, declar că mă oblig a da pe fiecare an cîte 600 fl.". Aceste fuseră patrioticele şi româneştile cuvinte ale zelosului şi inteligentului Manole. Ceilalţi tăcură, nu ştiu, ca consentientes, sau mai mult ca dmbitantes, quia non intelligentes[18].

Aceasta ţi-o spusei „ut fiat applicatio"[19] la spesele cele multe ale *Memorandului.* Dar bine, d-ta lucri tot gratis pentru miile de trîntori? Dar traducţiunile în atîte limbi se fac în numele D[omnu]lui? Da tipăriturі etc, etc ? /

Să nu aluneci a crede, nene, că acestea le scrisei pentru d-ta, care le cunoşti mai bine decît mine, ci le scrisei pentru că mă împinge necazul a le scoate, văzînd că numai noi românii nu suntem organizaţi, nu dispunem de banul orbului pentru acţiuni politice, şi s[în]t acestea ad

usum Delphini[20], apoi delfinii noştri s[în]t legiune, cari strigă din gură; dar la faptă? *Apa sinţitâ şi mănuşile cele subţirii*

Un ungur cu mare trecere aici, consultat' de toţi miniştri, mai ales în cele ardeleneşti şi speciale româneşti, d-1 Szentgy6rgyi, de altmintrea inimic al r[omâni]lor, îmi zise, călătorind cu el în 5 nov[em]bre a.c. de la Pesta p[înă] la Cluş (eu mă duceam la Săbiş să-mi aduc "nevasta, care asistase la facerea surorii sale[21]) : „ — A kormâny korokben mar tobbszor elofordult a kerdes, hogy kivel ertekezhetne *nevezetesen* a magyar / kormâny a român iigyek felett, meit nem ismer senkit a ki eleg kezesseget nyujtana hogy a românok az elvâllalt kctelezctts^get teljesitenek etc."[22]. I-am cbservat că şi Kossuth[23] zisese tocmai aceste cuvinte în 1848, apoi că mie contele Andrâssy[24] tot aceste cuvinte mi le aruncase cînd, în an. 1869, mă invitase în trei rînduri a se informa în cesţiunea ardelenească. In fine, îi spusei şi eu verde: „ — Aşa vorbesc toţi despoţii şi toţi cei ce nu vor să facă nimica p[en]tru împăcăciunea care zic ei că o doresc, dacă spun adevărul şi nu viclenesc dnd vorbesc cu noi". „ — Hiszen Bariţ sem volna kepes vezetni a r[omâ]nokat"[25]. E . u : » ~ P e r s z e h°gy a z olba vezetni, mert azt nem is tenne, de accepta-bihs feltetelekre minden bizonynyal nagyon kepes volna, mert a r[omâ]-nok bizalmât birja etc."[26]. „De / altmintrea nici Deak-ul vostru[27] nu au pactat numai singur cu împăratul, şi la spatele ungurilor, ci cu fruntaşii lor şi cu înţelegerea lor, ba din însărcinarea lor etc". Multe povestirăm atunci, căci numai de la Puspok Ladâny ne apucă somnul. Se vede că se ventilează mai serios chestiunea împăcăciunii. Fiţi însă încredinţaţi că aceasta nu Tisza[28] va iniţia-o, el au mers prea departe cu încălcările, este compromis tot guvernul lui înaintea naţionalităţilor, cu un cuvînt, el a devenit imposibil. Alt om va avea această misiune. Vei întreba: care şi cînd? Apoi la aceasta nu pot să-ţi dau răspuns decît că timpurile şi situaţiunile îşi găsesc omul, iară timpul nu poate fi departe.

Mihalca[29], sub pretest ca să se înţeleagă maramureşanii pentru crearea unui stipendiu, pretest plauzibil, convocă conferinţa, în care apoi face de se suprinseră cei prezenţi prin propunerea renegatului Vinţ (szolgabiro)[30]. De altmintrea vom vedea cine şi cîţi au subscris-o, căci cu toate telegra/mele cele lungi, transpiră că renegaţii nu izbutiră, cel puţin cu subscripţiunile, de cari nu se vorbeşte. Iară aşa, cu „Eljen!"[31]-uri, nu se face lucru mare.

Aproposito de dr. Miletici[32]: el, bietul, se aflâ într-un institut de sănătate la Viena. Eu vorbisem cu el, sunt trei săptămîni, după ce ne întorsesem din Ardeal, şi nu am observat defel că ar fi smintit. Era însă foarte slăbit (din gras şi tare ce era) şi nu putea întoarce liber limba. Se plîngea de gît şi că nu poate mînca decît carne bine fiartă şi demicată (fleischhein), ceea ce mă făcu a presupune că poate să aibă racul[33].

Dr. Politu[34] nu e aici, dar va veni la discusiunea asupra bugetului. Maximoviei[35] era preste măsură supărat că arhiereii sîrbeşti lucră la stricarea autonomiei bis[ericii] (vezi jurnalele), însă m-a' rugat să-i procur un exemplariu, spunîndu-mi că sîrbii *se interesează mult* de *Memorandul* r[omâ]nilor. Deputaţilor shbi trebuiq să li se deie tuturora, şi ar fi bine a se da în comisiune la cutare librariu din Neoplanta[36].

Asemene, deputaţilor sasi. Graffus şi Gusbach[37] se interesează de *Memorand.* îmi feceră întrebare. /

Bietul Meheş-Stupariu[38] va fi consternat de va înţelege că nu î s-a dat stipendiul. Nu-i voi spune pînă după rigoros (luni are să-1 facă), căci mă tem să nu cadă la examen. S-a împrumutat aconto stipendiului de la mai mulţi colegi, pentru ca să poată plăti taxele rigorosului, şi tot nu avea suma întreagă, li lipsea 12 fl.; i-am dat eu. Am vorbit cu colegul Serbu[39] ca să facem o colectă pentru bietul om, dar aceea nu poate ieşi mare, pentru că lumea e sătulă de fel de fel de subscripţiuni, si nu mai dă nimene.

Cît pentru *îmvulparea ungurenilor,* apoi merge cam cu anevoie, pentru că *arădanii au discreditat* de tot această întreprindere, iară aiurea _este cu anevoie. Vom cerca să facem colecte locale,, d[e] e[xemplu] în Biharia, fireşte, p[en]tru biharani în prima linie, dar să se ajute în caz de lipsă şi alţii. Sărăcia e mare, precum ştii, preste tot, dar mai rea decît aceasta (materială) e cea spirituală.

Presa sîrbească şi croată au / vorbit cu multă căldură despre *Memorand* si declară că românii au toate simpatiele şi tot spriginul lor.

Acum, la „Geschăft"[40], *Râth Mor*[41] este bolnav şi numai Gesehăfts-fuhrerul[42] lui s-a declarat, după ce vorbisem cu el şi îmi spuse că îmi va răspunde, într-o scrisoare primită astăzi de la el. Şi cum? Iacă aşa, că se făcu prostălău, şi cu impertinenţă îmi cere „ket magyar es ket nemet peldânyt, 25%-ny* ârengedmenyel — N.B.! — bizomânyba"!![43] Ca să vedeţi, alătur scrisoarea sub %. Neînţelegere nu e la mijloc, pentru că li-o spusesem curat cum că mai multe sute de ex. în *comisiune,* şi ei cer cîte 2 ex. bizomânyba!![44] După această scrisoare, nerăspunzînd, fireşte, librăriei / lui Râth, m-arn dus la *Aigner*^. Acesta însă cerea 40%, ,,ha videkre is kuldjuk"[46]. Eu l-am lăsat în pace şi m-am dus la *Robert Lampel*[47]. Acesta primi cu 25%, observînd că dacă n-are să tră-mită exemplarie la librarii ceilalţi, din Pesta, nici în provincie (pentru că în acest caz ar trebui să ceară mai mare rabat), să i se trămită deocam-dată numai *100 exemplarie ungureşti şi 100 exempl. nemţeşti,* pentru că desfăcînd el acestea, va cere să se urmeze cu trămiterea în proporţiunea cererilor. Cu altul n-am mai vorbit. Deci, trămiteţi lui *Robert Lampel,* IV, Vaczutcza.

De terorizare nu ştiu şi n-am aflat pînă acum numica. Ceea ce ştiu de la înşişi librarii cu' cari' am vorbit este că *Râth* au comandat 6 ex., *Aigner* asemene, şi se plîngea acest din urmă că nu ar fi primit încă exemplariele de la Săbii. Iară Râth au primit, şi mi-a şi arătat un exem-plariu ce mai avea.

Primeşte salutările mele cele mai cordiale,

Alex. Roman,[48]

IV, Sorhâzutza, 6./

Memoriul lui G. Bariţ din 1882.
„Cum îi umblă mintea" (în limba maghiară).
Aluzie la faptul că Babeş nu a făcut închisoare.
Camera magnaţilor în Parlamentul Ungariei.
,,Am preluat." '(Trad. din maghiară.)

6 Alexe Nopcea a fost timp îndelungat cancelarul Cancelariei Aulice transilvănene din Viena.

7 Societatea academică „Petru Maior" din Budapesta (1862—1918), societate cultural-literară a studenților români de la universitatea din capitala Ungariei. Primul ei președinte a fost Partenie Cosma, iar între vicepreședinți Iosif Vulcan. Cea mai importantă realizare a societății a fost înființarea revistei *Luceafărul* (1902), care a dat un nou impuls mișcării literare românești din Transilvania.

8 „Din sursă originală."

9 Familie maghiară de origine poloneză, din care s-a născut *Pulszky Ferencz* (1814—1897), scriitor și arheolog; în 1866 directorul Muzeului Național din Budapesta. A publicat scrieri istorice.

10 *Szilâgyi Săndor,* 1827—1899, istoric și publicist. Fcst redactor la *Pești Hirlap.* Secretar ai Societății istoricilor. Redactor la *Sdzadok* și în 1878 directorul Bibliotecii Universitare din Budapesta.

11 *Apâthy Istvân,* 1829—1889. Din 1870 profesor universitar de drept, la Budapesta. Membru al Academiei Maghiare. Din 1878 pînă în 1889 a fcst deputat. - - -

12 „Eu nicidecum nu dau 1 fiorin, în schimb daca aș primi un exemplar, atunci l-aș citi pentru că mă interesează chestiunea" (Trad. din maghiara.)

13 „ — Trebuie conlucrat într-acolo ca elementul maghiar și român să fie împăciuit, deoarece ambele popoare sînt legate prin interese comune" (Traci, din maghiară.)

14 Populariza.

15 *Simion Mangiuca,* 1831—1890. Profesor de limba rcmână în Timișoara, în 1869 avocat în Oravița. în 1890 ales membru de onoare al Academiei Române.

16 S. Mangiuca a editat în 1882 și 1883 un *Calendar* cu cuprins folcloristic.

17 *Manole Diamandi,* 1833—1899.' Comerciant și filantrop din Brașov. Deschide o „casă de comisiuni" prin care se făceau tranzacții comerciale cu România. A funcționat ca președinte al Camerei comerciale din ținutul Brașovului. A fost și membru al Comitetului național-politic.

18 „Unii care sînt de acord; cei ce se îndoiesc, deoarece nu înțeleg."

19 „Ca să fie aplicată (adăugată)."

20 Corect: „Ad usutJțDelphini" = Pentru folosul Delfinului. Locuțiune creată în timpul domniei lui Ludovic al XlV-lea cînd, sub pretextul creării unei dote pe seama prințului moștenitor (Dauphin: de la emblema acestuia), s-a inaugurat în fond un nou mijloc de spoliere a supușilor „Regelui-Soare". „Ad usufyDeiphini" a devenit un simbol al fiscalității fără nici un temei; prin extensiune de sens, al raptului fără nici un motiv.

21 Mina (Ermina Balomiri) căsătorită cu Ștefan Păcurariu, avocat în Sibiu.

22 „în cercurile guvernamentale, s-a pus de mai multe ori întrebarea cu cine ar putea trata guvernul maghiar în problemele românești, deoarece nu cunoaște pe nimeni care ar putea garanta îndeajuns că românii vor îndeplini angajamentele la care s-au obligat." (Trad. din maghiară).

23 *Kossuth Lajos.*

24 Andrâssy Gyula, om politic maghiar, prim-ministru și ministru de externe.

25 „De fapt nici Bariț n-ar fi în stare să conducă pe români/'(Trad. din maghiară.)

26 „Sigur că n-ar fi în stare să-i conducă în țarc, pentru că asta nici n-ar face-o. Dar cu siguranță că ar fi în stare să accepte condiții favorabile, pentru că se bucură de încrederea românilor." (Trad. din maghiară).

27 G. Bariț.

28 Tisza Kâlmân, prim-ministru al Ungariei.

29 Vicecomite al Maramureșului.

30 Solgăbirău: jude primar.

31 „Trăiască!" (Trad. din maghiară.)

32 *Svetozar Miletici.*

33 Cancer.

34 *Polit Disancici,* 1833—1920, om politic croat. în 1865—1873 membru în Dieta Croației. în 1873 a fost deputat de Biserica Albă. A aderat la programul național sîrb și în 1880 a intrat în fracțiunea liberală. A redactat publicația *Bronik.*

35 Deputat sîrb în Dieta de ia Pesta.

36 Azi, Novi Sad (R. S. F. Iugoslavia).

37 Deputați sași în Dieta maghiară.

38 Student român la Universitatea din Pesta.

39 *George Serb,* deputat al cercului Zorențul Mare.

40 Comerț.

41 *Râth Mor,* librar și editor din Budapesta.

42 Gestionar girant.

43 „Două exemplare maghiare și două germane, cu o concesie de 25% în comision." (Trad. din maghiară).

44 „în comision." (Trad. din maghiară.)

45 Alt librar din Budapesta.

46 „Dacă le va duce și în provincie." (Trad. din maghiară.)

47 Librar din Budapesta.

48 Scrisoarea este însoțită de următoarea listă întocmită de Bariț:

„în 1 dec. am comendat:

p. AL Roman,	broș. rom.	300
„ „ „	legate	25
Maj. Sale		1
Arhiducelui Jcsif		1
Maj. Sale rom. [din România, regele Carol I]		1
Alte nemțești, troch		10
La Robert Lampel:		
— unguresti		25
— nemț.		25

Scrisoarea poartă la sfîrșit însemnarea: „Răsp. 3 dec. n. 1883".

XXII

Pesta, 16 febr. 1883

Preastimate domnule coleg!

Precum ți-am scris, memorialele [1] s-a spedit parte înainte de redeschiderea Dietei (ad[ică] pînă la 10 ianuariu), parte în zilele după 10 ianuariu a.c, și foarte puține au rămas a se distribui mai tîrziu, și anume, celor ce, avînd adresa în Pesta, după două-trei căutări în locuințele lor, negăsindu-se aici, sau li s-au trămis prin poștă, sau a treia oară întorși la Pesta, li s-a dat brevi manu [2].

Am ales dintre deputați pre cei însemnați în listă, despre cari adică știam că s[în]t sau / mai de frunte, sau că *citesc,* adică se ocupă de lucruri serioase. A se face împărțirea prin chestura Dietei nu se putea: 1. p[en]tru că nu toți deputații puteau căpăta; 2. p[en]tru că și în acest caz, lipsind mai totdeauna jumătate din deputați, punîndu-se exemplariele pe locurile lor (în Cameră), s-ar fi perdut numai, și nu se ajungea scopul ce aveați și aveam și eu în vedere, adică să-și primească exemplariele cei semnați în listă. După cum am făcut eu, le-a primit toți.

In lista alăturată sub %, în care am semnat IX categorie, se vede după steluță (*) cărora li-am dat eu, / sau însumi în persoană, sau prin espres, care pretutindenea le-au împărțit în numele meu, precum vă veți convinge din adresa direcțiunii Muzeului, alăturată sub %. Dar nici că se putea altmintrea, p[en]tru că oricare întreba: „De la cine?" și espresul meu (Alexandru Coca, jurist), spunea — firește — că de la mine. Chiar cei ce au primit prin poștă știau, p[en]tru că mai mulți,

întorcîndu-se la Pesta, mi-a mulţămit, iară alţii pre cari i-am întrebat: primit-au *Memorialul*^ îmi răspundeau: „Mindjârt gondoîtam hogy te kuldted"[3]. Adică, unii presupuneau, alţii se informau de la colegi.
97 Să fii convins, d-le coleg, că nici unul din românii de aici nu s-ar fi însăr/-cinat, unii din sfială, alţii din comoditate nu. Eu unul încă nu m-aş însărcina altă dată. Dacă, cu toate acestea, acei domni cari ştiau din capul locului că eu nu le voi distribui, s-a învoit la propunerea d-tale după ce m-am oferit, trebuia să ieie mai întîi informaţiuni, apoi să-şi spele gura de mine, dar să nu fi anticipat, pentru că eu sunt mai înaintat în etate decît să merg d-acum înainte să învăţ de la ei nici cuvenință, nici românism, nici chiar coragiu. Dar ţi-am scris că la distribuirea
67v acestor, după a mea părere nu se cere coragiu. Acei domni însă cred / şi ţin că trebuie coragiu, p[en]tru că orice fac ei provine tot din coragiu străordinariu. Despre mizerii d-acestea nu perd mai multe vorbe.

Trec la socoteală:

Am dat p[en]tru factura °///₀ 55 cr. Omului care au ajutat să se aducă la etajul I locuinţa mea lada, 40 cr. juristului Alex. Coca, care mi-a ajutat a pune cărţile în legătorie (Kreuzband)[4] şi care au dus multe exemplarie pe la hotele, locuinţe, i-am dat 3 fl. Pentru maree poştale am dat 12 fl. 5 cr. Suma: 16 fl.

După consemnaţiunea d-lui Krafft[5], eu am primit 345 exemplarie
93 (cele 60 ex. le-am / transpus imediat librarului), dar eu am mai primit şi mai nainte exemplarie româneşti şi ungureşti, cari nu le-am putut distribui pentru că cei ce au să le capete, lipsesc încă din Pesta, iară la vreo doi nu le-am putut p[en]tru că nu li se ştie adresa (între aceştia e şi bar[onul] Sennyey Pâl)[6]. Arhiducelui[7] am dat, după ce m-am informat prin Obersthofmeisteramt[8] că primeşte, asemene principelui Coburg[9]. N.B.: De trei săptămîni, abia în zilele acestea primii răspunsul de
98v încuviinţare. Exempla/riele menite împăratului[10] şi principelui de coroană[11] sunt la mine. întrebasem pre un secretariu de cabinet. Acesta îmi spuse că va vorbi cu Pâpay şi mă va aviza, dar nu am primit răspuns pînă la plecarea împăratului; deci aceste exemplarie (3 + 2 aurite) s[în]t la mine şi stau la dispoziţiune a se trămite înapoi sau, dacă vreţi, mă voi adresa d-lui Pâpay prin scrisoare (fiindcă am cunoştinţă personală cu dînsul; cînd am fost la Buda, el lipsea şi numai cu secretariul Konig, asemene cunoscut mie, am vorbit) sau [în] fine, veţi face precum mi-aţi îndegetat într-una din scrisorile d-v.

99 Cu distribuirea nu am întîrziat, dară, d-le coleg, pentru / că după primire (aceasta întîrziase, după cum v-am avizat) numaidecît am început a le distribui exemplariele, dar am întîrziat cu această dare de seamă, pentru că eu, din cauză că stau aici de 25 ani, şi ca deputat de 17 ani, sunt copleşit din toate părţile cu fel de fel de rugări, comisiuni, şi în urmarea acestora, am o corespondenţă mai întinsă decît cînd eram redactor. Nu ajung la toate. Văd însumi că nu fac bine a mă însărcina cu cîte toate. în viitor le voi scutura toate, pentru că nici starea sănătăţii nu-mi
99v permite atîta zoală. /

Vei vrea să cunoşti şi părerile? Apoi, unii zic: „Nagyon erdekes"[12], alţii se acaţă de autonomia Transilvaniei, alţii urlă şi latră. Dintre cei sălbateci, vreo doi mi-a mulţămit, zicînd că au vrut să-şi procure exemplariu, dar nu ştieau (?) de unde; aşa d.e. Lâzâr Adâm. Preste tot, nu le place că aţi strigat Europei în atîtea limbi. A conversa asupra cestiunii, cu puţini am conversat pînă acum, dar avînd ocaziune, voi prinde pre cîţiva matadori şi chauvinişti şi mai moderaţi, să aflu ce socotesc ei, şi apoi ţi-le voi împărtăşi. Astă dată nu am / timp a mai lungi vorba. 100

Remenyi Jânos (vicepreş. Camerei) nu vrea, o dată cu capul, nici măcar reviziunea legii elect[orale], şi zice că nici acest *tare* guvern al lui Tisza nu ar putea scoate la cale reviziunea legii elect[orale]. Cunoşti bine vederile aristocraţiei ardeleneşti. Clica lor face mare presiune asupra guvernului, deşi vai de capul lor, că dacă Tisza nu ar fi şi el ca ei, ţi i-ar juca iepureşte. De cîte ori ameninţă ei lui Tisza că dacă nu li face cutare şi cutare concesiune, fac secesiune. Dar de unde? Nici unul n-ar cuteza, căci nu s-ar lăsa de osul ce îl rod cu / atîta tigneală. 100v

Primeşte salutările mele, iară celor cu mare curagiu spune-le că altă dată să se adreseze de-a dreptul la pravoslavnicii lor cei supercuragioşi, şi mie să-mi deie bună pace, pentru că nu le port grigea.

Al d-tale stimătoriu coleg,

Alex. Roman.

N.B. Neavînd timp a ceti ceea ce scrisei, binevoieşte a îndrepta şi a suplini. / 101

[1] Exemplarele din *Memorial*... Vezi nota 10 la scrisoarea XIX.
[2] „în cel mai scurt timp."
[3] „îndată m-am gîndit că tu mi l-ai trimis." (Trad. din maghiară.)
[4] „Legătură în cruce."
[5] Wilhelm Kraft, librar şi editor în Braşov.
[6] *Sennyei Pâl,* om politic maghiar, cu oarecare rol antikossuthist în timpul revoluţiei din 1848, cu rol mai activ în timpul dualismului în calitate de deputat; a încercat chiar să formeze un guvern sub prezidenţia sa în 1877, iar în deceniul 9 a fost preşedinte al casei magnaţilor.
[7] Josif Ludovic Carol, fiul fostului palatin al Ungariei, a desfăşurat activitate militară şi ştiinţifică.
[8] Oficiu guvernamental.
[9] Filip principe de Saxa-Coburg.
[10] Franz Josif.
[11] Franz Ferdinand.
[12] „Foarte interesant." (Trad. din maghiară.)

XXIII

Pesta, 24 febr. «<m

Stimate d-le coleg!

Precum îţi scrisesem, am distribuit o mulţime de exemplarie (notate cu asterisc în listă), sau însumi în persoană, sau prin espres (d-1 Coca)[1], care în tot locul au fost întrebat: „Cine trămite?", ceea ce de sine se înţelege. La persoane de distincţiune m-am dus în persoană şi, negăsind din întîmplare pe cutare acasă, lăsam bilet lîngă carte. La cardinalul Haynald[2], care cunoaşte bine pre românii din Ardeal şi necazurile lor,

am ținut mult să-i duc în persoană cartea. M-am dus în rîndul trecut, numaidecît după deschiderea Dietei, dar negăsindu-1, *nu* i-am lăsat
102 cartea. / M-am dus după cîteva zile, dar plecase. Acum, adunîndu-se episcopatul catolic la conferințele ținute sub prezidiul primatelui (poate în cestiunea legii p[en]tru şcoalele secundarie, ceea ce voi afla mîne de la episcopul Szabo[3], care încă au asistat), am crezut că îl găsesc, dar din nenorocire era lipsă d-acasă (Hotel National), şi astă dată lăsai cartea, lăsîndu-i şi biletul. I-am lăsat timp să o citească, şi voiam să mă duc la el zilele acestea, ca să aud părerea lui, care mă interesează mult. Dar
102v pînă a nu mă duce, primii ieri seară această scrisoare, care / ți-o aclud ca să gîceşti cugetele acestui diciplu al lui Loyola[4], şi pînă cînd îți voi putea comunica eu părerea ce voi fi auzit de la dînsul. Duminecă îl voi cerceta.

Biletele şi scrisorile de mulțămire primite de la mai mulți nu le păstrez, ci le-am aruncat în corfița menită p[en]tru hîrtiele de lepădat în foc. Dar aceasta credeam că nu va strica să ți-o trămit, ştiind că eşti înzestrat cu darul divinațiunii.

Proiectul de lege p[en]tru şcoalele secundarie va trece, cu puține modificațiuni. Catolicii vor tăcea (p[en]tru că în § 70 se cuprinde rezervațiunea care îi împacă), protestanții ung[uri] asemene, şi numai cei
103 năpăstuiți prin dispusețiunile / draconice relative la limbă, ingerința brutală sub pretest de inspecțiune (superinspecțiune, propriaminte) şi alte calamități din lege, vor rădica glasul: sîrbii, românii şi saşii. Dintre români, puțini vom fi, doară cu toții *doi,* dară de am fi 20, tot nu putem împedeca torentul chauvinistic. Stăpînul lui Trefort[5] crede că la serbarea milenariului, toate naționalitățile din țară vor cînta: „Keresztenyek, sirjatok!"[6]

Sănătate şi noroc!

Al d-tale stimătoriu coleg,

Alexandru Roman.

N.B. Te rog păstrează această scrisoare, precum şi cealaltă, de la directorul Muzeului, căci dato ocasione le voi lua, sau dacă îmi vei scrie
103v vrodată, să aibi bunătatea a mi le returna[7]. /

[1] Vezi scrisoarea anterioară pentru Al. Coca.

[2] *Haynald Ludovic.*

[3] *Ioan Szabo,* episcopul greco-catolic al Gherlei din 1879, iar în 1895 numit şi consilier intim de stat.

[4] *Ignatiu Loyola,* 1491—1556. întemeietorul Ordinului iezuiților. Canonizat în 1622.

[5] Trefort Agoston. Stăpînul lui Trefort este, probabil, primul-ministru Tisza Kálmân.

[6] „Creştini, plîngeți!" (Trad. din maghiară.)

[7] împreună cu scrisoarea, Alexandru Roman îi trimite lui Bariț o epistolă primită de la cardinalul Haynald Ludovic. Bariț o copiază:

„Copie. Scrisoarea cardinalului Lud. Haynald către profesorul Al. Roman, despre memorialul românilor:

Nagysdgos TJrî

Anekiil, hogy a nekem ajândekul kiildott *Emlekimt-xizk* tartalmâra, segyes âlitâsaira vonatkozo nezeteimet, meggyozodotem s egykoru politikai magamviselete szempontjâbol, kifejezni sziiksegesnek vagy alkalmasnak tartanâm. Azon szives figyelmesegeert mellyel azon erdekes munkât velem kozolni kegyeskedet, oszinte koszonetemet tartozom, es kituno tisztelettel maradok, Nagysâgodnak alâzatos szolgâja,

dr. Haynald Lajos, m.k.
Kalocsai ersek.

Budapesten, 1883\ februar 22"

(B.A.R., ms. rom. 1001, f. 104).

în româneşte:

Stimate domn!

în virtutea concepției mele politice şi considerînd comportarea d-v. politică din trecut, consider că e lipsit de sens să comentez conținutul memoriului primit şi să-mi exprim adeziunea față de el.

Totuşi, vă mulțumesc pentru faptul că m-ați onorat cu trimiterea acestei "interesante opere şi rămîn cu toată stima al d-v. prea supus serv,

dr. Haynald Ludovic m.p.,
arhiepiscop de Kalocsa".

Nu cunoaştem soarta originalului scrisorii. La sfîrşituî copiei, Bariț notează: „1883, febr. Scrisoarea cardinalului Haynald despre *Memorand".*

XXIV

Pesta, 3 marțiu 1883

Stimate domnule coleg!

Astăzi vorbii cu cardinalul Haynald, care se interesa mult de d-ta, întreba că unde petreci şi cu ce te ocupi. Nu ştia că eşti la Săbii, nici că redactezi un ziariu[1]. După ce i-am spus toate, trecurăm la cuprinsul *Memorialului.* El zise de cîteva ori: „Igen erdekes!"[2], şi că cunoaşte situațiunea din Ardeal, dar asupra cestiunilor p[rinci]pale, deşi i-am dat îndemnul, ba i-am spus chiar „hogy igen becses volna elottiink Eminentiâd velemenye, kulonosen a fobb kerdesek irânt etc."[3], nu vru să spună
vederile sale. / Trecurăm la cestiunea care lunia viitoarie e pusă la ordi- 106
nea zilei în Adunarea deputaților. Mă interesa foarte să cunosc ceea ce va face episcopatul în Camera magnaților, şi oamenii lor în Adunarea deputaților. El zise că daca din rezervațiunea cuprinsă în § 70 al legii „kinone magât egy felsobb tanulmânyi tanâcs, melynek tagjâit O felsege nevezne ki"[4], ar fi mulțumit episcopatul catolic. Observă totodată că în Camera deputaților în deşert s-ar face asemene moțiune, p[en]tru că nu s-ar primi — dar să se accentueze dorința —; se va face însă în
Casa magnaților. Poate / că însuşi are intențiunea să facă acea moțiune, 106v
fiind mai dinainte asecurat că se va primi acolo.

Bătrînul baron Nic. Vay[5] „nagyon berzenkedik es kopdos a markâba, hogy a felso hâza nem fogadja el a torvenyjavaslatot"[6], dar eu, văzînd „emlekiratul"[7] bisericei protestantice din Ungaria, înaintată alaltăieri şi împărțită la toți deputații, deşi este destul de „berzenkedo"[8], nu cere înlăturarea proiectului, ci *numai* modificațiunea ^ (cu poşta de astăzi ți-am spedit un exemplariu), ceea ce, combinînd cu purtarea clerului catolic, mă face a crede că ungurii catolici şi protestanți „egy tokben f[in]ganak", abkekartestes Spiel[9], „vakuly / 107

magyar ne lâss tot"[10], adecă se joacă de-a mîța oarbă, crezînd că noi, de quorum pelle agitur[11], nu vom pricepe.

Mitropolitul Vancia[12] e în Pesta de dumineca trecută. Alaltăieri fu la mine, dar nu avui norocirea d-a fi acasă. Ieri mă dusei a-l vedea. Mi-a comunicat că va sta aici pînă a se termina discuțiunile, şi că au şi pregătit discursul ce va ținea. Doreşte să mi-1 comunice, deci să-1 cercetez după ce voi fi mai luat informațiuni etc.

Szabo pleacă mîne sau luni la Gherla[13], el nu vrea să participe la discusiune; deşi e cu totul în contra legii, bărbăția însă nu e virtutea lui
WJ^v cea mare în sus, ci numai în jos. / Din ceilalți episcopi rom[âni] n-a sosit încă altul, cred însă că Miron R[omanu]l mitr[opolitul] răsăritului[14] apoi Mihali al Lugoşului[15], vor veni la timp, la fel şi Mețianu al Aradului[16], şi că vor lupta cît vor putea.

Gener[alul] Doda[17] n-a sosit încă, deşi, trămițîndu-i un exemplariu din lege, l-am invitat să vină cît de curînd a ne consulta, puțini cîți suntem, asupra celor de făcut, dar văz că n-a venit pînă acum. Poate să sosească mîne, cu trenul de seară.

Discusiunea va dura, cred eu, 7—10 zile în Cam[era] dep[utați]lor,
108 apoi la magnați mult 3 zile, şi dacă va trece şi acolo, chiar făcîndu-se / oarecari modificațiuni neînsemnate, pe Paşti vom avea oauăle roşie, din cari preste 10 ani vor ieşi puii cei de drac.

Doamne, că rău suntem strîmtorați! Noi, românii de dincoace, de către turcii noştri, iară cei din Regat de către sora cea mai bătrînă[18] Dabit Deus hisquoque finem![19]...

Adunîndu-se, după cum sper, în zilele acestea episcopii şi deputații rom[âni], şi consultîndu-se despre cele de făcut, rezultatul consultărilor îl vei avea de la mine îndată după ce se va fi luat vreun conclus.

Salutare!

iOS^v *Al. Roman.* \

N.B. Ți-am scris, pare-mi-se, că arciducelui Iosif[20] i-am dat (eu în persoană m-am dus la palatin şi am întmănuat cartea Obersthofmesterului[21]) exemplariul, asemene ducelui de Koburg[22] şi primatelui Simer, pe care nu l-am găsit, căci plecase, dar vine iară în 15 l.c. Desigur îmi va grăi. Din exemplariele germane cari au mai rămas superflue (vreo 5 ex.), au cerut d-1 coleg Wolf[23] ca să-i dau p[en]tru atîtea persoane de distincțiune în Germania, însărcinîndu-se a le trămite însuşi. I le-am promis, şi luni i le şi dau. Ale împăratului[24] şi ale principelui de coroană[25]
109 s[în]t asemene la mine, şi nu ştiu, să scriu d-lui Pâpay / la Viena, sau ba? Te întrebisem în scrisoarea ultimă, dar nu mi-ai răspuns. Rog încunoştințează-mă ce şi cum să fac. Eu în 20 marțiu voi pleca de aici la Săbiş, apoi la Bucureşti, şi, precum ştii, numai după Pastele noastre mă voi întoarce (în 5 mai) la Pesta. Dacă vrei, eu aduc cele 5 exemplarie aurite cu mine şi ți le înapoiez la Săbii, ori Bucureşti, sau dacă preferi, ți le spedesc cu poşta, sau în fine, dacă vrei să steie aici, scrie-mi să ştiu de ce să mă țin.

109^v *Idem.*[26] /

[1] *Observatoriul.*

[2] „Foarte interesant" (trad. din maghiară).

[3] „Ar fi foarte prețioasă pentru noi părerea d-v., mai ales în ceea ce priveşte problemele principale" (trad. din maghiară).

[4] „S-ar crea un consiliu superior de studiu, ai cărui membri ar fi aleşi de către Majestatea Sa" (trad. din maghiară).

[5] *Vay Mihlos,* 1802—1894, cancelar. în 1848 comisar pentru Transilvania. Mai tîrziu a făcu parte din partidul conservator. în 1888 ajunge preşedinte al Camerei deputaților din Budapesta.

[6] „Camera superioară nu primeşte propunerea de lege" (trad. din maghiară).

[7] *Memorialul...* (XIX, n. 1).

[8] „îngîmfat" (magh.).

[9] „Joc dinainte aranjat" (magh. şi germană).

[10] „Orbeşte, ungurule; nu vedea, slovacule!" (trad. din maghiară; vechi proverb maghiar).

[11] „Despre a căror piele este vorba".

[12] Ioan Vancea de Buteasa.

[13] Ioan Szabo, episcopul greco-catolic al diecezei Gherla.

[14] Miron Romanul.

[15] Victor Mihalyi de Apşa.

[16] Ioan Mețianu.

[17] Traian Doda.

[18] Turcii, nobilimea şi guvernanții maghiari. Sora cea mai bătrînă: Germania (?)..

[19] „Dea Dumnezeu un sfîrşit bun!"

[20] Vezi nota 7 la scrisoarea XXII.

[21] Corect: Obersthofweser = şambelan.

[22] Vezi nota 8 la scrisoarea XXII.

[23] *Carol Wolf.* Om politic şi economist sas din Transilvania. în 1871—1873, redactor la *Nene Fr. Presse.* în 1881—1884, deputat al oraşului Sibiu în Dieta de la Budapesta.

[24] Franz Josif.

[25] Franz Ferdinand.

[26] Barit notează: „Răspunse toate 3 ep[isto]lele în 8 mar., şi trimişi 16 fl.""

XXV

Săbiş, 25/111 1883

Onorabilă redacțiune !

După ce vi-am spedit discursul meu[1] seara, cetind traducțiunea germană p[en]tru *Tageblatt*[2], observai că din lista păcatelor ungureşti, cîte le inserasem, au rămas afară din nebăgare de seamă un pasagiu foarte esențial. Deci, mă grăbesc a vi-1 trămite în alăturare, rugîndu-vă ca să aveți bunătate a-1 traduce şi a-1 insera la locul cuvenit. Totodată vă rog/ no ca să binevoiți a comunica aceasta şi onorabilei redacțiuni a *Telegrafului rom[ân]*[3], făcînd a i se transpune hîrtia nr. 2.

Salutare!

Alex. Roman. / H0

[1] *Discursul deputatului Alexandru Roman ținut în şedința de la 16 martie 1883 asupra proiectului de lege relativ la organizarea şcoalelor secundare,* în *Observatoriul,* VI, 1883, nr. 22 din 19/31 martie, p. 85-86 şi nr. 23 din 23/4 aprilie, p. 89—91.

[2] *Siebenbiirgisch Deutsches Tageblait,* ziar german apărut la Sibiu între 1874—1944. Redactori mai de seamă: H. Hâner, Ludwig Fritsch, Iulius Teutsch, Emil Neugehorn.

[3] *Telegraful român,* 1883, nr. 45. Vezi si T. V. Păcățian, *Cartea de aur,* Sibiu, 1913, voi. VII, p. 99-115.

XXVI

Pesta, 12 marţiu 1884

Stimate domnule coleg !

Iară o litanie lungă !

Pentru ca să cunoşti toate cîte mişcă consorţiul „vitrioliştilor"[1], ţi-am promis că te voi încunoştinţa din cînd în cînd. Nici o îndoială nu mai încape că s[un]t înţeleşi cu Tisza[2], pentru că iacă ce mi se descoperi ieri seară: un tînăr funcţionariu de la ministeriu, care ţine mult la mine (fiindu-mi şi obligat p[en]tru mai multe mici ajutoarie), şi care deşi umblă în adunările secrete ale consorţiului, se crede mai bun (?) decît principalii săi, s-a certat formal cu d-l Cimponariu Atanasiu, p[en]tru candidatura într-un colegiu elect[oral] din Banat. Tînărul adică, cu
111 învoirea lui Tisza, se duse între alegătorii acelui / colegiu, unde are pre pretorul rudă, şi alţi amici, ca să vază de poate fi ales. Scurt, i se promise. Deci, merse la Arad întîi, la episc[opul] Meţianu[3], care îl primi bucuros, dar îi spuse că în acel colegiu este acum candidat pus, şi acesta e d-l Cimponariu. El apoi merse la Tahâjdi, care îl primi ca pre un recomandat, îi descoperi însă că acolo ar fi Cimponariu, dar dacă crede că (tînărul) are mai mulţi aderinţi, să se înţeleagă cu Cimponariu, care apoi se poate sau lăsa, căci de *înaintat* va înainta, şi dacă nu se va face deputat, sau poate să-şi pună candidatura într-alt colegiu. „De altmintrea — zise — voi merge acuşi la Pesta şi mă voi înţelege cu Tissa şi cu Gâll[4]= Cimponariu. Tînărul se întoarse la Pesta, unde mai întîi vru să se înţeleagă cu Cimpon[ariu], dar acesta scuipă foc şi spuză, ameninţînd că
111v dacă foispanul[5] / şi guvernul vor înlocui pre altul în acel colegiu, atunci el face aşa şi aşa, anume, îşi va răzbuna, căci va lucra ca acolo, şi încă şi aiurea, să se aleagă un deputat naţional, d.e. chiar Babeş[6], p[en]tru că tînărul voieşte chiar la Sasca a-şi pune candidatura.

După ce văzu că Tănase al lui Cimponariu nu pricepe raţiunea de stat, tînărul se duse la Gali, căruia zise: „Am venit la d-ta ca la conducătoriul şi capul nouaei partite (sic) ca să faci pace" etc. (Auzind doamna Gali că un mucos şi nimene(?) vrea să fie coleg cu bărbatul ei (I), deveni galbenă de mînie şi începu a se amesteca în ceartă, dăscălind atit pre tînărul cît şi pre bărbat). D-l Gali îi spuse că nu ar fi trebuit să se îmbulzească mai nainte d-a supune umilita sa rugare înaltului scaun al consor-
112 ţiului. Va vedea însă etc. /

Se înţelege că tînărul nu se lasă, da nici Cimponariu, răzămat pre ajutoriul consoţilor. Tînărul afirmă că Cimpon[ariu], în acel colegiu şi aiurea prin Banat, numai ca un teribil uzurariu[7] e cunoscut, şi că aceasta ar fi spus-o lui Tahajdi şi altora. N.B. In an. tr. se publicase în jurnale că un jude de la Tablă au minat o comunitate rom[ânească] cu uzurarie. Noi toţi ştiam de cine e vorba, şi l-a costat mult pe C[imponariu] d-a putut complana lucrul ca să nu o păţească. (N.B.: şi el este din cei cu acţiuni). Scurt, căci mi-e cu neputinţă a-ţi comunica toate într-o epistolă. Planul consorţiului, după ordinea dată de generalul Tissa[8], este a se pune în cele mai multe colegie româneşti, candidaţi din consorţişti. Vor pune candidatura: d-l cavalariu[9], în Ardeal, apoi fiul său cel ce luă o nevastă cu mulţi bani[10], apoi Cimponariu, apoi Marianescu[11] şi aşa mai mulţi. Am auzit la Serbu G.[12] în casă debacînd un D. de la Tablă (jude supl.) în contra d-lui Doda[13], că de ce folos este deputăţia lui dacă nu ştie ungureşte şi nu vine la Dietă, ba nici pe la miniştri etc, etc. Vei vedea că şi în contra lui vor candida / un vitriolist, şi poate chiar pe 112v
fiul cavalariului, a cărui socru este bocotan în Caransăbiş.

în contra mea se lucră de mult. Marele român Vegso[14], cu care ferbe şi coace d-l Gali, au şi început acţiunea, cu ungurii şi cu cîţiva români perduţi. Să fii bine convins că şi fratele nostru Hossu[15] se va candidi în Ardeal, fireşte dacă i se va rezerva postul, dar poate că el nu va face altă comedie, ci va pune candidatura fiiului său. Cum că Hossu este cu ei, o ştiu pozitiv, căci însuşi mi-a mărturisit că li-a dat 100 fl., dar se lăpăda ca de Satana că el nu ştie, nu sc mestecă. Adevărul Insă e că ferbe şi coace cu vitrioliştii, ba eu ţin că el şi cavalariul s[în]t părinţii, sau mai bine *naşii* consorţiului.

Călătorii cavalari / de odinioară de la Mercuria se întîlnesc iară. 113
Eu observai lui H[ossu]: „Frate, eu nu ştiu dacă eşti cu ei sau ba, nici te-am întrebat. Atîta-ţi observ că tu, după declaraţiunile tale făcute cînd cu reforma legii eiect[orale] transilv[ănene], te-ai fost reabilitat la r[omâ]ni, şi nu ai lucra bine dacă te-ai compromite de nou". D-l Hossu mi-a cerut cursul anului *Federaţiunei* 1868, apoi 1872, apoi 1869 (p[en]tru acesta venise cavalariul la mine, zicîndu-mi că îl va lua d-l Hossu, de la care apoi el — caval. — le va primi). Iacă, vezi că ferb şi coc laolaltă. Cavalariul va cere punerea sa în pensiune; aceasta voia dînsul mai de mult, acum însă a dat de i s-a tradus de către traducătoriul de la ministeriu, cartea / de botez, ceea ce arată că are intenţiunea a o între- 113v
buinţa la actele petiţiunii. Mai multe îţi voi comunica în Bucureşti.

Pre Doda eu l-am făcut atent (mi se pare că ţi-am şi scris cînd ţi-am trămis declaraţiunea) la actul de convocare. Mi-a răspuns imediat, mulţămindu-mi şi asecurîndu-mă că despreţueşte pre „vitriolişti" etc. Totodată zice că au trămis declar[aţiunea] la toate trei jurnalele naţ[ionale]. Am şi cetit în *Luminat[orulJ*[16], *Gazetă* adrese, şi a mea, dar articulul de fond relativ la purcederea consorţiului este prea" aurelianesc = porcăresc. Ce are să înjure ca asurugii? Are publicul rom[ân] destulă pricepere de a timbra însuşi mistificaţiunea. Sper că d-ta, moderat ca totdeauna, vei fi făcut / în modul uzitat, convenabil. 114

După toate cîte văz eu, aceşti oameni sunt o bandă de speculanţi, ad[ică] prin deputăţie vor să ajungă mai curînd la curie, la ministerie etc. Am înţeles că iui Simonescu[17] i s-a pus în vedere — dacă se va purta bine — un post de consil[ier] de sec[ţie] la Ministeriul de interne.

Afară de Doda şi de mine, toţi cei alţi deputaţi s[un]t „vitriolişti". Serbu îmi spuse însuşi. Simonescu [nu] este rudă cu caval[erul] prin soţia sa, fără cu soacra tînărului caval[er]. Nu ştiu nimica de Jurca[18], care lipseşte puiurea d-aici, dar este mare adoratoriu al d-nei Gali, mai ales (cauza ţi-o voi spune cu graiul), de cetero. Cînd cu manifestul cel de an, Jurca nu l-a subscris *pentru că nu l-a lăsat soţia sa,* deşi dînsa / 114v
este (şi soră-sa) cea îndatorată el-nei Gali. Vezi, creşterea românească ce fericitul Pop[18] dede copiilor săi, nu-şi perdu fructele sale. D-na

Aurelia Pop ţine sufletul românesc în casa lui Jurca, care este o mămăligă nefrecată. Dar bine că mai ascultă şi de muiere.

Soţia mea s-a luptat între vieaţă şi moarte. De trei săptămîni zace. Alaltăieri au recidivat, şi credeam că se duce. Ieri şi astăzi — mai liniştită. Mereu varsă, nu poate lua nici măcar supă. Nu ştiu ce va fi cu ea, biata, căci au slăbit foarte. Nu am comunicat greutatea boalei surorii sale, ca să nu se sparie. In asemenea situaţiune tristă, nu ştiu cînd, şi de
115 voi putea merge ăst an la Bucureşti. De i se / va face mai bine, vom merge de aici la Săbii, unde ar petrece timpul de reconvalescinţă, şi apoi, cu soră-sa, va merge la mama în Săbiş.

Chiar acuma îmi veni la mînă „Vitriolul"[20], şi cele ce zisei mai sus că le auzii de la un judec[ător] de la Tablă, relativ la Doda, le zice acum despre Doda, fireşte, mai cu politeţă, d-1 Gâll, care este *referinţele* comisiunii p[en]tru comuniunea din graniţă. Se laudă că altul (ad. Gâll) trebuie să facă ce nu face Doda. D-apoi doară el cu consoţii săi s[în]t acuma cei ce fac toate pentru părăsita naţiune.

Familia cavalariului toată e supărată foarte pre mine. Toate familiele rom[âneşti] d-aici au venit, de 3 săptămîne, şi cîte de 2—3 ori la noi ca
115* să vază / pre soţia mea, numai a cavalariului,' care altădată venea foarte des, nu s-a arătat. Gav[alerul] crede că toate informaţiunile, chiar şi ale *Luminâtoriului,* s[un]t de la mine. Mai rău îl doare că se ştie cum că el este spiritul conducătoriu al „Vitriolului" dar tinerii de la'redacţiune au amicii lor, şi nu e[u] trebuie să spun lumei ceea ce se ştie, de povestesc şi păsările pre garduri. Eu numai d-tale ţi-am scris atunci, fireşte, cînd încă nu se ştia. Dar d-ta nu ai divulgat, şi bine ai făcut.

Salutare! Sper că ne vom vedea la Bucureşti.

Al d-tale stimătoriu coleg,

116 *Alecu. I*

N.B. Ca să poată veni cu gloatele oamenii consorţiului la conferinţă, d-1 Gâll au exoperat p[en]tru pelerini bilete cu preţul redus. Unii maliţioşi observă că guvernul aduce gratis pre toţi.

D-na Gâll au îndemnat pre tineri să aranjeze o seară muzicală (ce se va ţinea sîmbătă) încredinţîndu-i că venitul va fi mare, deoarece se va aduna lume multă la conferinţa de vineri, care apoi va acurge la serata tineretului. Doamna pricepe bine „miscere utile dulci"[21], si a cîştiga şi inimele tinerilor. E măiastră în astă privinţă.

Idem. I

[1] Gruparea moderată din jurul ziarului *Viitoriul* din Budapesta.

[2] Tisza Kâlmân, prim-ministru al Ungariei.

[3] Episcopul ortodox al Aradului.

[4] *losifGall,* jurisconsult şi om politic român. în 1867 în Ministerul de justiţie maghiar; consilier la Curtea de casaţie pînă în 1881, cînd intră în cariera politică şi este ales deputat în cercul Recaş (Banat). în 14 martie 1884 înfiinţează un partid politic moderat care a avut însă o viaţă foarte scurtă, deoarece nu s-a bucurat de nici o popularitate.

[5] Cornitele suprem.

[6] Vincenţiu Babeş.

[7] Cămătar.

[8] Ironie la adresa lui Tisza Kâlmân pentru guvernarea sa autoritară.

[9] loan „cavaler de" Puşcariu.

[10] Probabil Iuliu, judecător la tribunalul din Pesta.

[11] *Atanasie Marian Marienescu,* în 1880 jude suplinitor la Tabla regească din Budapesta şi în 1885 ordinar.

[12] George Serb.

[13] Generalul Traian Doda, eliminat din Parlament pentru atitudinea sa intransigentă.

[14] G. Veghso, deputat de Maramureş.

[15] *Iosif Hossu,* 1825—1897. Deputat în Dieta de la Pesta în 1866 cu program politic deâkist. în 1870 vicepreşedinte al înaltei Curţi de conturi.

[16] *Luminătoriul.* Ziar politic, literar. Apare în Timişoara 5/17 martie 1880 — 25 dec/6 ian. 1894. Redactor P. Rotaru şi proprietar Meletie Drăghici.

[17] *Leontin Simonescu,* deputat, ales la sfîrşitul sesiunii parlamentare 1881—1884 în cercul Bocşei în Banat. Vezi T. V. Păcăţian, *Cartea de aur* voi. VII, p. 50.

[18] *loan Jurca,* vicecomite al Maramureşului, deputat dietal, şi-a cîştigat merite în activitatea politico-culturală maramureşană.

[19] Familia soţiei lui I. Jurca.

[20] *Viitoriul,* ziar politic, economic şi literar. Budapesta 20 dec. 1883/1 ian. 1884—12/24 aprilie 1885. Redactor: Zamfir M. Rozescu, apoi Corneliu Diaconovich.

[21] „A îmbina plăcutul cu utilul."

XXVII

Pesta, 26 octobre 1890

Preastimate domnule coleg!

Aici se vorbesc multe lucruri ciudate, din cîte adică au transpirat mai ales prin corespondinţe private, despre celea ce se vor stabili în conferinţa de mîne *K* Turcii noştri au şi început a se bucura, aflînd că se naşte sciziune în corpul naţiunii noastre. Eu nu cred, fireşte, nici pot să cred, p[en]tru că situaţiunea noastră în loc d-a se ameliora, s-a deteriorat. Prin urmare, nu pot înţelege cum chiar acum să se facă sciziunea, cînd din contră, toate elemintele, şi cele mai blînde, trebuie să se reunească la luptă solidară. Vorba poate fi numai despre modul procedării. Aflu că „activitatea va fi anunţiată". Prea bine! Dar, precum
observasem eu / în 1881, în Sînul comitetului de 30[2], şi chiar în şedinţa 117
plenarie, activitatea este cu mult mai greu lucru decît pasivitatea de pînă acum. Se cer sacrificie, şi anume fonduri, p[en]tru că cu apă sînţită numai nu se poate face politică. Se cere organizaţiunea partidului naţional, cu fonduri în centru şi cu fonduri în districte, aşa precum are fieştecare partid unguresc. Sărăntocii de alde Helfy[3], Irânyi[4] etc, cînd cutrieră ţara prin cercurile electorale, nu călătoresc pe spesele lor, ci pe spesele fondului partidului lor, tot aşa şi apponyiştii[5], cari dispun şi de mai multe mijloace materiale, ne mai vorbind de partidul liberal (guvernamental), care dispune de mulţi bani (de la oamenii
fruntaşi / ai partidului, cum s[un]t episcopii, cari trebuie să deie din gros, 117*
apoi jidovii cei bogaţi, apoi casa statului), şi dispune de tot aparatul administrativ. Prin urmare, lupta noastră devine grea, dar n-avem încotro, trebuie să o susţinem cu toată sărăcia.

Mi-aduc aminte că în 1881 numai singur d-l Diamande Manole[6] m-a înțeles, sau cel puțin numai dînsul singur declarase: „Eu înțeleg propunerea d-lui Roman şi iacă mă oblig a da pe fiecare an 600 fl. p[en]tru fondul partidului nostru național". Dar altul nimene n-a mai grăit, şi lucrul rămase baltă.

Aflu că tribuniştii[7] se împacă cu albiniştii[8] (sic; aşa mi se spuse). De unde e norocul ca să vedem această înțelepciune politică, semn de maturitate? Eu însă mă tem că s[un]t mistificațiuni, căci de rău te temi,
118 şi suntem dedați a nu mai aştepta bine. /

Alaltăieri a venit la mine un corespondent al jurnalului *National Zeitung* din *Berlin,* ca să mă intervievelească (pardon despre acest barbarism!) despre cîte toate. Eu însă numaidecît i-am dat un exemplar din *Memorand,* testul german. El însă observă că cu atîta numai nu se mulțămeşte ci, după ce îl va fi citit, va mai veni să-mi facă întrebări. Poate să fie vreun spion, căci e un ovrei d-aici care ştie bine şi turceşte[9].

După cîte au transpirat din jurnalele prusieneşti, eu dau cu socoteala că regele Carol, la întrevederea sa cu împăratul Francisc Jos[ifj, va fi vorbit acestuia şi despre situațiunea cea deplorabilă a noastră, sub
118v guvernul turcilor noştri botezați, / căci cum altmintrea ar fi scris jurnalele pruseşti că: *„Austro-Ungaria nu poate căuta la alianța României, pre cit timp românii din Ungaria vor fi persecutați",* dacă nu ar fi transpirat ceva din conversațiunea celor doi domnitori? Fie cum va fi, nu e cu putință ca românii să plece capul chiar acum, cînd persecuțiunea înaintează cu paşi repezi şi cu obrăznicie nemaipomenită. Pre vorbele d-lui Coroianu[10] (publicate) nu pun mare pond, dar lucru ciudat mi s-ar părea ca chiar în împregiurările de față să se găsească unul sau- altul care să cuteze a face propuneri de apropiere cătră cel ce te sugrumă, pe
119 cînd niciodată nu au / fost mai mare trebuință ca şi chiar acum de a se arăta celor de la putere că r[omânii] toți s[un]t solidari, a protesta în contra împilărilor şi a continua lupta cu toată energia, proclamînd *activitatea* pre toate terenele, dar fireşte, *activitatea cea mai viguroasă.* Aşa, înțeleg şi eu activitatea, carea apoi, în urma urmelor, va arăta lumii că 3 milioane de români încătuşați în §-ii cei absolutistici şi retrograzi ai ungurilor[11], nu se pot nici măcar mişca, necum să poată lupta cu efect. Dar atîta, cel puțin, se va arăta, pentru că de un rezultat favo-
119v rabil r[omâni]lor / nici vorbă nu poate să fie, pre cît timp guvernul urmează politica de cutropire[12].

Mulți unguri fruntaşi mă întreabă mai de una, mai de alta, eu însă le răspund: „De cînd ați făcut cestiune de putere din cestiunea de naționalitate, nici o capacitate în stînga sau în dreapta nu mai are înțeles. De altmintrea eu de 3 ani mă sbțin de la politică"[13]. Ei, fireşte, nu-s mulțumiți de răspunsul meu, şi nu-mi cred că nu-s inițiat în toate secretele de la Săbii. Creadă ce şi cum vor vrea, eu unali-amspus: „Nu pot crede că r[omânii] în conferință să decidă apropiare cătră guvern sau ungurii cutropitori, p[en]tru că situațiunea e mai rea ca mai nainte,
120 Prin urmare, nu de pace şi împăciuire, / nicidecum, ci numai de luptă energioasă poate fi vorba, ceea ce din natura lucrului purcede". [1]

Dacă timpul şi ocupațiunile îți vor permite, rogu-te fii bun şi mă informează despre ale noastre. Apoi, fireşte, nu despre cele ce se vor scrie prin jurnale, ci despre părerile oamenilor noştri.

Dorindu-ți de la D-zeu sănătate şi putere, te rog să primeşti totodată încredințarea distinsei stime ce ți-o port.

Al d-tale stimător coleg,

Alex. Roman.

VIII, Jozsef Korut, 87[14] / 120v

[1] Este vorba de conferința Partidului Național Român din 27 — 28 oct. 1890 de la Sibiu. Vezi Ț. V. Păcățian, *Cartea de aur,* voi. VII, Sibiu, 1913, p. 406—418. Aprecieri asupra acestei conferințe la E. Brote, *Un memoriu politic. Cestiunea română în Transilvania şi Ungaria,* Bucureşti, 1895, p. 138.

[2] Al. Roman a fost membru al Conferinței naționale de la Sibiu din mai 1881, avînd încredințarea întocmirii şi prezentării „proiectelor de concluze".

[3] *Helfy Igndtz,* om politic maghiar din Transilvania, deputat al partidului independentist, scriitor.

[4] *Irânyi Daniel,* om politic maghiar, unul din întemeietorii partidului independentist.

[5] Partizanii lui Apponyi Albert, om politic maghiar, conducătorul opoziției unite împotriva lui Tisza şi liderul deznaționalizării naționalităților.

[6] Negustor înstărit din Braşov.

[7] Gruparea de la *Tribuna* din Sibiu.

[8] Conducerea Băncii „Albina" din Sibiu.

[9] Ungureşte.

[10] *Iuliu Coroianu,* avocat în Cluj şi membru în Comitetul național. Unul din autorii *Memorandului,* condamnat înprocesul acestuia din 1894, la doi ani şi jumătate închisoare.

[11] Guvernele maghiare.

[12] Deznaționalizare.

[13] Adică din 1887, de cînd a căzut la alegerile de deputat în cercul Ceica. Căderea sa a fost determinată de falsificarea alegerilor de organele guvernului.

[14] Barit notează: „Răsp. 31 oct."

XXVIII

Pesta, 23 nov[em]b. 1890

Preastimate si iubite domnule coleg !

După ce îți spedisem epistola, eu am plecat la Săbiş în Ardeal, unde am petrecut cîteva zile. De acolo am mers la Oradea Mare, a vedea pre frate-meu [1], care bolise de gît încă de la ziua apărării d-lui A. Mureşanu[2]. Dar, laudă Domnului, l-am găsit deplin sănătos, şi chiar terminase apelațiunea sa în cauza acuzațiunii pentru cina de la Cluş (unde răcindu-se, venind asudat din sala pertractării, căpătase o durere de gît ce l-au supărat din 14 aug. pînă în oct. 20). M-am mirat de *flegma* (termin vechi în acest sens) fratelui meu, care în loc să persifleze din punct în punct caragioasele acuzațiuni şi suciture, resuciturele a §§-lor din partea procuratorului, au combătut cu toată seriozitatea, *juridice,* punctele acuzațiunii. La observațiunea mea că de ce nu face o mare glumă, frate-meu răspunse că cu turcii noştri, cari numaidecît îți arată temnița, nu e bine a glumi, mai ales că dînsul nu are spiritul, la bătrînețe, d-a se mînca cu lupii.

M-am informat despre toate cele de la Săbii. M-am bucurat că
121 oamenii noştri / s-a convins, în fine, că numai cu apă sînțită nu se face politică, şi apoi că recunoscură necesitatea d-a sprigini jurnalistica noastră, care numai vegetează. Era tempus supremum[3], căci altmintrea trebuiau să despereze şi să le scadă puterea de rezistință. Ga să ştii, d-le coleg, că în timpul cînd am fost eu închis la Vâț[4], amicii cauzei ce susțineam au adunat ajutoriu pentru *Federațiunea.* Iți împărtăşesc că am primit (adică au primit *editorul,* cu care aveam contract ca el să încaseze toate prenumerațiunile şi, preste tot, banii ce vor intra la redacțiune) ca la 1200 fl., din care sumă s-a plătit gloaba de 500 fl., plus spesele procesului, plus gloaba pentru I. Poruțiu[5]; dar, fireşte, n-au ajuns. în urmă, după 6—8 ani, mă apucară să plătesc şi *întreținerea în închisoare* p[en]tru d-1 Poruțiu. Aceasta însă nu am plătit-o, căci după un proces de 2 ani, am fost dezlegat de această dătorință. Dacă ar afla ungurii că Poruțiu astăzi are de unde să plătească, l-ar înhăța de nou. Dar lucrul, cred eu, s-a prescris, deşi eu am pățit multe, chiar la 10 ani după sistarea *Federațiunii,* adică am trebuit să plătesc taxe şi competințe pentru *concursuri scolastice,* la stațiuni dăscăleşti, cari eu le-am publicat gratuit. Asemenea neplăceri au avut şi d-1 Babeş[6], tot după ani de la sistarea jurnalului.

Acestea ți le împărtăşesc pentru că s-a vorbit poate multe despre
I21v D-zeu mai ştie cită blagă ce / aş fi primit. Adevărul însă este acesta, care eu îl pot dovedi cu hîrtiele ce le păstrez încă. Dar mi se scria din mai multe părți atunci (cînd eram închis), şi mai tîrziu, ca să perseverez şi cu pagubă în susținerea jurnalului, că voi fi ajutat. Am rămas însă cu încuragiarea şi cu promisiunile, pentru că în urmă fui silit a sista jurnalul, şi încă silit de tipograful, carele nu mai vrea să tipărească, încît nu putui nici măcar să anunț publicul, deoarece tipograful (unguroi) tipărise mai mtreg n[umă]rul şi-1 curmă. Prin urmare, acel nr. rămase neespedit.

Iacă aşa am pățit cu promisiunile şi încuragiarea, încît închisei prăvălia cu un deficit de 8 mii fl., ceea ce p[en]tru mine, om sărac, au fost egal cu ruina materială. Am şi tras 14 ani, numai eu ştiu cum, p[en]tru că acea sumă, cu carnetele şi cu spesele proceselor s-au îndoit. Eu, adecă, nu am avut la spate un patron, ca d-1 B[abeş] pre Mocioneştii, cari sacrificară 30 de mii p[en]tru *Albina,* precum o' mărturiseşte' d-1 B[abeş] în nr. din urmă al jurnalului său[7].

Iacă, dară, că după 20—22 de ani, abia ajunse şi publicul nostru a se socoti să se îngrigească de bieții operări ai națiunii.' Bine că în fine înțeleseră necesitatea imperioasă d-a sprigini jurnalistica. Celelalte vor urma. M-am bucurat din suflet de bărbăteasca faptă a celor adunați la Săbii. Ştiam dinainte ce deciziuni se vor lua, p[en]tru că, cunoscînd situațiunea cunoşteam şi predispozițiunea spiritelor. De aceea, cu observațiuni /
122 sarcastice am răspuns unguroilor fruntaşi, cari mă întrebau — sperînd ei — că la Sibiu r[omâ]nii într-adevăr au să se deie legați şi să se plece stăpînirei cu capul pre tipsie? R[omâ]nii adunați la Săbii au fost la înălțimea misiunii şi dătorinței lor de r[omâ]ni, coriştii de ceea ce trebuie să facă.

^ Acum să-ți răspund la întrebarea confidențială. Aici nu e nici un tînăr la Facultatea filosofică, care să nu fie *trâmis* anume, sau de la Săbii, sau de la Blaş, Oradea Mare, a se pregăti pentru misiunea de profesor, şi anume, profesori gimnaziali. Prin urmare, aceştia toți sunt ținuți a se întoarce în diecezele lor, unde vor lua sarcina de profesori. Unii dintre teologii rom[âni], elevi ai Seminariului central de aici ascultă, precum în toți anii anteriori, aşa şi acum, cursul separat al studielor *cri* se cer p[en]tru candidații de prof[esori] gimn[aziali]. Dar aceştia încă toți se vor întoarce în diecezele lor. Deci nu am găsit nici unul care, măcar cu dispensațiune de la archiereul său, să se poată îndatora a servi acelui institut de fete. Alți tineri cari să învețe, şi anume *pre spesele lor,* nu sunt. Tinerii noştri ascultă legile, medicina, apoi unii puțini la politehnică, dar la filosofie *nici unul,* afară de cei *trâmişi* anume, şi *cu stipendiu.* Eu nu aflu alt espedient p[en]tru a vă asecura ele profesori la institutul de fete, decît ca să trămiteți din cînd în cînd, cu stipendiu de la Asociațiune, cîte *doi* tineri ca să se pregătească, avînd obligațiunea d-a servi institutului de fete. Şi, după ce salariul este egal cu al profesorilor de la gimnaziele noastre, tineri se vor găsi.

Primeşte salutările mele cele mai cordiale. Al d-tale stimător şi devotat coleg,

Alex. Roman.

N.B. Chiar în zilele acestea, înțelesei de la decanul facultății noastre filosofice, că este un tînăr cu numele *Bunea,* candidat şi el, şi-1 lăuda tare. Eu însă nu-1 cunosc, căci la cursul meu nu e înscris pînă acuma dar m-am informat de la tinerii ce ascultă studiele mele că ar fi din Fofeldea, adică din satul fericitului Laurian[8] şi a d-lui Manliu[9]. Presupun că e unit, dar nu ştiu încă, este şi el *trâmis* cu stipendiu, şi se *ține* legat de cutare dieceză? Va veni la mine şi, după ce voi fi luat răspunsul lui, ți-1 voi scrie. /

[1] Iosif Roman, avocat în Oradea.
[2] *Aurel Muresanu,* publicist şi om politic; fiu al lui Iacob Mureşanu, fost redactor al *Gazetei Transilvaniei,* el însuşi redactor al acesteia, dîndu-i un nou avînt. Din 1885 a fost ales de repetate ori în Comitetul Partidului Național. El a avut două procese de presă, în 1888 şi în 1890.
[3] Ceasul al doisprezecelea.
[4] în 1871.
[5] loan Poruțiu, redactor adjunct al *Federațiunii.*
[6] Vincentiu Babeş.
[7] Ajutoarele familiei Mocioni, pentru susținerea ziarului *Albina* se ridicau Ia 28.000-30.000. Vezi *Albina,* XII, 1876/1877, nr. 117-118 din 31 dec/12 ian.
[8] August Treboniu Laurian.
[9] *loan Manliu,* pedagog, studiază şi profesează la Bucureşti. Are numeroase lucrări de filologie.

ATANASIE ŞANDOR

(1809-1892)

rintre cărturarii din regiunile de vest ale ţării, cu care George Bariţ a avut legături mai îndelungate, se numără Atanasie Şandor, profesor la Preparandia din Arad între 1843—1879. Este una din figurile cele mai interesante de animator cultural dintre cîţi i-am avut în epocă, dar din păcate foarte puţin cunoscut de generaţiile mai noi. Pomenit doar fugar în lucrări de istorie a medicinei[1] sau a învăţămîntului[2], doctorul Atanasie Şandor merită, însă, pentru activitatea sa în slujba învăţămîntului românesc, a filologiei şi pedagogiei, un studiu mai atent şi mai aprofundat care să-1 scoată din uitarea nedreaptă ce i-a hărăzit-o posteritatea, să-i aducă la lumină opera manuscrisă, dintre care cea din domeniul filologiei posedă suficiente calităţi pentru a fi studiată.

Atanasie Şandor s-a născut la Nădlac în 14 mai 1809, într-o familie de ţărani[3]. Primele clase primare le-a făcut la şcoala românească din Lipova şi la cea reformată din Macău, după care se înscrie la liceul din Arad (un an) şi apoi la cel din Timişoara, pe care-1 absolvă în 1826. Studiile universitare şi le face la Seghedin, unde audiază cursuri de filozofie (1830) şi la Pesta, unde obţine, la 6 august 1836, titlul de doctor în medicină cu teza *Dissertatio inaug. med. de scrophulosi*[4], Pesta, 1836. Ca elev şi student a fost nevoit să înfrunte multe greutăţi pînă şi-a văzut visul realizat, întreţinîndu-se de multe ori singur, cu meditaţii, la familia Kapdebo în Bărăteaz sau la diverse familii din Pesta. Nici după absolvire viaţa nu i-a fost mai uşoară, trebuind să lupte încă din cel dintîi an de carieră medicală cu holera care izbucnise în 1836 în judeţul Cenad. După un an petrecut la Cenad, se mută în 1837, la Pecica iar apoi la Lipova (1838), pentru a se stabili apoi definitiv la Arad, la sfîrşituî anului 1838. j'

Aici vine tot mai des în atingere cu institutul preparandial din Arad pe ai cărui elevi îi consultă gratuit, şi cu profesorii de aici, cu care se împrieteneşte, mai ales că unele

[1] V a i e r i u L. B o l o g a, *Contribuţiuni la istoria medicinei din Ardeal,* Cluj, 1927, p. 39; S a m u i l I z s â k, *Studii şi cercetări de istoria medicinei si farmaciei din R.P.R.,* Bucureşti, 1962, p. 170-171.

[2] V. P o p e a n g ă, E. G ă v ă n e s c u, V. Ţ î r c o v n i c u, *Preparandia din Arad,* Bucureşti, 1964, p. 52—61.

[3] T. B o t i ş, *Istoria şcoalei normale (Preparandiei) şi a Institutului teologic ortodox român dm Arad,* Arad, Editura Consistoriului, 1922, p. 410. Toate datele biografice se bazează pe această sursă.

[4] S a m u i l I z s â k, *op. cit.,* p. 171.

preocupări cărturăreşti îl fac cunoscut într-un cerc mai larg. O dată cu numirea lui Dimitrie Constantini ca director al Districtului şcolar Oradea Mare, la 17/28 iunie 1843, Şandor este solicitat să suplinească catedra acestuia, iar în anul şcolar următor i se încredinţează catedra lui Alexiu Popovici, la pensionarea căruia obţinu titularizarea. Numirea definitivă îi sosi la 10 februarie 1846, dată de la care funcţiona neîntrerupt pînă la 19/31 decembrie 1879, adică 36 de ani.

Ca profesor a predat mai multe discipline: pedagogia, limba maghiară şi germană, istoria Ungariei, geografia, limba română, desenul, epistolografia, metodul şcoalelor poporale şi istoria naturală. între 1845 şi 1851 a îndeplinit funcţia de secretar literar al consiliului profesoral, redactînd protocoalele şi actele emise de acesta. Ca medic a îngrijit» în continuare, în mod gratuit, elevii şcolii, aşa cum se arată şi într-o corespondenţă trimisă de el *Gazetei de Transilvania* \& 16 martie1&46 (scrisoarea XVII).

Ca om de cultură, Atanasie Şandor a activat în domenii diverse. I se cunosc în primul rînd colaborările la *Foaie pentru minte, inimă şi literatură* şi la *Gazeta de Transilvania* ale lui G. Bariţ. Aici a publicat poezii[5], a discutat despre versificaţie şi prozodie[6] şi a tradus fragmente din *Eneida* lui Virgiliu[7] sau a iniţiat culegeri de literatură populară printre elevi, pe care le-a cedat apoi nepotului său Atanasie Marienescu[8]. Cele mai importante lucrări sînt, însă, cele din domeniul filologiei, comentarii asupra dialectului istro-român[9], pe baza unor texte culese de el, lucrări cu caracter didactic, asemeni *Abecedarului* cu litere latine pentru şcolile populare, rămas din păcate în manuscris. Şi-a adus de asemenea aportul la discutarea regulilor ortografice ale limbii române prin publicarea succesivă a mai multor studii ca: *Ortografia română cu litere latine*[10]*; Observări ortografice in privinţa trebuinţei de a distinge sonurile guturale şi nasule deolaltâ prin ceva semne şi cu strămutarea sonurilor a se lăsa de totu semnele la nesunătoriele \ c, d, s, t; mai urmînd încă observări şi în privinţa altor litere nesunători*[11]*; Iarăşi observări ortografice*[12]*; Motivele pentru şi în contra lui* u *nerespuns de a se scrie ori de a nu se scrie la capătul cuvintelor, urmând după cunsonantâ*[13].

O însemnată şi importantă parte a activităţii sale ştiinţifice se cuprinde în manuscrisele de la Academie[14], unde, pe lîngă cursurile predate în şcoală *(Epistolografia, Istoria Ungariei, Istoria naturală* etc), se află şi unele încercări ştiinţifice din domeniul didac-

[5] A. S. . . . i u, *La mormîntul doamnei... Panaiotu în Lugoşiu,* în *Foaie pentru minte...,* XXII, 1859, nr. 39, p. 305-306.

[6] *Ceva despre versificare şi prosodie, idem,* XXII, 1859, nr. 20 (10 ian.), p. 151—152.

[7] V e r g i i i u, P. M., *Eneida lui — din latinie totu în versuri hexametre tradusă pe românie de dr. A. Şfandor],* *idem,* nr. 11, p. 81—83; p. 89—91. (Fragmente din cîntul I însoţite de note.)

[8] Vezi nota explicativă a lui A. Marienescu, *Iorgu Iorgovan, şi şerpele, idem,* XXII nr. 12, p. 94—96.

[9] *Limba română istrianâ în rugaţiuni,* în *Foaie pentru minte,* XX, 1857, nr. 4, ^ 15 (trei rugăciuni în dialectele istro-român şi daco-român cu texte paralele).

[10] *Foaie pentru minte,* XIV, 1851, nr. 4, p. 29—30.

[11] *Idem,* XVI, 1853, nr. 5, p. 33-35; nr. 6, p. 41-43; nr. 7, p. 49-52; nr. 8 p. 57-58; nr. 9, p. 65-67.

[12] *Idem,* XVI, 1853, nr. 16, p. 113-116; nr. 17, p. 121-124.

[13] *Foaie pentru minte,* XXI, 1858, nr. 28, p. 176; nr. 29, p. 181 - 183; nr. 30, p. 191—193; nr. 31, p. 200-201; nr. 32, p. 206-208; nr. 33, p. 214 — 216; nr, 34, p. 223—225 şi XXII, 1859, nr. 1, p. 2-4.

[14] Vezi' I o n B i a n u si G. N i c o l a i a s a, *Catalogul manuscriptelor romănesti,* III, Craiova, 1931, p. 268—269.

tic şi filologic. Retine atenţia manuscrisul *Abecedarului*[15] cu litere latine, pe care 1-a întocmit cu multă grijă în anii 1850—1851, şi mai ales *Gramatica*[16], opera de căpătîi a lui Atanasie Şandor, pînă astăzi complet necercetată. E o operă impresionantă, de cîteva sute de pagini, în care autorul încearcă, printre cei dintîi la noi, realizarea unei gramatici istorice a limbii române.

Gramatica lui At. Şandor este alcătuită după toate normele unei astfel de opere. Prima parte cuprinde *Modul scrierii sau ortografia limbei române cu litere latine sau romane,* unde se face o adevărată incursiune, din punct de vedere istoric, asupra vocalismului şi consonantismului limbii române. Partea a Il-a se intitulează *Despre etimologie* şi cuprinde de fapt morfologia limbii române. Partea a IlI-a conţine capitolul *Despre sintaxă,* iar a IV-a din nou *Despre ortografie.* Este o operă bine lucrată, folosind o terminologie evoluată, foarte apropiată de cea de azi, pledînd pentru fonetism, părăsind, în chip surprinzător, etimologismul purist atît de învederat la filologii transilvăneni.

Cartea este completată cu cîteva studii adiacente: *Despre dialectele româneşti, Despre istoria limbii române, Cuvinte româneşti de origină sîrbeascâ* etc. *Gramatica* lui At. Şandor beneficiază de rezultatele tuturor gramaticienilor români de pînă la el: Heliade Rădulescu, Petru Maior, Gheorghe Şincai şi Samuil Micu, A. T. Laurian şi loan Massim, precum şi de contribuţiile unor învăţaţi străini: Voss, Seyffert, Bramshorn, Schneider, Struve, Lachmann, Rutschal, Corssen, Mommsen, Lepsius, Anprecht, Kirchhof etc, ceea ce dovedeşte că era bine orientat în problemele filologiei clasice. *Gramatica* lui At. Şandor ar fi vrednică de un studiu aprofundat şi de o ediţie modernă, care să restituie una din valorile de seamă ale filologiei româneşti.

Corespondenţa lui At. Şandor cu G. Bariţ pe care o publicăm aici se cifrează la 38 de scrisori, aflate în păstrarea Bibliotecii Academiei, sub cota mss. rom. 1002. între epistolele păstrate de la At. Şandor se găsesc şi unele scrisori cu o altă destinaţie decît G. Bariţ, cum ar fi cele adresate lui Paul Vasici sau Andrei Muresanu, de care, evident, nu ne-am ocupat. Toate aceste scrisori, cu excepţia filelor 73—74v şi 77—81v, sînt scrise în întregime cu ortografie chirilică. Restul sînt scrise într-o ortografie latinizată, de tranziţie.

Din punct de vedere al conţinutului, scrisorile cuprind trei categorii de informaţii: a) informaţii privind calitatea de colectant a lui At. Şandor la revistele lui Bariţ şi la cărţile expediate de acesta; b) informaţii social-politice referitoare la evenimentele din epocă; c) informaţii privind activitatea didactică şi ştiinţifică a lui At. Şandor sau interesînd personalitatea acestuia.

Le vom prezenta, de aceea, succesiv.

a) Alături de alţi cărturari ai vremii, ca Nicolae Tincu-Velia, Alexandru Gavra, loan Dragoş, Timotei Cipariu, Grigore Mihali, Simion Balomiri, Al. Sterca-Şuluţiu, Simion Bărnuţiu etc, Atanasie Şandor se numără printre ajutoarele de preţ ale lui Bariţ la colectarea abonaţilor la foile editate de el şi încă de la apariţia lor, unul dintre susţinătorii cei mai devotaţi ai acestora. înfiinţate după ziarele celorlalte naţionalităţi din Transilvania, foile lui Bariţ au fost salutate cu un entuziasm nedisimulat în toate colţurile ţării, deoarece ele aveau misiunea să întreţină conştiinţa naţională, să fie purtătoare ale aspiraţiilor poporului român. Zeci de abonaţi din păturile sociale cele mai diverse se anunţă pentru foile lui Bariţ. Pentru *Foaie pentru minte* şi *Gazeta Transilvaniei,* Atanasie Şandor asigură, între anii 1844—1850, un număr statornic de cel puţin 10 abonaţi (uneori mai mulţi) din părţile arădene. Majoritatea abonaţilor anunţaţi de Şandor sînt intelectuali: avocaţi, profesori, clerici, studenţi, dar uneori se strecoară şi cîte un *colono,* adică *agricultor* (ţăran), cum e cazul acelui Vasile Marianuţ din Comloşul Mare, care se abonează la *Gazetă* şi *Foaie* împreună cu învăţătorul Simeon Andron (scris. XXV). Ceea ce-1 supără mai ales pe Şandor este interesul scăzut dovedit de preoţi pentru citirea presei; potrivit opiniei lui Şandor, preoţimea era atinsă de morbul înavuţirii şi, de aceea, puţin receptivă faţă de fenomenul cultural. De mai multe ori Şandor se plînge lui Bariţ în legătură cu asemenea cazuri, făcînd apeluri zadarnice la conştiinţa preoţilor, deoarece „ d ^ se aflâ, doară din seumpie nu vrea să le ţie şi că precum cei mai mulţi dintre oamenii noştri cei sfinţiţi, toată literatura română o ţin a fi destulă în ceaslov. Greu lucru cu astfel de oameni a se cultivi neamul şi a se apropia de adevăr" (scris. III). Altă dată se arată atît de dezgustat de intervenţiile repetate pe care trebuie să le facă în rîndul acestora, încît declară revoltat că „unii preoţi îs mai răi ca purcarii" (scris. XVII), exclamînd: „Oh, şi prin aceştia să se lumineze românul!" (scris. XII).

în urma strădaniilor îndelungate ale lui At. Şandor, multe din foile ce apăreau în Principatele Române şi apoi în România ajungeau la cunoştinţa cititorilor din Arad. „Novelele moldo-române", cum le numea Şandor, au ajuns să constituie hrana spirituală a numeroşi intelectuali arădani, care, atunci cînd nu se puteau abona individual, o făceau în colectiv, iar revistele şi ziarele circulau din mînă în mînă, din casă în casă. Din corespondenţa Şandor-Bariţ cunoaştem faptul că cei din Arad sînt abonaţi la *Curierul românesc* şi *Curierul de ambe-sexe* ale lui Heliade, înţelegînd prin aceasta şi suplimentele lor social-economice: *Buletinul Oficial* şi *Foaia oficială* etc Nu sînt neglijate nici foile lui Asachi *Albina românească* şi *Arhiva Albinei,* iar mai tîrziu reviste şi ziare ca: *Magazin istoric pentru Dacia, Vestitoriul românesc, învâţătoriul satului, Icoana lumei, Mercuriul din Iaşi, Universul, SiebenbiXrger Wochenblatt, Organul luminării* al lui Cipariu, *Românul* lui C. A. Rosetti, *Transilvania,* organul Astrei etc

în afară de meritele sale pentru răspîndirea presei, At. Şandor joacă un rol important în răspîndirea unor cărţi şi manuale şcolare printre intelectualii şi membrii corpului didactic din Arad şi împrejurimi. Primul loc îl ocupă cartea lui Vasici *Macrobiotica,* din care primeşte, la un moment dat, 310 exemplare, o parte dintre ele trimiţîndu-le colectanţilor de *l&* Oradea şi Beiuş, loan Dragoş şi loan Nistor, care le desfac acolo printre preoţi şi învăţători. Alte cărţi, cerute şi răspîndite de Şandor, sînt *Gramatica* lui Heliade, *Gramatica română* a lui Bălăşescu, *Lexiconul* lui T. Stamati, *Istoria* lui A. ^T. Laurian, *Ustoria Ţării Româneşti* a lui Aron Florian, manualele de filozofie, traduse după A. Delavigne şi W. T. Krug de Laurian, *Istoria* lui Vaillant, *Istoria bisericească* a lui Meletie în traducerea lui Veniamin Costache, *Elemente de drept politic* a lui C. Negruzzi, lucrările lui D. Cantemir etc Multe din acestea, în special gramatici, le foloseşte el însuşi la redactarea lucrărilor sale.

Pe lîngă cărţi, At. Şandor solicită adeseori lui Bariţ şi alte tipărituri de epocă cum ar fi: note muzicale, hărţi, atlase etc. îl interesează mai ales marşurile româneşti din principate, întrebîndu-1 pe Bariţ dacă şi acestea „sînt ca şi cărţile, strîns oprite şi cenzurate?" (scris. V). Cu toată cenzura severă care acţiona între Principatele române şi

[15] *ABCDariu sau Literariu românesc cu slove cirilicesi litere latine de A.S.,* 1850, apr. 15, vezi I. Bianu şi G. Nicolaiasa, *Catalogul,* p. *21*'1.

[16] *Gramatica limbii române* în 4°, foi 233 este manuscrisul 1019 de la B.A.R. Părţi din ea (variante sau capitole) mai sînt înregistrate şi la mss. 1018 si 1020 din acelaşi fond, vezi I. Bianu şi G. Nicolaiasa, *Catalogul,* p. 270—271. '

sîrbi şi unguri de la Vîrşeţ din iulie 1848 şi luarea, ca prizonier, a mitropolitului Stratimirovici (scris. XXXII). Speranţele sale de îndreptare a situaţiei românilor se întrevăd din scrisorile adresate lui Bariţ în timpul revoluţiei de la 1848 sau din cele în care se vorbeşte de alegerea lui Şaguna ca episcop.

în luptele pentru dobîndirea drepturilor naţionale, Şandor nu uită să ofere scrisul Bău sau al altora cauzei, cum este cazul cu G. Srîna (I. Mihuţ), N. Tincu-Velia etc. Patriotismul său sincer şi dezinteresat răzbate şi din scrisoarea pe care o închină întîmplărilor de la 1848 în Arad (scris. XXXIV), relatărilor despre Iancu (scrisoarea XXXVI) sau a grijii pe care o poartă editării operelor de înaltă semnificaţie naţională a corifeilor Şcolii ardelene (scris. XXXVI). Nu lipseşte o umbră de dezamăgire care pluteşte printre rînduri atunci cînd, după revoluţie, situaţia românilor nu s-a îmbunătăţit prea mult: „Ce să mai fie în trebile românilor? Văd că nu se prea mişcă după cum am dori" (scris, XXXVI).

Dragostea de popor a doctorului Atanasie Şandor iese la lumină şi în paginile, notele sau reflecţiile pe care le închină situaţiei maselor populare. O calamitate naturală, cum a fost inundaţia Mureşului din primăvara anului 1844, îi prilejuieşte notaţii amare privitoare la starea disperată a celor năpăstuiţi (scris. II); de asemenea o brumă venită prea devreme, care a adus mari pagube recoltelor (scris. XIX). Atent la toate întîmplările, el le comentează în scris, aşa cum se arată în unele corespondenţe trimise pentru *Gazeta de Transilvania*[18], cînd întreg Banatul a fost pustiit de o secetă cumplită, din cauza căreia o mare parte din populaţie a rămas fără hrană. A fost şi una din cauzele pentru care unele sate sărace româneşti neunite au voit să treacă la unire în speranţa îmbunătăţirii situaţiei materiale. Una din cauzele mizeriei maselor populare este socotită de Şandor lăcomia şi asuprirea preoţilor, faţă de care nutreşte o nedisimulată aversiune. Sînt numeroase pasajele din scrisori în care se fac referiri la nedreptăţile săvîrşite de preoţi. Iată un pasaj revelator: „Cu foametea aceasta, cu apăsarea preoţilor, prin numărul lor cel mare, neputînd altcum trăi, fac oamenii mari mişcări. Nu ştiu ce va să iasă mai pe urmă din români!" (scris. XXV din 22 februarie 1847).

O altă problemă care revine des în corespondenţa cu Bariţ este aceea a construcţiei căii ferate care urma să lege Ungaria de Transilvania. încă într-un articol din 1847 din *Gazeta de Transilvania*[19], chestiunea drumului de fier spre Transilvania fusese discutată de către Bariţ cu lux de amănunte. At. Şandor revine în scrisori cu detalii suplimentare care sînt publicate de Bariţ în *Gazetă,* mai ales că intervine un diferend între oraşele Arad şi Timişoara, care îşi dispută dreptul la calea ferată respectivă (scris. XXVII—XXX). In cele din urmă chestiunea se rezolvă favorabil pentru ambele oraşe.

c) Corespondenţa Şandor — Bariţ este şi mai importantă sub raport biografic. Şandor face din ea o adevărată confesiune, iar Bariţ răspunde nu de puţine ori în acelaşi stil amical, de încredere şi preţuire reciprocă. Pentru biografia lui Şandor, şi aşa săracă în date şi puţin cunoscută pînă acum, scrisorile sînt o adevărată mină de nepreţuite şi fertile sugestii. Căci, cu toată aparenta sa modestie, Atanasie Şandor este în epocă o figură de cărturar notoriu, recunoscut pentru preocupările sale literare şi lingvistice. Aron Pumnul n-a ezitat să apeleze la serviciile sale pentru redactarea unor biografii necesare *Lepturariului.* Prin scrisoarea pe care profesorul de la Cernăuţi o adresează lui Şandor la 22 aprilie 1862, acesta îi cerea învăţatului arădan redactarea a opt biografii şi anume: a lui Paul Iorgovici, Dimitrie Ţichindeal, Constantin Loga, Nicolae Tincu-Velia, Al. Gavra,

[18] *Gazeta Transilvaniei,* VIII, 1846, nr. 50.
[19] *Idem,* IX, 1847, nr. 51.

Atanasie Marienescu, Vasile Maniu şi Vasile Stănescu. Alte solicitări ale lui Pumnul se refereau la I. Neagoe, Teodor Aron şi la Şandor însuşi. E mai mult ca sigur că Şandor i-a oferit toate aceste date, aşa că, într-un anumit fel, tot ceea ce se referă în *Lepturariu* la mişcarea literară din Banat şi părţile de vest ale ţării i se datorează lui Şandor, deoarece Pumnul îl roagă în mod expres a-i întocmi *„o privire preste desvoltâciunea literaturei române din Banat şi în părţile d-voastră pe acolo"*. Tot pentru a clarifica mai bine rolul pe care doctorul Atanasie Şandor l-a jucat în vremea sa, se cuvine a se mai aminti că el a fost în corespondenţă cu foarte mulţi dintre intelectualii români ai epocii, între care se numără Paul Vasici, Andrei şi Iacob Mureşanu, Aron Florian, G. M. Cîmpean, G. Ioanid, I. Pipoş, AI. Gavra, Ion Dobran, Iuliu Muntean etc. Revista *Convorbiri pedagogice* îi publică biografia, însoţită de un portret, iar studenţii săi, care vor edita în 1854 almanahul *Muguri,* îi solicită colaborarea.

O asemenea personalitate a fost pentru Bariţ un corespondent şi un colaborator nepreţuit, nu numai în calitate de colectant, ci mai cu seamă de corespondent. Zeci de informaţii pe care Şandor le-a transmis în scrisori lui Bariţ au devenit tot atîtea „corespondenţe din Arad", inserate în coloanele foilor sale. Unele dintre ele le-am descoperit noi, altele, poate, le vor descoperi viitoarele cercetări. Un lucru este însă limpede: pentru politica naţională a românilor bănăţeni, doctorul Atanasie Şandor nu ezită să întreprindă numeroase sondaje de opinie în ziarele, revistele şi cărţile străine şi să-i semnaleze lui Bariţ tot ceea ce i se pare demn de consemnat, de comentat, de combătut sau de apreciat. Reviste sîrbeşti, ziare maghiare sau austriece, broşuri şi calendare de tot felul trec prin mîna sa, adunînd din ele date referitoare la români. Nu-i scapă nici cartea de basme a fraţilor Schott, *Walachische Märchen,* nici articolele cu caracter istoric din *Magazin istoric pentru Dacia,* faţă de care manifestă rezerve în ceea ce priveşte informaţia (scris. XII), nici părerile lingvistice ale lui Diez, Schullerus, Heliade sau Cipariu, nici broşura liberală a lui Kossuth, nici studiile etnografice ale lui I. Kaltenbeck sau cele istorice ale lui Josika Miklos sau De Gerando.

Teritoriul în care gîndirea sa se afirmă cel mai cu folos este cel al filologiei. Aici se arată preocupat de stabilirea unei ortografii adecvate, pronunţîndu-se împotriva scrierii lui *u* final.şi a exagerărilor latiniste. Concepţia sa despre ortografie se apropie de aceea a doctorului Vasici, făcînd concesii însemnate fonetismului. încă din 1844 el lucrează la *o* gramatică a limbii române, pe care o socoate „foarte de lipsă a fi pentru literatura română,, ca să o cunoaştem mai bine şi ca să putem înţelege însuşirile limbei cu literele ţirileşti scrise,, ca cu vremea să ne slobozim în scriere şi cu cele a străbunilor noştri", despre care îl anunţa pe Bariţ că ar fi lucrat „5 coaie despre verburi" (scris. II). în altă parte el se pronunţă deschis pentru înlocuirea alfabetului chirilic cu cel latin, lăudînd în acest sens iniţiativa lui Heliade Rădulescu de a tipări *Curierul românesc* cu astfel de litere, combătînd-o pe-a acelora „cărora poate că nu le-au venit apa pe urechi şi nu se pot învoi a ceti cu litere strămoşeşti, ci voiesc a se ţine de potcoavele ţiriliceşti" (scris. VI). Aceasta nu-1 împiedecă, însă, să aibă unele rezerve faţă de ortografia italienizantă a lui Heliade Rădulescu, expunîndu-şi punctul de vedere, în această chestiune, în scrisoarea către Bariţ din 21 ianuarie 1845: „în ortografia *Curierului* — ce pentru aceea eu nu defaim — aş avea şi neşte băgări de seamă, ce acum numai atîta e[xemplu] însămn că nu prevăd pricinile îndestulate pentru ce p[er] e[xemplum] scrie d-1 Eliad în pronom[ele] posesiv, genul fămeesc în nr. plural *salle* cu doi Z, care duplicare limba noastră nu bine o suferă; aşa de la *rău, re,* în plural, în înţelegerea absolută în genul fămeesc iarăşi cu doi *l* = *relle* etc. Eui nu vreu să învăţ pe acei oameni literaţi, carii altcum şi-au meritat famă naţională în

•în Transilvania, Bariț reușea totuși, cu o strategie și abilitate rar întîlnite, să strecoare cît mai multe cărți românești în Transilvania, satisfăcînd în general cu promptitudine toate solicitările prietenilor și colectanților săi. Legăturile sale se întindeau pînă departe la Iași, Cernăuți și Timișoara cu librari, editori și negustori dintre cei mai feluriți. Cîțiva dintre acești intermediari apar și în scrisorile lui Șandor către Bariț (Nicolici, Puliczer, Slavnic, Arghir etc). Alții sînt descoperiți în altele. O viitoare lucrare de sociologie a literaturii, avînd ca obiect circulația de carte în epocă va trebui să se oprească neapărat și asupra acestui aspect al relațiilor Bariț-Șandor.

b) Mult mai bogate sînt scrisorile lui At. Șandor în informații cu privire la mișcarea de idei social-politică și religioasă a vremii. Sub acest raport ele rămîn adevărate documente de epocă, reflectînd cu fidelitate atmosfera care domnea în sinul diferitelor clase și pături sociale din regiunile de vest ale țării, atitudinea acestora față de evenimentele contemporane.

Trei sînt problemele mari care agită spiritele locale în această perioadă: 1. problema națională, 2. problema religioasă și 3. problema socială.

în primul rînd, datorită condițiilor istorice specifice în care se desfășoară viața social-politică în Banat și ținuturile arădane, intelectualitatea românească se vede nevoită să ducă o permanentă luptă pentru apărarea și conservarea drepturilor naționale, pentru impunerea limbii române ca limbă oficială în școală și cancelarie, pentru o participare mai directă la viața publică. înaintarea intelectualilor români în ierarhia administrativă și politică a țării este urmărită cu ochi atent de Șandor, care vedea în orice înaintare de acest gen și o victorie pe plan național. Interesează în primul rînd treburile Preparandiei din Arad, îmbunătățirea învățămîntului, asigurarea unui corp profesoral corespunzător. Aici este și izvorul poziției lui Șandor în polemica lui Vincențiu Babeș cu Andrei Muresanu, încercarea de a-1 apăra pe cel dintîi, ca pe unul dintre colegii lui de catedră de la Preparandie, la al cărui prestigiu științific ținea (scris. VII). Totodată el se bucură pentru succesele profesionale ale lui Dimitrie Constantini, Teodor Serb, loan Arcoși, Dimitrie Ionescu, Ghenadie Popescu etc, iar atunci cînd Bariț i-o cere, el trimite o caracterizare succintă a fiecărui membru al „inteligenței" române din Arad și modul în care aceștia ar putea fi folosiți în luptele naționale, în conformitate cu vederile și pozițiile lor politice și sociale (scris. XXXV). Ideea muncii pentru binele poporului și progresul lui cultural și social revine ca un laitmotiv în scrisorile lui Șandor, care îl felicită, pentru asumarea acestei obligații, pe Bariț, cerîndu-i perseverență în jertfa de sine pe care o face: „Deși ai luat o sarcină în propusu-ți foarte grea spre înaintare și înceată dezvelirea neamului românesc, lucră în treaba aceasta din toată inima, numai lucră cu păstrarea sănătății, că multe sînt încă înapoi, care numai *Gazeta-ti* ni le va dezvăli, și mucul de pe lumina cea întunecos arzătoare mereu doară ni-1 va pute curați dinaintea ochilor, ca să ne vedem mai bine pe noi înșuși, să ne vedem starea noastră și să o cunoaștem mai bine și, încît e cu putință, să le cîștigăm iarăși spre lecuirea ranelor celor îndelung țiitoare și afund rozitoare" (scris. II). Chiar dacă problema libertății și a independenței naționale a poporului român nu constituie tema principală a scrisorilor lui Șandor, ea răzbate din subtextul comentariilor, din atitudinea celui care se confesează, din proiectele și acțiunile întreprinse de el. E și firesc ca problema să fie învăluită uneori în aluzii și să nu fie exprimată direct, deoarece teama de cenzură — mai ales în timpul revoluției de la 1848 — teama ca unele scrisori (cele expediate prin intermediar) să ajungă în mîinile autorităților nu era nici o clipă eludată. Totuși, în timpul evenimentelor de la 1848, el nu încetează nici o clipă să se informeze de la Bariț asupra mersului revoluției în Principate, urmărind cu bucurie și strîngere de

inimă soarta țărilor noastre. întrebarea: „Fi-va ceva cu Moldo-România? Ține-se-va după cum începură"? (scris. XXXII), apare ca esențială pentru definirea stării sale de spirit în această perioadă. O altă năzuință a sa era legată de obținerea drepturilor naționale ale poporului român din Transilvania. în această problemă el se adresa lui Bariț pentru a-i răspunde dacă au „nădejde de a dobîndi naționalitatea întărită prin lege" (scris. XXXII). Tot în vederea acestui scop e gata să treacă peste orice reticențe religioase și să-1 consulte pe Bariț dacă „n-ar fi mai bine pentru români să se împreune în privința relighiei laolaltă ca și naționalitatea lor să poată spori" (scris. XIX).

Această reflecție este generată de situația bisericii române din Transilvania, dezbinată, după unirea cu Roma, în două confesiuni care nu totdeauna colaborau armonios, împiedecînd, astfel, uneori unitatea de acțiune a fruntașilor politici naționali. Situația era agravată de faptul că în Banat și în ținuturile Aradului supremația religioasă era deținută de sîrbi care conduceau și controlau întreaga activitate a diecezelor, numind în funcții eclesiastice, culturale și administrative doar membri ai comunităților lor. Se crea, astfel, o nouă nedreptate pentru românii de rit greco-neunit (ortodox) care, deși majoritari în aceste părți, erau siliți să asculte slujba religioasă în limba sîrbă de la preoți sîrbi și să fie dominați din punct de vedere cultural și național. Din această cauză problema autonomiei bisericii ortodoxe române, a luptei împotriva supremației sîrbești, era o problemă capitală în părțile arădane. Lupta principală se ducea pentru promovarea în funcții eclesiastice superioare, deci politice și culturale și a românilor, și pentru schimbarea normelor de alegere a deputaților din congresul național în așa fel încît ele să nu dezavantajeze nici o naționalitate. în acest scop românii din Dieceza Aradului adresează în 1845 un *Recurs* împăratului, cerînd ca la viitoarele alegeri să se aleagă din cler 25 deputați, din confiniile militare 25, iar din statul civil, „potrivit cu populația", 50 deputați. In urma acestui *Recurs* și a altor petiții de acest gen, în februarie 1846 Curtea vieneză aprobă trecerea de la legea unită (greco-catolică) la legea greco-neunită (răsăriteană), lucru pe care Șandor îl comunică cu vădită satisfacție lui Bariț, traducîndu-i, în acest sens, rezoluția respectivă dintr-un ziar sîrbesc (scris. XVIII); știre ce apare și în *Gazetă,* Urmarea acestei legi a fost că un mare număr de locuitori din mai multe sate trec la religia ortodoxă, ceea ce-i oferă lui Șandor prilejul de a infoma despre aceste lucruri în *Gazeta de Transilvania*[17]. Legea favorizează însă și trecerea inversă, de la ortodoxie la unire, ceea ce prilejuiește intensificarea acțiunii prozelite în Banat de episcopia unită de la Oradea Mare, prin trimisul ei Sigismund Pop (scris. XXVI). Acest fapt provoacă o nouă reacție a lui Șandor (scris. XXVI și XXIX).

Paralel cu această acțiune, continuă și lupta împotriva supremației bisericii sîrbești. At. Șandor acuză pe față episcopii români că ar fi cauza adevărată a trecerii unor persoane de la ortodoxie la unire, deoarece „nu voiesc a atinge vreun plan de reformă" (scris. XXVI). El cere să se purceadă odată la întrunirea congresului național „cel mult dorit", dar să se rezolve în mod echitabil proporția alegerii deputaților, deoarece raportul de 46 deputați români la 54 deputați sîrbi pentru diecezele Arad, Timișoara și Vîrșeț i se pare o flagrantă nedreptate, acolo „unde legile apriat zic că deputații să se ducă după numărul împoporăciunii a deschilinitelor limbi" (scris. XXXI). Din acest motiv românii nu sînt de acord nici cu întrunirea congresului bisericesc la Carloviț sau Neoplanta (Novi Sad), cerînd strămutarea lui Ia Timișoara sau Arad, în mijlocul diecezelor în cauză. în legătură cu această chestiune Șandor comunică, nu fără oarecare rezervă, rezultatul bătăliei dintre

[17] *Gazeta Transilvaniei,* VIII, 1846, nr. 49, p. 195 (cf. și scrisoarea XX).

literatură, însă astfeli de oameni încă pot sminti şi socot că de vor favorisi împrejurările românilor, ca în viitorime tot mai nainte să păşească în dezvăluirea minţei şi a culturei, nefiind cumva înghiţiţi de cutare au cutare popor — de ce D-zeu să ne păzească — multe, ce acum ni se văd bune, urmaşii noştri le vor afla de smintite şi vor căuta a le îndrepta; aceasta vedem că în limbele cele mai cultivate s-au întîmplat şi se întîmplă" (scris. VI).

Părerile asupra ortografiei — expresie a unei concepţii lingvistice sănătoase — ne apar şi mai limpezi în acele pasaje din scrisorile către Bariţ în care comentează preocupările lingvistice ale contemporanilor săi. Aşa este cazul cu Teodor Stamati, care pregătea în acea vreme un dicţionar al limbii române pe care îl anunţă în *Foaia pentru minte* printr-un articol intitulat *Pentru un lexicon*[20]. Cu privire la această lucrare Şandor opinează în scrisoarea din 12 ianuarie 1847 în chipul următor: „Dicţionarul publicat în nr. *Foaiei* 51 va fi românilor mult folositoriu, numai ajute-i D-zeu să iasă la lumină aşa lucru. Dar nu ştiu ce pri[n]cipi are auctoriui, d-1 Stamat. Cine e d-sa, de nu se ţine cam de principele pînă acum lucrate de ortografiei^ Scriepre. *m* timpul de curînd trecut, 1 persoană iară 8 în capăt: *bătui,* iară nu *bătuiu.* Adevărat că mai mulţi scrietori româneşti se deschilinesc în privinţa ortografiei, semn că pînă acum încă nu e statornicită, nu i-au ajuns timpul" (scris. XXII).

Discuţia este reluată o dată cu apariţia *Organului luminării,* ziar editat la Blaj în ; 1847 de Timotei Cipariu, al cărui prim număr îi oferă ocazia lui At. Şandor să exclame: „O, d-le, ce deschiliniere întră ortografia *Organului luminărei* şi *Curierul de ambe sexe!* Şi apoi care e mai bună? Mult va trăbui cioplit pe ea! Cine are mai drept? Cine au sgodit mai bine?" (scris. XXIII).

întrebarea, probabil, rămîne fără răspuns din partea lui Bariţ, deoarece în cea următoare Şandor revine asupra chestiunii, exprimînd un punct de vedere foarte înaintat pentru acea vreme, căci ortografia cipariană nu este acceptată în întregime şi fără rezerve, ci preluată în mod critic: „La *Organul* d-lui Ţipariu aici la noi nu s-au prea prenumerat. Unii aduc de pricină că novela de popă edată are a sa ţîntă bisericească. Pricepi dară ce zic aceia! Dar eu cred că se smintesc. Socoti că se va stabili bine ortografia noastră? Domnul Ţipariu cu tot se deschilineşte de antecesorii noştri, şi de d-1 Eliade. A acestuia din urmă zic şi eu că e mai grea, iar d-1 Ţipariu mi se pare că iară o prea latinizează. Fără de semnele cele cam cunoscute cu greu se poate ceti, au numai la , început?" (scris. XXIV).

Este o poziţie înaintată, care merită a fi subliniată, mai ales că ea venea dintr-un mediu ardelenesc puternic îmbibat de ideile luptătorilor Şcolii Ardelene. Adevăratul răspuns la problema ce-1 frămînta atît de mult, a ortografiei, Şandor nu-1 va afla, însă, decît studiind şi elaborînd el însuşi norme adecvate pentru scrierea şi citirea cuvintelor în limba română. E şi motivul pentru care va reveni cu o serie de studii de ortografie în *Foaia pentru minte* sau va consacra multe pagini ale gramaticii sale manuscrise acestei probleme arzătoare, la ordinea zilei.

Dacă în privinţa ortografiei Şandor dovedeşte mai multă clarviziune şi spirit al limbii decît adepţii Şcolii latiniste (prin adoptarea fonetismului şi respingerea latinismului intransigent!), ceea ce nu este deloc lucru neînsemnat pentru epoca în care Şandor îşi formulează opiniile, în consens cu linia tradiţională a gîndirii lingvistice româneşti se vădeşte Şandor atunci cînd combate exagerările puriste, dar şi pe cele care căutau, din motive politice mai ales, să conteste romanitatea limbii române sau să o înfeudeze limbii naţionalităţilor conlocuitoare, pe motiv că ea conţine multe cuvinte străine. Şandor respinge toate aceste teorii, atît cele privitoare la caracterul slavon al limbii noastre, cît şi la cel german. îl nemulţumeşte în special opinia lui Schuller că limba română ar fi „eine Mengsprache", o amestecătură, un amalgam „de greacă şi angelsacsă", ceea ce constituie evident o aberaţie (scris. XIII). Şandor nu neagă că în limba română au pătruns şi cuvinte din alte limbi, şi de aceea e „amestecată", dar nu în sensul concepţiei lui Schuller, ci în accepţia modernă a termenului, potrivit căruia şi alte limbi sînt rezultatul unui „amestec". De aceea îi place să invoce o părere mai obiectivă despre limba română, aceea a lui Arthur Schott: „în *Walachische Märchen* Arthur Schott altcum judecă despre limba noastră, deşi nice el nu o află neamestecată. Dar care e curată? Toate sînt mestecate mai mult sau mai puţin" (scris. XIII).

Ideile acestea vor fi completate şi dezvoltate în *Gramatică,* opera sa de căpătîi. Unul dintre capitole poartă titlul *Desvoltăţiunea limbei române prin epoce,* iar altul *Despre dialectele limbii româneşti,* dezbătîndu-se pe larg toate raporturile limbii române cu limbile popoarelor învecinate sau cu acelea cu care a venit în contact, arătînd, însă, răspicat că „este absurd a deduce că românii sînt slavoni, că cu acela drept au de-a zice ungurii, ba şi nemţii că românii sînt de aceste naţii, fiindcă se află una-două cuvinte doară de ale lor în limba românească, însă care limbă n-are cuvinte străine! în limba ungurească nu sînt destule româneşti, slovăceşti au doar ungurii sînt români au slavi? Limba nemţească n-are sute de cuvinte franţuzeşti, latineşti, au doară nemţii sînt franţuji,. au latini etc." După părerea sa „toată naţiunea are dreptul său a se exprima în limba sa întru toate dacă i se poate, şi unde nu se poate şi unde nu i s-ar putea, sau că tare vorbele în decurgerea atîtor timpuri maştere pentru români nu s-ar putea reînvia o nouă formă, să se primească vorbe de la acele limbi cu care limba română stă în strînşă legătură în privinţa ţesăturei şi a sonorităţii, tocma aşa după cum fac grecii de astăzi primind defectele din limba elenisă şi sîrbii primind defectele din limba slovonă moartă".

Susţinînd astfel de idei, profesînd cu consecvenţă principii şi puncte de vedere înaintate, At. Şandor[21] a contribuit la animarea mişcării literare şi filologice a vremii, la progresul naţional şi spiritual al naţiunii sale. Corespondenţa sa cu G. Bariţ stă mărturie acestor nobile preocupări care fac cinste celor doi învăţaţi.

[20] *Foaie pentru minte, inimă şi literatură,* VIII, 1846, nr. 51.

[21] Alte scrieri ale lui At. Şandor: *Fideicommissum,* în, *Gazeta de Transilvania,* VIII, 1845, nr. 29, p. 115-116 (semnat M.); *Numele Ardeal,* în *Foaie pentru minte...,* 1845' nr. 41, p. 330-332 (semnat A.); corespondenţele *Ungaria,* în, *Gazeta de Transilvania,'lX,* 1846, nr. 21, p. 81; nr. 29, p. 113-114; nr. 48, p. 125; nr. 53, p. 210; nr. 99, p 394-395; *Din Bănat,* în *Ibid.,* VIII, 1845, nr. 93, p. 370; *Cîteva întrebări ponderoase cu privire la ortografia română,* în *Familia,* XV, 1879, p. 289-290 (semnat A. Şandor); *Sonurile limbii române în vorbire şi scriere, Ibid.,* XV, 1879, p. 427, 439 (semnat A. S.). Vezi şi Gh. Litiu, *Arhimandritul Patrichie Popescu (1809-1862). Din corespondenţa lui inedită* [cu At. Şandor], în *MiMopolia Banatului,* VIII, 1958, nr. 7-9, p. 354-364; Mircea Popa, *Un filolog uitat: Atanasie Şandor,* în *Cercetări de lingvistică,* XVIII, 1973, nr. 2, p. 331-342.

în Arad, 30[a] decemvr. c.n., (1)843

Domnule redactor ![1],

Fiind şi eu chemat prin domnia-ta în *Gazeta de Transylvania* [2] a-ţi arăta prietenia de a culege prenumăranţi la novele [le] domniei-tale, neamul[ui] nostru românesc — zic zău — multluminătoare şi deşteptătoare, şi fiind şi rugat, după făcuta în novele înştiinţare, prin dd. aici alăturaţi prenumăranţi, ca să-i trimit redacţiei, am*dară norocire pe aceştia a ţi-i trimite[3]. Iară banii trimiţîndu-i la Timişoara la Georg Juga et Sohn[4], l-am rugat, ca 70 de fl.' val. să asigneze la Braşov la cutare ca să neguţătorească domniei-tale pentru de a le umbla acestor 7 prenumăranţi *Gazeta* şi *Foaia.*

Am aşteptat încă o prenumăraţie de la Pesta de la un prieten, dar pînă acum încă n-au venit, doară pe alt semestru se vor strînge mai mulţi.

Sînt învins că, pe lîngă toată acuratesa domniei-tale, se întîmp'lă totuşi cîteodată de zminteşte cîte un număr, ce s-au întîmplat şi mie;/ zmintindu-le, dară, prenumăranţilor acestor vreun număr, mă vei îngădui de mă voi adresa către domnia-ta drept. Prin aceasta despre încrezămîntul în mine pus învingîndu-te, priteniei domniei-tale şi mai departe comendat rămîn.

Al domniei-tale gata spre slujbă,

doctor Atanasie Şandor.

P.S. Ga să ştii domnia-ta că cine sînt acei bărbaţi zeloşi carii pentru omenimea românească au cinstit novelele pentru Institutul pedagoghicesc: d-1 Constantin Ioanovici[5] local directoru, iară pentru eăfana *La Crucea Albă* d-1 Atanasie Misiei[6] cetăţan ales, numai lăcuitoriu în
3v Lipova, om foarte de omenie[7]./

[Adresa:] Aradrol. Tekintetes Baricz Gyorgy urnak. *Gazeta de Transylvania* Szerkeztetojenek. *Brassoban*

[1] Deşi sub raportul datării scrisoarea de faţă este cea mai veche care ni s-a păstrat, înclinăm să credem că schimbul de scrisori dintre cei doi oameni de cultură . e ceva mai vechi, datînd cel puţin din 1838—1840, adică îndată după apariţia foilor lui Bariţ. . ,

[2] Vezi înştiinţarea respectivă în *Gazeta de Transilvania,* VI, 1843, nr. 73, p. 292.

[3] Lista prenumeranţilor nu ni s-a păstrat dar, aşa cum se poate vedea din scrisorile următoare, ea variază între 10—15 abonaţi.

[4] Firmă bancară din Timişoara a uneia dintre rudele lui Bariţ, la care obişnuia At. Şandor să depună banii, pentru a fi ridicaţi de acesta de la filiala băncii respectivedin Braşov.

[5] *Constantin Ioanovici,* 1813—1865, avocat şi profesor. A fost director al Preparandiei din Arad în perioada 1842—1851. La 17 februarie 1846 e numit director şcolar al Districtului Timişoara, în locul lui Luca Kengyelâtz. De la 28 septembrie 1850 a funcţionat ca inspector al şcolilor române din Voevodina sîrbească şi Banatul timişan, cu sediul în Timişoara. A contribuit la dezvoltarea învăţămîntului românesc. Vezi T. Botiş, *Istoria şcoalei normale (Preparandiei) şi a Institutului teologic ortodox-român din Arad,* Arad, 1922, p. 394.

[6] Fiul acestuia, Petru Misiei, a fost coleg la Viena cu AL Papiu-Ilarian şi Iosif Hodos în anii 1849—1851. Vezi: I. Pervain si I. Chindriş, *Corespondenţa lui AL Papiu-Ilarian,* voi. II, Cluj, 1972, CXXV-CXXV11.

[7] De mîna lui Bariţ: „1843, dec. 30; dr. At. Şandor'l

II

Arad, 5/4 (1)844

Domnule redactor !

Din scrisoarea domniei-tale[1] cu jele înţeleg că trupul de la culmea sănătăţii tare ţi-au scăzut, ba încă din zi ce merge tot mai tare pătimeşti. Domnule! sa te sfătui au să te mîngăi, cu mult mai puţin pot decît să nu ştii d-ta ce să faci în privinţa starei sănătăţii. Insă numai aceeaşi spun că, dacă ai luat o sarcină în propusu-ţi foarte grea spre înaintare, şi înceată desvălirea neamului românesc, lucră în treaba aceasta din toată inima, numai lucră cu păstrarea sănătăţi-ţi, că multe încă sînt înapoi, care numai *Gazeta-ti* ni le va desvăli, şi mucul de pe lumina cea întunecos arzătoare, mereu, doară ni-1 va putea curaţi dinaintea ochilor, ca să ne vedem mai bine pe noi însuşi (sic), să ne vedem starea noastră şi să o cunoaştem mai bine şi, încît e cu putinţă, să le câştigăm iarăşi spre lecuirea ranelor celor îndelung ţiitoare şi afund rozitoare.

Domnule! Iţi zic, lucră, că te văd a fi în stare, însă mereu, să-ţi ţie lucrul mai mult, şi-ţi păzeşte sănătatea, să nu cazi jertvă lucrării.

In privinţa înştiinţării mie comise despre cum starea avuţiei comasate şi rămase de răposatul Nicolae Sim[2], aceste am a-ţi împărtăşi că, rugind eu pe d-1 Teodor Serb, judele primariu al oraşului nostru să-mi deie o ţîră de clarificaţie în treaba stării a numitei avuţii, domnia-sa s-au interesat şi deloc au întrebat senatorul curatelor. Aceasta dară este starea: că cîtimea încă nu se ştie, fiindcă senatorul nu mi-au dat încă soeoata pînă acum (ce întîrziere!). Insă o parte din capital e depusă la oraş, iară cealaltă parte peste o lună va veni înlăuntru. Magistratul oraşului au scris Capitu[lu]lui din Blaj ca să facă dispoziţie şi să asignezе locul unde şi cum să se trimită banii, ca să nja fie răspunzătorul, de cumva s-ar întîmpla cu ei altceva. / Iară ce atinge de testament, precum îmi aduc şi eu aminte şi d-nul judele, carii sîntem subscrişi, acela numai atîta pomeneşte ca banii, de după rînduiala sa la Blaj făcută, să se între-

buinţeze; aşa, de acolo se va şti mai bine că unde şi spre ce sînt banii rînduiţi.

(Pentru ce d-nul judele nu s-au dus la Dietă de după alegerea sa, pricină sînt neşte neplăceri întră orăşeni [pe] care consulul — *BiXrger-^ meister*[3] — oraşului, pentru că îmbiindu-se pre sine, că el fără de diurnul oraşului voieşte să se ducă, şi totuşi nu l-au ales pre el, dînsul în tot modul au împedecat mergerea judelui, şi pentru aceea în luna trecută judele au şi răsignat alegerea sa. încă nimene nu ştie ce o să fie. Aceste întră noi, dar şi alte neplăceri sînt, pentru care consulul înainte de vreme s-au dus la Buda...)

Ce se atinge de nenorocirea urmată prin vărsarea de apă, pînă' acum încă din deplin paguba încă nu este socotită, numai se gîndeşte, că cam vreo 5—600 de case sînt huluite, şi.peste 1Q0 _de miiJl. în val. s-ar face. Bani oblaţi s-au strîns pînă acum peste 20.000 de fior. Ce e mai mult o colectă de 5.000 fl. val., de dame făcută în Pesta, s-au trimis cu aceea ca să se împartă oamenilor (de după rînduiala lor făcută!) lipsiţi din suburbiul Sarkad[4]. însă oblaturi şi ajutoriu tot încă mai vin... N-au fost destulă nenorocirea aceasta pe Arad şi împrejurul lui, ci, după vărsarea de apă la 2 săptămîni, în promontoriul cel vestit lîngă Meneş[5] la Gyorok, oraş cîmpoan[6], într-o noapte viforoasă, la un cădariu, prin nebăgare de samă s-au stîrnit foc şi au ars biserica românească de tot, încă şi clopotele s-au topit. Ars-au şcoala rom[ânească] şi alte case, cu totul 26.

Domnului dr. şi direct. Vasici, de ai prilej, au de a te întîlni ori de a-i scrie, să-i spui că la *Macrobiotica*[7] încă îi voi mai trimite vreo 80 de prenumăranţi cît mai curînd, numai mai aştept încă unii de la Oradia Mare./

Domnule! despre o ţesătură de *Gramatică romă[nească]*[8] ce ţ-am fost odată descoperit şi ce socot foarte de lipsă a fi pentru literatura română, ca să o cunoaştem mai bine şi ca să putem înţelege însuşirile limbei cu literile ţiriliceşti scrise, ca cu vreme să ne slobozim în scriere şi cu cele a strămoşilor noştri, atîta-ţi scriu, că întră altele regulele ce-am lucrat în 5 coaie despre verburi, însă sînt de potrivite limbei (aducînd înainte dialectele cele mai de chepetenie) cît nu este verb care să nu se reducă la regulă, au esteptiile făcute — dar încă formaţia verburilor — strămutarea literilor, mai ales a literei *a* în adîncime de aruncatei Tv, *e*\ după aceea a neplăcutei * ş.a. unde o să ies (de voi avea dreptul timp, şi voie hotărîtă); voi vedea.

Nu ştiu cum îţi vor plăcea versurile aceste aici alăturate, făcute de un ungur de naţie cu nume Torok Jani, senator în Vinga din Comit[atul] Temeşului. D-nul acesta nu ştie scrie româneşte, numai bine vorbi; fiind dînsul în părerea aceea că versurile aceste, scrise aşa cu litere ungureşti de el, ar fi foarte bune (de după gîndul lui... [manuscris deteriorat]) / să le cetesc şi de le voi afla de bune să le trimit pentru tipărire în novelele româneşti. însă eu, mai tare înbucurat că un ungur încă gîndeşte româneşte, ba, ce e mai mult, în casa lui mai mult româneşte se vorbeşte, am socotit de le-am dat la un cunoscut (neavînd singur vreme) o ţîră să le îndrepte, şi ţi le trimit, şi aşa cum autorul le-au făcut, şi mai la bună formă poetică îndreptate. De le afli de vrednice, pune-le în *Foaie,* doară se vor stîrni încă mai mulţi unguri către literatura românească: numai, anonime: T. I. Nume versurilor n-au dat autorul, însă le poţi boteza, p.e.: nr. 1 *Nefericitul,* nr. 2 *Văduvul,* -nr. 3 *Plugariul*[9]. Concluzia versurilor: şede întră buruieni şi se — (pricepe autorul un lucru o ţîră greţos, însă natural) şi se c să ierţi, dar poate fi şi culcă.

Rămîn, ca totdeauna, al domniei-tale gata spre prietenie,

Atanasie Şandor,
med. doctor[10]./

~ [Adresa:] D'Arad. Â monsieur monsieur George de Baricz, professeur et redacteur de la *Gazette de Transylvanie* avec honneur. Â -*Cronstadt*

[1] Scrisoarea s-a pierdut. în fondul de scrisori Bariţ-Şandor de la B.A.R. cea dintîi scrisoare a lui Bariţ către Şandor datează din noiembrie 1844. Vezi I. Bianu şi G. Nicolaiasa, *Catalogul manuscriptelor româneşti,* III, 1931, p. 200.

[2] *Nicolae Simu* (Sim sau Szim), cunoscut mecenat transilvănean. Originar de lîngă Giufud (Blaj), a fost multă vreme deputat dietal, numit direct de împărat, iar nu ales (oficial regesc), strîngînd o frumoasă avere pe care la moarte (4 iunie 1842, Ia Arad) o lasă în scopuri de binefacere (mai ales pentru creşterea fetiţelor). După "Fundaţia Romonţai e a doua mare fundaţie din Transilvania, averea ei cifrîndu-se ' în 1904 la 45.400 coroane. Vezi C. Diaconovich, *Enciclopedia română,* I, Sibiu, 1900, p. 292.

[3] = Primar.

[4] Vezi A[tanasie] Ş[andor] *Cumplită vărsare de apă şi nenorociri,* în *Gazeta de Transilvania* VII, 1844, nr. 14 p. 54; nr. 15, p. 58-59.'

[5] Miniş.

[6] Ghioroc.

[7] Operă a celebrului medic german Hufeland (1762—1836), profesor la universităţile din Jena şi Berlin, tradusă de Pavel Vasici în două tomuri, în 1844 şi 1845. Pentru amănunte vezi Ion Breazu, *Doctorul Pavel Vasici (1806—1881),* în *Studia Universitatis Babeş-Bolyai,* series philologia, 1964, nr. 2, p. 33—34. Pentru clarificarea raporturilor dintre At. Şandor şi P. Vasici reproducem alăturat, din corpul aceluiaşi mss. 1002 (f. Ir—2v), scrisoarea lui At. Şandor către P. Vasici, din 19 decembrie 1843:

„în Arad, die 19[a] decembr. (1)843

Domnule doctor şi director!

Pînă din *Gazeta de Transylvania* nr. 94 n-am cetit ce în scrisoarea mea domniei-tale trimisă te-am fost rugat, ca prin încurgerea d-tale la redacţie să ai bunătate de a se tipări, tot m-am îndoit despre primirea sus-numitei scrisori.

Ţ-am fost scris atunci că am avut prenumăranţi la *Macrobiotica,* pînă în vremea aceea, cam la 40; îi trimit şi aceia, şi şi alţi care de atunci i-am verbuvăit, precum din consignaţia alăturată îi poţi ceti. Afară de acestea, se vor mai strînge încă preoţii şi învăţătorii; preoţii prin bunătatea d-lui episcop al Aradului Gherasim Raţ. Fiind eu la măria-sa şi provocîndu-1 ca şi dînsul să binevoiască a se prenumăra, au dat hotărîre consistorială ca să se ţirculeze colecţia de prenumăranţi pe la preacinstiţii] protopresbiteri şi cifnstiţii] preoţi, ce nu de mult s-au şi întîmplat. Iară învăţătorii, prin bunătatea districtualnicului director al Orăzii Mari, d-l Dimitrie Constantini, care încă pe la învăţătorii cei mai o ţîră deşteptaţi subscrierea de prenumăranţi a ţircula au slobozit.

Cîţi se vor subscrie şi cînd, nu ştiu; Cred că mai tîrziu, peste vreo 5—6 săptămîni, atunci ţi-i voi trimite şi acestea.

Nu ştiu cum ar fi mai bine, a se pune în rînd prenumăranţii, alfabetice, au după dignitate, că mă tem de aprehenţii, să ieie în sus unii care doară sînt mai

mult în dignitate decît alți înainte puşi. Nici nu e aşa de uşor a-i orîndui. Eu aici ți-i trimit acestea 86 (precum socot, în dignitate puşi), dintră care mai toți se țin români, deşi este unu-doi români sîrbiți, iară unu, sub nr. 33, loan Şarlot, senator, e ungur şi numai pentru cinst[e]a românilor s-au prenumărat. Ceialați încă ți-i voi trimite, în aşa rînd puşi.

Dară nici nu ştiu că lăsai să se tipărească în capătul cărții, au ba, numele prenumăranților, şi după dignitate în rînd au alfabetice? Adevărat că, la mine, cine cînd s-au învoit la prenumărație, atunci l-am scris. Pentru aceia, alt rînd este în consignația mea.

Pentru intrarea prenumăranților în carte, precum şi despre a mea în scrisoarea dintîi domniei-tale făcută rugare pentru de a putea au nu căpăta, şi cu ce preț, prin bunătatea d-tale, cărțile poftite şi celelalte din Țara Românească, să ai, te rog, bunătate de a-m[i] răspunde. Fiind noi în zilele aceste mai mulți laolaltă români, ne-am înțeles că bine ar fi de am putea căpăta şi foaia din Țara Românească, numită *Albina* [recte: din Moldova], au de nu s-ar putea, credem că d-ta, ca vecin, doară ai slobozenie de a o căpăta pentru folosul d-tale. De-o ții şi de ni-o vei putea trimite, noi ți-om întoarce cheltuiala. Adevărat că poşta ar fi cam scumpă.

D[omnul] Gavra, editor de Şincai şi Klein, precum aud, au trimis cărțile la Buda să se censureze, apoi să se tipărească. Are peste o mie şi cîteva sute prenumăranți la ele.

Mai uitam că numele meu nu e în consignația de prenumăranți cari ți-i trimit, dar eu eo ipso nu pot rămînea afară. Trimițînd prenumăranți[i] aceştia, pînă ce-ți voi trimite şi ceialalți, care-i cred că vor urma, aştept poftitul răspuns, avînd cinste de a rămînea al domniei-tale aplecată slugă,

dr. Atanasie Şandor.

[Adresa:] Herrn Paul v. Vasits, Doctor der Medicin und Carrantiner Director etc. Zu Gronstadt (Siebenburgen), Sz. St. Gyorgy."

Tot pentru a ne face o idee despre numărul prenumeranților realizat de At. Şandor la *Macrobiotica* lui P. Vasici, reproducem cu titlu informativ lista acestora, expediată de At. Şandor lui P. Vasici la 23 mai 1844 (mss. 1002, f. 9r—9v):

„însemnarea acelora carii s-au prenumărat la Macrobiotica
prin doctorul de medicină Atanasie Şandor
trimisă din Protoprezbiteratul Pesteşului:

1 *Iosif Popovici,* protoprezbiteruî Pesteşului, as[e]s[or] consistorial] şi paroh în satul Gheresteg.
2 *Florea Creț,* parohul Luncşoarei, namiastnic protopr[esbiterial] Pesteşului şi consist[oriului] as[e]s[or].
3 *Iosif Antonovici,* preot în Corniței.
4 *Iosif Furcovici,* preot în Fekete-Tău.
5 *Nicolae Lascovici,* preot în Bălnaca.
6 *Teodor Popovici,* preot în Lorău.
7 *Petru Lask,* preot în Ponoare.
8 *Vasilie Abrudan,* preot în Josani.
9 *Petru Popovici,* preot în Butan.
10 *Vasilie Popovici,* preot în Ortict.
11 *Petru Albu,* preot în Peştere.
12 *loan Popovici,* preot în Țețehe.
13 *loan Nicoluț,* cîntărețul satului Piatră.
14 *loan Popovici,* preot în Hotar.
15 *loan Ungur,* preot în Vînşca.
16 *Vasilie Popovici,* preot în Vîrciorog.
17 *Gavril Mihele,* preot în Şerciş.
18 *Vasilie Hule,* preot în Copăcel.
19 *Vasilie Popovici,* preot în Kijic.
20 *Dimitrie Popovici,* paroh în Sărând.
21 *Ilie Meşter,* preot în Borşe.
22 *Ştefan Popovici,* preot în Sacadat.

23 *loan Gavrilaş,* paroh în Husasău şi namiastnic în Protopresb[iteratul] Pesteşului.
24 *Irimie Groza,* preot în satul Groş[i].
25 *Simeon Groza,* preot în *O* Kakuşi.
26 *Ştefan Molnar,* paroh în Tinăud.
27 *Simeon Popovici,* preot în Peşteş.
28 *Petru Topai,* preot în A[ls6] Lugoş.
29 *Teodor Aid,* preot în F[els6] Lugoş.
30 *Atanasie Popovici,* preot în Bălae.
31 *loan Vesa,* preot în Botean.
32 *Dimitrie Popovici,* preot în Kistag.

Suma 32

Din Protopresbiteratul Boroş-Ineului:

. 1 Preacinstitul] d-1 *Grigorie Lucacic,* protppresbiterul Boroş-Ineului, a mai multor consist[orii] şi l[uminatei] Varmegii a Tablei de județ asesor, precum şi a medaliei de aur a preamilostivului împărat şi crai Ferdinand I proprietar.
2 Cinst[itul] *Simeon Tomuța,* preot în Dieci.
3 C[institul] *Antonie Dan,* preot în Boroş-Ineu.
4 C[institul] *Gheorghie Istin,* preot în Boroş-Ineu.
5 *loan Cornea,* preot în Repsig.
6 *Gheorghie Besa,* preot în Boroş-Şebeş.
7 *Moisi Crişan,* administrator] în Butani.
8 *Meliton Faur,* preot în Dezna.
9 *Pavel Ungurean,* administrator în Moines.
10 *Moisi Ghergar,* preot în Susani.
11 *Miron Petrica,* preot în Iosăşel.

Suma 11

De la Pesta prin d-l Gheorg Pornuț s-au trimis urmâtori[i] dd. prenumeranți:

1 D[omnul] *Emanuel Gojdu.*
2 *Irene Raicovici.*
3 D[omnul] *Alecsander Dera* de Moroda.
4 D[omnul] *Gheorghie Grabovski* de Apadia.
5 D[omnulj *loan Mutovski.*
6 D[omnul] *Atanasie Grabovski.*
I D[omnul] *Popescul Iosif,* jurist în I an.
8 D[omnul] *Nicolae Brădian,* jurist în II an.
9 D[omnul] *Bojinca Axentie,* jurist în II an.
10 D[omnul] *Avram loan,* jurist în II an.
II D[omnul] Farchici Petru, jurist în II an.

Suma 11
Suma totală = 54

Arad (1)844 23/5

dr. Şandor."

[8] E vorba de manuscrisul *Gramaticii* lui Şandor despre care vezi capitolul introductiv.
[9] Versurile lui Torok Jani n-au fost găsite în *Foaie pentru minte...*
[10] De mîna lui Bariț: „1844. Dr. A. Şandor, Arad".

HI

Arad, die *I*[ae] 9 br. (1)844

Domnule redactor !

Am norocire a-ți trimite la *Gazetă* şi *Foaia* cu nr. 9 prenumăranți, carii din lista aci alăturată se pot vedea [1]. Fiind însă că din semestrul

dintîiu ți-am rămas dătoriu cu 10 fl. w.w. pe o prenumăranție sunătoare la 4 teologi: Stan, Cornia, Savu et Stănescu şi carii acum doară de aceea nu s-au prenumărat că ca studenți fiind, resfirați, nu pot să le țină laolaltă; precum şi pe d-1 protopop de la Curtici, Gheorghie Dan, încă l-am perdut, punînd jalbă că foarte rar le capătă, ce eu totuşi de tot nu pot crede a se fi întîmplat. Numai mai degrabă va fi pricină că, deşi în stare bună se află, doară din scumpie nu vrea să le ție şi că, precum cei mai mulți dintră oamenii noştri cei sfințiți, toată literatura românească o țin a fi destulă în *Ceaslov.* Greu lucru cu astfel de oameni a se cultiva neamul şi a se apropie de adevăr!

Banii de la 9 prenumăranți, cu acei de sus 10 fl. w.w., în sumă 100 fi. val. aşa ți-i trimit aa, pe lîngă pl#nipotenția aei alăturată pe numele domniei-tale, prin d-1 judele nostru Teodor Serb cîştigată *ad conto*[2] prenumărației, să scoți de Ia crăiescul oraş Braşău 40 fl. 45 cr. val. despre carii să aibi pretenie a mă înştiința cît mai curînd, ca banii
10 acum numiți să / ştiu că pute-i voi preda la magistratul crăiescului oraş Arad, au ba? Iară ceialalți 59 fl. 15 cr. valut. acum cu prilejul tîrgului din Arad prin Georg Iuga et Sohn[3] ți-[i] voi lăsa să se asigneze la Braşău, la atare casă, ca să-i poți sigur primi.

Preteniei adevărate comandîndu-mă, sînt al domniei-tale adevărat cinstitoriu,

Atanasie Şandor,

10v doc. de medicină./

[1] Această listă a prenumeranților nu ni s-a păstrat.
[2] = în contul.
[3] Vezi nota 4 la scrisoarea I.

IV

Arad *2Z*[...] dec. (1)844

Domnule redactor!

Numărul prenumeranților la *Gazetă* şi *Foaie* pe semestrul I a[nul] v[iitor] 1845, prin mine culeşi, stă din 10, cu titula următoare:

1 Reverendissimo Domino Ioanni Râcz Proto-Presbytero g[raecorum] n[on] u[nito]r[um] Aradiensi etc. Aradini.

2 Fotisztelendo Popovits Tivadar Vilâgosi G[6r6g] n[em] e[gyesiiit] Esperes tirnak, tobb Te[kin]t[e]tes V[ârme]gyek Tâblabirojânak. Vilâgoson.

3 Te[kin]t[e]tes Serb Tivadar Ijrnâk Sz[abad] kir[âlyi] Arad vârosa fobirojânak s T[ekin]t[e]tes Csanâd v[ârme]gye Tâblabirojânak. Aradon.

4 Spectabili Domino Demetrio Konstantiny Districtus M[agno] Varad[iensis] G[raecorum] n[on] u[nito]r[um] scholarum Directori, Co[mitatus] N[obilis] A[radani] Assesor. Aradini.

5 Te[kin]t[e]tes Ârkossy Jânos hites iigyved, es Tâblabiro tJrnak. Aradon.

6 Te[kin]t[e]tes Popovits Jânos hites iigyved tJrnak. Aradon.

7 Aradi g[6rog] n[em] e[gyesult] olâh Tanitokat kepezo Intezetnek. Aradon.

8 Cassinoi Egyesiiletnek. Aradon.

9 Feher Kereszt czimti kâvehâznak. Aradon.

10 Â Monsieur Monsieur Demetre de Joanesko ... â Pesth[1]./ ii

Prenumăranția de sub nr. 8 la Casina o face d-nul Gheorghie Stupă, apotecariul din Arad[2], român, din pricina aceea că, după ce nici prin votizație nu s-au putut introduce novele nemțeşti la *Nemzeti Cassino,* neprimind ungurii, d-nul Stupă au declarat că, aşadară, el pofteşte *să vină în prătocol cum că dînsul va aduce pe sama Cassino-ului *Gazeta* şi *Foaie* românească, la ce ungurii au strigat că „mai mare lipsă au de cele româneşti, adică de români, decît de nemți".

Iară ce se atinge de mine, după înțelesul a mai de multe ori în anii trecuți făcutelor înştiințări către colectanți de a le slugări, după 10 prenumăranți, cu un exemplar gratis am îndrăsneala de a te ruga, mai ales că înmulțindu-se şi alte cheltuieli, de a-mi trimite şi mie pe anul v[iitor] cu titula cunoscută, de cumva nu te vei ține vătămat.

Banii acelor 10 prenumăranți, adecă 100 fl. val. îi voi trimite cît mai curînd, cum voi avea prilej secur la Timişoara, la Iuga et Sohn, ca să ți-i asigneze la Braşov.

La *Curirul de ambele sexe*[3] ce se dă afară în Bucureşti încă sînt trei: d-1 Serb (vezi nr. 3), d-1 protopop Ioan Raț (vezi nr. 1) şi eu. Banii se vor trimite mai tîrziu, au de cumva mă vei înştiința cît mai curînd şi acurat despre prețul unui exemplar, că cu leii nu ne pricepem bine. Se vor putea trimite cu ceialalți alor 10 prenumăranți la *Gazeta?*

Despre massa răposatului Sim nimic acum nu-ți pot respunde fiindcă d-nul Serb judele primariu nu poate să întrebe pe senatorul țiitoriu de socoteală, fiind acesta greu bolnav mai de lung timp, ci mai voi tribula şi eu mai des lucrul acesta./ n[v]

Din scrisoarea domniei-tale înțelesei că tom. I din *Macrobiotica* mi s-au expediruit în 310 exemplare, care încă pînă acum la mînă nu mi-au venit. Dar cum am mai scris şi d-lui Vasici, că mulți dintră prenumăranți vor fi carii poate că se vor şterge înapoi, alții de la carii banii îmi vor veni mai tîrziu la mînă, însă eu cum voi căpăta vreo sumuță, la ce mă voi sili, deloc ți-oi asigna domniei-tale. Ace[e]a însă trăbuie să şti[i] că, fiind culegerea prenumăranțiîor *in partibus*[4] prin mulți alții, aceea în urmarea înştiințării făcute vor căuta a unsprezecelea, că n-aş voi să se încaiere de mine, au să bălecărească împotriva d-lui Vasici.

Cărțile care le-aş pofti din P[rinci]pate sînt aceste: a) Istoria Țării Româneşti şi a Moldaviei de cutare autor mai bun; b) Cantimir, româneşte[5]; c) altele ce domnia-ta le vei afla vrednice, precum se aude despre *Lexiconul* în 4 tomuri[6], au altele.

Noi sîntem mai mulți carii dorim aceste. Fii domnia-ta dară aşa de cu pretenie şi dragoste pentru noi şi ne scrie prețul acestora, ca apoi să hotărîm că cîte am putea aduce ca să se trimită la d-nul Aron[7] la Buda spre censură. Am şi eu tomul I din *Istoria Țării Romfâneşti]*[8] edată de d-1 Florian, frumos scrisă, numai în aceea mă îndoiesc de

12 autenticitate că nu văd citind alţi autori *coevi*[9]. Dar pentru aceea totuşi mă interesez a o avea./

Aici în Arad am dori oarecîţi să ştim că cine e acela care scrie din Logos cu subscrierea *G. Chrna*[10] şi apără atîta dreptul românilor împotriva sîrbilor? De cumva se poate, să ştie şi alţii, că am avea neşte daturi să-i împărtăşim, ce numai acela ar putea să le pună. în *Gazeta* mai nesfiit.

Altmintrelea neşte lucruri au început români în masă împotriva sîrbilor. Cum va fi sfîrşitul, îl vom împărtăşi.

Recomendu-mă preteniei, rămîn al domniei-tale şerb cinstitoriu,

42* *Atanasie Şandor,*
doc. de med.[11] /

[1] Reverendisimului domn loan Raţ, protopresbiter al greco-neunitilor din Arad. Arad.
Reverendisimului domn protopop greco-neunit Teodor Popovici din Siria, asesor al mai multor preaonorate comitate. în Siria.
Spectabilului domn Teodor Serb, jude suprem al oraşului liber-regesc Arad şi asesor al prea onoratului comitat Cenad. La Arad.
Spectabilului domn Demetriu Constantini, director al şcolilor greco-neunite din districtul Orăzii Mari, asesor al nobilului comitat Oradea.' La Arad.
Spectabilului domn loan Arcoşi, advocat şi asesor. La Arad.
Spectabilului domn loan Popovici, advocat.' La Arad.
Institutului pedagogic greco-neunit din Arad. La Arad.
Uniunii de casină. La Arad.
Cafenelei numită „Crucea Albă". La Arad.
Domnului domn Dumitru Ionescu. La Pesta.

[2] *Gh. Stupă,* farmacist în Arad. Cu oarecare rol în viaţa Preparandiei arădene^ întrucît oferea medicamente gratuit elevilor (vezi scrisoarea XVII). în 1848 joacă un oarecare rol politic (vezi I. D. Suciu, *Nicolae Tincu Velia (1816—1867). Viaţa şi opera lui,* Bucureşti, 1945, p. 26.

[3] La *Curierul de ambe sexe* abonamentele arădenilor sînt mai vechi.

[4] = în parte. Expresie folosită mai ales pentru demnităţi bisericeşti neocupate efectiv.

[5] Din Cantemir apăruseră pînă atunci în româneşte doar *Descrierea Moldovei,* în 1825, la Neamţ şi *Hronicul vechimii româno-moldo-vlahilor* în 2 voi., editat de G. Săulescu, la Iaşi, în 1835 şi 1836.

[6] Vezi ştirile din *Foaie pentru minte Prospect pentru un lexicon de conversaţie publicat in limba română de o soţietate literară, 4 tomuri 8° mare,* III, 1840, nr. 29, p. 227 şi *Cîţiva articoli de probă din Lexiconul de conversaţie ce, după cum am înştiinţat, se lucră în Iaşi,* III, 1840, nr. 34, p. 269—272.

[7] Teodor Aron, censor al cărţilor române de la tipografia din Buda.

[8] E vorba, probabil, de lucrarea cu titlul *Idee repede de istoria Prinţipatului Ţării Româneşti,* 3 voi., Bucureşti, 1835—1838.

[9] = contemporan (lat. coaevus).

[10] în numărul din 2 octombrie 1844 (nr. 79), p. 366, *Gazeta de Transilvania* reproduce o notă din gazeta sîrbească din Pesta, notă intitulată *îndemnătoriul de frăţie,* căreia îi răspunde G. Chrna sub titlul *Răspuns la îndemnătoriul de frăţie,* în *Gazeta de Transilvania,* VII, 1844, nr. 80, p. 320; nr. 81, p. 323—324; nr. 82, p. 327—328; nr. 83, p. 331—332. în articol se apără drepturile naţionale ale românilor, pe baza principiului că: „în cele politiceşti e voia stăpînirii, iar în cele naţionale încurge stăpînirea după pofta poporului". După părerea lui G. Em. Marica *(Foaie pentru minte, inimă şi literatură,* Bucureşti, 1969, p. 296) acesta ar fi pseudonimul lui A. Minut, inspector şcolar la Caransebeş.

[11] La sfîrşitul scrisorii următoarele două adrese:

11 Ingenio ac Perdocto Domino Terentio Racz I[um] in annum juris hung. auditori. Aradini.
12 Tekintetes es tudos Sândor Athanasz, orvos tanar TJrnak. Aradon.
Este vorba, desigur, de noi prenumeranţi la *Gazeta Transilvaniei* şi la *Foaie pentru minte,* în completarea listei de la început:
Prea cinstitului şi prea învăţatului domn Terenţiu Raţ, student anul I la drept. Arad.
Onoratului şi învăţatului Atanasie Şandor, doctor profesor. Arad.

Arad 1[a] ianuar (1)845

Domnule redactor!

Apropiindu-se capătul anului curg[ător], a[dică] c[alendar] v[echi], mă grăbesc să te înştiinţez că către acei 10 din dato 23[a] decemv. c[alendar] n[ou] a lunei tr[ecute] arătaţi prenumăranţi \ s-au arătat mai unul la *Gazeta* şi *Foaie,* adecă feciorul măriei-sale episcopului nostru, cu această titulă: Ingenio ac Perdocto Domino Terentio Râcz, I anni Juris hung. Auditori. Aradini[2]. Ce au părăsit măria-sa ep[isco]pul, doară fiul va repara, doară? Acest tiner s-au prenumerat şi la *Courirul de ambele sexe.* Aşadară, sîntem la *Courirul* de la Bucureşti[3], prin mine abonaţi, cu n-rul, 4[4].

In a 24/12 c.n. a lunei trecute au sosit *Macrobiotica* şi, după cum am numărat exemplarele, 3-au aflat deplin 310, despre care m-ai fost înştiinţat mai nainte, din care, după scrisoarea domniei-tale de 9 decemvr. c.n. trimisă, 40 de exemplare am trimis ieri pe Filwagen[5] la Timişoara d-nului Petru Cermena[6], bine învăluite şi tiuscuite într-o lăduţă de lumini. Preţul lăzii e 25 cr. val. iară ducerea la Timişoara 1 fl. 15 cr. v. Cam multişor, dar n-am aflat alt modru, dacă nu aţi făcut ord[ina]re ca, venind pe la Timişoara, să fie scos atunci d-nul Cermena cărţile lui hotărîte. Din celelalate am împărţit pînă acum în Arad, şi împărţii prin alţii, cu n-rul, 41, dar banii nu i-am primit încă toţi, ci mai mulţi sînt încă afară, fiindcă, dară, nici au putut să primească cărţile aceia cărora s-au trimis. Pe luna viitoare va fi consistoriu şi pe atunci voi trăbui — din sfatul măriei-sale — să dau / o rugare înlăuntru ca să se 13
hotărască pentru de a primi cărţile aceste dd. protopopi, ca preoţilor subscridenţi să le împartă. Eu fără reversale[7] nu le-aş da bucuros, dar totuşi cine nu-mi va da reversale, nu cred că voi avea ceva greotate, fiindcă cărţile se hotărăsc lor prin consistoriu. Despre aceasta voi vedea cum va merge şi la timpul lui, veţi fi înştiinţaţi. Mulţi din dd. subscridenţi — socotind că va veni acum *Macrobiotica* întreagă — voiesc a nu depune banii pe acest tom I pînă nu va veni şi al II, însă eu la aşa unul nu-1 dau, ci îl trag înapoi.

Dintră cărticiţele rugăminte ep[isco]pilor români cuprinzătoare am împărţit dd. subscridenţi mai denainte gratis, fiindcă pe acest scop socot a fi trimise.

Socoata despre aducerea cărţilor de la Braşău la Arad încă nu am primit de la neguţătoriul Gheorghie Nicolits. Provizionul şi spesele în Arad aţi fi putut economiza să-i fiţi trimis cărţile drept la'socrul meu, Petru Fruşa neguţătoriu[8], îri a cui casă lăcuiesc şi eu.

Să trimit banii prenumeranţilor, 110 fl. v/la Timişoara pe Fii-wagen, ce va consta ceva, au să aştept prilej de a-i trimite fără cheltuială, au să-i dau neguţătoriului Nicolits G., ca să-mi deie tratâ, care să ţi-o trimit şi să tragi banii cuveniţi acolo la Braşeu? Despre aceste cu prilejul dintîi eşti rugat oricît în scurt a mă înştiinţa, precum şi despre competenţia *Courirului* pentru 4 prenumeranţi, că face 18 fior. val. a[u] cît, că cu leii nu ne pricepem şi ne temem să nu dăm ursi ori
13^ altăce în preţ de lei./

Muierea mea să bucură că va căpăta, după rugarea mea făcută d-nului doctor Vasici, neşte cote româneşti pe forte-piano[9], au cîntări pe cote, au marşuri român[eşti] din P[rinci]pate. Bacsamă şi aceste sînt ca şi cărţile, strîns oprite şi censurate!

La Pesta încă trăbuie să trimit cîteva exemplare din *Macrobiotica.*

Gomendîndu-mă preteniei, pe lîngă făcuta salutare d-lui doctor Vasici, cu cuviincioasă cinstire rămîn al domniei-tale şerb cinstitoriu,

14 *Atanasie Şandor,*
doc. de med.

[Adresa:] An den Hochwohlgeborenen Herrn Georg Baritz Professor und Redacteur der *Gazeta de Transylvania* zu *Cronstadt*

[1] Vezi scrisoarea precedentă.
[2] Preacinstitului şi preaînvăţatului domn Terentiu Rat, student în anul I al Facultăţii maghiare de drept; vezi şi nota 11 la scrisoarea'precedentă.
Curierul de Bucureşti este denumirea pe care o dă At. Sandor pentru *Curierul romanesc* (apărut în Bucureşti între anii 1829-1848) pentru â-1 deosebi de *Curierul de ambe sexe.* Vezi şi Nerva Hodoş şi Al. Sadi-Ionescu, *Publicaţiile periodice româneşti,* I, p. 174—175.
[4] Adică patru la număr.
[5] Diligentă, trăsură de poştă.
[6] *Petru Cermena.*
[7] Semnături de preluare (primire).
[8] G. Nicolits şi P. Fruşa, negustori din Arad.
[9] Note pentru pian.

VI

Arad die 21/1 (1)845

Domnule redactor !

Adevărat că eu te-am fost întrebat că prin ce modru să-ţi trimit banii a 11-lor abonaţi la *Gazetă* şi *Foaie* prin mine culeşi, însă, înainte de a fi căpătat scrisoarea dommei-tale, pusă subt o cupertă cu acele 4 exemplare de *Curier* poftite, avînd prilej bun, i-am trimis la Timişoara lui Georg Iuga et Sohn, adăogînd încă din a *Macrobioticei* pret 40 fl, val., în sumă dară: 150 fl. val. carii să şi-i asigneze la Braşov. I-am scris să-mi trimită o adeverire despre primirea banilor acestora, ce pînă acum încă n-am căpătat, precum nici de la d-1 Cermena[1] despre acele 40 de exemplare ce i-am trimis din *Macrobiotica.* Despre trimiterea banilor sus-numiţi te-a:n înştiinţat prin poştă cu datul din a 9/1 a.c, c.nou, nu ştiu căpătatu-o-ai au ba? Despre primirea banilor acestora ai bunătate de a mă înştiinţa, să ştiu.

Cu d-1 Gavra[2] fiind laolaltă, că am primit n-rul 1 din *Curier,* îmi spusă că cam critică ar fi starea editorului de *Curier.* Poate fi pentru că au i^"3put a scrie cu litere? Eu, fiind în zilele aceste într-o soţietate, am adus înainte *Curierul* din Bucureşti şi că mulţi de ai noştri, cărora poate că nu le-au venit apa pe urechi, nu se pot învoi a ceti cu litere -strămoşeşti, ci voiesc a se ţine--da.-potcoaYfîle4irilice§ti^ mai ales parte popească! Drept aceea, mai'toţi cîţi fuseră acolo în soţietatea aceea, la seibarea numelui d-nului Arcoşi Ioan[3], s-au abonat la *Curier,* precum din aci alăturata foaie îi poţi vedea, unde şi pentru sănătatea d-tale şi d-nului Eliad, ca editorului de *Curier* am băut. / 15

M-au întrebat că preţul de 3 fl. 30 cr. argint pe un an întreg e sau ba? Ce ca să-i pot aduce pe parte-mi, pe un an a fi le-am spus.

Pentru Casina de aici fi-va cu putinţă să se trimită gratis, fiindcă atîţia s-au prenumerat? Am dat comisie şi mai departe să se prenumerez'e ai noştri la *Gazeta* şi *Curier,* precum şi la *Macrobiotica.*

Titul *'Curierului* foarte le place străinilor, adecă ungurilor, dintră carii cel mai vestit orator, d-1 Fâbian Gâbor, asesor la comitat, foarte laudă întrăprinderea românilor, în aşa modru! Dar unde e norocirea acea pentru români ca să gîndească toţi asemenea pentru mergerea lor înainte spre bine?

în ortografia *Curierului* — ce pentru aceea eu nu defaim — aş avea şi eu neşte băgări de samă, ce acum numai atîta însămn că nu prevăd priciaele îndestulate pentru ce, p.e. scrie d-1 Eliad în pronom. posesiv, genul fămeiesc în nr. plural *salle* cu doi *l,* care duplicare limba noastră nu bine o sufere; aşa: de la *râu, rea,* în plural, în înţelegerea absolută, în genul fămeiesc iarăşi cu doi *l* = *relle* etc. Eu nu vreu să învăţ pe acei oameni literaţi, carii şi altcum şi-au meritat famă naţională în literatură, însă asfeli de oameni încă pot sminti, şi socot că de vor favorisi împrejurările românilor, ca în viitorime tot mai nainte să păşească în dezvălirea minţei şi a culturei / nefiind cumva înghiţiţi de 15
cutare au cutare popor — de ce D-zeu să ne păzească — multe ce acum ni se văd bune, urmaşii noştri le vor afla de smintite şi vor căuta a le îndrepta. Aceasta vedem că în limbele cele mai cultivate s-au întîmplat şi se întîmplă.

De la d-nul Vasici primisei alaltăieri multpreţuita-i scrisoare şi îi voi răspunde cît de curînd despre cum starea cu *Macrobiotica.*

Mulţi dintră abonaţii mei la *Gazeta* şi *Curier* ar mai voi să se trimită toate novele[le] nouă sunătoare subt o cuvertă comună, ce espeditorul de la Arad desfăcîndu-o, să ni le împartă. Aceasta din aceea pricină socotim, ca nu cumva pe la poşte, de la Braşov pînă la Arad, unii numeri să-i pună la o parte unii sau alţii maliţioşi espeditori, şi să ştim că de cumva nu ne-ar veni am crede că au de la Braşov nu s-au espe-

diruiț, au la Arad s-au perdut. In aşa modru nu ni s-ar perde unii şi alții numeri şi mă tem să nu se dezgusteze ai noştri. Eu cred că d-ta nu eşti vina, căci te sileşti toate cele bune a le face.

Rămîind cu cuvincioasă cinstire, sînt al domniei-tale şerb cinstitorul,

Atanasie Şandor,
doc. de medic./

[Adresa:] An den Wohlgeborenen Herrn Georg Baricz Redacteur der Gazeta de Transylvania und Professor. Zu *Cronstadt. Franco*

[1] Vezi nota 6 de la scrisoarea precedentă.

[2] *Alexandru Gavra,* 1797—1884, profesor la Preparandia din Arad (1821 — 1867) şi director al ei între anii 1865-1867. Aici a predat: limba română, limba maghiară, economia, pedagogia şi istoria. A contribuit la reorganizarea învățămîntului primar românesc, începînd cu anul 1863 cînd este numit inspector civil al şcolilor primare din Protopopiatul Aradului. A scris şi publicat în revistele transilvănene ale vremii, fiind un cărturar cu reputație în vremea sa. A editat în 1844 la Buda *Cronica^ românilor şi a mai multor neamuri...* a lui Şincai (tom. I, de la an. 86 — 1431), iar în 1847 un *Lexicon de conversație,* tom. I, A — B. A proiectat şi editat drama *Monumentul Şincai-clainian,* la care se fac adeseori referiri în scrisorile lui Sandor către Bariț. A fost de asemenea întemeietorul „Societății bibliograficesti" si al revistei *Ateneul românesc* (1835).

Vezi despre el: Teodor Botiş, *Istoria Şcoalei normale (preparandiei) şi a Institutului teologic ortfodoxj român din Arad,* Arad, 1922: V. Popeangă, E. Găvăneseu şi V. Țîrcovnicu, *Preparandia din Arad,* Bucureşti^ 1964; Iosif Pervain, *Alexandru Gavra, întemeietor al Societății bibliograficeşti şi al revistei „Ateneul românesc" (1835),* în *Studii de literatură română,* Cluj, 1971, p. 237 — 271; Idem, *Odiseea ediției profesorului Alexandru Gavra din Cronică, ibid,* p. 86-112; Mircea Borcilă şi Virgil Bulat, *Alexandru Gavra— lexicograf,* în *Limba română,* XX, 1971, nr. 5, p. 503 — 513.

[3] *loan Arcoşi,* avocat şi fruntaş politic al românilor din Arad, sprijinitor al activității culturale din aceleaşi părți.

VII

Arad, die 13[a] martie (1)845

Domnule redactor !

De după nr. 14 *dl Gazetei de TransylfvaniaJ* despre *Curierul de ambe sexe* încă făcuta înştiințare pentru trimiterea abonaților **şi a** banilor pentru exemplarele abonate[1], am cinste a-ți înştiința că eu în *21*[a] ianuarie c[alendar] n[ou] a[nul] curg[ător] ți-â'm fost trimis cătră ceilalți 4 abonați încă şi alții 11, cu cuviincioasă titulă. In a 17[a] febr. iarăşi scriindu-ți, ți-am reflectat că ți i-am trimis. Acum dacă iarăşi ți-i însămn pre toți aceia carii s-au prenumerat la sus numitul *Curier/*

1 Reverendissimo d[omi]no Ioanni Râcz protopresbitero g. n. u. r. Aradiensi. Aradini.

2 T[ekin]t[e]tes Serb Tivadar urnak Sz[abad] Kir[âlyi] Arad vârosa fobirâja es n[agysâgo]s Gsanâd v[ârme]gye Tâblabirâjânak etc. Aradon.

3 Spectabili D[omi]no Demetrio Konstantiny Districftu] Mfagno] Varadiensi g. n. u. r. Scholar. Direct[or] CC. LI. CC. LI. Assesori. Aradini.

4 T[ekin]t[e]tesArkosyJânoshitesiigyvedesTâblabirournak.Aradon.

5 T[ekin]t[e]tes Popovits Jânos hites ugyved urnak. Aradon.

6 T[ekin]t[e]tes Pap Tivadar hites ugyved urnak, t[ekin]t[e]tes Fâbian Gâbor Tâblabiro ur hâzâban. Aradon.

7 Te[kin]t[e]tes Ebesfalvay Gyorgy koz esvâlt 6 ugyved urnak. Aradon.

8 Te[kin]t[e]tes Sztupa Gyorgy gyogyszeresz urnak. Aradon.

9 Monsieur Monsieur Demetre de Ioanesko, â Pesth.

10 Admodum Reverendo D[omi]no Genadie Popescu s.s. Theologio Professori. Aradini.

11. Te[kin]t[e]tes Miklossy Demeter hites ugyved urnak. Aradon /

12 Ingenio ac optimae Spei JuveniTerenti Râcz II[um] inannum Jurium hung[aricorum] auditori. Aradini.

13 Nemzetes Pap Demeter Szemlaki jegyzo urnak. Aradon alt Szemlakon.

14 Cassinoi egyesuletnek. Aradon.

15 Te[kin]t[e]tes Kucsba Mihâly ur, Arad[vâr]megyeal-ugyvegyenek es Tâblabirâjânak. Aradon.

16 Te[kin]t[e]tes Sândor Athanâz orvostanâr urnak. Aradon.[2]

Banii pentru *Curier* ieri, cu ocazia tîrgului de an în Arad ținut, i-am predat d-nului Iuga et Sohn[3], ca să-i trimită au asigneze.la frățîne-său la Braşeu, de unde îi vei primi d-ta. Am trimis pentru *Curier* 50 fior. 45 cr. argint'pentru 14 sus-numiții abonați. D-nul Kucsba[4] (de sub nr. 15) au avut caprițiul a plăti numai pe jumătate de an, zicînd că aşa se prenumără omul la novele în toată lumea, iară ceialaltă jumătate o va depune în altă jumătate de an. Ce se atinge de mine eu socot că mi se cuvine un exemplar gratis. Pentru acela n-am trimis banii.

Cu acest prilej am trimis şi din prețul *Macrobioticei* 27 fior. 20 cr. argint, carii bani i-am avut în mînă. Aşadară d-nului Iuga et Sohn am predat *78 fior. 5 cr. argint,* ca să vi-i trimită cît mai curînd.

L-am întrebat că trimis-au banii pentru *Gazetă* şi pentru *Macrobiotica,* în suma 60 fior. argint, în **a** *8*[lea] ianuar, lui trimişi la Timişoara **?** La ce mi-au respuns că i-au trimis. Aşadară domnia-ta primițu-i-ai ?/

Din prețul *Macrobioticei* ți-am trimis în al *8*[lea] ianuarie prin
Iuga . . . . 16 fl. arg.
în al 12[a] martie a.c. . . . . . . 27 fl. 20 cr. arg.
Socota aci alăturată a lui Nicolits,
neguțătoriul, ca chirie: pentru *Macrobiotica* 3 fl. 20 cr. arg.
Pentru 2 lăduțe de lumini în care
am trimis ex. de *Macrfobioticâ]* la Timişoara şi
la Oradea Mare. . . . . . . 20 cr. arg.
în sumă = 47 fl. arg.

Mai mult pînă acum nu s-au adunat, fiindcă protopopii încă n-au făcut vizitația tot însul prin protopresbiteratul său spre socotirea făcutelor venituri şi cheltuieli besericale, cu ce prilej să fi putut împărți cărțile şi culege banii. însă acestea se vor strînge mergînd tot consistorialiter.

La *Magazinul istoric pentru Dacia*[5] s-au înscris cîțiva, şi cînd nu se vor mai afla la subscriere, îți voi face de ştire numele tuturor.

în scrisoarea mea de pe urmă de dat[o] 17" febr. ți-am scris că d-nul Arcoşi[6] pofteşte articulul său înapoi. Nu ştiu, poate fi să-1 mai îndrepte, apoi să ți-1 trimită. Trimisu-l-ai?

De la d-nul Vasici am primit scrisoare, din care am înțeles că ți-au scris d-nul Gavra[7]. Urît, şi iarăşi zic urît şi necuviincios ți-au scris! N-aş fi crezut, insă de voi socoti... Le tac! Aşa ceva numai'domnia-sa e în stare a face.

Dar răspunsul lui Babeş căpătatu-l-ai la *Duplică?*[8]

Fiind impresorat de lucru, mă vei ierta că aceste numai, cam cu graba, ți le-am însemnat.

Altminterea, cu cuviincioasă cinstire rămîn al domnid-tale şerb cinstitoriu,

Atanasie Şandor,
doc. de med.

P.S. Răspunde-mi, te rog, la unele şi altele.

18 D[omnul] Cermena[9] au primit cărțile după cum aud[10]. /

[Adresa:] An den wohlegeborenen Herrn Georg v. Baritz Professor und Redacteur der *Gazeta de Transylvanie* etc. zu *Cronstadt. Franco*

[1] Vezi înştiințarea *Curierul de ambe sexe,* în *Gazeta de Transilvania,* VIII 1845, nr. 14, p. 56.

[2] Reverendisimului domn Ioan Raț, protopresbiter arădan al greco-neunitilor. In Arad.

Spectabilului domn Teodor Serb, jude Suprem al liberului oraş regesc Arad şi asesor al Ilustrului Comitat Cenad etc. în Arad.

Spectabilului domn Demetriu Constantini, asesor al mai multor ilustre şi nobile comitate. In Arad.

Spectabilului domn Ioan Arcoşi, advocat şi asesor. în Arad.

Spectabilului domn Ioan Popovici, advocat. în Arad.

Spectabilului domn Teodor Pop, avocat; în Casa spectabilului domn asesor Fâbian Gâbor. In Arad.

Spectabilului domn avocat de drept public si cambial Ebesfalvay Gyorgy in Arad.

Spectabilului domn farmacist Gheorghe Stupă. în Arad.

Domnului domn Demetrie Ionescu. în Pesta.

Prea reverendului domn Ghenadie Popescu, profesor al Prea-Sfintei teologii In Arad. . . . . . .

Spectabilului domn advocat Miklossy Demeter. în Arad.

Harnicului şi de bună speranță tînărului Terențiu Raț, student în anul al II-lea al dreptului maghiar. în Arad.

Domnului Pop Demeter, notar în Semlac; prin Arad. Semlac.

Asociației de casină Arad.

Spectabilului domn Mihai Cociuba, viceprocurorul şi asesorul Nobilului Comitat Arad. în Arad.

Spectabilului domn Atanasie Şandor, profesor-medic. în Arad.

[3] Vezi nota 4 la scrisoarea I.

[4] *Mihai Cociuba,* jurist bănățean, a jucat un anumit rol în viata politică si culturală a românilor bănățeni. A prezidat conferința reprezentanților români ortodocşi din Ungaria întrunită la 25 iunie 1848 în biserica românească din cartierul Fabrik din Timişoara. Este semnatarul completării — constînd din trei puncte — pe care adunarea o hotărește la petiția înaintată Dietei pestane, în legătură cu problema națională şi religioasă a românilor din Ungaria.

[5] Revista editată de A. Tr. Laurian şi N. Bălcescu la Bucureşti între 1845—1848.

[6] Vezi nota 3 la scrisoarea precedentă.

[7] Se referă la lunga scrisoare-polemică a lui Alexandru Gavra către Bariț din 16 ianuarie 1845 (B.A.R., ms. rom. 995, f. 117r—119r; se va publica, împreună cu întreaga corespondență a lui Gavra către Bariț, într-un volum următor). Incipit-ul acestei scrisori este suficient pentru a înțelege tensiunea şi tonul polemicii: *„Domnul meu?* Iarăşi avui nenorocirea aceea de a primi de la d-ta 2 epistole [...] pline de aruncări şi' imputări". Polemica s-a purtat în jurul intenției ambițioase a lui Gavra de a publica operele lui Şincai, întreprindere rău văzută de contemporani din cauza caracterului ei neştiințific, dar şi a caracterului repulsiv al editorului.

[8] întrebarea lui At. Sandor vizează polemica purtată în coloanele *Foii pentru minte* ... între Andrei Mureşanu şi Vincențiu Babeş, în 1844, pe probleme de versificație, în urma articolului'lui Andrei Mureşanu *Câteva reflexii asupra poeziei noastre* (VII, 1844, nr. 26, p. 201—205), V. Babeş reia discuția cu o *Critică în reflexiile asupra poeziei noastre* (VII, 1844, nr. 44, p. 348-351 şi nr. 45, p. 356-359) la care A. Mureşanu revine cu *o Duplică. (Asuprapoeziei)* (VII, 1844, nr. 46, p. 364—366 şi nr. 47, p. 367—373). V. Babeş trimite, după cum se vede din scrisoarea de față, o replică la *Duplică,* pe care însă Bariț n-o mai inserează în coloanelerevistei sale, explicînd, într-o notă a redacției, motivele. Nota, care a apărut în *Gazeta de Transilvania,* VIII, 1845, nr. 36,'p. 144 explică lui Babeş situația, argumentînd că polemica s-a întins prea mult şi amenință să monopolizeze revista pe un semestru întreg, devreme ce, tipărind triplica lui Babeş ar trebui să facă loc în coloanele revistei si a altor intervenții din afară, adică a scriitorilor din Principate. Ideea lui Babes de a se adresa guvernului n-o găseşte rezonabilă, dar e pentru continuarea polemicii în altă parte. în răspuns se face aluzie şi la prietenul său din Arad, care nu e altul decît At. Sandor (V. Babeş a devenit, la puțină vreme după aceea, profesor la Preparandia din Arad, funcționînd acolo între 1846—1848). Intrucît în scrisorile următoare se vor mai face referiri la acest incident, reproducem pasajul referitor la At. Şandor: „Că am scris prietenului d-tale, pricina e că am fost poftit prin d-lui de-a dreptul în două rînduri. Acestea ți le însemn pentru ca, precum pofteşti, să ştii de ce să te apuci; iar că-ți public scrisoarea ce eram să ți-o trimit sub pecete, o' fac şi în interesul tuturor prietenilor d-tale celor adevărați, ca şi d-lor să vadă cum să te sfătuiască, cum şi pentru ca publicul întreg să judece, dacă ți se va face vreo umbră măcar de nedreptățire".

Vezi privitor la această chestiune şi: Mihai Zamfir, *O polemică despre versificație la 1844,* în *Analele Universității Bucureşti,* seria ştiințe sociale, filologie, XII, 1963, nr. 28, p. 17—22; Livia Grămadă, *Idei literare în publicistica lui Andrei Mureşanu,* în *Studia Universitatis „Babeş-Boly*'ai", series Philologia, 1964, nr. 1.

[9] Vezi nota 6 la scrisoarea V.

[10] De mîna lui Bariț: „1845. Dr. At. Şandor."

VIII

Arad 3 iulie/21 iunie (1)845

Domnule redactor !

Prenumerație pe an. c, semestrul iunie-dechembrie, pentru *Gazeta* şi *Foaie* pînă acum nu ți-am putut trimite, fiindcă tot am aşteptat să mă înştiințeze abonații despre în — au nu — învoirea la mai departe, ce ne mai putînd aştepta îți trimit pe aceia carii s-au învoit şi mai departe şi cu carii m-am întîlnit, ceilalți nefiind în oraş.

1 Te[kin]t[e]tes Serb Tivadar Urnak, Sz[abad] Kir[âlyi] Arad vârosa fobirâjânak es T[ekin]t[e]tes Csanâd v[ârme]gye Tâblabirâjânak. *Aradon.*

2 Aradi G[6r6g] n[em] e[gyesult] olâhtanitokat kepezo Intezetnek. Aradon.

3 Spectabili D[omi]no Demetrio Konstantini Districtus M[agno] Varadiensis G[raecorum] n[on] u[nito]r[um] Scholarum Directori et Complurium I[nclytorum] I[llustrorum] Co[mi]t[a]tuum Assesori. Aradini.

4 Monsieur Monsieur Demetre de Ioanesko, â *Pesth.*

5 Te[kin]t[e]tes Popovits Jânos hites ugyved urnak. *Aradon.*

6 Te[kin]t[e]tes Ârkossy Jânos hites ugyved es Tâblabiro Ornak. *Aradon.*

7 Admodum Reverendo Genadio Popeszku S[ancti]s[sime] Theolo-
21 giae Professori etc. *Aradini* [1].j

Către aceştia, mai trimit 2 prenumeranţi de la d. Gavra, profesorul, primiţi spre trimitere şi despre aceasta a-ţi face înştiinţare.

1 Admodum Reverendo D[omi]no Simeoni Oprean Parocho et Loc[ali] Directori. Per Temeşvâr. M[agnum] Beeskerek in Possesione Kis-Torâk.

2 Dd. Simeoni Andron docenţi et Basilio Marianutz Colono per Temeşvâr, Banat — Comlos, Nagy Sz[en]t Miklos Csanadini (in Co[mi]t[a]tu Csanâd)[2].

Pe numele meu, ca pînă aci, cu aceea adrese încă un exemplar. D[omnul] Gavra, ca să se arete rîvnitoriu spre cetirea novelelor româneşti şi ca să nu socoti d-ta că nu le ceteşte, exemplariul mie trimis îl va slugători şi pre dînsul.

Banii se vor trimite cît mai curînd.

Acum alta! N-aş fi crezut să fi[e] preoţii noştri, respective protopopii, unii, oameni de nimica. Unul din Co[mi]t[a]tul Bihor, protopopiatul Pesteşului, căruia am trimis 32 ex. de *Macrobiotica,* fiind pe atitea prenumeraţii precum aud, au cules banii dar i-au mîncat. D[omnul] Gavra mi l-au recomendat de om de omenie, şi ca aşa unui i-am trimis. Acuma
2t v iacătă ce făcu^! Insă eu / îl voi pîrî la d-nul măria-sa episcopul, ba şi la comitat, numai aud că n-are mai nimica substanţie. Ce om blăstămat! Astăzi încă nu mi-au adus, dar e nădejde, însă toate exemplarele nu le-au putut împărţi. Aşa e, că după atîta timp de la subscrierea lor, trăgîndu-şi mulţi vorba înapoi, mi-aţi trimis prea multe exemplare. Vai de literaţii noştri pe carii aşteaptă omul a-i afla în clerul nostru![3]

Dar cu prenumeranţii la *Magazin pentru Daţia*[4] ce să fie? La mine s-ar afla ca la vreo 24. Pofteşti să-ţi fac înştiinţare despre ei, au doară au încetat lucrul?

Ce se atinge de massa răposatului Nic[olae] Sim[u][5] nu ştiu ce e de făcut, că d-nul Serb[6], judele, e dus la Buda la *Sedes Tavernicalis*[7] şi va rămînea 3 luni, din ce pricină se roagă ca *Gazeta* să i se trimită pe timpul acesta la Pesta, pînă cam la 15[a] september c.n. Doară mai bine ar fi în privinţa massei numite a vă adresa la d-1 episcopul Erdelyi[8] ca să silească pe preotul unit Moldovânyi, care încă e *testamenti executor*[9] cu loan Szergel Notar[i]algerichts asesor[10], şi (pe cum cred) şi cu dr. Munkaci. Acestora dătorinţă e a se îngriji, precum aud. Senatorul şi-au dat socoata. Urît de la preotul Moldovânyi, că nu se interesază!

Banii pentru *Macrobiotica,* cîţi se află / la mine (45 fl. argint) şi 22
cîţi doară se vor strînge la tîrg, de s-ar cerceta protopopii, voi trimite prin d-1 Iuga, despre ce voi face atunci înştiinţare.

Intră acele, cu cuviincioasă cinstire rămîn al domniei-tale prea plecat,

Dr. Şandor./ 22*

[1] Spectabilului domn Teodor Serb, jude suprem al oraşului liber regesc Arad şi asesor al Spectabilului Comitat Cenad. în Arad.
Preparandiei româneşti greco-neunite. în Arad.
Spectabilului domn Demetrie Constantini, directorul şcolilor greco-neunite din Districtul Orăzii Mari şi asesorul mai multor ilustre şi celebre comitate.
Domnului domn Demetru Ionescu la Pesta.
Spectabilului loan Popovici, avocat în Arad.
Spectabilului domn loan Arcoşi, avocat şi asesor în Arad.
Prea reverendului domn Ghenadie Popescu, profesorul prea Sfintei Teologii.

[2] Prea reverendului domn Simion Oprean, paroh şi director local, prin Timişoara, la Becicherecul Mare, în domeniul Toracul Mic. Domnilor Simion Andron, învăţător, şi Vasile Marianuţ, agricultor. Prin Timişoara, Comloşul Bănăţean, Sînmiclăuşul Mare, Cenad (în comitatul Cenad).

[3] Despre starea precară a plăţii abonamentelor din cauza preoţilor se plînge şi într-o scrisoare trimisă direct lui Pavel Vasici la 11 mai 1845 şi pe care o reproducem aci în continuare:

„Arad 11[a] mai n. (1)845

Domnule director şi colegă!

Ştiu că eşti în neodihnă a fi înştiinţat despre starea exemplarelor din *Macrobiotica* trimise, cum cam merge treaba cu ele pe la noi.

De împărţit le-am împărţit toate, pînă la 6 ex., care mi-au rămas. însă banii pînă acum toţi im i-am primit. La mine se află strînşi 32 fl. argint. Socot că se vor aduna cît degrabă mai mulţi, şi apoi cu prilej aş voi' a ţi-i asigna. Dar vor mai rămînea, că zău, cu greu plătesc preoţii noştri, carii nu sînt învăţaţi a ceti, afară de *Ceaslov,* altceva. Mulţi voiesc a-şi trage cuvîntul înapoi şi a nu îe primi, din pricină că nu se pricep. Ba unii, deşi au primit tomul I, al *ll*[lea] nu-1 voiesc, fiindcă ei zic că numai pre o carte s-au subscris, adecă prenumerat. Eu le dezvălesc lucrul şi-i întreb că pricep *Ceaslovul* şi *Psaltirea,* cu care în toate zilele au de lucru, au ba, şi dacă nu pricep *Macrobiotica,* trudească-se a o pricepe. Iară la acelea că al *ll*[lea] tom unii nu-1 voiesc, le spun că publicîndu-se ieşirea cărţii, întreagă va cuştuli 5 duozeceri şi ei s-au învoit, subscriindu-se pe la dd. protopopi. D-nul episcopul va deţide atunci.

Nu ştiu, auzit-ai trista veste despre d-1 Murgu, că e închis în Com[itatull Craş[eului], la Lugoş, turburînd poporul rom[ân] împotriva ungurilor. O, ce minte fantastică!

D[omnul] Patrichie Popescul, ieromonahul a Mănăstirei Hodoş şi profesorul limbei şi a literaturei rom[âne] în Carloveţ, în ziua de Paşti s-au sfinţit de p[r]otosinghel metropolitan. Acesta, de-şi va ţinea năravul şi va avea noroc la mai mare treaptă, va ieşi om pentru români.

Alta: îţi Va fi cunoscut Gherasim Olărescul, care au umblat lumea şi ţara, că el ştie leac pentru prăpădirea muştelor columbaţense, acu vreo 2—3 ani. Un'învăţătorul rom[ân], umblînd el în primăvara aceasta pe la noi, bacsa[mă] muştele acele duşmane dînsului i-au dat de urmă, că în 10—11. La. atăta pagubă ce au făcut în Com[itatul] Aradului, pe subt dealuri, pînă dincolo de Vilâgos (Siria), cît oamenii, ducîndu-se la Radna cu proţesie — catolicii — unii pă jos, alţii cu cocia, le-au crepat caii în calea aceea, popilor mult plăcută şi lor cîştig aducătoare, şi acum oamenii au încetat a se căruţa în nume de proţesie la Radna, că rugăciunile nu le apără caii împotriva muştelor veninoase. Bine'ar fi a da de ştire la papa de la Roma, să trimită vreo anatemă peste ele, ca şi peste lăcuste în timpul lui Ladislau IV; dar

lăcustele nu s-au înfricoşat de anatemă, precum nici muştele aceste nu s-ar înfrica. Cum zic, multă pagubă'au făcut pe unde au ajuns.

D[omnul] Gavra e foarte mîhnit şi întristat pre d-ta. Socoteşte că d-ta eşti auctorul articu[lu]lui respunzetoriu spre' antidot.

Am primit de la el *Gramatica* lui Eliad de an (1)828 edată, însă au d-ta, au d-1 Bariț să faceți bine a mă înştiința — cînd, în timpul sau, cu alte dinpreună — că de atunci n-au ieşit alte ediții?

D-nului Bariț fă bine a-i da de ştire că *Curierul de ambe sexe,* prin ocazie sigură trimis, am primit 11 ex[emplare] cu'3 *n*[ri]. Aştept şi celelalte *n*[ri], şi ex[emplarui] 5, şi fiindcă numai la 7 mi-au trimis prefaţia, e rugat a-m[i] trimite la toate. Despre *Magazinul istoric pentru Dacia* încă, fiindcă ştiu că ai prilej în toată ziua a-1 înştiința au vedea, că pînă acum sînt prenumerați vre-o 25—30, întră carii îmi sînt ll'trimişi de la Beiuş prin d-nul Gavra. Aştept însă puțin timp, fiindcă d-nul protopopul] Aradului m-au încredințat că el încă va mai culege către cei prin dînsul trimişi.

Despre alegerea districtualilor directori, vei fi ^ că_d-nul Constantini e la Oradea Mare, d-nul Pascu la Logoj; dar în novele nu au venit, nici lor ofițios, însă e adevărat.

D-nul Bariț, in scrisoarea sa din urmă, îmi scrie că notele rom[âneşti] încă se vor trimite.

Românii din Arad şi Oradea Mare, adecă din Dieţeza Aradului, şi cei din Logoj, însă dechilin, au trimis recurs la Majestatea-Sa şi au arătat jalbele impotriva sîrbilor. Vedea-vcm efectul.

Arădanii din besereca catedrală se gată a scoate cărțile sîrbeşti afară, ce demult se gîndesc numai, şi cum sînt românii, dacă astăzi, dacă mîne, pînă ce trec anii.

în prețuita-ți pretenie recomendat rămîn al d-tale adevărat prieten cinstitorul,

Atanasie Şandor.

N.B. Doctorii chirurgi şi apotec[ari] în Arad au de gînd a face o soțietate sub nume Orvosi egyesiiiet, numai nu şe înțeleg ... Au ales 2 preseşi şi au ținut 2 sesii, însă nu e nedejde să steie".

(B.A.R., ms. rom. 1002, f. 19r-20v).

[4] *Magazin istoric pentru Dacia,* vezi nota 5 la scrisoarea precedentă.
[5] Vezi nota 2 la scrisoarea II.
[6] Vezi nota 3 la scrisoarea II.
[7] Tabla regească.
[8] Vasile Erdelyi, episcop greco-catolic al Diecezei de Oradea.
[9] Executor testamental.
[10] Asesor al judecătoriei notariale.

IX

Arad 10[a] iunie n. (1)845

Domnule redactor !

Din timpul în care m-ai norocit înştiințîndu-ma despre secur trimiterea exemplarelor de *Curier a ambelor sexe,* ce cu numărul 11 cîte 3 numeri deplin am şi mai tîrziu primit, nimic nu ştiu, că trimise sînt şi celelalte 5 exemplare înapoi rămase, cu toți numerii pînă acum ieşiți, au ba? Că eu nu i-am căpătat. Poate că alte pricini sînt, care doară mie nu-mi sînt cunoscute? Au doară d-ta ceva neplăcere, nu vreu a zice ceva mînie, porți asupra mea pentru *Respunsul* d-lui Babeş.[1]

Domnule redactor! Cînd ai primit prin d-nul Vasici împărtăşirea de mine trimisă ca d-sa să mijlocească tipărirea *Respunsului* ştiut, şi

niai tîrziu scriindu-ți şi domniei-tale, m-am provocat pentru lucrul acela spre scrisoarea mai nainte trimisă domnului Vasici. Am făcut aceea pentru că am fost rugat să fiu şi eu mijlocitoriu, socotind că apărarea tinărului aceluia se va primi, fiindcă a se apăra omul slobod este, mai ales în opinii literarie, şi am scris că mi jele, ba nici e pe cale a lua pe un tinăr, din care încă se poate alege astăzi-mîne vreun mădulariu folositoriu neamului, în aşa goană, pentru că se apără, aducînd şi aceea înainte ca să nu aveți d-voastră despre tinărul acela o aşa aspră părere, ci să-1 cunoaşteți, ca pe un adevărat — încă zic şi eu o țîră înfocat — român./ 2

Negativa d-tale pe motive rezimată trimisă, ca să împac pe d-nul prof. Ghenadie Popescul[2] i-am spus-o, fiindcă şi dînsul — şi eu, dacă socotiți d-voastră — s-au interesat de *Respunsul* acela ca să-1 vadă tipărit. Şi de atunci ce s-au întîmplat, ce nu s-au întiniplat, eu mai mult nu m-am îngrijit, ba i-am sfătuit domnului Ghenadie ca să-1 învingă despre neputința tipărirei. Dar deodată cetesc în nr. *Gaz[etei]* 36 sub titula *Pesta,* unde d-ta, deşi ai voit a-i da de ştire lui B[abeş] că nu vrei a tipări *Respunsul,* espresia aceea „am scris pretenului d-tale etc. zău, ar fi putut rămînea din *Gazetă*[3], că eu mare pretenie cu el n-am, cît să fie vrednic încă a vesti aceea şi prin *Gazeta.* Eu aş crede că să fie slobod oricui a-şi dezvăli ideile sale în sfera literarie — înțeleg tot fără vătămarea persoanei — că aceasta a ideilor slobodă dezvălire mai folositoare este de cum se socot a fi folositoare unele publicului nostru de multe ori doară mai puțin interesante lucruri. Pentru aceea, d-le redactor, tare te înşeli socotind că tinerul acela doară de mine au şi de altul instigat au ieşit în public, că eu nu mă îngrijesc mult de el. Ce face, însă, nu sînt nesimțitoriu şi îmi pare bine dacă văd că dintră români încă se rădică unii tineri carii vor putea să culeagă cîteva flori pe altariul literatura române. Numai aşa e aceea: pe acela care nu ni se vede a armonia cu noi îl judecăm doară şi urîm, ce judecată de multe ori e unilaterală şi sieşi părtinitoare.

In privirea *Macrobioticei* am scris d-nului Vasici cu data 11 mai n.[4] înştiințîndu-1 că cam mereu se strîng banii şi mă tem că cu tom. II va merge mai greu. Oamenii de la timpul subscrierii pînă la timpul sosirii tom. I s-au mai uitat de ce au subscris, / dar şi altcum, ştim noi 23
cum e preparat publicul nostru spre cetire, ca vai şi amar! Doară mai bine ar fi fost a trimite amîndouă tomuri odată, că unii dintră popi spun că ei numai la o carte s-au subscris, fiindcă ei nu înțeleg a fi 2 tomuri în cartea aceasta, întru atîta au ajuns cultura în popii noştri; au fac numai de vicleni? Pe tîrgul Aradului din iunie doară se vor strînge mai multişori bani, ca să-i trimit.

Ce se atinge de *Magazinul pentru Dacia* sînt prenumeranți, cu alții 11 veniți de la Beiuş, cam pînă la 25. D-nul protopop al Aradului[5] m-au asecurat eă-m[i] va mai procura. Aşa, ce să fac să ți-i trimit după nume, şi nu e tîrziu, au să rămînă la mine? Şi ce rînduieli sînt pentru trimiterea lui, nu voi umbla ca cu *Curier d. a. s.?*

Acum această rugare aş avea pentru publicarea promoțielor următoare în *Gazet.*: fi-va cu putință gratis? Dar de nu, după ce voi şti prețul,

cu prilejul trimiterii banilor, se vor trimite şi pentru publicarea aceasta, care cam aşa să fie:

„Diw *Ungaria*

înfalţimea] sa mitropolitul] pe d-nul Dimitrie Konstantini[6] asesor a lum[inatelor] com[itate] Arad, Cenad şi Sirmiu (sub nr. 11831 dato 8a april a.c.) de crăiesc director a şcoalelor de l.g.n. a Districtului Orăzii-Mare a-1 denumi bine au voit. Acest bărbat, în sfera profesorală, o grămadă de ani au îndulcit tinerimea scolastică cu propunerea sa cea desfătată şi pe calea învăţăturilor nent[r]erupt au manudus-o cătră dezvălirea minţii şi îmbunătăţirea inimei, din care va să atîrne a ei norocire. La an. (1)814-—15—16 au ţinut catedra de gramatică şi sintaxă în Gimnaziul montanistic la Oraviţa / de unde prin Consesul literal a cr. Institut preparandial din Arad chemat fiind la an. (1)817 de prof. a pedagoghiei, metodicii şi a istoriei patriei noastre, au propus ştiinţele aceste cu multă înaintarea tinerimei, spre bucuria neamului român, pînă la 1837, din care an, pentru vredniciile sale în sfera literarie arătate prin timpul profesoratului său în Institutul preparandial, ca senior prof. şi preses consesual, pînă la an. (1)843, una şi ca administratual director a sus-numitului district s-au aşezat; iară în an. acest (1)843 îngreoiat fiind cu aducerea cîtorva şcoli la în- şi re-ntemeierea, şi după putinţă îmbunătăţirea plăţilor învăţătorale, ca administrator, pînă la denominarea sa de actual, cu multă rîvnă au fungiruit.

Tot cu acelaşi prilej, fu denominat iarăşi de crăiesc Direct[or] a şcoalelor de l.g.n. în Districtul provinţial al Caransebeşului, d-1 Maximilian Pascu[7], advocat, şi a Luminatului] Com[itat] Craşo[8] asesor.

(Deie D-zeu să aibă rîvnă destulă aceşti doi bărbaţi vrednici către îngrijirea şi sporirea de cultură a neamului!)"[9]

Aceasta de pe urmă voieşti a pune, ce se cuprinde întră ( )?

încă n-aţi căpătat despre massa fiertatului N. Sim?[10] Urgiruieşte pe d-1 paroh Vasilie Moldovânyi şi d-nul Szerguel loan asesor de Notarialgericht, ea testamenti executores. Bine aţi atins pe dr. Munkâcsy, că aşa e.

întră altele, recomendat prieteniei, rămîn al domniei-tale cinstitoriu

Atanasie Şanfdor/,
dr. de mediţină./

N-rul denominaţiei de vei vrea, 1-ei pune; eu îl trimit pentru mai crezămînt./

[1] Răspunsul lui V. Babeş la *Duplica* lui Andrei Muresanu n-a mai apărut. Vezi nota 8 la scrisoarea VII. '

[2] *Ghenadie Gheorghe Popescu,* 1808—1876, profesor şi cleric, unul dintre reprezentanţii de seamă ai învăţămîntului bisericesc de la noi. S-a născut la 17 aprilie 1808 în comuna Murani, judeţul Timiş. A studiat la Timişoara şi Arad. După absolvirea teologiei de la Arad, absolvă la Pesta Facultatea de drept. Din 1836 funcţionează la consistoriul din Arad, apoi se călugăreşte în 1839 la Mănăstirea Hodoş-Bodrog. Este profesor la Seminarul teologic din Arad între 1839—1852. în 1850 face parte dintre deputaţii naţiunii la Viena, ca şi în 1852. La invitaţia principelui Grigore Ghica trece în 1855 în Moldova ca profesor la Institutul teologic de la Mănăstirea Neamţul.

Cu „pertractarea" aducerii lui Ghenadie Popescu la Neamţu a fost însărcinat August Treboniu Laurian, la acea dată inspector general al şcolilor Moldovei. Ni s-a păstrat o interesantă corespondenţă, din lunile aprilie-mai 1855, cu privire la chemarea lui Ghenadie Popescu în Moldova. Iată, mai întîi, un răspuns al acestuia către Laurian:

„Onorate domnule general inspector.

La provocarea domniei-tale d[e] d[a]to 18 martie a.c. pentru primirea postului de profesor şi rector la şcoala secundară şi seminariul ce se deschide în Monastirea Neamţului, cu un salariu de 200 galbeni pe an, pe lingă locuinţă şi masă, luînd în socoteală frumoasa şi rara ocaziune ce mi se dă spre realizarea dorinţei şi tendinţei mele de a înainta binele moral şi religios al conaţionalilor şi coreligionarilor mei, ..amăsurat cu calităţile şi puterile mele, m-am deiexminat numaidecît a primi însemnatul post, cu condiţiunile arătate.

Deci, te rog cu umilinţa a descoperi această declarare a mea la cuvinitul loc mai înalt, mijlocind graţiosul decret de denumire şi trimiterea speselor de lipsă pentru călătorie.

Cu adîncă stimă rămînînd, al onoratei domniei-tale prea plecat serv,

Ghenadie Popescu
administrator în parohia
românească din Pesta.
Pesta, 25 aprilie (1)855."

(B.A.R., ms. rom. 878, f. 127 r.)

Laurian, care se afla la Viena, îi trimite lui Dimitrie Guşti, director general în „Despărţămîntul" Cultelor şi Instrucţiunii publice din Moldova, răspunsul lui Ghenadie Popescu în copie, însoţit de următoarea scrisoare:

„Domnul meu!

După însărcinarea ce mi-aţi împus din porunca înălţimei Sale de a chema persoane cu capacitate spre ocuparea posturilor de rector şi de profesori la seminariul ce se deschide la Monastirea Neamţul, intrînd în relaţii cu părintele Ghenadie Popescu, preot călugăr român de religie ortodoxă, care se află acum administrator al parohiei româneşti din Pesta, om înzestrat cu calităţi ştienţifice şi cu o purtare morală deosebită, am primit'de la dînsul, aici în copie alăturată, răspuns cum că primeşte postul de rector şi de profesor, cu salariu de 200# pe an, pe lîngă locuinţa şi masa ce va avea în monastire.

Fiindcă fusesem însărcinat şi de către Departamentul cultului cu această lucrare, am trimis la acela răspunsul în original. Rămîne acum a se face decretul de denumire şi a se trimite părintelui Ghenadie, dimpreună cu cheltuielile călătoriei.

Primiţi,' domnul meu, din partea mea, asigurarea celui mai profund respect.

Al d-voastră plecat serv,

A. T. Laurian.

Viena, 2/14 mai (1)855

Noi ne aflăm acum de şase zile în Viena. Conferinţele s-au întrerupt deocamdată, precum ştiţi din gazete. Dar se vor începe iarăşi. Domnul Negri fu primit foarte bine de' către toţi ambasadorii.

Pentru principate sînt speranţe bune. Se aşteaptă Reşid Paşa, în urmarea schimbărilor ce se întîmplară la Constantinopoli, cari cred că le veţi fi auzit pînă acum.

După prînz, în 14 au sosit dd. Mavrogheni şi Mavrocordat. Poimîne pleacă amîndoi la Paris."

(B.A.R., ms. rom. 878, f. 126r+v).

De la Mănăstirea Neamţu, Ghenadie Popescu este mutat la Seminarul teologic din Bucureşti unde e ridicat la rang de arhimandrit. Vezi Teodor Botiş, *Istoria Şcoalei normale* p. 662—663.

[3] Vezi aluzia în răspunsul lui Bariţ, în *Gazeta de Transilvania,* VIII, 1845, nr. 36, p. 144.

[4] Vezi nota 4 la scrisoarea VIII.

[5] Ioan Raț.

A f i [6] ^^{^nstantjn^ 1792-1862, profesor şi inspector şcolar. După studii de îilozolie la Seghedin, funcționează între 1815-1816 ca profesor la Oravita după care devine m primăvara anului 1817 profesor la catedra de istorie si științe'pedagogice a Preparandiei din Arad. Intre 1824-1843 conduce, de fapt, institutul în caiitate de „senior şi preşedinte interimar al Consensului". (Trebuie să arătăm aici că Preparandia dm Arad se conducea cu ajutorul Consensului literar, adică al colegiului profesoral, care hotăra în toate treburile institutului, preşedintele conferinței fiind denumit „seniorul" institutului). După moartea lui Ioan Piispoky (1837) D. Constantini este numit director al Districtului Oradea, mai întîi ca administrator-loctiîtor, apoi definitiv în 1845, în care calitate rămîne pînă în 1867. Din primăvara anului 1843, cînd este nevoit să se deplaseze pe teren, este suplinit la catedra Preparandiei din Arad de At. Şandor.

[7] Fruntaş politic lugojan, directorul şcoalei române locale, reprezentant al romanilor la congresul din 1837, deputat. Prieten al lui Tincu-Velia. Vezi I. D. Sucru, *Nicolae Tincu-Velia,* Bucureşti, 1945, p. 521.

[8] Caras.

[9] Articolul a apărut sub următoarea formă în *Gazeta de Transilvania,* VIII, 1845, nr. 47, p. 1, sub titlul *Ungaria:*

„Maiestatea Sa k. k. apostolică pe Dimitrie Constantini asesor a mai multor comitate prin decret din 8 aprilie a.c. binevoi a-1 numi director crăiesc a şcoalelor de legea greco-neunită în Districtul Oradiei Mari. Acest bărbat se află slujind pe sfera profesorală de la a. 1814, căci mai întîi trei ani ținu catedra de gramatică şi sintax în Gimnaziul montanic la Oravița, de unde pentru rîvna şi hărnicia sa la 1817 fu chemat şi aşezat ca profesor a pedaghoghiei, metodicei si a istoriei patriei noastre^ în Institutul preparandial din Arad şi preses consesual pînă la 1843 si totdeodată ca administrator a sus-numitului district, iar în anul acesta însărcinat fiind cu în — şi reîntemeierea cîtorva şcoli şi după putință cu îmbunătățirea plăților mvațatorale pînă la denumirea sa de actual, cu multă rîvnă au slujit. Tot atunci fu denumit şi d-1 advocat Maximiiian Pascu de crăiesc director a şcoalelor de legea greco-neunită în Districtul provințial al Caransebeşului".

In continuare Bariț întreabă': *„Arad.* N-ați luat încă nici o ştire de massa răposatului Sim? Ar fi bine a nu lăsa acel testament într-atîta." '

[10] Vezi nota 2 la scrisoarea II.

X

Arad 11/7 n. (1)845

Domnule redactor I

In a 3[ea] l[unei] acesteia după căl[indar] n[ou] ți-am trimis 7 prenumeranți din partea mea şi 2 din partea d-nului Gavra. Socot că scrisoarea cuprinzătoare [cu] aceşti prenumeranți vei fi primit-o. Iară acum îți mai însamn unul din partea d-nului Gavra sub această adrese:

Erdemes Bibera Peter uradalmi Ispâny urnak, per Temesvâr, N. Becskerek, *Ecska* helysegben[1].

Ți-am fost însămnat ca şi pe numele meu să-mi vină un exemplariu, aşadară de toate sînt 11. Iară pentru 10 se vor trimite banii.

Banii pentru *Macrobiotica* — nestrîngîndu-se mai mulți — cu ocazia tîrgului de la Arad prin d-1 Georg Iuga et Soim am trimis 60 fl. argint şi pentru 5 prenumeranți de ai mei — aflîndu-se banii lor la mine depuşi — iarăşi cu aceea ocazie am trimis 20 fl. argint, în suma 80 fl. Conwfenzionalische] Miinze [2], care-i vei avea de a-i primi prin dînsul. Ceialalți bani de la 5 prenumeranți încă se vor trimite mai tîrziu. Eu bucuros ți i-aş fi trimis acum cu acest prilej, numai încă nu mi-au venit la mînă. /

Am aşteptat că doară se vor strînge mai mulți bani pentru *Macrobiotica,* dar acum mă înving că protopopii (unii) încă sînt oameni în a căror omenie nu prea mult încrezămînt se poate pune. Precum văd eu, încă voi avea şi neplăceri cu dînşii, însă eu din parte-mi mă voi sili a face destul — după putință — în mine aşezatei încredere. Multe exemplare cam cred că se vor strînge de la cei ce nu le-au desplătit şi nu le-au luat de la protopopi; şi ieri îmi veniră 3 înapoi. Aş voi bucuros să se desplătească tom. I e să văd cîte ex. din tom. acesta mi-au rămas înapoi şi cîte se vor putea trimite din al II-lea, trimițîndu-yi-le cele rămase doară înapoi din tom. I? De s-ar putea vinde şi mai bine ar fi!

Am primit cu poşta din urmă scrisoarea d-tale una cu -scrisoarea d-lui Babeş [3], despre care eu nimic pînă acum n-am ştiut. Cam nedelicat scrie, e adevărat, dar e de iertat, că tânărul e întărîtat, e înfocat. Aceea că el încă pe mulți auctori româneşti n-au cetit — doară mă smintesc că zic *mulți,* că zău atîta mulți totuşi nu sînt — e adevărat că nu i-au cetit, cum e pe Eliad [4], Negrutți [5] etc. Nu i-au cetit că n-au avut prilej, precum nici eu nu i-am cetit, că nouă aici / nu ni se poate, din pricina necăpătării; însă noi, dacă nu putem fi aşa de norocoşi a-i ceti pe aceştia, şi se află cîte unul de scrie ceva româneşte, scrie după cum şi-au învățat şi şi-au cultivat limba. De vom aştepta noi să cetim pe aceia auctori,* carii nu-i căpătăm, atunci ar trebui să hodenim şi să nu ne îngrijim de limbă-ne. Ci se află şi dintră noi carii gîndesc cîte ceva, precum nici auctorii lăudați nu s-au născut cu învățătura lor de acum, ci şi-o au agonisit mai ales prin învățarea altor limbi străine, cu a că[ro]ra ajutoriu trudim şi noi a ne înfrumuseța limba. Iară aceea că tinerii moldo-români au prilej prin țări străine a se cultiva, aceea e frumos, dar el pot face, că au modru. Insă eu zic că puțini se bat după învățături mai afunde dintră boieraşii aceştia, ci numai după cele superficiale. Socoti, domnule, numai că cei mai 'învățați au ieşit dintră noi la P[rincip]ate. Află-se întră noi destui oameni români învățați, nici e rămasă literatura bas pe medici pe cum spui, că eu din parte-mi deşi îm[i] zace la inimă limba şi literatura, totuşi mai aproape-m[i] este cîştigul traiului şi a vieții, ce s[pre] p[ildă] d-nul dr. Vasici îl are asegurat în slujba sa cea frumoasă. Eu am cunoscut dintră unguri oameni foarte tineri, încă în şcoli p[er] e[xemplum] un Garay [6], Toth Lorincz [7], Vaida Peter [8] ş.a. pe carii după nume / şi d-ta îi vei cunoaşte din unele a lor scrieri, şi aceştia şi alții mulți au probat a ieşi în public fără a fi batjocoriți. Şi de ce să nu iasă şi Babeş fără a aştepta ocazia de a ceti pe Eliad etc, fiindcă şi dînsul e au imitatoriul altora, au e creatorul unora, au altora lucruri, şi de ce să nu poată s.p. şi Babeş imita pe unii şi pe alții mai înțelepți decît el din nații străine pe cum s. p. au trebuit să facă multlăudatul Eliad ş.a. Eu lui' Babeş într-atîta îi țin partea că e român şi, după timpul său, este el — să mă crezi — destul de dezvălit, ba îşi şi superează timpul. Dar d-voastră veți trăi în imaginația aceea că numai moldo-românii sînt adevărații români şi acolo numai se află oameni literați şi spre alții cu un despect veți cuvînta. Nu mă îndoiesc a crede că d-voastră smin-

tele cele mai mărunte ale lor noştri cu ochi înarmaţi le vedeţi, şi noi la unele ale lor d-voastră trebuie să tăcem, că n-avem tipografie'privată dindămînă. Aceste îndrăznii din urmarea pretenescului încrezămînt în scrisoare a-m[i] cuprinde. Scrisoarea lui Babeş voi păstra-o. Una am a te întreba: O *Gramatică românească* a lui Eliad din Bucureşti de anno **(1)828** mi-au venit la mînă[9]. Spune-mi te rog, aceasta poate fi mai de pe urmă?

Pe lîngă preteneasca închinăciune d-lui Vasici, aşteptînd *Curierul* rămîn al domniei-tale cinstitoriu şerb,

26 *Atanasie Şandor./*

[1] Merituosului Bibera Peter, administrator domenial prin Timişoara si Becicherecul Mare, în Ecica.

[2] Monedă convenţională.

[3] Este vorba, desigur, de o scrisoare ofensatoare trimisă de Vincenţiu Babeş lui G. Bariţ în legătură cu refuzul acestuia de a-i publica *Răspunsul* polemic cu Andrei Muresanu în *Gazetă* sau *Foaie.*

[4] loan Heliade Rădulescu.

[5] Iacob Negruzzi, scriitorul moldovean.

[6] *Garay Jânos,* 1812—1853, poet maghiar, redactor şi publicist, autor al unor celebre legende şi balade istorice. Vezi *Magyar Irodal-Lexikon,* I, Budapest, 1963, p. 381-383.

[7] *Toth Ldrincz,* 1814—1903, scriitor, poet şi jurist, unul dintre cei mai devotaţi pionieri ai propăşirii culturale maghiare din secolul trecut. Om cu vederi înaintate care a contribuit, în special prin activitatea sa juridică, la progresul social al timpului său. *Ibid.,* II, 1965, p. 401-402.

[8] *Vajda Peter,* 1808—1846, poet, publicist şi profesor, reprezentant al democratismului de nuanţă plebeiană. *Ibid.,* II, p. 470—471.

[9] loan Eliad, *Gramatică românească,* Sibiu, 1828.

XI

Arad 3[a] septembr. (1)845 n.

Domnule redactor şi profesor !

în a l[unii] t[recute] **25",** c.n., am scris domnului Vasici[1], înştiinţîndu-**1** despre *Macrobioticele* înlături aflătoare, şi preţul lor pînă acum neprimit, nici că ştiu că trimite-se-va pentru'toate'care se află pe afară, au că trimite-se-vor înapoi, şi cîte? Ce cu de bună seamă e de crezut şi, drept aceea, socoteală nu am putut trage încă cu unii protopopi, că deşi le-am scris în mai multe rînduri, totuşi răspuns nu mi s-au dat. Acum mai aştept tîrgul Aradului. De nici atunci nu vor plăti, au întoarce cărţile, voi fi silit — ce n-aş voi — a-i pîrî la măria-sa e[pisco]pul, de cumva nu va întoarce chepeneagul.

Cu al II-lea tom voi lucra altcum. Dar eu mai mare încrezămînt am pus în persoane sfinţite şi bărbi cărunte, dar văd că astfeli de oameni sînt pricina mojiciei poporului nostru, a vicleniei, înşelăciunei şi a mişelătăţii, însă ce să facem? Unde să apelăm, ce poate învăţa poporul de'la preot, cînd acesta singur tot cu înşelăciunea umblă?

D-nul Vasici mi-au scris ca să se vîndă tomul al II-lea cu preţul întîiului. Eu văd că *Gazeta* anunţă preţul la un fior. argint. îmi pare

rău, dar nu ne putem compromite, după ce întîia oară s-au pus preţul a întregii cărţi la 5 sf[anţi] de argint. Ştii, d-le, bine că toţi cetesc *Gazeta* / ca să ştie preţul tomului al II-lea publice anumit; şi iară eu să 29
le pun preţ mai mare decît ce au fost a întîiului tom, s-ar scula pe mine. Altul poate face ce va vrea, dar eu mă ţin de publicaţia cea mai dintîi pentru ieşirea *Macrobioticei.* Sînt de aceia carii mai scump vînd cărţile decît sînt'acelea preţuite prin editorul lor, ce şi în Arad s-au întîmplat. Eu nu vreu să fiu speculant. Bucuros aş voi dacă s-ar desplăti într-o zi, ca să vă pot trimite banii în alta.

Am făcut pomenire în cartea d-lui Vasici scrisă, că aştept din unele şi altele locuri bani ca să ţi-i trimit, aflîndu-se cîţiva la mine, dar nu s-au strîns alţii, afară de aceştia carii de după Anweisung[2]-ul acesta "sunătoriu d-lui Slavnic, în sumă de **29** fl. **10** cr. argint, îi voi primi de la dînsul, adecă:

Pentru *Macrobiotica* mie trimisă . . . . 5 fl. arg.

De la d-**1** Nicolae Pâlady, preotul Borodului Mic (Corn. Bihor) pentru 5 ex. de *Macrobiotica* prin d-ta lui de-a dreptul trimise am primit spre trimitere domniei-tale . . . . 4 fl. **10** cr.

Pentru *Gazetă* şi *Foaie* semestrul curgătoriu ţi-am rămas datoriu cu 5 prenumeranţi. Ţi i-aş fi trimis şi eu mai în grabă, numai nici eu nu i-am primit pînă mai alaltăieri de la ... nu vreau să ţi-**1** numesc . . . . **20** fl.

Suma = **29** fl. **10** cr. arg.

Despre *Gazeta* şi *Ffoaia]* d-nului Serb[3], judelui, ţi-am scris să o trimiţi pînă la mijlocul lui septembrie / la **Pesta** (sau la Buda) că se 29"
află acolo ca deputat la sesiile tavernicale dar, precum mi se pare, nu s-au întîmplat. Aud că acolo face cinste românilor d-**1** Serb, că, întră ceialalţi, a lui judecată e mai dreaptă, iurist mai bun.

Despre *Curier* scrii că ar fi pe cale. Mi-ar păre bine să-mi fi trimis toţi n-rii cîţi au ieşit pentru toţi prenumeranţii mei. Tare se întîrzie *Curierul* acesta, bacsamă greu se trece dincoace?

D-le redactor, eu socot că nu te vei afla vătămat că am scris d-lui Vasici despre unele şi altele atingătoare de d-ta, precum ca să-mi trimiţi **29** de exemplare din *Magazinul istoric pentru Dacia.* Aci te întreb, că este istoria românilor sistematiţe, adecă chronologice, au de ici colea? Şi din operile filosofice a d-lui Treb. Laureanu un exemplariu[4], au aceste ies mai tîrziu precum şi o gramatică românească după gîndul d-tale mai bogată, mai bună. De cumva *Macrobiotica* tom. al II nu l-ai espediruit, să-mi trimiţi fii bun, că mă interesează.

înţeleg că sarcina a III-a din Şincai[5] va să ni deslipească odată ochii urduroşi şi să se zgîmboaie în lume la lumină, după cum s-au făgăduit, peste vreo **2** săptămîni, însă cred că iară va fi şi aceasta urmată de vreunele citanii pe hîrtie vînătă în privinţa plătirei: că cine într-un restimp de **2** luni nu va trimite banii, se va şterge din catalogul drepţilor.

Aşa cred că pe mulţi va trebui să-i ştează, că oamenii nu se prea grăbesc cu plata. Tot grămadă capătă înapoi sarcinele ieşite de la popi, zicînd că nu le trebuie drame de la editor[6], că ştiu ei unde se cumpără aceste — la ferariu — nici cardaboş. Nu, cîrnaţul ar fi ceva mai estetic, fiindcă e mai subţire, mai delicat şi mai gustos.

Rămîn ca totdeauna al domniei-tale cinstitonu aplecat.

Dr. Şandor[7]*.!*

[Adresa:] An den Wohlgeborenen Herrn *Georg Baricz* Professor und Redactor der *Gazeta de Transylvania* in *Cronstadt*

[1] Iată această scrisoare/

„Arad, 25 august, nou, (1)845

Domnule director şi colegă!

Cu mulţămită am primit promisele note şi 2 exemplare din *Tragedia lui Iulie Caesar,* tradusă de căpitanul S. Stoica, fostul meu conşcolariu. Dar nu-mi scrii nimic de preţu-le? Fiindcă d-1 Serb, judele, se află la Buda'ean de 2 luni ca deputat la sesiile tavernicale şi va mai şede o lună. Eu încă, să-i fac bucurie, un exemplar i-am trimis sus, cu aceea adăug'ere că în chip de aducere aminte din partea domniei-tale sînt trimise.

Notele româneşti le bate muierea mea în fortepiano, şi foarte e mulţămitoare; dar zic că baş gheniul acel ţărănesc la toate au încă n-au sporit, fiindcă sînt de alt soi ca ceste de pe la noi, au sînt spuse de atare neamţ, care încă n-au înţeles muzica românească (zic numai despre una, 2), dar unele aşa sînt de frumoase, cît deloc le-am dat să le înveţe şi ţiganii, să întîmpine pe d-1 Serb, iubitoriul de note româneşti, pe cînd va veni acasă.

Văd într-una că ar fi horă, fiindcă se începe: „Nu mai plînge, Eleno!", dar mai departe nu ştim.

Nu mult după primita scrisoare a d-tale, am primit şi de la d-1 Bariţ, în care îmi scrie că bine ar fi a face socoteala curată cu tom. I. Cine ar voi mai bucuros decît eu, dar poate-se cu soiul acest de oameni = popii noştri, carii de sine şi de pojnariul său au grije? Să mă crezi că mult năcaz am, şi socot în tot chipul cum să scot banii de la ei mai în grabă. Bine ar fi de s-ar strînge încă pe tîrgul Aradului de toamnă, în novem. Ca să ştii că pe la cine încă sînt înapoi, ţi-i însămn aici, şi carii încă n-au plătit:

La Pesta, d-nul Pomuţ, advocat	14	ex.
La protopopul Aradului	34	ex.
La protopopul Peşteşului	32	ex.
La protopopul Tot-Varadului	20	ex.
	100	
Translat.:	100	ex.
La protopopul Beiuşului	7	ex.
La d-nul Gavra încă	12	ex.
La d-nul Constantini, direc[tor]	9	ex.
Suma:	128	ex.

Aceste 128 exemplare din tom. I sînt pe afară. La mine încă se află 9 = 137. De la d-1 prota Aradului, după cum m-au făgăduit, voi primi banii în septembrie. D-nul Constantini spune că dascălii lui nu vreu să primească, că n-au cu ce să plătească, numai el va ţine încă cîteva, numai pentru d-ta. D-nul Gavra spune să mai am o ţîră de răbdare. Lui d-n. Pomuţ i-am scris şi acum, cu prilejul tîrgului de Pesta. Mai de multe ori am scris şi trimis vorbă prot[opopului] de la Peştiş, Popovici' Iosif. Au fost în zilele trecute la d-n. Gavra, prof[esorul], dar la mine nu vine să-mi plătească. Eu cînd am trimis *Maerob[iotica]* omului acestuia, am întrebat pe d-1 Gavra că pot secur să-i trimit, plăti-m[i]-va? El mi l-au lăudat. Acum spune că-i vai de el. Doară d-1 Gavra nu m-au dus pe gheaţă cu voia? Zice că i-au primit să-mi plătească, au să-mi trimită cărţile. îi voi mai scrie. Ce se atinge de prot[opopul] de la Tot-Varad, i-am scris mai de multe ori. El încă mi-au scris că-m[i] va trimite banii pentru cîteva, că toate nu le primesc popii, săracii. Dar au minţit omul cu barba căruntă. De celalalt protopop, de la Beiuş, nu ştiu nimic. Nu se îngrijesc aceşti oameni de alţii, numai de sine!

Acum poţi avea idee de popimea noastră, ce rîvnă au pă[n]tru lăţirea ştiinţelor. Dar eu să mă crezi că nu i-am cunoscut precum îi cunosc astăzi.

Se află la mine încă bani de pe *Macrobiotica* mie trimisă, 12 f. 30 cr., şi au depus un preot unit de la Borodul Mic, cu nume Palady Nicolae pentru 5 exemplare, lui de-a dreptul trimise, 10 fl. 10 cr. val. în sumă = 22 fl. 40 cr. v.

Domnule! în aceea nu se poate face acum strămutare, ca să se vînză mai scump de 5 sfanţigi argint amîndouă tomurile.

Să mă crezi, d-nule, că eu nu bucuros ţin la mine banii altuia — ca unii — că eu ştiu specula cu ei, ci aş dori să se strîngă degrabă, ca să-i pot trimite la locul "sau,' dar oamenii noştri nu' gîndesc aşa.

Pentru *Gazeta* şi *Foaie* mai am de a trimite 50 fl. val. lui d-1 Bariţ, dar spune-i să mai aibă o ţîră de'răbdare pînă voi primi de la Gavra 30 fl. pentru 3 prenumeranţi de la el primiţi; apoi mi-au spus şi d-1 loanovici, advocatul (şi local[nic] dir[ector] la Preparandie]j că şi el vrea să-nii predeie 50 de fior., au de va putea scoate mai mulţi din Preparanzie, ce are d-1 Bariţ la un ovrei cu nume Puliţer, la Arad, şi apoi voi trimite toţi cîţi se vor afla la mine, doară cu sfîrşituî lui august.

Mă întrebi că cine e Popovici Ioan? E advocat tiner, iurist bun, om literat„ acum de curînd însurat de la Beiuş (Belenyes); foarte bună pârtie au făcut; şi e nepreten sîrbilor, pe cale dreaptă. Pe cum cred, el e de viţă grec, dar acum român!

Şi aceea mă întrebi, că cine e în locul d-lui Constantini profesor. îţi răspund că de 2 ani sînt eu, însă de înalt consiliu[l] întărit, ca suplent, dar aşteptăm strămutare. Nu te mira că eu am socotit că, pe lîngă praxa medică în mulţimea a 30 de persoane medic[ale], hirurgi etc, aici nu voi avea împedecare, fiind 2 zile pe săptămînă deprins la Institutul preparandial, cu 800 fior. val. plată pe an. Pentru aceea am primit. Ce se va întîmpla, nu ştiu, că d-1 marele inspector vrea să reducă catedrele de la 4 la trei, din pricina micşoratului fond.

Despre starea preparandiei noastre, multe, foarte multe ţi-aş putea scrie, însă nu e loc şi timp. Numa atîta-ţi scriu că ştiu cine e succesorul lui Ioanesco în profesorat. Doară vei cunoaşte pe Popovici Alexie de la Pesta, care au fost la un spais cu nume Iancovici scrietoriu, şi mai ceva = Hausmeister şi mai nainte Bruckeneine[h]mer la Pesta, om fără ştiinţe, dar localnicul de acum, ca să mă strice pe mine l-au comendat inspectorului, şi inspectorul l-au pus de surogat prof[esor], spre bajocora neamului. Mai mult nu-ţi scriu despre aceste, că nu e locui.

Lucrurile Consis[tori]ului se duc ungureşte, fiindcă Popovici A., prof[esorul] limbei ungureşti, dar nu e în stare să ducă protocolul, eu sînt silit a-1 duce. Ce mai om de profesor, care nu ştie nici o limbă, şi e prof[esor] limbelor rom[âna], ungurească] şi nemţeşti.

Ce se atinge de *Gramatica românească,* despre care fac de atîtea ori întrebare, am scris eu cam multişor, şi nu-m[i] va fi ruşine a ieşi odată public cu ea, dar n-am cheltuială. Să pot şi eu vreun mecenat căpăta, ca d-ta, m-aş îndestula. De un an încoace nu am lucrat nimic, că socot că totuşi pînă doară nu mă voi aşeza deplin prof[esor] la Preparandie, nu voi da-o la lumină. Sfîrşituî ei va fi modrul trecerii la litere latine. Vorbeşte cu d-1 Bariţ şi-mi trimiteţi o gram[atică] românească mai proaspătă, mai bogată, care e după cunoştinţa d-voastre. Pe *Tentamen in linguam romanicam* de Laureanu îl am, şi pe Blazeviţ din Cernoviţ.

Să nu zăuite d-1 Bariţ a-m[i] trimite şi *Curierul,* toţi n-rii tuturor prenumeranţilor mei. Şi din *Magazinul pentru Dacia* 29 de exemplare, cu prilejul trimiterei *Macrobioticii* a tom *ll*lea*;* de se află din opurile filosofice a lui Laurean, încă un exemplariu.

Recomendat preteniei, al domniei-tale adevărat preten şi colegă,

Şandor.

Pretenul nostru Ioanescu e în Ostenden (Ost-ende) cu pruncul lui Cernovicî la călătorie. Ce viaţă! Hai la băi de mare, trăieşte lumea albă!"

(B.A.R., ms. rom. 1002, f. 27r-28v)

[2] Aviz, mandat, înştiinţare.

[3] Teodor Serb, judele comitatului Arad.

[4] *Manualul de filosofie* al lui A. Tr. Laurian, tradus după A. Delavn\iie, va apărea numai în anul 1846.

[5] Volumul sau fascicola a III-a din *Hronica românilor* a lui Şincai, în ediţia lui Al. Gavra.

[6] Aluzie la tipărirea ediţiei din Şincai lucrată de Gavra şi la drama lui Gavra întitulată *Monumentul Şincai-clainian.* Pentru amănunte vezi I. Pervain, *Odiseia ediţiei profesorului Alexandru Gavra din Hronica,* în *Studii de literatură română,* Cluj, 1971, p. 86-112.

[7] De mîna lui Bariţ: „1845, dr Şandor, Arad."

XH

Arad 16" decemv. (1)845

Domnule redactor!

De la reîntoarcerea d-tale din călătoria plăcută[1] pînă în ziua de astăzi am primit două scrisori de ai d-tale, cu *Gazeta* laolaltă. Nu ştiu de mi-ai scris mai de multe ori sau ba, pentru că în cîteva rînduri nu mi-au venit *Gazeta.* Aceasta îţi scriu din pricina că de ai fi dat şi altă scrisoare — afară de cele două — a se trimite sub cuverta *Gazetei,* aceea ar fi tebuit a se trimite cu acele novele, pe care nu le-am primit, şi nu mi-ar fi plăcut la întîmplarea trimiterii a nu o fi căpătat.

Din tom. II a *Macrobioticei* s-au aflat toate 271 exempl., dintră care 9 sînt imăloase, unele mai mult, altele mai puţin, dar de a-mi mai trimite altele în locul acestora nu e de lipsă pînă ce nu va veni rîndul pe ele. însă văd că mai mereu [= încet, bănăţenism, n.ns.] merge treaba cu acest tom decît cu I, ba unii preoţi — cum e şi catehetul de la Preparandia Aradului — nu vreu să primească pentru ai săi prenumeranţi, sau mai bine subscridenţi, tom. II nicidecît, zicîndu-mi că preoţii nu-1 pricep. Oh, şi prin aceştia să se lumineze românul! Aşadară ce e de făcut în privinţa aceasta? Eu destul le-am spus că tom. I nu merge fără al II-lea. Iară la ep[isco]pul nostru[2] dinadins m-am dus să pun jalbă pentru treaba aceasta şi netrimiterea banilor de la unii şi alţii mîncători din partea protopopilor a preţului tom. I. Numa, cu jele trebuie să spun că el, care la tom. I s-au arătat părtinitori, ba, ce e mai mult, spunea că-i pare rău că n-are norocire a cunoaşte pe d-1 Vasici, acum spune că el nu vrea să ştie nimica de lucru, deşi amîndouă tomuri le-au primit de-a fetea[3]. Dar şi altcum el nu e acela om care să deie ceva din pojnariul său pe cărţi româneşti. Citeşte numai pe Kant şi spune că acolo s-au ridicat cu mintea, unde alţii nici cu gîndul n-au venit. Aceste ţi le însămn *pro
33 stătu notitiae*[4], numai d-tale pireteneşte. /

Din *Magazinul istoric* banii mi-au venit pentru nr. 1. Am primit şi nr. 2 et 3. îmi scrii că şi al 4—5 e pe cale.

De la protopopul Pesteşului[5], la care socoteam a fi primejduiţi banii pentru 32 ex. de *Macr[obiotică]* tom. I, am primit pentru 18, şi celelalte mi le-au întors înapoi, unele deşi cam întrebuinţate, ba una toată afumată. N-am avut ce face ci le-am primit, decît să piară.

Am mai scris şi altora la carii se află, dar şti[i] bine cum sînt şi ce ajung popii noştri, că ei ar trage după alţii, dar n-ar da nimica altuia.

Să venim însă la facerea socotii a *Macrobioticei* tom. I, pînă acum vîndute, banii pînă acum trimişi şi cîţi sînt încă de trimis din exempl. vîndute:

Suma exemplar, vîndute din tom. I face	180
Suma banilor pentru aceste vîndute	150 fl. arg.
Pin care ţi-am trimis 8/1 (1)845 banii gata ..	16 fl.
Pentru cărţile trimise pe Filwagen[6] lui d-1 Cermena la Timişoara am plătit	30 cr.
Pentru 2 lăduţe (de lumini) în care s-au trimis cărţile la Cermena, alta la Oradea Mare ..	20 cr:
12/3 ţi-am trimis banii gata	27 fl. 20 cr.
Dle Rechnung[7] de la Nîcolits neguţătoriul pentru aducerea tom. I	3 f. 20 cr.
9/7 bani gata ţi-am trimis	60 f.
2/9 iarăşi bani gata	5 fl.
Aşadară ţi-am trimis de tot pînă acum	112 fl. 30 cr. arg.
Aceşti 112 fl. 30 cr. socotindu-i din 150 f. arg. rămîn	37 f. 30 cr. arg./ 33v
Iară din 180 exemplar, vîndute, sau 150 fl. argint, face proţentualitatea 15 fl. arg. carii scoţîndu-i din 37 f. 30 cr.—15 fl., rămîn de trimis acuma	22 fl. 30 cr. arg.
Din preţul *Maerob.* tom. II am primit pînă acuma 24 f.; pentru aducerea tomului acestuia am plătit de după socoata lui libri neguţătoriu azi trimisă	4 f. 11
îţi trimit dară banii gata	9 fl. 49 cr. arg.
Din *Magazinul istoric* nr. 1 fiind unul smintit, după cum arată ziarul de la d-1 Ârkossy, am vîndut numai 26 exem. fiindcă mie uni, alta d-lui Nistor la Beiuş se şt:e proţentualitate, aşa îţi trimit pentru 26 exem	17 fl. 20 cr. arg.
De la d-1 loanovici, advocatul, spre trimitere d-tale din proţesul cu Puliczer am primit	32 fl. 20 cr.
	91 f. 59 cr.

Aceşti bani îi vei rădica de la d-1 Slavnich[8] cu arătarea poliţei aceleia azi trimise.

Pentru *Istoria bisericeasca*[9] ce mi-ai adus un exempl., cumpărîndu-1 un preot, m-am uitat a-ţi cuprinde banii în poliţa aceasta, dar de altădată, şi acei 7 sfanţi.. De vei vrea a-m[i] mai trimite vreun exemplariu spre arătare unor preoţi, bine vei face, doară s-ar anima a cumpăra cartea aceea, lor de folos.

D-nul Gavra au vrut să se mîndrească la d-1 Laureani[10], ca şi cînd el s-ar fi îngrijit de prenumeranţi la *Magazin istoric* şi au cerut de la

mine cu rugare carii sînt aceia carii s-au prenumerat la *M[agazinul] i[storic7*, că vrea să arete d-lui Laureani. Adecă, cu penele altuia. /

Să-ţi trimit nr. 1 cel smintit în legat ar fi cu cheltuială, dar ca să fie complete şi următoarele, trimite-m[i] altul nr. 1 şi încă pentru alţii 4 prenumeranţi, toţi n-rii, ca să fie de tot 33 prenumeranţi.

Din *Curierul de a.s.* numai la un exempl. sminteşte o jumătate de coală, care este intră **î.** 32—41.

în *Mag. ist. nr.* 2—3 am aflat neşte sminte groase ce se ating de istoria Ungariei. In a nr. 2 fol[io] 96: că Sigismund c[rai] [11], după războiul în Ţara Rom[âneaseă] 18 ani nu s-au întors în Ungaria, ce nu se adeverează prin alţi istorici. Doară autorul manuscrisului [12] cu aceea s-au zăbunit în nr. 18 că Sigismund au fost în prinsoare 18 săptămîni în Siklos. Alta la f. 186, nr. 3: că Soliman au murit la Seghedin, -œ nu e adevărat, că au murit la Szigethvâr [13], de năcaz că le da atîta de lucru turcilor o mînă de unguri sib Zrinyi Mikios [14]. Unii nu pot pricepe ce stil e în *Mfagazin] i[storic],* socot că e a dd. Laureani şi Bălcescu, nici se pot uşor pricepe cu anii de la facerea lumii şi nu de la n[aşterea] D[omnului] H[risto]s.

Am cetit *Walachische Mărchen* [15] şi-mi place, numai ce zice Diez [16] că numai jumătate din cuvintele limbei rom[âne] ar fi a românilor, «eealaltă jumătate cuvinte străine, îmi pare că zice prea mult.

îmi pare rău că aşa de urît te-au înşelat librariul Dim[itrie] Nica [17], omul de nimica.

D[omnul] Popovici I. nu poate pricepe că de ce la *Recursul* [18] nostru nu s-au tipărit în forma sa.

Nou: îmi scrie prietenul loanescu [19] de la Pesta: „Dobran (locotenent] agent aulic) [20] se cunună cu cocoana Mocsonyi (3 graţien [21]) prin ar[hie]p[isco]pul d-1 Rajaksits [22] (50 Tausend Cm. baares [23]). Dobran e lipoven de naştere".

Congres va fi la primăvară în Carloveţ [24]. Praeses [25] e Kalmer, pare-mi-se că foişpanul [26] din Com[itatul] Syrmiului. La recursul nostru acesta-mi scrie: „Ad gravamen Valacliorum, quod non repraesentantur in Congressu aequaliter opinatur Consilium quod in Congressu non sit questio de Valachis et Illirys, sed de Religione [27] (taci că-i bine!)". Caeterum dicit ulterius că şi „Valacliorum in Candidatione ablegatorum et in electione ratio habeatur" [28].

Al d-tale serb cinstitoriu,

dr. Şandor.

Aş fi avut încă ceva de a-ţi scrie, dar nu e loc. Poate altă dată. /

[1] Referire la călătoria lui Bariţ în Apus (Germania) pentru aducerea unor colonişti nemţi, împreună cu Ioan Gott. Descrierea acestei călătorii se poate urmări în *Gazeta de Transilvania,* VIII, 1845, nr. 74, p. 294-295; nr. 76, p. 304; nr.77, p. 308; nr. 78, p. 312; nr. 79, p. 316; nr. 80, p. 319-320; nr. 81, p. 323-324; nr. 82, p. 326—328 ; nr. 83, p. 330—332. Vezi pentru aceasta şi G. E m. M a r i c a, *Notele de călătorie ale lui George Barit,* în *Anuarul Institutului de istorie din Cluj,* VI, 1963, p. 123-147.

[2] Gherasim Raţ.

[3] Pe nimic (gratuit).

[4] Pentru cunoaşterea situaţiei.

[5] Iosif Popovici.

[6] Căruţă poştală;

[7] Socoteală.

[8] I. Slavnic, negustor din Arad.

[9] E vorba de *Istoria bisericească* a lui Meletie în traducerea lui Veniamin Costaclie. Vezi anunţurile: *Cărţi româneşti,* în *Foaie pentru minte* IV, 1&41, nr. 43, p. 344; *Bibliografie, Ibidem,* V, 1842, nr. 3, p. 24.

[10] August Treboniu Laurian.

[11] Sigismund de Luxemburg, regele Ungariei, a fost negat de o parte a marii nobilimi; detronat şi închis un timp (1401).

[12] „Autorul manuscrisului", potrivit părerii editorilor *Magazinului* este C o n s t a n t i n Căpitanul, *Istoriile domnilor Ţării Româneşti,* în *Magazin istoric pentru Dacia,* I, 1845 nr. 1, p. 96; *Idem,* p. 186.

[13] Soliman cel Mare, sultanul turcilor, a murit în anul 1566 la asediul cetăţii Sighet.

[14] *Zrinyi Mikios,* viteaz conducător de oşti de origină croată, a comandat oştile ungare în lupta de la Sighet, obţinînd o mare victorie.

[15] Culegerea de basme a fraţilor Schott: A r t h u r u. A l b e r t S c h o t t, *Walachische Mărchen, mit einer Einleitung iiber das Volk der Walachen und einem Anhang zur Erklărung der Mărchen,* Stuttgart u. Tubingen, 1845. Vezi şi ediţia mai nouă a culegerii: A r t h u r u n d A l b e r t S c h o t t, *Rumânische Volkserzählungen aus dem Banat. Neuausgabe besorgt von Rolf Wilh. Brednich und Ion Tăios,* Kriterion Verlag, Bukaiest, 1971.

[16] *Frederich Cristian Diez,* „părintele filologiei romane", membru de onoare al Academiei Române, prefaţatorul ediţiei fraţilor Schott.

[17] D. Nica, librar din Braşov.

[18] Recursul românilor din Dieceza Aradului adresat guvernului în 1845 pentru schimbarea normelor de alegere a deputaţilor în congresul naţional bisericesc şi alte drepturi religioase încălcate de sîrbi. Despre acest *Recurs* întreabă Bariţ în *Gazeta de Transilvania,* IX, 1846, nr. 100, p. 397.

[19] *Dimitrie loanescu (Ionescu) Popovici,* jurist şi filosof. E născut la Semlac judeţul Arad într-o familie preoţească. După terminarea claselor medii la Arad, urmează cursuri filozofice la M. Bereny şi juridice în Pesta. Ocupă mai întîi un post pe cancelist la oficiul pretorial din Arad, apoi din 14 decembrie 1833 predă limba maghiară la Preparandia din Arad, iar în anul următor şi germana, gramatica şi stilul (epistolografia) limbii române. A fost profesor aici fără salar regulat timp de 9 ani, pînă în noiemvrie 1842 cînd pleacă la Pesta unde se angajează învăţător în familia marelui proprietar Petru Cernovici de Macea şi Kisorosz. După revoluţia din 1848, e numit inspector al şcolilor greco-răsăritene din Districtul Oradea Mare, calitate pe care o deţine pînă în 1860. După această dată a funcţionat ca secretar de consiliu şi prefect al Comitatului Zarand. A fost ales deputat de Beiuş între anii 1865—1868 şi 1869—1872, participînd la activitatea parlamentară. în ultimii ani, după retragerea din activitate, a mai ocupat funcţia de secretar al Fundaţiei Gojdu. A murit la Pesta în 1884.

[20] *Dr. Ioan Dobran,* fruntaş politic bănăţean, participant la revoluţia din 1848. Face parte alături de Andrei şi Ioan Mocioni şi Petru Cermena din curentul dinastic. La 20 iulie 1849 este la Viena, unde alături de Andrei Şaguna, Ioan Popasu, Ioan Mocioni şi Petru Cermena, cere numirea arhimandrituluiPatriciu Popescu ca administrator aî Diecezei Vîrşeţului şi Caransebeşului, locuit în majoritate de români. în 2 octombrie acelaşi an, se numără printre „deputaţii naţiunii române" alături de Ioan Popasu, dr. Constantin Pomuţiu, Petru Mocioni, Petru Cermena şi Teodor Serb, cerînd printr-o petiţie separarea de biserica sîrbească şi ţinerea unui sinod general. Vezi I. D. S u c i u/ *Nicolae Tincu Velia,* Bucureşti, 1945, p. 31—33 şi p. 43.

[21] Trei graţii.

[22] *Iosif Raiacici,* mitropolit iar apoi patriarh al bisericii sîrbeşti. A încercat să-i ţină pe românii greco-neuniţi sub jurisdicţia religioasă sîrbească/A oprit întrebuinţarea literelor latine; a încercat să treacă mănăstirea Hodoş-Bodrog de lîngă

Arad la Dieceza Timişoarei, apoi în iulie 1860 a întreprins tentativa de a-şi extinde jurisdicţia asupra episcopiilor din Transilvania, lucru care a dus la *Contramemoriul* lui Şaguna, Andrei Mocioni şi Petrino prin care se cere restaurarea vechii mitropolii pentru românii din Diecezele Ardealului, Aradului şi Timişoarei.

[23] 50 mii C. M. (Conventions Mtinze), monedă convenţională, bani peşin.

[24] Congres bisericesc.

[25] Preşedinte.

[26] Comite suprem.

[27] „La doleanţa valahilor că nu sînt reprezentaţi în congres în număr corespunzător (îndreptăţit), consiliul este de părere că în congres nu este vorba de români şi sîrbi, ci de religie".

[28] „Să se ţină seama şi de punctul de vedere al valahilor (românilor) la candidatura şi alegerea reprezentanţilor."

XIII

Arad die 28[a] decemvr. (1)845

Domnule redactor !

în a 16[a] l.c, scriindu-ţi, am făcut şi socoata despre *Macrobioticele* vîndute şi ţi-am trimis o poliţă despre 91 fl. 59 cr. arg., spre primire de la neguţătoriul Slavnich. Despre primirea banilor la timpul său vei avea bunătate a mă înştiinţa.

Următorii dd. s-au prenumerat pe semestrul întîiu an 1846 la *Gazeta* şi *Foaia* d-tale, cu n-rul 9, sub titula următoare:

1 fe[kin]t[e]tes Serb Tivadar Urnak sz[abad] kirjalyi] Arad vârosa fobirâja s tobb te[kinte]tes n[agysâgo] s megyek tâblabirâjânak. Aradon.

2 Te[kin]t[e]tes Popovits Jânos hites ugyved urnak. *Aradon.*

3 Admodum Reverendo D[omi]no Gennadio Popeszku ss. Monasterii Hodos Hyeromonacho et ss. Theologiae Profesori. Aradini.

4 Casinoi egyesuletnek. Aradon.

5 Te[kin]t[e]tes Ârkossy Jânos hites ugyved l)r, s tobb te[kin]t[e]tes n[agysâgo]s megyek tâblabirâjânak.

6 Spectabili D[omi]no Demetrio Konstantiny Reg[ius] Distr[ictus] Gfraecorum] n[on] u[nito]r[um] Magno-Varad[iensis] Directori nec non Co[omplurium] I[nclytorum] I [llustrorum] Co[mitatuum] Table juridicae Assessori. *Aradini.*

7 Te[kin]t[e]tes Ioanesko Demeter hites ugyved urnak (Csernovics fele hâzban) Pesten. /

8 Admodum Reverendo D[omi]no Simeon Oprian Parocho et locali directori per Temeşvâr, M[agnum] Becskerek in possessione Kis-Torâk.

9 Generoso D[omi]no Petro Bibera ispano I[nclyti] dominii Etskensis etc. per Temeşvâr, M[agnum] Becskerek in possessione Etska[1].

Al 10, eu (sub titul[a] ştiută).

Am făcut de ştire şi la alţii, trimiţîndu-le exemplarele de *Gazetă* trimisă.

Cu trimiterea nr. 2—3 din *Magfazin] i[storic]* la Beiuş d-nului Nistor, am comendat şi *Macrobiotica* în părţile acele ca pe o carte frumoasă şi folositoare a o cumpăra de la mine, de cumva pe acolo nu s-au trimis.

Eu socot că la *Gazeta* se vor mai prenumăra, de nu alţii, dar barem cîţiva din tinerimea clericală, însă nu putui aştepta şi îţi trimit aceştia acum. Străbătui la Casino de se aduce prin societate *Gazeta,* şi ungurii n-avură încotro. D[omnul] Ioanovici[2], împlinind făgăduinţa de a aduce pe sama tinerimei preparande în decursul de 3 ani *Gazeta* d-tale (dobîndind localnic directoratul), mai departe nu se prenumără, înmulţindu-i-se cheltuielile, spuindu-mi că el ajutură redacţia şi altcum, că din proţesul cu Puliţer nu pofteşte honorar.

Vei ceti în scurt în *B.P.H.*[3] şi în *P.H.*[4] întîmplarea — ce se aude pe aici — despre congregaţia Com[itatului] Bihar, cum vrură să omoare pe administratorul Tisza[5] şi cum bătură pe Boethy cel vestit[6], / iarăşi 35
ce se întîmplă în congregaţia Ciongradului[7].

— Pe episcopul nostru[8] urît îl bajocoriră sîrbii. Trebuie să ştii că de un an de zile s-au denominat de la Carloveţ de arhimandrit la Hodoş (Bodrog)[9], în Dioceza Arad, Kengyelâtz Emanuel[10]. Ep[isco]pul nostru s-au împotrivit şi aşa au rămas *in suspenso*[11], fiindcă al nostru nu vru să-1 sfinţească, dar a se îngriji de altul, nu ştiu. Sîrbii (ep[isco]pul) Timişoarei) din porunca arhiep[isco]pului sfinţiră pe Kengyelâtz în altă diocesă şi-1 trimiseră la Hodoş. Este temere că, pe cînd românii ar pofti a avea mai mare influinţă spre mănăstiri, să nu ieie sîrbii şi mănăstirea aceasta, una din D[iocesa] Arad. Numai ce să facem dacă! ...

Alta. Ştii că mai-marele inspector peste şcoalele de r[eligie] g[reco] nfeunită] au suflat prin consiliu catedra d-lui Konstantini[21], carea eu o am suplenit mai mult de 2 ani, şi au împărţit studiile între ceilalţi profesori, fiindcă fondul şc[olar] s-au împuţinat, dîndu-se (sub ocîrmuirea în[alt] consiliului) bani împrumut lui b[aron] Eotvos[13], care au făcut mai an bancrută. Nu se ştie ce sfîrşit va fi cu catedra.

în săptămîna trecută cetesc în *Allgemeine Zeitfung]* (cred) *â*[o] 11 decemv. anonsul *Austria. Oder Osterreichisches Kalender fur das Jahr 1846*[14] în care se publică un articol: *Uber die Sprache der Walachen* v[on] I. P. Kaltenbeck[15].

Din curiozitate, în altă zi aflai la un libraire călindariul numit, şi la f. 170—173, şi articolul acesta. Judecă diferendul de după opinia unui Schuller[16] sas, că ar fi „eine Mengsprache"[17] mai mult greacă şi angelsacsă; p.e. verbul *spun* îl deduce din angelsacsă. Dară blăstămaţi oameni trebuie să fie sasi[i] domniilor-voastre; săraci de noi din toate laturile. /

în *Walachische Mărcken,* Arthur Schott altcum judecă despre limba noastră, deşi nici el nu o află neamestecată. Dar care e curată? Toate sînt mestecate, mai mult sau mai puţin.

Dar venitu-ţi-au înştiinţarea despre *Lexiconul Conversaţionalnic*[18] (au fără —*nic* n-ar fi putut fi?) a lui d-1 Gavra? Drama se gătă.

Fii bun şi-mi trimite la timpul său aceea jumătate de coală despre care ţi-am scris că sminteşte dintr-un exemplariu a *Curierului de ambe sexe.* Cînd vor mai veni? Aci iară muscalii nu ne dau pace să ne mai procopsim.

Din *Mag. ist.* n-rii 4—5 încă nu mi-au sosit, despre carii m-ai înştiinţat că i-ai fi espediruit.

Cu cuviincioasă cinstire rămîn al domniei-tale adevărat cinstitoriu,

Atanasie Şandor,
36v doctor de medic[ină]./

[1] Spectabilului domn Teodor Serb, judele suprem al oraşului liber regesc Arad şi asesor al mai multor spectabile şi notabile comitate. în'Arad.

Spectabilului domn Ioan Popovici, avocat, în Arad.

Reverendissimului domn Ghenadie Popescu, ieromonahul Sfintei Mănăstiri din Hodoş şi profesorul preasfintei teologii. în Arad.

Casinoului din Arad.

Spectabilului domn Ioan Arcoşi, asesor al mai multor comitate.

^Spectabilului domn Demetrie' Constantini, directorul regescului District al Orăzii Mari al grecilor neuniţi precum şi asesorul Tabulei judiciare a mai multor ilustre şi celebre comitate. în Arad.

Spectabilului domn avocat Demetru loanescu (în casa Csernovics), în Pesta.

Reverendissimului domn Simeon Oprean, paroh şi director local, prin Timişoara, Becicherecul Mare, la moşia Toracul Mic.

Generosului domn Petru Bibera, administratorul ilustrului domeniu Erska etc, prin Timişoara, Becicherecul Mare, la moşia *Erska.*

[2] *Constantin loanovici.* Vezi scrisoarea I, n. 5.

[3] *Budapesti hirado,* ziar politic maghiar care apare cu începere din 1844. Vezi Dezsenyi Bela — Nemeş Gyorgy, *A magyar sajtd 250 eve.* I, Budapestei 954, p. 73-74.

[4] *Peşti hirlap,* ziar politic maghiar care apare la Pesta între 1844—1849. Vezi: Szalady Antal, *A magyar hirlapirodalom statistikdja 1780—1880-ig.* Budapest, 1944, p. 187.

[5] Tatăl lui Tisza Coloman, om de stat maghiar.

[6] *Beothy Odon,* 1796—1854, om politic liberal maghiar, partizan al unei politici de reforme. între 1841—43 a fost vicecomite al Comitatului Bihor, apoi conducătorul opoziţiei liberale reformiste din acest comitat. în 1848 e comite suprem al Comitatului Bihor, iar după înfrîngerea revoluţiei face parte din grupul emigranţilor maghiari de pe insula Jersey, fiind în relaţii de prietenie cu Victor Hugo. Vezi *Magyar eletrajzi lexicon.* I, Budapest, 1867, p. 183.

[7] Congregaţia Comit. Csongrad.

[8] Gherasim Raţ.

[9] Mănăstire ortodoxă română în Comitatul Aradului.

[10] *Emilian* sau *Emil Kengyelâtz,* arhimandrit al mănăstirii Hodoş-Bodrog intre 1845—1852, iar apoi episcop al Vîrşeţului, prin Sinodul de la Carloveţ din 11 noiembrie 1852, care a înlăturat pe toţi' candidaţii românilor, printre care şi j frichie Popescu, alegînd în calitate de episcop al Aradului pe Procopie Ivacicovici, al Timişorii pe Samuil Maşirevici, al Vîrşeţului pe Emilian Kengyelâtz şi al Diecezei j3uda pe Arsenie Stoicovici. Vezi T. Bo'tis, *Istoria şcoalei normale* p. 662 şi 666; 1. D.^ Suci , *Nicolae Tincu-Velia*p. 92, 122, 150-154; Idem, *Citeva precizări privitoare la arhimandritul Patriciu Popescu.* în *Revista istorică română.* XIII, 1943, p. 544-546.

[11] In suspensie.

[12] *Dimitrie Constantini.*

[13] *Eotvos Jozsef.*

[14] *Calendar austriac pe anul 1846.*

[15] *Johann Paul Kaltenbeck,* 1804—1861, istoric austriac, etnograf, folclorist; a scris mai multe studii despre limba, obiceiurile şi folclorul românilor. Vezi Constant von Kurzbach, *Biographiches Lexicon des Kaiserthums Oesterreich,* Wien, 1863, p. 406-409.

[16] Aluzie la *Johan Karl Schuller,* învăţat şi filolog sas din Transilvania, care a Publicat în *Archiv des Vereins fiir siebenburgische Landeskunde,* I, 1843, nr. 1, p. 67—108, un studiu cu titlul *Entwieklung der wichtigsten Grundsătze fier die Erforschung der rumunischen oder walachischen Sprache,* în care susţine, în mod fals, caracterul nelatin al limbii române, faptul că aceasta s-ar înrudi cu cea gotică. Articolul său a primit replica lui G. Bariţ, *Ce este limba românilor?,* în *Foaie pentru minte* VI, 1843, nr. 35, p. 273—275 şi Ioan Maiorescu, *Refutarea pârerei d-lui J. K. Sfchjuller despre germana origine a limbei române, Ibid.,* XI, 1847, nr. 15, p. 117—121; nr. 16, p. 125—131; nr. 17, p. 133—139; nr. 18, p. 141—143; nr. 19, p. 151—155; nr. 20, p. 162—164; nr. 21, p. 165-168; nr. 22, p. 173—178. Vezi analiza acestei probleme în *George Bariţ si contemporanii săi,* voi. I, Bucureşti, 1973, p. 133, n. 6.

[17] Amestecătură.

[18] E vorba de *Lexiconul de conversaţie* al lui Al. Gavra, din care se tipăresc primele coli abia în 1847. Vezi I. Pervain, *Studii de literatură română,* p. 105 şi urm.; Mircea Borcilă şi V. Bulat, *Alexandru Gavra — lexicograf,* în *Limba română,* XX, 1971, nr. 5, p. 503—513.

XIV

Arad ianuarie (1)846 n.

Domnule redactor !

Către ceia 9 prenumeranţi \&*Gazetă* şi *Ffoaie*7 în a *28*[a] a l[unii]trecute trimişi, îţi mai trimit încă pe aceştia următori.

1 Erdemes Dima Istvân Csanâdi rev vâmszedo urnak,per Temesvâr, Bânât-Comlos, Nagy Sz[en]t Mikios. *Ratz-Csanâdi revnel.*

2 Instituto G. r. n. u. clericali, Aradini. [1]

Aşadară, de toţi, prenumeranţi sînt cu numerul 11, iară pentru mine al 12-lea a mi se trimite mă rog.

Magaz. istoric nr. 4—5 încă nu mi-au sosit.

D-nul Dragoş Ioan[2], szolgabiro în Com[itatul] Bihar ar pofti prin d-nul Gavra 40 exemplare din *Magaz. istoric* pentru 40 prenumeranţi şi îi scrie că el d-tale ţi-au scris în treaba aceasta[3], dar răspuns nu au căpătat. Aşa, nu ştie că are nădejde de a căpăta au ba? Fii bun mai nainte înştiinţează-mă pre mine despre aceasta.

Alta. Nu ştiu ce să mai socot despre novelele mele. D-ta ai bunătatea şi prietenia pentru mine de fă rînduială la espediţie / ca să nu mai 37
scriu eu şi acolo, ca să se trimită cu rînduială. Eu cred că la espediţie e smînta. Nu mi-au venit *n*[rii] 101—51 şi nr. 102 din *Gazeta* şi *Foaie.* Binevoieşte, dară, a orîndui ca să mi se trimită barem aceste, că altele de mai nainte îmi smintesc, dar cu acele acum nu gîndesc, numai aceste să mi se trimită.

Mi-au mai făgăduit încă doi a se prenumera la novele, dar nu şi-au ţinut vorba. Unul e d-i prota de la Vilagoş [4], care au mai fost prenumerat.

Aceste cam cu graba scriindu-le, rămîn cu cuviincioasă cinstire al d-tale cinstitoriu umil, .

Atanasie Şandor[5]. / 37

[Adresa:] An den wohlgeborenen Herrn *Georg Baritz* Redacteur der *Gazeta de Transylvania* und Professor, zu *Cronstadt*

[1] Merituosului domn Ştefan Dima, încasator de vamă la vadul Cenad. Prin Timişoara, Banat — Comloş, Sînnicolaul Mare, la vadul Cenadului sîrbesc.

Seminarului clerical din Arad.

[2] *loan Dragoş,* deputat şi om politic din Transilvania, 1810—1849. După studii de drept la Oradea a ocupat funcţia de jurat comitatens. Pînă în 1848 s-a orientat spre partidul conservator. Din 1848, fiind ales deputat în cercul Beiuşului, este atras de principiile lui Kossuth, devenind unul din intimii acestuia. Este cunoscut mai ales prin acţiunea sa din 1849 cînd încheie armistiţiu cu Iancu în numele lui Kossuth. Moare la 10 mai 1849 în urma eşecului misiunii sale.

[3] Este vorba de scrisoarea lui loan Dragoş către Bariţ din 10/22 decembrie 1846 (B.A.R., ms. rom. 995, f. 12r + v). într-un viitor volum se va publica şi corespondenţa lui Dragoş cu Bariţ.

[4] Siria, localitate în jud. Arad.

[5] De mîna lui Bariţ: „1846, ian. 7, dr. A. Şandor".

XV

Arad 14<* ianuarie (1)846 n.

Domnule redactor !

Deşi cam tîrziu, trimiţîndu-mi-se încă o prenumeraţie la *Gazetă* şi *Foaie* pe semestrul I (1)846, mă grăbesc a te înştiinţa sub titula:

1 Admodum Reverendo domino Theodoro Tempea, parocho et locali directori. Per Temesvâr-M. Becskereck — *M. Torakini.*[1]

Banii pentru 12 prenumeranţi — de toţi prin mine — se vor trimite cum voi primi cîţiva de la unii 20 încă din Arad, însă nu cred că mult se va întîrzia. Suma banilor, 120 fl. val.

Din scrisoarea d-tale înţeleg că şi nr. 6 din *Mag. ist.* mi l-ai trimis, încă nr. 4—5 nu mi-au sosit.

Dar jumătatea de coală care-mi sminteşte din *Curier de ambe sexe* trimite-se-va? Din ţădula de la d-nul Ârkossy[2], mie trimisă, s-au văzut că şi un exemplariu din *Mag. ist.* nr. 1 e smintit.

Aşa întîmplare avui în zilele aceste cu un exempl. de *Macrobiotica* tom. II care, desplătit fiind, însă smintind coala 18ª întreagă, mi s-au trimis înapoi, deşi subscridentul şi-au scris înlăuntru numele său. N-am putut face a nu da alta în loc, ca să nu vestească prin părţi că *Macrobioticele* sînt smintit legate.

Am îndrăznit a-ţi scrie în scrisoarea dinaintea acesteia trimisă că unii numeri din *Gazetă* îmi smintesc. Ai prietenie a mi-i trimite, precum
39 şi nr. 90, de se află de prisos. /

Macrobiotice tom. II am împărţit pînă acum 116, dar banii încă nu mi-au venit din tom. I. De cînd îţi trimisei banii nu-mi veni încă nici un creiţariu.

Este ceva pricină nouă de-mi faci întrebarea pentru lipsa au nelipsa foilor d-tale? Poate-mi fi şi mie arătat a o şti? Şi cine e acela care ar îndrăzni a disputa lipsa lor? La aceste îţi voi răspunde însă mai întîi —de mi se cuvine a şti — aş dori a fi înştiinţat.

La noi nou nimic, decît că frigul au început cu o putere mare două-trei zile, dar înmuindu-se, lemnele mai puţin s-au căutat. Acum nea[u]ă puţină, îngheţ peste noapte, peste zi desgheaţă. Preţul bucatelor, mai ales a griului, a pînei, au mai scăzut.

Alt nou. D-na ocîrmuitorului administrator al Comit[atului] Arad atîtea datorii au făcut — se zice cu învoiala bărbatului, însă numai cu subscrierea ei — cît va veni sub concurs dînsa. El adecă, d-1 Fascho, se face că n-au ştiut nimic, ca şi cînd oamenii n-ar şti cum stă lucrul. Apoi ce să mai zicem de alţii!

Dar Gott[3] aduse nemţi din Virtemberg[4]? Dar nu cu apărarea românilor!

Rămîind cu cuviincioasă cinstire, al d-tale adevărat cinstitoriu,

Atanasie Şandor,

doc. de medic[5]./ 3

[Adresa:] An den wohlgeborenen Herrn *Georg Baritz* Redacteur der *Gazeta de Transylvania* und Professor, zu *Cronstadt.*

[1] Reverendissimului domn Teodor Tempea, paroh şi director al şcolii locale. Prin Timişoara— Becicherecul Mare în Toracu Mare'.

[2] loan Arcoşi, fruntaş politic român din Arad.

[3] Johann Gott.

[4] în deceniul al patrulea al secolului trecut, o dată cu începutul mişcării naţionale în rîndul saşilor din Transilvania, fruntaşii acestora, şi în primul rînd Ştefan Ludwig Roth, acreditează ideea necesităţii de a spori numărul germanilor prin noi colonizări. în 1845 editorul Johann Gott este însărcinat cu misiunea unei vizite de sondaj în Germania, vizită în care pleacă însoţit de Bariţ, redactorul braşovean putîndu-şi îndestula din nou apetitul pentru călătorie, dovedit în anii anteriori. Profitînd de neaşteptatul prilej, Bariţ observă cu interes şi lăcomie oamenii şi lucrurile din Bavaria, Hessen, admiră vestigiile istorice din Valea Rinului, compară starea socială din Germania cu cea de la noi. Rezultatul acestei călătorii va fi un lung sir de articole inserate în *Gazeta de Transilvania* (VIII, 1845, nr. 74, p. 294—295; nr. 76, p. 304; nr. 77, p. 308; nr. 78, p. 312; nr. 79, p. 316; nr. 80, p. 319-320; nr. 81, p. 323-324; nr. 82, p. 326-328; nr. 83, p. 330-332), primele contribuţii de seamă ale lui Bariţ de acest gen, întrucît memorialul din 1836 (însemnările de călătorie din Ţara Românească) a rămas, după cum se ştie, în manuscris.

Misiunea lui Gott se va solda cu un eşec total. Bariţ rememorează cu satisfacţie discuţia purtată cu un german din Darmstadt care, la propunerea de a emigra în Transilvania, răspunde că s-ar îndrepta „de zece ori mai bucuros peste mare, în America, decît în ţări în care domneşte aristocraţia în toată grozăvia ei". Vezi despre această problemă şi George Em. Marica, *Notele de călătorie ale luiGeorge Bariţ,* în *Anuarul Institutului de istorie din Cluj,* VI, 1963, p. 123—149.

Două scrisori trimise de Bariţ din această călătorie ne ajută să plasăm exact în timp drumul spre „Virtemberga": luna septembrie 1845. Astfel, prima scrisoare (B.A.R., Filiala Cluj, Fond. coresp., rir. 351) este expediată din Sas-Sebeş la 6 septembrie; în 9 septembrie se afla la Arad, de unde îi scrie soţiei cea de-a doua scrisoare (Fond. cit., nr. 347), care trădează ceva din atmosfera călătoriei: „Nu poci să vă scriu pe larg, pînă la Pesta. Ne grăbim foarte tare, pentru ca să ne întoarcem cît s-ar putea mai în grabă acasă".

[5] De mîna lui Bariţ: „1846, ian. 14, dr. A. Şandor, Arad".

XVI

Arad 26ª febr. (1)846 n.

Domnule redactor !

Banii prenumeratiei la *Gazetă* nu ţi i-am putut trimite mai degrabă că nu mi-or fost toţi la mînă. Din Arad n-am aflat neguţătorii! care sa-i

fi trimis de-a dreptul la Braşov, ci am trăbuit a-i trimite prin Filwagen[1] la "timişoara, ca să capăt Anweisung[2], ce ţi-o trimit aici, sunătoare de 88 fl. 2 cr. argint. De după scrisorile d-tale mi-am tras din banii novelelor pentru 13 prenumeranţi = 13 florinţi val. şi aşa-ţi trimit numai 46 fl. 48 cr. arg. îţi trimit deodată şi din *Magazin istor.* atîţia cîţi am primit, că ştii cum sînt oamenii noştri. Pentru nr. 2—3, de la 16 prenumeranţi = 32 sfanţi, pentru a căror n-ri aducere am plătit porto 20 cr. arg.; pentru n-rii 4—5—6, de la 10 prenumeranţi = 33 sf., pentru a cărora aducere am plătit 36 cr. arg. Scoţînd dară aceşti 56 cr. arg., toţi dimpreună sînt:

Pentru *Gazeta*	46 fl.	48 cr.	arg.
Pentru *Mag. ist.* nr. 2—3	10 fl.	20 cr.	
Pentru *Macrob.* tom. II	8 fl.	—	—
Pentru *Macrob.* tom. I	6 fl.	40 cr.	
Siebenb. Wblat[3] pentru d. Serb	3 fl.	30 cr.	
Istoria bisericească adusă chiar de d-ta	2 fl.	20 cr.	
De tot	88 fl.	2 cr.	arg.

Banii aceştia îi vei primi d-ta de la casa Florian Ioh. et comp. prin neguţătoriul timişoran Strohmayer.

41 Ce se atinge de *Mag. istor.* ai bunătate / a-ţi însămna că de la cîţi prenumeranţi ai mai [primit], adecă cît în sumă ai primit. îmi pare bine că ai trimis d-lui Dragoş[4] şi 10 exempl. din *Mag. istor.,* numai el să se îngrijească de bani. De cumva va pofti mai multe, îi vei trimite, dar pînă atunci nu.

Cu *Macrobiotica* tom. II greu merge, că prenumeranţii nu se îngrijesc să le ducă şi mulţi carii au luat tom. I nu voiesc al II. S-or dizgustat oamenii cu *Drama*[5]...; apoi *Macrobiotica* nu o ştiu judeca preoţii mojici. Ce zici de viitoriul nostru ?!

Novelele din prinţipaturi plac mai multora şi poate că vom face o societate ca să le aducem pe toate, numai preţul tuturor nu ştim în banii noştri. Ai bunătate cînd mă vei înştiinţa despre primirea banilor, cu prilejul dintîi a-mi scrie şi preţul pe jumătate de an a novelelor acestora: a) *Curierul rom.*[6] cu *Buletinul official*[7] şi *Suplement-,* b) *Albina rom.*[8] şi *Buletinul f. of.*[9] c) *Icoana lumei*[10]; d) *Mercuriul din Iaşi*[11]; e) *Vestitoriul rom.*[12]; f) *învăţătoriul satului*[13]; g) dacă mai sînt şi altele şi se pot aduce. Eu las după părerea d-tale şi ne vom învoi dacă ne vei recom[an]da, toate au numai unele. Lăsînd p.e. unele *Buletine* atingătoare numai de starea prinţipaturilor cum sînt: liţitaţii etc, eu mă voi sili să se învoiască unii ai noştri. Pe lîngă toată silinţa moldoromanilor, totuşi mă tem de ruschi cu treaba lor. Eu cred că d-ta le ştii bine treaba — cam pe scurt înştiinţează-ne — şi mă tem [să nu ne] strice naţio[na]litatea procletul.

Pe aici se aude că Şincai şi Klein iese, au că au ieşit în Bucureşti[14].
41« De este aşa, d-ta trăbuie să ştii şi să ai şi exempl[are]. Sîntem curioşi / *unii* a şti că loveşte-se cu a lui d-lui Gavra şi să ne trimiţi vreo coală, au mai mult, şi că cine are originalul?

Dar cu *Curierul de ambe sexe* cum stă treaba, mai căpătăm? Din *Mag. istor.* îmi lipseşte şi mie nr. 1 şi altora, carii au primit alţi n-ri, primind unii nr. 1 şi mai mult ba, bacsamă neavînd voie mai departe.

Istoria bisericească[15] de fratele metropolitului din Bucureşti să-mi mai trimiţi vreo două exempl.

Doară mai bine ar fi să se trimită d-lui Serb *Sieben[burger] W[ochen]blatt* de-a dreptul sub cuverta lui, iar nu mie. Nr. 11 i-au smintit.

Treaba cu catedra e aşa, că de tot s-au şters, şi că la propoziţia d[omnului] inspector în[alt] Consiliului aşternută, m-au recomendat pe mine de prof[esor] în locul unui Popovici Alexie[16], ce-1 cunoaşte d-1 Vasici din Pesta, şi acesta inter nos sit dictum ab inhabilitatem est sublevates a docendo modo fungatorio[17]; aşadară eu sînt denominat "încă an. tr., baş la sfîrşit, şi introdus în a 10* febr. n. Aşa, futuram sefeelarum organisatione[18] se aşteaptă — per universum regnum[19] a preparandiilor — într-un an. Despre aceste mai mult de altă dată.

Dicţionariul publicat[20] ne este de lipsă. A mea dorinţă aceea ar fi, ca verbii să se pună la început în persoanele radicale, nomenii, precum în nr. singul. aşa şi în plural, tot în sensul indeterminat sau fără articul, care e lesne a-1 adăoga. Cîtă greotate în plural în aceia nomeni carii trec din singul. cu gen bărb. în plur. în gen fămeiesc.

Al domniei-tale adevărat cinstitoriu şi prieten,

Atan. Şandor,
doc. de m.[21]/ 4$

[Adresa:] Den wohlgeborenen Herrn *Georg von Baricz* Redacteur der Gazeta de Transilvania und Professor, zu *Cronstadt*

[1] Căruţa poştei, diligenta.
[2] Aviz, mandat, înştiinţare.
[3] Prescurtare pentru ziarul german *Siebenbiirger Wochenblatt,* care apare la Sibiu cu începere din 1837.
[4] Vezi nota 2 la scrisoarea XIV.
[5] Drama lui Al. Gavra despre Gheorghe Şincai.
[6] *Curierul românesc,* 1829—1859, apare începînd din 1844 cu un supliment intitulat *Buletin, gazetă ofiţială* (vezi n. 7). Vezi Nerva Hodoş şi Al. Sadi-lonescu, *Publicaţiile periodice româneşti,* I, Bucureşti, 1913, p. 399—400.
[7] Titlul exact: *Buletin, gazetă ofiţială.* S-a tipărit în tiparniţa lui Heliade Rădulescu pînă în 1847.
[8] *Albina românească,* 1829—1859, revistă editată la Iaşi de G. Asachi, care se îmbogăţeşte pe parcurs cu două suplimente: *Foaia ofiţială* — vezi titlul întreg în nr. 9 — (1832) şi *Arhiva albinei* (1844—1847).
[9] *Buletin, foaie ofiţială a Prinţipatului Moldaviei,* Iaşi, 1833—1859.
[10] *Icoana lumei, foae pentru îndeletnicirea moldo-românilor,* Iaşi, 1840—1846.
[11] *Mercuriul de Iaşi sau Avizuri comerciale interesante,* Iaşi, decembrie 1845, redactor G. Asachi (*Publicaţiile periodice româneşti,* t. II, supliment, p. 795).
[12] *Vestitorul românesc* apare la Bucureşti între 13 februarie 1843 şi 30 ianuarie 1857. Vezi Nerva Hodoş şi Al. Sadi-lonescu, *Publicaţiile periodice româneşti,* p. 767.
[13] *Învăţătorul satului* apare la Bucureşti între 1843—1852.
[14] E numai un zvon, legat do presupunerea că Gh. Vida de la Iaşi ar munci în continuare la publicarea ediţiei sale din *Hronica* lui Gh. Şincai. Primul tom din această ediţie apăruse la Iaşi în 1843, iar Gavra scosese primul tom din ediţia sa la Buda, în 1844.

[10] Trebuie sa fie vorba de *Istoria bisericească* tradusă de Lesviodax, pe care *Foaie pentru minte...* (VIII, 1845, nr. 44, p. 356) o anunţă la *Bibliografie,* împreuna cu fascicolele 2 — 3 din *Magazin istoric pentru Dacia.'*

[16] Profesor la Preparandia din Arad între 1842—1846 unde a predat limba romană, maghiară şi germană, epistolografie şi mătăsărit; s-a născut si a murit (1798-1859) în Cuvin unde a fost profesor şi director al scolii române. Catedra sa de la institutul din Arad e moştenită de doctorul Atanasie Sandor. A lăsat în manuscris studii de filozofie şi botanică. Vezi T. B o t i s, *Istoria scolii normale (Preparandiei) din Arad,* p. 406 — 407.

[17] „Intre noi fie spus, din cauza inaptîtudinii a fost suspendat de a face cursuri ea fungent (supleant)".

[18] „Viitoarea organizare a şcolilor".

[19] „In toată ţara".

^ [20] în *Foaie pentru minte ...* din 1846 (IX, nr. 11, p. 85-88) Nifon (Nicolae) Bălăşescu îşi publică articolul *O probă din limba noastră.* Autorul insereează cîteva consideraţii cu privire la necesitatea unui dicţionar etimologic — aduce si cîteva exemplificări! — pentru cultivarea limbii române. Bălăşescu îsi exprimă aici intenţia de a lucra un astfel de dicţionar. Ulterior *(Foaie pentru minte* IX, 1846, nr. 35, p. 277—279), Bălăşescu revine cu un apel către cititori pentru prenumerare la un *Dicţwnariu latino-român* pe care vrea să-1 publice. Avatarurile acestui dicţionar vor fi însă mai lungi, căci el apare albia în 1848.

[21] De mîna lui Bariţ: „1846, dr. Sandor".

XVII

Arad 16[a] mart. (1)846 nou

Domnule redactor !

Fiindu-mi scurt timpul pentru ţinerea examenelor astăzi la Preparandie, mă grăbesc a ţi le însemna următoarele:

1. Cele 16 exempl. din *Curierul de ambe sexe* le-am primit, dar, pe cum văd, numai 7 numere au ieşit. într-un exemplar îmi sminteşte ce se cuprinde întră pag. 32—41, adecă o jumătate de coală.

2. La novelele din prinţipaturi, însoţindu-ne mai mulţi, ne-am învoit la toate, adecă: a) *Albina rom.* cu *'Buletinul ofic.* şi b) *Arhiva Albinei; c) Icoana lumei; d) Mercuriul din Iaşi*[1]*;* e) *Curierul român* cu *Buletinul ofic.*; f) *Vestitoriul rom.*; g) *învăţătoriul satului*; h) *Universul*[2]. Preţul [îl] ştim numai a *Vestitoriului,* 4 ruble, aşadară 20 fl. val. ? Placă[3] dară aceste a ni le procura cu toţi numerii de pe anul acesta. Banii ţi-i voi trimite la timpul său. Noi aceste le vom ţinea la apotecariul român Gheorghe Stupă[4], dar să se adreseze mie. Oare Kreuzband[5] bine va fi, nu se vor scoate afară ? Bacsamă e mai lesne poşta. Placă a-mi trimite şi un exemplar din *Coconul Jorgu de la Safdagujra*[6].

3. Dar ce socoti d-ta, la cine se află originalul din Şincai-Klein? Ca să nu ne înşelăm.

4. Nu ştiu, nu vă veţi mînia pe mine — d-ta şi d-nul Vasici — că eu am fost generos a face cinste unui student bun,' care mi-au descris unele şi altele socoti în treaba prenumeranţiei şi altor lucruri, o *Macrobiotica* din tom. I, adecă despre care ţi-am scris că mi s-au trimis înapoi toată afumată ca pe o şoancă şi din tom. II aceea care iarăşi mi s-au trimis înapoi, ca în care nu se află coala a 18[a] şi în care au fost scris numele cumpărătoriului ?

5. Am avut nescari vorbe cu un protopop pentru tom. I din *Macrob.,* căci mi-au făgăduit, la trimisele mele scrisori, mai de multe ori că-mi va / trimite banii, ce tot au întîrziat şi după ce i-am scris o scrisoare — 43
cam orăzenească —- adecă o ţîră prea la adevăr pentru un popă, m-au întîmpinat cam mînios, zicîndu-mi că să ştiu că preoţii nu-s purcari, ce şi eu am adeverit că nu; ci aş fi trebuit să-i zic doară, că unii sînt mai răi decît purcarii. Apoi m[i]-au plătit, dar al *II*[le] tom n-au luat.

6. Aici se vorbeşte că s-ar bate 3 inşi după episcopia din Ardeal de 1. gr. n., adecă: loan Moga[7], loan Popasu[8] (se zice a fi sîrb) şi oarece arh[imandrit] Vasilie Popovici[9], aceştia de la d[um]neavoastră din Ardeal; iară de la noi, arhimandriţii Şaguna[10], născut peştan, ţănţariu[11], şi Kyrilovits.

——7. Respunsurile d-tale lui Gerando[12] au fost *non plus ultra*[13] tuturor foarte plăcut[14]. La sfîrşit despre Hora şi Cloşca atîta am de a-ţi aduce aminte: ca să vadă lumea şi românii să cunoască mişcările acele, bine ar fi de am fi ascultat să se preîntoarcă din *Eletkepek dd*[o] 22 novembr. a. trecut, ce foarte clasic au descris Horvâth Mihâly[15], un preot tînăr catolic, însă prigonit de catolici pentru că în istoria sa foarte tare au descoperit adevărul în privinţa protestanţilor asupriţi din Arhidio[ceza] Strigonului. Se află acum crescătoriu în Viena. Acolo se vede că cine au fost „diabolicis votae"[16] adecă alţii, şi unii români la început. Eu cred că ar fi românilor plăcut a şti.

8. In *Serbske Narodne Novine* din 14 februarie a.c. nr. 13 întorcîndu-mi-se de pe serbie[17], aceste ţi le însemn:

„In clipa aceasta primirăm din Viena înbucurătoarea pentru tot neamul nostru cel dreptcredincios ştire cum că aceia ce cu prilejul ţinutei mai în urmă diete, prin rugăminte s-au cerut milostivului stăpînitoriu, ţăreştile legi păstrîndu-le, numai pentru aceea au întîrziat, căci au vrut mila sa cea cesaro-crăiască, în înţelesul legii, după înaltul sieşi cuvenit crăiesc drept, în lucrurile noastre cele bisericeşti, prin rezoluţie crăiască afară de dietă a o cinsti. Aceea ce întregul popor de la bunul a patriei părinte aşa de setos au aşteptat, înăl/ţia-sa milostivul nostru monarh 43v
în măsură deplină credincioşilor săi supuşi, fiilor a drepWedincioasei biserici, a împlini bine au voit, adecă prin datul mai de curînd afară crăiesc rescript sloboda din fieştecare altă în a noastră lege trecere milostivă au îngăduit[a]'.

9. Mă vei ierta, d-le, că doară mă voi arăta o ţîră cam neobraznic şi poftitoriu de a fi lăudat, însă dacă văd că aceia carii bine ştiu de lucru nu vreu a-1 face cunoscut, îndrăznesc eu următoriul lucru a ţi-1 descoperi, că de-1 vei afla vrednic să-1 pui în *Gazetă* pentru de a da îndemn şi altora spre facere de bine.

Eu de la anul 1838 — de cînd mă aflu în Arad — lecuiesc preparanzii institutului nostru din Arad gratis şi i-am tămăduit din boale, parte acute, parte cronice, de care mai ales se ţin răni feli de feli, înflorescenţii cutanate ş.a., iară medicamente de la an. (1)841 le dă d. Gheorghie Stupă, *ex quidam.* An. (1)841 au făcut suma 19 fl. 31 cr. conv. monet.; (1)842 = 21 fl., 7 cr.; (1)843 = 40 fl., 30 cr.; (1)844 = 48 fl., 49 cr.; (1)845 = 37 fl., 2 cr. arg., în suma 167 fl., 9 cr. arg. Facem, dară, bună-

tatea aceasta gratis cu aceşti mişei, doară se vor deda mai mult oamenii noştri la lecuri doftoriceşti, să nu creadă tot în superstiţii etc.

D-ta de vei afla lucru, adecă sujetul, de treabă, în *Gazeta* le vei pune[18] şi vei aduce temeiuri frumoase, după cum ştii d-ta, dar nu atinge comembri Institutului. De nu, le vei lăsa, însă eu cred că pentru îndemn e vrednic de publiţitate, numa mă rog ca să nu se ştie că eu ţi l-am împărtăşit. Pune că de la cutare au cutare abonat din părţile Orăzii-Mari îţi este făcut cunoscut lucru, p.e. d-nul Gavra, ca care ştii de lucru foarte bine, au şi alt mădulariu din institut. Dar tac, ca să nu-mi vină mie de cinste: eu acum făcui aceasta pentru d-nul apotecariu. Dar, cum zisei, mă rog anonimitate.

Rămîind cu cuviincioasă cinstire şi adevărată pretenie, sînt al domniei-tale şerb cinstitoriu şi apleeat,

At. Şandor. [19] /

[Adresa:] Den wohlgeborenen Herrn *Georg v. Baricz,* Redacteur der *Gazeta de Transilvania* und Professor, zu *Kronstadt. Franco*

[1] *Mercuriul de Iaşi seara. Avizuri comerciale şi interesante,* apare la Iaşi în 1845. Vezi *Bibliografia analitică a periodicelor româneşti,* I, Bucureşti, 1966, p. XVIII.

[2] *Universul,* apare la Bucureşti între 8 iulie 1845 şi 2 mai 1848 sub redacţia lui I. Genilie. Vezi N. Hodoş'şi Al. Sadi-Ionescu, *Publicaţiile periodice* p. 758.

[3] Fii bun.

[4] Gh. Stupă, farmacist în Arad.

[5] Mod de a expedia recomandat prin poştă.

[6] Piesa lui Vasile Alecsandri, care e trecută în anunţurile din *Gazeta Transilvaniei* că se poate procura de la Iaşi.

[7] Ioan Moga, arhimandrit la Sibiu.

[8] Ioan Popasu, protopresbiter la Braşov.

[9] Cleric cu studii la Viena după 1816; cf. N. Popea, *Archiepiscopul si mitropolitul Andrei baron de Şaguna,* Sibiu, 1879, p. 17.

[10] Andrei Saguna era arhimandrit al mănăstirii Covil din Dieceza Neoplanta (Novi Sad).

[11] Macedo-român.

[12] *Aug. de Gerando,* scriitor francez, participant la revoluţia maghiară din 1848. Căsătorit cu o contesă Teleki. Este foarte subiectiv în scrierile sale în raport cu românii.

[13] Cum nu se poate mai bun.

[14] E vorba de articolul *Răsunet la cele de pre faţa 415 a Foaiei pentru minte s.c.l. an. tr. împărtăşite după domnul A. de Gerando,* semnat „Mai mulţi inşi din ţinutul Braşovului" şi apărut în *Gazeta de Transilvania,* IX, 1846, nr. 15, p. 59.

„Răsunetul" viza publicarea în *Foaie pentru minte...* (1846, nr. 1, p. 15; nr. 2, p. 9—13; nr. 3, p. 17—21 şi nr. 4, p. 25—28) a fragmentului intitulat *Cap. al treisprezecelea din cartea d. A. 'de Gerando. Românii,* din lucrarea lui Augustine de Gerando, *La Transylvanie et ses habitants,* Paris, 1845, 2 voi. (Vezi biografia lui A. de Gerando în *George Bariţ şi contemporanii săi,* voi. I, Bucureşti, 1973, p. 105, n. 1.) Fragmentul este precedat de un articol „preparator" al lui Bariţ *(Foaie pentru minte* 1845, nr. 51, p. 405-411 şi nr. 52, p. 413-418: *Românii la d. A. de Gerando)* si urmat de un altul, analitic *(Reflexii la descrierea românilor prin d. A. de Gerando,* în *ibid.,* 1846, nr. 6, p. 41—48 şi nr. 7, p. 49-56).

[15] Vezi articolul *Egy jelenet II Jozsef kormânytortenetebol* (O scenă din perioada de guvernare a lui Josif al Il-lea), în *Elet kepek,* Pesta, nr. 22, noiembrie 1845. *Horvâth Mihaly,* 1809—1878, episcop de Cenad, istoric şi om politic maghiar, ministru al învăţămîntului în 1848, ducea tocmai în această vreme o campanie de presă liberală. A scris o serie de lucrări istorice, printre care *Istoria industriei si comerţului în Ungaria în ultimele trei secole* (1840) şi *Istoria maghiarilor* (1842—1846). Credem că Şandor se referă la aceasta din urmă. Vezi *Magyar eletraizi lexicon.* I, Budapest, 1967, p. 749.

[16] De credinţă drăcească.

[17] Traducerea lui At. Şandor din ziarul *Serbske Narodne Novine* a apărut sub titlul *Ungaria* în *Gazeta de Transilvania,* IX, 1846, nr. 22 (14 martie), p. 86, specificîndu-se că a mai dat informaţii despre acest lucru în nr. 21.

[18] Informaţiile date de At.' Şandor au primit, în formularea lui G. Barit, următoarea înfăţişare (vezi articolul *Ungaria,* în *Gazeta de Transilvania,* IX, 1846' nr. 22, p. 86):

„De *Macrobiotica* d-lui dr. Vasici, că mai mulţi din părţile noastre nu voiesc a primi cu tomul I şi pe al Il-lea, nu ştiu pentru ce vă miraţi. Ne-ati face prea mare cinste dacă aţi crede că toţi carii petrec anii pe la institutele noastre ar şti şi ceti; nu, ci ei rămîn tot simpli idioţi, prin urmare nedestoinici a pricepe şi a preţui asemenea producte. Ba, mulţi dintre aceia nici pentru facerile de bine pipăite cu mîna întinsă lor, numai în numele Domnului, nu ştiu să fie recunoscători. Spre dovadă, vă voi aduce o pildă carea eu cînd am auzit-o m-au adus la un feliu de melanholie. D-l doctor de medicină Atanasie Şandor din Arad de opt ani, adică de la 1838 caută, prescrie şi lecuieşte pe preparanzii bolnavi în institutul de acolo, scotînd pe mulţi din osebite boale, precum de acelea care le zic medicii acute, altele'cronice, răni ş.a., ş.a., totdeauna numai în numele Domnului, gratis, iar d-1 Georgie Stupă apotecariu (spiţeriu, tot român) dădu pe cinci ani de la anul 1841 pînă la dec. a. 1845 tot la numitul institut medicini gratis, preţuite în sumă de 167 f. 9 cr. Numiţii doi bărbaţi fac bunătatea aceasta mai mult cu scop ca, dedîndu-se viitorii învăţători ai poporului cu lucruri mediceşti regulate, să nu mai creadă nici ei în superstiţii, să scoată cu vreme şi pe popor din aceleaşi; însă cine-i pricepe si cine le-au mulţumit vreodată? într-aceea, modestia d-lor îmi va ierta că eu îndată ce am aflat împrejurarea aceasta mi-am propus cu de-adinsul a nu o lăsa nepublicată, si iată că prilejul mi l-aţi dat chiar dv."

[19] De mîna lui Barit: „1846, mart. 16, dr. Sandor".

XVIII

Arad 9[1] aprilie (1)846 n.

Domnule redactor !

Ce în nr. *Gaz[etei]22* despre atinsa rezoluţie ches[aro] împărătească la libera trecere din legi[le] catol[ică] şi greco-cat[olică] în legea răsăriteană gr. neunită s-au publicat[1] şi ce despre deobşte ţinerea mulţămită şi înălţarea ferbinţelor rugăciuni pentru îndelunga şi fericita viaţă a Monarhului s-au atins, aceea spre ase împlini în sărbătoarea Sf[intei] Bunevestiri (blagoveştenii) în toată ierarhia s-au hotărît, trimiţîndu-se prin excel.-sa metropolitul Carloveţului[2] respectivilor dd. episcopi pastoralele, în Viena tipărite, după cum se vede spre comunicare cu comunităţile de 1. gr. n. dreptcredincioasă.

„Cu ce solenitate, cu ce evlavie, cu ce impresie făcută în sufletul credincioşilor s-au dus în sfîrşit în data serbare, adecă şi a Sf. Buneivestiri şi a deobşte vestirei sus-atinsei resoluţii, acela numai care au fost de faţă poate să-şi închipuie. Măria-sa d-1 diecezanul episcop, după ţinuta sfîntă slujbă de dimineaţa la aşa-numita biserica tokiuliană de aici, pe la 8 ceasuri, petrecut de căpeteniile oraşului de 1. gr. n., de o nenumărată mulţime de popor, cu proţesie (litie) înfrumţesată şi de o companie

militărească din Reg[imentul] „Don Miguel", spre serbarea solenității zilei cu însetare aşteptate poftită, în cîntări armonioase de clerici şi preparanzi răsunătoare, după cetirea 4 evangheliilor în uliță, intrînd în biserica catedrală, fu urmat de un popor numeros. La începutul sf. slujbe, măria-sa ep[iscopul], cu un cuvînt pătrunzătoriu de bucurie, au făcut pe credincioşi deştepți spre mila monarhului, revărsată şi spre ai noştri, şi de aceea spre ținerea slujbei de chilin pentru îndelunga viață a monarhului.

După obişnuita slujbă a sărbătoarei în zioa numită văzută, au urmat citirea pastoralei metropolitane, apoi a unui țircular episcopesc cătră
45 protopresbiterul locului, cetindu-se mai nainte pastorala / româneşte prin d-1 protopresb[iterul] locului loan Raț, cu un ton răsunatoriu şi plin de viață. Acum, căutînd omul împrejur, multe lacrimi de bucurie au putut vedea picăturind din sclipitorii ochi a credincioşilor. Sîrbeşte încă s-au cetit. La începerea cetirei au urmat cunoscuta cîntare omagială aci alăturată, întocmite versurile înainte de doi ani, prin d-1 Teodor Serb, româneşti, cu o harmonie de după o parodie întocmită, iară serbeşte cu armonia cunoscută, urmînd pe afară urletul trascurilor, slobozirea pustelor, trasul clopotelor, ce mai de multe ori s-au aşijderit.

Prînzul de post la masa măriei-sale în aceeaşi zi dat, nu altcum decît pompos s-au putut numi. Toasturile şi închinările pentru înălțatul împărat, pentru toată Curtea Austriei, de cîntarea *Ține D[oamJne pe împăratuleto.* etc, de trasul clopotelor la biserica catedrală, de sunetul şi bubuitul trascurilor fură urmărite, precum şi la toasturile pentru îndelungă viața excel.-sale a metropolitului, care nencetat s-au ostănit pentru dobîndirea resoluției, pentru măria-sa d-1 dioțez[an] episcop, pentru d-1 mai marele a şcolilor inspector, precum şi la toastele pentru toți mesenii cîntări potrivite s-au cîntat. Iară ostaşii carii s-au ostănit a înfrumuțesa solenitatea vor fi cinstiți, adecă aceea una com[pa]nie, cu 20 fior. arg. şi 2 cove de vin"[3].

Aceste, cu pastorala dimpreună, a publica în mult prețuita *Gaz.* domniei-tale nu va fi de prisos pentru toată românimea.

In scrisoarea d-niei tale din urmă mă înştiințezi că de la Cluj mi-ai trimis 29 exempl. nr. 6 din tom. I a *Mag. istor.* adresat domnului loan Dragoş[4]. Nu ştiu cum, dar te-ai smintit, că eu acele le-am primit demult, şi aşa, a doa oară tot acelea 6 nr. nu-mi e de lipsă. Socoteşte ce e de făcut acum, să ți se trimită înapoi, au ce să se facă?

Dar *Curierul de ambe sexe* mai veni-va, ca să se împlinească 12 n-ri, după cum era vorba? La acesta un prenumerant al meu s-au lăsat de tot, adecă se vede că, mestecat fiind cu ungurii, ca fofiscal a varmeghiei, d-1 Mihail Cucsuba, nu gîndeşte cu românimea[5]. Dar, să ierți, veni-va
45v curu la măsură. El au plătit cînd ți-am trimis banii numai / pe jumătate an; exemplariul acesta de pe urmă a lui e la mine. Ce să fac cu el?

Dar novelele din prințipaturi toate ne vor veni cîte am prenumerat, au rămîne-vor afară doară unele buletine? Ai bunătate a mă înştiința că pe cînd ne vor veni şi cîte, ca să culeg banii cuveniți?

Episcopul nostru[6] e rînduit de a sfinți preoții de 1. gr. n. şi pentru Ardeal.

Auzim pe aici că fac unii preoți uniți moție cum să treacă la neunire. *Inter nos sit dictum*[7], oare n-ar fi mai bine pentru români ca ei să se împreune în privința religiei laolaltă ca şi naționalitatea lor să poată spori şi apoi să urmeze *un pium desiderium*[8]? Arhiepiscop român doară în Ardeal, şi aşa să se taie de s[îr]bi.

D[omnul] Ioanovici[9], loc[țiitor] director la Preparandia din Arad, se denumi de surogat Districtului] Temes[varului] schol. gr. r. n. u. natio[na]l director în locul lui Luca Kengyelâtz (suspendat ab officio et salario[10]), poate în perpetuum amotus[11].

Mulțămesc de corespondința potrivită în privința mea, bine au ieşit.[1]

Bani puțini s-au mai adunat pentru *Macrobiotice* şi pentru *Magaz. istorifcj.* Ii voi trimite cu banii novelelor din Prințipaturi odată.

Rămîind cu cuviincioasă cinstire, al domniei-tale şerb cinstitoriu şi prieten,

Â. Şand.[12] / 46

[Adresa:] An den wohlgeborenen Herrn *Georg v. Baricz* Redacteur der *Gazeta de Transilvania* und Professor, zu *Cronstadt. Franco*

[1] Vezi scrisoarea XVII.
[2] Iosif Rajacici.
[3] Articolul-informație al lui At Şandor a fost publicat în *Gazeta de Transilvania,* IX, 1846, nr. 29, p. 113—114. în continuare se reproduce pastorala în cauză.
[4] loan Dragoş, om politic român bihorean.
[5] Administrator financiar al comitatului, Mihail Cociuba, colaborator cu oficialitatea.
[6] Gherasim Raț.
[7] „între noi fie'zis."
[8] „O dorință fierbinte."
[9] *Constantin Ioanovici,* director al Districtului şcolar din Timişoara, care după ce a administrat, în anii 1815/1816 şi Districtul Caransebeşului, îşi pune candidatura la postul de inspector suprem al şcolilor neunite, în 1825, la'moartea inspectorului Ştefan Nestorovici. Deşi se face un „recurs" (cerere, memoriu) către împărat, postul este dat lui Nicolae Temesvâry. în 1846 inspectorul de Timişoara Luca Kengyelâtz este suspendat din post, fiind numit ca director interimar al districtului timişan, directorul Institutului preparandial din Arad, Constantin Ioanovici. Vezi T. Botiş. *Istoria şcoaleip.* 48—49, 65.
[10] „Din funcție şi salar."
[11] „Pe veci înlăturat."
[12] De mîna lui Bariț: „1846, apr. 9, dr. Şandor".

XIX

Arad 11[a] mai (1)846 c.n.

Onorate domnule redactor !

In a 8[a] l.c. mi s-au trimis scrisoarea aceasta aci alăturată, mie sunătoare, de la opidul Nădlac (locul naşterii mele, Comitat. Csanâd)[1], scrisă în obiectul care-1 vei ceti şi, pentru mai mare încredere, subscrisă de mai mulți, ba încă şi de tatăl meu, Mudrity Toma titorul bisericesc, omul mai bogat în Nădlac, lucrătoriu de pămînt şi speculant, stăpînito-

riu ca de vreo o sută şi două zeci de mii, mare sîrb, după aceea şi notariul Fark Istvân, arman, însă părtinitoriu mare românilor, născut din Cluj ş.a. Ținta o vezi, că, pe cît pofta de a publica solenitatea cunoscută, pe atîta, au doară mai mult, de a prostitua pe cel mai bătrîn paroh, de neam şi viță sîrb, Mihail Țervencovici, asesor a Lum[inatului] Comitat şi a Cinstitului] Consistoriu, care vezi că cum s-au purtat la aceea solenitate, despre care şi eu a mea opinie — pro privata notitia[2] — o adaog că e om et asinus in folio[3], sîrb bolund şi fălos, umflat, toată învățătura îi e în urlete şi cîntări sîrbeşti, sudelmi, dar bogat, că trăbuie s-o ştii că în Dieteza Aradului parohii mai bune nu sînt decît în Nădlac. N-are prunci, şi o preuteasă zbiciul lui D-zeu! La acest preot au tras în conac înainte de 2 ani un preot român unit, îndreptat de un român nădlăcan ca la un preot de omenie, noapte în timp ploios şi îmbălos. Insă după ce preotul străin au diesprins caii şi să se aşeze cu muierea şi pruncii, au băgat de samă preotul sîrbesc că gostiul lui ar fi preot unit. L-au țîpat din conac în pripă, cu şerpoaica de preoteasă, şi aşa preotul unit s-au dus la subscrisul Varga, adevărat român. Apoi ține-te la pîre asupra lui Varga la episcopul[4], zicînd preotul sîrbesc că Varga ar coludeli cu preoții uniți. Ce au vorbit episcopul tac, că mi-i greață a vorbi. Aceste ți Ie însămnai şi eu ca, de vei afla lucru de vrednic şi vei voi a le împlini pofta subscrişilor, să cunoşti omul mai bine, numai placă a cruța subscrierea acestori oameni ci a întrebuința numai litere începătoare, doară a unuia p.e., a notariului (Fark Istvân) f.s. Insă din /aceste poți aduce pe de departe, sau ca şi cum ar fi şi aşa oameni fără umanitate şi nesimțire, numai totuşi mă tem să nu cadă celălalt în goana vlădicii, în care se află. Pe acel preot sîrbesc l-au pîrît acum 2 ani chiar prăuteasa lui la comisariul Aradului ca pe un curvariu, bețiu. Acest preot nu cred, ba ştiu de-a buna sama că nu ceteşte în viața lui nimic, nici că dă bani pe cărți de cetit, ci de joc. A lui mai mare însuşitate este a mîna caii. Eu la scrisoarea aceasta am respuns şi m[i]-am dat părerea mea, dar subscrisul Varga s-au adresat la d-1 Gavra[5] şi poftesc nesmintit publicarea acestei scrisori. Eu dară ți-o trimit în origine, şi fă ce ştii. Numai că e aşa blăstămat de preot vrednic de ură, şi, ce e mai mult, încă sîrb[6].

In a 9[a], adecă alaltăieri, am primit prin d-1 Dragoş cele 29 exempl. din tom. II, nr. 1 *Mag. istor.* Dar cum va fi acum? De la d-1 Nistor, prof. din Beiuş, despre prenumeranții lui aceste primii, zicînd aceştia că *pacta paciscentibus legem possunt*[7] şi că ei pe lîngă condițiile la început publicate s-au prenumerat, iară la condiții nouă nu se îndatora. Pentru aceea, se lasă de prenumerat la tom. al II-lea. Din tom. I mi-au trimis înapoi n-rii 4—5—6 a unui profesor prenumerat, care s-au dus la parohie în Bănat. Pentru ceialalți 9 prenumeranți îmi scrie că toți, la plătirea nr-lor 4—5—6, nevoind a se mai prenumera mi-au tras cîte un sfanț din nr. 1, la care au plătit doi sfanți. Să fiu eu ştiut despre publicarea pe scoarța nr. 1 tom. II că, deşi nu voiesc a se prenumera mai departe, totuşi n-au drept a trage sfanțigul de la nr. 1 tom. I! Insă această condiție acum o cunoscui. Pentru aceea, de la 9 prenumeranți pe nr. 4—5—6 am primit cît mi-au trimis, adică 18 sfanți. Iară pentru nr. 2—3 de la 10 prenumeranți banii sînt trimişi tot de la Beiuş d-lui Gavra,

care îi ține la sine, zicîndu-mi că el are socoată cu d-1 Laureani şi că se vor înțelege / laolaltă. Eu cred^ că d-lor au socoată, dar eu aş vrea a-mi face socoată mea mai întîi. (Ii merge rău cu Şincai!) Sînt'dară la d-1 Gavra, pentru nr. 2—3, de la 10 prenumeranți^ 6 fl., 40 cr. arg. Pe nr. 2—3 numai de la un prenumerant îndepărtat n-am primit banii. Pe n-rii 4—5—6, de ai mei prenumeranți, de la 2 n-am primit. Se află dară la mine: 47*

Din prețul *Macrobioticei* tom. al II-lea	20 fl. arg.
Din prețul *Macrobioticei* tom. I	12 fl. 30 cr.
Magaz. istoric 4—5—6 nr.	10 fl.
	42 fl. 30 cr.

15ă ți-i trimit aceştia cît de curînd? Am să aştept pînă voi primi toți pe n-rii 2—3—4—5—6 restanți, că de la d-nul ştiu că nu-i capăt, fiindcă şi aşa are socoată cu d-1 Laureani!

Nu ştiu cum va fi cu tom. la II-lea. Nu vor voi să plătească înainte, şi apoi ce vom face? Puține vor rămînea şi apoi n-rii să ți-i retrimit?

Dar cu novelele din Moldo-Românie cum stă lucrul de nu le mai căpătăm? Noi am rînduit:

Albina român.
Buletinul oficial prețul pe un an = 20 fl. 40 cr. arg.
Arhiva Albinei
Icoana lumei 24 sfanți
Mercuriul din Iashi = 14 sfanți
Curierul rom. 1 , , 0 „ ' .
Buletinul oficial) Pre^ul = 2 galbem
Vestitoriul rom. = 4 ruble
învățătoriul satului — 4 sfanți
Universul = 14 sfanți

Acestor novele preț pe un an întreg face 56 fl. arg. iară pe jumătate de an 28 fl. arg. Noi dară / atîta am avea de a trimite, dar am întîrziat a trimite, că nu ştiu veni-ne-vor sau ba? Şi veni-ne-vor regulat? Banii 48
se află mai toți la mine. Mai sînt cîțiva înapoi, ce lesne se vor aduna, numai să ştiu că primim novelele cu rînduială.

Am primit din novelele acestea: în 31/3 s.n. din:

Mercuriul din Iashi . . . . nr. 1
învățătoriul satului . . . . nr. 9
(sminteşte n-rul al 7)
Icoana lumei . . . . nr. 10
Curierul român . . . . nr. 11
Universul . . . . nr 25
în 14/4:
Curierul român . . . . n-rii 13—21
(sminteşte n-rul 12)

Icoana lumii . . . . n-rii 15—19
(sminteşte dară n-rii 11, 12, 13, 14)
Invâţâtoriul satului . . . . n-rii 10—11
Buletinul Gazetei oficiale . . . . n-rii 9—16
(smintesc n-rii 1—9)

Din celelalte novele nici un număr n-am primit. Placă dară a ne înştiinţa că trimite-ni-se-vor toate acele sau nu, ca să ştiu pentru care trimite banii? Dară iară ne rugăm de rînduială ca să le primim la timp.

In a 2-a mai mare brumă au fost pe la noi şi ne-au stricat viile, pe şest toate; la dealuri, la Magerat au rămas mai întregi. Cătră Oradie, Timişoara, Logos, Biserica Albă, toate stricate, unde sînt poamele, păsula etc. Destulă pagubă!

Asupra reseriptuluiîmpărătesc[8] în privinţa legii noastre se scoală comitaturile, aflînd fără cale că Majestatea-Sa au dat rezoluţie afară de Dietă. Vezi bine!

Al domniei-tale şerb cinstitoriu,

48* *Atan. Şandor. /*

[1] Nădlac, oraş în comit. Arad.
[2] „Pentru uz particular."
[3] „Măgar de format mare (în toată legea)."
[4] Gherasim Raţ.
[5] Vezi nota 2 la scrisoarea VI.
[6] Datele respective au fost folosite de G. Bariţ în nota apărută sub titlul *Ungaria,* în *Gazeta de Transilvania,* IX, 1846, nr. 45, p. 178—179 în care se spune: „Cu acest prilej ne folosim a îndestula, pe cît se poate, de la noi dorinţa a celor şase mădulari ai comunităţii românilor greco-neuniţi din oraşul Nădlac în Ungaria, carii într-o lungă corespondenţă cer a li se arăta durerea în public, cum că unul din preoţii locali, parohul sîrb de neam, rugat în tot chipul, n-au voit a lua parte la serbarea de la Bunavestire. Censura îndreaptă pe d-lor a-şi duce plînsoarea drept la competentul tribunal bisericesc, căci altmintrelea s-ar da prilej de replice foarte neplăcute-Israile, Işraile!!"
[7] „învoielile sînt legi pentru cei ce le încheie."
[8] Vezi nota 17 la scrisoarea XVII.

XX

Arad 20/6 (1)846 n.

Domnule redactor !

Din a 11/5 n-am avut norocire a-ţi scrie, nici răspuns a primi de la domnia-ta.

înainte de ce te voi încunoştinţa despre banii la mine aflători din preţul gazetelor moldo-române şi a unora cărţi, voi să-ţi descopăr cum sînt însărcinat de d-1 Gavra cu articulul acesta a ţi-1 trimite.

Avînd eu cu d-1 Gavra din datorinţa slujbei mai de mult[e] ori treabă şi aflîndu-1 lucrînd pe lexiconul conversaţionalnic, mi-au cetit articulul aci descris, rugîndu-mă ca eu să-1 espediruiesc domniei-tale. Eu dară, cam ştiind relaţiile încordătoare întră dumneavoastră cam pe de departe, nu i-am putut abnega. Numai la aceea ce d-nia-sa au poftit, ca subt numele meu să-1 espediruiesc, nu m-am învoit (N.B.: că nu vreu să-i fiu Ursulescu[1]); ci să pună preambulul ce se află în art[ic]ulul aci trimis nu m-am împotrivit, adecă că *prin un colectant al Gazetei se trimite.* Acum dară nu ştiu cum îl vei primi d-ta acest articul şi pune-l-vei în *Foaia* sau *Gazeta* domniei-tale, sau ba? Afla-l-vei de vrednic, şi că doară alte împrejurări nu te vor opri a-1 pune, nici aceea nu ştiu. Orişicum, eu d-lui Gavra nu-i putui abnega şi nu-mi putui spăla mînile.

D-le redactor! Nu ştiu ce vei socoti, că banii pentru novelele moldo-româneşti nici astăzi nu ţi i-am trimis, precum şi pentru *Mag. istor.* tom. I, ii-rii primiţi. Dar ce e de făcut, după ce unul şi altul abonat la *Magaz. istoric,* unii n-ri nici astăzi nu mi i-au plătit şi tot am aşteptat să-i primesc, ca să nu-mi îngrămădesc socoata? Dar pe cînd eram să-1 caut m-am bolnăvit, şi aşa iarăşi 1-am scăpat. După cum te-am înştiinţat în scrisoarea mea, că din Beiuş nu vreu să primească tom. II din *M. ist.* sub condiţii nouă, şi pe aici încă vine lucru cam neplăcut; unii se trag şi înapoi a primi tom. II. Iară ce se atinge de novelele m[oldo]-rom[âneşti], fiindcă puţini numeri, şi aceia numai acum / mai tîrziu ni-or sosit şi 49
unii se smintesc, după cum se vede:

Din *Mercuriul din Iaşi* mi-au sosit numai nr. 1
Din *Invâţâtoriul satului* mi-au sosit numai n-ri 14
Din *Universul* din an. [1]845 mi-au sosit numai n-ri 25
Din *Universul* din an. [1]846 mi-au sosit numai n-ri 17
Din *Curierul român,* mi-au sosit numai n-ri 30
(smintesc din *Curierul rom.* n-rii 12, 22, 23, 24, 26)
Buletinul oficial ni-au sosit pînă la . . . . . nr. 23
(aci încă smintesc, dar nu-s aşa ponderozi pentru noi)
Icoana lumei au sosit pînă la . . . . nr. 19
(dar sminteşte nr. 11, 12, 13, 14)
Albina rom. ni-au sosit . . . . nr. 38
(încă smintesc nr. 3, 16, 26, 31).

Veni-ne-vor toţi numerii de pe semestrul I, barem din novelele cele mai ponderoaze, că aci unii se scoală în asupra mea. Dar cu *Curierul de ambe. sexe* cum stăm, complini-se-vor 12 n-ri?

Banii toţi cîţi se află la mine, cît de curînd, la tîrgul Aradului (S. Petru) cu de-a bună samă, cîţi se află la mine, ţi-i voi trimite, însă, după cum spusei mai sus, aştept să ies odată cu socoata *M. ist.* tom. I.

In unii n-ri *Siebenbfurger] W[ochenjblatt* — nu-mi aduc aminte-am cetit că în Banat, în bunurile grofului Batthianyi [recte: Batthyâny]: Valkâny, Szt. Miklos şi Egres, atîte sute de familii au trecut la unire[2]. Spune-i că e minciună groasă, că tocma în Valkâny bun[ul] lui gr[of] Bat[thyâny] numai 5 familii au rămas; în Szt. Miklos, bunul lui grof Nako, 3; în Egres, bunul lui grof Szapeny, iară 3 au rămas. Ceilalţi toţi s-au în[t]ors la neunire. S-au aflat odată vlădica Timişoarei generos că au îngăduit la Szt. Miklos să fie slujba mestecată, ce pînă acum au fost numai sîrbeşte. La Valkâny au făcut oamenilor, venetici din Ardeal, pe voie că au îndepărtat popii sîrbeşti şi li-au dat popi români şi aşa s-au întîmplat. Dar nu e după cum au publicat *Sieb. W-blatt.* Aceea e drept

că românii sînt nestatornici şi că le trăbuie *unire,* dar nu totdeauna unirea religioasă, că cu aceea mai tare se învrăjbesc.

Al d-tale serb cinstitoriu,

49* **Şand.f**

[1] Aluzie la un apărător al lui Al. Gavra, Lazăr Ursulescu (pseudonimul protopopului Mihail Frişcan din Toracul Mare) care, într-o suită de articole din *Gazeta de Transilvania* din 1845 îl apără pe profesorul de la Arad împotriva denigratorilor. Articolul său se intitulează *Antidot spre alinarea durerilor a onoratei tagme bisericeşti, milităreşti şi civile de lingă rîul Dîmboviţii, publicate în Foaia pentru minte sub nr. 43 a. 1844 împotriva d. A. Gavra, editorul scriptelor şincaio-clainiene* şi a apărut în *Gazeta de Transilvania,* VIII, 1845, nr. 7, p. 27-28; nr. 8, p. 31-32; nr. 9, p. 36; nr. 10, p. 40; nr. 11, p. 44; nr. 12, p. 48; nr. 13, p. 52; nr. 14, p. 56. Articolul lui Gavra însă n-a fost publicat în *Gazetă.*

2 Vezi *Siebenbiirger Wochenblatt,* 1846, nr. 43, p. 169 la rubrica *Ungarn,* articolul *Aristocraţia maghiară din Pesta desfăşoară mai nou o activitate susţinută.*

XXI

Arad în a $[4] decemv. (1)846 n.

Domnule redactor !

Am norocire a-ţi trimite şi articulul acesta \ ca să-1 judeci şi, de e cu putinţa, să se pună în *Gazeta* domniei-tale în întregitatea sa, bine; de nu, fă cum vei putea, însă fără a da lucrul la faţă pe auctorul său.

Mi-au sosit de la Timişoara prin carul iute exemplarele din tom. II despre care m-ai fost înştiinţat : 2 exempl. din tom. I, nr. 1, 10 exempl. din *Manualul de philosophie* [2], 7 exempl. de *(Jberblick iiber die Geschichte der Rumănen*[3], dar acestei de pe urmă nu-i ştiu preţul că n-am avut înştiinţare. Nici la publicarea lui în *Gazetă* nu este pus preţul. Este asemeneaca nr. 1 din tom. I = 2 sf. fiindcă tot aceea se cuprinde, sau mai mult, sau mai puţin?

Despre *Magaz. istor.* am înştiinţat pe d-nul Gavra să mijlocească, doară-1 vor primi beiuşenii.

Cu *Macrobiotica* tom. al II-lea, rău, că la 4 protopopi tnmiţînd mai de cînd mi-au sosit, şi nici acum nu mi-au trimis preţul. Nu mă cutez să le mai dau, mai bine rămînă în întregimea sa.

Ti-am fost scris într-un rînd că aş dori bucuros *Historia* despre români ce o dă d-1 Laureani franţuzeşte [4], dar văd că nu e altă decît nr. 1 din tom. I a *Mag. istor.* [5], aşadară revoc. Gramatica [6] ce o da afară mai tare m-ar interesa.

La *Istoria biserecească*[7] prenumără din partea mea pentru doi.

50 Adevărat că pentru *Icoana lumii* nu s-au trimis / preţul din pricină ca nu ni-au venit numai n-rii 1—10, 15—19, 46 şi 50, aceştia din urmă cu 2 icoane frumoase, care eu deloc le-am şi cuprins în rame. Veni-ne-vor toţi sau ba, că zău m-ar interesa astronomia şi fizica populară, să dau şi preparanzilor spre cetire. Preţul şi aşa voi fi silit să-1 plătesc eu, ce şi fără de-a avea bucurie de toţi n-rii — doară ...

Din *Curierul rom.* mi-au sosit n-ri 71

Din *Univers* n-ri 40, smintesc însă n-rii 25—29.

Din *Albina rom.* au sosit n-ri 87, sminteşte însă n-rul 3, 16, 26, iară unii n-ri mi s-au trimis mai de multe ori, de 2 ori, din *Albina rom.* din aceşti din urmă.

^ Din *învăţătoriul satului* n-ri 23 mi-au sosit. Incepe-se prenumerar[e]a la *învăţătoriul satului* de la anul nou, că unul s-au arătat ?

La novelele moldo-româneşti după sfîrşituî anului cu greu voi putea mai adăti să se prenumere acţionerii mei, şi pentru aceea numai de după preiiumerarea de aici trimisă şi înştiinţare făcută despre aceea, vei binevoi a rîndui pentru noi acele novele, precum şi pentru *Siebenburger W[ochenlblatt.* La aceasta s-au arătat altul, de mai va ţine vorba! Unul au plătit prenumerarea la *Gazeta* pe întregul anul viitoriu.

Uitai a aduce înainte şi aceasta că articulul aici trimis este cu atîtea _macule şi ştersuri — după cum vezi — dar mă iartă, că zău n-am avut vreme să-1 mai descriu o dată şi, de nu te vei mînie, primeşte-1 şi aşa şi mă dezvinovăţeşte.

^ Despre Liszt [8] nu e adevărat ce scrie *Sieb[enburger] W[ochenjblatt* că i-au ieşit magistratul în corpore înainte [9], ci numai ogîrşitul de *Burgermeister* cu neşte hăţîngăi carii nu se ţin de magistrat.

Iscusitei prietenii recomăndindu-mă, sînt al d-tale adevărat consistoriu şi prieten,

Atan. Şandor. / 50*

[1] Vezi nota 8 la scrisoarea XXII.

[2] *Manual de filosofie lucrat după programa Universităţii de la Paris din 1840 de A. Delavigne. Tradus de A. T. Laurian, profesor de filosofie în Colegiul National* Bucureşti, 1846.

[3] în 1846 Laurian publică la Bucureşti o „Scurtă privire asupra istoriei românilor" în limbile latină, franceză şi germană. Titlul exact al broşurii germane este: *Schneller Uberblick der Geschichte der Romanen.*

[4] „Istoria" lui Aug. Tr. Laurian la care se referă Şandor este aceeaşi *Brevis conspectus histonae Romanorum,* 1846, în varianta sa franceză: *Coup oVoeil sur l histoire des Roumains.*

[5] Adică *Discurs introductiv la istoria românilor,* cu care Laurian deschide publicaţia *Magazin istoric pentru Dacia,* în 1845. *

[6] In afară de *Tentamen criticum in originem, derivationem et formam linguae romane in utraque Daciae vigentis vulgo-valachicae,* Viena, 1840, nu cunoaştem o altă gramatică a lui Laurian. La aceasta, probabil, se referă si Sandor. Ceva mai mult, deducem de aici că profesorul arădan, atît de preocupat de problemele gramaticii româneşti, nu cunoştea această epocală contribuţie filologică, după 6 ani de la apariţie. Se întăreşte, astfel, o concluzie formulată în voi. I al acestei ediţii *(George Bariţ şi contemporanii săi,* I, Bucureşti, 1973, scrisori de la A. T. Laurian, p. 103, n. 3), că *Tentamenul...* nu s-a bucurat de simpatia deosebită a lui Barit* faptul se dovedeşte prin slaba popularizare pe care foile braşovene o fac acestei cărţi (un anunţ în 1839 şi altul abia în... 1847), în contrast cu larga propagandă iacuta *Magazinului istoric* şi scrierilor ulterioare ale lui Laurian.

[7] Aceeaşi *Istorie bisericească* — apărută la Bucureşti cu un an în urmă în Ioa/;UC£re* lul Lesviodax - Pe care *Foaie pentru minte...* o anunţa în nr 42 ne 1845. Vezi scris. XVI, n. 15.

[8] Franz Liszt, mare pianist şi compozitor.

lui Ş [9] ^ "am găsit articolul în cauză în ziarul german. E, probabil, o confuzie a

XXII

Arad *12*[a] ianuar (1)847 n.

Domnule redactor !

Către prenumeranții la *Gazetă* şi *Foaie* în *i*[a] ianuarie a.c. călin[dar] n[ou] trimişi, mai însămn încă pe alții următori:

1. Tekintetes Konstantiny Demeter urnak [Nagy] Vâradi kerii-letben g[6rog] n[em] e[gyesult] iskolâk kirjalyi] igazgatoja es tobb n[agysâgo]s megyek tâblabirâjnak. *Aradon.*

2. Tekintetes Brâgyân Gyorgy Crnak hites iigyved es tobb n[agy-sâgo]s megyek tâblabirâjânak. Aradon.[1]

De toți, dară, sînt cu mine cu tot 9 şi unul *\&Sieb.W[ochenjblatt,* precum şi un exemplar de *învățătoriul satului* se pofteşte. Banii se vor trimite cum vor plăti toți prenumeranții, aşijderea şi aceia culeşi pe cîteva *Macrobiotice* şi *Magaz. istor., Manualul de philosophie.* Aşa şi banii neplătiți pe *Curierul rom.* şi *Icoana lumei,* an. (1)846. Iar despre *Schneller Vberblick uber die Geschichte der Romanen*[2] a d-lui Laureani, nici pînă acum nu ştiu cu ce preț să se vîndă[3].

în scrisoarea dinaintea acesteia trimise[4] am îndrăznit a te însărcina cu o comisie, de a-mi procura istoria Țării Româneşti şi a Moldovei care nu vor fi de tot scumpe, cea mai bine scrisă. Cu prilej cînd mă vei noroci cu vreo scrisoare, ai bunătate de a mă înştiința despre prețul ei, ca să
51 ştiu nu-mi va veni prea scumpă, / fiindcă țărenii şi moldovenii cu mai multe dărabe de galbeni îşi plătesc cărțile, ce noi pe aici nu prea sîntem în stare a face.

Dicționariul publicat[5] în nr. *Foaiei* 51 va fi românilor mult folositorul, numai ajute-i D-zeu să iasă la lumină aşa lucru. Dar nu ştiu ce pri[n]cipi are auctoriul, d-1 Stamat. Cine e d-sa, de nu se ține cam de principele pînă acum luate de ortografie? Scrie p.e. în timpul de curînd trecut, 1 persoană, fără S în capăt, *bătui* iară nu *bătuiu.* Adevărat că mai mulți scrietori româneşti se deschilinesc în privința ortografiei, semn că pînă acum încă nu e statornicită, nu i-au ajuns timpul.

Beiuşenii încă nici pînă acum nu m-au înştiințat despre mai departe primirea *'Magaz. istor.* Cu greu vom ajunge scopul, mai vîrtos că d-1 Nistor, care încă mai multă simpatie au arătat către literatura românească, s-a transferat la o parohie în laturi.

Despre art. 99—100 a. tr., la curiozitatea unora carii au voit să ştie auctorul, d-nul Serb[6] aceea au răspuns că renomitul preot unit (fostul profesor la Beiuş) Pap Zsiga[7], care au petrecut mult timp prin Bănat în treaba proselitismului, şi acum de curînd, plane, se zice că au fost la Carloveț, l-au scris. Ce d-nul Serb mai ales cu aceea i-au învins, că d-1 Pap Zsiga la congregația Aradului au fost la Arad, şi, cercetîndM şi pe dînsul, au adus d-1 Pap în discurs înainte adunarea literarie ținută îa Neoplanta[8] şi unele şi altele obiecte din ea. N-ai crede cam ce mişcări au făcut pe aici, însă sumum silentium[9] ...

Cu cuviincioasă cinstire espertei prietenii recomendîndu-mă, sînt al domniei-tale şerb cinstitoriu,

Atan. Şandor.

întreabă un prenumerant la *Magaz. istoric* că, prin ceva întîmplare smintindu-i cîți n-ri din tom. I, pute-i-ar căpăta? Mi se pare 4 n-ri din început, mi-au spus. / 51v

[1] Spectabilului Dimitrie Constantini, director crăiesc al şcolilor greeo-neunite din Districtul Orăzii Mari şi asesor al mai multor ilustre comitate. în Arad.
Spectabilului domn Gheorghe Brădean, avocat şi asesor al mai multe ilustre comitate. In Arad. . . . . . .

[2] Titlul exact: *Schneller Vberblick der Geschichte der Romanen.*

[3] Ştim dintr-o scrisoare a lui Laurian către Barit, datată Bucureşti, 3 august 1846 (vezi *George Barit si contemporanii săi,* I, p. 114), că prețul acestei lucrări era de 20 țvanțigi.

[4] Nu s-a păstrat. în scris, anterioară, XXI, nu se pomeneşte nici o „istorie" -a-Tării Româneşti sau Moldovei.

[5] Vezi T. Stamati, *Pentru un lesicon,* în *Foaie pentru minte,* 1846, nr. 51, p. 404—407. Dicționarul anunțat de Stamati va mai întîrzia, apărînd abia în 1852 cu titlul *Vocabulariu de limba germană şi română.*

[6] Teodor Serb, avocat şi fruntaş politic şi cultural din Arad.

[7] *Sigismund Pop,* fruntaş politic român din Bihor, deputat în mai multe diete şi parlamente din Pesta, colaborator al revoluției maghiare din 1848, redactor al ziarelor *Democrațiea,* Pesta, 1848—1849 şi *Concordia,* Pesta, 1861—1870.

[8] Despre adunarea literară de la Novisad (Neoplanta) care a avut loc în septembrie 1846, G. Barit publică un articol în *Gazeta de Transilvania* (IX, 1846, nr. 99, p. 394—397 şi nr. 100, p. 397). E posibil ca acesta să fie si cel despre care vorbeşte A. Şandor în scrisoarea anterioară (6 dec. 1846). Vezi scris. XXI, n. 1.

[9] Cu cea mai mare discreție.

XXIII

Arad *l*[a] februar (1)847 n.

Domnule redactor !

S-au mai arătat un prenumerant la *Gazeta* şi *Foaia,* căruia să i se trimită toți n-rii. Eşti rugat să [pui] adresa: T. cz. Giba Demeter oskolai helybeli igazgato urnak, Aradon at. *Pankotân*[1].

în sara zilei de astăzi am predat d-lui Constantin loanovici, advocat şi districtual] director, care va să meargă mîne de dimineață cu carul iute la Timişoara, prin d-nul Georg Iuga et compagnie, domniei-tale spre trimitere 83 fior. argint, după cum urmează spețificați:

Pentru 9 prenumeranți la *Gazeta* şi *Foaie...* 36 fl.

N.R. Predîndu-mi şi d-1 loanovici pentru a sa prenumeranție la *Gazeta,* despre care ți-au scris singur de-a dreptul. De la d-1 loanesko de la Dobriczin încă n-am primit banii, carii ți se vor trimite de plată altă dată. Eu dară sînt iertat de a plăti pentru a mea persoană la *Gazeta* etc. Pentru *Sieb. W[ochenjblatt*. 3 fl. 30 cr.

Pentru *învățătoriul satului* pe a. curg. . . . . . . 1 fl. 20 cr.

Pentru *Curierul de ambe sexe* pe 1847 d. Serb 3 f. 30 cr.

Kurzer Oberblick der Geschichte[2] etc. 2 exemplare vîndute . . . . 1 f. 20 cr.

De la 6 prenumeranți la *Magaz. istor.* pe tom. II plătind numai cu primirea tuturor numerilor . . . . 12 fl.
(trimițînd de dto 6/8 (1)846 de la 7 prenumeranți carii au plătit înainte cu primirea nr. 1)

Restul de la d-1 parohul Nădlacului Petru Varga pe *Gazetă* et *F[oaie]* semestrul 2, (1)846 . . . . 2 fl. 40 cr.

52 Lat. 60 fl. 20 cr./argint.

Translat 60 fl. 20 cr.

Pe un nr. 1 din tom. I a *Magaz. ist.* (țiind unul pentru mine) . . . . . . 40 cr.

Pentru *Manualul de philosophie* pe 8 exempl. plătite . . . . 8 fl.
(un exempl. e încă plătit şi unul mi-au rămas mie)

Pentru *Universul* pe anul curgătoriu (țiindu-1 eu şi d-1 Serb) . . . . 4 fL 40 cr.

Din *Curierul rom.* şi *Buletin,* an. (1)846 am rămas dătoriu cu . . . . 18 sf.

Pe *Icoana lumii* am rămas dătoriu iarăşi pe anul trecut . . . . 14 sf.

Suma 32 sf. = 10 fl. 40 cr.

Suma sumar 84 fl. 20 cr.

Din aceştia îmi trag afară cheltuiala mea pentru trimiterea poliței prin Joseph Libri 8/8 (1)846 făcută . . . . 30 cr.

Pentru aducerea n-rilor 2, 3, 4, 5, 6 din tom. II exemplare 29, 10 exempl. de *Manualul de philosophie* şi 8 exempl. din *Kurzer Oberblick*[3] am plătit . . . . 20 cr.

Aducerea *Curierului de ambe sexe* . . . . 10 cr.

1 fl. 20 cr. arg.,

carii scoțîndu-se din 84 fl. 20 = 83 fl. rămîn.

Despre carii d-ta după ce i-ai primit vei fi bun a-mi scrie ca să ştiu ce s-au întîmplat.

Nu toți, dară, ți-au plătit pentru *Magaz. istor.,* dar nici că l-au primit aceştia. Cu beiuşanii nu ştiu ce să se întîmple.

52* Novele din Moldo-România (afară de *învățătojriul saţului* şi *Universul* pe anul curgătoriu), nu ne vor s[osi] [a]cum odată, fiindcă nu s-au învoit unii. Pentru aceste 2 n-ri, după cum se văd, s-au trimis banii. Trimit banii şi pentru *Curierul rom.* şi *Icoana lumii* an. (1)846, batăr că companiştii — unii — n-au plătit, pentru că nu mi-au venit toți numerii. Şi aşa, dacă eu n-am ştiut şede să nu-mi fac de lucru şi cheltuială şi ca să nu-mi perd omenia, luînd lucrul pe mine, trăbuie să-i plătesc* din poşnariul meu. De cumva poți face modrul ca să nu-i plăteşti pe *Icoană,* care mi se vede că numai jumătate de an au ținut, aşa trimite-m[i] pe banii aceia vreo carte care d-ta vei afla de bună mie, după cum am mai fost rugat. Istoria Moldaviei şi a Țării româneşti mi-ar foarte plăcea, iar de nu se poate, dă-i la locul său. Din *Albina rom.* nu mi-au venit pe an. tr. nr. 3, 16, 26, 79, 103, 104; din *Curierul rom.* 42, 49, 54, 87; din *Icoana lumii,* plane, mult smintesc. D-le, nu-ți face de lucru şi grije pentru aceea, nouă adevărat ni-ar plăcea să le avem, dar dacă au perit, "ce"să facem.

Din *Curierul de ambe sexe* cu 6 exempl. mi-au venit mai mult decît ce au fost prenumerați. Cred, d-le, că în atîta lucru lesne te-au putut zăbuni. Ce va fi de făcut cu ele ?

Trimit şi biletul d-lui Serb la *Curierul de ambe sexe* pe an. curg. Au plătit şi, după cum se arătă în socoata, se trimite prețul. De se vor mai arăta prenumeranți la el, ți-i voi împărtăşi. Se întreabă un exempl. din tom. I *Mag. istor.*; din al II-lea sînt la mine, după cum ştii d-ta, destule. Veni-va *Universul* şi *Invățătoriul satului* pe anul acesta pentru carii se trimit banii? Nu ştiu cînd voi putea încheia socoata cu d-1 Gavra, ca să-mi plătească exemplarele din *Macrobiotica,* pentru care au primit banii de la alții, şi unele exempl. din *Magaz. istoric,* pentru care iară au primit banii de la Beiuş. Dacă n-am încătro, voi mai aştepta pînă, dară, îi va ieşi *Lexiconul,* au cum îl cheamă, tom. I, că mi-au făgăduit că atunci îmi va plăti. De cumva sînt acolo la Braşov bani, doară mai bine ar fi de a-i opri. El însuşi e dătoriu aproape la 40 fl. arg.; tot îmi făgăduieşte că-mi va plăti.

Dicționarul publicat de Stamati[4] va fi interesant. Dar oare cine e blăstămatul care ne deduce de la savromați?

Nu mi-au venit nr. 4 din *Gaz.* şi *Foaie* al 2. Protopresbiterii tot îmi făgăduiesc că-mi vor trimite banii pe *Macrobiotici,* dar tot mințesc, se dezvinovățesc cu scumpetea. Să fie om episcopul nostru, mi-ar fi plătit ei mai de mult, dar de-a fitea îi spune omul lui.

O, d-le, ce deschilinire întră ortografia *Organului luminârei*[5] şi *Curierul de ambe sexe!* Şi apoi care e mai bună? Mult va trăbui cioplit pe ea! Cine are mai drept ? Cine au sgodit mai bine ?

Multprețuitei prieteniei d-tale recomandîndu-mă, sînt al d-tale multcinstitoriu şerb,

Atan. Şandor.[6]/ 53

D[omnul] Ioanovici mi-au spus că şi el va trimite banii scoşi de la jidov, nu ştiu bine, cred în sumă 133 fl. valut. / 53*

[Adresa:] An den wohlgeborenen Herrn *Georg Baricz,* Redacteur der *Gazeta de Transilvania,* zu *Cronstadt. Franco*

[1] Cinstitului domn Dumitru Giba, director şcolar local. Prin Arad, în Pîncota.
[2] Greşală de transcriere. Titlul corect al cărţii lui Laurian este: *Schneller Uberblick der Geschichte der Romänen* (vezi şi scris. XXII, n. 2).
[3] Aceeaşi greşeală.
[4] Vezi nota 5 la scrisoarea precedentă.
[5] Ziar editat de T. Cipariu la Blaj, între 4 ianuarie 1847 şi 28 aprilie 1848.
[6] De mîna lui Bariţ: „1847, febr. 1, dr. A. Şandor."

XXIV

Arad 16[a] febr. n. (1)847

Preaonorate domnule I

Multpreţioasa scrisoarea d-tale cu dată din l[a] febr. am primit-o şi bas în ziua aceasta ţi-am scris şi eu, înştiinţîndu-te că ţi-am trimis prin d-1 Ioanovici, directorul la Timişoara, 83 fl. argint şi cum că d-sa încă din parte-şi îţi va trimite cu ce e dătoriu. Te-am înştiinţat mai încolo că-i va depune la d-1 Iuga, dar fiind tîrziu, nu am putut, ci i-am depus în Fabrik la un *Arghir.* Primi-tu-i-ai sau ba? Ai bunătate a mă înştiinţa.

Pe lîngă toată graba ce am, îţi scriu din rugarea d-lui Terentie Raţ, care s-au prenumerat la *Sieb. W[ochenjblatt* — şi banii încă ţi-am trimis în suma sus-atinsă — că cum e treaba de nu-şi capătă novelele aceste ? La început i-au venit 2, 3 n-ri, dar ba mai mult. Ai bunătate a da de ştire la locul cuviincios, te rog, fiindcă pe mine am luat aceea sarcină şi eu iară m-am adresat cătră d-ta şi în treaba aceea.

Dar *Invâţâtoriul satului* veni-m[i]-va pe an. c[urgător], pentru care iară am trimis banii? La aceste s-au prenumerat un student.

Albina românească şi alaltăieri mi-au venit pe an. c. Cred că doară s-au făcut ceva confuzie, că eu n-am prenumerat, că singur mi-i prea scumpă, şi iară soţii de anul tr. s-au lăsat de tot. Mi-au venit nr. 2, 3, 4, 5. Aşa, te rog ai bunătate a reclama, apoi trimite-ţi-i-voi napoi aceşti numeri ?

In scrisoarea mea de *ă*[10] 12 ianuarie te-am înştiinţat că un abonat, adecă d-1 Constantini, / ar pofti cîteva n-ri din *Mag. ist.,* tom. I. D-sa pofteşte tot tom. I. La mine se află din tom. I nr. 4, 5, 6, carii n-au vrut să-i primească vestitul şi renomitul promotor al prozelitismului Pap Zsiga de la Beiuş, apostolul cel nou în Bănat. In scrisoarea mea *d*[10]1 febr. iară te-am fost rugat pentru alt abonat, iarăşi tom. I din *Mag. istoric.*

Cu beiuşanii va merge greu treaba, că ei vor zice că ce au la mînă din tom. I aceea e proprietatea lor şi nu vor voi a da înapoi, mai ales fiind şi cam neşte oameni puţin cu paguba altuia gînditori.

Ce se atinge de *Macrobiotici,* bine ar fi în novele a atinge lucru; numai, aceia carii ar trăbui să cetească — de ar avea simţire şi omenie— nu le vor ceti. Despre *Manual* [1] îmi scrii că vrei încă a-mi trimite vreo 30. Bucuros le primesc, numai ştiu că vor zăcea la mine, că această carte nu este de tot insul. Aceste 10 ce mi s-au trimis cam cu greu le-am

împărțit. Publicul nostru e sărac și dacă-1 îmbii de multe ori cu cărți, încă se mînie pe om, ba și batjocorește.

Prețul restant novelelor moldo-române încă ți l-am trimis. De cumva vei putea face — pentru că din *Icoană* și *Curierul rom.* mult nu mi-au venit — ca să nu întregești prețul, bine, mai ales că acei 20 și cîțiva fior. numai chiar din poșnariul meu i-am plătit, trimite-mi istoria țării lui Valliant, *La Roumanie*[2] etc. Franțuzește e sau românește? Iară de nu poți face, fă cum va fi mai bine, ca nici d-ta, nici eu să vin în compromisie. De aceasta mai pe urmă se va întîmpla, voi vedea ce voi face în privința unei istorii a Moldo-României.

Socoti că va fi estimp *Hauptschlacht*[3] în privința literilor? Dea D-zeu cum va fi mai bine! / 54*

L[a] *Organul* d-lui Țipariu aici la noi nu s-au prea prenumerat. Unii aduc de pricină că novela de popă e dată, are a sa țintă bisericească. Pricepi, dară, ce zic aceia! Dar eu cred că se smintesc. Socoti că se va stabili bine ortografia noastră? D-nul Țipariu cu tot se deschilinește de antecesorii noștri, și de d-1 Eliade. A acestuia din urmă zic și eu că e mai grea, dar d-1 Țipariu mi se pare că iară o prea latinizează. Fără de semnele cele cam cunoscute cu greu se poate ceti, au numai la început?

D[omnul] Gavra mi-au încredințat mie culegerea prenumeranților; numai, zău, eu i-am retrimis însărcinarea, mai ales după ce vede omul că oameni cum e d-1 Moldovânyi, preotul unit, așa de nepărtinitorii! a literaturei, că i se pare scumpă și această novelă. El toată fericirea-și pune în prozelitism, și face pași omul, că cu puțin[i] bani face mare sumea de creștini, vezi bine, mai buni decît mai nainte! Se vorbește că și cîte cu un sfanț încă aduce la biserica sa pe românul neunit, cuminecîndu-1 după capără. Ce zici, cine demoralizează oamenii? Bun! Mai greu acum, că și așa e scumpete.

Am un tom din *Istoria*[4] lui F. Aron.

Mai multe de altă dată.

Al domniei-tale șerb cinstitoriu,

At. Șandor.

P.S. Iți mai trimit un bilet de prenumerație la *Curierul de ambe sexe*; banii se vor plăti nesmintit. Așadară pînă acum: d-1 Serb și d-1 Popovici, fiscalul[5]. / 55

[Adresa:] Tekintetes *Bariez Gydrgy* ur, erdelyi olâhlapok szerkesztojenek, *Brassoban. Bermenten*

[1] *Manual de filosofie... după A. Delavigne,* tipărit de Laurian în 1846.

[2] I. A. Vaillant, *La Roumanie ou histoire, langue, orthographie^ statisîiques des peuples de la langue d'or Ardialiens, Vallaques et Moldaves resumes sous le nom de Romans,* Paris, 1844, 3 voi.

[3] Bătălie decisivă.

[4] „Istoria" lui Aron Florian: *Idee repede de istoria Prințipatului Țării Românești,* voi. I, București, 1835.

[5] De mîna lui Bariț: „1847, At. Șandor, Arad".

XXV

Arad 22[a] febr. (1)847 nou

Multonorate domnule redactor !

Nu ştiu de vei fi primit scrisoarea mea d[e] d*° 16-a curg[ătoarei] luni, sau ba, în care din comisiune ţi-am scris, înştiinţîndu-te despre neprimirea cîtorva novele.

Acum înainte de toate însamnă-ţi pe un prenumerant la *Gazetă* şi *Foaie,* sub adresa următoare:

Nagyon tisztelendo Varga Peter ur g. n. e. Nagylaki lelkesznek, pr. N. Szt. Mikios — Râcz Csanâdi revesz Dima Istvânnâl *Nagylakon*[1].

Iarăşi din rugarea unui prenumerant la *Gazeta* şi *Foaie,* pe care eu sub adresa următoare ţi-am trimis:

D. D. Simeoni Andron Docenţi et Basilio Marianutz colono per Temesvâr — B[ânât] Comloş. Csanâdini[2], cum că în anul acesta n-au primit nici un număr — mi se jeleşte — deşi eu văd că numele acestora în lista prenumeranţilor sub nr. 1 din *Gazetă* au ieşit. De cumva ceva smintă este, ai bunătate a. le pune *Gazeta* în curs bun.

Primit-ai banii despre carii te-am înştiinţat în *l*[a] febr. a.c. de la dd. Dimitr[ie] Ioanesco şi Petru Varga, adecă 2 exempl. din *Gazeta* pe semestrul acesta? Sîrit încă nedesplinite, despre care ţi-or da socoată mai tîrziu. /

Dar exemplariul din *Univers* şi altul din *învăţătoriul satului* pe an. curg., pentru care ţi-am trimis preţul, adecă şi pentru unul şi pentru altul, veni-mi-va?

Primind nr. din *Gaz.* 10 cu *Foaia* nr. 5, pe cuvertă cu cretă roşie cetesc aceste scrise: „Nr. 5—6 *Magazin* vine de la Oradea, d. I[oan] Dr[agoş][3], 15/3 F." întreb: care nr. 5—6, din *Mag.* tom. II, pe care îl am, sau a III, unde va sminti nr. 1, 2, 3, 4? Şi aşa, de-mi va veni d[in] tom. III nr. 5—6, numai iară va fi o ţîră de confuzie, că abonaţii vor face pretenţii.

D[omnul] mai marele a şcoalelor g. 1. n. inspector[4], de curînd au poftit ca să arete la ln[altul] Consiliu cine sînt ajutătorii Institutului român pedagoghicesc din Arad, ori în ce chip cinstind ceva Institutului, sau dînd altcum ceva ajutoriu^ preparanzilor, şi aceste va trăbui să se arete cu capătul a tot anului. Invoi-se-va d-1 Vasici, d-rul, ca un exemplar din *Macrobiotica* să cinstesc eu bibliotecii Institutului (care, zău, e foarte mică), despre care cinstire se va face la timpul său solenă arătare d-lui m[ai] m[are] inspector că cine o au cinstit, sau ba? îmi-dau îndrăzneală a întreba. Au cinstit unii cărţi, d-1 Serb, mapae spre învăţarea geographiei, eu lecuiesc preparanzii, d-1 Stupă dă leacuri de-a fitea etc.

Intră altele, îţi mulţămesc pentru prieteneasca aducere aminte cu care ai fost bun a mă întîmpina, cu prospectul pensionatului de băieţi Apolloni etc. şi *Elemente de dreptul politic*[5].

In Arad ţirculă o programă de a liberalilor de Kosuth L. făcută[6], căreia nu-i este iertat să vadă lumina în *P[esti] Hetilap,* împotriva conservatorilor, ca apărătoriul poporului, întrebînd că poporul tot misera plebs contribuens[7] să rămînă ? /

56"

Iţi descopăr frăţeşte întră 4 ochi că în privinţa bisericii catedrale ne merge bine. La plînsoarea noastră înainte de un an aşternută In[altului] Consiliu pentru de a putea dobîndi slujba româneşte, s-au trimis la m[ăria]-sa, care demult spre secătura românilor au ţinut-o la sine, fără să dea opinia sau într-o parte sau în alta. Acum, după ce In[altul] Gons[iliu] urgăneşte, e[pisco]pul[8] fiind tot bolnav, lovit de apoplexie într-o mînă, au dat lucru Consistoriului în care parohii noştri vezi bine mai aplecaţi către sîrbi, cu alţi asesori, tot sîrbi, au hotărît că sîrbii încă au drept iară românii încă, apoi culege de aici ce vrei! Cu foametea aceasta, cu apăsarea preoţilor, prin numărul lor cel mare, neputînd altcum trăi, fac oamenii mari mişcări. Nu ştiu ce va să iasă mai pe urmă din români! Ferindu-se de Sţilă, dau de Caribdă[9] şi oare ce este mai bine _şi_mai pe urmă, vai şi amar, bacsamă perderea românilor şi alta nimica. Eu cu d-ta vorbesc aici ca cu un român cu inimă şi suflet român, însă aceste le simţi d-ta şi [le] ştii cu mult mai bine decît mine.

Mă grăbesc, că sînt examenuri semestriale la Preparandie.

Al domniei-tale adevărat cinstitoriu şi prieten,

Atan. Şandor[10]./

[Adresa:] Tekintetes *Baricz Gyorgy* lir erdelyi olâhlapok szerkesztojenek. *Brassoban. Bermenten*

[1] Reverendisimului domn Petru Varga, parohul greco-neunit din Nădlac. Prin Sînnicolaul Mare, la birtaşul Ştefan Dima din Cenadul sîrbesc. La Nădlac.

[2] Domnilor Simeon Andron învăţător şi Vasile Marianuţ agricultor. Prin Timişoara şi Comloşul Banatului. în Cenad.

[3] Ioan Dragoş, fruntaş român bihorean,

[4] Gonst. loanovici.

[5] G. Bariţ anunţă apariţia cărţii *Elemente de dreptul politic,* în *Foaie pentru minte,* IX, 1846," nr. 48, p. 384 fără să indice autorul. Paul Cornea atribuie această lucrare lui Costache Negruzzi. Vezi *Viaţa wmânească,* 1963, nr. 3, p. 68.

[6] E vorba de broşura lui Kossuth Lajos (1802—1894) întitulată *Elenzeki Nyilatkozatok,* 1847. Vezi *Magyar eletrajzi lexicon,* I, Budapest, p. 979.

[7] „Norodul oropsit, care plăteşte dări."

[8] Gherasim Raţ.

[9] Scylla.şi Caribda, aluzie la greutăţile din acele părţi cu privire la problemele naţionale si bisericeşti.

[10] De mîna lui Bariţ:'„Dr. Atti. Şandor, Arad 22 febr."

XXVI

Arad 26 febr. n., (1)847

Domnule redactor!

Din trei rîhduri de scrisori ale domniei-tale de *d*[a] 22/10 febr., 20 fşbr. v. et 18/6 mart. (1)847, cu neodihnă văd că banii de mine prin *d-l loanovici*[1] la Timişoara trimişi spre a-i depune la d-1 Iuga, carii depunîndu-se la Argliir, de la acesta nici în ziua de astăzi nu i-ai primit, şi-rni pare foarte rău că aşa se întîrzie trimiterea lor. D[omnuî] loanovici de curînd au fost iarăşi la Timişoara şi, însărcinat de mine spre,a cerca în urma banilor, *i-au spus d. Arghir că cu prilejul tirgului Timişorii i-au*

predat socrului său Iankovici, care are o fabrică de bumbac (sau mătâserie) la Braşov. Află-se acel Iankovici la d-v. ? Nu întîrzia a mă înştiinţa despre primirea sau *neprimirea banilor.*

Cvietanţia de la Arghir despre 83 fl. arg. se află la mine. Eu ţi-o aş putea trimite numai de s-ar întîmpla ceva lucru neplăcut, ca să cercetez în urma banilor, să am document la mînă. Numai de pofteşti, ţi-o pot trimite. Socot că d-1 loanovici încă au predat banii de la jidov. Îmi spune d-1 loanovici că el mai bucuros ar fi predat banii d-lui Iuga; numai ajungînd tîrziu, noaptea, la Timişoara au fost închis dugheanul', şi aşa, avînd ceva treabă cu Arghir în fabrică, cu o cale i-au predat lui banir rătăciţi!

învăţătoriul satului, pentru care am trimis banii laolaltă cu ceilalţi pe sama unui prenumerant şcolariu, l-am primit.

Aşa, ţin samă pe un exemplar de *învăţat, satului* şi un exemplar de *Curierul de ambe sexe,* dacă d-tale-ţi vine uşor la mînă.'

Dar altcum deprechez din scrisoarea d-tale d[e] d° 22/10 febr. în scrisoarea aceasta zici despre prozeliţi: „Nu se află întră *noi,* carii ar apuca condeiul să scrie ceva solid etc, o broşură *subt protecţia vreunui episcop* etc?" însă te întreb: unde s-ar afla aşa episcop, fiindcă pricina trecerii popimea este, *per consequenftiumj* [2] mai mult episcopii noştri,
58 şi iară ei nu voiesc / a atinge vreun plan de reformă. De ce se interzice întru atîta congresul cel mult dorit, pentru care de a se ţine odată s-au sculat toţi sîrbii mireni, comunităţi întregi? Dar românii tac, vezi bine, că ei ar voi mai nainte de a se*compune diferinţele pentru ţinerea proporţiei a deputaţilor întră români şi sîrbi, ce zace D-zeu ştie unde la metropolitul. Zici în altă scrisoare d[e] d*° 20 febr. v,: „Tocma acuma *nu desperaţi* de românime. Acum sau niciodată! ..." Aceasta riu pricepem curat, este de a se pricepe că d-v. în Ardeal lucraţi la Dietă pentru români (însă nu şi pentru noi de aici), sau că numai aşa va merge bine românilor, de prozelitismul cu paşi gigantici se va lăţi ? Oh, oh, cunoscută ne este intenţia uniţilor din Oradea Mare = magyarismul, popismul, un drac mai mare decît altul peste români!

în a 3-a scrisoare d[e] d° 18/6 mart. mă întrebi că hăţîmtţ-ne cu uniţii ? Dar cum nu, cînd ştim ce vreu şi că prin urmarea intimaturilor slobozite în favoarea lor cum se demoralizează poporul. Ascultă, rogu-te, ce intimaturi mai ajunseră de curînd, care se luptă în congregaţia de 23ª martie n.: cum că la arătarea episcopului unit din Oradie în[alt] Consiliul poronceşte ca pruncii acelor uniţi carii s-au desunit să se crească pînă la an. 18ª în legea unită, prin preotul unit. Acum ascultă aici dreptate! Dar observatu-s-au aceasta reciproce? Alt intimat: că să se facă investigaţie în treaba aceasta, adecă tot în favorul uniţilor.

Aceste ştiiftdu-se cu o zi nainte, şi voind românimea de vreo 3 săptămîni sa se consolideze — fiind 3/4 români nemeşi în Comit[atul] Arad — spre restauraţia viitoare, ori altă întîmplare, să nu Iese ca pe nemeşii proşti să-i întrebuie ungurii după placul lor şi în contra sa, ci să se folosească singuri de drepturile ce au. Pentru aceea s-au lucrat de în pripă (14 ceasuri), s-au adus cortes, români, ca Ia vreo 70, noaptea, şi în cea z:i, adecă marţi, hierîndu-se intimaturile pomenite, întrînd românii pe rînd în sală, se vorbi *contra* intimaturilor. La ce, văzînd ungurii (conservativi) că nu vor dobîndi deloc, şi enuncie foispanul că să se pună intimatul *cum honore* [3] la o lăture, numai să fie cercare. Totuşi, aici se dezvoltă dispută şi, după ce, plane, se sculă în contra intimaturilor şi aşa un bărbat qui est secus conservationissimus [4] văzînd românimea vorbind numai un consiliar pe lîngă intimat, picară aceste de tot. Acum ascultă ce vrură unii liberalist! altă zi, ca să se facă investigaţie aspră
acelora care au adus cortenii români, dar căro/ra, aceşti de pe urmă, deşi 58*
căderea intimaturilor ieşite în favorul uniţilor este *act liberal,* totuşi ei, ca să nu se escheze vreo partidă română, şi doară aceasta să ţină cu conservativii, ar fi dorit bucuros să fie cercare împotriva românilor, însă am nădejde că românii se vor consolida şi nu vor fi curînd instrumentei străinilor, să facă aceşti cu ei ce vor vrea. Numai din cită sărăcie, vom face şi noi vreun capital ca să-i hrănim la prilejuri; şi să crezi că s-au strîns un capităluţ!

Alta e, cu totul alta. Ce zici de aceasta ? Ce pricină îi dai, şi ce sfîrşit va fi ? Pap Zsiga [5], apostolul prozelitismului de anul trecut, de p[r]in Bănat, de la Szt. Miclăuşul Mare [6] ş.a., acum duminecă d[e] d*° 22ª l.c. s-au dus cu mărturie la preotul unit Moldovan de s-au arătat că vrea să treacă la neuniţi. Acesta n-au primit declaraţia lui, îndreptîndu-1 la parohul său. Pap Zsiga-1 întreabă că cine e parohul lui din ceea oară, ce şi el este preot, şi să-i asigneze dară parohul, însă pentru aceea el au scris episcopului Erdelyi [7] că ce are de gînd. Auzişi acum dar ce zice *ad haec omnia* [8] *?*

N.B. Vei şti că Pap Zsiga e profesor din Beiuş, mare *szonok* [9] în comiteturi. Unde s-au dus de la Arad nu ştiu, numai am vorbit eu cu el si m-am minunat de barba lui cea măroacă şi frumoasă, neagră.

La Arad au fost luni d[e] *d° 23ª* şi gr[of] Zichy [10], praesesul de la Eisenbahnen [11] ca să cerce locul, la pofta arăzenilor, spre de a se aduce drumul de fer pe aici şi, după vorbe multe, cumpănitoare, au arătat că nu de la Szolnok la Arad va putea fi drum de fer, ci de la Szigedin; aşa, mi se vede că prepune Timişoara Aradului (pentru intreprinzetorii de acolo cu bani, iară aici mai mult numai cu vorbe), însă au aflat ne-ncunjurat de lipsă ca şi la Arad să se ducă un ram de drum de fer, ce totuşi Dieta viitoare va hotărî întră amîndouă întîmplările.

Aşa *Album* [12] ne va veni în loc de *Univers?* Dar în scrisoarea din urmă pomeneşti de *Univers* numai ceva mai tîrziu.

Al d-tale cu tot respectul,

A. Şandor [13]./ 59

[Adresa:] Tekintetes Tudos *Baricz Gyorgy* ur erdelyi olâhlapok szerkesztojenek. *Brassoban*

[1] Const. loanovici, directorul şcolilor din distr. Banatului.
[2] Prin urmare.
[3] Cu cinste.
[4] „Care este, de altfel, cel mai conservator."

Scrisoarea este ecoul frămîntărilor ce au domnit în rîndul naţionalităţilor şi confesiunilor din Banat în preajma anului revoluţionar 1848. Situaţia românilor

bănăţeni era deosebit de critică: asuprire socială şi naţională de către aristocraţia maghiara, incomodă tutelare confesională din partea ierarhiei bisericeşti sîrbeşti Momanii din Dieceza Aradului, unde s-a instalat un episcop român, porniseră încă ..din.1845 o acţiune insistentă pentru reformarea normelor de reprezentare în congresul naţional" care alegea episcopii. *Gazeta de Transilvania* (vezi VIII, 1845, nr. 95 *p.* 378—379; IX, 1846, nr. 2, p. 6) susţine cauza arădanilor, ilustrînd nedreptatea ce li se face românilor în cifre elocvente: Diecezele Bâcs, Carlovit, Karlstadt Budaji Pocraţ, deşi au doar 581.442 de ortodocşi, trimit în „congres"'50 de deputaţi, in timp ce episcopatele Timişoara, Arad şi Vîrset, cu 1.314.351 de credincioşi majoritate români, trimit doar 25 de deputaţi.

Şandor nu exagerează sesizînd propaganda oficială în favoarea greco-câtolicismului care în preajma revoluţiei ia forme acute. Totuşi, nu aceste „intimaturi", aşa cum nu vreo convingere religioasă îi îndemnau pe neunitii bănăţeni să treacă la greco-catohcism. Faptul este confirmat de un ortodox sincer, Andrei Vasici, care intr-un articol din *Gazeta de Transilvania* (VIII, 1845, nr. 26, p. 101—102) arată că trecerea la unire se face din cauza spolierii populaţiei de către preoţi, îndeosebi prin birul preoţesc. Vezi I. D. Suciu, *Revoluţia de la 1848-1849 în Banat,* Bucureşti, 1968, p. 36—37.

[5] Sigismund Pop.

[6] Sînnicolaul Mare, localitate în Banat.

[7] Vasile Erdelyi, episcop greco-catolic al diecezei de Oradea.

[8] „La aceste toate."

[9] Orator.

[10] Zichy Ferenc, referent la Cancelaria aulică maghiară.

[11] „Căi ferate."

Scrisoarea lui Şandor relevă începuturile unui captivant episod din istoria drumurilor de fier din Transilvania. Este de notat faptul că Barit a avut un rol deosebit în acest sens, rol care va fi reflectat în detalii de conţinutul unui alt volum. Amintim aici doar că interesul redactorului braşovean pentru problema căilor ferate este foarte timpurie. încă din primăvara anului 1838, cînd Transilvania nu cunoştea drumul de fier, proaspătul redactor braşovean îşi informează cititorii (vezi *Gazeta de Transilvania,* I, 1838, nr. 4) despre construcţia căii ferate dintre Viena si Gyor. In 1847, cînd construcţia căii ferate — după ce legase Viena de Bratislava, Pesta şi Szeged — trebuia să treacă în Transilvania, Bariţ este delegat într-o comisie care trebuia să stabilească punctul cel mai potrivit de trecere a liniei în Transilvania. Era pentru prima dată cînd unui român i se încredinţa o misiune economică de asemenea importanţă.

Nu ne putem da seama din scrisoare dacă Şandor ştia la această dată de misiunea încredinţată prietenului său. Cert este că în faţa rivalităţii acerbe dintre Arad şi Timişoara în ceea ce priveşte locul de trecere al căii ferate, Bariţ apără interesele Aradului. Lucid şi practic, el îşi dă seama că de aici, pe firul Mureşului se poate lega uşor sudul Transilvaniei, deci şi Braşovul.

Cu ocazia lucrărilor comisiei, Bariţ a călătorit pe ruta Arad — Pesta — Bratislava — Viena. Au rezultat interesante observaţii de călătorie, consemnate în două articole: *Unele observaţii despre cărăuşii noştri (Gazeta de Transilvania,* X, 1847, nr. 33) şi *Naintarea drumurilor de fier în Ungaria (Ibid,* nr. 35). Vezi şi Olimpiu Boitoş, *Lupta lui Gh. Bariţ în 1847 pentru introducerea căilor ferate în Transilvania,* în *Observatorul social economic,* 1945, nr. 4—6, p. 478—493; George Em. Marica, *Notele de călătorie ale lui George Bariţ,* în *Anuarul Institutului de istorie din Cluj,* IV, 1963, p. 130—131; Vasile Netea, *George Barit,* Bucureşti, 1966, p. 153-155.

[12] *Album ştiinţific şi literar,* apare la Bucureşti între 9—16 februarie 1847. Din această revistă, pe care editorul ei C. N. Brăiloiu o înţelegea ca o continuatoare a *Propăşirii,* au apărut doar două numere. Este semnificativ, în acest sens, un pasaj din scrisoarea adresată de A. T. Laurian lui Bariţ în 11 martie 1847: „Mă întrebi *de Album.* Numai în trei dumineci [recte = două, n.ns.] a văzut lumina şi a... murit. L-a oprit stăpînirea. De ce? Nu-ţi mai spun". *(George Bariţ şi contemporanii săi,* I. p. 127.) Despre această publicaţie efemeră vezi G. Baiculescu, *O revistă puţin cunoscută din prima jumătate a sec. XIX: Album ştiinţific şi literar, Bucureşti*1847* , în *Studii şi cercetări de bibliologie,* III, p. 153—158; I. Hangia, *Presa literară românească,* I, Bucureşti, 1968, p. 112.

[13] De mîna lui Bariţ: „1847, febr. 26, dr. Şandor".

XXVII

Arad 5 apr. 24 mart (1)847

Domnule redactor!

La cele în scrisoarea domniei-tale d[e] *d*[o] *13*[a] mart. a. c.v. poftite, deşi cu poşta dintîie nefiindu-mi cu putinţă, dar cu a doua — ce-mi sînt cunoscute'şi împărtăşite — am norocire bucuros a-ţi scrie, cum că:

„în a *22*[a] martie n. s-au ţinut adunare în Arad sub preşedinta excel.-sale a dom. grof Frantisc Zichy, referendariu la Gr[ăiasca] Canţelarie ungur[easeă] şi preses,' la Ţentral[ul] ungur[ese] drum de fer, în sala Comitatului] Arad în privinţa sfătuirii despre cum şi pe unde aducerea drumului de fer către Arad \ fiind de faţă şi deputaţii Comitatului] Bekes. Intîiul ocîrmuitoriu a Corn. Arad au adus înainte întinderea neguţătoriei care se face în Arad şi ce se trece pre aici. Au arătat lipsa de a se trage linie către Arad, îmbinîndu-se acest oraş prin drum de fer cu Ardealul şi Moldo-România. Intîiul ocîrmuitoriul a Corn. Bekes, cu o grăire pătrunzătoare, dovediri neresturnabile, s-au încercat a arăta că Corn. Bekes, din pricina numeroasei impopulaţii a unor locuri prin care ar pofti a se trage linia de fer şi din lesnimea aducerei, ar merita de a se trage aceea de la Szolnok prin mai multe locuri a Corn. Bekes către Arad. La care toate exc.-sa comisariul regesc în treaba drumurilor de fer, după ce au declarat că el au făcut contract cu oraşele Koros, Kecskemet, Szol/noc, către Arad ar fi prea multe miluri de făcut, ce într-o sumă foarte mare ar veni, ba doară şi cu greu s-ar putea sfîrşi după poftă întrăprinzătorilor. Comitaturile Arad şi Bekes atacînd pe sus-lăudatul preses au spus că contractul cu koroşenii şi kecskemetenii numai el l-au făcut şi că nu încă ar fi întărit prin Soţietatea Ţentrală, din care pricină lesne s-ar şi putea strica acest contract. Şi pentru aceea Comitaturile Arad şi Bekes au recurs la în[altul] Consiliu reg[esc] locoţiitoriu unguresc şi au întrepus protestanţia sa asupra făcutului contract cu koroşenii şi kecskemetenii, deoarece în Dietele de la an. (1)836, (1)840 s-au adus legi în privinţa drumului de fer şi s-au demarcat linia de la Szolnok către Arad (iară nu către Timişoara) şi Dunărea de la Pesta cu Tisa la Sighidin să se împreune prin *canal*

Deputaţii sasi de la Sibiu au ajuns cu o zi mai tîrziu la Arad, după ce au plecat sus-renumitul preses către Timişoara.

Saşii ardeleni fiind provocaţi prin arăzani ca să conlucre dimpreună, întru aducerea drumului de fer pe la Arad şi de aici la Transilvania, se văd totuşi a fi mai aplecaţi către timişoreni, din pricină doară ca Timişoara este mai nemţită decît Aradul, ce şi din împărtăşirea *Satellitului'*[2] trecută subt nr. 856, 1 april şi în *Peşti Hirlap* vrea să dovedească că în Timişoara s-ar afla mai notabile mijlocuri spre neguţătorie precum:

însoţiri neguţătoreşti, negustorii mari, de care feliu de neguţători nici
60" că [indescifrabil] /

însă Soţietatea Ţentrală a drumurilor de fer, care va ţine adunarea sa în a 26[a] aprilie n. luna curgăt. la Presburg[3], va hotărî mai de-aproape despre cum şi pe unde priţeperea drumului de fer în părţile aceste a Ungariei, adecă pe la Koros, Kecskemet, Szegedin Varjas Temesvâr
Varjas Arad
sau Szolnok — Arad despre ce totuşi nu se crede aşa" sigur' a se derija afară de Dietă, încă în decursul anului acestuia ţiitoare. N.B. Excel.-sa, sus-lăudatul preses, nu ca comisariu regesc, ci numai la pofta şi chemarea arăzanilor spre a constatirui localitatea au venit la Arad[4]".

îţi trimit aici, scos din *Wfochenjblatt,* Arad d[e] *d*[to] *3*[a] april. (1)847, ce iarăşi s-au scos din *WfochenJMatt^* Timişorii,

Despre adunarea ţinută în Arad în privirea drumurilor de fer şi a congregaţiei se va împărtăşi nesmintit în novelele ungureşti de la Pesta: *Peşti Hirlap, Bfudajpfesti] Hirado* sau *Nemzfeti] Ujsâg* etc. cît mai curînd, de unde vei putea scoate doară mai multe despre adunarea ţinută.

Acum, Ia serbarea Sf. Paşti, în ziua dintîie, la biserica catedrală au înfrumuseţit solenitatea ostăşimea civică de noi redicată (Ungarischer Burgerchor[5], magyar polgâri orsereg[6]) a căror număr se suie pînă actim la 156 de inşi, puşcărind Ia obicinuitele părţi la a ţinutei sf. slujbi. îmbrăcămintea e de minune frumoasă: szvingi şi nădragi din postav vărgat, cu şinoare de aur, ceaco în faţa cireşelor roşu, tapance cu ciucuri auriţi. Se află şi mulţi români între ei. De două ori în an ţin parada la biserica catedrală, adecă la Paşti şi Rusale. La catolici iară de 2 ori şi celelalte parade care sînt de obşte, precum Szt. Istvân Kirâly, ziua naşterii craiului etc. După sf. slujbă, presesul comunităţii rom[âne], d-1 Ioan Arkosi[7] le-au mulţămit frumos arătîndu-le că numai aşa vor fi cetăţeni
61 tari, dacă... [sfîrşituî lipseşte)]/

[Marginal:] întră această ostăşime se află încă şi mulţi *honorationes,* cătane de rînd. Romănimea s-au alăturat cu ungurii, mai avînd şi ei a lor *chor.* Au hotărît a strămuta hainele [text deteriorat] n-rul însă a noştri de officeri pe [cuvînt indescifrabil] ci numai ci şi aşa s-au desfătat
61 şi compania lor la biserica sîrbească [manuscris deteriorat]./

Biurgărmaisterului au făcut pomenire despre a sa înştiinţare însă
60v după ce altcum s-au sfetit cărţile, ba[8]. /

[Adresa:] Tekintetes's Tudos Baricz Gyorgy ur Erdelyi olâhlapok szerkesztojenek, *Brassoban*

[1] Vezi nota 11 la scris, anterioară. Diferendumul pentru calea ferată s-a rezolvat pînă la urmă în favoarea Aradului.

[2] Vezi *Satellit des Siebenburger Wochenblatts,* 1847, nr. 26, p. 116, la rubrica *Allerlei Neugkeiten,* unde se descrie întîlnirea lui Zichy cu publicul la Arad.

[3] Bratislava.

[4] Pasajul din scrisoarea lui Şandor pus de noi între ghilimele a apărut ca articol in *Gazeta de Transilvania,* X, 1847, nr. 26, p. 100—101. Amănunte suplimentare n trimite lui Bariţ la 15 iulie 1847, care le publică în *Gazeta* nr. 56, p. 221 — 222.

[5] Corul cetăţenilor maghiari.

[6] Garda civică maghiară.

[7] Ioan Arcoşi, avocat şi fruntaş politic român din Arad.

[8] De mîna lui Bariţ: „1847, apr. 5, dr. Şandor".

XXVIII

Arad *l*[a] octomvrie (1)847 nou

Domnule redactor !

La scrisoarea domniei-tale d[e] *ă*[to] 2 septembr. a.c. avînd multe neplăceri pe capu-mi, parte primejdioasa bolnăvire a ficei mele, parte lănţezirea a însumfi] trupului meu, n-am putut a-ţi răspunde, deşi bucuros aş fi voit, mai vîrtos despre cum primirea în[ălţimei] sale a palatinului aici la noi.

D[omnul] Gavra şi-au primit acei 17 fl. 16 cr. arg. din Iaşi şi eu am trăbuit a-mi strămuta socoată cu el, aşa că, plătindu-mi, aiâ îndeplinit datoria (socotind sarcinile IV şi a V ce se află încă la d-ta ca desplătite, iară de s-ar întîmpla ca nicicînd să poţi primi banii pe ele, el va fi îndatorat primindu-le înapoi a le desplăti).

Protopopii la carii încă se află *Macrobiotici* (tom. II) nedesplătite sînt grăbiţi prin mine mai de multe ori să se silească a depune preţul lor. Dar ştii bine cine sînt, cea mai mare parte, preoţii noştri! Unii au depus puţini bani.

De la d-1 Brâgyan Georg, fiscalul, ca abonentul la *Gazeta* et *Foaie,* poftind a-mi despîati preţul prenumeranţiei pe semestrul al 2 a.c. îmi zice că el în semestrul acesta nicidecît nu au căpătat novele. Aşa e? Atunci nu se poate pofti să plătească. Eu ţi l-am însemnat întră prenumeranţi, dar cum au rămas nu ştiu.

'Aflîndu-se *Universul* trimis la d-1 Serb, nu poci să ştiu ce numeri ne smintesc, numai ştiu că începutul, cred vreo 13 nr., nu ne-au venit, precum şi nr. 31. Din *învăţătoriul satului* nr. 8 et 20. / 62

Curii au umblat deputăţia trimisă de Ia Com[itatul] Arad Ia predarea bisericei din *Galşa* şi predatu-s-au sau ba, nefiirid eu la congregaţie din săptămîna aceasta, în obiectul atins, nu-ţi poci scrie, însă te fac atent la articulul *ce va* urma despre congregaţia din luna septembr. din Arad în *Peşti hirlap* sau *B.P.H.[*= Budapesti Hirad6][1].

D[omnul] loanovici directorul şi fiscalul făcu un Meistertuck[2] cu Puliczer, jidovul domniei-tale, că de la omul care n-are nimic, totuşi mereu mereu scoate banii. Astăzi îi depusă 40 fl. arg. Mai sînt napoi 13 fl. şi cîţi cr. arg., carii ii va depune cît de curînd.

Ţircul ariul directoral făcut de d-1 director Constantin loanovici şi trimis pe la învăţătorii din districtul său este foarte momentos şi îi face tare cinste[3]. Drept aceea, trimiţîndu-se prin d-1 Babeş spre a se împărtăşi în *Gazeta,* d-ta de-1 vei socoti vrednic, 1-i face cunoscut[4] cu tot publicul românesc. Ba unii dintră noi, plane, am dori să se facă cunoscut, prin ce d-ta şi d-lui loanovici, care avu de lucru cu Puliczer, i-ai face bucurie.

Ingenirii măsură calea de drum de fer; Bahnhof[5] este croit afară de oraş, în partea unde se face tîrgul de vite; canţelarie încă este. Vom vedea şi riiai departe.

Al domniei-tale aplecat cinstitoriu,

Atan. Şandor. \ 62v

Articolul despre congregaţia comitatense a comitatului Arad ţinută între 23-28 septembrie 1847 va apare în *Peşti Hirlap,* 1847, nr. 965, 12' octombrie p. 240-241. E un material lung, semnat „Tobben" (Mai mulţi). Atmosfera ce a dominat in adunare reiese din prima frază: „Tanâeskozâsunk tereme, szoktalan zaj es kitoresek szmhelye volt" (Locul adunării noastre s-a transformat într-o arenă a zarvei şi a ieşirilor neobişnuite). Bătălia politică se dădea între aristocraţii maghiari „conservativi" şi „liberali", cu cîştigul celor dintîi: „Ellenzekiink, a conservativek partaalakulâs [...] tobbseget nyert" (Opoziţia noastră, partidul conservator a cîştigat mai multe voturi), scriu corespondenţii.

[2] Scamatorie.

[3] Iată cuprinsul „ţircularîului" emis de Constantin loanovici, la acea dată „surogat de directoriu al şcoalelor de legea răsăriteană drept credincioasă din Districtul Temişorei" *(Gazeta de Transilvania,* X, 1847, nr. 80, p. 318\-

„N-r. 157/1847.

Bine-nţelepţi învăţători, mie iubiţi!

Vizitînd euînaiml ^ m-am învins în faptă:

A* - Cum că în foarte multe sate, ba şi în unele brase zidirile şcoalei noastre smtin ase ticăloasă stare, cît mai că nu e de lipsă să întrebi unde este scoală ci, întrind în casa cea mai părăsită ce se află în vecinătatea sîntei noastre beserici, poţi învins că eşti... în şcoală;

2: Cum că în şcoalele noastre nici cele mai de lipsă unelte se află;

^ **3":** Cum că cei mai mulţi prunci nicecînd **îmbla** la scoală, dar si cei putini ce îmbla, **îmbla** fără sîrguinţă, mai ales primăveara şi veara, cînd mai pretotinde smt şcoalele deşerte, ba, ce e mai mult, fetiţele noastre în cele mai multe sate nici c-au întrat în viaţa lor în şcoală;

4: Cum că învăţătorii noştri nu numai că au foarte mică plată si prea mărced deputat, dar în cele mai multe locuri nici aceste le primesc la timpul său. Apoi cînd le primesc, primesc plata cu ţîrăita, iară deputatul în calitate mai rea decît ce au deoblegat.

Ştiind eu deci cum că şcoalele elementare bine întocmite sînt cel mai putinţe mijloc al luminării, şi cum că relele în ceste patru punturi espuse împedecă deplin luminarea naţională, prin urmare comuna înflorire a ţării; şi ştiind eu mai departe cum că în privinţa organizaţiei esterne a şcoalelor, caria subzae si relele enumerate, mantele comitate foarte mult pot ajuta, îndată după săvîrsirea visitatiei şcolare, în 2/14 august a. trec, măritului comitat Temeş, iară în 18/30 septembrie al aceluiaşi an comitatului Torontal, neajunsurile şi nerînduielile sus-numărate, cu cele mâi triste colori le-am descoperit, rugîndu-le cu înimozitate ca, deacă doresc înflorirea iubitei noastre patrii, şi deacă pătrund adevărul cum că şcoalele elementare bine întocmite sînt mijlocul cel mai putinţe spre acest scop, să nu întîrzie a determina în privinţa espuselor rele potrivite măsuri, pe care apoi să le şi pună în lucrare.

Tot aceste rele, cu duioase şi pătrunzătoare cuvinte, întocmai ca luminatelor comitate le-am trimis, cu relaţia mea visitaţională şi amară măriei-sale d-lui consilier regiu şi peste şcoalele noastre mai mare inspector, Eugeniu de Ţurkovici, sub nr. meu 177/1846, iară măria-sa le-au trămis preluminatului Consiliu regiu locotînătoriu unguresc.

După toate aceste, înţelegînd eu cu cîteva luni mai tîrziu cum că zisele rele ne-ncetat împedecă propăşirea poporului, altmintre şi spre a mă-nvinge cum stau şcoalele noastre iarna, neluînd în socotinţă drumurile cele rele şi frigul cel cumplit* cărora lipsea ca să mă espun, întreprinsăi în fevruariu a.c, pe propriile-mi spese, o escurgere în mai multe părţi ale districtului. Cu care ocaziune iscusind cum că relele dm cele patru punturi s-au sporit, întră altele prin un rău înfiorătoriu, iscusind adecă cum că în multe sate, atît ale comitatului Temeş cît Torontal, nefiind şcoalele noastre-ncălzite, învăţătoriul şi bieţii săi şcolari sînt espusi cumplitului ger de iarnă şi primejdioaselor acestuia urmări. Lucrul numaidecît în 4/16 martiu a.c amîndor comitate cu toată seriozitatea le-am arătat, spunîndu-le chiar cum că pedecele luminării pe zi ce trece tot se mai înmulţesc si cresc, cum că relele de mai nainte nu numai că nu s-au vindecat, dar încă altul nbu, adecă sus-espusul înfiorătorml ger li s-au însoţit, carele face culme ticăloşiei şi ameninţă cu stricare, ba si cu deplină perdere, atît învăţătoriului cît mai cu seamă fragezilor şcolari. Şi aceasta cu atîta mai tare, căci pruncuţii plugarilor noştri sînt cam de rînd foarte slabi îmbrăcaţi, apoi în şcoală mişcare nu fac.

La această a mea arătare, măritele comitate cele mai potrivite orînduieli au determinat, care prin d-nii juzi de nobili se şi duc în sfîrşit. Aici se vine să spun că mai cu seamă măsurile întreprinse de comitatul Torontal, şi mai ales în privinţa îmbunătăţirei plăţii şi a deputatului învăţătoresc m-au surprins foarte plăcut.

înţeiegînd d-vbastră, iubiţi învăţători, aceste toate cu de-amăruntul, veţi avea strînsă datorie ca oricînd vă veţi sîmţi apăsaţi de atare rău ca cele sus-numărate, mai întîi să vă sfătuiţi cu dd. locali directori, apoi să căutaţi ajutoriu la căpeteniile satului unde, ne afiînd, să arătaţi tot lucrul, în scris, în formă de instanţie, insă scurt, şi fără a înşira acolo cîte toate, respectivului d-1 jude de nobili (F6 — sau Szolgabiro)! Tot această instanţie îmi veţi trimite-o în copie, deloc, şi mie.

Din aceste, dară, puteţi d-voastră vedea că eu din parte-mi toate cîte am putut face, întru adevăr am şi făcut. Aţi văzut că eu pre domnii de pămînt pretutinde i-am cercetat, i-am rugat să vină la esamen şi le-am comîndat cu căldură şcoalele "noastre. Ştiţi că, precum an, ase şi ăst timp toate şcoalele din districtu-mi arh vizitat. V-aţi învins'că eu în tot locuî unde am fost mai mulţi oameni la esamen adunaţi, «cîte'o oră întreagă i-am sfătuit spre tot binele, iară mai ales ca să trimită fiii şi fetiţele sale la şcoală, aducîndu-le fel de fel de arguminte şi de esemple, arătîndu-le că pentru aceea **îmbla** nemţii peste tot decursul vieţii sale la s[fînta] beserică, şi pentru aceea îşi chivernisesc averea sa cu tot cumpătul ş.a., ş.a., pentru că ca prunci au îmbiat 'bărbăteşte la şcoală ş.a.

Deci fiţi învinşi că eu, precum pînă aci, aşe şi de aci-ncole mă voi sîrgui a aduce toate în ase' rînd, ca să răspunză scopului său; ce cu atîta mai tare nădăjduesc a pute face, cu cît pe zi ce merge tot mai mult mă-nving că măria-sa d-1 consilieriu Eug. de Ţurkovici întrăprinderile mele cu însufleţire le sprijineşte şi le înainta, pre mine însumi cu părintească bunăvoire mă mănuduce. Nu altmintre mă înving cu preluminatul Consiliu regiu locotînătoriu unguresc. Şi măritele comitate încă ne părtinesc, iară mai ales că Preasfînţita Sa Chesaro-regie şi apostolică Maiestate cu prea îndurare pururea ne-au ajutat, ne ajută şi ne va ajuta.

însă, iubiţi învăţători, precum eu de o parte am făcut, şi vă promit că voi face si mai încdlea toate cîte voi putea spre folosul şcoalelor şi al d-voastre, aşa, din altă parte, mă aflu strîns îndatorat a vă spune verde în ochi cum că şi dintră d-voastră mulţi sînt cauza neajunsurilor nerînduielelor sus-numărate. Căci am băgat bine seama, ba în adîncul inimii mele şi am însemnat, cum că acolo unde era an şcoala în foarte negrijită stare, unde lipseau uneltele cele de lipsă, unde pruncii nu îmbiau la şcoală, unde învăţătoriul nu-şi căpăta plata şi deputatul la timpul său şi unde aflarăm cel mai slab sporiu întru învăţeturi, acolo, zic, trimiţînd astă-toamnă alt învăţătoriu, harnic, şi răspunzînd acesta chemării sale cu tot zelul, am aflat cu ocaziunea vizităţiunei şcolare din anul curgătoriu şcoala reparată, uneltele de lipsă în şcoală, plină şcoala de prunci, cel mai bun sporiu întru învăţături şi cum că învăţătoriul şi-au primit plata cu toată acurateţa.

învinsu-m-am, iubiţii mei, cu cea mai mare durere şi despre aşe faptă a unor învăţători, carea-mi e ruşine a o spune dar, spre îndreptarea acelora şi spre fericirea altora sîm silit a o descoperi: m-am învins, adecă, cum că unii învăţători nu numai •că abia apucă ca să nu vină pruncii la şcoală, ci şi inşii lucră pre sub mînă ca să nu îmbie, ca aşe să poată dînşii îmbla după economie, sau doară că poată perde veara fără nici'un scop! Ba şi' despre aceea m-am învins cum să unii învăţători, ştiind că şcolarii lor puţin sau nicicînd au învăţat, pre cînd auziră că voi să ajung acolo spre a ţinea esamen — măcar că pînă aci îmblaseră pruncii la şcoală — aşe au întocmit lucrul pre sub mînă, cît la ajungerea mea acolo nu îmbiau pruncii la şcoală 1

Deci, măcar că astfel de speculăciune osîndită nu s-au întîmplat pretotinde unde, pentru lipsirea şcolarilor, nu am putut ţinea esamen, totuşi învăţătorii atarilor locuri sînt la mine cu'deschilinire rău însemnaţi. Iară de aci încole, că ştie tot învăţătoriul cum că unde nu vor îmbla pruncii la şcoală, şi dînşii nu vor face în privinţa aceasta paşii mai sus arătaţi, iară mai ales unde se vor mai face atari mojice speculaţiuni precum arătai mai nainte, unul ca acela păcatului său amăsurat se va pedepsi! Aşijdere aceia carii nu se poartă caracterului său cuviincios şi carii foarte

puțm sporui au arătat sau ypr arăta, fi-vor publicați prin tirculari în tot districtul ca nesirguitori. Ba, de le este fapta mai rea, sau de nu se vor îndrepta, fi-vor strămutați la stațiuni ma* rele. Iară aceia carii nu știu cele de știut unui învătătoriu mai ajes 4acă nu știu ungurește, cel puțin citi și scrie, și românește binesocofi, aceia șe yor trimite ia preparandie, ca să depună de nou esamen, ce s-au si întîmplat cu unu m faptă. , r

Cin contră, acei domni învățători carii se poartă caracterului său cuviincios caru șint calificați și sîrguitori, iară mai cu seamă dacă au arătat cu școlarii săi hun sporm, aceia, zic, nu numai că se vpr lăuda, dar se vor și strămuta, după eerere-sL la mai bune stațiuni. ' ,

Vă sfătuiesc deci, iubiți învățători, părintește ca, purtîndu-yă întru toate așe precum se cuvine caracterului înyățătoresc, să fiți deodată si sîrguitori, si să vă îndeletniciți întru toate științele care vă sînt de lipsă, căci omul prin sîrguhytă toate le mvmge. '

Rămîn voitoriul de bine,

.__________________*Constantin Ioanovici*
m.p., al Districtului literal de legea g.n.u. Temeș regiu surogat directpriu și la Măritele Comitate Torontal și Crașău asesoriu.

în Arad, 19/31 august 1847."

Circulara lui Constantin Ioanovici este unul din impresionantele documente despre starea școlilor românești din Imperiul austriac în prima jumătate a secolului al XlX-lea. Lectura ei — adevărată literatură epistolară — trădează un valoros continuator al dascălilor din generația anterioară: Gheorghe Sincai, C. Diaconovici Loga, un pedagog iluminist modern, de talia lui Pavel Vasici, Timotei Cipariu,Ipan Fekete Negruțiu. Nu în ultimă instanță, documentul pe care îl reproducem este valoros pentru informațiile prețioase pe care le aduce în legătură cu starea românilor bănățeni — cei mai „înstăriți" dintre românii din Austria! — în preaima revoluției din 1848.

Circulara o reproducem după *Gazeta de Transilvania,* X, 1847, nr. 80, p. 318-319; nr. 81, p. 322-323 (articolul *Din Bănat)* vezi aci infra, nota 4).

S-a publicat în *Gazeta...,* nr. 80-81 (vezi aci supra, n. 3). Vincentiu Babeș care semnează „Un bănățean" și a cărui identitate o stabilim acum pentru prima data, pe baza scrisorii lui Șandor, însoțește circulara cu cîteva cuvinte de apreciere înalta a activității „surogatului director". Dar nu numai: „Conchid cu consolătoarea speranță că năciunea din a carii sîn au început a se rădica atari bărbați in număr mai însemnat, nu va geme îndelung sub jugul prejudetelor, în șerbitutea neștnnței".

[5] Gară pentru calea ferată.

XXIX

Arad 30[a] december (1)847 nou

Domnule redactor !

In urmarea scrisorii d-tale cei mai din urmă d[e] d'° 20/8 dechemvrie a.c, pe lîngă care mi-ai retrimis și o scrisorea a mea cu dată de 22^ iunie a.c. nou trimisă, din pricina unei socoti care numai d-1 Gavra, prof[esorul], o încurcă, aceste îți însămn :

Eu în scrisoarea sus-atinsă ți-am fost scris că d-1 Gavra mi-au remas încă dătoriu cu 16 fl. argi. și socotea că va primi tot prin d-ta

A-A^A 16 -Cr' argi' din Iași' dar' după ce " Primi Pe altă cale> îmi

dadu de știre că i-au primit și noi să ne încheiem socoata ce o aveam laolaltă. Ce am și făcut în a 31[a] iunie a.c. în acest mod: că mi-au

plătit 4 fl. 11 cr. argi. și că acei 11 fl. 49 *6t.* afgi. ce zicea că i-ar âfCa la d-ta, în socoata citorva sârcine 5 șincaiane, sa-i prifnâsc spre deplinirea acelor 16 fl. argi. cu carii, după cum se vede din scrisoarea mea dfe] *â° 2T* iulie, mi-au rămas datoriți. Eu, dâră, despre aceasta mai mult înștiințare liu ți-am făcut, ci am așteptat prilej cînd imi vor veni mai multe ca să-ți scriu, dar îiiai că am aflat atunci dfe lipsă să te înștiințez, din ceea oară ce am știut că d-nul Gavra nu va pretenda de a i se plăti acei 11 fl. 49 cr. argi. aflători la d-ta. însă eu, făcîndu-mi socoata cu d-1 Navrea în urmarea mai de multe ori atinsei scrisorii mele, d-ta i-ai tras 16 fl. argi. despre ce el *ex abrupto* la sine întrebîndu-mă că incheiatu-i-am noi socoata sau ba, și este-mi el ceva -dătoriu, eu știind — după cum mai sus se vede — că ni-am împăcat, i-am dat răspuns că n-avem mai mult socoata laolaltă. Atunci el atîta mă suci ca să^ți scriu eu dară deloc — fiindcă și el scrie d-lui Navrea — ca să-i plătești cei 16 fl. argi. D-nului Navrea scrisei, însă condiționate, dar aceea a mea scrisoare nu-i plăcu, că dau ceva dilucidație, ci să-ți scriu de-a dreptul numai să plătești banii și să pun acele cuvinte ce lui îi plac. îl ascultai, negîndind că el vrea să fie desplătit de acei 16 fior., altcum opriți in socoata mea cu el. D-ta înțelepțește făcuși că mă întrebași cum stă lucrul. Deloc mă și dusei la el, ii arătai, și două zile avui de lucru pîftâ ce-1 capacitai Că cu adevărat îmi e dătoriu cu acei bani. îți mărturisesc că mă cătrănii făcîndu-mi el acum o socoata cU care voia a mă orbi că eu i-ași fi dătoriu cu 13 fl. argi. încă, dar, după două zile se capacită și afla și el că el îmi e dătoriu. Ca să fiu, dară, cu el evit, îi intorsei 4 fl. 11 cr. înapoi și iarăși primii acei 16 fl. argi. ce se aflâ la d4a, în socoata mea cu d4a. Așadară ține acei 16 fl. argi. despre care C vorba, d4ale, și așa d^nul Gavra mi-au / plătit datoria de 41 fl. 30 Cr. argi., carii bani cu cei 16 63
fl. argi aflători la d-ta toți i-ai și primit, și âe socot numai 6 fl. 40 cr. argi. îâ prețul tom. I mr 2—3 din *Măg. istor.* pentru 10 exemplare de la beiUșCiii (rle voind mai departe a primi). Ceialalți 34 fl. 50 cr. argi. se socot în prețul *Macrobioiicilot,* adecă pentru 21 exempl. tom. I, 20 exempl. tom/ II, scoțîndu-mi el procentualitatea. N.B.: 10 argi. se socot dintru rămășiță din prețul *Maerob.* tom. II, un exempl., carii bani el i-au primit de la cutare pentru mine. Așa, mai o dată îți spun că acei 16 fl. argi. îi ține Ia d-ta, ca ai d-tale.

Nu știu ce să mai fac ca să scot odată banii de pe *Măctbbiotici* torn. II în sumă de 52 fl. argi. Cu carii îți sînt dătoriu, unii protopopi scoțînd procentualitatea eu ei; ba unul cu o datorie de 7 fl. argi. au și murit. în zilele aeestfe scrisei noului administratoriu protopop, în îocu-i pus, ca să-i scoată din substânțiâ-i. Celorlalți încă tot te scriu, dar nu se înduplecă a mi*i trimite odată. Apoi ce să fac? E cap și iară cap

Voiești ca sâ-ți retrimit *MactoUoticile* și *Măgăz. istoric,* aceste din urmă neprimite de beiușeni, sati ce să mai fac? Bani însă se mai aflâ la mine adunați^ carii cu banii prenunîeranților la *Gaz.* et *Foaie* an. (1)848, semestr.I laolaltă sc vot trimite la timpul său. Următorii sînt prenumerați sub titula sa:

1 Fotisztelendo Râcz Jânos Urnak g.n.e. [= gorog nem egyesult] Aradi esperest Sz[en]t. Szeki iilnok es tobb n[agysâgo]s megyek tâblabirâjânak. *Aradon.*

2 Tekintetes Serb Tivadar tJrnak Sz[abab] Kir[âlyi] Arad vârosa fo-es-tobb n[agysâgo]s megyek tâblabirâjânak. *Aradon.^*

3 Te[kinte]tes Popovici Jânos koz es vâlto iigyved Ornat. *Aradon.*

4 Te[kintet]es Ioannovici Konstantin tJrnak g[6rog] n[em] e[gyesiilt] Temesi iskolai keriiletben hellyett[es] igazgato es tobb n[agysâgo]s megyek tâblabirâjânak. *Aradon.*

5 Te[kintet]es Konstantiny Demeter urnak N[agy] vâradi g[orog] n[em] e[gyesult] iskolai keriiletben igazgato es tobb n[agysago]s megyek tâblabirâjânak. *Aradon.*

6 Reverendissimo Domino Genadio Popescu A[Imae] E[cclesiae] M[onasterii] Protodiacono nec non S[ancti]s[şime] theologiae Proffesori etc. *Aradini.*

7 Te[kintet]es Ioaneszko Demeter hites iigyved urnak. *Debreczenben**

8 Te[kintet]es Râcz Terent urnak g[6rog] n[em] efgyesult] Sz[en]t Szeki aljegyzonek. *Aradon.*

9 Țe[kintet]es Popa Gyorgy koz es vâlto iigyved urnak. *Aradon.*

10 Te[kintet]es Ârkosy Jânos urnak hites iigyved es tobb te[kintet]es megyek tâblabirâjânak. *Aradon j*

11 Mie.

12 Tisztelendo Varga Peter g[6rog] n[em] e[gyesiilt] Nagylaki leikesz urnak. Aradon es Battonyân ât. *Makon.*[1]

Acest de pe urmă prenumerant şi-au schimbat poşta, doară îi va veni *Gaz.* et *Foaia* mai curînd. Adevărat că nu plăteşte la timp, ci tot mai tîrziu decît alții, că-i sărac şi acum mai de un an e sărmanul suspendat, nevinovat poate omul zice...

Daca se vor mai arăta, ți-i voi trimite deloc.

Despre d-1 loanovici, că primit-au toți banii de la Puliczer, nu-ți pociu cu adevărat spune, pentru că nu e acasă, ci se află la Pesta, dar nesmintit cred că i-au primit. Fă rînduială să ți se trimită deodată cu ai mei. Ai bunătate a mă înştiința despre primirea prenumeranților sus-însămnați.

Cin,e va fi episcop românesc la Săbii? Nesmintit Şaguna aşadară? Şi răposatul Vasilie Moga au avut mai puține voturi decît ceilalți şi totuşi el fu ales episcop[2].

Ce socoti, aşa să rămînă articulul de la Oradia Mare în contra articului despre prozelitism de sub nr. 57 a.c. al meu et respective a domniei-tale[3] ? Pune-ai d-ta dacă ş-ar face un articul care să-1 taie pe d-1 Gosman[4] şi pe ai lui orădani cam afund, pînă la ficați? Şi să li se descopere adevărul, să nu socoată că să joacă cu alții mîta oarbă crezîndu-i a fi legați la ochi, ca şi alții văd ce fac ei. ' ' /

Dară cu notele ce le pofteşte' d-1 Serb, mi se pare de în sub nr. 45 însămnate[5], din Iaşi, fi-va ceva, căpâta-le-vom? . \

Mi-ai făgăduit anul trecut foaia ***Învățătoriul satului*** fiindcăpentru, mine nu l-am căpătat. Trimite-mi-1 de-1 vei avea supernumerar în anul acesta.

în privința congresului ce va fi odată, sau nicicînd, ce mai curînd e de crezut, un arădan oarecineva s-au făgăduit că va scrie ceva, dar văd că încă n-au făcut, nici că va face şi aşa precum voieşte nu ne trebuie nouă românilor.

Cu cuvincioasă cinstire rămîind, sînt al domniei-tale şerb cinstitoriu,

Atan. Şandor[6]. /

[Adresa:] Tekintetes *Bâricz Gyorgy tJrnak* brassai olâhlapok *Gazeta de Transilvania* szerkestojenek tisteleltel *Brassoban*

[1] Reverendisimului Ioan Raț, protopopul greco-neunit din Arad, asesor al nSfîntuluî Beaun şi asesor al mai multor ilustre comitate. în Arad.

Spectabilului domn Teodor Serb, jude suprem al Liberului crăiesc oraş Arad şi asesor al mai multor ilustre comitate. în Arad.

Spectabilului domn avocat de drept public şi cambial Ioan Popovici. în Arad.

Spectabilului domn Constantin loanovici, director adjunct în Districtul şcolar greco-neunit Timiş şi asesor al mai multor ilustre comitate. în Arad.

Spectabilului' domn Dimitrie Constantini, director al Districtului şcolar greco-neunit Oradea Mare şi asesor al mai multor ilustre comitate. în Arad.

Preacuviosului domn Ghenadie Popescu, protodiacon al binecuvîntatei biserici a mănăstirii şi profesor al sfintei teologii. în Arad.

Spectabilului' domn avocat Dimitrie loanescu, în Debrețin.

Spectabilului domn Terențiu Raț, vice-notar al sfîntului Scaun al greco-neuniților. în Arad.

Spectabilului domn Gheorghe Popa, avocat de drept public şi cambial. în Arad.

Spectabilului domn Ioan Arcoşi, avocat şi asesor al mai multor ilustre comitate, în Arad.

Reverendului domn Petru Varga, duhovnic greco-neunit din Nădlac, prin Arad şi Battonya, la Macău.

[2] Alegerea a avut loc la 2 decembrie 1847, la Turda. Deşi a obținut numai 27 de voturi, față de cele 33 ale lui Ioan Moga şi 31 ale lui Moise Fulea, Şaguna a fost numit episcop prin rezoluția împărătească din 5 februarie 1848 *(Gazeta de Transilvania,* X, 1847, nr. 95, p/377 — 379).

[3] Articolul lui At. Şandor împotriva prozelitismului apare sub titlul *Arad, 22 iulie,* în *Gazeta de Transilvania,* X, 1847, nr. 57, p. 225. Articolul nu este semnat; îi identificăm acum paternitatea, pe baza scrisorii. Acestuia îi răspunde, mai întîi, un anonim sub titlul: *Răsunetul prozelitismului de la Criş, 10 august c. Răspuns la nr. 57 al* Gazetei, în *Gazeta de Transilvania,* X, 1847, nr. 67, 265 — 266. Față de Şandor, Bariț motivează publicarea replicii în următoarea notă la subsol: „Audiatur et altera pars, este una din cele întîi regule ale redacției, pe a cărei strînsă observare ni-o pretinde însuşi publicul şi scriitorii noştri. Din acest temei dăm şi acest articol în aripele publicității, deşi este de o natură prea delicată, ca şi soțul său [adică articolul lui Şandor, n. ns]".

[4] Articolul lui Ioan Gosman, *De la Oradea Mare,* în *Gazeta de Transilvania,* X, 1847, nr. 84, p. 336; nr. 85, p. 340 ; nr. 86, p. 343—344; nr. 87, p. 348. Autorul combate argumentele aduse de Atanasie Şandor şi pledează pentru unire. Din articol transpare şi sărăcia maselor din acea vreme, deoarece autorul spune: „în iarna şi primăvara trecută, multe sătuțe trecea la unire, cu acea condiție ca episcopul nostru să le dea cîteva bucate spre stîmpărarea foametei".

Ioan Gosman îl atacă pe „anonimul" Şandor pentru „neieşire la lumină", ceea ce îl determină pe Bariț să facă următoarea inserțiune la subsolul primului număr, 84: „Fii încredințat, domnule, că auctorul acelui articul de mult e resignat a-şi arăta părerile sale în public, fără nici o mască. Pînă acum însă zice că n-ar fi sosit timpul în "care 'sa-l poată înțelege toți cei interesați la această cauză atît de importantă. într-aceea el priveşte cu luare aminte la luminile ce ies din Roma şi

Atma, le alătură, combină şi tace. De Oradia Mare si Arad, de Blaj si Garlovit nu-i pasa nimic, ştiind că aceştia sînt numai sateliţi carii pot vorbi cîte vor vrea ca nu-i prea ascultă nimini*. Este o invitaţie - caracteristică pentru Barit - de a nu mai continua disputa, invitaţie insinuată chiar si lui Şandor.

, .. *Adaosul 1* Gazeta de Transilvania* nr. 45 **(X,** 1847, 5 iunie) publicase o lungă Usţa din catalogul de Ja 1847 a cărţilor tipărite în Iaşi la Institutul *Albinet*'. Fnntre acestea şi o *„Colecţie de cîntece moldoveneşti, cu muzica lor, de A. Flechtenmacher, 1846".* Aceasta este cartea cerută de Teodor Serb

* De mîna lui Bariţ: „1847, dec. 30, dr. At. Sandor, Arad".

xxx

Arad 11 februar. (1)848 nou

Domnule redactor!

Prin conductorul Johann Pongrâcz a carului iute Arad—Hermanstadt-Cronstadt[1] îţi trimit în summa... 85 fl. 9 cr. argint, după cum urmează:

Restul pentru *Gazel* et *Foaiea* an (1)847
semestr. 2 de la dd. Constantini, Bragyan et Varga . . . . 12 fl. arg.
Restul pe un exempl. *Curier de ambe sexe,*
period. VI . . . . 30 cr.
Preţul întreg pe un exempl. de *ambe sexe,*
period. VI cu care am rămas dătoriu . . 3 fl. 30 cr.
Macrobiotica tom. I pe 7 exemplare . . . . . 5 f. 50 cr.
Macrobiotica tom. II pe 15 exemplare . . . . 15 f. —
Pentru *Gazeta* et *Foaiea* (1)848 semestr. I de
la 13 prenumeranţi (neplătind încă Varga, parohul Nădlacului, *eu* gratis sau în chip de procentualitate) . . . . 13 x 4 = 52 f.

Suma 88 f. 50 cr. arg.

Dintră acestea s^au tras *procentualitatea* de
la 11 prenumeranţi Ia *Gaz.* et *Foaiea* (1)847... 60 cr.
Semestr. 2 (primind eu un exempl.) . . . . 24 cr.
De la 13 prenumeranţi la *Gaz.* et *Ffoaia)*
(1)848 . . . . 46 cr.
Semestr. I (primind eu un exempl.) . . . . 1 f. 12 cr.
Din preţul *Macrobioţicilor* mai sus socotit
20 fl. 50 cr. . . . . 2 f. 5 cr.

65 Suma 3 f. 41 cr. arg. /

Aceşti 3 fl. 41 cr. argi. scotîndu-se din 88 fl.
50 cr. argi. == 3 f. 41

Rămîn carii se trimiseră 85 f. 9 cr.

Pupă îndrumaţia doranişi-tale trăsei procentualitatea de la *Gazel* semestr. acestuia şi a semestrului trecut an. (1)847.

Din *Curier de ambe sexe* period. III am primit 3 exemplare de o coală.

Din *Magaz. istor,* tom. IV încă nu l-am primit prin d-1 Dragoş.

Domnul Ioanovici Konstantin, dir[ectorul], încă n-au primit toţi banii de la jidan. Mi se pare că d-sa ar aştepta a i se cvitirui suma care ai primit-o d-ta, mai ales că şi eu sînt *in obligo*[2] despre banii prin mine trimişi anul trecut.

Cu d-1 Varga, parohul Nădlacului, în zilele aceste întîlnindu-mă cerui preţul *Gaz.* pe an. acesta. El însă îmi spusă că n-au primit nici un exemplar. Au poftit per Battonya et Mako să-i vină; cum stă lucrul ?

Cele ce atinsăşi în nr. 5 *Gaz.* ca foarte apăsătoare în viaţa noastră ~din partea ungurilor la Dietă aduse[3] şi mie în prea confidinte scrisoarea d-tale împărtăşite[4] nu cred că se vor realiza, ca să cîntăm noi „Doamne strigat-am"[4] în limba ungurească. Iară ce se atinge de memorialul românilor n[e]u[niţi] bănăţeni, cerculătoriu prin Viena, acum aud întîia dată. Aş pofti a-i ceti cuprinsul. [...]/65v

Cine să-ţi poată face o lămurită descriere a tuturor reporturilor române către sărbi ? Eu aş crede din Bănat pre cineva doară pe d-1 Velea[5], sau mai bine, cum zici, cînd d-ta singur ai călători prin Bănat şi ai auzi din mai multe locuri cîte ceva, apoi să te întorci şi pe la noi, unde iară ţi-ai putea agonisi cunoştinţe despre unele lucruri. Ba noi singuri am dobîndi mult că ne-am sfătui despre mai multe trebi cu d-ta! E, dar d-ta eşti copleşit cu lucruri!

In ce modru se vor organiza şcoalele încă nu ştim, numai de vor pune comitaturile mîna pe direcţiunea instituciunei apoi rău de noi! însă nu cred să ajungă ele aceea!

Pe lîngă închinăciunea mea d-lui Vasici, spune-i că sînt surogat professor la Preparandie de la 10[a] febr. (1)846, dar ce să se mai aleagă şi de Preparandia română nu ştiu, în vălmăşirile aceste ale ungurilor. Eu ţin şi studiul limbei ungureşti, un ceas pe săptămînă (plată de chilin nu este); deprinderea mea ca profesor este $2^1/_2$ zile pe săptămînă, plata 320 fl. argi. la an şi ceva ajutoriu de la oraş.

Al d-tale serv şi prieten,

A. Şandor.

P.S. Porto pentru trimiterea scrisorii şi a banilor face 20 cr. argi., după cum am vorbit cu conductorul, carii i-am plătit aici în Arad.

Despre primirea banilor trimişi, ai bunătate a mă înştiinţa deloc. ' 66

După ce scrisei pînă aici veni şi d-1 Ioanovici la mine şi-i arătai ce scrisei despre el [...], poftind d-sa să adaug cele de margini scrise, adecă despre trimişii 366 fl. 40 cr. v. d. Ioanovici nici cît e negru sub unghie nu se îndoieşte în d-ta, ci se teme ca nu cumva şi d-ta şi d-lui după vreo cîţiva ani să aveţi vreo neplăcere cu creditoriul sau cu următorii lui, iară pentru osteneală-şi nimica, nu pofteşte de la fond. / 66*

[Adresa:] An den wohlgeborenen Herrn *Georg Baricz,* Redacteur der *Gazeta de Transilvania* zu *Cronstadt. Franco*

[1] Trenul Arad — Sibiu — Braşov.

[2] Obligat.

[3] La începutul anului 1848, la Bratislava, lucrările Dietei Ungare se aflau în plină desfăşurare. După problemele urbariale dezbătute cu vehementă în ultimele •două luni ale anului precedent, adunarea aduce din nou în discuție problema limbii (care exasperase, din 1842, toate popoarele din regatul „Sfîntului Ştefan"). *Gazeta de Transilvania* (XI, 1848, nr. 5, p 18—19) relatează debutul violent al discuției, care culminează cu pretenția maghiarilor ca ortodocşii din Ungaria să-şi traducă cărțile bisericeşti în limba maghiară.

[4] Scrisoarea lui Bariț către Şandor din 1/13 ianuarie 1848. Se află la B.A.R., ms. rom. 1015, f. 35.

[5] *Nicolae Tincu-Velia,* 1816—1867, scriitor, istoric şi om de cultură român, luptător pentru drepturile naționale ale românilor şi emancipare de sub ierarhia sîrbească. A fost profesor la secția română a teologiei din Vîrşeț, apoi protopop al Vîrşețului. A scris şi publicat în *Gazeta de Transilvania şi Foaie pentru minte* ale lui Bariț. Opera sa de căpetenie este *Istoria bisericească politico-naXionaM,* Sibiu, 1865. Vezi I. D. S u c i u, *Nicolae Tincu-Velia (1816—1867). Viața şi opera lui,* Bucureşti, 1945.

XXXI

Arad 12 a[a] mai (1)848 nou

Domnule redactor !

Sîn convins că eşti copleşit cu lucrul ziua, noaptea, dar mai vîrtos în timpul acesta a reformelor, în care se lucră şi de pelea românilor, despre cum mai departe esistința lor. Nici că vreu a te incomoda cu alta, decît cu o rugare: ca să ne vină odată *Magaz. istor.* tom. IV şi, pentru mine, *Universul, pro hoc anno* [1] primind nr. 1 et 2, la care am rămas prenumerat. Fă, dară, îngrijire după ce te-ai mai uşurat de altele să le primim.[1] aceste.

„Din rînduială ministerială d[e] d[lo] din *Peşti Hirlap* vei fi putut ceti că congresul național de 1. gr. neun. se va ține duna curg. în 27/15[2], la care va fi comisariu regesc d-1 Petru Cernovici groful şi feuişpanul (foispân) Temeşului[3], de presinte cuprins cu inchirăciunea nemărginită în contra complotului din Chichinda escat din însuflările ilirismului. Se zic aici a fi prinşi aproape la 500, iară pînă astăzi doi Inşi acățați în furci.

Ce dreaptă împărțire se făcu din partea şefului bisericesc, episcopul Buzii, alăturat ministrului de culte, în contra legilor novelare! Se vede de aici că pe dietesele unde se află români dintre 100 de deputați cade pe Dietesa Arad 14; pe a Timişorii 20 (ieri auzii că pe Dietesa Temeşorii numai 17 deputați s-ar veni); pe a Versetului 12, de toți 46; iară pe sîrbi 54. Unde legile apriat zic că deputați să se ducă după numărul inpoporăciunei a deschilinitelor limbi, din relațiunea aceasta, şi fiiildcă românii sînt mai mulți, mai mulți şi deputați ar trebui să fie aruncați peste aceste dieteze, ce totuşi altcum e în faptă. Nici că este nădejde că din Dietesa Timişorii şi Versetului să fie aleşi toți români;
67 dar să fie şi aleşi, totuşi sînt în minoritate. /

Am voi bucuroşi a şti că din care principiu? se făcu aşa împărțire de deputați? De după numerositatea impoporenilor din dietese, aceasta

nu e, căci atunci, după şematismul bisericesc neunit, fiind numerul românilor mai mare — făcînd chiar episcopii sîrbeşti conscriarea aceasta prin Bănat — încă trăbuia să fie mai mare numerul deputaților dintră români. Aşa se eludează şi legile!

Neştiind românii cît mai puțin despre aşa curînd ținerea congresului, s-au coînțeles între sine mai multe comunități, ca, trimițindu-şi acele comunități ai săi reprezentanți sus la ministeriu, să mijlocească dreapta împărțire a deputaților şi ținerea congresului în Arad sau Timişoara ş.a. Dar de s-au şi hotărît ziua ținerii congresului în Carloveț şi de s-au şi făcut reîmpărțire între dieteze cum să-şi trimită deputații, românii totuşi nu se zăpăciră a trimite o remunstrare în contra locului hotărît, precum d-nul comisariu, arhiepiscopului, aşa şi răspetivului ministru arătînd: a) că în Carloveț, Neoplanta (Ujvidek) precum şi împrejurul lui ferbe ilirismul, unde sînt mişcări antiungare, aşadară şi antiromane, deoarece românii se țin de Ungaria; b) că locul acela e aşa de mic că nu poate cuprinde atîția deputați, deoarece cînd mergeau numai 75 de deputați încă era locul îngust; c) să se strămute ținerea congresului la Timişoara sau Arad, ca locuri sigure şi mărginite întră sîrbi şi români. Această rugare e sprijinită şi de comitaturile Arad şi Krasso. Românii însă îşi vor alege deputați în toată întîmplarea, dar la Carloveț nu se vor duce. Ieri plecară la Pesta, din Arad 4, din Lipova 2 deputați; din Lugoş vor merge cu mai mare număr. Pe arădani îi împedecă şi ținerea restaurației orăşene în zilele aceste, de nu se pu-
tură duce mai cu mare număr. Deputăția aceasta mare[4] / la Pesta va lucra 67*
într-o coînțelegere spre aşterrierea mai multor cereri la ministeriu"[5].

D[omnul] Teodor Serb, judele primariu, e numit de secretariu la Ministeriul finanției în despărțămîntul bunurilor (cameratice) arădene. Acest bărbat harnic, român cumpătat, au fost totdeauna ca o căutătoare românilor dimprejurul acesta. Ajute-i D-zeu de a se putea rădica şi mai la nalt post şi a atrage după sine şi mai mulți români.

Sărutîndu-te din adîncul inimei mele, sînt al d-tale adevărat amic şi cinstitoriu

A. Şaridor.

P.S. Merge posta, mă grăbesc, nu o pot ceti a doua oară[6]./ 68

[Adresa:] T. cz. *Baricz Gyorgy* urnak, brassai olâhlapok szerkesztojenelț. *Brassoban*

[1] Pentru acest an.-,

[2] „Congresul" din 15/27 iunie 1848 a fost proiectat de către deputații români care s-aii întrunit la Pesta în zilele 'fie' 3/15—9/21 mai 1848, îh frunte cu Emănoil' Gojdu. Au participat: Gheorghe loanovici de Dulău, Alexandru Câpra> Vincențiu Bogdan, Ioan Misiei, Atanasie Deciu, Nicolae Iorgovan, Ioan Arcoşi, Vincențiu Babeş şi alții. Ei hotărăsc convocarea unei adunări generale la Timişoara, ca „să ne sfătuim cu toții, laolaltă, pentru bunul deobşte". Dar episcopul Timişorii, Pantelimon Jivcovici, va împiedeca acest proiect, astfel că doritul „congres național de lege greco-neunită" de la Timişoara nu se va tine. Vezi **I.** D. S u c i u, *Revoluția de la 1848—1849 în Banat,* p. 62—73

[3] *Csernovics Peter,* comite ăl Timişorii. A jucat un rol incert în timpul revoluției de Ja 1848. Iată ce scrie despre el o«publicație maghiară din secolul trecut: „Cînd, guvernul maghiar l-a numit drept comisar cu însărcinarea de a suprima revolta

sîrbilor [şi a românilor, n.ns.] era deja comite de Timişoara. Şi-a preluat funcţia în 27 aprilie [1848, n.ns.] şi a luat măsuri împotriva congresului ilegal al sîrbilor, dar răsculaţii nici măcar nu l-au băgat în seamă. A fost un politician slab, iar guvernul 1-a numit pe lingă el pe energicul Vukovics Sebo".

[4] Mai pleacă la Pesta (vezi supra, nota 2) din comitatele bănăţene: Vasile Fogaraşi, George Radulovici, George Fogaraşi, Ignatie Vuia, Axentie Bojincă, Teodor Fogaraşi, Ncolae Tincu-Velia, Ioan Marcu, Maxim Pascu, Petru Cermena, George Munteanu, Vasile Brancovan, Simion Popovici, Atanasie Raţ, Ioan Petrovici, Nicolae Iorgovan şi alţii.

[5] Pasajul pus de noi între ghilimele a apărut ca articol în *Gazeta de Transilvania,* XI, 1848, nr. 37, p. 155-156.

[6] Scrisoarea poartă adnotarea lui Bariţ: „1848, dr. Sandor".

XXXII

Arad 14" iulie (1)848 n.

Domnule redactor!

În a 4[a] a l.c. ţi-am trimis 11> în a 7[a] 2 iară acum îţi mai trimit încă 1 prenumerafit la *Gazeta* et *Foaia* sub titula:

14 Popa Gyorgy koz es valto ugyved urnak, Aradon[1].

Banii ţi-i voi trimite cu carul iute Arad-Hermanstadt-Cronstadt, însă mai am încă de a culege de la cîţiva.

De după înştiinţarea ofiţială de ieri, lîngă Verset, ai noştri au avut cu sîrbii acolo adunaţi *bătaie alaltăieri,* în care ai noştri au omorît dintră serbieni 80, au plesiruit mai mulţi[2], au prins doi primipili, între carii se afla şi Sztratimirovici[3], au omorît şi un major de ai lor. Artileria arădeană cetăţenească foarte bine s-au purtat.

Dintră oamenii noştri au picat 7 ulaneri şi usări. Pe a 16, adecă poimîne> este otărît *atacul* asupra sîrbilor, dacă nu vor voi a se apleca. La Verşeţ au dat începutul sîrbii.

Dar la d-voastră cum stau treburile mai departe, căci din novele cetim destule suspecţii asupra românilor, mai vîrtos ce scrie Josika
69 Miklos[4]./

Frumos scrie *Martius Tizenotodike* de dato a 8[a] iulie despre români![5] Se vede că acesta are mai bună cunoştinţă despre români decît mulţi alţii!

Asupra sîrbilor se adună garda naţională[6] din mai multe părţi. Dintră cumani, 3000. Pe români nu[-i] prea silesc. Prudenţi panea[7]. Aveţi nădejde de a dobîndi *naţionalitatea* întărită prin lege!

Gum vor reieşi moldo-românii cu reforma lor? Acum de curînd au SCfis Curtea rusească ministeriului Unguresc, eimoseîndu-1 pe acesta, şi adresîndu-i prietenie. Tot atunci cînd voieşte a da românilor de lucru! Tare neodihnit sînt pentru prinoipaturi!

Al d-tale adevărat cinstitoriu şi amic,

69v *At. Şandor.* /

[1] Domnului Gheorghe Popa, avocat de drept public şi cambial. în Arad.

[2] Faptul era cunoscut de Bariţ şi din alte surse. Iată relatarea lui în *Gazeta de Transilvania,* XI, 1848, nr. 56, p. 229: *„Bătălie între Unguri şi sîrbi la Verşeţ.* În 11 iulie c.n. se lovi aici oştirea regulată, însoţită de gardiştii din tot Comitatul Temeş, cu sîrbii revoluţionari, carii de la Alibunar se apropieseră către Verşeţ. Bătălia ţinu trei ceasuri, din sîrbii neregulaţi şi conduşi rău se spune că muriră 80, se răniră mai mulţi, iar din soldaţii unguri *1* călăreţi' sînt morţi, asemenea şi din gardişti alţi 7 şi mai mulţi răniţi. Aceste numere noi le dăm după ştiri oficiale, dar tot nu cutezăm a chezeşui pentru ele. Destul că dintre sîrbi căzură îa prinsoare mai multe sute. Pe 16 iulie era să urmeze o altă lovire-'.

Datele furnizate de Şandor se recunosc în ştire, dar acestora li se adaugă altele. Ulterior (nr. 55, p. 242) *Gazeta* ... revine în legătură cu bătălia, corectînd numărul morţilor din tabăra sîrbească la 280.

Şandor foloseşte expresia „ai noştri" datorită faptului că la represaliile împotriva sîrbilor au luat parte şi români din Banat, recrutaţi cu forţa de către guvernul ungar de la 1848. După *Gazeta de Transilvania* (XI, 1848, nr, 59, p. 243) în 16 iulie numărul românilor antrenaţi în această acţiune se ridica la 3000, dintre care 800 de soldaţi iar restul din „garda naţională".

[3] *Gheorghe Stratimirovici* s-a născut la Novisad în 1822. A urmat studii tehnice la Viena, dar s-a înrolat de tînăr în armată, ca locotenent în regimentul I de husari. La 1848 a manifestat — interesantă asemănare cu Avram Iancu! — o totală neîncredere faţă de politica naţională a lui Kossuth Lajos. A demisionat din armată şi s-a reîntors între sîrbi. Este deputatul acestora în Dieta de la Bratislava unde îl înfruntă pe Kossuth în cuvinte usturătoare.

În vara lui 1848 i-a răsculat pe sîrbi împotriva regimului kossuthian. Ştirea lui Şandor cum că Stratimirovici ar fi fost prins nu se confirmă.

După revoluţie, patriotul sîrb va ocupa înalte funcţii în ierarhia militară austriacă, ajungînd pînă la gradul de general.

[4] *Josika Miklos,* 1794 — 1860, om politic şi scriitor maghiar, publicist de prestigiu, în vara anului 1848 Josika se afla la Pesta, ca deputat al Comitatului transilvănean Şolnocul de mijloc în Dieta ungară (după hotărîrea „uniunii" Transilvaniei cu Ungaria). Aici, el desfăşoară o intensă campanie publicitară în favoarea punctelor programatice ale revoluţiei maghiare. Tonul lui Josika este unul de intimidare, caracteristic de altfel atitudinii guvernului maghiar de la 1848 faţă de naţiunile de sub „Coroana Sfîntului Ştefan").

Şandor se referă la articolul *„Pest, jul 14-en",* în care baronul transilvănean se ocupă de mişcarea românilor din principat (vezi *Peşti Hirlap,* 1848, nr. 108, 15 iulie, p. 655), caracterizînd-o drept o acţiune a cîtorva „buytogato", instigatori. Drept aceea: „Az olâh elemmeli kibekulest sdhasem tartottuk nehez feladatnak: het-nyolc ember rakonczâtlansâgât megakadâlyozni, s oket tokeletesen ârtalmatlanokkâ tenni, megoldja a kerdest" (= nu reprezintă o misiune grea liniştirea românilor; este de ajuns să împiedecăm obrăzniciile a şapte-opt inşi, să-i facem inofensivi cu totul, şi problema e rezolvată). Contradicţia dintre o asemenea apreciere şi ceea ce urmează este evidentă, Josika singur recunoscînd că „az olâh nemzetisegi kerdeş igen tâg hatârra szamit" (problema naţională a românilor vizează orizonturi foarte largi). Aceste orizonturi le specifică însuşi autorul articolului: românii „azt akarjâk, hogy a volt Erdely, olâh — vagyis uj stylben Românorszâg legyen" (= vor ca *fosta* Transilvanie să fie Românie). Ba, mai mult, „a regi Dacia helyreâllitâsârol âlmozodnak" (= visează restaurarea vechii Dacii).

În acelaşi ziar pestan şi în aceeaşi vară, Josika Miklos publică articole politice despre mişcările naţionale ale tuturor popoarelor din Ungaria. Nicăieri însă tonul nu este atît de dispreţuitor, viziunea atît de profund obtuză ca în cazul românilor.

[5] Vezi *Marczius Tizenotodike.* 1848, 99 szâm, szombat, julius 8.

[6] Vezi şi *Gazeta de Transilvania,* XI, 1848, nr. 59, p. 243. Şandor greşeşte în continuare, afirmînd că „pe români nu-i prea sîlesc" să se înroleze. Una din cauzele grave ale ostilităţilor româno-maghiare în Banat la 1848 a fost măsura ministrului de interne Szemere Bertalan de a recruta cu forţa soldaţi pentru armata maghiară. Numai contribuţia Comitatului Caras se ridica la 3000 de „voluntari". Ordinul lui Szemere „se lovea însă de opoziţia românilor care nu înţelegeau să lupte pentru integritatea unui stat maghiar ce nu le recunoştea nici cea mai mică libertate" (I. D. Suciu, *Revoluţia de la 1848—1849 în Banat,* p. 130).

[7] „Pîinea este a celui prevăzători"

XXXIII

Arad în a 4[a] august (1)848 n.

Domnule redactor !

La *Gazeta* şi *Foaia* d-tale semestru *2*[a] a.c. s-au prenumerat următoriul sub titula:

15. Varga Peter g[6rog] n[em] e[gyesult] Nagylaki lelkesz urnak Arad es Batonyân ât, Makon

Acest prenumerant au fost şi în semestrul *1*[a] şi fiindcă numai ieri primii o scrisoare de la domnia-sa, ca să-1 prenumăr, nu mi-au trimis şi *adresa.* Deci ai bunătate a căuta cum au fost semestrul I[a], căci în locul unde este lăcuitoriu nu se aflâ poştă. Aceasta ca să nu smintească, ci totuşi să o capete. Adevărat că banii încă nu mi-au trimis, dar într-o săptămînă-două, nesmintit că-i va trimite, precum nici de la unul-doi ai mei prenumeranţi nu am primit încă banii, lăsîndu-mi numai cu gura ca să-i prenumer, dar îi voi primi eu. Ce să fac, că pe românii noştri nu-i poate omul învăţa *acuraţie.* Trăbuie să ne îndestulăm şi aşa, ca să avem prenumeranţi. Banii nu vor peri. Să-i vină dară toţi numerii din semestrul 2[a].

Nu ştiu, ţineţi novela ungară *Nepelem* (radical lap) din care nr. 22 ai putea ceti răspunsul[2] dat lui Nicolae Iojica la nr. 108 din *Peşti **hirlap***[3]. De nu-1 aveţi, iacă că cam în grabă descris vi-1 trimit aici alăturat[4].

Cătră aceste mi-ar plăcea să se adauge că Iojika Nicolae este nepretenul ungurilor din pricină căci zice că românii nu s-ar trage de la romani, ci de la slavi. Aşadară în timpul acesta cînd sîrbii, slavii şi aşa sînt răsculaţi asupra ungurilor, face băgători de seamă pe români ca, fiind şi ei slavi, să se împreună cu răsculătorii asupra ungurilor. De face el aceasta cu prepus, este neprietenul ungurilor, de face din politică rea, este nepriceput, nebun etc.

Fi-va ceva de Moldo-România[5]? Ţine-se-vor după cum începură?

Al d-tale adevărat prieten cinstitoriu,

Atan. Şandor.

D[omnul] loanovici întreabă că primit-ai banii jidanului, trimişi din Timişoara? Zice că aţi fi *evit,* numai doreşte a fi absolvit şi ce să facă cu scrisorile la el depuse, obligaţia? /

[Adresa:] *Baricz Gyorgy* urnak brassai olâhlapok szerkestojenek *Brassoban*

[1] Domnului Petru Varga, preot ortodox din Nădlac. Prin Arad, la *Macău.*

[2] Vezi *Nep — Elem. Radical Lap.* I, 1848, nr. 22, p. 1—2. Sub titlul *Vdlasz Josika Miklosnak a Peşti Hirlap 108-diki szdmdban a romdnokrol irt czikkere,* opt fruntaşi români simpatizanţi ai revoluţiei maghiare — Iosif Man, Constantin Papfalvi, Sigismund Pop, Alexandru Buda, Eftimie Murgu, Teodor Serb, Alois Vlad şi Alexandru Bohăţel — semnează un răspuns tăios la articolul lui Josika Mikios, analizat supra, nota 4 la scris, precedentă. Protestul e datat 19 iulie 1848. Pe baza copiei trimisă de Şandor, Bariţ retipăreşte protestul în *Foaie pentru minte* 1848, nr. 32, p. 249—251. El cuprinde pasaje memorabile, cum este cel de mai jos: „Secolul nostru este secolul drepturilor. Noi ni le cerem toate cîte sînt înscrise în *Constituţiune.* în fruntea *Constituţiunei* este scris cu litere mari: libertate, egalitate, frăţietate! De aceste principii noi aşa de strîns ne ţinem, încît numai moartea ne va putea răsturna convingerea noastră".

[3] Vezi nota 4 la scris. XXXII.

[4] Bariţ nu reproduce replica celor opt deputaţi români, cum dorea, probabil, Atanasie Şandor.

[5] Aluzie la mersul revoluţiei în Ţara Românească. Atanasie Şandor urmărea *Gazeta de Transilvania,* în care s-au publicat nenumărate articole şi relatări despre Ţara Românească, publicaţia braşoveană oglindind astfel complet şi fidel avatarurile fraţilor de peste Carpaţi. Materialul cel mai interesant, nesemnat dar la cărui autor este Bariţ, analizează *Osebirea între revoluţia Ţărei Româneşti şi între alte revoluţii europene (Gazeta de Transilvania,* XI, 1848, nr. 57, p. 233—234). în nr. 64 din 1 august, p. 267—268 se publică *Proclamaţia către proprietarii de moşii cei reacţionari,* a lui A. G. Golescu. în legătură cu această proclamaţie, este interesantă o notă de subsol a „aşezătoriului de litere", de fapt a lui Bariţ, mascată în acest fel: *„Domnul meu!* D-ta' atît în proclamaţia aceasta, cît şi în cea adresată "ţăranilor, pe carea o am tot eu la mînă spre tipărire, scrii şi vorbeşti atît de dulce şi pătrunzetoriu, încît oricare om de omenie, citindu-te, se înduplecă fără greutate a se lăpăda de egoismul său şi a suferi întinderea drepturilor omeneşti la tot poporul. Te rog, însă, ca să bagi prea bine samă că în Ţara Românească şi în Moldova astă dată *nu este lucru curat.* Eu sînt un zăţar bătrîn, şi la pulpitul meu n-am decît a medita cu toată seriozitatea la toate concepturile cîte le culeg spre tipărire. De la 11 iunie încoace am cules cu cel mai viu interes tot ce se tipări în gazetele noastre şi în proclamaţii. Puntul proprietăţii e numai o mantelă supt care se ascund alte interese, cîte se încrucesc la partidele politice.

Ţineţi minte că d-v. pe mulţimea proprietarilor de moşii îi veţi putea lumina* deştepta şi împăca în adunanţa naţională, nu însă şi pe partidele politice. Apoi mai ştiţi una? La d-v. sînt oameni „mari", din norocire puţini, carii niciodată n-au putut crede în naţionalitatea moldo-română, căror in sufletul lor şi pînă astăzi le este ruşine a se numi români, carii mai cînd era, poruncea a se şterge din cărţile scolastice vorba „naţional, naţionalitate", zicînd între patru ochi că n-ar trebui ameţită tinerimea cu visuri naţionale, cînd românul, ameninţat de nord, tot nu poate avea viitoriu naţional. Eu pe atunci trăgeam cu urechea, suspinam şi tăceam întru aşteptare de mîntuire.

Acei oameni n-au credinţă, şi fără credinţă omul se perde. Ei ar vrea să fie domni, mari, tari însă purtaţi'tot' de căpăstru străin. Acesta e servilismul, care le ia toată activitatea.

Ei nu cred nici în tractate, însă nici că le citesc vreodată. De aci apelul la ajutor străin".

Se poate afirma fără exagerare că *Gazeta de Transilvania* a acordat mai multă atenţie — ne referim la vara anului 1848 — revoluţiei din Ţara Românească decît celei din Transilvania.

XXXIV

Arad 17[a] august (1)848 nou.

Domnule redactor!

In a 4[a] a c[urentei] luni ţi-am mai trimis un prenumerant la *Gazeta* şi *Foaie:* pe d-1 Petru Varga, parohul Nădlacului[1]. Primit-ai scrisoarea, sau ba?

Am norocire a-ţi trimite prin Johan Pongratz, conductorul carului iute Arad—Sibiu—Braşov următorii bani, de toţi 79 f. 34 cr. argint, socotindu-se în acest chip:

Restul de la un prenumerant la *Gazet.* et *Foaie* (1)848, semestru I (adecă de la d. Petru Varga) face . . . . 4 f. argi.

Pentru 12 exempl. de *Macrobiotica* tomul I face . . . . 8 f. 20 cr.
Pentru 20 exempl. de *Macrobiotica* tomul li face . . . . 20f. —
De la 13 prenumeranți la *Gazeta* et *Foaie* semestru *2*[a] (afară de un exemplar mie ca procentualitate şi a d-lui Petru Varga, care încă pe semestru acesta n-au plătit) se vin« . . . . 52 f. argi.

Suma: 84 f. 20 cr. arg.

Din carii se scoate:
a) cu prilejul trimiterii banilor semestru I pe carul iute conductorului am plătit (vezi scrisoarea mea d[e] *d*[to] 11/2 (1)848) . . . . . . 20 cr.
b) din prețul *Macrobioticelor* mai sus atins 28 f. 20 cr. argi procentualitatea . . . . 2 f. 50 cr.

c) de la 13 prenumeranți la *Gazeta* et *Foaie* (1)848 semetru *2*[a] şi restul sus atins/ semestrului I (Petru Varga), afară de gratis primind la novelele mele, încă . . . . 1 f. 36 cr. arg.

De tot scoate afară . . . . 4 f 46 cr arg
Aşadară de la 84 f. 20 cr. -4 f. 46 cr. "" " = 79 f.' 34 cr.' arg!

Despre carii te rog pentru ştiință a-mi trimite cîtva însemnare că i-ai primit.

Ce zici despre legile aduse în privirea *şcoalelor* noastre?! Cum să fie, unde să reieşim ?[2]

Acum primii că regimentul românesc (Năsăud) trece prin Pesta la Vacz. Unde, nu ştiu. Mare senzație făcu vestea despre regimentul acesta, că ar fi trecut la sîrbi, în unguri.

Ce va să fie cu mitropolitul d-voastră?

Dară Moldo-România ieşi-va în capăt?

Al domniei-tale şerb cinstitoriu şi prietin,

Atan. Şandor.

Mă grăbesc, căci trăbuie să mă duc şi la *exercir.* Bas acum trece prin Arad puțină gardă națională mobilă de la Kassau, în contra răsculaților. /

[Adresa:] *Baricz Gyorgy* urnak brassai olâhlapok szerkeztojenek *Brassoban*

[1] Vezi scrisoarea precedentă.

[2] Proiectul de lege privitor la organizarea şcolară emis de către guvernul maghiar avea ca scop intensificarea acțiunii de maghiarizare începută oficial în 1842 intelectualii romani din Banat au luat o atitudine hotărîtă, prin două adunări cu care ocazie reactualizează programul de revendicări naționale. Prima adunare'are loc la Lugoj în 10 august 1848, a greco-catolicilor, iar a doua în 22 august, întrunind românii neuniți. Cu ocazia acestor adunări se remarcă cei doi protopopi români ai Lugojului: Ştefan Berceanu şi Ioan Marcu. Vezi I. D. Suciu, *Revoluția de la 1848—1849 în Banat,* p. 185—189.

XXXY

Arad, 1850 febr.

Multonorate domnule Barit!

Intră aceia către carii în *Foaie* nr. 25 a.c. ai făcut domnia-ta provocare, ca socoțile ce ai cu dînşii să le încheie, sum şi eu, căci parte cu mai multişori, parte mai puținei ani înainte de revoluțiune mi s-au ^Timis mai multe exemplare de *Macrobiotica* tom. I şi II, după aceea mai multe exemplare din *Magazinul istoric,* tomuri mi se pare pînă la al *b*[lea] (sau şi al 6*[ea]?), iar mai pe urmă în an. (1)847 [sau (1)848?] *Gram. română* a lui Bălăşescu[1] cu sarcina dentîie a *Dicționarului rom. lat. german*[2].

De cîte exemplare am vîndut de *Macrobiotica* şi *Magazinul istoric* am trămis banii înainte de revoluțiune. în timpul mişcărilor ung., pe cînd umblau pe aici bani ungureşti, încă am vîndut puține din aceste, căci aceia bani erau umblători. Vîndut-am şi din *Gram.* şi *Dicționare,* dar în revoluțiune au perit nu numai din aceste cărți, ci au perit şi din ale mele proprii, precum şi în altele am avut pagube.

Aceasta aşa s-au întîmplat, căci pe cînd oraşul Arad s-au fost incepuput / a se bombarda de cetatea vecină, erau în Arad mulțime de secui şi honvezi debrețineni carii erau îngrămădiți prin căşi, în tip de quartir. Ziua şi noaptea stăteam pe picioare cu garda națională. Lățindu-se fama că vor să treacă ulanii din Banat la Arad peste podul Mureşului, din mandațiunea militărească maghiară, în ulițele mai de frunte, mai vîrtos la piaț, toți locuitorii au trebuit să lese sobele sale goale, ca secuii şi honvezii — în întîmplare dacă ar voi să intre ulanii în oraş — cuprinzînd fereştile caselor de acolo, să-i puste. Venind în pripă şi peste mine aceasta poruncă, am fost silit ziua şi noaptea a-mi lăsa quartirul gol şi a ascunde numai cele mai prețioase, iară celelalte a le lăsa în nădejdea lui D-zeu.

Apoi ce mi s-au întîmplat aceea, că scoberlind acei viteji prin cărți şi văzînd că sînt cărți româneşti, şi scrisori iară rom[âneşti], mi le-au resfirat şi înstrăinat multe, chiar şi de ale mele, adecă ei au ținut bătaie şi cu cărțile ce nu erau magiare. După ce nu mai era frică că vor veni ulanii, bombardîndu-se oraşul mai puternic, am fost sîlit a-mi părăsi cu totul quartirul, iară cărțile, / ce le aflai aşa răsfirate, a le scuti într-o magazină, în casa socrului meu, unde locuiesc, în care magazină fiindu-mi quartirul cam mic, — precum domniei-tale-ți este cunoscut — şi pînă astăzi se află.

Dar şi în magazină, fiind eu dus pe atunci din Arad mai un 1/2 de an, rămînînd numai slujnica şi secuii, nu ştiu de nu se vor fi înstrăinat şi de acolo.

Cum că secuii dumneavoastră şi debreţinenii noştri ne-au făcut mari pagube în revoluţiune, puteţi dumneavoastră uşor să credeţi, încă şi mai spurcat lucru s-au întîmplat după învinsa revoluţiune, căci închizîndu-se honvezii în biserica noastră catedrală, aceştifa] au dat de un armariu cu actele preparan[diale] şi consistoriale, unde erau scutite, de unde scoţîndu-le prin biserică le-au resfirat, sfîrtecat, ba încă şi cărţile bisericeşti din strană.

Aşa ni-au perit dară şi însemnări despre cui vîndutele cărţi.

Fiind acum cam cuprins şi cu examenul preparandial ce va urma cu capătul lunei acesteia, după aceea negreşit voi căuta şi apoi te voi
74 mştienţa ce mi-/au mai rămas. Socot însă că totuşi nu vor fi aşa multe înstrăinate, adecă furate în revoluţiune. Eu singur'aş vrea să mă scutur de acele socoti şi cărţile încă bucuros le-aş preda altuia.

Altcum, fii învins, domnule, că către persoana domniei-tale cu cea mai adîncă stimăţiune rămîn al domniei-tale plecat serv,

Atanasiu Şandor,
74v dor de medicină/

[Adresa:] Domniei-sale Domnului *Georgiu Bariţ,* multstimatului, în *Braşov*

[1] Nicolae (Nifon) Bălăşescu, *Gramatica română pentru seminarii si clase mai înalte (Grammatica daco-romana),* Sibiu, 1848.

[2] Este o confuzie a lui Şandor. Lucrarea lexicografică a lui Bălăşescu se intitulează *Dictionarium latino-romanorum.* A apărut doar prima fascicolă (A-Aula) din tomul I, Sibiu, 1848.

XXXVI

Arad, 11 februariu (1)850 nou

Preaonorate domnule !

La multpreţuita scrisoare a dom.-tale d[e] *dto* 24/22 *Xbr* a. trecut în privinţa unor puse întrebări, numai cu datul de astăzi sînt în stare a-ţi răspunde, fiindcă pînă acum am tot bolnăvit, şi acum întru atîta am slăbit, cît într-o haină de mai nainte pot doi înşi*întră ca mine, adecă m-am făcut numai umbră. Starea sănătăţii ceva' îmi e mai bună totuşi decît să nu cred a mă mai întrăma, şi mai bine. Deci acum mă grăbesc a-ţi face cunoscută inteligentia română din comitatele Arad, Cenad, Bekes, clasificîndu-le, nu eu însumi, ci mai cu doi vrednici bărbaţi încrezuţi, şi lista lor ţi-o trimit. Insă, zău, mă ruşinez că astfeli de români, mulţi fără simţire naţională, sau dubie, sau cu puţină, ba unii, plane, contrari bunului deobşte, se află în părţile de pe'aici. Această armă rogu-te să nu se deschare vrăjmaşilor noştri, că zău şi-or bate joc de noi şi mai tare.

Unicul domnul Arcoşi e acela care, de n-ar fi stîrnit îndemnul, n-ar fi călătorit la episcopul la Cuvin — neavînd residinţă aici, pentru că au ars — zic, din părţile aceste nu s-ar fi trimis deputaţi la Viena, în aceea lucrare. Nu că ar fi fost sprijinit de toţi românii,ba grozav împedecat, puternic persecutat de ungurii cei mai înalţi în diregătorii; nicidecît nu-1 suferă pentru certum quoniam[1] de toţi românii în slujbă <3omitatensă. Unicul Popa[2] s-au arătat şi se arată zelos pentru binele românilor.

Dfomnul] Kociuba[3], fiscul comit[atului], pînă a avut poporul putere de a restaura, apoi ţinînd şi principiul democratic sub magiari, el, rezemîndu-se pe popor, au ţinut şi cu românii, dar acum, după ce se luă puterea poporului de a cîştiga slujbe de la el, nu face nimic pentru români, ba e chiar împotrivitoriu, caută numai interesul propriu./ 75

D[omnul] loan Popovici[4] înainte de cîţiva ani se arăta a frate zelos pentru treaba românilor. De vreo 2—3 ani au întors paliul. El aşa zice că în dragul naţiei române nu se va urî cu Regierungs[5] — comisariul, care e ungur. Non quidem publice[6], ci cuiva le-au zis aceste vorbe! Nu e sincer către români, umblă tot pe subt ascuns de ceilalţi. Anul tr[ecut], ca prezidele comunităţii, a propus să se deie neşte clopote de la biserică spre vărsarea tunurilor întru ajutoriu la unguri. Şi acolo d-1 Arcoşi au împiedecat predarea, iară d-1 Kocioba a fost pentru predare. D[omnul] Popovici au fost secretariul lui Dragoş la Sinodul de la Chişineu. Ergo, fă conclusia. Dar pentru aceea d-1 Popovici este patronat de magiari, şi cu atestate bune prevăzut. El, ca căpitan de la o companie de români din 800—1000 stătătorie de naciunali gardieni, cu sila de unguri rădicaţi, a fost plecat asupra celor împărăteşti an. (1)848 la Xber, cînd veniră şi călăreţii răşinari din Ardeal; ci numai d-1 Popovici Grigoriu[7], ca lieutenant superior, a împedecat a n-o trece la Aradul Nou. Altcum toţi se prăpădeau. N. B. Aveau numai lănci, căci magiarii nu dădeau puste românilor. Insă el sprijineşte, pînă de presenţi, literatura română.

Pre toţi a-i caracteriza de chilin ar fi prea lung. La pofta d-tale fac aceasta, dar singur văd că nu e lucru cuviincios a descrie unele şi altele astfeli de lucruri, căci singur d-ta ce vei socoti chiar despre mine ?

Aceste ţi le făcui numai pentru ştiinţa d-tale, fără să vină în urechi. Le poţi împărtăşi şi cu d-1 Vasici, care cunoaşte pe mulţi în persoană. / 75v
Dar alţii nimene. D[omnul] Serb fu suspendat de la oficiul nou care-1 dobîndi, adecă fu pîrît de unii blăstămaţi, se crede că de români antagonişti dezvoltării românilor de pe aici. A scris că are nădejde că va ieşi bine în capăt.

Banii *Gazetei* ţi-i voi trimite cît de curînd. Mai am însă a încasa 8 fior. argi. Tare sînt în perplexitate cu banii d-lui Hurmuzaky, căci la poştă numai pe risico[8] îi primesc. Ce să fac, nu ştiu?

Ca să se facă îndestulare românilor, voiesc magiarii a împărţi Comit[atul] Aradului în doă districte, unul adică să fie românesc şi altul unguresc. E bine, dar fiindcă curat magiar nu poate să fie, căci n-are de unde, trag către distr[ictul] lor cele mai însămnătoare sate, oraşele româneşti, prin care românii şi acolo vin în mare preponderenţă. Ei însă totuşi fac aceea după cum ei vreu, nu după cum aduce Reichsverfas-

sung[9]. Despre aceasta însă de altă dată, căci trăbuie să închei.

Al domniei-tale prea sincer şi aplecat serv şi amic,

A. Şandor[10]*./

[Adresa:] D. Domnului *Georgiu Bariț,* în *Braşov—Cronstadt*

[1] Este incontestabil.
[2] Gheorghe Popa de Teiuş, consilier de Curte şi comite suprem al Aradului.
[3] Despre Cociuba vezi nota 3 la scris. VII.
[4] *Ioan Popovici,* 1819—1864, avocat, cu studii juridice la Oradea. La 1 ianuarie 1853 a fost numit „dirigent provizor" la Preparandia din Arad, unde a dat dovadă de energie şi spirit de conducere. La insistenţa şi îndemnul lui ş-a alcătuit Fundaţiunea Elena Ghiba-Birta.
[5] Comisar regal.
[6] „Nu în public."
[7] Personaj minor, ofiţer în armata maghiară la 1848.
[8] „Pe risc propriu."
[9] Constituţia imperială elaborată după înăbuşirea revoluţiei.
[10] Cu adnotarea lui Bariţ: „1850, At. Şandor,'Arad, bărbat venerabil".

XXXVII

Arad 27 martie/8 aprilie (1)850

Multonorate domnule Bariț!

In 16/4 martin a.c. avui onoare prin d-1 Popasu[1], protopopul Braşovului, a-ţi trimite banii prenumerarii la *Gazeta,* în sumă 70 fl. 40 cr. arg., pe lîngă o alăturată scrisoare, în sîne cuprinzătoarie şi numele tuturor prenumeraţi pe semestrul al *2*[lea] a. tr. şi pe semestrul curg[ător]. Am făcut aceasta în speranţă că se va continua[2], dar am făcut şi de aceea, ca şi pînă se va rencepe, sau eda sub alt nume, să te ajuturi domnia-ta cu ei. La timpul său să ai bunătate a mă înştiinţa.

Pe lîngă salutarea-mi, spune d-lui Popasu şi această întîmplare, a doua sau a treia zi după ce plecă cu d-1 Iancu[3] din Arad. De la d-1 guvernatorul Transilvaniei[4], pe cale oficioasă, au venit la oraşul Aradului aceea rînduială ca căpitaneatul să facă a sa oficioasă relaţiune pe calea sa despre aceea că, fiind d-1 Iancu acolo pîrît (nu se ştie de cine), că în călătoria sa spre Viena, trecînd prin Arad, ar fi ţinut adunări populare cu românii şi i-ar fi aţîţat în contra inte[re]sului împărătesc. Acum caută duşmanii d-lui Iancu şi a întregii naţiuni române, cum pot scorni aşa blăstămăţeşte ? Unde bine se şti că d-1 Iancu nu prin Arad, ci prin Oradea Mare au mers la Viena. Bacsamă l-au pîrît înainte de ce au pornit, neşti/ind blăstămaţii că ce cale va lua.

Cîtă pagubă ne fac şi astăzi şi ne făcură patrioţii d-voastre, saşii, cu oprirea multrenumitei *Gazete* a d-tale! De le-ar plăti Dumnezeu şi lor în asemenea măsură!

Ce să mai fie de trebile românilor? Văd că nu se prea mişcă după cum am dori, ba doară cu dreptul pretinde, acum cînd socoteam după atîtea lupte şi jertfe ce făcură românii, după atîtea apromisuni. Unde să ne iasă lucrul![5]

Alta. Îmi aduc aminte că înainte de vreo 2—3 ani am cam auzit de la d-1 Gavra că d-ta I-ai fi înştiinţat despre aceea că s-au arătat cineva cine au voit pe sine a primi edarea opurilor Şincai-Klein cu toate emolumentele dimpreună, pe lîngă un onorariu — mi se pare 200 dăfabe de galbeni — numai să-i predeie acele opuri. Insă nu ştiu din ce cauză nu i-au predat acelui benefăcătoriu naţiunei române, căci pînă acum doară era opurile atinse ieşite. In timpul de faţă foarte mare folos ne-ar aduce acele cronice dacă ar fi edate. Drept aceea dacă acel cutare mecenate[6] a naţiunei române trăieşte şi se mai ţine de ofertul său, placă a mă înştiinţa pre mine de-a dreptul, că eu, cu unii ai noştri mai rîvnitori români, îl vom provoca, îndemna, ba doară şi ataca, că dacă nu continuează opurile, să le predeie aceluia care voieşte a se prinde de acel lucru, cu atita mai vîrtes că i se dă şi onerariu. Apoi vom înţelege că ce pofteşte, ce voieşte şi cum cugetă despre / edarea opurilor ştiute. De cumva, dară, se mai ţine acel bărbat de cuvînt — şi noi, cu vreo doi-trei, ne vorbirăm — să aducem pe d-1 Gavra acolo ca opurile acele în folosul naţiunei române să le cedeie făcătoriului de bine.

Niciodată nu te-am înştienţat că eu încă anul trecut, fiind provocat la o adunare de români din Diecesa Aradului să fac un *A.B.D.*[riu] român cu litere strămoşeşti pe o pagină, iar pe alta să fie cu slove cirile *reduse,* cu o ortografie potrivită, eu dară acela *A.B.D*[ar] [7] cam de vreo 3^2 coaie tipărit, venind şi ortografia, cam de 4 coaie tipărită putînd fi, am gătat. Dar nu ştiu cum să fac, aş voi să-1 trimit d-lor deputaţi de la Viena să-1 cenzureze etc. Ce sfat îmi dai, domnule? Cred că iii ortografia aceea multe pînă acum neclarificate sînt lămurite, cu ce socot că voi fi şi făcut ceva îndreptariu. Scurt, bucuros aş dori să le vezi amîndouă acele lucrări şi cred că singur vei zice că lucrul este cu multă scumpătate şi cugetare adus îa calea sa.

Aşteptînd poftitul prietenos răspuns, am onoare de a rămîne pururea al domniei-tale onoratoriu serv şi amic,

Atanasiu Şandor,j

[Adresa:] D* Domnului *Georgiu Bariț* în *Braşov* (Cronstadt).
Franco cum recomandatione

[1] Ioan Popazu.
[2] Foile româneşti de la Braşov — *Gazeta de Transilvania* şi *Foaie pentru minte, inimă şi literatură* fuseseră suprimate de guvernul transilvănean în 13/25 februarie 1850.

Care este cauza acestui gest al autorităţilor? Trebuie să constatăm că pînă acum motivele desfiinţării celor două publicaţii pendulau între presupunere şi adevăr. De vină este însuşi Baritz care, la bătrîneţe, în al doilea volum al lucrării sale *Părţi alese din istoria transilvaniei* (pag. 655) susţine că regimul absolutist a recurs îa această măsură din cauză ca *Foaie pentru minte...* a început publicarea rapoartelor celor trei prefecţi români de la 1848—1849, Avram Iancu, Axente Sever şi Simion Balint, despre faptele de vitejie ale transilvănenilor în timpul revoluţiei. Motivul nu se susţine, pentru că însuşi guvernul ceruse aceste rapoarte, iar Laurian le va publica în cartea sa *Die Romanen der Oestefreickisehen Moharchie,* fascicola a Il-a, 1850.

De fapt, cauzele suprimării foilor braşovene sînt foarte complexe şi, la vremea lor, deosebit de „grave" politic. Utilizăm aci pentru prima dată cele mai convingătoare documente despre tristul episod cultural din februarie: două scrisori ale lui Bariţ către Laurian (13/25 februarie şi 4 martie 1850, aflate la B.A.R., Fond coresp., inv. nr. 24.146 şi respectiv 24.148) şi una către Ioan Maiorescu (16/28 februarie 1850; B.A.R., Fond. coresp., inv. nr. 24.147). Scrisorile sînt inedite şi constituie doar nucleul documentaţiei epistolare, deosebit de bogate, despre desfiinţarea *Gazetei...* şi a *Foii...*. Din ele rezultă că:

a) „Vina" pentru această întîmplare nu o poartă *Foaia pentru minte...* cu rapoartele prefecţilor. în epistola către Maiorescu, Bariţ scrie clar, vorbind despre instrucţiunile de desfiinţare: *„Despre «Foaie...» nici pomenire! Se pare că «Gazeta...» poartă vina şi sufere pedeapsa ce ar fi să cadă şi preste «Foaie...»*

b) Cu' ce se făcuse vinovată *Gazeta de Transilvania?* Din prima scrisoare către Laurian reiese că publicaţia ajunsese, după revoluţie, organul oficial al Delegaţiei de la Viena, susţinînd activitatea politică a acesteia, devenită iritantă pentru au^r^g-ţ^ -stric Barit lui-iaurian *ce foloseşte toată înteţirea dv. ca să scriu şi să public aşa şi aşa [...•]. Deci, dacă socotiţi că e de trebuinţă ca să mai apuc eu condeiul amină, ca să mai scriu pentru poporul nostru, vă rog lucraţi cu toată energia ca să scăpăm odată de tratare ca aceasta."*

Scrisoarea către Maiorescu adînceşte această constatare. înşiruind Bariţ toţi „articulii" incriminaţi în instrucţiunea guvernială, constatăm din lectura lor că ei conţin în totalitate inserţiuni menite să întărească pas cu pas activitatea delegaţiei. Fiecărui document înaintat de fruntaşii naţiunii către „înaltele locuri" din Viena, în cele mai diverse probleme ale românilor din Transilvania — limbă, autonomie,, teritoriu naţional — îi corespundea cîte un pandantiv public de mare răsunet în *Gazetă...*

ej în 4 martie, cînd îi scrie a doua epistolă lui Laurian, Bariţ cunoaştea de acum şi alte'motive, mai subtile. *„în zilele acestea vorbii cu doi oameni de ai noştri, anume unul din cei mai deştepţi carii, venind de la Bucureşti, mă asigură cum că Luders ar fi scris la Sibiu ca gazeta să fie sugrumată ori şi cu ce preţ, pentru că, în această criză europeană, citind românii de dincolo faptele naţionale şi bravurele transilvanilor, iau exemplu foarte periculos pentru cel mai de aproape viitoriu."* Aşadar, diplomaţia ţarista a contribuit şi ea la sugrumarea foilor braşovene. Din citat reiese şi atenţia acordată de cabinetele reacţionare ale Europei relaţiilor panromâneşti: *„Mai am o ştire prea sigură, dată Sibiu, că s-ar pîndi cu mare agerime ca pînă în cit* [= în ce măsură, .,n.. ns.] *cochetează malcontanţii* [= conspiratorii, răuvoitorii, n. ns.] *de dincolo, cu cei de dincoace",* reiese adevărul că ideea dacoromaniei, â unităţii spirituale româneşti era o realitate vie în anul 1850; ca şi în viitoarea revoluţiei din 1848. De altfel, în acelaşi an va fi suprimată şi *Bucovina,* românii din Imperiul austriac rămînînd fără *nici o publicaţie în limba lor.*

Iată doar cîteva din constatările pe care le facilitează aceste corespondenţe Ne întrebăm acum, de ce Bariţ a^„falsificat" — dacă se poate întrebuinţa acest cuvînt — motivul suprimării celor două publicaţii româneşti braşovene la 1850? .Motivul, credem, este următorul: la 1890—1891, cînd Bariţ publica aceste reminiscenţe din 1850, subtilităţile politicii din anii imediat următori revoluţiei nu mai erau la îndemîna tuturor^ Efemeridele politico-diplomatice cărora au căzut pradă foile erau de domeniul unui trecut îndepărtat. în această situaţie Bariţ a preferat să aducă în primul plan un motiv colateral, olar care se întemeia pe un fapt .viu în sufletele românilor: amintirea eroilor de la 1848. Căci, chiar dacă nu acesta a fost motivul suprimării *Gazetei de Transilvania şi* a *Foii pentru minte* publicarea în limba română a rapoartelor celor trei prefecţi nu era pe placul stăpînirii absolutiste.

[3] Este vorba de călătoria lui Avram Iancu la Viena, în februarie 1850, spre a veni în ajutorul Delegaţiei române, care suferea insuccese diplomatice, repetate pe lîngă Curtea vieneză. Drumul către Viena este cunoscut amănunţit, din mai multe, surse (A 1. Lupeanu-Melin, *Călătoria lui Iancu la Viena,* în *Blajul,* I, 193.5, nr. 5, p. 222—224;. Silviu Dragomir, *Avram Iancu,* Bucureşti, 1965, p. 265—266 etc..)., reîntoarcerea este foarte puţin cunoscută. Aflăm din această relatare a lui Şandor că, în drumul spre casă, care a avut loc în juna martie 1850... Iancu a trecut prin Arad, însoţit de Ioan Popazu.

[4] Ludovic Wolgemuth.

[5] Despre demersurile Delegaţiei române de la Viena vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* voi. I, scrisorile XXXIV—XLII ale lui Laurian către Bariţ, p. 158-182.

[6] în stadiul actual al cercetării ne este imposibil de stabilit cine era „mecenatele" care voia să publice manuscrisele lui Samuil Micu şi Gheorghe Şincai, aflătoare în posesia lui Alexandru Gavra. Dacă nu cumva însuşi Bariţ intenţiona să se apuce de această operă culturală, putem presupune o astfel de ofertă din partea moldovenilor, eventual chiar din anturajul domnitorului Grigore Alexandru Ghica, unde de altfel se pregătea chiar tipărirea *Cronicii* lui Şincai, după manuscrisul achiziţionat de la Gherman Vida.

[7] Un fragment din lucrare s-a publicat în *Foaie pentru minte...,* 1851, nr. 4, p. 29—30, sub titlul: *A.B.C.-dariu şi ortografia română cu litere latine.* Restul a rămas în manuscris si se află în fondul Atanasie Şandor de la B.A.R., în ms. rom. 1021, f. 1-32.

XXXVIII

Arad 11 sept. (1)861 s.n.

Onor. Cancelarie a Fabricei de hârtie din Zărneşti, în Braşov !

în *Gazeta Trans.,* nr. 67, publicului cetitoriu se face cunoscut că jurnalul din Bucureşti *Românul*[1] a cîştigat licenţă de a putea intra liber prin poşta ces. reg. în staturile austriace, şi că onor. cancelarie primeşte abonamente la acelaşi jurnal; din urma acestei înştiinţări îndrăznesc a mă întoarce către preaatinsa onor. cancelarie cu aceea rugare ca să binevoiască a-mi procura lăudatul jurnal pe numele meu: Atanasiu Şandor, dr. de medicină, *în Arad,* Ungaria, pe lunile: sept., optom., novem. şi dec. a.c, ce cu atîta mai vîrtos doresc, căci în zilele de curînd trecute fui onorat gratis cu n-rii 231—237, nu ştiu de-a dreptul prin d-nul CA. Rosetti[2], ori doară d-n[ul] Alex. Papiu Il[arian][3]. Carii n-ri numaidecît se strecurară şi prin minele altor domni de ai noştri şi aşa ne ostenirăm să-1 aduc pe numele meu.

Preţul pe aceste 4 luni, ad[ică] 8 fl. 53 1/3 respective 54 cr. v.a. se trimite aici, rugind / cu tot respectul pe onor. cancelarie să aibă bunătate a-rrii mijloci trimiterea lui cît mai grabnică.

M-ar interesa, dacă aş fi norocos să primesc continuarea de la n-rul 238. Cuget că acel jurnal aşa se va trămite să nu trebuiască să mai plătesc post-porto, precum unii n-ri din cei mai sus atinşi franco trămişi, totuşi îmi cerură porto, ce cred a nu fi fost pe calea sa, deoarece se văzu pe el timbrul poştale din Sibiu şi tipăritul *franco,* prin urmare se speditară gratis.

Cetirăm din ceşti n-ri renumitul articlu *Masca jos!,* apoi comentariul d-lui Papiu la statorirea comisiunei de 27 membri de la Dieta Ungariei în treaba naţionalităţilor [4], treaba d-lui Papiu cu Buda Şandor [5], văzui articulul lui Winterhalder [6] etc.

Rămînînd cu distincţiune al onor. cancelarii stimătoriu,

dr. Atanasiu Şandor./

[1] în articolul *Uniţii,* republicat după ziarul *Românul,* în *Gazeta de Transilvania,* XXIV, 1861, nr. 67, p. 286; nr. 68, p. 290; nr. 69, p. 294; nr. 70, p. 298.

[2] C. A. Rosetti.

[3] *Al. Papiu-Ilarian.*

[4] Şandor a citit ultima parte din studiul istorico-juridic al lui Papiu Ilarian, *Apendice la Independenta constituţională a Transilvaniei.* întregul articol s-a publicat în *Românul,* V. 1861, nr. 225, p. 714—715; nr. 228—229, p. 722—723; nr. 230, p. 727 ; nr. 231, p. 730—732. Din *Românul, Apendicele* ... a fost reprodus de *Tribuna română* (III, 1861, nr. 139—142) şi *Revista Carpaţilor* (II, 1861, p. 257—314).

[5] Este vorba de un scandal notoriu izbucnit în vara anului 1861 între Alexandru Papiu Ilarian, pe atunci jurisconsultul statului pentru Moldova şi Alexandru Buda, fost prozelit al guvernului kossuthian în timpul revoluţiei de la 1848—1849. Acesta era trimis de emigraţia maghiară — pe care a însoţit-o în exil — la Bucureşti, pentru a exopera intrarea Principatelor române în alianţa antihabsburgică proiectată de Kossuth. Buda reuşeşte să cîştige aderenţi în Bucureşti, mai ales în rîndul tinerimii neclarificate asupra trecutului, fapt care-1 determină pe Papiu-Ilarian să ia atitudine împotriva lui, în următorul articol publicat în *Românul,* V, 1861, nr. 232, p. 735:

Domnule redactor!

Vă rog să binevoiţi a primi în stimabilul vostru ziar această scrisoare care totdeodată va servi şi de aviz pentru onorabila poliţie a capitalei.

Dumneavoastră, domnule redactor, aţi avut patriotica bunătate de a publica în zilele acestea un şir de articli scrişi şi subscrişi de mine, în cauza fraţilor noştri români de peste Carpaţi [este vorba de *Independenţa constituţională a Transilvaniei,* n. ns,]. în unul din aceşti articli, şi anume în cel publicat în nr. de vineri 18 august, este vorba şi despre un anume Buda Sandor, român renegat din părţile române al ţării ungureşti, care Ia 1848 a ridicat mîini sacrilege împreună cu kossuthianii în contra sîngelui său, şi care în primăvara anului curinte a cutezat a veni din partea comitetului revoluţionar Kossuth, precum el însuşi mărturisea în Ţara Românească, de ar putea să ameţească pe români ca să formeze o legiune compusă din români care să se bată în interesele lui Kossuth şi subt steagul acestuia, se înţelege, împotriva românilor. Românii de aici respinseră cu oroare asemine propuneri de tradiment naţional.

Ei bine, acest Buda Sandor avu incalificabila cutezare de a trimite la mine, care am onoarea a mă număra între înalţii funcţionari ai Principatelor Unite, pre doi tineri, persoane cu totul necunoscute, şi care abia sînt maioreni; pre biletul unuia din aceşti tineri sta scris: *„R. Nikola Duka Capitano di Ussari*[6], numele celuilalt: „T. *Georges Wald";* amîndoi vorbeau italieneşte cu mine.

Aceşti tineri îmi spuseră că ei ar fi venit la mine trimişi de Buda Sandor care cere de la mine explicaţiune căci l-am numit renegat ş.c.f. şi dacă tot mai susţin eu încă aceasta. Ce explicaţiune? Duel, răspunseră ei.'

La aceasta am răspuns că să spuie d-1 Buda Sandor că cele scrise de mine sînt scrise, şi le susţin ad literam; că duel nu primesc din următoarele motive:

1.' Pentru că ar fi lucru nedemn pentru mine de a mă lupta cu un Buda Sandor, şi încă de a mă lupta după maniera barbarilor.

2. Pentru că, după principiile ce am profesat eu pînă acum în scrierile mele ca publicist şi în prelecţiunile mele ca profesor, duelul este mijloc de apărare nedrept, inegal, incertibil şi barbar totodată, care astăzi în staturile civilizate se consideră ca crimă.

3. Pentru că legile Moldaviei, cărora sînt eu supus ca cetăţean român, pedepsesc duelul ca crimă, după analogia crimei de ucidere şi de omor, iară eu nu voi să comit crime.

4. Pentru că [ca] jurisconsult al Moldaviei, ca unul din privighetorii oficiali ai păzirii legilor, am sacră datorinţă a nu călca eu însumi legile, comiţînd asemenea crime.

5. Că, dacă demnitatea mea şi legile ţării m-ar ierta a accepta duelul, n-aş putea să acceptez decît trînteală.

6. Că dacă d-1 Buda Sandor crede a fi injuriat şi calomniat, are alte mijloace onorabile şi legale de apărare, precum sînt: condeiul şi justiţia.

Cu acest răspuns verbal, numiţii tineri se mulţumiră şi şe întoarseră la Buda Sândor ca să4 raporteze.

Iară eu, în scrupulozitatea mea de onoare, am găsit cu cale a comunica această curiozitate şi cu unii din amicii mei, rugîndu-i ca să ţină consiliu amical, dacă am lucrat eu conform legilor de onoare. Consiliul a declarat: că am lucrat prea conform legilor de onoare care regulează raporturile oamenilor civilizaţi, pentru că ar fi fost lucrul cel mai dezonoratoriu pentru un român a accepta duel cu un renegat.

Cu toate acestea, unii din amicii mei, fără ştirea mea şi cu dezaprobarea mea, aflu că au găsit cu cale de a se duce la Buda Sândor şi a-i declara că dacă-i trebuie bătaie, are să o aibă şi aceasta.

încă o dată, vă rog, d-le redactor, a publica această scrisoare pentru ca să afle şi autoritatea poliţienească că ce indivizi periculoşi pentru onoarea naţionalităţii române, pe care voieşte a o prostitui ungurilor, prinde capitala în sînul său, şi să ieie măsurile necesarie în contra lor, conform legilor.

Jurisconsultul statului,

— dr. *A. Papiu-Ilarianu.*

Bucureşti, 19 august 1861".

Scrisoarea lui Papiu a schimbat fulgerător opinia publică bucureşteană în favoarea sa. Poliţia îl invită pe Buda să părăsească ţara. Un grup de studenţi îl bat în stradă.

[6] Publicist de origină străină stabilit în România, a participat la revoluţia de la 1848 din Principate. După înăbuşirea revoluţiei este exilat. A scris articole de teatru, de literatură, politică, finanţe etc. A studiat foclorul românesc, a publicat o piesă de teatru şi un volum de poezii.

XXXIX

Arad 1/13 ianuariu (1)868

Onorat Comitet al Asociaţiunei trans. rom. !

La onorifica provocare a lăudatului Comitet în forma de Programul *Transilvaniei* ca foaia Asociaţiunei etc. cu datul 1 novembre (20 octombr.) 1867 mie trimisă, în 8 dec. an. tr. am trămis sub adresa Onoratului Comitet 26 fl. v.a. culeşi ca prenumeraţiune de la următorii dd:

1. Ioan Popovici, desemn, av. în Arad
2. Lazar loanescu, avocat în Arad
3. Ioan Goldişiu, vice-notariu comitat. în Arad
4. Demetriu Banciu, avocat în Arad
5. Reverendiss. Miron Romanul, protosincel şi prof. de teolog. în Arad
6. Emeric B. Stănescu, avoc. în Arad
7. Nicolau Phiîimon, avoc. în Arad
8. Grigoriu Birişiu, vice-not. oraş, în Arad cari ca nemembri plătiră pe un an fiecare cîte . . . . 3 0. — 24 fl. v.a.
9. Dr. Atanasiu Şandor, care ca membru onor. Asociat, trans. rom. depune . . . . . 2 fl. v. a.

De la toti dară . . . . 26 fl. v. a.

Şi fiindcă în unele ziare rom. cetesc că foaia *Transilvania* n-rul 1 a
81 şi ieşit şi s-a şi espedat, / pentru aceea cu rugare mă întorc cătră Onoratul Comitet ca în interesul prenumeranţilor şi de aici să facă dispusețiune a ni se trămite şi nouă aceeaşi foaie.

Rămînind cu stimăţiune, al Onoratului Comitet etc. plecat serv,

dr. *Atanasiu Şandor*[1]

colectante. /

[1] Această scrisoareîşi găseşte locul potrivit în acest volum, deoarece G. Bariț era redactorul revistei ASTREI, *Transilvania.*

INDICI *

* Referinţele din textul scrisorilor şi dccumentelcr reprcduse sînt indicate cu cifre *cursive.*

Indicii au fost întocmiţi de Ioan Chindriş.

INDICE DE NUME

A

H

K

O

R

U

W

INDICE DE MATERII

(Instituții, scrieri, periodice, nume geografice *, evenimente istorice)

A

* Numai din scrisorile și documentele reproduse.

D

H

î

K

R

U

\7

x

CUPRINS

Lector: IORDAN DATCU
Tehnoredactor: POMPILIU STATN-U

Bun de tipar 17 ***I*** *1975. Tirvj 1010 exemplare broşate.*
Coli ***ed.*** *45,25. Coli tipar 28. Planşe tipo 24.*

Tiparul executat sub comanda nr. 452 la întreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918" Str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97 Bucureşti Republica Socialistă România